

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Γλωσσική και υφολογική προσέγγιση των *Ηθικών* του
Πλουτάρχου

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Αδαμαντίας Ε. Κατσούλα

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ :

Επιβλέπων : Ορέστης Καραβάς, Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες : Δήμητρα Δελλή, Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Μαργαρίτα Σωτηρίου, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Καλαμάτα, 2024

ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ :

Ορέστης Καραβάς, Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Δήμητρα Δελλή, Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Μαργαρίτα Σωτηρίου, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Βασίλειος Λιοτσάκης, Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Ελένη Βολονάκη, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Αριστούλα Γεωργιάδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών.

Αικατερίνη Οικονομοπούλου, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών.

Στους γονείς μου,
Επαμεινώνδα και Σταυρούλα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αναφορικά με την υλοποίηση της διδακτορικής μου διατριβής οφείλω να απευθύνω το πιο μεγάλο ευχαριστώ στον επόπτη μου, τον κύριο Ορέστη Καραβά, διότι μου προσέφερε απόλυτη στήριξη και ουσιαστική καθοδήγηση κατά τη διάρκεια αυτής της εξαετούς έρευνας. Πρέπει να υπογραμμίσω ακόμα ότι ο κύριος Καραβάς μου μεταλαμπάδευσε σημαντικές γνώσεις και μου προσέφερε πολύτιμες νουθεσίες, οι οποίες με οδήγησαν σε μια ηθική και πνευματική αυτοβελτίωση. Ευχαριστίες επιθυμώ να εκφράσω και στα δυο υπόλοιπα μέλη της τριμελούς επιτροπής, την κυρία Δήμητρα Δελλή και την κυρία Μαργαρίτα Σωτηρίου, καθώς στα υπόλοιπα μέλη, τα οποία συναποτελούν την επταμελή επιτροπή. Τέλος, επιθυμώ να ευχαριστήσω τους γονείς μου και την αδερφή μου, οι οποίοι έχουν σταθεί ακλόνητοι συμπαραστάτες και συνοδοιπόροι στη διαδρομή της ζωής μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ (ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ)	18
1. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ	19
1.1 ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΑ	19
1.2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΕΟΡΤΩΝ, ΘΕΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΛΕΙΩΜΑΤΩΝ	29
1.3 Η ΜΥΣΤΗΡΙΑΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ <i>ΗΘΙΚΩΝ</i>	42
2. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΦΥΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.....	54
2.1 ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΑ ΑΝΑ ΕΡΓΟ.....	54
2.2 ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΜΕ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΗ ΧΡΗΣΗ	80
2.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	84
3. ΙΑΤΡΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ	90
3.1 ΙΑΤΡΙΚΟΙ ΟΡΟΙ	90
3.2 ΤΑ ΑΠΑΞ ΙΑΤΡΙΚΑ ΛΕΓΟΜΕΝΑ	99
3.3 ΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΟΓΟΥ	102
3.4 ΙΑΤΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ	104
3.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	105
4. Η ΠΡΟΘΕΣΗ <i>ΣΥΝ</i> ΚΑΙ Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ	108
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ (ΥΦΟΣ)	145
1. ΑΠΡΟΣΩΠΑ ΡΗΜΑΤΑ.....	146
1.1 ΑΠΡΟΣΩΠΑ ΡΗΜΑΤΑ ΑΝΑ ΕΡΓΟ	146
1.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	195
2. ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ ΣΕ <i>-ΤΕΟΝ</i>	198
2.1 ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΑ	198
2.2 ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ ΑΝΑ ΕΡΓΟ	209
2.3 ΠΡΟΤΙΜΗΤΕΑ ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ	244
2.4 ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΥΣ ΒΙΟΥΣ.....	247
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	251
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	257
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (APPENDIX)	263
ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ	263

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Πλούταρχος (45 μ.Χ.-125 μ.Χ.) ήταν ένας πεζογράφος και φιλόσοφος¹, ο οποίος έζησε κατά τη διάρκεια των αυτοκρατορικών χρόνων και μέσα στο πλαίσιο της γέννησης και της εξάπλωσης του ιδιαίτερου φαινομένου της Δεύτερης Σοφιστικής², το οποίο διήρκεσε κατά τους τρεις πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες. Το έργο του Πλουτάρχου χωρίζεται σε δυο μεγάλες κατηγορίες: τους *Παράλληλους Βίους* και τα *Ηθικά*. Στους *Βίους* ο συγγραφέας παρουσίασε είκοσι τρεις βιογραφίες επιφανών Ελλήνων και Ρωμαίων τοποθετημένες ανά ζεύγη, καθώς και τέσσερις μεμονωμένες. Τα *Ηθικά* περιλαμβάνουν περίπου ογδόντα πραγματείες, οι οποίες συνδέονται με ποικίλους τομείς της ανθρώπινης ζωής, όπως με αυτόν της εκπαίδευσης, της επιστήμης, της ηθικής, της θρησκείας, της οικογένειας, της πολιτικής, της φιλολογικής κριτικής και της φιλοσοφίας.

Σε αυτήν τη διδακτορική διατριβή θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε πώς αποτυπώνεται λεξικογραφικά και υφολογικά η πολύπτυχη προσωπικότητα του Πλουτάρχου στο *corpus* των *Ηθικών*. Οδηγηθήκαμε στην επιλογή της μελέτης των *Ηθικών*, διότι σε αυτήν την ομάδα των έργων ο πεζογράφος ανέπτυξε ένα ευρύ πεδίο ενδιαφερόντων και θελήσαμε να εξακριβώσουμε πώς ανταποκρίθηκε λεκτικά σε αυτό το ποικίλο φάσμα θεμάτων που επεξεργάστηκε, καθώς και να ανακαλύψουμε ορισμένα από τα εργαλεία του προσωπικού του ύφους, τα οποία χρησιμοποίησε για να μεταλαμπαδεύσει στους αναγνώστες του με μεγαλύτερη σαφήνεια τα νάματα αρετής και παιδείας του. Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η έρευνά μας αναφορικά με το ζήτημα της γλώσσας θα είναι καθαρά λεξικολογική, γιατί δεν θα σχολιάσουμε τη στάση του συγγραφέα απέναντι στο γλωσσικό ζήτημα, το οποίο συνδέεται με τον αττικισμό³ και την ελληνιστική κοινή. Μια αίσθηση πάντως που μας δόθηκε σχετικά με αυτό το θέμα είναι ότι ο φιλόσοφος προέβη σε μια ήπια και συνετή διαχείριση του αττικισμού, χωρίς ακρότητες και επιτρέποντας συνάμα να παρεισφρήσουν στις πραγματείες του και

---

¹ Βιογραφικά στοιχεία για τον Πλούταρχο παραθέτει ο Beck, 2014: 1-7.

² Μια σημαντική μελέτη για τη Δεύτερη Σοφιστική έχει συγγράψει ο Whitmarsh, 2013: 1-180.

³ Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τον αττικισμό παρουσιάζει ο Καζάζης, 2014: 958-966. Αξίζει να αναφέρουμε ότι ένα αξιόλογο άρθρο στον αττικισμό και τη Δεύτερη Σοφιστική Κίνηση έχει αφιερώσει και ο Kim, 2010: 468-482.

στοιχεία από την αλεξανδρινή κοινή. Ο Πλούταρχος επέλεξε να οδηγηθεί, κυρίως, σε μια ηθική μίμηση του παρελθόντος και όχι τόσο γλωσσική.⁴

Ένα σημαντικό έναυσμα για την πραγματοποίηση της παρούσας διατριβής δόθηκε και από το γεγονός ότι αναφορικά με τα ζητήματα, τα οποία επιλέξαμε να αναλύσουμε, υπάρχει μια ένδεια μελετών και αυτό μας προσέφερε ένα γόνιμο και συνάμα κατάλληλο έδαφος για έρευνα. Ένα ενδιαφέρον άρθρο για τη γλώσσα και το ύφος του Πλουτάρχου έχει συγγράψει ο Russell⁵, ο οποίος πέρα από το ζήτημα της διγλωσσίας και τη στάση του πεζογράφου απέναντι σε αυτό αναφέρεται και σε κάποιες ρητορικές τεχνικές, στις οποίες έδειχνε ιδιαίτερη προτίμηση ο φιλόσοφος, όπως είναι τα παραδείγματα, τα οποία χρησιμοποίησε ευρέως στην εργογραφία του προκειμένου να καταστήσει πιο εύληπτα και κατανοητά τα λεγόμενά του στους αναγνώστες του. Ο Russell έκανε ακόμα λόγο και για την τάση του χαϊρώνειου συγγραφέα για εικονοποία τονίζοντας ότι και το συγκεκριμένο εκφραστικό μέσο μπορεί να επιτελεί κάποια ρητορική λειτουργία. Ένα βαθυστόχαστο άρθρο έχει γράψει και ο Yaginuma⁶, ο οποίος ασχολήθηκε με ζητήματα συντακτικού, καθώς διερεύνησε αν ο Πλούταρχος επιλέγει να γράφει μεγάλες προτάσεις, αλλά επεξεργάστηκε και ζητήματα που συνδέονται με τον τρόπο κατασκευής και δόμησης των περιόδων του. Ο Torraca⁷ εκδήλωσε και αυτός ενδιαφέρον για ορισμένα θέματα που συνδέονται με κάποιες συντακτικές επιλογές του Πλουτάρχου, όπως είναι η χρήση της σπάνιας δοτικής απόλυτης μετοχής, αλλά μελέτησε και μερικά ζητούμενα γραμματικής φύσεως που αφορούν τον πεζογράφο: ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που μπορούμε να αναφέρουμε είναι η περιφραστική εκφορά του παρακειμένου. Ένα αρκετά αξιόλογο άρθρο έχει συντάξει και ο Teodorsson⁸, ο οποίος εξέτασε κάποια θέματα που αφορούν το λεξιλόγιο του Πλουτάρχου και σχολίασε και τις πιθανές επιδράσεις που μπορεί να δέχτηκε ο βιογράφος από τους συγγραφείς της ελληνιστικής εποχής αναφορικά με τον τρόπο κατασκευής σύνθετων και πολυσύνθετων λέξεων. Ο Teodorsson⁹ αφιέρωσε και ένα άρθρο στην υφολογική τάση του φιλοσόφου να τοποθετεί αρκετά ζεύγη συνώνυμων λέξεων στα έργα του. Μια από τις πιο εκτενείς μελέτες για το ύφος του Πλουτάρχου

---

⁴ Σε μια ανάλογη διαπίστωση έχει οδηγηθεί και ο Vela, 2019: 305.

⁵ Russell, 2001: 18-41.

⁶ Yaginuma, 1992: 4726-4742.

⁷ Torraca, 1993: 3487-3510.

⁸ Teodorsson, 2005: 405-418.

⁹ Teodorsson, 2000: 511-518.

έχει συγγράψει ο Hutchinson¹⁰, ο οποίος εξέτασε το ζήτημα της ρυθμικής πεζογραφίας στους *Παράλληλους Βίους*. Αξίζει να σημειώσουμε ότι για τη μελέτη του αρχαίου κειμένου των *Ηθικών* βασιστήκαμε στην κριτική έκδοση του Γρηγορίου Βερναρδάκη, η οποία ολοκληρώθηκε από τον εγγονό του Παναγιώτη Βερναρδάκη και τον Heinz Gerd Ingenkamp. Πρόκειται για μια εξάτομη έκδοση· η Ακαδημία Αθηνών ξεκίνησε να εκδίδει τους πρώτους τόμους το 2008 και ολοκλήρωσε αυτή τη διαδικασία με τον τελευταίο τόμο το 2017. Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι πολύτιμος βοηθός, αναφορικά με το κομμάτι της λεξικογραφικής μας έρευνας, υπήρξε το ψηφιακό επιστημονικό πρόγραμμα *Thesaurus Linguae Graecae*.

Η παρούσα διδακτορική διατριβή θα χωριστεί σε δυο μέρη: το πρώτο θα αφορά το λεξιλόγιο και το δεύτερο το ύφος του Πλούταρχου. Αναφορικά με το πρώτο θα διερευνηθεί το ειδικευμένο λεξιλόγιο του πεζογράφου και πιο συγκεκριμένα το θρησκευτικό αλλά και το επιστημονικό του γλωσσικό οπλοστάσιο. Η μελέτη του επιστημονικού του λεξιλογίου θα διχοτομηθεί σε δυο τμήματα: στο λεξιλόγιο της φυσικής φιλοσοφίας καθώς και στο ιατρικό. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο της λεξικογραφικής έρευνας ένα κεφάλαιο θα αφιερωθεί στην πρόθεση *σύν* και τη συλλογική διάσταση της σκέψης του Πλούταρχου. Αυτές οι ενότητες θα μας δώσουν την ευκαιρία να αναδείξουμε τον θρησκευτικό, τον επιστημονικό και τον συλλογικό Πλούταρχο. Στο δεύτερο τμήμα της παρούσας έρευνας, το οποίο αφορά το ύφος του πεζογράφου θα ασχοληθούμε με τα απρόσωπα ρήματα και με τα ρηματικά επίθετα σε *-τέον*. Σε αυτά τα δυο κεφάλαια θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε τον διδακτικό Πλούταρχο.

Στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής θα εξερευνήσουμε το θρησκευτικό λεξιλόγιο του Πλούταρχου. Ένας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους οδηγηθήκαμε στη μελέτη του είναι η στενή σύνδεση του φιλοσόφου με το μαντείο των Δελφών, επειδή υπήρξε εκεί πρωθιερέας του Απόλλωνα για είκοσι χρόνια. Αυτό μας κίνησε το ενδιαφέρον, καθώς θελήσαμε να εξακριβώσουμε αν αυτή τη βαθιά θρησκευτικότητα ο πεζογράφος, πέρα από την επιτέλεση του θρησκευτικού του λειτουργήματος, τη διοχέτευσε και λεξικολογικά στις διάφορες πραγματείες των *Ηθικών* του. Θα παρουσιάσουμε τα *ἄπαξ λεγόμενα* του Πλούταρχου, τα οποία συνδέονται με τον χώρο της θρησκείας και βασικός μας στόχος είναι να τονίσουμε ότι

---

¹⁰ Hutchinson, 2018.

η λεξιπλασία τους αποτελεί μέρος της προσπάθειάς του να νεολογίζει. Ακόμα θα υπογραμμίσουμε ότι ο συγγραφέας οδηγήθηκε και σε μια επιλεκτική παράθεση πυθικών όρων στο θρησκευτικό έργο του *Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν*, ὥστε με αυτόν τον τρόπο να εισαγάγει τους αναγνώστες του στον μαντικό κόσμο της Πυθίας και συνάμα μέσα από την καταγραφή τους να επεξηγήσει και την αμφισημία των χρησμών της. Μια ἄλλη επιδίωξή μας είναι να καταδείξουμε ὅτι ο φιλόσοφος φώτισε και ανεξερεύνητες θεολογικές πτυχές της αρχαιότητας με την παρουσίαση μιας σειράς εορτών, προσδιοριστικών θεοτήτων και ιερατικών αξιωμάτων, τα οποία απαντούν αποκλειστικά στο *corpus* των *Ηθικών*. Ο Πλούταρχος και η σύζυγός του η Τιμόξενα υπήρξαν μνημένοι και στα Διονυσιακά Μυστήρια. Αυτή η μύηση άσκησε σημαντική επίδραση στον πεζογράφο, διότι ο ίδιος προέβη σε έντονη χρήση της μυστηριακής ορολογίας σε διάφορα έργα των *Ηθικών*. Θα καταγράψουμε ορισμένους από τους μυστηριακούς ὄρους, τους οποίους χρησιμοποίησε ο βιογράφος στις πραγματείες του και θα παρουσιάσουμε μερικά αποσπάσματα από κάποια συγγράμματά του, στα οποία παρατηρείται υψηλή συνάθροιση τέτοιων θρησκευτικών ὄρων. Σκοπός μας είναι να αποδείξουμε ὅτι ο Πλούταρχος μέσα από τη μυστηριακή ορολογία, λόγω της ιερότητάς της και του ιδιαίτερου σημασιολογικού της φορτίου, προσπάθησε να αναδείξει τη σπουδαιότητα και ἄλλων τομέων, ὅπως του ερωτικού, του πολιτικού και του φιλοσοφικού. Κάτι ἄλλο, το οποίο θα σχολιάσουμε είναι ὅτι ο φιλόσοφος ἔκανε χρήση θρησκευτικών λέξεων και σε έργα που δεν εμπίπτουν στην ομάδα των θεολογικών του συγγραμμάτων. Πέρα, ὅμως, από την κυριολεκτική τοποθέτηση αυτών των θρησκευτικών ὄρων, εκείνο που θα επιχειρήσουμε να αποδείξουμε είναι ὅτι ο Πλούταρχος επέλεξε αρκετές φορές να τους εντάξει εντός σχημάτων λόγου, ὥστε με αυτόν τον τρόπο να προσδώσει κύρος στα λεγόμενά του και συνακόλουθα μέσα από τις σχετικές διασυνδέσεις να προκαλέσει το κατάλληλο δέος στους αναγνώστες του, το οποίο θα τους ωθήσει να ενστερνιστούν τις θέσεις του.

Τα επόμενα κεφάλαια θα τα αφιερώσουμε στο επιστημονικό λεξιλόγιο του Πλουτάρχου. Αρχικά θα αναλύσουμε το λεξιλόγιο της φυσικής φιλοσοφίας του πεζογράφου. Θα προβούμε σε μια καταγραφή και παρουσίαση των *ἄπαξ λεγομένων* του φιλοσόφου ομαδοποιημένων στις πραγματείες, στις οποίες παρατηρείται η υψηλότερη συνάθροισή τους καθώς με αυτόν τον τρόπο θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε ὅτι ο Πλούταρχος οδηγήθηκε στην κατασκευή πάμπολλων ὄρων, οι οποίοι συνδέονται με τον κόσμο της *φύσεως* γεγονός που αποκαλύπτει το έντονο ενδιαφέρον του για τον

συγκεκριμένο τομέα της επιστήμης. Αυτό που θα σχολιάσουμε είναι ότι τα *ἄπαξ λεγόμενα* του πεζογράφου πέρα από τα φυσικά συγγράμματα, όπου παρατηρείται και η πιο μεγάλη συγκέντρωσή τους, τα ανιχνεύουμε και στα ευρύτερης θεματολογίας έργα του, διότι και σε αυτά έκανε νύξεις για κάποια επιστημονικά ζητήματα ή επέλεξε να τα τοποθετήσει εντός σχημάτων λόγου και κυρίως παρομοιώσεων, ώστε να καταστήσει πιο κατανοητά τα μηνύματα, τα οποία ήθελε να μεταλαμπαδεύσει στους αναγνώστες του. Μια άλλη στόχευσή μας είναι να παραθέσουμε και κάποιους νεολογισμούς του Πλουτάρχου για τον σχηματισμό των οποίων επέλεξε γλωσσικά υλικά από τον επιστημονικό χώρο, όμως τους τοποθέτησε με μεταφορικό τόνο στις πραγματείες του. Σκοπός μας είναι να υπογραμμίσουμε ότι αυτοί οι *termini technici* δεν απαντούν στις *περί φύσεως* πραγματείες του συγγραφέα, αλλά σε διαφορετικές κατηγορίες έργων, διότι ο Πλούταρχος θέλησε να αξιοποιήσει κάποιες θεματικές από τη φύση και να τις συνδέσει με τη λεξιπλασία όρων, οι οποίοι συνδέονται με συγκεκριμένους τομείς του ανθρώπινου βίου, ώστε να μετακενώσει με μεγαλύτερη σαφήνεια τις διδαχές του προς το αναγνωστικό του κοινό.

Εκεί όπου θα εστιάσουμε ιδιαίτερος την προσοχή μας είναι στο ότι οι γλωσσικές δημιουργίες του Πλουτάρχου είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία σύνθετες ή και πολυσύνθετες. Αυτή η προτίμηση του πεζογράφου στην κατασκευή σύνθετων λέξεων δεν είναι τυχαία και θέλουμε να υποστηρίξουμε ότι αντανακλά τον δικό του σύνθετο τρόπο σκέψης, αλλά και την τάση του να μετακενώνει πολλαπλά γλωσσικά μηνύματα και νοήματα μέσα από τον σχηματισμό των *ἄπαξ λεγομένων* του, κάτι μάλιστα το οποίο επιτυγχάνει πιο εύστοχα και μέσα από την επιλογή των προθέσεων ως πρώτων γλωσσικών ενδυμάτων για αυτά. Μας ενδιαφέρει να αποδείξουμε ότι και το πλάσιμο των όρων της φυσικής φιλοσοφίας του συγγραφέα αποτελεί μέρος της γενικότερης υφολογικής του κλίσης για γλωσσοπλαστία. Θα υποστηρίξουμε ότι η υπάρχουσα λεξική ύλη δεν κάλυπτε σε ορισμένες περιπτώσεις τον χαιρώνειο φιλόσοφο και γι' αυτόν τον λόγο προέβη στη ζύμωση των δικών του νεολογισμών, γιατί με τη βοήθειά τους εξέφρασε κάποιες βασικές του ιδέες. Σε μερικές περιπτώσεις γραμματικοί και συντακτικοί στόχοι υπαγόρευαν την κατασκευή κάποιων λεκτικών εφευρέσεων του Πλουτάρχου. Ένα από τα βασικά στοιχεία του ύφους του πεζογράφου είναι η τοποθέτηση πολλών ζευγαριών με συνώνυμες λέξεις σε διάφορα έργα των *Ηθικών*, όμως, αυτό που επιθυμούμε να τονίσουμε είναι ότι σε αρκετά από αυτά τα ζεύγη φρόντισε να ενσωματώσει και τα δικά του *ἄπαξ λεγόμενα*,

για λόγους έμφασης, αλλά και για να βοηθήσει τους αναγνώστες του να κατανοήσουν καλύτερα τη σημασία των προϊόντων του γλωσσικού του εργαστηρίου.

Στη συνέχεια θα μελετήσουμε το ιατρικό λεξιλόγιο του Πλούταρχου, καθώς ο πεζογράφος πέρα από τα *Υγιεινά παραγγέλματα*, το οποίο είναι το κατεξοχήν έργο του που συνδέεται με τον χώρο της υγείας, έκανε χρήση της ιατρικής ορολογίας και σε διάφορα άλλα έργα από το *corpus* των *Ηθικών*. Θα κάνουμε μια ανάλυση και καταγραφή των γλωσσικών του δημιουργημάτων, αλλά και κάποιων άλλων ιατρικών όρων, τους οποίους χρησιμοποίησε πολλές φορές στις πραγματείες του. Αναφορικά με τα *ἄπαξ λεγόμενά* του θα τονίσουμε ότι σχετίζονται με ποικίλους τομείς της ιατρικής γεγονός που αντανακλά την πολυμάθεια και τον εγκυκλοπαιδισμό του. Η κυριότερη στοχοθεσία μας είναι για μια ακόμη φορά να αναδείξουμε ότι η διαδικασία της λεξιπλασίας του φιλοσόφου είναι άμεσα συνυφασμένη με την κατασκευή σύνθετων η πολυσύνθετων λέξεων, οι οποίες φορούν ως πρώτα γλωσσικά ενδύματα άκλιτα μέρη του λόγου και κυρίως προθέσεις. Μας ενδιαφέρει να αποδείξουμε ότι ο Πλούταρχος μέσα από την επιλογή των προθέσεων στόχευε κάποιες φορές να προσδώσει μια διαφορετική σημασία στους γλωσσικούς του όρους και σε ορισμένες περιπτώσεις πιο τεχνική, όπως για παράδειγμα με τη λέξη *προσαναχρώννυμαι*, όπου με την προσθήκη της πρόθεσης *πρός* την ενέταξε στη σφαίρα του ιατρικού λεξιλογίου, διότι έλαβε τη σημασία «μολύνω επιπλέον». Θα τονίσουμε, όμως ότι μέσα από την πρόθεση *πρός* προσέδωσε και άλλες σημασιολογικές αποχρώσεις στο *προσαναχρώννυμαι*, κάτι το οποίο μαρτυρά και τη τάση του για πολυσημία. Ένας άλλος σκοπός μας είναι να υπογραμμίσουμε ότι ο χαϊρώνειος συγγραφέας είχε σημαντικές γνώσεις και γύρω από τη φαρμακολογία, διότι σε αρκετά συγγράμματά του παρουσιάζει διάφορα βότανα και φυτά, τα οποία χρησιμοποιούσαν για θεραπευτικούς σκοπούς ή κάνει λόγο και για μερικά που εγκυμονούσαν κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία. Κάποιο άλλο θέμα που θα θίξουμε είναι ότι ο Πλούταρχος είχε εκδηλώσει ένα έντονο ενδιαφέρον και για μερικές ασθένειες, όπως για την επιληψία. Θα τεκμηριώσουμε αυτήν τη θέση παρουσιάζοντας κάποια *ἄπαξ λεγόμενα*, τα οποία είχε κατασκευάσει για τη συγκεκριμένη νόσο, αλλά παραθέτοντας και χωρία από πολλά έργα των *Ηθικών*, στα οποία απαντά η επιληψία. Πρόθεσή μας είναι να σημειώσουμε ότι την *ἐπιληψία* και τη λέξη *ἐπιληπτικός* ο πεζογράφος τις τοποθέτησε εντός παρομοιώσεων, ώστε μέσα από τις σχετικές διασυνδέσεις να μετακενώσει σημαντικές και διαχρονικές νοθεσίες στους αναγνώστες του. Η ιατρική, λοιπόν, και τα σχήματα λόγου είναι ένα άλλο ζήτημα, το

οποίο θα αναλύσουμε, γιατί ο Πλούταρχος αξιοποίησε αρκετούς ιατρικούς όρους για την κατασκευή διαφόρων εκφραστικών μέσων, όπως μεταφορών, παραδειγμάτων και παρομοιώσεων.

Το τελευταίο κεφάλαιο που θα αφιερώσουμε στην ανάλυση του λεξιλογίου είναι αυτό που αφορά την πρόθεση *σύν* και τη συλλογική διάσταση της σκέψης του Πλουτάρχου. Στο *corpus* των *Ηθικών* εντοπίσαμε την ύπαρξη πάμπολλων σύνθετων λέξεων, οι οποίες φορούν ως πρώτο γλωσσικό ένδυμα την πρόθεση *σύν* και αποτελούν γλωσσικά δημιουργήματα του συγγραφέα. Σκοπός μας είναι να αποδείξουμε ότι αυτή η λεξιπλασία των όρων με την πρόθεση *σύν* μαρτυρά το συλλογικό πνεύμα, το οποίο διακατείχε τη σκέψη του φιλοσόφου και το οποίο φρόντισε να αποτυπώσει και λεκτικά, ώστε να το μεταλαμπαδεύσει και στους αναγνώστες του. Θα παρουσιάσουμε τα *ἄπαξ λεγόμενα* του πεζογράφου ομαδοποιημένα στις πραγματείες στις οποίες παρατηρείται η πιο υψηλή συνάθροισή τους και χωρισμένα σε δυο μέρη: το πρώτο θα αφορά τη μορφολογία του ρήματος, όπου παρατηρείται η πιο μεγάλη συγκέντρωση όρων, και το δεύτερο τη μορφολογία του ονόματος. Η διάθεση της συλλογικότητας του συγγραφέα παρουσιάζεται σε πολλές περιπτώσεις ορμητικότετα και για να τεκμηριώσουμε αυτήν τη θέση θα κομίσουμε αρκετά χωρία από διάφορες πραγματείες των *Ηθικών*, στα οποία υπάρχει μια τρομερή συσσώρευση λέξεων που φέρουν ως πρώτο τους συνθετικό την πρόθεση *σύν* και εντός των οποίων ο Πλούταρχος φρόντισε να εντάξει και κάποιες από τις δικές του γλωσσικές εφευρέσεις. Θα αναφέρουμε ότι σε αυτά τα εδάφια τις σύνθετες ή τις πολυσύνθετες λέξεις με την πρόθεση *σύν* ο βιογράφος τις παρουσίασε με ποικίλους τρόπους, όπως ενταγμένες σε πολλά ζευγάρια συνωνύμων όρων τοποθετημένων, όμως, αντιθετικά μεταξύ τους ή με τη μορφή μεμονωμένων λέξεων σε πολυσύνδετο σχήμα ή και σε αρκετά ζεύγη αντίθετων όρων συνδεδεμένων πάλι με τη βοήθεια του πολυσύνδετου σχήματος. Θα υπογραμμίσουμε ότι αυτή η αδιάκοπη προσπάθεια του πεζογράφου να μετακενώσει στο αναγνωστικό του κοινό τις βασικές αρχές της συμπίεσης και τη συνεργασίας καταδεικνύεται και από το γεγονός ότι σε μια πληθώρα από τα συγγράμματά του τοποθέτησε διάσπαρτα ζεύγη συνωνύμων λέξεων κοσμημένων με την άκλιτη λέξη *σύν*. Για αυτά τα ζευγάρια θα σημειώσουμε ότι ισχύουν διάφορες παρατηρήσεις, όπως ότι και οι δυο όροι που συγκροτούν τη λεκτική ένωση της συλλογικότητας αποτελούν νεολογισμούς του Πλουτάρχου. Ακόμα θα παρουσιάσουμε και παραδείγματα στα οποία η μια από τις δυο λέξεις είναι προϊόν

του γλωσσικού εργαστηρίου του Πλούταρχου ή και περιπτώσεις στις οποίες καμία δεν αποτελεί δικό του γλωσσικό δημιούργημα.

Στο δεύτερο μέρος της διατριβής θα ασχοληθούμε με κάποιες υφολογικές επιλογές του Πλούταρχου, οι οποίες υπογραμμίζουν τον διδακτικό τόνο της γραφής του και κυρίως την πρεπολογία του. Αρχικά θα αφιερώσουμε ένα κεφάλαιο στα απρόσωπα ρήματα, διότι ο Πλούταρχος προέβη σε διευρυμένη χρήση τους σε διάφορες πραγματείες των *Ηθικών* του. Από όλα τα απρόσωπα ρήματα, όμως, ο συγγραφέας έδειξε μεγαλύτερη προτίμηση στο *δει*, γιατί πρωταγωνιστεί στη συντριπτική πλειοψηφία των παραινέσεών του. Τα υπόλοιπα απρόσωπα ρήματα, όπως το *χρή* και το *προσῆκει* κάνουν ισχνές εμφανίσεις στα έργα του. Στο *corpus* των *Ηθικών* το *δει* απαντά περίπου εξακόσιες φορές, το *χρή* εβδομήντα οκτώ και το *προσῆκει* εβδομήντα τέσσερις. Αξίζει να σημειώσουμε ότι από τον κόσμο της απρόσωπης σύνταξης ο φιλόσοφος επέλεξε να χρησιμοποιήσει περισσότερο τα απρόσωπα ρήματα, ενώ οι απρόσωπες εκφράσεις δεν έλκυσαν ιδιαίτερα την προσοχή του. Οι απρόσωπες εκφράσεις, οι οποίες σχηματίζονται από ουδέτερα επίθετων συνοδευόμενα από το *ἐστί* δεν απαντούν πολλές φορές στα *Ηθικά*. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι η απρόσωπη έκφραση *δηλὸν ἐστὶν* απαντά τριάντα τρεις φορές, η *ἄξιόν ἐστιν* είκοσι έξι, η *ῥάδιόν ἐστιν* εννέα φορές και η *χαλεπὸν ἐστὶν* έξι. Αναφορικά με τις απρόσωπες εκφράσεις, οι οποίες απαρτίζονται από ένα αφηρημένο ουσιαστικό και το *ἐστί* είναι σχεδόν ανύπαρκτες, αφού κάποιες όπως είναι οι ακόλουθες: *ἀκμή ἐστὶν*, *ἀνάγκη ἐστίν*, *ἐλπίς ἐστὶν*, *ὥρα ἐστίν* δεν τις εντοπίζουμε καθόλου, ενώ τέσσερις φορές βρίσκουμε την έκφραση *καιρός ἐστὶν* και δυο τη *θέμις ἐστίν*. Οι απρόσωπες εκφράσεις, οι οποίες σχηματίζονται με το ρήμα *ἔχει* μαζί με ένα τροπικό επίρρημα, παρουσιάζουν μια αντίστοιχη εικόνα, καθώς την έκφραση *καλῶς ἔχει* την ανιχνεύουμε έντεκα φορές, την *εὖ ἔχει* μια και κάποιες άλλες, όπως για παράδειγμα η *ἀναγκαίως ἔχει* και η *κακῶς ἔχει*, δεν απαντούν καθόλου.

Μας ενδιαφέρει να αποδείξουμε ότι το *δει* αποτέλεσε για τον Πλούταρχο τον στυλοβάτη της καθηκοντολογίας του, αλλά και τον επικεφαλής των απρόσωπων ρημάτων, καθώς μέσω του συγκεκριμένου απρόσωπου ρήματος εξέφρασε τη βασική του πρεπολογία, η οποία συνδέεται με τις πιο ουσιαστικές και σημαντικές παραινέσεις, τις οποίες ήθελε να μεταλαμπαδεύσει στο αναγνωστικό του κοινό. Ακόμα θα καταδείξουμε ότι ο πεζογράφος στο *δει* προσέδωσε την έννοια της ηθικής και συλλογικής υποχρέωσης και του υψηλού καθήκοντος. Θα σημειώσουμε ότι τα

υπόλοιπα απρόσωπα ρήματα, όπως το *χρή* και το *προσῆκει*, λειτούργησαν ως συνεργάτες του *δεῖ* και ως κομιστές συμπληρωματικών συμβουλών. Το *χρή* ο Πλούταρχος το ενέταξε ορισμένες φορές στα συγγράμματά του με μια διάθεση συμπλήρωσης και προσθήκης. Σε κάποια χωρία των έργων του τοποθέτησε το *χρή* και το *προσῆκει* εντός ρητορικών ερωτήσεων και με μια πρόθεση αντίκρουσης και αναίρεσης των απόψεων άλλων συγγραφέων. Θα παρουσιάσουμε και μερικά αποσπάσματα, στα οποία το *δεῖ* γειτνιάζει ή συνυπάρχει με άλλα απρόσωπα ρήματα, όπως με το *χρή* και θα αποδείξουμε ότι με το *χρή* ο φιλόσοφος παρουσίαζε μια θέση του και με το *δεῖ* πρότεινε τον βασικό τρόπο αντιμετώπισης και πραγμάτωσής της. Το *χρή*, πέρα από τις λειτουργίες που προαναφέρθηκαν, μερικές φορές ο Πλούταρχος το συσχέτισε και με την έννοια της αναγκαιότητας και της απαίτησης, όχι, όμως, με τη διάθεση της επιτακτικότητας με την οποία είχε συνδέσει το *δεῖ*. Με το *προσῆκει* σε ορισμένες περιπτώσεις υπογράμμισε την έννοια της ευθύνης. Η βασική μας στοχοθεσία, λοιπόν, είναι να προβάλουμε ότι για τον χαιρώνειο φιλόσοφο το *δεῖ* είχε ιδιαίτερα βαρύνουσα σημασία και ότι με τη βοήθειά του εξέφρασε τα πιο θεμελιώδη «πρέπει» του.

Τα περισσότερα απρόσωπα ρήματα απαντούν στις πραγματείες στις οποίες είναι διάχυτος ο παραινετικός τόνος του Πλουτάρχου και πιο συγκεκριμένα στις παρακάτω: στα *Γαμικὰ παραγγέλματα*, στα *Πολιτικὰ παραγγέλματα*, στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα*, στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν*, στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου*, στο *Περὶ ἀδολεσχίας*, στο *Περὶ δυσωπίας*, στο *Περὶ εὐθυμίας* και στο *Περὶ φιλαδελφίας*. Αναφορικά με την παρουσίαση των προαναφερθέντων έργων θα υπάρχει μια ιεραρχική κλιμάκωση, καθώς πρώτα, αλλά και περισσότερο θα αναλυθούν τα *Γαμικὰ παραγγέλματα*, τα *Πολιτικὰ παραγγέλματα* και το *Περὶ τοῦ ἀκούειν*, διότι αυτά τα συγγράμματα είναι τα πιο πυκνοκατοικημένα από το απρόσωπο ρήμα *δεῖ*. Θα τονίσουμε ότι στα *Γαμικὰ παραγγέλματα*, μια πραγματεία σχετικά μικρή σε έκταση, που καταλαμβάνει μόλις οκτώ παραγράφους, ο πεζογράφος επέλεξε να τοποθετήσει το *δεῖ* αρκετές φορές και πιο συγκεκριμένα είκοσι πέντε και το *προσῆκει* μόνο μια. Στόχευσή μας είναι να καταδείξουμε ότι με αυτά τα «πρέπει» ο χαιρώνειος συγγραφέας ήθελε να αναδείξει τη βαρύνουσα σημασία που έδειχνε στον θεσμό του γάμου. Στα *Πολιτικὰ παραγγέλματα* το *δεῖ* απαντά τριάντα μια φορές, το *προσῆκει* πέντε και το *χρή* τρεις. Θα αποδείξουμε ότι η πρεπολογία του Πλουτάρχου σε αυτό το πολιτικό του έργο είναι αρκετά έντονη, επειδή μέσα από τις

διδασκός που παρουσίασε με τη βοήθεια της απρόσωπης σύνταξης επεδίωξε να σκιαγραφήσει το ιδανικό προφίλ, το οποίο πρέπει να διαθέτει ένας πολιτικός, ώστε να επιτελέσει σωστά τα καθήκοντά του. Στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν* εντοπίζουμε το *δεῖ* δεκαεννέα φορές, το *χρή* τρεις και το *προσῆκει* μια. Σκοπεύουμε να προβάλουμε ότι μέσα από τα απρόσωπα ρήματα ο βιογράφος είχε την επιθυμία να υπερτονίσει τη σπουδαιότητα της ακρόασης των φιλοσοφικών διαλέξεων, αλλά και να προσφέρει τις κατάλληλες συμβουλές, ώστε οι νέοι να τις παρακολουθούν με τον ενδεδειγμένο τρόπο και συνακόλουθα να καρπωθούν και από αυτές τα οφέλη της φιλοσοφίας.

Το τελευταίο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους αλλά και της παρούσας διατριβής θα το αφιερώσουμε στη μελέτη των ρηματικών επιθέτων σε *-τέον*. Μας ενδιαφέρει να αποδείξουμε ότι η έντονη χρήση των ρηματικών επιθέτων καθώς και των απρόσωπων ρημάτων από την πλευρά του Πλούταρχου καταδεικνύει τη διάθεσή του για πρεπολογία, αλλά και την επιλογή της απρόσωπης σύνταξης ως ενός εκ των βασικών του υφολογικών εργαλείων. Σκοπός μας είναι να τονίσουμε ότι ο πεζογράφος μέσα από την απρόσωπη σύνταξη επιθυμούσε να δώσει έμφαση στις δράσεις και τις ενέργειες, οι οποίες έπρεπε να επιτελεστούν από το σύνολο των αναγνωστών του και αφορούσαν ένα ποικίλο φάσμα δραστηριοτήτων της ανθρώπινης ζωής. Αρχικά θα παρουσιάσουμε τα *ἅπαξ λεγόμενα* του χαιρώνειου συγγραφέα και θα εστιάσουμε την προσοχή μας στο γεγονός ότι αυτό το συντακτικό φαινόμενο ενέπνευσε τον φιλόσοφο να προβεί πάλι στη λεξιπλασία ὀρων, κάτι που αναδεικνύει την τάση του για γλωσσοπλαστία. Αναφορικά με αυτά τα γλωσσικά δημιουργήματα θα σημειώσουμε ότι ο Πλούταρχος επέλεξε ξανά να κατασκευάσει σύνθετες ή πολυσύνθετες λέξεις, οι οποίες έχουν ως πρώτο τους συνθετικό προθέσεις. Πηγή έμπνευσης, για το πλάσιμο κάποιων από αυτών των ρηματικών επιθέτων, αποτέλεσαν και μερικές σύνθετες λέξεις συγγραφέων της προγενέστερης λογοτεχνίας και έτσι ο Πλούταρχος βασιζόμενος σε αυτές προχώρησε στη δημιουργία των δικών του παρασύνθετων ὀρων. Υπάρχουν, όμως, και περιπτώσεις λέξεων, τις οποίες επέλεξε να ενδώσει ο ίδιος ο βιογράφος με τα πρώτα συνθετικά τους μέρη. Θα αναφέρουμε ως παραδείγματα τις ακόλουθες λέξεις: *προσεκποτέον*, *προσεμφορητέον* και *προφιλοσοφητέον*. Σχετικά με το ρηματικό επίθετο *προφιλοσοφητέον* θα σχολιάσουμε ότι η τοποθέτηση της πρόθεσης *πρό* από την πλευρά του πεζογράφου ήταν καίρια και θα υπογραμμίσουμε ότι αντανάκλα τη γενικότερη τάση του μέσα από τις προθέσεις να χτίζει και τα δικά του νοήματα και κυρίως να αποτυπώνει λεκτικά βασικές έννοιες της σκέψης του, όπως είναι αυτή της

προπαρασκευής και της προετοιμασίας. Θα αναφέρουμε ότι το *προφιλοσοφητέον* αποτέλεσε τη γλωσσική βάση για τον σχηματισμό του ρήματος *προφιλοσοφέομαι*, το οποίο είναι *ἄπαξ* του Ωριγένη¹¹, ενός συγγραφέα και θεολόγου, ο οποίος έζησε έναν αιώνα μετά τον Πλούταρχο. Στα ρηματικά επίθετα *προσεκποτέον* και *προσεμφορητέον* ο χαιρώνειος συγγραφέας με την πρόθεση *πρός* επεσήμανε την έννοια της προσθήκης και της συνέχειας. Για την κατασκευή του *προσεμφορητέον* ο Πλούταρχος αξιοποίησε το ρήμα *προσεμφορέω*¹², το οποίο έχει πλάσει ο ίδιος στηριζόμενος στο ρήμα *έμφορέω*.

Μετά την παρουσίαση των *ἄπαξ* ρηματικών επιθέτων σε *-τέον* θα προβούμε σε μια καταγραφή και ανάλυση ορισμένων άλλων ρηματικών επιθέτων ομαδοποιημένων στα έργα, όπου παρατηρείται η πιο υψηλή συγκέντρωσή τους. Τα περισσότερα ρηματικά επίθετα απαντούν στις παρακάτω πραγματείες: *Πολιτικά παραγγέλματα*, *Υγιεινά παραγγέλματα*, *Περὶ τοῦ ἀκούειν*, *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* και *Συμποσιακά*. Κάτι άλλο που θα τονίσουμε είναι ότι στα περισσότερα από τα παραπάνω έργα η διάθεση του πεζογράφου για διδαχή είναι ορμητικότερη, καθώς πέρα από τα ρηματικά επίθετα σε *-τέον* χρησιμοποίησε έντονα και τα απρόσωπα ρήματα. Μας ενδιαφέρει να καταδείξουμε ότι αυτή η σφοδρή πρεπολογία του συγγραφέα αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι τα ρηματικά επίθετα, τα οποία επέλεξε να εντάξει στις πραγματείες των *Ηθικών*, πολλές φορές τα συνόδευσε και με άλλα ρηματικά επίθετα, ώστε μέσα από αυτήν τη συνεργασία να αναδείξει τη δυναμική των παραινεσέων του. Θα σχολιάσουμε και την προτίμηση του χαιρώνειου φιλοσόφου σε κάποια ρηματικά επίθετα, όπως είναι το *ἀκουστέον*, το *φυλακτέον* αλλά και το *χρηστέον*, παραθέτοντας παράλληλα και τα αντίστοιχα χωρία από τα διάφορα έργα των *Ηθικών*, όπου απαντούν τα συγκεκριμένα ρηματικά επίθετα. Ένα τελευταίο ζήτημα στο οποίο θα κάνουμε μια μικρή νύξη είναι ότι στα *Ηθικά* ο Πλούταρχος προέβη σε πιο έντονη χρήση των ρηματικών επιθέτων σε *-τέον* από ό,τι στους *Παράλληλους Βίους* τεκμηριώνοντας την παραπάνω θέση μας με ορισμένα

---

¹¹ *Πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον Κέλσου ἀληθῆ λόγον* (7.39.22): «μὴ προπεφιλοσοφῆσθαι παρ' ἡμῖν».

¹² *Περὶ δεισιδαιμονίας* (168A): «ἀλλ' εἰ καὶ μικρότατον αὐτῷ κακὸν τι συμπεπτοκὸς ἐστίν, ἄλλα κάθηται πάθη χαλεπὰ καὶ μεγάλα καὶ δυσαπάλλακτα τῇ λύπῃ προσοικοδομῶν, καὶ προσεμφορῶν αὐτῷ δέγματα καὶ φόβους καὶ ὑποψίας καὶ ταραχάς, παντὶ θρήνῳ καὶ παντὶ στεναγμῷ καθαπτόμενος», *Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως* (547C): «ὅπερ οἱ πολλοὶ ποιοῦσιν, ὑπομνησκοντες αὐτοὶ καὶ προσεμφοροῦντες ἄλλας τινὰς πράξεις καὶ ἀνδραγαθίας».

παραδείγματα. Πρέπει, όμως, να σημειώσουμε ότι αυτή η σύγκριση αποτελεί ένα πεδίο, το οποίο επιδέχεται περαιτέρω έρευνα από κάποιον άλλο.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ (ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ)

1. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

1.1 ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΑ

Οι λέξεις αποτελούν τα οχήματα μέσω των οποίων εξέρχεται η σκέψη μας στον χώρο της επικοινωνίας. Συνακόλουθα η ορθή και ουσιαστική τους γνώση μπορεί να μας οδηγήσει στον κατάλληλο γλωσσικό επικοινωνιακό δρόμο. Ο Πλούταρχος μάλιστα είχε συνειδητοποιήσει την αξία της προαναφερθείσας θέσης κάτι το οποίο αποτυπώνεται στο έργο του *Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος* (379C): «ὄθεν ἄριστα λέγεται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις τὸ τοὺς μὴ μανθάνοντας ὀρθῶς ἀκούειν ὀνομάτων κακῶς χρῆσθαι καὶ τοῖς πράγμασιν».

Ο πεζογράφος, λοιπόν, όντας και ο ίδιος παραγωγός μιας μεγάλης συγγραφικής έκτασης θέλησε να καλλιεργήσει το συγγραφικό του χωράφι με τους αντίστοιχους γλωσσικούς καρπούς. Μέρος αυτών αποτελούν και οι θρησκευτικοί, καθώς ο Πλούταρχος πρωθιερέας στους Δελφούς και μνημένος στα Διονυσιακά Μυστήρια δεν θα μπορούσε να μην διανθίσει το έργο του με την αντίστοιχη θρησκευτική ορολογία.

Από τη μορφολογία του ρήματος θα ξεκινήσουμε το λεξικογραφικό μας ταξίδι στον κόσμο των ἄπαξ θρησκευτικῶν λεγομένων του Πλουτάρχου και πιο συγκεκριμένα από το *Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος*. Μια λέξη, η οποία αποτελεί δημιούργημα του γλωσσικού εργαστηρίου της σκέψης του φιλοσόφου, είναι το σύνθετο ρήμα *φαλληφορέω*¹³ (μεταφέρω φαλλό σε πομπή) (365C): «ἢ δ' Ἴσις οὐχ εὔρεν, ἀλλ' ἔμφορες ἄγαλμα θεμένη καὶ κατασκευάσασα τιμᾶν καὶ φαλληφορεῖν ἔταξεν». Αξίζει να σημειωθεί ότι ο πεζογράφος επιλέγει να το παραθέσει με τη μορφή ονοματικού τύπου του ρήματος και συγκεκριμένα απαρεμφάτου και σε ένα πλαίσιο συνωνυμικής διάθεσης. Η παρούσα γλωσσική κατασκευή με διονυσιακό άρωμα, επειδή ανακαλεί στη μνήμη μας τα φαλλικά άσματα προς τιμήν του θεού Διονύσου καθώς και το προσδιοριστικό του *Φαλλήν*¹⁴, χρησιμοποιείται, για να δηλώσει τη μεταφορά φαλλού στο πλαίσιο λατρευτικής πομπής, προκειμένου να τιμηθεί ο θεός Όσιρις.

¹³ Αναφορά στο *φαλληφορέω* κάνει και η Σαρίσχουλη, 2017: 148.

¹⁴ Το προσδιοριστικό του Διονύσου *Φαλλήν* απαντά στα *Αττικά* του Πausανία (10.19.3): «Διόνυσον Φαλλήνα ἐκέλευσεν».

Το *ἀφαγνεύω* (εξαγνίζω) είναι δημιούργημα του Πλουτάρχου και απαντά στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* (943C): «τὰς δ' ἐπιεικεῖς, ὅσον ἀφαγνεῦσαι καὶ ἀποπνεῦσαι <τοὺς> ἀπὸ τοῦ σώματος ὡσπερ ἀτμοῦ πονηροῦ μiasmους, ἐν τῷ πραοτάτῳ τοῦ ἀέρος, ὃν λειμῶνας Ἴαιδου καλοῦσι, δεῖ γίνεσθαι χρόνον τινὰ τεταγμένον». Αυτὴ ἡ λεξικὴ κατασκευὴ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσῃ τὸν καθαγιασμὸ καὶ εξαγνισμό τῶν ενάρετων ψυχῶν ἀπὸ τὰ μιάσματα τοῦ σώματος μέσα σὲ ἕνα εἰκονικὸ καὶ παραβολικὸ πλαίσιο. Ὁ πεζογράφος γι' αὐτὸ τὸ γλωσσικὸ ζυμάρη χρησιμοποίησε σαν πρώτες ὕλες τὴν πρόθεση ἀπὸ καθὼς καὶ τὸ θρησκευτικὰ χρωματισμένον ἐπίθετον ἀγνός¹⁵. Ἀποτέλεσμα, λοιπὸν, αὐτῆς τῆς ζύμωσης καὶ μορφοποίησης ἀποτελεῖ τὸ συγκεκριμένον ἄπαξ λεγόμενον.

Παραμένοντας στὸ ἴδιον σύγγραμμα εντοπίζουμε καὶ τὴ σύνθετη λέξη *συλλατρεύω* (υπηρετῶ μαζί τὸ θεῖον), ἡ ὁποία εἶναι κατασκευὴ τοῦ Πλουτάρχου (941E-F): «ἐξεῖναι μὲν γὰρ ἀποπλεῖν οἴκαδε τοὺς τῷ θεῷ τὰ τρεῖς δέκ' ἔτη συλλατρεύσαντας, αἰρεῖσθαι δὲ τοὺς πλείστους ἐπιεικῶς αὐτόθι κατοικεῖν, τοὺς μὲν ὑπὸ συνηθείας τοὺς δ' ὅτι πόνου δίχα καὶ πραγμάτων ἄφθονα πάρεστι πάντα, πρὸς θυσίαις καὶ χορηγίαις ἢ περὶ λόγους τινὰς ἀεὶ καὶ φιλοσοφίαν διατρίβουσι». Ὁ συγγραφεὺς ἐπέλεξε τὴν πρόθεση σύν ὡς πρώτον γλωσσικὸν ἔνδυμα γι' αὐτὸ τὸ ἄπαξ λεγόμενον προκειμένου νὰ υπογραμμίσῃ μιὰ αἴσθησιν συλλογικότητος καὶ συμπόρευσης.

Στὸ *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* ἀνιχνεύουμε καὶ ἕνα ἄλλο θρησκευτικὸν ὄρον με πρώτον συνθετικὸν τὴν πρόθεσιν σύν, τὸ ρῆμα *συνοργιάζω*¹⁶ (συμμετέχω ἀπὸ κοινού στα μυστήρια), τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ δημιούργημα τοῦ γλωσσικοῦ εργαστηρίου τοῦ Πλουτάρχου (944D): «οὐκ ἀεὶ δὲ διατρίβουσι ἐπ' αὐτὴν οἱ δαίμονες, ἀλλὰ χρηστηρίων δεῦρο κατίασιν ἐπιμελησόμενοι, καὶ ταῖς ἀνωτάτω συμπάρεσι καὶ συνοργιάζουσι τῶν τελετῶν». Εἶναι ἕνας μυστηριακὸς γλωσσικὸς ὄρος, καθὼς μας παραπέμπει στα μυστήρια καὶ τὶς οργιαστικὰς τελετὰς τῆς ἀρχαιότητος. Ἐδῶ χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι οἱ δαίμονες συμμετέχουν ἀπὸ κοινού σὲ οργιαστικὰς τελετουργίας. Ἡ συγκεκριμένη λέξις ἀπηχεῖ τὶς γνώσεις τοῦ φιλοσόφου γύρω ἀπὸ τὴ μυστηριακὴ ορολογία¹⁷, γιὰτί ὁπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος καὶ στὸ

¹⁵ Ἐνα ἰδιαίτερον ενδιαφέρον ἀρθρον, γιὰ τὸ θρησκευτικὸν λεξιλόγιον στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, ἔχει συγγράμῃ ο Parker, ὁ ὁποῖος σχολιάζει καὶ τὸ ἐπίθετον ἀγνός καὶ παραθέτει καὶ κάποιες σημασιολογικὰς ἀποχρώσεις ποὺ τοῦ ἔχουν ἀποδοθεῖ, 2014: 860-863.

¹⁶ Γιὰ τὸ *συλλατρεύω*, τὸ *συνεπιθειάζω* καὶ τὸ *συνοργιάζω*, πληροφορίες υπάρχουν καὶ στὸ κεφάλαιο: «Ἡ πρόθεσις σύν καὶ ἡ συλλογικὴ διάστασις τῆς σκέψεως τοῦ Πλουτάρχου» σελ. 130-132.

¹⁷ Βλ. καὶ παρακάτω σελ. 42-53, ὅπου ἀναλύεται ἡ μυστηριακὴ ορολογία τῶν *Ἡθικῶν*.

έργο του Παραμυθητικός εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ υπήρξε μνημένος στα Διονυσιακά Μυστήρια (611E): «οἶδ' ὅτι κωλύει σε πιστεύειν ὁ πάτριος λόγος καὶ τὰ μυστικά σύμβολα τῶν περὶ τὸν Διόνυσον ὀργιασμῶν, ἃ σύνομεν ἀλλήλοις οἱ κοινωοῦντες».

Ένας ἄλλος *terminus technicus* που μας μεταφέρει στον κόσμο της συνθετικής παραγωγῆς της συγγραφικῆς πέννας του Πλουτάρχου με την πρόθεση *σύν* πάλι τοποθετημένη μπροστά είναι η μετοχή *συνεπιθειάζοντος* (καθαγιάζω μαζί). Ο συγκεκριμένος ὅρος απαντά στο *Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν* (409C): «ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἄλλως ὅτι τηλικαύτην καὶ τοσαύτην μεταβολὴν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ γενέσθαι δι' ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας, μὴ θεοῦ παρόντος ἐνταῦθα καὶ συνεπιθειάζοντος τὸ χρηστήριον». Με αὐτὴν τὴ γλωσσικὴ δημιουργία ο συγγραφέας τονίζει τὴ θεϊκὴ παρέμβαση ἀλλὰ καὶ τὴν καθαγιαστικὴ δρᾶση τοῦ θεοῦ στο μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Αξίζει να σημειωθεῖ ὅτι αὐτὴν τὴν πολυσύνθετη λέξη, ἡ ὁποία περικλείει μέσα τῆς τὴν ἔννοια τοῦ θεοῦ, πέρα ἀπὸ τὸ *corpus* τῶν *Ἡθικῶν* τὴ συναντάμε καὶ στους *Παράλληλους Βίους* (Σύλλας, 6.4.8): «ἀλλὰ καὶ συναύξων καὶ συνεπιθειάζων τὰ πραττόμενα».

Στα *Αἴτια Ῥωμαϊκά* εντοπίζουμε τὸ ρῆμα *ἐξοιονίσαντο* (289B): «ἐξοιονίσαντο τὸ γαμεῖν παρθένους ἐν ἱεραῖς ἡμέραις». Τὸ σύνθετο ρῆμα *ἐξοιονίζομαι* (θεωρῶ ὡς κακὸ οἰωνό) εἶναι ἐμποτισμένο με μαντικὸ ἄρωμα, ἐπειδὴ μας μεταφέρει στον κόσμο τῶν οἰωνῶν καὶ τῆς μαντικῆς¹⁸. Σε αὐτὸ τὸ ἔργο ἡ συγκεκριμένη μαντικὴ ρηματικὴ κατασκευὴ χρησιμοποιεῖται προκειμένου να δείξει ὁ συγγραφέας ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι θεωροῦσαν κακὸ οἰωνό οἱ κόρες να προβαίνουν σε γαμικὴ ἔνωση κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἱερῶν ἡμερῶν. Ἡ παρούσα γλωσσικὴ δημιουργία τοῦ φιλοσόφου ἀπηχεῖ καὶ τὶς μαντικὲς τοῦ ἀνησυχίας. Ὁ ἴδιος μάλιστα εἶχε ἀσχοληθεῖ ἰδιαιτέρως με τὸ ζήτημα τῆς μαντικῆς ἐμπνευσης σε δυο ἀπὸ τοὺς Πυθικούς τοῦ Λόγου: στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπῶτων χρηστηρίων* καὶ κυρίως στο *Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν*. Ἀκόμα πρέπει να σημειωθεῖ ὅτι ὁ πεζογράφος κάνει χρῆση τῆς λέξης αὐτῆς καὶ στους *Παράλληλους Βίους* (Δημοσθένης, 21.3.3): «ἐξοιονιζόμενος τὸν ἴδιον δαίμονα καὶ τὴν τύχην».

Θα παραμείνουμε σ' αὐτὸ τὸ οἰωνικὸ λεξιλογικὸ πλαίσιο καὶ θα ἀναφέρουμε τὸ ρῆμα *δυσιερέω*, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται για να δηλώσει τὴν πραγματοποίησι τῆς

---

¹⁸ Ένα ενδιαφέρον κεφάλαιο για τὶς μαντικὲς λατρεῖες ἔχουν συγγράψει οἱ Martin καὶ Metzger, 1992: 19-71.

θυσίας με δυσμενείς οιωνούς. Με αυτή τη σημασία το συναντάμε στο *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου* (587C): «δυσιερεῖν δέ γε θύοντας εἰκός». Αυτή η λέξη, όμως παρουσιάζει και μια άλλη σημασιολογική απόχρωση, η οποία αναφέρεται σε κάτι μiasμένο και ιερόσυλο. Με αυτήν της την έννοια τη βρίσκουμε στον *Ἐρωτικό* (758D): «μόνον δὲ τὸ ἐρωτικὸν ὥσπερ δυσιεροῦν ἄθεον καὶ ἀδέσποτον ἀφεῖται». Αυτός ο όρος κάνει την εμφάνισή του και στους *Παράλληλους Βίους* χρωματισμένος κυρίως με την πρώτη σημασία και πιο συγκεκριμένα στον *Μάρκελλο* (28.3.6): «δυσιεροῦντες οἱ μάντιες», στον *Καίσαρα* (63.12.2): «οἱ μάντιες ἔφρασαν αὐτῷ δυσιερεῖν», στον *Βρούτο* (15.1.3): «καὶ δυσιεροῦντα κατέχεσθαι μὲν ὑπὸ τῆς γυναικὸς οἶκοι, κωλύεσθαι δὲ προελθεῖν ὑπὸ τῶν μάντεων» και στον *Φωκίωνα* (13.1.2): «ἢ δυσιερωῶν ἢ βουλόμενος ἐγγυτέρω τοὺς πολεμίους ἐπισπάσασθαι». Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι ο χαιρώνειος συγγραφέας ἀρέσκειται να προσδίδει κάποιες φορές στα γλωσσικά του δημιουργήματα διαφορετικούς σημασιολογικούς χρωματισμούς¹⁹.

Στο απαντητικό έργο του Πλουτάρχου στον Επικούρειο φιλόσοφο Κωλωτή *Πρὸς Κωλωτήν* ανιχνεύουμε δυο ἄπαξ λεγόμενα, τα ρήματα *ἀντιλιτανεύω* (ανταποδίδω την ικεσία) και *ἀντιπροσκυνέω* (προσκυνώ και εγώ με τη σειρά μου), τα οποία εκπέμπουν κάποιες θρησκευτικές λάμπεις και μας μεταφέρουν σε ένα σημαντικό θεσμό της Αρχαίας Ελλάδας, αυτόν της ικεσίας (1117C): «συγγνωστὰ νῆ Δία τοῖς λέγουσιν ὡς παντὸς ἂν πρίαϊντο τῆς ὄψεως ἐκείνης εἰκόνα γεγραμμένην θεάσασθαι, τοῦ μὲν προσπίπτοντος εἰς γόνατα καὶ περιπλεκομένου τοῦ δ' ἀντιλιτανεύοντος καὶ ἀντιπροσκυνοῦντος». Το συνωνυμικό²⁰ ζεύγος *ἀντιλιτανεύοντος* και *ἀντιπροσκυνοῦντος* τοποθετημένο μέσα σε ένα συγγραφικό πλαίσιο διακωμώδησης χρησιμοποιεῖται προκειμένου να τονίσει την ανταπόδοση της λατρείας του Επικούρου προς τον Κωλωτή. Η επιλογή της πρόθεσης *ἀντί* ως πρώτο συνθετικό των δυο λέξεων υπηρετεῖ αυτό το ανταποδοτικό πλαίσιο αμοιβαίου σεβασμού.

Το *φοιβονομέομαι* (ζω σύμφωνα με τους νόμους του Φοίβου/είμαι εξαγνισμένος) απαντά στο θρησκευτικό έργο του Πλουτάρχου *Περὶ τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς* (393C): «Φοῖβον δὲ δήπου τὸ καθαρὸν καὶ ἄγνὸν οἱ παλαιοὶ πᾶν ὠνόμαζον,

¹⁹ Σχετική αναφορά για τη διάθεση πολυσημίας από την πλευρά του Πλουτάρχου κάνει και ο Zadorojnyi, 2014: 313.

²⁰ Ένα σημαντικό υφολογικό γνώρισμα της συγγραφικής πέννας του Πλούταρχου συνδέεται με την τάση του να τοποθετεῖ αρκετά ζεύγη συνώνυμων λέξεων στα έργα του. Ένα αξιόλογο άρθρο, το οποίο αναφέρεται στην ευρεία χρήση συνώνυμων όρων από την πλευρά του πεζογράφου, έχει συγγράψει ο Teodorsson, 2000: 511-518.

ὡς ἔτι Θεσσαλοὶ τοὺς ἱερέας ἐν ταῖς ἀποφράσιν ἡμέραις αὐτοὺς ἐφ' ἑαυτῶν ἔξω διατρίβοντας, οἶμαι, 'φοιβονομεῖσθαι' λέγουσι». Αὐτός ο ὅρος δεν εἶναι δημιουργία του πεζογράφου, ὅμως ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη και μοναδική φορά σε αὐτό το ἔργο. Ὅπως μας πληροφόρησε ο ἴδιος εἶναι μια λέξη θεσσαλικῆς προέλευσης και χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὴ θεολογικὴ δράση των ἐκεῖ ἱερέων, οἱ οἱποῖοι κατὰ τις δυσοῖωνες ἡμέρες ζούσαν ἐκτὸς πόλης με σκοπὸ νὰ ἀκολουθήσουν μια διαδικασία κάθαρσης. Πρόκειται γιὰ μια λέξη ἀπολλωνικῆς υφῆς με ἐξαγνιστικὴ διάθεση, ὅπως ἄλλωστε δηλώνουν και τὰ συνθετικά μέρη ἀπὸ τὰ οἱποῖα ἀποτελεῖται: *Φοῖβος* και *νόμος*.

Στο *corpus* των *Ἡθικῶν* ἐντοπίσαμε ἐννέα θρησκευτικὲς λέξεις, οἱ οἱποῖες ἀνήκουν στον χῶρο των ρημάτων και ἐκ των οἱποῖων οἱ οκτὼ ἀποτελοῦν δημιουργήματα του Πλούταρχου, ἐνὼ ὑπάρχει και μια θεσσαλικῆς προέλευσης. Παρατηρήσαμε ὅτι ο πεζογράφος ἐπέλεξε νὰ τις παρουσιάσει κυρίως με τὴ μορφή ονοματικῶν τύπων του ρήματος, δηλαδή ἀπαρεμφάτων και μετοχῶν. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια συναντήσαμε τέσσερις ἀπαρεμφατικούς τύπους: *ἀφαγνεῦσαι*, *δυσιερεῖν*, *φαλληφορεῖν*, *φοιβονομεῖσθαι*, τοποθετημένους κυρίως στην Ἐνεργητικὴ Φωνή, με ἐξαίρεση τὸ *φοιβονομεῖσθαι*, τὸ οἱποῖο βρίσκεται στη Μέση Φωνή.

Ἀκόμα ἀνιχνεύσαμε και τέσσερις μετοχές: *ἀντιλιτανεύοντος*, *ἀντιπροσκυνοῦντος*, *δυσιεροῦν* και *συνεπιθειάζοντος*, που και αὐτές με τὴ σειρά τους ἀκολουθοῦν τον δρόμο τῆς Ἐνεργητικῆς Φωνῆς. Ἡ χρήση των ρημάτων φάνηκε πιο περιορισμένη, γιὰτί βρήκαμε μόνο δυο, τὸ *ἐξοιωνίσαντο* και τὸ *συνοργιάζουσι*. Τρεῖς ἀπὸ αὐτοὺς τους *termini technici* κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους και στους *Παράλληλους Βίους* πάλι με τὴ μορφή ρηματικῶν ουσιαστικῶν και μετοχῶν. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι μέσα στο πλαίσιο τῆς θεολογικῆς ρηματικῆς δημιουργίας παρατηρήσαμε ὅτι ο Πλούταρχος ζύμωσε και τρεῖς συνηρημένους ρηματικούς τύπους: *φαλληφορέω*, *δυσιερέω* και *ἀντιπροσκυνέω*. Μάλιστα ἐδὼ φαίνεται ἡ προτίμησή του νὰ δημιουργεῖ συνηρημένους θεολογικούς ρηματικούς τύπους με χαρακτήρα ε. Διαπιστώσαμε ὅτι ὅλες οἱ θρησκευτικὲς ρηματικὲς του κατασκευές εἶναι σύνθετες, ἀποτελούμενες ἀπὸ δυο συνθετικά μέρη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *συνεπιθειάζω* και τὸ *ἀντιπροσκυνέω*, τὰ οἱποῖα ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρία²¹.

---

²¹ Ο Teodorsson, 2005: 403-418, ἔχει ἀναφερθεῖ στην τάση του Πλουτάρχου νὰ δημιουργεῖ σύνθετες και πολυσύνθετες λέξεις, οἱ οἱποῖες φέρουν ὡς πρῶτο συνθετικό τους μέρος προθέσεις. Ο συγκεκριμένος μελετητὴς ἔχει υπογραμμίσει ὅτι μπορεῖ ο χαϊρώνειος πεζογράφος νὰ εἶχε ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τους συγγραφείς τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς ἀναφορικά με τὴν κατασκευὴ σύνθετων και πολυσύνθετων λέξεων, οἱ οἱποῖες φοροῦν ὡς πρῶτα γλωσσικά τους ἐνδύματα προθέσεις, ὅμως ο ἴδιος φρόντισε νὰ ἐξελίξει

Στη συνέχεια θα μεταβούμε στη μορφολογία του ονόματος και πιο συγκεκριμένα στα επίθετα. Ο θρησκευτικός όρος *ἀθείαστος* απαντά τρεις φορές στα *Ηθικά*. Στον *Έρωτικό* παρουσιάζεται δυο φορές και τη μια από αυτές, για να δηλώσει ότι υπάρχει ένα είδος μανίας, η οποία δεν στερείται θεϊκής προέλευσης (758E): «έτέρα δ' ἐστὶν οὐκ ἀθείαστος οὐδ' οἰκογενής». Με τη μορφή ουσιαστικοποιημένου επιθέτου, αλλά με αντίστοιχη σημασία τον συναντάμε και στη δεύτερη εμφάνισή του στο ίδιο έργο, καθώς χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι το θείο δεν είναι αμέτοχο στον ενθουσιασμό των ερωτευμένων (759D): «ὡς οὐτ' ἀθείαστον ὁ τῶν ἐρώντων ἐνθουσιασμός ἐστιν». Το λεξικό αυτό δημιουργήμα απαντά και στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων* με στόχο να τονίσει ότι η μαντική διαδικασία συνδέεται με τη θεϊκή έμπνευση (417A): «ἡμεῖς δὲ μήτε μαντείας τινὰς ἀθείαστους εἶναι λέγοντας ἢ τελετὰς καὶ ὀργιασμοὺς ἀμελουμένους ὑπὸ θεῶν ἀκούωμεν». Αξίζει να αναφέρουμε ότι η συγκεκριμένη λέξη εντοπίζεται μια φορά και στους *Παράλληλους Βίους* (*Μάρκιος Κοριολανός*, 33.3.2): «καὶ κατ' ἐπίνοιαν οὐκ ἀθείαστον ἀψαμένη τοῦ συμφέροντος».

Τα πρώτα γλωσσικά υλικά που χρησιμοποίησε ο Πλούταρχος για τον σχηματισμό αυτής της κατασκευής του είναι το στερητικό *α-* και το ρήμα *θειάζω*, τα οποία ενώθηκαν, για να δημιουργηθεί μια λέξη που δηλώνει αυτόν που δεν έχει έμπνευση προερχόμενη από τους θεούς. Μπορούμε, όμως να αναφέρουμε ότι, αν και ο ίδιος βάπτισε τη λέξη αυτή με την προαναφερθείσα σημασία, στις πραγματείες του τη χρησιμοποιεί με την αντίστροφή της, διότι βλέπουμε τις περισσότερες φορές να συνοδεύεται από μια άρνηση και επομένως με αυτόν τον τρόπο να ενσωματώνει μέσα της τη θεϊκή επιρροή και ώθηση. Αυτή η κίνησή του αντανακλά τη θεοσέβειά του, αλλά και την προσπάθειά του να τονίσει το θεϊκό ενδιαφέρον για τα ανθρώπινα πράγματα.

Στο *Περὶ πολυπραγμοσύνης* απαντά το *ἄπαξ λεγόμενον ἐκθύσιμος* (επιζητώ εξαγνισμό και κάθαρση) (518B): «ἀλλ' οἱ φονικοὶ λόγοι διέρχονται καὶ τρίβουσιν, ἐκθύσιμα καὶ μιὰρὰ διηγήματα παρακομίζοντες». Η παρούσα λέξη αποτελείται από δυο συνθετικά μέρη, από την πρόθεση *ἐκ* και το ρήμα *θύω*, τα οποία συνεργάζονται μεταξύ τους, προκειμένου να μεταφέρουν τη βαθύτερη ουσία και σημασία της. Η γλωσσική αυτή δημιουργία αναφέρεται σε κάτι μιὰρό και καταστροφικό που έχει

περισσότερο αυτήν την επιλογή με αποτέλεσμα να αποτελέσει ένα ιδιαίτερο στοιχείο του προσωπικού του ύφους. Αναφορά στην προτίμηση του φιλοσόφου να πλάθει σύνθετες λέξεις κάνει ο Russell, 2001: 22-23 και ο Yaginuma, 1992: 4726. Ο Hunter και ο Russell, 2011: 22, σχολιάζουν ότι ο Πλούταρχος έχει οδηγηθεί στη λεξιπλασία πολυσύνθετων όρων, οι οποίοι απαντούν για πρώτη φορά στην εργογραφία του.

ανάγκη εξιλέωσης. Στην προκειμένη περίπτωση η ακοή των πολυπραγμόνων, δηλαδή των φιλοπερίεργων όντων, έλκει σαν μαγνήτης τις μολυσματικές αφηγήσεις, οι οποίες χρειάζεται να περάσουν από μια διαδικασία εξιλέωσης.

Ο Πλούταρχος έχει κατασκευάσει και δυο τεχνικούς όρους βασιζόμενος στο επίθετο *ιέρως*²². Πρόκειται για τις θεολογικές δημιουργίες *συνίερος* (έχω κοινές θυσίες)²³ και *ιερεύσιμος* (κατάλληλος για θυσία). Την πρώτη τη συναντάμε στον *Έρωτικό* (753F): «ή δὲ σύνναος μὲν ἐνταυθοῖ καὶ συνίερος τοῦ Ἑρωτος». Μέσα σε μια συνωνυμική θεολογική ατμόσφαιρα η παρούσα σύνθετη λέξη κατασκευάστηκε με σκοπό να μας μεταφέρει ότι η Φρύνη, η ξακουστή εταίρα της αρχαιότητας, μοιραζόταν την ίδια λατρεία με τον θεό Έρωτα στους Δελφούς μέσα από την απόδοση κοινών θυσιών. Τη δεύτερη την εντοπίζουμε στα *Συμποσιακά* μέσα σε ένα ερωτηματικό πλαίσιο σχετικά με την πυθαγόρεια τακτική αποφυγής βρώσης ψαριών (729D): «ἰχθύων δὲ θύσιμος οὐδεὶς οὐδ' ἱερεύσιμός ἐστιν». Το παρόν γλωσσικό απόσταγμα της σκέψης του φιλοσόφου δηλώνει αυτόν που είναι κατάλληλος για θυσία. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο πεζογράφος, προκειμένου να την ενσωματώσει και να την προσαρμόσει στο νοηματικό πλαίσιο του συγκεκριμένου προβλήματος των *Συμποσιακῶν*, τη συνοδεύει με τον συμπλεκτικό σύνδεσμο *οὐδέ* με αποφατική διάθεση, ακριβώς, για να τονίσει ότι τα ψάρια ήταν ακατάλληλα για θυσία σύμφωνα με την πυθαγόρεια συλλογιστική αντίληψη.

Στα *Πολιτικά παραγγέλματα* απαντά ο θρησκευτικός όρος *έναγικός*, οποίος λαμβάνει τη σημασία «ο σχετικός με κάποιον καταραμένο» (825C): «ἀποκτείναντες οἱ Δελφοὶ τὸν Κράτητα καὶ τοὺς συστασιάσαντας ἐκ τῶν χρημάτων έναγικῶν προσαγορευθέντων τοὺς κάτω ναοὺς ἀνωκοδόμησαν». Η λέξη αυτή πιθανόν να μην αποτελεί λεξικό δημιούργημα του Πλουτάρχου, καθώς ο ίδιος επιλέγει να την παρουσιάσει μέσω κλητικού ρήματος και στη συγκεκριμένη περίπτωση με τη μετοχή *προσαγορευθέντων*. Αυτός ο όρος στον κόσμο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας απαντά μόνο μια φορά και αυτή εντοπίζεται στο παρόν πολιτικό έργο του χαιρώνειου συγγραφέα. Το θρησκευτικά χρωματισμένο επίθετο ενσωματώνει μέσα του την έννοια

---

²² Ο Parker, 2014: 860-863, έχει καταγράψει και αναλύσει σημαντικές λέξεις του αρχαίου θρησκευτικού λεξιλογίου, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνει και το επίθετο *ιέρως*.

²³ Βλ. και το κεφάλαιο: «*Η πρόθεση σύν και η συλλογική διάσταση της σκέψης του Πλουτάρχου*» σελ. 143.

του μιάσματος και της ιεροσυλίας όπως δηλώνει και το δεύτερο συνθετικό μέρος από το οποίο αποτελείται και δεν είναι άλλο από το αρχαϊκό ουσιαστικό *ἄγος*²⁴.

Ο γλωσσικός αυτός όρος έχει τοποθετηθεί μέσα σε ένα παραδειγματικό περιβάλλον το οποίο σχετίζεται με την προσωπική σύγκρουση ανάμεσα στον Κράτητα και τον Ορσίλαο στους Δελφούς. Ο Κράτης έφτασε μάλιστα στο σημείο, πέρα από το να φονεύσει τον Ορσίλαο, να σκοτώσει και κάποια οικεία του πρόσωπα τα οποία είχαν καταφύγει ως ικέτες στον ναό της Αθηνάς Προνοίας στους Δελφούς. Αυτό το *ἄγος* δεν έμεινε ατιμώρητο, διότι οι κάτοικοι των Δελφών με τη σειρά τους σκότωσαν τον Κράτητα. Συνεπώς, τα χρήματα που χρησιμοποιήθηκαν για να ανεγερθούν οι κάτω ναοί στους Δελφούς χαρακτηρίστηκαν ως *έναγικά*, επειδή έφεραν πάνω τους το βάρος αυτής της μολυσματικής πράξης.

Το επίθετο *μελανοστόλος* (μαυροντυμένος) διαθέτει αιγυπτιακές ρίζες και απαντά στο *Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος* (372D): «τοῖς δὲ μελανοστόλοις ἐμφαίνεσθαι τὰς κρύψεις καὶ τοὺς περισκισμοὺς ἐν οἷς διώκει ποθοῦσα τὸν ἥλιον». Στο πλαίσιο ταύτισης της Ἰσιδας με τη σελήνη²⁵, τα μαυροντυμένα αγαλματίδια που την απεικονίζουν είναι ενδεδυμένα με αυτό το σκούρο χρώμα, γιατί παριστάνουν τις εκλείψεις και τις σκιάσεις της δημιουργώντας το κατάλληλο περιβάλλον και κλίμα, ώστε η ίδια να ακολουθήσει τον ήλιο, λόγω του έρωτά της γι' αυτόν.

Ο Πλούταρχος στόλισε το θεολογικό του ψηφιδωτό με έξι γλωσσικές ψηφίδες επιθέτων: *ἀθείαστος*, *ἐκθύσιμος*, *έναγικός*, *ιερεύσιμος*, *μελανοστόλος* και *σύνιερος*. Παρατηρούμε ότι κατασκεύασε κυρίως δευτερόκλιτα επίθετα, τριγενή και δικατάληκτα. Αξιοσημείωτο είναι ότι τα περισσότερα από αυτά τα *ἄπαζ λεγόμενα*, είναι σύνθετα, με μοναδική εξαίρεση το *ιερεύσιμος*. Αυτό αντανακλά μια τάση του πεζογράφου να παράγει σύνθετες γλωσσικές δημιουργίες. Για τον σχηματισμό των θεολογικών του επιθέτων ο πεζογράφος αξιοποίησε σημαντικές ρίζες της αρχαίας ελληνικής, όπως για παράδειγμα τη *θυ-*, όμως κατάφερε να κατασκευάσει και τις δικές του ξεχωριστές λέξεις, προκειμένου να υπηρετήσουν τις συγγραφικές του σκοπιμότητες.

---

²⁴ Αναφορά στο *ἄγος* καθώς και στο γεγονός ότι είναι αρχαϊκό ουσιαστικό κάνει και ο Parker, 2014: 861.

²⁵ Για τη συγκεκριμένη ταύτιση μιλάει και ο ίδιος ο Πλούταρχος στο *Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος* (372D): «τὴν δ' Ἰσιν οὐχ ἕτεραν τῆς σελήνης ἀποφαίνοντες». Η Σαρίσχουλη, 2017: 84, αναφέρει ότι οι Έλληνες και οι Λατίνοι συγγραφείς ταύτιζαν την Ἰσιδα με τη σελήνη.

Αναφορικά με την κατασκευή των ουσιαστικών αυτή παρουσιάζεται πιο περιορισμένη, αλλά εξίσου ενδιαφέρουσα. Οι περισσότερες λέξεις που συγκαταλέγονται σε αυτήν την ομάδα δεν είναι δημιουργήματα του Πλούταρχου, όμως κάνουν την πρώτη και ξεχωριστή τους εμφάνιση στο έργο του φιλοσόφου.

Μια ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί το ουσιαστικό *ἡ κατάσπεισις*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «ραντισμός του ιερού σφαγίου με εξαγνιστικό νερό». Αυτός ο όρος κάνει την εμφάνισή του στην ομάδα των *Ἠθικῶν* τρεις φορές και πιο συγκεκριμένα απαντά στο θρησκευτικό έργο του Πλούταρχου *Περὶ τῶν ἐκλελοιπῶτων χρηστηρίων* (435B): «αἱ δὲ τῶν ἱερείων κατάσπεισις τί βούλονται, καὶ τὸ μὴ θεμιστεύειν», (437B): «οὐ γὰρ εἶναι ψυχῆς κατὰ φύσιν ἐχούσης τὸ πρὸς τὴν κατάσπεισιν ἀπαθὲς καὶ ἀκίνητον», (438A): «λέγεται τὰς πρώτας κατάσπεισις ἀκίνητον ὑπομεῖναι καὶ ἀπαθὲς τὸ ἱερεῖον».

Η λέξη αυτή, όμως απαντά και μια φορά στους *Παράλληλους Βίους* (*Σερτώριος*, 14.5.2): «ἔθους δ' ὄντος Ἰβηρικοῦ τοὺς περὶ τὸν ἄρχοντα τεταγμένους συναποθνήσκειν αὐτῷ πεσόντι, καὶ τοῦτο τῶν ἐκεῖ βαρβάρων κατάσπεισιν ὀνομαζόντων». Αλλά εδώ φέρει μια διαφορετική σημασιολογική απόχρωση, η οποία αναφέρεται σε κάποιο ιβηρικό έθιμο, σύμφωνα με το οποίο οι ανώτεροι αξιωματούχοι στην ιεραρχική κλίμακα ύστερα από τον άρχοντα έπρεπε να πεθαίνουν μαζί του δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο την αφοσίωσή τους προς αυτόν. Επομένως, βλέπουμε τη διττή σημασιολογική υπόσταση με την οποία επέλεξε να παρουσιάσει τη συγκεκριμένη λέξη ο Πλούταρχος. Η στόχευσή του ήταν αφενός να μας ενημερώσει για την ονοματολογία και το περιεχόμενο του συγκεκριμένου εθίμου και αφετέρου να τη βαφτίσει με μια δική του θρησκευτική σημασία, προκειμένου να αναφερθεί στο ράντισμα του σφαγίου, το οποίο έπρεπε να τρέμει ολόκληρο, ώστε να χρησιμοδοτήσει η Πυθία.

Στα *Αἴτια Ρωμαϊκά* ο Πλούταρχος, μέσα στην απορητική διάθεση σχετικά με τη θυσία σκύλων από την πλευρά των Ρωμαίων Λουπέρκων, μας ενημερώνει και για μια ελληνική γιορτή προς τιμήν της θεάς Εκάτης, στην οποία χρησιμοποιούσαν κουτάβια σαν σφάγια σε καθαρτήριες θυσίες (280C): «καὶ τῇ Ἐκάτῃ σκυλάκια μετὰ τῶν ἄλλων καθαρσίων ἐκφέρουσι καὶ περιμάττουσι σκυλακίοις τοὺς ἀγνισμοῦ δεομένους, περισκυλακισμὸν τὸ τοιοῦτο γένος τοῦ καθαρμοῦ καλοῦντες». Ο *περισκυλακισμός*, λοιπόν, στο πλαίσιο της προαναφερθείσας εορτής, είναι ένας τρόπος καθαρμού και εξαγνισμού των ατόμων μέσω της επαφής τους με θυσιασμένα μικρά

σκυλάκια κατά την περιφορά τους σε πομπή. Για τον ιδιότυπο αυτό εξαγνιστικό τρόπο βρίσκουμε πληροφορίες και στους *Παράλληλους Βίους* (*Ρωμύλος*, 21.10.4): «καὶ γὰρ Ἕλληνες ἔν τε τοῖς καθαρσίοις σκύλακας ἐκφέρουσι καὶ πολλαχοῦ χρῶνται τοῖς λεγομένοις περισκυλακισμοῖς».

Παραμένοντας στην ομάδα των έργων της αιτιότητας του Πλούταρχου και πιο συγκεκριμένα στα *Αἴτια Ἑλληνικά* εντοπίζουμε τον αργίτικο όρο *ἔγκνισμα* (296F): «Τί τὸ παρ' Ἀργείοις λεγόμενον ἔγκνισμα;», (297A): «καὶ τὸ πῦρ ἀποσβέσαντες ὡς μεμιασμένον παρ' ἐτέρων δ' ἔναυσάμενοι, τοῦτο τὸ κρέας ὀπτῶσιν ἔγκνισμα' προσαγορεύοντες». Η λέξη αυτή συνδέεται με ένα τοπικό νεκρικό έθιμο, σύμφωνα με το οποίο όσοι είχαν χάσει ένα συγγενικό ή φιλικό τους πρόσωπο έπρεπε να προσφέρουν αρχικά θυσία στον θεό Απόλλωνα και έπειτα από τριάντα μέρες στον Ερμή. Μέσα σε αυτό το εθιμοτυπικό πλαίσιο αποφάσιζαν να αφαιρέσουν κρέας από το θυσιασμένο ζώο και στη συνέχεια να το ψήσουν σε άλλη εστία για εξαγνιστικούς λόγους. Αυτό το ψητό κομματάκι κρέας το χαρακτήριζαν ως *ἔγκνισμα*.

Ο Πλούταρχος μας μυεί και σε κάποιους πυθικούς λεξικούς όρους, οι οποίοι δεν απαντούν σε άλλο γραπτό κείμενο πέρα από το *Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν* (406E): «ἀπέπαυσε δὲ τὴν Πυθίαν ὁ θεὸς 'πυρικάους' μὲν ὀνομάζουσιν τοὺς αὐτῆς πολίτας, 'ὄφιοβόρους' δὲ τοὺς Σπαρτιάτας, 'ὄρεᾶνας' δὲ τοὺς ἄνδρας, 'ὄρεμπότας' δὲ τοὺς ποταμούς». Μέσα από αυτό το χωρίο και σε ασύνδετο σχήμα πληροφορούμαστε ότι η Πυθία αποκαλούσε τους συμπολίτες της «*πυρικάους*» (πυρπολητές), τους Σπαρτιάτες «*ὄφιοβόρους*» (φιδοφάγους) και «*ὄρεᾶνας*» τους ἄνδρες²⁶. Ακόμα τους ποταμούς τους χαρακτήριζε *ὄρεμπότας*, δηλαδή, σαν αυτούς που πίνουν τα βουνά. Παρατηρούμε ότι οι λέξεις της Πυθίας είναι εμποτισμένες με αυτό το λοξό και αμφίσημο ἄρωμα με το οποίο αρωμάτιζε τους χρησμούς της για να τους μεταφέρει στο μαντικό κοινό.

Μέσα από αυτό το θρησκευτικό μας ταξίδι στον κόσμο των *Ἡθικῶν* διαπιστώσαμε ότι ο Πλούταρχος δημιούργησε ποικίλα και ενδιαφέροντα *ἄπαξ λεγόμενα*. Σε αυτήν την περιήγηση γνωρίσαμε, όμως και θρησκευτικούς όρους, οι οποίοι μπορεί να μην είναι κατασκευάσματα του συγγραφέα, όμως απαντούν για πρώτη και μοναδική φορά στο έργο του. Ακόμα ο πεζογράφος μας άνοιξε τις λεξικές πύλες

---

²⁶ Τους ἄνδρες στη μυστική γλώσσα της Πυθίας τους συναντάμε με μια εκδοχή που γειτνιάζει, χωρίς να είναι ταυτόσημη, και στο λεξικό του Ησυχίου (O1137.1): «ὄρεῖνες· ἄνδρες».

και στον ιδιαίτερο πυθικό γλωσσικό κόσμο δίνοντάς μας έτσι την ευκαιρία να γνωρίσουμε κάποιους από του όρους που χρησιμοποιούσε η Πυθία. Ο φιλόσοφος, λοιπόν, έχοντας συνειδητοποιήσει ότι οι λέξεις διαθέτουν τη δική τους δυναμική και αποτελούν τμήματα ενός ζωντανού συγγραφικού οργανισμού φρόντισε να επανδρώσει και να στελεχώσει το έργο του με ιδιαίτερα συγκροτημένες θεολογικές γλωσσικές κατασκευές.

1.2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΕΟΡΤΩΝ, ΘΕΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΑΞΙΩΜΑΤΩΝ

Ο Πλούταρχος στο *corpus* των *Ηθικών* φωτίζει μια σειρά εορτών, προσδιοριστικά θεοτήτων και ιερατικά αξιώματα, τα περισσότερα από τα οποία δεν απαντούν σε άλλα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Η αναφορά μας στον θρησκευτικό χάρτη των γιορτών του πεζογράφου θα μπορούσε να ξεκινήσει από τον δελφικό χώρο, διότι ο φιλόσοφος ήταν στενά συνδεδεμένος με αυτόν, λόγω των θρησκευτικών καθηκόντων που είχε αναλάβει εκεί²⁷.

Στα *Αΐτια Έλληνικά*, μέσα στο πλαίσιο μιας κύριας πρότασης, ευθείας ερώτησης μερικής αγνοίας, η οποία αφορούσε το περιεχόμενο της λέξης *Χάριλα* (293C): «Τίς ἢ παρὰ Δελφοῖς Χάριλα;» δίνεται η ευκαιρία στον Πλούταρχο να αναφερθεί σε μια θεολογική τρίλογία εορτών, η οποία τελούνταν κάθε οκτώ χρόνια (293C): «τρεις ἄγουσι Δελφοὶ ἑνναετηρίδας κατὰ τὸ ἐξῆς, ὧν τὴν μὲν Στεπτήριον καλοῦσι, τὴν δ' Ἡρώϊδα, τὴν δὲ Χάριλαν». Η πρώτη στην ιεραρχική αναφορά εορτή, το *Στεπτήριον*, το οποίο ίσως οφείλει το όνομά του στα *στεπτήρια*, όπως μπορούμε να πληροφορηθούμε γι' αυτά και από τον λεξικογράφο Ησύχιος²⁸, φαίνεται ότι αποτελούσε αναπαράσταση των γεγονότων, τα οποία σχετίζονταν με τη σύγκρουση ανάμεσα στον Απόλλωνα και τον Πύθωνα (293C): «τὸ μὲν οὖν Στεπτήριον ἔοικε μίμημα τῆς πρὸς τὸν Πύθωνα τοῦ θεοῦ μάχης εἶναι καὶ τῆς μετὰ τὴν μάχην ἐπὶ τὰ Τέμπη φυγῆς καὶ ἐκδιώξεως».

Πληροφορίες για αυτήν την εορτή και κυρίως για τον τρόπο διεξαγωγής της μπορούμε να αντλήσουμε και από το *Περὶ τῶν ἐκλελοιπῶτων χρηστηρίων*. Εκεί

²⁷ Ο Casanova, 2012: 151-157, έχει συγγράψει ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον άρθρο για τον Πλούταρχο ως ιερέα του Απόλλωνα στους Δελφούς.

²⁸ Ησύχιος (Σ1756.1): «<στεπτήρια>· στέμματα, ἃ οἱ [ο]ικέται ἐκ τῶν κλάδων ἐξήπτων».

πληροφορούμαστε ότι μέσα στο πλαίσιο της γινόταν αναπαράσταση της δολοφονίας του Πύθωνα από τον Απόλλωνα. Συγκεκριμένα σηνόταν μια κατασκευή που, σύμφωνα με μια εικασία, αποτελούσε τη φωλιά της χθόνιας θεότητας. Ένας νεαρός που αναπαριστούσε τον Απόλλωνα κατευθυνόταν προς την καλύβα συνοδευόμενος από τους Αιολάδες, οι οποίοι έφεραν αναμμένες δάδες. Στη συνέχεια πυρπολούσαν την καλύβα, προκειμένου να κάψουν τη φωλιά του Πύθωνα. Μετά από αυτήν την πράξη τους οδηγούνταν στα Τέμπη, για να εξαγνιστούν, όπου και παρέμεναν για εννέα έτη (418A-419B): «ή τε γάρ ισταμένη καλιάς ένταϋθα περι τήν ἄλω δι' έννέα έτων ού φωλεά δήπου δράκοντος, ἄλλὰ μίμημα τυραννικῆς ἢ βασιλικῆς έστιν οικήσεως· ἢ τε μετά σιγῆς έπ' αὐτήν διά τῆς όνομαζομένης Δολωνίας έφοδος, ἢ Αιολάδαι τόν ἀμφιθαλῆ κόρον ἡμμέναις δασίν ἄγουσι, καί προσβαλόντες τὸ πῦρ τῆ καλιάδι καί τήν τράπεζαν ἀνατρέψαντες ἀνεπιστρεπτι φεύγουσι διέκ θυρῶν τοῦ ἱεροῦ· καί τελευταῖον αἶ τε πλάναι καί ἡ λατρεία τοῦ παιδὸς οἶ τε γιγνόμενοι περι τὰ Τέμπη καθαρμοὶ μεγάλου τινὸς ἄγους καί τολμήματος ὑποψίαν ἔχουσι».

Έπειτα, ἡ Ἡρωίς ήταν μια γιορτή με διονυσιακές ρίζες και με μυστικιστικό περίβλημα (293C): «τῆς δ' Ἡρωίδος τὰ πλεῖστα μυστικὸν ἔχει λόγον, ὃν ἴσασιν αἱ Θυιάδες, ἐκ δὲ τῶν δρωμένων φανερῶς Σεμέλης ἂν τις ἀναγωγὴν εἰκάσειε». Σε αυτή συμμετείχαν οι Θυιάδες, οι ακόλουθοι του θεού Διονύσου, οι οποίες ήταν οι μόνες που γνώριζαν το μυστικό νόημα της γιορτής, όπως ἄλλωστε υπογραμμίζει και η χρήση του γνωστικού ρήματος ἴσασιν. Αναφορικά με τα φανερά δρώμενα που συνδέονταν με το τελετουργικό της συγκεκριμένης εορτής, αυτά είχαν να κάνουν με την επίκληση και την επιστροφή της Σεμέλης, της μητέρας του Διονύσου, από τον Άδη στον επάνω κόσμο²⁹. Σε αυτή την επάνοδο καθοριστικό ρόλο είχε διαδραματίσει και ο Διόνυσος.

Στο τέλος αυτής της αλυσίδας εορτῶν συναντάμε τη *Χάριλα*, η οποία οφείλει το όνομά της σε ένα ορφανό νεαρό κορίτσι που είχε καταφύγει στον βασιλιά των Δελφών, προκειμένου να ζητήσει τροφή, εξαιτίας του λιμού. Ο ίδιος τηρώντας μια απάνθρωπη και ελιτιστική συμπεριφορά προτίμησε να βοηθήσει τους ανθρώπους που ανήκαν στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εκδηλώσει μια βίαιη συμπεριφορά απέναντι στο κοριτσάκι με το αδαμάντινο ήθος (293D): «έλθούσης δὲ παιδὸς ἔτι μικρᾶς ὀρφανῆς γονέων καί προσλιπαρούσης ἐρράπισεν αὐτήν ὑποδήματι

---

²⁹ Πληροφορίες για αυτήν τη νεκρανάσταση μπορούμε να εντοπίσουμε και στον περιηγητή Παυσανία (2.37.5): «εἶδον δὲ καί πηγὴν Ἀμφιαράου καλουμένην καί τὴν Ἀλκυονίαν λίμνην, δι' ἧς φασιν Ἀργεῖοι Διόνυσον ἐς τὸν Ἄιδην ἐλθεῖν Σεμέλην ἀνάξοντα, τὴν δὲ ταύτη κάθοδον δεῖξαι οἱ Πόλυμνον».

καὶ τῷ προσώπῳ τὸ ὑπόδημα προσέριψεν». Ἡ κοπέλα δεν μπόρεσε να αντέξει αυτήν την προσβλητική συμπεριφορά και οδηγήθηκε στο απονενομημένο διάβημα. Ὅμως το θείο οργίστηκε, με αποτέλεσμα να επιδεινωθεί η κατάσταση στους Δελφούς μέσα από την εκδήλωση περισσοτέρων ασθενειών. Ἡ Πυθία τότε χρησιμοδότησε ὅτι ἔπρεπε να εξευμενιστεί ἡ Χάριλα, ὥστε να βελτιωθεί ἡ κατάσταση (293D-E): «ἢ δέ, πενιχρά τις οὔσα καὶ ἔρημος οὐκ ἀγεννῆς δὲ τὸ ἦθος, ἐκποδὼν γενομένη καὶ λύσσασα τὴν ζώνην ἀνήρτησεν ἑαυτήν. ἐπιτείνοντος δὲ τοῦ λιμοῦ καὶ νοσημάτων προσγενομένων ἀνεῖλεν ἢ Πυθία τῷ βασιλεῖ Χάριλαν ἰλάσκεσθαι παρθένον αὐτοθάνατον».

Ἔτσι, λοιπόν, καθιερώθηκε να πραγματοποιεῖται μια εξαγνιστική τελετή για τὴ Χάριλα κάθε οκτῶ ἔτη (293E): «μόλις οὖν ἀνευρόντες, ὅτι τοῦνομα τοῦτ' ἦν τῆ ῥαπισθεισῆ παιδί, μεμιγμένην τινὰ καθαρωῶ θυσίαν ἀπετέλεσαν, ἣν ἐπιτελοῦσιν ἔτι καὶ νῦν δι' ἑννέα ἑτῶν». Σύμφωνα με τὸ εθιμοτυπικό τῆς ὀ βασιλιάς ἔπρεπε να μοιράζει κριθᾶρι καὶ αλεύρι σε ὅλους τὸς πολίτες, ανεξαρτήτως ἀν ἦταν κάτοικοι τῶν Δελφῶν ἢ προέρχονταν ἀπὸ κάποια ἄλλη πόλη. Ὅταν ολοκληρωνόταν ἡ διανομὴ φαγητοῦ, ὀ βασιλιάς χτύπαγε ἑνα παιδικὸ ομοίωμα τῆς Χαρίλας, τὸ ὀποῖο εἶχαν φέρει ἐκεῖ. Στὴ συνέχεια ἡ ἀρχηγὸς τῶν Θυιάδων τὸ μετέφερε σε κάποιο τόπο γεμάτο με φαράγγια καὶ ἐκεῖ προέβαιναν σε μια ἀναπαράσταση τῶ ἀπαγχονισμοῦ τῶ μικροῦ κοριτσιοῦ. Στὸ τέλος τὸ ομοίωμα θαβόταν ἀκριβῶς στὸ σημεῖο ὀπου εἶχε ταφεῖ ἡ κοπέλα (293E-F): «προκάθηται μὲν γὰρ ὀ βασιλεὺς τῶν ἀλφίτων καὶ τῶν χεδρόπων ἐπιδιδούς πᾶσι καὶ ξένοις καὶ πολίταις, κομίζεται δὲ τῆς Χαρίλας παιδικὸν εἶδωλον· ὅταν οὖν πάντες λάβωσιν, ὀ μὲν βασιλεὺς ῥαπίζει τῷ ὑποδήματι τὸ εἶδωλον, ἢ δὲ τῶν Θυιάδων ἀρχηγὸς ἀραμένη κομίζει πρὸς τινὰ τόπον φαραγγῶδη, κάκεῖ σχοινίον περιάψαντες τῷ τραχήλῳ τοῦ εἰδώλου κατορύττουσιν, ὀπου τὴν Χάριλαν ἀπαγξαμένην ἔθαψαν».

Ἡ δελφική ἀτμόσφαιρα εορτῶν διατηρεῖται καὶ στὸ *Περὶ Φυγῆς*, ὀπου γίνεται ἀναφορὰ στα *Μεταγείνια*, τὰ ὀποῖα πραγματοποιοῦνταν πρὸς τιμὴν τῶ Μεταγείνιου Ἀπόλλωνα πὸ ἦταν προστάτης τῶν μετοικήσεων καὶ τῆς διατήρησης τῶν καλῶν σχέσεων με τὸς γείτονες. Ἀναφορὰ στὸν Μεταγείνιο Ἀπόλλωνα μπορούμε να συναντήσουμε καὶ στα σωζόμενα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο τῶ ἱστορικοῦ Λυσιμάχου, τὰ ὀποῖα ἀναφέρονταν στὸς ἀθηναϊκοὺς μῆνες καὶ γιορτές³⁰.

³⁰ (ἀπόσπ. 21.2): «Μεταγείνιων [...] ὀ β' μὴν παρ' Ἀθηναίοις οὔτω καλεῖται· ἐν δὲ τούτῳ Ἀπόλλωνι Μεταγείνιῳ θύουσιν».

Ο Πλούταρχος, λοιπόν, στο *Περὶ Φυγῆς*, μέσα σε ένα απορητικό ρητορικό πλαίσιο, προκείμενου να τονίσει ότι όλοι είμαστε πολίτες ενός κόσμου, μας παρουσιάζει τη συγκεκριμένη γιορτή, η οποία ήταν αφιερωμένη στον Απόλλωνα (601B-C): «ἄρ' οὖν ξένοι καὶ ἀπόλιδες εἰσιν Ἀθηναίων οἱ μεταστάντες ἐκ Μελίτης εἰς Διωμίδα, ὅπου καὶ μῆνα Μεταγεινιῶνα καὶ θυσίαν ἐπώνυμον ἄγουσι τοῦ μετοικισμοῦ τὰ Μεταγεῖνια, τὴν πρὸς ἐτέρους γεινιάσιν εὐκόλως καὶ ἰλαρῶς ἐκδεχόμενοι καὶ στέργοντες». Το συγκεκριμένο χωρίο μας πληροφορεῖ ότι η εορτή αυτή διεξαγόταν κατά το μήνα Μεταγεινιώννα, για να τιμηθεῖ η μετοικεσία που είχαν πραγματοποιήσει οι κάτοικοι του αθηναϊκού δήμου της Μελίτης προς τον δήμο της Διωμίδας. Πέρα, όμως, από αυτήν την εσωτερική μετανάστευση εορταζόταν και η θερμή υποδοχή, την οποία επεφύλαξαν οι κάτοικοι της Διωμίδας προς τους Μελιτέους. Στο εθιμοτυπικό πλαίσιο της παρούσας εορτής συμπεριλαμβανόταν και η προσφορά θυσιών. Μια αντίστοιχου τύπου εορτή, η οποία φέρει τον τίτλο *Μετοίκια*, μπορεί να ανιχνευτεί και στους *Παράλληλους Βίους* (Θησέας, 24.4.2): «ἔθυσσε δὲ καὶ Μετοίκια τῇ ἕκτη ἐπὶ δέκα τοῦ Ἑκατομβαιῶνος, ἦν ἔτι νῦν θύουσι». Η προαναφερθείσα, όμως γιορτή συνδεόταν με τον Θησέα και διεξαγόταν τον μήνα Εκατομβαιώννα.

Πέρα από τις γιορτές που συνδέονταν με τον θεό Απόλλωνα στα *Ηθικά* ανακαλύπτουμε και εορτές που σχετίζονταν με τον Διόνυσο. Μια από αυτές πραγματοποιούταν στη Βοιωτία προς τιμήν του Αγριώνιου³¹ Διονύσου. Πληροφορίες για αυτήν την εορτή μπορούμε να εντοπίσουμε στα *Συμποσιακά*, στα *Αἴτια Ρωμαϊκά* και στα *Αἴτια Ἑλληνικά*. Στα *Συμποσιακά* πληροφορούμαστε ότι οι γυναίκες κατά τη διάρκεια αυτού του εορτασμού αναζητούσαν τον θεό Διόνυσο, επειδή τάχα είχε αποδράσει. Μάλιστα την απόδραση αυτήν του Διονύσου υπογραμμίζει και η χρήση της επιρρηματικής αιτιολογικής μετοχής υποκειμενικής αιτιολογίας *ὡς ἀποδεδρακότα*. Όταν πλέον είχαν καταλήξει ότι ο θεός του αμπελιού είχε καταφύγει στις Μούσες, συμμετείχαν σε ένα δείπνο και πρότειναν η μια στην άλλη γρίφους και αινίγματα με σκοπό να προσδώσουν έναν παιδαγωγικό τόνο στη συζήτησή τους (717A): «οὐ φαύλως οὖν καὶ παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς Ἀγριωνίοις τὸν Διόνυσον αἱ γυναῖκες ὡς ἀποδεδρακότα ζητοῦσιν, εἶτα παύονται καὶ λέγουσιν ὅτι πρὸς τὰς Μούσας καταπέφυγεν καὶ

---

³¹ Το προσδιοριστικό *Αγριώνιος*, το οποίο αποδίδεται στον θεό του κρασιού, το συναντάμε μόνο στους *Παράλληλους Βίους* (*Αντώνιος*, 24.5.2): «ἦν γὰρ ἀμέλει τοιοῦτος ἐνίοις, τοῖς δὲ πολλοῖς Ὠμηστῆς καὶ Ἀγριώνιος».

κέκρυπται παρ' ἐκείναις, μετ' ὀλίγον δέ, τοῦ δείπνου τέλος ἔχοντος, αἰνίγματα καὶ γρίφους ἀλλήλαις προβάλλουσιν».

Στα *Αἴτια Ρωμαϊκά*, μέσα στην ερωτηματική ατμόσφαιρα σχετικά με την απαγόρευση που είχαν επιβάλει οι Ρωμαῖοι στον ιερέα του Δία να μην αγγίζει κισσό και να μην περνάει από δρόμο που πάνω του υπήρχε κληματαριά (290E): «Διὰ τίνα δ' αἰτίαν οὐδὲ κιττοῦ θιγεῖν ἐφίετο τῷ ἱερεῖ τοῦ Διός, οὐδ' ὁδὸν διελθεῖν ἀναδενδράδος ἄνωθεν διατεταμένης;», ο Πλούταρχος εντάσσει πληροφορίες και για τη γιορτή των *Αγριωνίων*³². Στη συγκεκριμένη εορτή επιτρεπόταν η χρήση του κισσού, πιθανόν λόγω και της διασύνδεσής του με τον Διόνυσο, ενώ στους ναούς των υπόλοιπων ολύμπιων θεῶν απαγορευόταν όχι μόνο η χρήση του, αλλά και η ύπαρξή του ως φυτού. Ακόμα πληροφορούμαστε ότι η πλειοψηφία των τελετῶν που σχετίζονταν με τον εορτασμό των *Αγριωνίων* γινόταν βράδυ ὡπως και αυτές των *Νυκτελίων*, μιας ἄλλης διονυσιακή γιορτῆς (291A): «διὸ τῶν μὲν ὀλυμπίων ἱερῶν εἴργεται, καὶ οὐτ' ἐν ἼΗρας Ἀθήνησιν οὔτε Θήβησιν ἐν Ἀφροδίτης ἴδοι τις ἂν κιττόν· Ἀγριωνίους δὲ καὶ Νυκτελίους, ὧν τὰ πολλὰ διὰ σκότους δρᾶται, πάρεστιν».

Το ἐπόμενο θρησκευτικό κομμάτι, το οποίο συμπληρώνει το πληροφοριακό παζλ της συγκεκριμένης εορτῆς, βρίσκεται στα *Αἴτια Ἑλληνικά*. Μια κύρια πρόταση, ευθεία ερώτηση, που προσπαθεῖ να διευκρινίσει και να αποσαφηνίσει το περιεχόμενο των λέξεων *Ψολόεις* και *Ὀλείας*, συνδέεται ἄμεσα με τη γιορτή των *Αγριωνίων* (299E): «Τίνες οἱ παρὰ Βοιωτοῖς Ψολόεις καὶ τίνες αἱ Ὀλεῖαι;». Για την ακρίβεια στην περιοχή του Ορχομενοῦ της Βοιωτίας οι κόρες του βασιλιά Μινύου, η Λευκίπη, η Αρσινόη και η Αλκαθόη οδηγήθηκαν σε τρέλα, επειδή θέλησαν να τραφούν με ανθρώπινη σάρκα. Το αποτέλεσμα εἶναι ὅτι διαμέλισαν τον γιο της Λευκίπης, ὕστερα ἀπὸ κλήρο. Επομένως, χαρακτηρίστηκαν ὡς *Ὀλεῖαι*, δηλαδή φόνισσες, λόγω της αποτρόπαιης αὐτῆς πράξης. Ακόμα και την εποχή του Πλουτάρχου συνηθίζεται οι γυναῖκες που κατάγονται ἀπὸ αὐτὴν την οικογένεια να φέρουν αὐτὸν τον τίτλο. Αξίζει να σημειωθεί ὅτι στον κόσμο της αρχαίας ελληνικῆς γραμματείας η λέξη αὐτή ἀπαντᾷ μόνο δυο φορές και αυτές στο συγκεκριμένο αιτιακό ἔργο του Πλουτάρχου. Μέσα ἀπὸ το κείμενο διαφαίνεται ὅτι οι *Ὀλεῖαι* συνδέονται με το επίθετο *ὀλοός* που δηλώνει τον καταστροφικό και ολέθριο. Οι ἄνδρες τους ονομάστηκαν *Ψολόεις*, πενθοφορῶντες, εξαιτίας των πένθιμων ρούχων που φόρεσαν (299F): «Λευκίπης λαχούσης παρασχεῖν

³² Κάποιες πληροφορίες για τα *Αγριωνία* παραθέτει και ο Burkert, 2015: 345-348.

Ἴππασον τὸν υἱὸν διασπάσασθαι· κληθῆναι τοὺς μὲν ἄνδρας αὐτῶν δυσειματοῦντας ὑπὸ λύπης καὶ πένθους ‘Ψολόεις’, αὐτὰς δ’ ‘Ὀλείας’ οἷον ὀλοάς. καὶ μέχρι νῦν Ὀρχομένιοι τὰς ἀπὸ τοῦ γένους οὕτω καλοῦσι».

Οἱ κάτοικοι τοῦ Ὀρχομενοῦ, μέσα στο πλαίσιο τῆς γιορτῆς τῶν Ἀγριωνίων, καθιέρωσαν νὰ κάνουν ἀναπαράσταση τῆς φυγῆς καὶ τῆς καταδίωξης τῶν Μινυάδων ἀπὸ τὸν ἱερέα τοῦ Διονύσου, ὁ ὁποῖος κρατοῦσε ξίφος. Μποροῦμε, μάλιστα, νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ὅποια γυναῖκα συλλάμβανε ὁ ἱερέας εἶχε δικαίωμα νὰ τὴ φονεύσει. Σύμφωνα με τὴν προσωπικὴ μαρτυρία τοῦ Πλουτάρχου, τὴν ὁποία υπογραμμίζει ὁ εμπρόθετος προσδιορισμὸς τοῦ χρόνου *ἐφ’ ἡμῶν*, στὴν ἐποχὴ τοῦ ἑνὸς ἱερέας ποῦ ἔφερε τὸ ὄνομα Ζώϊλος σκότωσε μὴ ἀπὸ αὐτὲς τὶς γυναῖκες. Ὅμως πιθανόν αὐτὴ ἡ πράξη τοῦ νὰ ἀποτελέσει ἱεροσυλία, με ἀποτέλεσμα ὁ ἴδιος νὰ πεθάνει καὶ νὰ ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τὴν οἰκογένειά τοῦ τὸ ἱερατικὸ ἀξίωμα. Στὴ θέση τοῦ μάλιστα ἐπιλέχθηκε ὁ ἄριστος ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλης τοῦ (299F-300A): «καὶ γίνεται παρ’ ἐνιαυτὸν ἐν τοῖς Ἀγριωνίοις φυγὴ καὶ δίωξις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Διονύσου ξίφος ἔχοντος. ἔξεστι δὲ τὴν καταληφθεῖσαν ἀνελεῖν, καὶ ἀνεῖλεν ἐφ’ ἡμῶν Ζώϊλος ὁ ἱερεύς. ἀπέβη δ’ εἰς οὐδὲν χρηστὸν αὐτοῖς, ἀλλ’ ὃ τε Ζώϊλος ἐκ τοῦ τυχόντος ἐλκυδρίου νοσήσας καὶ διασαπείσας πολὺν χρόνον ἐτελεύτησεν, οἳ τ’ Ὀρχομένιοι δημοσίαις βλάβαις καὶ καταδικαῖς περιπεσόντες ἐκ τοῦ γένους τὴν ἱερωσύνην μετέστησαν, ἐκ πάντων αἰρούμενοι τὸν ἄριστον».

Στὴν πραγματεία τοῦ Πλουτάρχου *Πρὸς Κωλώτην* γίνεται λόγος γιὰ τὰ *Φωσφόρεια*. Τὴν προαναφερθεῖσα εορτὴ ὁ πεζογράφος ἐπέλεξε νὰ τὴν παρουσιάσει μέσα σὲ ἕνα ρητορικὸ κλίμα γιὰ λόγους ἐμφάσης καὶ ἐπιτονισμοῦ (1119E): «πῶς δὲ φωσφόρεια, βακχεῖα, προτέλεια γάμων ἄξομεν, μὴ ἀπολιπόντες μηδὲ βακχεῖς καὶ φωσφόρους καὶ προηροσίους καὶ σωτῆρας;». Ἡ γιορτὴ³³ αὐτὴ πραγματοποιοῦνταν πρὸς τιμὴν τῶν φωσφόρων θεῶν ἢ ἀποτελοῦσε ἕναν εορτασμό, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὁποῖο γίνονταν πομπές με πυρσούς. Αἰξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι στους φωσφόρους θεοὺς³⁴ συγκαταλέγονται ὁ Ἀπόλλωνας ὡς θεὸς τοῦ φωτός, ἡ ἀδερφή τοῦ Ἡ Ἄρτεμη, καθὼς καὶ ἡ Ἐκάτη.

³³ Ἀναφορὰ σὲ αὐτὴν τὴν εορτὴν πραγματοποιεῖται καὶ ὁ Ησύχιος (Φ1123.1): «φωσφόρεια· εορτή».

³⁴ Γιὰ τοὺς φωσφόρους θεοὺς μιλοῦν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος. Χαρακτηριστικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε τὸν Εὐριπίδη, ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιὰ τὴν Ἐκάτη ὡς θεὰ τοῦ φωτός (*Ἐλένη*, 569): «Ἴω φωσφόρ’ Ἐκάτη, πέμπε φάσματ’ εὐμενῆ», ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν Ἄρτεμη (*Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις*, 19-21): «πρὶν ἂν κόρην σὴν Ἰφιγένειαν Ἄρτεμις/ λάβῃ σφαγεῖσαν· ὃ τι γὰρ ἐνιαυτὸς τέκει/ κάλλιστον, ἠῆξω φωσφόρῳ θύσειν θεῶν».

Τα *Φαλληφόρια*³⁵ είναι μια γιορτή, η οποία απαντά στο *Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος* (355E): «ἐνιοὶ δὲ Παμύλην τινὰ λέγουσιν ἐν Θήβαις ὑδρευόμενον ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς φωνὴν ἀκούσαι διακελευομένην ἀνειπεῖν μετὰ βοῆς, ὅτι μέγας βασιλεὺς εὐεργέτης Ὅσιρις γέγονε, καὶ διὰ τοῦτο θρέψαι τὸν Ὅσιριν ἐγχειρίσαντος αὐτῷ τοῦ Κρόνου καὶ τὴν τῶν Παμυλίων ἑορτὴν αὐτῷ τελεῖσθαι Φαλληφορίοις ἐοικυῖαν». Η συγκεκριμένη λέξη αποτελεί *ἄπαξ λεγόμενον*, επειδή ο Πλούταρχος θέλησε να πλάσει μια γλωσσική δημιουργία, η οποία να αναφέρεται σε μια ελληνική εορτή, ώστε να την παρομοιάσει με την αντίστοιχου τύπου αιγυπτιακή, αυτή των Παμυλίων. Κομβικό ρόλο σε αυτόν τον παραλληλισμό παίζει η μετοχή *ἐοικυῖαν*. Τα *Φαλληφόρια* αποτελούσαν μια φαλλική πομπή μέσα στο εορταστικό πλαίσιο των διονυσιακών εορτών. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο φαλλός έπαιξε κεντρικό ρόλο σε αυτές τις γιορτές ως σύμβολο γονιμότητας και παραγωγής. Ο Πλούταρχος στο *Περὶ Φιλοπλουτίας*, αναφερόμενος στον λιτό μανδύα που περιέβαλλε αρχικά τις εορτές του Διονύσου, μας ενημερώνει και για αυτές τις πομπές, στις οποίες πρωταγωνιστικό ρόλο είχε ο φαλλός³⁶ (527D): «ἡ πάτριος τῶν Διονυσίων ἑορτὴ τὸ παλαιὸν ἐπέμπετο δημοτικῶς καὶ ἰλαρῶς· ἀμφορεὺς οἴνου καὶ κληματίς, εἶτα τράγον τις εἶλκεν, ἄλλος ἰσχάδων ἄρριχον ἠκολούθει κομίζων, ἐπὶ πᾶσι δ' ὁ φαλλός».

Πέρα από τα *Φαλληφόρια*, ένας άλλος όρος που γειτνιάζει είναι τα *Φαλλαγωγία*, ο οποίος μαρτυρείται στο έργο του στωικού φιλοσόφου Κορνούτου Λεύκιου Ανναίου με τίτλο *Ἐπιδρομὴ τῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν θεολογίαν παραδεδομένων*³⁷. Ακόμα υπάρχει και η *Φαλλαγωγία*³⁸ που παρουσιάζει ακριβώς την ίδια σημασιολογική απόχρωση, καθώς αναφέρεται στην πομπή φαλλού. Παρατηρήσαμε, επομένως, ότι και ο Πλούταρχος με τη σειρά του υλοποίησε γλωσσικά ένα από τα πιο ζωτικά και σημαντικά στάδια των διονυσιακών εορτών, αυτό της πομπής του φαλλού. Αυτήν τη δημιουργία του ο πεζογράφος την ενέταξε στο *Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος* μέσα στο πλαίσιο του θρησκευτικού συγκρητισμού του Ὅσιρι με τον Διόνυσο. Από αυτή τη

³⁵ Το γεγονός ότι τα *Φαλληφόρια* και το *φαλληφορέω*, αποτελούν γλωσσικά δημιουργήματα του Πλουτάρχου, επισημαίνει και η Σαρίσχουλη, 2017: 147-148.

³⁶ Πληροφορίες για αυτές τις φαλλικές πομπές ανιχνεύουμε και στον Αριστοφάνη (*Άχαρνες*, 259-262): «ὦ Ξανθία, σφῶν δ' ἐστὶν ὀρθὸς ἐκτέος/ ὁ φαλλός ἐξόπισθε τῆς κανηφόρου· ἐγὼ δ' ἀκολουθῶν ἄσομαι τὸ φαλλικόν·/ σὺ δ' ὦ γύναι θεῶ μ' ἀπὸ τοῦ τέγους».

³⁷ (61.2): «οὗ καὶ ὁ ὄνος ἐν ταῖς πομπαῖς αὐτοῦ θαμίζει καὶ οἱ φαλλοὶ αὐτῷ ἀνατίθενται καὶ τὰ φαλλαγωγία».

³⁸ Αυτήν τη λέξη την εντοπίζουμε στον επιγραφικό χώρο (IG 22.673b7).

θηρησκευτική γλωσσική γέννα, πέρα από τα *Φαλληφόρια* προέκυψε και το ρήμα *φαλληφορέω*³⁹.

Η επίδραση του θεού Διονύσου, πέρα από τον αιγυπτιακό χώρο, φαίνεται ότι επεκτείνεται και στον ιουδαϊκό. Στα *Συμποσιακά*, στο πρόβλημα που αφορούσε την προέλευση και την ταυτότητα του θεού των Ιουδαίων (671C): «Τίς ὁ παρ' Ἰουδαίοις θεός», ο Πλούταρχος αναφέρεται στην πιθανή γειτνίαση που παρουσιάζει ο θεός του κρασιού με τον θεό των Εβραίων. Αυτήν τη διασύνδεση ο φιλόσοφος την επιβεβαιώνει και με μια σειρά εορτών που μας παραθέτει. Αξίζει να αναφερθεί ότι κάποιες από αυτές κάνουν την πρώτη και μοναδική τους εμφάνιση σε αυτό το έκτο πρόβλημα του τετάρτου βιβλίου των *Συμποσιακῶν*. Σε μια από αυτές γινόταν λιτανεία με κλαδιά συκιάς, η επονομαζόμενη *κραδηφορία*, καθώς και με θύρσους, η αποκαλούμενη *θυρσοφορία*. Με αυτούς τους θύρσους έμπαιναν στο ιερό τους οι Εβραίοι, εντός του οποίου δεν γνωρίζουμε τι διαδραματιζόταν (671E): «ἔστι δὲ καὶ κραδηφορία τις ἑορτὴ καὶ θυρσοφορία παρ' αὐτοῖς, ἐν ἧ θύρσους ἔχοντες εἰς τὸ ἱερόν εισίασιν εἰσελθόντες δ' ὅ τι δρῶσιν, οὐκ ἴσμεν, εἰκὸς δὲ βακχεῖαν εἶναι τὰ ποιούμενα». Πιθανόν να πραγματοποιούσαν μια βακχικού τύπου τελετή, όπως υπογραμμίζει και η χρήση της μετοχής *εἰκός*. Ακόμα χρησιμοποιούσαν *σάλπιγγες* για να καλέσουν τον θεό και αυτή η κίνησή τους ανακαλεί στη μνήμη μας μια αντίστοιχου τύπου ενέργεια που έκαναν οι Αργεῖοι, προκειμένου να προσκαλέσουν τον βουγενή Διόνυσο (*Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος*, 364F): «Ἀργεῖοις δὲ βουγενῆς Διόνυσος ἐπὶ κλην ἐστίν· ἀνακαλοῦνται δ' αὐτὸν ὑπὸ σάλπιγγων ἐξ ὕδατος ἐμβάλλοντες εἰς τὴν ἄβυσσον ἄρνα τῷ Πυλαόχῳ». Υπήρχαν και κάποιοι, οι οποίοι προπορεύονταν παίζοντας κιθάρα. Αυτοί ήταν οι αποκαλούμενοι Λευίτες, οι ιερείς των Εβραίων. Εδώ βλέπουμε και μια ετυμολογική προσπάθεια από την πλευρά του Πλουτάρχου, γιατί ίσως προσπαθεί να συνδέσει το όνομα αυτών των ιερέων με τις επωνυμίες του Διονύσου *Λύσιος* και *Εὔσιος* (671E): «καὶ γὰρ σάλπιγξι μικραῖς, ὥσπερ Ἀργεῖοι τοῖς Διονυσίοις, ἀνακαλούμενοι τὸν θεὸν χρῶνται καὶ κιθαρίζοντες ἕτεροι προΐασιν, οὓς αὐτοὶ Λευίτας προσονομάζουσιν, εἴτε παρὰ τὸν Λύσιον εἴτε μᾶλλον παρὰ τὸν Εὔσιον τῆς ἐπικλήσεως γεγεννημένης».

Αξίζει να λεχθεί ότι στο προλογικό τμήμα αυτού του προβλήματος των *Συμποσιακῶν* γίνεται λόγος για την *τριετηρικὴν παντέλειαν*⁴⁰ (671D): «καὶ τὰ μὲν πολλὰ

³⁹ Για περισσότερες πληροφορίες για το *φαλληφορέω* βλ. παραπάνω, όπου γίνεται η ανάλυση των *ἄπαξ* θρησκευτικῶν λεγομένων του Πλουτάρχου σελ. 19.

⁴⁰ Πέρα από το *corpus* των *Ἡθικῶν* μπορούμε να αναζητήσουμε πληροφορίες για αυτήν την τριετηρίδα της τέλεσης των μυστηρίων και στον επιγραφικό χώρο (*IG* 3.77).

τῶν εἰς τοῦτο τεκμηρίων μόνοις ἐστὶ ρήτᾳ καὶ διδασκὰ τοῖς μυουμένοις παρ' ἡμῖν εἰς τὴν τριετηρικὴν παντέλειαν· ἃ δὲ λόγῳ διελθεῖν οὐ κεκάλυται πρὸς φίλους ἄνδρας, ἄλλως τε καὶ παρ' οἶνον ἐπὶ τοῖς τοῦ θεοῦ δώροις, ἂν οὗτοι κελεύωσι, λέγειν ἕτοιμος». Ἡ λέξις *παντέλεια* στον αρχαίο ελληνικό κόσμο δήλωνε την τελείωση, την τελειότητα, την ολοκλήρωση, αλλά και τον αριθμό δέκα σύμφωνα με τους Πυθαγορείους. Κοσμημένη, όμως και επενδεδυμένη αυτή η λέξις με τον επιθετικό προσδιορισμό *τριετηρικὴν* αποκτά θρησκευτικές διαστάσεις, γιατί αναφέρεται στην ανά τριετία τέλεση μυστηρίων, τα οποία ίσως συνδέονταν με τον θεό Διόνυσο και λάμβαναν χώρα στον ελλαδικό κόσμο.

Πέρα, όμως, από τον κόσμο των εορτών, ο Πλούταρχος φώτισε και άγνωστα προσδιοριστικά θεοτήτων. Μια ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί το επίθετο *Ἑβδομαγενής*, το οποίο συνδέεται με τον θεό Απόλλωνα και το συναντάμε στο όγδοο βιβλίο των *Συμποσιακῶν* και μέσα στο πλαίσιο του ακόλουθου προβληματισμού (717B): «Περὶ ἡμερῶν ἐν αἷς γεγόνασιν τινες τῶν ἐπιφανῶν· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς λεγομένης ἐκ θεῶν γενέσεως». Σε αυτή την ομάδα των ξεχωριστῶν ανθρώπων συγκαταλέγεται και ο Πλάτωνας, του οποίου η γενέθλια μέρα γειτνιάζει με αυτήν του Σωκράτη και συμπίπτει με αυτήν του Απόλλωνα (717B): «τῆ ἕκτη τοῦ Θαρρηλιῶνος ἰσταμένου τὴν Σωκράτους ἀγαγόντες γενέθλιον τῆ ἑβδόμη τὴν Πλάτωνος ἡγομεν». Προς τιμὴν κίολας του θεοῦ του φωτός και της μαντικής εἶχαν θεσπίσει κατὰ τὴν ἑβδομὴ μέρα του μήνα Θαρρηλιῶνος, ο οποίος αντιστοιχεί στον δικό μας Μάιο, να τελείται η γιορτὴ των Θαρρηλιῶν. Η γέννηση του φιλοσόφου Καρνεάδη τοποθετεῖται και αυτή με τη σειρά της μέσα σε μια εορτὴ που ἦταν αφιερωμένη στον Απόλλωνα, αυτή των *Καρνείων*, και διεξαγόταν στις δωρικές πόλεις κατὰ τον μήνα Αύγουστο (717D): «ὁ δὲ Φλῶρος οὐδὲ Καρνεάδην ἀπαξιῶν ἔφη μνήμης ἐν τοῖς Πλάτωνος γενεθλίοις, ἄνδρα τῆς Ἀκαδημίας εὐκλεέστατον ὀργιαστὴν· Απόλλωνος γὰρ ἀμφοτέρους εορτῆ γενέσθαι, τὸν μὲν γὰρ Θαρρηλίους Ἀθήνησιν, τὸν δὲ Κάρνεια Κυρηναίων ἀγόντων».

Αξίζει να αναφέρουμε ότι η λέξις *Ἑβδομαγενής* είναι σύνθετη, επειδὴ ενσωματώνει τον αριθμὸ ἐπτά και τὴν ἔννοια της γέννησης, η οποία υπογραμμίζεται μέσα από το ρήμα *γίγνομαι*. Ο Απόλλωνας εἶχε λάβει τὴ συγκεκριμένη επωνυμία, επειδὴ ἦταν γεννημένος τὴν ἑβδομὴ μέρα του μήνα (717E): «οἱ προφητῆται καὶ ἱερεῖς Ἑβδομαγενῆ καλεῖτε». Ο θεός της μουσικῆς φαίνεται ότι ἦταν άμεσα συνδεδεμένος με τον αριθμὸ ἐπτά, όπως προκύπτει και από τὴν προαναφερθεῖσα επωνυμία του. Αυτό επιβεβαιώνεται και μέσα από *Περὶ τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς*, όπου γίνεται αντίστοιχη

αναφορά (391F): «ή γὰρ ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος ἑβδομάς ἀναλώσει τὴν ἡμέραν πρότερον ἢ λόγῳ τὰς δυνάμεις αὐτῆς ἀπάσας ἐπεξελεθῆναι». Στα *Αἴτια Ἑλληνικά* πληροφορούμαστε ὅτι, πρὶν καθιερωθῶν οἱ μηνιαῖοι χρησμοί (292F): «ὄψέ γὰρ ἀνείθησαν αἱ κατὰ μῆνα μαντεῖαι τοῖς δεομένοις, πρότερον δ' ἅπαξ ἐθεμίστευσεν ἡ Πυθία τοῦ ἐνιαυτοῦ κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν, ὡς Καλλισθένης καὶ Ἀναξανδρίδης ἱστορήκασιν», ὁ μοναδικὸς μῆνας κατὰ τὸν ὁποῖο δίνονταν χρησμοί ἦταν ὁ *βύσιος* ἢ *πύσιος* (291E): «ἔστιν οὖν πύσιος ὁ 'βύσιος', ἐν ᾧ πυστιῶνται καὶ πυνθάνονται τοῦ θεοῦ». Τὴν ἑβδομῆ μέρα τοῦ συγκεκριμένου μῆνα χρησιμοδοτοῦσε ἡ Πυθία καὶ ἡ ἡμέρα αὐτὴ στὸν δελφικὸ χῶρο θεωροῦνταν ὡς ἡ γενέθλια τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνα.

Ἐνα ἄλλο προσδιοριστικὸ, τὸ ὁποῖο εἶναι χρωματισμένο με τὴν ἔννοια τῆς γέννησης, εἶναι τὸ ἐπίθετο *κορυφαγενής*. Ἡ συγκεκριμένη προσωνυμία ἀποδίδεται στὴ θεά Ἀθηνά καὶ βρίσκεται στὸ *Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος* (381F): «οἱ δὲ Πυθαγόρειοι καὶ ἀριθμοὺς καὶ σχήματα θεῶν ἐκόσμησαν προσηγορίαις. τὸ μὲν γὰρ ἰσόπλευρον τρίγωνον ἐκάλουν Ἀθηνᾶν κορυφαγενῆ καὶ τριτογένειαν, ὅτι τρισὶ καθέτοις ἀπὸ τῶν τριῶν γωνιῶν ἀγομέναις διαιρεῖται». Ἡ ἐπωνυμία αὐτὴ πιθανόν νὰ συνδέεται με τὴ γέννηση τῆς θεᾶς ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ πατέρα τῆς, τοῦ Δία. Ἐδῶ, ὅμως παρατηροῦμε μιὰ ἐνδιαφέρουσα τακτικὴ τῶν Πυθαγορείων, οἱ ὁποῖοι συνήθιζαν νὰ βαπτίζουν τὰ σχήματα καὶ τοὺς ἀριθμούς με τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν. Στὴν προκειμένη περίπτωση τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ὀνοματίσει τὸ ἰσόπλευρο τρίγωνο, καθὼς καὶ τὰ προσδιοριστικὰ ποὺ τὴ συνοδεύουν, *κορυφαγενῆ* καὶ *τριτογένειαν*.

Τὸ ἐπίθετο *ἀλιγενής* χαρακτήριζε τὴ θεά Ἀφροδίτη καὶ ἀπαντᾶ στα *Συμποσιακά* (685F): «οἶμαι δὲ καὶ τὴν Ἀφροδίτην ἀλιγενῆ τοὺς ποιητὰς προσαγορεύειν καὶ μῦθον ἐπ' αὐτῇ πεπλασμένον ἐξενεγκεῖν, ὡς ἀπὸ θαλάσσης ἐχούση τὴν γένεσιν, εἰς τὸ τῶν ἄλῶν γόνιμον αἰνιττομένους». Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐπιλέγει νὰ τὴ παρουσιάσει κἀνοντας χρῆση τοῦ δοξαστικοῦ ῥήματος *οἶμαι*, προκειμένου νὰ ἀποφύγει τὸ δογματικὸ πλαίσιο γραφῆς, καθὼς χρῆση τῆς συγκεκριμένης ἐπωνυμίας φαίνεται νὰ ἔκαναν καὶ οἱ ποιητές. Ὅπως καὶ τὰ δυο προηγούμενα προσδιοριστικὰ, ἔτσι καὶ ἡ συγκεκριμένη ἐπωνυμία φωτίζει κάποια σημαντικὴ λεπτομέρεια ἀπὸ τὴ γέννηση τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης. Στὴν προκειμένη περίπτωση χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὴ γέννηση τῆς θεᾶς τῆς ὁμορφιάς ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ τὴ διασύνδεσή τῆς με τὸ ἀλάτι. Μάλιστα τὸ ἀλάτι υπογραμμίζει τὸν ρόλο τῆς Ἀφροδίτης ὡς θεᾶς τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς

τεκνοποίησης. Αναφορές στη γονιμοποιητική δράση του αλατιού κάνει ο πεζογράφος και στα *Αίτια φυσικά*.⁴¹

Στον *Έρωτικό*, εντοπίζουμε την επωνυμία *κατευναστής*, η οποία συνδέεται με τον θεό Ερμή (758B): «ἔστι δέ τις ἐκεῖ κομιστήρ ἐνθένδε καὶ ἄρωγός ἐν τέλει γενομένων κατευναστής καὶ ψυχοπομπός». Μέσα στο πλαίσιο της επιχειρηματολογικής και αποδεικτικής διάθεσης σχετικά με τη θεϊκή ιδιότητα του Έρωτα, ο Πλούταρχος προσκομίζει μια σειρά παραδειγμάτων, για να αποδείξει ότι για κάθε ανθρώπινη περίπτωση υπάρχει και η αντίστοιχη αρμόδια θεότητα. Έτσι, λοιπόν, για τη μεταφορά των νεκρών στον κάτω κόσμο υπεύθυνος ήταν ο Ερμής. Ο συγγραφέας, μέσα σε μια συνωνυμική ατμόσφαιρα, πέρα από τη γνωστή επωνυμία *ψυχοπομπός*, μας παρουσιάζει και την προσωνομία *κατευναστής*, η οποία με τη σειρά της υπογραμμίζει τη νεκρική ιδιότητα του αγγελιαφόρου των θεών ως κομιστή.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι αυτή η λέξη κάνει την πρώτη εμφάνισή της στο έργο του Πλουτάρχου. Στον *Έρωτικό* την παρουσίασε ως προσδιοριστικό του θεού Ερμή, όμως στις υπόλοιπες εμφανίσεις της λαμβάνει μια διαφορετική σημασιολογική απόχρωση, αυτήν του υπηρέτη και θαλαμηπόλου. Πιο συγκεκριμένα, στο χώρο των *Ηθικών* με αυτή την επαγγελματική σημασία τη συναντήσαμε δυο φορές στο *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον* (780C): «ὁ μὲν γὰρ Περσῶν βασιλεὺς ἕνα τῶν κατευναστῶν εἶχε πρὸς τοῦτο τεταγμένον» και στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* (945D): «ταῦτ' εἶπεν ὁ Σύλλας. ἐγὼ μὲν ἤκουσα τοῦ ξένου διεξιόντος, ἐκεῖν' δ' οἱ τοῦ Κρόνου κατευνασταὶ καὶ θεράποντες, ὡς ἔλεγεν αὐτός, ἐξήγγειλαν».

Στους *Παράλληλους Βίους* με αυτή τη σημασία απαντά πέντε φορές: στον *Λεύκολλο* (16.5.4): «ἐτύγχανε γὰρ καθεύδων, καὶ Μενέδημος, εἷς τῶν κατευναστῶν, παρὰ ταῖς θύραις ἐστὼς οὐκ ἔφη κατὰ καιρὸν ἦκειν τὸν Ὀλθακόν», στον *Πομπήιο* (77.2.10): «κορυφαίωτατοι γὰρ ἦσαν ἐν κατευνασταῖς καὶ τιθηνοῖς τοῖς ἄλλοις οὗτοι σύμβουλοι», στον *Αλέξανδρο* (40.1.8): «μύρω δὲ χρωμένους ἰέναι πρὸς ἄλειμμα καὶ λουτρὸν ὄσφ πρότερον οὐδ' ἐλαίῳ, τρίπτας δὲ καὶ κατευναστὰς περιελασμένους», στον *Αρταξέρξη* (26.7.3): «βουλομένων δὲ προσάγειν τῶν κατευναστῶν ὀϊμώζεται μέντοι τούτων» εἶπεν ὅς ἂν ἐμοὶ προσαγάγη τὰς χεῖρας» και στον *Όθωνα* (17.2.3): «ἀποπέμψας δὲ τούτους ἤδη τὸ λοιπὸν ἀνεπαύετο τῆς νυκτός, ὥστε τοὺς κατευναστὰς αἰσθάνεσθαι βαθέως αὐτοῦ καθεύδοντος». Με αὐτὸν ακριβῶς τον σημασιολογικό

---

⁴¹ (912F): «σκόπει δέ, μὴ καὶ γονιμώτερα καὶ προθυμότερα πρὸς τὰς συνουσίας· καὶ γὰρ αἱ κύνες κύουσι ταχέως τὰριχος ἐπεσθίουσαι, καὶ τὰ ἀληγὰ τῶν πλοίων πλείους τρέφει μῦς διὰ τὸ πολλάκις συμπλέκεσθαι».

χρωματισμό τη συναντάμε και στα *Στρατηγήματα* του Πολύαινου, μακεδόνα συγγραφέα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ.⁴² Ο Πλούταρχος, λοιπόν, παρουσίασε μια λέξη με διττή εννοιολογική υπόσταση και ίσως διαφαίνεται και μια τάση του για κυριολεξία και μεταφορά⁴³, διότι ο επέλεξε να την παραθέσει και με την κυριολεκτική της σημασία, δηλαδή αυτήν του υπηρέτη, αλλά και με τη μεταφορική της, αυτήν του προσδιοριστικού που χαρακτήριζε τον θεό Ερμή και αναδείκνυε τον ρόλο του ως του μεταφορέα των νεκρών στον Άδη.

Μέσα σε αυτή τη συγγραφική διαδικασία της συζήτησης σχετικά με τα προσδιοριστικά θεοτήτων, θα μπορούσαμε να εντάξουμε και την αναφορά στην *Είλιονείαν*, το όνομα της οποίας συναντάμε στα *Αίτια Ρωμαϊκά* (277B): «ὥσπερ οὖν οἱ Ἕλληνες τῇ Ἑκάτῃ, καὶ τῇ Γενείτῃ κύνα Ῥωμαῖοι θύουσιν ὑπὲρ τῶν οἰκογενῶν. Ἀργείους δὲ Σωκράτης φησὶ τῇ Εἰλιονείᾳ κύνα θύειν διὰ τὴν ῥαστώνην τῆς λοχείας». Σε μια παραβολική ατμόσφαιρα σχετικά με τη Γενείτα, Μάνα των Ρωμαίων, ο Πλούταρχος προσκομίζει ως παράδειγμα και την Είλιονεία, η οποία λατρευόταν από τους Έλληνες και πιο συγκεκριμένα από τους Αργείους. Οι κάτοικοι του Άργους θυσίαζαν σε αυτή κάποια σκύλα, εξαιτίας της ευκολίας με την οποία γεννούσε τα παιδιά της. Η Είλιονεία μπορεί να μας παραπέμπει και στην Ειλείθια, την προστάτιδα της γέννας και του τοκετού.

Στο *corpus* των *Ηθικών* εντοπίζουμε και μια σειρά ιερατικών αξιωμάτων, τα οποία δεν απαντούν σε άλλα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Θα αναφερθούμε σε μια ομάδα γυναικείων ιερατικών αξιωμάτων που συνδέονταν με την Άρτεμη της Εφέσου. Αυτές τις ιερατικές θέσεις τις συναντάμε στο πολιτικό έργο του Πλουτάρχου *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον* (795E): «καθόλου δ' ὥσπερ ἐν Ῥώμῃ ταῖς Ἑστιάσι παρθένους τοῦ χρόνου διώρισται τὸ μὲν μανθάνειν τὸ δὲ δρᾶν τὰ νενομισμένα τὸ δὲ τρίτον ἤδη διδάσκειν, καὶ τῶν ἐν Ἐφέσῳ περὶ τὴν Ἄρτεμιν ὁμοίως ἐκάστην Μελλιέρην τὸ πρῶτον εἶθ' Ἰέρην τὸ δὲ τρίτον Παριέρην καλοῦσιν». Ο συγγραφέας θέλοντας να υπογραμμίσει ότι η πορεία ενός ολοκληρωμένου πολιτικού άνδρα περνάει μέσα από διάφορα στάδια και διαβαθμίσεις, παραθέτει κλιμακωτά αυτά τα εφεσιακά ιερατικά αξιώματα. *Μελλιέρη* όπως δηλώνουν και τα συνθετικά μέρη από τα οποία αποτελείται, *μέλλω* και *ίερεια*, είναι η δόκιμη ίερεια, *Τέρη* είναι η εν ενεργεία ίερεια και *Παριέρη* η πρόην ίερεια.

⁴² (8.38.1): «ὁ δὲ διαφθείρας Δάφνιν, κατευναστὴν τοῦ τυράννου».

⁴³ Για αυτήν την υφολογική προτίμηση του Πλουτάρχου κάνει λόγο και ο Zadorojnyi, 2014: 313.

Τώρα θα αναφερθούμε σε μια άλλη ιέρεια και συγκεκριμένα σε αυτήν της θεάς Αθηνᾶς στους Σόλους. Πρόκειται για τη λεγόμενη *ὕπεκκαύστρια*⁴⁴, η οποία ήταν υπεύθυνη για την τέλεση κάποιων θυσιών και ιεροτελεστιῶν με στόχο την απομάκρυνση του κακού. Το όνομά της είναι αντικατοπτριστικό και δηλωτικό του ρόλου της, καθώς περιλαμβάνει την έννοια της καύσης. Πληροφορίες για αυτό το αξίωμα παραθέτει ο Πλούταρχος στα *Αἴτια Ἑλληνικά* (292A): «Τίς ἢ παρὰ Σόλοις ὕπεκκαύστρια; τὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἰέρειαν οὕτω καλοῦσιν, ὅτι ποιεῖται τινὰς θυσίας καὶ ἱερουργίας ἀποτροπαίους».

Θα παραμείνουμε στα *Αἴτια Ἑλληνικά* και θα κάνουμε λόγο για ένα ανδρικό ιερατικό αξίωμα αυτού του *κριθολόγου* στους Οπούντιους (292C): «Τίς ὁ παρ' Ὀπουντίοις κριθολόγος; οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὰς πάνυ παλαιὰς θυσίας ἐχρῶντο ταῖς κριθαῖς, ἀπαρχομένων τῶν πολιτῶν. τὸν μὲν οὖν ἐπὶ τῶν θυσιῶν ἄρχοντα καὶ ταύτας κομιζόμενον τὰς ἀπαρχὰς 'κριθολόγον' ὠνόμαζον. δύο δ' ἦσαν ἱερεῖς παρ' αὐτοῖς, ὁ μὲν περὶ τὰ θεῖα τεταγμένος, ὁ δὲ περὶ τὰ δαιμόνια». Ὅπως μας πληροφορεῖ και η ἴδια η λέξη, αυτό το ιερατικό λειτούργημα συνδέεται με το κριθάρι, καθώς αυτός ο αξιωματούχος, πέρα από την τέλεση θυσιών, ήταν υπεύθυνος να προσκομίζει ως *απαρχές*⁴⁵ κριθάρι. Οι επιμεριστικές παραθέσεις ὁ μὲν και ὁ δὲ υπογραμμίζουν ότι υπήρχαν δυο ιερεῖς που ήταν υπεύθυνοι για την τέλεση θυσιών, ο ένας αρμόδιος για αυτές που αφορούσαν τους θεούς και ο άλλος για αυτές που σχετίζονταν με τα δαιμόνια.

Ο Πλούταρχος κάνει αναφορά και σε κάποια αξιώματα, τα οποία αφορούσαν τη δομή του αιγυπτιακού ιερατείου και τα εντοπίζουμε στο *Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος* (352B): «διὸ καὶ τῶν ἐν Ἑρμοῦ πόλει Μουσῶν τὴν προτέραν Ἴσιν ἅμα καὶ Δικαιοσύνην καλοῦσι, σοφὴν οὖσαν, ὥσπερ εἴρηται, καὶ δεικνύουσιν τὰ θεῖα τοῖς ἀληθῶς καὶ δικαίως ἱεραφόροις καὶ ἱεροστόλοις προσαγορευομένοις». Η Ἴσιδα, η οποία θεωρούνταν ως η πρώτη μούσα στην Ερμούπολη, φανέρωνε τα θεϊκά πράγματα σε ὅσους δίκαια ἔφεραν τους τίτλους των *ἱεραφόρων* και *ἱεροστόλων*. Αξίζει να σημειώσουμε ότι το επιρρηματικό συνωνυμικό ζεύγος *ἀληθῶς* και *δικαίως* υπογραμμίζει την ορθή άσκηση του ιερατικού λειτουργήματος από την πλευρά τους.

⁴⁴ Μια αντίστοιχου τύπου λεξικογραφική αναφορά συναντάμε και στον Ησύχιο (Υ424.1): «ὕπερκαύστρα· ἢ τῆς Ἀθηνᾶς ἰέρεια».

⁴⁵ Ο θρησκευτικός όρος *ἀπαρχαί* αναφέρεται στα δώρα, τα οποία προσφέρονταν στους θεούς από την πρώτη συγκομιδή προϊόντων του πρωτογενή τομέα. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη λέξη *ἀπαρχαί* παραθέτει και ο Burkert, 2015: 156-159.

Ο *ιερόστολος* φαίνεται ότι ήταν υπεύθυνος για τα ιερά άμφια και ίσως το αξίωμά του ήταν εφάμιλλο με αυτό του *στολιστοῦ*, το οποίο συναντάμε πάλι σε αυτό το θρησκευτικό έργο του Πλουτάρχου (366F): «τῆ δ' ἐνάτῃ ἐπὶ δέκα νυκτὸς ἐπὶ θάλασσαν κατίασι, καὶ τὴν ἱερὰν κίστην οἱ στολισταὶ καὶ οἱ ἱερεῖς ἐκφέρουσι χρυσοῦν ἐντὸς ἔχουσαν κιβώτιον, εἰς ὃ ποτίμου λαβόντες ὕδατος ἐγγέουσι, καὶ γίνεται κραυγὴ τῶν παρόντων ὡς εὐρημένου τοῦ Ὀσίριδος· εἶτα γῆν κάρπιμον φυρῶσι τῷ ὕδατι καὶ συμμίζαντες ἀρώματα καὶ θυμιάματα τῶν πολυτελῶν ἀναπλάττουσι μνηοειδῆς ἀγαλμάτιον καὶ τοῦτο στολίζουσι καὶ κοσμοῦσιν ἐμφαίνοντες ὅτι γῆς οὐσίαν καὶ ὕδατος τοὺς θεοὺς τούτους νομίζουσι». Ο *στολιστής*, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, φαίνεται ότι ήταν υπεύθυνος για την ένδυση των θεϊκών αγαλματιδίων.

Αναφορικά με τον *ιεραφόρον*, αυτός ήταν επιφορτισμένος να μεταφέρει τα ιερά σκευή. Η λέξη αυτή, με πρώτη γλωσσική ύλη τον πληθυντικό αριθμό του *ιέρων*, απαντά λογοτεχνικά μόνο στον Πλούταρχο, αλλά κάνει και την εμφάνισή της και στον επιγραφικό χώρο⁴⁶. Μια ελαφρά, όμως διαφοροποιημένη μορφή της σχετικά με το πρώτο συνθετικό είναι ο *ιεροφόρος*, ο οποίος μαρτυρείται και επιγραφικά⁴⁷, αλλά και σε κάποιες αισώπειες συλλογές⁴⁸ του 1^{ου} αι. μ.Χ. Με τον *ιεραφόρον* τερματίσαμε την αναφορά μας στον χώρο των ιερατικών αξιωμάτων, τα οποία ο χαιρώνειος φιλόσοφος φρόντισε να συνοδεύσει με κλητικά ρήματα, προκειμένου να προσδώσει αντικειμενικότητα στην παρουσίασή τους.

Ο Πλούταρχος, λοιπόν, στο *corpus* των *Ηθικών* έκανε καταγραφή και ανάλυση μιας σειράς σπάνιων εορτών, προσδιοριστικών θεοτήτων και ιερατικών αξιωμάτων. Με αυτόν τον τρόπο φώτισε ανεξερεύνητες θεολογικές πλευρές της αρχαιότητας, κάτι το οποίο αντανακλά την πολυμαθή του φύση, αλλά και τη βαθιά του θρησκευτικότητα.

1.3 Η ΜΥΣΤΗΡΙΑΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ *ΗΘΙΚΩΝ*

Ο Πλούταρχος υπήρξε μνημένος στα Διονυσιακά Μυστήρια και, μάλιστα, θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο για συζυγική μύηση, επειδή ήταν μνημένη και η γυναίκα

---

⁴⁶ SIG 2754.

⁴⁷ IG 9(1).486.16 (1^{ος}-2^{ος} αι. μ.Χ.).

⁴⁸ *Vita G* (4.3): «ιεροπροσπλόκους, οἰωνιστάς, ἱεροφόρους», (4.17): «ὡς δὲ ὄρας ἱεροφόρος εἰμί», (5.1): «ἡ δὲ ἱεροφόρος τῆς Ἰσιδος», (5.11): «εὐξαμένης δὲ ταῦτα τῆς ἱεροφόρου ἢ Ἰσις», (8.7): «πάντως ἀνθ' ὧν εὐσέβησα εἰς τὴν ἱεροφόρον τῆς Ἰσιδος».

του, όπως άλλωστε φαίνεται να δηλώνει και ο ίδιος στον *Παραμυθητικὸν εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ* (611E): «οἶδ' ὅτι κωλύει σε πιστεύειν ὁ πάτριος λόγος καὶ τὰ μυστικά σύμβολα τῶν περὶ τὸν Διόνυσον ὀργιασμῶν, ἃ σύνισμεν ἀλλήλοις οἱ κοινωνοῦντες». Αυτό τον καθιστούσε καλὸ γνώστη της μυστηριακῆς ορολογίας, γιατί στον χώρο των *Ἠθικῶν* κάνει χρήση της αρκετές φορές.

Ἡ αναφορά μας σε αὐτὴν τὴ θεολογικὴ ορολογία με τις μυστηριακές αποχρώσεις θα ξεκινήσει ἀπὸ τὴν πραγματεία *Περὶ εὐθυμίας* και πιο συγκεκριμένα ἀπὸ το ἀκόλουθο χωρίο της (477C-E): «ἀγαμαι δὲ τοῦ Διογένους, ὃς τὸν ἐν Λακεδαίμονι ξένον ὄρων παρασκευαζόμενον εἰς ἑορτὴν τινα καὶ φιλοτιμούμενον Ἄνηρ δ'» εἶπεν ἄγαθὸς οὐ πᾶσαν ἡμέραν ἑορτὴν ἠγεῖται,» καὶ πάνυ γε λαμπράν, εἰ σωφρονοῦμεν. ἱερὸν μὲν γὰρ ἀγιώτατον ὁ κόσμος ἐστὶ καὶ θεοπρεπέστατον· εἰς δὲ τοῦτον ὁ ἄνθρωπος εἰσάγεται διὰ τῆς γενέσεως οὐ χειροκμήτων οὐδ' ἀκινήτων ἀγαλμάτων θεστῆς, ἀλλ' οἷα νοῦς θεῖος αἰσθητὰ μιμήματα νοητῶν, φησὶν ὁ Πλάτων, ἔμφυτον ἀρχὴν ζωῆς ἔχοντα καὶ κινήσεως ἔφηνεν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα καὶ ποταμοὺς νέον ὕδωρ ἐξιέντας ἀεὶ καὶ γῆν φυτοῖς τε καὶ ζῴοις τροφὰς ἀναπέμπουσιν. ὧν τὸν βίον μύησιν ὄντα καὶ τελετὴν τελειοτάτην εὐθυμίας δεῖ μεστὸν εἶναι καὶ γήθους· οὐχ ὥσπερ οἱ πολλοὶ Κρόνια καὶ Διάσια καὶ Παναθήναια καὶ τοιαύτας ἄλλας ἡμέρας περιμένουσιν, ἴν' ἡσθῶσι καὶ ἀναπέμψωσιν τὸν γέλωτα μίμοις καὶ ὀρχησταῖς, μισθοὺς τελέσαντες. εἴτ' ἐκεῖ μὲν εὐφημοὶ καθήμεθα κοσμίως· οὐδεὶς γὰρ ὀδύρεται μούμενος οὐδὲ θρηνεῖ Πύθια θεώμενος ἢ πίνων ἐν Κρονίοις· ἃς δ' ὁ θεὸς ἡμῖν ἑορτὰς χορηγεῖ καὶ μυσταγωγεῖ κατασχόνουσιν, ἐν ὀδυρμοῖς τὰ πολλὰ καὶ βαρυθυμίαις καὶ μερίμναις ἐπιπόνους διατρίβοντες».

Στο προαναφερθέν τμήμα ο κόσμος παρομοιάζεται με ναό και η ιερότητά του υπογραμμίζεται ἀπὸ τὴ χρήση των θεολογικῶν επιθετικῶν προσδιορισμῶν *ἀγιώτατον* και *θεοπρεπέστατον*, οἱ οποίοι εἶναι τοποθετημένοι σε υπερθετικό βαθμό, ακριβῶς για να επιτονίσουν αὐτὴν τὴν ιδιότητά του. Ἡ ζωὴ παρουσιάζεται ως ἡ μύηση στον κόσμο, ἀλλὰ και στα διάφορα στοιχεῖα που τον συναποτελοῦν και τον συναπαρτίζουν. Ἐδὼ εντοπίζουμε τους μυστηριακοὺς ὀρους *μύησις* και *τελετή*, οἱ οποίοι χρησιμοποιούνταν για να χαρακτηρίσουν τὴν εἰσοδο αὐτῶν που επιθυμοῦσαν να μνηθῶν στον κόσμο των Μυστηρίων. Σε αὐτὸ το ἠθικό ἔργο του Πλουτάρχου γίνεται μεταφορική χρήση τους, επειδὴ ἡ ζωὴ μας εἰσάγει στα μυστήρια των ἐμβίων και των ἀψυχων ὄντων. Ὁ θεὸς εἶναι ὁ χορηγὸς των εορτῶν της ζωῆς, καθὼς και των μυστηρίων του κύκλου της ζωῆς, *χορηγεῖ καὶ μυσταγωγεῖ*, σύμφωνα και με το κείμενο.

Βλέπουμε ότι πέρα από το θεατρικό ρήμα *χορηγέω*, γίνεται χρήση και του μυστηριακού ρήματος *μυσταγωγέω*, το οποίο πρωτοεμφανίζεται στον Δημόκριτο, σύμφωνα και με κάποια σωζόμενα αποσπάσματα από το έργο του⁴⁹. Σε αυτό το επιστολικό έργο του Πλουτάρχου, επειδή το απευθύνει στον φίλο του Πάκκιο⁵⁰, ο θεός *μυσταγωγεί*, δηλαδή μας μυεί στα μυστήρια της ζωής, τα οποία είναι ανεκτίμητα και για αυτό το λόγο οφείλουμε να περιβάλλουμε τον βίο μας με εκδηλώσεις χαράς και όχι με οδυρμούς, διότι, αν δεν το πράξουμε αυτό, θα φανούμε ασεβείς απέναντι στον θεό. Η ζωή είναι το πιο πολύτιμο δώρο που δόθηκε στον άνθρωπο και η πραγματική ευτυχία βρίσκεται στα απλά πράγματα, τα οποία, όμως, είναι και τα πιο ουσιαστικά, όπως μας λέει και μας προτρέπει να κατανοήσουμε ο πεζογράφος στην ίδια πραγματεία (469E): «δεῖ δὲ καὶ τὰ κοινὰ μὴ παρορᾶν ἀλλ' ἔν τινι λόγῳ τίθεσθαι καὶ χάριν ἔχειν, ὅτι ζῶμεν ὑγιαίνομεν τὸν ἥλιον ὀρῶμεν». Η χρήση, λοιπόν, της μυστηριακής ορολογίας, λόγω και του ιδιαίτερου σημασιολογικού φορτίου που την περιβάλλει, σε αυτήν την θεολογικού τύπου εικόνα με τις παρομοιαστικές αποχρώσεις, έχει ως στόχευση να μεταλαμπαδεύσει τον σεβασμό που πρέπει να χτίσει το αναγνωστικό κοινό σε αυτό που λέγεται ζωή.

Τώρα θα μεταβούμε σε μια φιλοσοφικού τύπου παρομοίωση εμποτισμένη με μυητικό άρωμα, την οποία συναντάμε στο *Πῶς ἂν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ* (81E): «ὥσπερ γὰρ οἱ τελούμενοι κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν θορύβῳ καὶ βοῇ συνίασι πρὸς ἀλλήλους ὠθούμενοι, δρωμένων δὲ καὶ δεικνυμένων τῶν ἱερῶν προσέχουσιν ἤδη μετὰ φόβου καὶ σιωπῆς, οὕτω καὶ φιλοσοφίας ἐν ἀρχῇ καὶ περὶ θύρας πολλὸν θόρυβον ὄψει καὶ λαλιὰν καὶ θρασύτητα, ὠθουμένων πρὸς τὴν δόξαν ἐνίων ἀγροίκως τε καὶ βιαίως· ὁ δ' ἐντὸς γενόμενος καὶ μέγα φῶς ἰδὼν, οἷον ἀνακτόρων ἀνοιγομένων, ἕτερον λαβῶν σχῆμα καὶ σιωπὴν καὶ θάμβος ὥσπερ θεῶ τῷ λόγῳ ταπεινὸς συνέπεται καὶ κεκοσμημένος». Εδώ παρομοιάζονται αυτοί που πρόκειται να μυηθούν με αυτούς που επιθυμούν να εισαχθούν στον φιλοσοφικό χώρο. Οι μυστηριακοί ὅροι που συναντάμε σε αυτό το χωρίο είναι οι *οἱ τελούμενοι*, δηλαδή αυτοί που θα μυσούνταν, καθώς και τα *δρώμενα* και τα *δεικνύμενα*, τα οποία αποτελούσαν κάποια μέσα και κάποιους τρόπους, με τους οποίους οδηγούνταν στη μύηση στα Ελευσίνια Μυστήρια⁵¹. Για την ακρίβεια

⁴⁹ (ἀπόσπ. 300.17): «ἐμυσταγωγήθη παρὰ τοῦ μεγάλου Ὀστανου ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Μέμφεως».

⁵⁰ (464E): «Πλούταρχος Πακκίῳ εὖ πράττειν».

⁵¹ Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τα Ελευσίνια Μυστήρια παραδίδει ο Burkert, 2015: 580-589. Αξιόλογες αναφορές για τα Μυστήρια της Ελευσίνας κάνει και ο Κουρτίδης, 2002: 117-187.

τα *δρώμενα* αποτελούσαν διάφορες τελετουργίες και τα *δεικνύμενα*⁵² ήταν όσα έδειχναν οι ιερείς στους μουσόμενους, όπως διάφορες συμβολικές παραστάσεις, το άγαλμα της θεάς Δήμητρας, αλλά και ό,τι άλλο μπορεί να συνδεόταν με τη λατρεία της.

Στο τμήμα αυτό πληροφορούμαστε ότι εκείνοι που επρόκειτο να μνηθούν στην αρχή συγκεντρώνονταν κάνοντας πολύ θόρυβο και φασαρία, κάτι το οποίο υπογραμμίζεται και από το συνωνυμικό ζεύγος *θορύβω καὶ βοῆ*. Αντίστοιχα και αυτοί που συναθροίζονταν γύρω από την πόρτα της φιλοσοφίας ήταν αρχικά εξίσου απείθαρχοι. Μάλιστα και εδώ αυτή η θορυβώδης κατάσταση υπογραμμίζεται από τη συνωνυμική ομάδα *πολὸν θόρυβον καὶ λαλιὰν καὶ θρασύτητα*. Όταν, όμως ξεκινούσαν τα *δρώμενα* και τα *δεικνύμενα*, τότε το κύμα φασαρίας και θορύβου κατευναζόταν και τη θέση του καταλάμβαναν συναισθήματα δέους και σιωπής. Μια κατάσταση που γειτνιάζει με την προαναφερθείσα εντοπίζουμε και στον φιλοσοφικό κόσμο, γιατί όσοι κατάφερναν να ανοίξουν την πόρτα της φιλοσοφίας αντίκριζαν λαμπρό φως που τους γαλήνευε, όπως άλλωστε και αυτοί που είχαν καταφέρει να μπουν στο ιερό των Μυστηρίων. Άρα, η είσοδος στον φιλοσοφικό χώρο παρομοιάζεται με τη μύηση στα Ελευσίνια Μυστήρια και σύμφωνα με τον Πλούταρχο μνητική είναι η διαδικασία που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος, προκειμένου να ενταχθεί στο πλήρωμα και την ομάδα της φιλοσοφίας. Η θρησκευτική ορολογία και, στην προκειμένη περίπτωση, η μυστηριακή διαθέτει μια ιδιαίτερη δυναμική και στη συγκεκριμένη πραγματεία χρησιμοποιείται για να αποδείξει πόσο σπουδαίος είναι ο φιλοσοφικός χώρος.

Η μνητική ατμόσφαιρα με τις φιλοσοφικές αποχρώσεις διατηρείται και στο *Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος* (378B): «διὸ δεῖ μάλιστα πρὸς ταῦτα λόγον ἐκ φιλοσοφίας μυσταγωγὸν ἀναλαμβάνοντας ὁσίως διανοεῖσθαι τῶν λεγομένων καὶ δρωμένων ἕκαστον». Στο παραπάνω εδάφιο συναντήσαμε τον θεολογικό ὄρο *μυσταγωγός*, μια λέξη, η οποία έκανε την πρώτη της εμφάνιση στον Μένανδρο σύμφωνα με κάποια σωζόμενα αποσπάσματα από το έργο του, καθώς και από τον ίδιο τον Πλούταρχο που μας διασώζει το αντίστοιχο χωρίο από το χαμένο έργο του κωμικού ποιητή, το οποίο περιλάμβανε τη συγκεκριμένη λέξη και το παραθέτει στο *Περὶ εὐθυμίας* (474B): «οὐ γάρ, ὡς ὁ Μένανδρός φησιν, “Ἄπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαρίσταται εὐθύς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ βίου ἀγαθός”». Σε αυτό το απόσπασμα του Μενάνδρου⁵³ οι δαίμονες παρουσιάζονται ως οι καλοί οδηγοί και οι καθοδηγητές της ανθρώπινης ύπαρξης και

⁵² Για το περιεχόμενο των ὀρων *δρώμενα* και *δεικνύμενα* βλ. Κουρτίδης, 2002: 161.

⁵³ PCG VI 2 απόσπ. 500.1sq. K.-A.

ως οι σωστοί μύστες στα μυστήρια της ζωής. Με αυτόν τον μνητικό σημασιολογικό χρωματισμό συναντάμε τη λέξη *μυσταγωγός* και στους *Παράλληλους Βίους* (*Αλκιβιάδης*, 34.6.4): «ὡς δὲ ταῦτ' ἔγνω καὶ προεῖπεν Εὐμολπίδαις καὶ Κήρυξι, σκοποὺς μὲν ἐπὶ τῶν ἄκρων ἐκάθισε καὶ προδρόμους τινὰς ἅμ' ἡμέρα προεξέπεμψεν ἱερεῖς δὲ καὶ μύστας καὶ μυσταγωγούς ἀναλαβὼν καὶ τοῖς ὅπλοις περικαλύψας». Στο *Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος* ο φιλοσοφικός λόγος παρουσιάστηκε σαν μυσταγωγός και έλαβε προσωποποιητικές διαστάσεις και, συνακόλουθα, μεταφορικές, γιατί φαίνεται να είναι ο μύστης μας στα μυστήρια του ανθρωπίνου βίου, ο οποίος μας βοηθάει στην κατανόηση των διάφορων φαινομένων της ζωής, συμπεριλαμβανομένων και των θεολογικών ζητημάτων.

Πέρα από τον φιλοσοφικό λόγο, *μυσταγωγός* παρουσιάζεται να είναι και ο Έρωτας, όπως άλλωστε μπορούμε να το διαπιστώσουμε και στον *Έρωτικό* (765A): «οἷον ἐν τελετῇ παρέστη μυσταγωγός. ἐνταῦθα δὲ πάλιν πεμπομένων αὐτῇ μὲν οὐ πλησιάζει ψυχῇ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ σώματος». Μυσταγωγικές διαθέσεις παρουσιάζεται να έχει και ο ολοκληρωμένος πολιτικός άνδρας, σύμφωνα και με το *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον* (795D-795E): «καθόλου δ' ὥσπερ ἐν Ῥώμῃ ταῖς Ἑστιάσι παρθένοις τοῦ χρόνου διώρισται τὸ μὲν μανθάνειν τὸ δὲ δρᾶν τὰ νενομισμένα τὸ δὲ τρίτον ἤδη διδάσκειν, καὶ τῶν ἐν Ἐφέσῳ περὶ τὴν Ἄρτεμιν ὁμοίως ἐκάστην Μελλιέρην τὸ πρῶτον εἶθ' Ἰέρην τὸ δὲ τρίτον Παριέρην καλοῦσιν· οὕτως ὁ τελέως πολιτικὸς ἀνὴρ τὰ μὲν πρῶτα μανθάνων ἔτι πολιτεύεται καὶ μούμενος τὰ δ' ἔσχατα διδάσκων καὶ μυσταγωγῶν».

Εδώ συναντήσαμε μια παρομοίωση με θρησκευτικές και πολιτικές ρίζες, η οποία σαν κύρια στόχευσή της έχει να ενημερώσει το αναγνωστικό κοινό σχετικά με τα διάφορα εκπαιδευτικά στάδια, από τα οποία πρέπει να περάσει κάποιος, προκειμένου να γίνει ένας πολιτικός με συγκροτημένη προσωπικότητα. Οι πρώτοι παρομοιαστικοί όροι αφορούσαν τις Εστιάδες παρθένες στη Ρώμη και τις ιέρειες της Αρτέμιδος στην Έφεσο⁵⁴. Ο δεύτερος συγκρινόμενος με αυτές όρος ήταν ο πολιτικός, ο οποίος έπρεπε να ακολουθήσει εκπαιδευτικά βήματα ανάλογα με αυτά των παραπάνω ιερατικών αξιωμάτων, για να κατορθώσει να γίνει ένα σωστός πολιτικός άνδρας. Στις δυο συνωνυμικές ομάδες *μανθάνων καὶ μούμενος, διδάσκων καὶ μυσταγωγῶν* εντοπίζουμε τους μυστηριακούς όρους *μούμενος* και *μυσταγωγός*. Από ό,τι φαίνεται η

---

⁵⁴ Για το συγκεκριμένο ιερατικό αξίωμα βλ. παραπάνω σελ. 40.

μυστηριακή ορολογία ενέπνεε τη συγγραφική πένα του Πλουτάρχου, επειδή έντυνε κάποιες από τις πολιτικές γλωσσικές του αναφορές και με θρησκευτικά ενδύματα, προκειμένου να προσδώσει το προαπαιτούμενο κύρος στα λεγόμενά του, αλλά και να τονίσει τη σπουδαιότητά τους.

Μια σημαντική λέξη των Μυστηρίων είναι τα *ὄργια*⁵⁵, τα οποία υποδήλωναν τις μνητικές τελετουργίες. Γλωσσικό παράγωγο αυτής της λέξης αποτελεί ο *ὄργιαστής*, ο οποίος στα *Ηθικά* απαντά τέσσερις φορές. Στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότεων χρηστηρίων* χρησιμοποιείται για να δηλώσει και να τονίσει τη συμμετοχική δραστηριότητα των δαιμόνων στις μυστηριακές τελετουργίες (417A-B): «ἀλλ' οἷς δίκαιόν ἐστι ταῦτα λειτουργοῖς θεῶν ἀνατιθέντες ὥσπερ ὑπηρέταις καὶ γραμματεῦσι δαίμονας νομίζωμεν ἐπισκόπους ἱερῶν καὶ μυστηρίων ὄργιαστάς, ἄλλους δὲ τῶν ὑπερηφάνων καὶ μεγάλων τιμωροὺς ἀδικιῶν περιπολεῖν». Με αυτήν ακριβώς την έννοια της συμμετοχής στα *ὄργια*⁵⁶ και, μάλιστα, σε αυτά του Έρωτα, την εντοπίζουμε και στον *Έρωτικό* (762A): «ἐν Ἐλευσίῃ τελετῆς μετασχεῖν ἐγὼ δ' ὀρῶ τοῖς Ἐρωτος ὄργιασταῖς καὶ μύσταις ἐν Ἄϊδου βελτίονα μοῖραν οὔσαν».

Στα *Συμποσιακά* αυτή η μυστηριακή λέξη λαμβάνει τη σημασιολογική απόχρωση του οπαδού και του ένθερμου υποστηρικτή. Στην προκειμένη περίπτωση δηλώνει τη λατρεία του Καρνέαδη προς την Ακαδημία (717D): «ἄνδρα τῆς Ἀκαδημίας εὐκλέεστατον ὄργιαστήν». Αντίστοιχη χρήση της εντοπίζουμε και στο *Πρὸς Κωλώτην*, για να δηλώσει ότι ο Αριστόδημος από το Αίγιο ήταν θαυμαστής του Πλάτωνα (1107F): «Ἀριστόδημος ὁ Αἰγιεύς (οἶσθα γὰρ τὸν ἄνδρα τῶν ἐξ Ἀκαδημείας οὐ ναρθηκοφόρον ἀλλ' ἐμμανέστατον ὄργιαστήν Πλάτωνος)». Αξίζει να αναφέρουμε ότι και στις δυο αυτές περιπτώσεις ο Πλούταρχος κόσμησε τη λέξη *ὄργιαστής* με τους επιθετικούς προσδιορισμούς *εὐκλέεστατον* και *ἐμμανέστατον*, τοποθετημένους σε υπερθετικό βαθμό, για λόγους έμφασης και επιτονισμού.

Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε σε ένα σύνθετο ρήμα, το *κατοργιάζω*, το οποίο χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη μύηση στα Μυστήρια. Στον *Έρωτικό* αυτή η μύηση

---

⁵⁵ Κάποιες πληροφορίες, για ορισμένους σημαντικούς μυστηριακούς όρους, παραθέτει ο Burkert, 2015: 562-565.

⁵⁶ Την ίδια σημασιολογική γραμμή ακολουθεί ο *ὄργιαστής* και σε ένα απόσπασμα από ένα χαμένο έργο του Πλουτάρχου με όμοια θεματική, καθώς τιλοφορείται *Περὶ Ἐρωτος*, αποσπάσματα του οποίου διασώζει ο Ιωάννης Στοβαίος (απόσπ. 134,5): «θιασώτην τοῦ θεοῦ καὶ ὄργιαστήν». Ο πεζογράφος παρόμοια χρήση της λέξης κάνει και στους *Παράλληλους Βίους* (*Μάρκιος Κοριολάνος*, 32.2.2): «ὄσοι γὰρ ἦσαν ἱερεῖς θεῶν ἢ μυστηρίων ὄργιασταὶ καὶ φύλακες».

φαίνεται να αποκτά αλληγορικές διαστάσεις (766B): «ὁ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐρωτικὸς ἐκεῖ γενόμενος καὶ τοῖς καλοῖς ὁμίλησας, ἦ θέμις, ἐπτέρωται καὶ κατοργιάσται καὶ διατελεῖ περὶ τὸν αὐτοῦ θεὸν ἄνω χορευῶν καὶ συμπεριπολῶν, ἄχρι οὗ πάλιν εἰς τοὺς Σελήνης καὶ Ἀφροδίτης λειμῶνας ἐλθὼν καὶ καταδαρθὼν ἐτέρας ἄρχηται γενέσεως». Πηγή ἐμπνευσης για το συγκεκριμένο χωρίο αποτέλεσε ο *Φαῖδρος* του Πλάτωνα⁵⁷. Ο Πλούταρχος παίρνοντας αφορμή από το πλατωνικό χωρίο ζωγράφησε με το συγγραφικό του πινέλο μια μοναδική σε οπτικές και κινητικές διαστάσεις εικόνα. Ο αληθινός εραστής παρουσιάζεται να βγάζει φτερά και να είναι μνημένος στις οργανιστικές τελετουργίες του Έρωτα, χορεύοντας τον ουράνιο χορό.

Το ρήμα *κατοργιάζω* λαμβάνει μεταφορικές διαστάσεις και στο *Περὶ ἀδολεσχίας*, καθώς αναφέρεται σε μια μύηση, η οποία συνδέεται με τον χώρο των μυστικών (505E-F): «καλὸν δὲ καὶ Λέαινα τῆς ἐγκρατείας ἔχει γέρας· ἐταῖρα τῶν περὶ Ἀρμόδιον ἦν καὶ Ἀριστογείτονα καὶ τῆς ἐπὶ τοὺς τυράννους συνωμοσίας ἐκοινώνει ταῖς ἐλπίσιν ὡς γυνή· καὶ γὰρ αὕτη περὶ τὸν καλὸν ἐκεῖνον ἐβάκχευσε κρατῆρα τοῦ ἔρωτος, καὶ κατοργιάστο διὰ τοῦ θεοῦ τοῖς ἀπορρήτοις. ὡς οὖν ἐκεῖνοι πταίσαντες ἀνηρέθησαν, ἀνακρινομένη καὶ κελευομένη φράσαι τοὺς ἔτι λανθάνοντας οὐκ ἔφρασεν, ἀλλ' ἐνεκαρτέρησεν, ἐπιδείξασα τοὺς ἄνδρας οὐδὲν ἀνάξιον ἑαυτῶν παθόντας, εἰ τοιαύτην ἠγάπησαν». Σε αυτήν την πραγματεία η Λέαινα, η εταίρα που ανήκε στον κύκλο του Αρμόδιου και του Αριστογείτονα και πιθανόν να ήταν η ερωμένη ενός εκ των δυο, παρουσιάζεται μνημένη στα μυστήρια των μυστικών, τα οποία ίσως να μοιραζόταν με κάποια μέλη της αντιτυραννικής ομάδας και δεν τα φανέρωσε, προκειμένου να μην θέσει σε κίνδυνο τη ζωή των φίλων της. Αξίζει να αναφέρουμε ότι οι ερωτικοί δεσμοί που υπήρχαν μεταξύ κάποιων μελών υπογραμμίζονται από την εικόνα του όμορφου κρατήρα του Έρωτα.

Η λέξη *κατοργιάζω* συνεχίζει τη μνητική της πορεία και στο *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον* (792F): «οὐκοῦν μηδὲ σεαυτὸν οἴου δεῖν, τῶν πολιτικῶν ἱερῶν ἔξαρχον ὄντα καὶ προφήτην, ἀφεῖναι τὰς τοῦ Πολιέως καὶ Ἀγοραίου τιμὰς Διός, ἔκπαλαι

---

⁵⁷ (249c): «τοῦτο δ' ἐστὶν ἀνάμνησις ἐκείνων ἃ ποτ' εἶδεν ἡμῶν ἢ ψυχὴ συμπορευθεῖσα θεῶ καὶ ὑπεριδοῦσα ἃ νῦν εἶναι φαμεν, καὶ ἀνακύψασα εἰς τὸ ὄν ὄντως. διὸ δὴ δικαίως μόνη περοῦται ἢ τοῦ φιλοσόφου διάνοια», (249d-e): «ἔστι δὴ οὖν δεῦρο ὁ πᾶς ἡκων λόγος περὶ τῆς τετάρτης μανίας -ἦν ὅταν τὸ τῆδέ τις ὀρῶν κάλλος, τοῦ ἀληθοῦς ἀναμνησκόμενος, περῶταί τε καὶ ἀναπτερούμενος προθυμούμενος ἀναπτέσθαι, ἀδυνατῶν δέ, ὄρνιθος δίκην βλέπων ἄνω, τῶν κάτω δὲ ἀμελῶν, αἰτίαν ἔχει ὡς μανικῶς διακείμενος- ὡς ἄρα αὕτη πασῶν τῶν ἐνθουσιάσεων ἀρίστη τε καὶ ἐξ ἀρίστων τῶν τε ἔχοντι καὶ τῶν κοινωνούντι αὐτῆς γίγνεται, καὶ ὅτι ταύτης μετέχων τῆς μανίας ὁ ἐρῶν τῶν καλῶν ἐραστής καλεῖται».

κατωργιασμένον αὐταῖς». Ὅμως ἐδῶ λαμβάνει τὴ σημασιολογικὴ ἀπόχρωση τῆς ἀφιέρωσης σε κάποια λατρεία, γιατί στὴν προκειμένη περίπτωση ἀναφέρεται στὶς τιμές τοῦ Πολιέως καὶ Ἀγοραίου Διός, στὶς οποίες ἦταν ἀφιερωμένος ὁ Εὐφάνης, πιθανόν κάποιον φίλος τοῦ Πλουτάρχου, στὸν ὁποῖο ἀποστέλλει αὐτὸ τὸ ἔργο⁵⁸. Ἐνδιαφέρον ἔχει τὸ γεγονός ὅτι ὁ πεζογράφος κάνει χρῆση τοῦ συνωνυμικοῦ ζεύγους με θεολογικὴ αὐρα ἔζαρχον καὶ προφήτην, προκειμένου νὰ τονίσει τὴ σημασία τοῦ λειτουργήματος ποῦ ἀσκεῖ ὁ Εὐφάνης.

Στὸ *Περὶ τῶν ἐκλελοιπῶτων χρηστηρίων* ἡ μετοχὴ *κατοργιάζουσα* εἶναι βαφτισμένη με τὴν ἔννοια τῆς μύησης, ἐπειδὴ ἀναφέρεται στὴ λατρεία τῶν θεῶν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, στὴν ὁποία μυήθηκαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὶς Θερμοπύλες μέχρι καὶ τὰ Τέμπη (418A): « τούτοις ἔφη τοῖς περὶ τὸ χρηστήριον, οἷς ἄρτι τοὺς ἔξω Πυλῶν πάντας Ἕλληνας ἢ πόλις κατοργιάζουσα μέχρι Τεμπῶν ἐλήλακεν ». Ὡς μετοχὴ κάνει τὴν ἐμφάνισή του τὸ μυστηριακὸ ρῆμα καὶ στὸς *Παράλληλους Βίους*, καὶ πιο συγκεκριμένα στὸν *Σόλωνα* (12.9.2): « τὸ δὲ μέγιστον, ἰλασμοῖς τισὶ καὶ καθαρμοῖς καὶ ἰδρῦσει κατοργιάσας καὶ καθοσιώσας τὴν πόλιν ὑπήκοον τοῦ δικαίου καὶ μᾶλλον εὐπειθῆ πρὸς ὁμόνοιαν κατέστησε ». Ἐδῶ ὁ πεζογράφος παραθέτει ἓνα χωρίο⁵⁹ ἀπὸ κάποιο χαμένο ἔργο τοῦ Ἐπιμενίδη, ἐνός φιλοσόφου ποῦ πιθανολογεῖται ὅτι ἐζήσε τὸν 4^ο με 5^ο αἰῶνα π.Χ. καὶ στὸν ὁποῖο ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορὰ ἡ συγκεκριμένη λέξη.

Ὁ Πλούταρχος ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ μυστηριακὸ λεξικὸ περιβάλλον, ὠδηγήθηκε καὶ στὴν παραγωγή μιᾶς δικῆς του οργιαστικῆς γλωσσικῆς δημιουργίας. Πρόκειται γιὰ τὸ ρῆμα *συνοργιάζω*⁶⁰, τὸ ὁποῖο εἶχαμε συναντήσει καὶ στὸν κόσμον τῶν δικῶν τοῦ γλωσσικῶν κατασκευῶν. Ἡ συγκεκριμένη λέξη ἀπαντᾷ στὸ *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* (944D): « οὐκ ἀεὶ δὲ διατρίβουσιν ἐπ’ αὐτὴν οἱ δαίμονες, ἀλλὰ χρηστηρίων δεῦρο κατίασιν ἐπιμελησόμενοι, καὶ ταῖς ἀνωτάτω συμπάρεσι καὶ συνοργιάζουσι τῶν τελετῶν ». Αὐτὸς ὁ γλωσσικὸς ὅρος δηλώνει τὸν εορτασμό τῶν μυστηρίων μαζί με ἄλλους καὶ ἡ πρόθεση *σύν*, ἡ ὁποία εἶναι τοποθετημένη μπροστά, υπογραμμίζει αὐτὴν τὴν αἴσθησι τῆς ομαδικότητος. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ἐδῶ τονίζεται ἡ συμμετοχικὴ δραστηριότητα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν δαιμόνων γύρω ἀπὸ τὶς οργιαστικὰς τελετουργίας.

⁵⁸ (783A): « ὅτι μὲν, ὃ Εὐφάνης, ἐπαινέτης ὢν Πινδάρου πολλάκις ».

⁵⁹ Ἐπιμενίδης (ἀπόσπ. 10.2) καὶ *testimonia* (ἀπόσπ. 4c.24).

⁶⁰ Βλ. παραπάνω στὶς σελ. 20-21, ἀλλὰ πληροφορίες γιὰ τὴν *συνοργιάζω* ὑπάρχουν καὶ στὸ κεφάλαιο: « Ἡ πρόθεσι *σύν* καὶ ἡ συλλογικὴ διάστασι τῆς σκέψεως τοῦ Πλουτάρχου » σελ. 130-131.

Μέσα σε αυτό το οργιαστικό γλωσσικό κλίμα θα αναφέρουμε και το ρήμα *ὀργιάζω*, το οποίο χρησιμοποιείται με την έννοια του «τελώ μυστηριακές οργιαστικές τελετές», αλλά και του «εκφράζω τη λατρεία μου προς κάποιον μέσω των οργίων». Ακόμα κάποιες φορές υπογραμμίζει την έντονη συμμετοχή των μυστηριωτών στα Μυστήρια. Με αυτές τις κυριολεκτικές σημασιολογικές αποχρώσεις κάνει την εμφάνισή του στον συγγραφικό χώρο των *Ηθικών*. Ο Πλούταρχος επιλέγει να το παρουσιάσει τρεις φορές με ονοματικό τύπο ρήματος, και για την ακρίβεια μετοχής, στο *Περὶ τοῦ πότερον τὰ ψυχῆς ἢ τὰ σώματος πάθη χείρονα* (502A): «οὐδὲ Διόνυσω βεβακχευμένον θύσθλον ἱεραῖς νυξὶ καὶ κοινοῖς ὀργιάσοντες κώμοις», στο *Ὅτι οὐδὲ ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον* (1101E): «ὀργιάζοντες ἢ χορεύοντες ἢ θυσίαις παρόντες καὶ τελεταῖς» και στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων* (415A): «πολλὰ θνητὰ καὶ πένθημα τῶν ὀργιαζομένων καὶ δρωμένων ἱερῶν ὀρῶντες». Στα *Συμποσιακά*, ὁμως, διατηρεῖ τὴ ρηματικὴ τοῦ φύση (671F): «καὶ ταύτην ἀφιᾶσι τὴν φωνὴν ὅταν ὀργιάζωσι τῷ θεῷ». Αξίζει να σημειώσουμε ὅτι ο πεζογράφος χρησιμοποιεῖ αὐτὸ το μυστηριακὸ ρήμα και στον βιογραφικὸ συγγραφικὸ τοῦ κόσμου, δηλαδή στους *Παράλληλους Βίους*, τέσσερις φορές και πιο συγκεκριμένα στον *Νουμά* (8.3.3): «τὰ μὲν πολλὰ θυσίαις καὶ πομπαῖς καὶ χορείαις, ἃς αὐτὸς ὀργίασε καὶ κατέστησεν», στον *Κάμιλλο* (20.6.5): «ὀργιάσαι καὶ καθιερωσαι κτίσαντα τὴν πόλιν», στον *Καίσαρα* (9.6.3): «ἄνδρα δὲ προσελθεῖν οὐ θέμις οὐδ' ἐπὶ τῆς οἰκίας γενέσθαι τῶν ἱερῶν ὀργιαζομένων» και στον *Κικέρωνα* (19.4.7): «ἐπεὶ τὴν ἐκείνου γυναῖκες κατεῖχον ἱεροῖς ἀπορρήτοις ὀργιάζουσαι θεόν, ἦν Ῥωμαῖοι μὲν Ἀγαθὴν, Ἑλληνας δὲ Γυναικειαν ὀνομάζουσι».

Ο *μύστης* εἶναι ἕνας μυστηριακὸς ὅρος, ο οποίος χρησιμοποιεῖται για να δηλώσει τον μυστηριώδη στα διάφορα Μυστήρια τῆς αρχαιότητας. Ο Πλούταρχος στα *Ηθικά* ἔκανε χρήση τῆς συγκεκριμένης λέξης στον *Ἐρωτικὸ*, ὅπου βρίσκεται τοποθετημένη σε ἕνα μυστηριακὸ συνωνυμικὸ ζεύγος (762A): «Ἐρωτος ὀργιασταῖς καὶ μύσταις» και στο *Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα* (983F): «τρίγλαν δὲ τοὺς ἐν Ἐλευσίνοι μύστας σεβομένους ἴστε, καὶ τῆς Ἥρας ἐν Ἄργει τὴν ἰερείαν ἀπεχομένην ἐπὶ τιμῇ τοῦ ζώου». Στους *Παράλληλους Βίους*, και για τὴν ακρίβεια στον *Ἀλκιβιάδη*, απαντᾶ τρεις φορές (19.2.4): «τοὺς δ' ἄλλους ἐταίρους παρεῖναι καὶ μυεῖσθαι μύστας προσαγορευομένους», (22.4.10): «μύστας προσαγορεύοντα καὶ ἐπόπτας», (34.6.4): «ἱερεῖς δὲ καὶ μύστας καὶ μυσταγωγούς ἀναλαβόντων». Ακόμα κάνει τὴν εμφάνισή τῆς στον *Δίωνα* (56.6.5): «ἔσφαττε τὸν μύστην

αὐτῆς ὁ μυσταγωγός» και στον *Φωκίωνα* (28.6.1): «μύστην δὲ λούοντα χοιρίδιον ἐν Κανθάρῳ λιμένι κῆτος συνέλαβε».

Ἡ λέξι *μύστης* ἀνήκει στη γλωσσική οικογένεια του *μύεω*, ἐνός ρήματος, το οποίο ἐντοπίσαμε σε διάφορα κείμενα των *Ἡθικῶν*, ὅπως στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* (22a): «κρείττονα μοῖραν ἔξει Παταικίων ὁ κλέπτης ἀποθανὼν ἢ Ἐπαμεινώνδας ὅτι μεμύηται;», στο *Περὶ φουγῆς* (607B): «ὄς ἐκ Θράκης μεταστὰς ἐμύησε καὶ μυεῖ τοὺς Ἕλληνας;» και στο *Περὶ Στωικῶν ἐναντιωμάτων* (1034B): «οἱ δὲ ταῦτ' ἐπαινοῦντες ὡς εὖ ἔχοντα μυοῦνται μὲν ἐν ἱεροῖς». Πέρα ἀπὸ ρήμα, το εἶδαμε να χρησιμοποιεῖται και ὡς μετοχή στο *Περὶ εὐθυμίας* (477D): «οὐδεὶς γὰρ ὀδύρεται μυούμενος» και στα *Συμποσιακά* (671D): «μυουμένοις παρ' ἡμῖν». Στις προαναφερθεῖσες περιπτώσεις παρατηρήσαμε ὅτι το μυστηριακό αὐτό ρήμα χρησιμοποιεῖται κυρίως κυριολεκτικά, ἐνὸς στο *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον* ἡ μετοχή *μυούμενος* (795E) ἔλαβε περισσότερο μεταφορικές διαστάσεις, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἐγίνε λόγος για μια μύηση, ἡ οποία συνδέεται με τον χώρο της πολιτικής. Μεταφορικές λάμψεις φαίνεται να ἀκτινοβολεῖ και στον *Ἐρωτικό* και, μάλιστα, μέσα ἀπὸ ἀπαρεμφατική μορφή, γιατί ἐκεῖ γίνεται ἀναφορά σε μια μαθηματικού τύπου μύηση, την οποία βρίσκουμε ἐνταγμένη σε μια παρομοίωση (765A-B): «ὡς δὲ γεωμέτραι παισὶν οὐπω δυναμένοις ἐφ' ἑαυτῶν τὰ νοητὰ μνηθῆναι τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀπαθοῦς οὐσίας εἶδη πλάττοντες ἀπτὰ καὶ ὄρατὰ μιμήματα σφαιρῶν, καὶ κύβων καὶ δωδεκαέδρων προτείνουσιν· οὕτως ἡμῖν ὁ οὐράνιος Ἔρωσ ἔσοπτρα καλῶν καλὰ, θνητὰ μέντοι θεῶν παθητὰ καὶ νοητῶν αἰσθητὰ μηχανώμενος ἐν τε σχήμασι καὶ χρώμασι καὶ εἶδεσι νέων ὄρα στίλβοντα δείκνυσι καὶ κινεῖ τὴν μνήμην ἀτρέμα διὰ τούτων ἀναφλεγομένην τὸ πρῶτον».

Γλωσσικό τέκνο της ἰδίας οικογένειας ἀποτελεῖ και το ουσιαστικό *μύησις*, την οποία, πέρα ἀπὸ το *Περὶ εὐθυμίας* (477D), συναντήσαμε και σε ἄλλες πραγματείες των *Ἡθικῶν* και πιο συγκεκριμένα στο *Περὶ δεισιδαιμονίας* (169D): «ἱεροῖς καὶ μύησις και ὀργασμοὶ καὶ κατευχαὶ θεῶν καὶ προσκυνήσεις» και στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπῶτων χρηστηρίων* (422C): «ἐν τελετῇ καὶ μύησει». Το τελευταίο συνωνυμικό ζεύγος που ἀναφέραμε φέρνει στο προσκήνιο και μια ἄλλη λέξι, με την οποία δηλώνεται ἡ ἐνταξι στον μυστηριακό χώρο, ἡ οποία δεν εἶναι ἄλλη ἀπὸ την *τελετήν*, καθὼς και το ρήμα *τελέω*, ἐπειδὴ ἀνήκει στον παραγωγικό γλωσσικό του κύκλο. Στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* (943C-D): «ἀλλ' αἱ μὲν ἄδικοι και ἀκόλαστοι δίκας τῶν ἀδικημάτων τίνουσι, τὰς δ' ἐπιεικεῖς, ὅσον ἀφαγνεῦσαι και

ἀποπνεῦσαι <τούς> ἀπὸ τοῦ σώματος ὡσπερ ἀτμοῦ πονηροῦ μiasμους, ἐν τῷ πραοτάτῳ τοῦ ἀέρος, ὃν λειμῶνας Ἄιδου καλοῦσι, δεῖ γίνεσθαι χρόνον τινὰ τεταγμένον. <ἐνθ'> οἶον ἐξ ἀποδημίας ἀνακομιζόμενα φυγαδικῆς εἰς πατρίδα γεύονται χαρᾶς, οἷαν οἱ τελούμενοι μάλιστα θορύβῳ καὶ πτοήσει συγκεκριμένην μετ' ἐλπίδος ἡδείας ἔχουσι» ἡ επιθετικὴ μετοχὴ *οἱ τελούμενοι* ἀναφέρεται σε αὐτούς που θα μούρνταν καὶ, συγκεκριμένα, στη χαρὰ την ὁποία θα γεύονταν, μόλις θα πραγματοποιούνταν αὐτὴ ἡ μύηση. Αὐτὸ το αἶσθημα ευτυχίας παραλληλίζεται με την ευχαρίστηση που ἐνιῶταν οἱ ψυχές των καλῶν ἀνθρώπων, ὅταν ἐφταναν στα λιβάδια του Ἄδη ὕστερα ἀπὸ την περιπλάνησή τους μεταξύ γῆς καὶ σελήνης. Αξίζει να σημειώσουμε ὅτι τὴ μετοχὴ *οἱ τελούμενοι* τὴν εἶχαμε συναντήσει καὶ στο *Πῶς ἄν τις αἰσθοῖτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῆ* (81E), πάλι τοποθετημένη μέσα σε ἕνα παραβολικὸ κλίμα.

Επανερχόμενοι στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* (943B): «ὃν δ' ἀποθνήσκομεν θάνατον, ὁ μὲν ἐκ τριῶν δύο ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον ὁ δ' ἐν ἐκ δυοῖν, καὶ ὁ μὲν ἐστὶν ἐν τῇ <γῆ> τῆς Δήμητρος, [...] ἐν αὐτῇ τελεῖν καὶ τοὺς νεκροὺς Ἀθηναῖοι Δημητρεῖους ὠνόμαζον τὸ παλαιόν», συναντήσαμε τὸ ἀπαρέμφατο *τελεῖν*, τοποῖο, πέρα ἀπὸ τὴ σημασία «πληρώνω», μπορούμε να ἐκλάβουμε καὶ με τὴν ἐννοια του μυστηρίου του θανάτου που συμβαίνει ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀναφέρεται στον πρῶτο θάνατο που συντελεῖται σε αὐτὴν. Παραμένοντας στην ἴδια πραγματεία, ἐντοπίζουμε τὴ φράση (942C): «ἐν τελεταῖς τε πάσαις τελούμενος», στην ὁποία παρατηροῦμε να ἐμπεριέχονται οἱ μυστηριακοὶ ὅροι *τελετή* καὶ *τελούμενος* καὶ να ἀναφέρονται στις διάφορες τελετές μύησης του ξένου, ἐνός ἐκ των προσώπων του ἐργου, τον ὁποῖο ο Πλούταρχος ἐπέλεξε να παρουσιάσει με αὐτὴν τὴν ταυτότητα τῆς ἀωνυμίας.

Στα *Συμποσιακά*, μέσα στο πλαίσιο του ἀκόλουθου προβλήματος (718B): «Πῶς Πλάτων ἔλεγε τὸν θεὸν ἀεὶ γεωμετρεῖν», ἀναφέρεται ὅτι ἡ γεωμετρία εἶναι αὐτὴ που στρέφει τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὴ νοητὴ καὶ αἰδία φύση, τῆς ὁποίας ἡ θέαση ἀποτελεῖ καὶ τὸν τελικὸ σκοπὸ τῆς φιλοσοφίας. Κάτι ἀντίστοιχο βλέπουμε να συμβαίνει καὶ στα Μυστήρια, γιατί κύριος στόχος τῆς μυητικῆς τελετῆς παρουσιάζεται να εἶναι ἡ ἐποπτεία⁶¹ (718C): «ὕμνων γεωμετρίαν ὡς ἀποσπῶσαν ἡμᾶς προσισχομένους τῇ αἰσθήσει καὶ ἀποστρέφουσιν ἐπὶ τὴν νοητὴν καὶ αἰδίων φύσιν, ἧς θεὰ τέλος ἐστὶ φιλοσοφίας οἶον ἐποπτεία τελετῆς». Αὐτὸς ο παραλληλισμὸς με τὴς φιλοσοφικῆς καὶ

⁶¹ Πληροφορίες γι' αὐτὸν τὸν ὅρο παραθέτει ο Κουρτίδης, 2002: 155 καὶ 164.

μυητικές αναφορές περιλαμβάνει τον μυστηριακό όρο *τελετή*, δηλαδή την τελετουργία μύησης, καθώς και την *εποπτεία*, τον ανώτατο βαθμό μύησης στα Ελευσίνια Μυστήρια. Μέσα στον διαλογικό σχεδιασμό του συγκεκριμένου προβλήματος των *Συμποσιακών* εντάσσεται η προσπάθεια του Πλούταρχου να τονίσει τη σημαντικότητα του φιλοσοφικού χώρου και εδώ η συγκεκριμένη στόχευση υπηρετείται με τη χρήση της παρομοίωσης, αλλά και της αντίστοιχης μυστηριακής ορολογίας.

Ο Πλούταρχος στο *corpus* των *Ηθικών* προέβη σε έντονη χρήση των μυστηριακών λέξεων. Πέρα από την κυριολεκτική τους χρήση, τον είδαμε να τις χρησιμοποιεί και με μεταφορικό τόνο, καθώς και αρκετές φορές να τις ενσωματώνει σε παρομοιώσεις. Η μυστηριακή ορολογία φαίνεται ότι αποτέλεσε για τον φιλόσοφο μια σημαντική δεξαμενή, από την οποία άντλησε όρους, προκειμένου να τους χρησιμοποιήσει σε συγκεκριμένους και σημαντικούς τομείς, όπως στον ερωτικό, τον πολιτικό και τον φιλοσοφικό. Με αυτόν τον τρόπο μπόρεσε να τονίσει τη σημασία τους, αλλά και να περιβάλει με την προαπαιτούμενη ιερότητα τα λεγόμενά του, επειδή μια στόχευσή του ήταν να μεταλαμπαδεύσει μηνύματα με πανανθρώπινη και καθολική ισχύ. Ο Πλούταρχος, λοιπόν, υπήρξε μνημένος στον χώρο της ηθικής και, μέσα από τα συγγραφικά του κείμενα, μπορούμε να τον χαρακτηρίσουμε μυσταγωγό της αλήθειας, του ανθρωπισμού, αλλά και γενικότερα των ηθικών μυστηρίων της ζωής.

2. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΦΥΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ο κόσμος της φυσικής φιλοσοφίας δεν άφησε ασυγκίνητο τον Πλούταρχο κάτι το οποίο αποτύπωσε και λεκτικά, καθώς δημιούργησε μια πληθώρα όρων, οι οποίοι συνδέονται με τον κόσμο της φύσης⁶². Αυτοί οι νεολογισμοί πέρα από τα φυσικά του έργα: *Αίτια φυσικά, Περί τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης, Περί τοῦ πρώτως ψυχροῦ, Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα* απαντούν και σε κάποια φιλοσοφικά του συγγράμματα: *Πλατωνικά ζητήματα, Περί τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικούς* και σε θρησκευτικές του πραγματείες: *Περί Ἰσίδος και Ὀσίριδος, Περί τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς, Περί τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων*. Ακόμα τους εντοπίζουμε και σε ορισμένα ηθικά κείμενα του συγγραφέα: *Πῶς ἂν τις αἰσθοῖτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῆ, Περί φιλαδελφίας*, σε πολιτικά του έργα: *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον, Πολιτικά παραγγέλματα*, στο φιλοσοφικό σύγγραμμα με θρησκευτικές διαστάσεις *Περί τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων*, στον *Ἐρωτικό*, στο *Περί τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι* και στο εκτενές ἔργο των *Συμποσιακῶν*.

2.1 ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΑ ΑΝΑ ΕΡΓΟ

Συμποσιακά

Στα *Συμποσιακά* παρατηρεῖται μεγάλη συγκέντρωση και συνάθροιση ἅπαξ λεγομένων της φυσικής φιλοσοφίας, λόγω της μεγάλης έκτασής τους, αλλά και των προς πραγμάτευση ζητημάτων τους, καθώς ενώ ο Πλούταρχος παρουσίασε σε αυτά ποικίλης θεματολογίας προβλήματα, τα οποία είχαν προσπαθήσει να επιλύσουν οι συνδαιτυμόνες σε διάφορα συμπόσια, ένα μεγάλο μέρος τους το αφιέρωσε σε θέματα, τα οποία συνδέονται με τη φυσική φιλοσοφία. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι από

---

⁶² Στον αρχαίο ελληνικό κόσμο η φύσις αποτελεί μια πολυδιάστατη έννοια και ενδιαφέρουσες ερμηνείες της παραθέτει η Κοτζιά, 2014: 877.

τα ενενήντα πέντε προβλήματα που καταγράφει ο πεζογράφος τα σαράντα τέσσερα έχουν ως αντικείμενό τους τον κόσμο της φύσεως.

Υπάρχουν προβλήματα των *Συμποσιακών*, στα οποία απαντούν περισσότερα από ένα γλωσσικά δημιουργήματα του Πλουτάρχου, τα οποία συνδέονται με τον κόσμο της φύσεως, όπως είναι το παρακάτω (657F): «Διὰ τί τὰ κρέα σήπεται μᾶλλον ὑπὸ τὴν σελήνην ἢ τὸν ἥλιον»⁶³. Στο πλαίσιο της ανάλυσης του παρόντος θέματος ανιχνεύουμε τα ακόλουθα ἄπαξ λεγόμενα: *ἀνυγρᾶντικός*, *ἀχύρινος* και *δροσοβολέω*.

Η λέξη *ἀχύρινος* (αχυρένιος) απαντά εντός των λεγομένων του Πλουτάρχου και μέσα στο πλαίσιο της αναφοράς που κάνει για τις διάφορες ιδιότητες και δυνατότητες που προσφέρει η φωτιά (659B): «οἱ μὲν γὰρ χρυσοχόοι διὰ τῆς ἀχυρίνης φλογὸς ἐργάζονται τὸν χρυσόν, οἱ δ' ἰατροὶ μάλιστα τῇ κληματίνῃ τὰ συνεψόμενα τῶν φαρμάκων ὑπογλαίνουσιν». Ο συγγραφέας κατασκεύασε τον όρο *ἀχύρινος*, για να παρουσιάσει και να καταστήσει πιο σαφή μια τεχνική των χρυσοχόων, σύμφωνα με την οποία οι συγκεκριμένοι τεχνίτες δουλεύουν τον χρυσό πάνω στη φλόγα του άχυρου⁶⁴. Ο επιθετικός προσδιορισμός *ἀχυρίνης* είναι καίρια τοποθετημένος από τον φιλόσοφο, ακριβώς, για να υπογραμμίσει και να αναδείξει με μεγαλύτερη έμφαση την παρούσα μέθοδο εργασίας των χρυσοχόων.

Πηγή έμπνευσης για τη λεξιπλασία του ρήματος *δροσοβολέω* (σκορπίζω δροσιά) αποτέλεσε το επίθετο *δροσοβόλος*⁶⁵ (αυτός που σκορπίζει δροσιά, δροσερός), το οποίο είναι γλωσσικό κατασκεύασμα του Θεόφραστου. Ο Πλούταρχος δημιούργησε αυτόν τον όρο, για να παρουσιάσει την επίδραση που υφίσταται ο αέρας από την πανσέληνο, ο οποίος κατά τη διάρκειά της πέφτει ως δρόσος (659B): «ταὐτὸ δὲ καὶ τὸν ἀέρα πάσχοντα θεωροῦμεν· δροσοβολεῖ γὰρ ταῖς πανσελήνοις μάλιστα διατηκόμενος».

Με τον σύνθετο όρο *ἀνυγρᾶντικός*, ο οποίος λαμβάνει τη σημασία «αυτός που υγραίνει», ο πεζογράφος ξεκαθαρίζει με απόλυτη σαφήνεια τον λόγο που τα κρέατα σαπίζουν περισσότερο στο φως της σελήνης παρά στο φως του ήλιου. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Πλούταρχο η σελήνη διαθέτει μια δύναμη, η οποία υγραίνει και

---

⁶³ Ο Casanova σχολίασε αυτό το πρόβλημα των *Συμποσιακών* και πιο συγκεκριμένα την παράγραφο 659A· σε αυτήν ο Πλούταρχος παραθέτει και άλλα παραδείγματα, τα οποία αποδεικνύουν την υγραποιητική δύναμη της σελήνης και συνδέονται με τον χώρο της γεωργίας και των τεχνών, βλ. Casanova, 2005: 67-74.

⁶⁴ Πληροφορίες για αυτήν την τακτική των χρυσοχόων παραθέτει και ο Στράβωνας, 3.2.8.

⁶⁵ Βλ. Θεόφραστος *Περὶ φυτῶν αἰτιῶν* 3.24. 4.17, 4.14.3.6, 6.18.3.4 και στο απόσπασμα 174.3.10.

συνακόλουθα οδηγεί στη σήψη των σωμάτων (659C): «οὕτω πανταχόθεν μαρτυρεῖται τὸ τῆς σελήνης φῶς ἀνυγραντικὴν ἔχον καὶ μαλακτικὴν δύναμιν».

Δίπλα στον επιθετικό προσδιορισμό *ἀνυγραντικὴν* ο Πλούταρχος επέλεξε να τοποθετήσει και έναν άλλο *μαλακτικὴν*, οι οποίοι μοιράζονται και τον ίδιο σημασιολογικό πυρήνα, για να τονίσει και να αναδείξει αυτήν τη μόνιμη δύναμη της σελήνης⁶⁶ να προκαλεί έντονη υγρασία. Αναφορά στη δυνατότητα του φεγγαριού να προκαλεί υδρατμούς στην ατμόσφαιρα κάνει ο φιλόσοφος και στο έργο του *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* (939F): «ξηρότης μὲν γὰρ οὐδὲν ἀφικνεῖται πάθος ἀπ’ αὐτῆς πρὸς ἡμᾶς, ὑγρότης δὲ πολλὰ καὶ θηλύτητος, αὐξήσεις φυτῶν, σήψεις κρεῶν, τροπαὶ καὶ ἀνέσεις οἴνων, μαλακότητες ξύλων, εὐτοκίαι γυναικῶν».

Σε ένα από τα συμπόσια στα οποία είχε συμμετάσχει ο Πλούταρχος ένα από τα θέματα, τα οποία είχαν προσπαθήσει να λύσουν αυτός και οι ομόδειπνοί του, αφορούσε την αναζήτηση των αιτιών, τα οποία ωθούν τους ηλικιωμένους να διακρίνουν καλύτερα τα γράμματα από μακριά (625D): «Διὰ τί τὰ γράμματα πόρρωθεν οἱ πρεσβύτεροι μᾶλλον ἀναγινώσκουσιν»⁶⁷. Σε αυτό το πρόβλημα ο χαιρώνειος συγγραφέας παρουσίασε δυο νεολογισμούς του και πιο συγκεκριμένα τους όρους *ἀντιφωτισμός* και *σύλλαμψις*.

Η λέξη *ἀντιφωτισμός*, η οποία λαμβάνει τη σημασία «αντανάκλαση του φωτός», απαντά εντός μιας ρητορικής ερώτησης, προκειμένου να τονιστεί η παραδοξότητα του γεγονότος, το οποίο συνδέεται με τη μειωμένη όραση των πρεσβυτέρων, όταν μελετούν από κοντά (625E): «εἴπερ οὖν πρὸς τὴν ἐπίτασιν καὶ σφοδρότητα μᾶλλον ὑπακούει τὰ τῶν γερόντων αἰσθητήρια, πῶς ἐν τῷ ἀναγινώσκειν τὸν ἐγγύθεν ἀντιφωτισμὸν οὐ φέρουσιν, ἀλλὰ προάγοντες ἀπωτέρω τὸ βιβλίον ἐκλύουσι τὴν λαμπρότητα τῷ ἀέρι καθάπερ οἶνον ὕδατι κατακεραννυμένην;». Αξίζει να σημειώσουμε ότι τη συγκεκριμένη λεκτική εφεύρεση του Πλουτάρχου τη βρίσκουμε και στους *Βίους* (*Νικίας*, 26.10.4): «τοὺς δ’ ἐναντίους ὁ πρὸς τὴν σελήνην τῶν ἀσπίδων ἀντιφωτισμὸς πολὺ πλείονας ὀρᾶσθαι καὶ λαμπροτέρους ἐποίει». Η διαδικασία της γλωσσικής δημιουργίας του χαιρώνειου πεζογράφου φαίνεται ότι

⁶⁶ Ο Torraca, 1992: 231-261, έχει αναπτύξει μια ενδιαφέρουσα μελέτη για τη σεληνιακή αστρονομία του Πλουτάρχου.

⁶⁷ Αναφορά στα προβλήματα όρασης των ηλικιωμένων κάνει και ο Αριστοτέλης στα αποδιδόμενα σε αυτόν *Προβλήματα* ΛΑ', 25.

ενέπνευσε και μεταγενέστερους συγγραφείς, καθώς το ουσιαστικό *ἀντιφωτισμός* αποτέλεσε για τον Δαμάσκιο, νεοπλατωνικό φιλόσοφο του 5^{ου} αιώνα μ. Χ., το έναυσμα για την κατασκευή του ρήματος *ἀντιφωτίζομαι*, το οποίο λαμβάνει την έννοια «είμαι εκτεθειμένος στο φως»⁶⁸.

Αναφορικά με το *ἄπαξ λεγόμενον*⁶⁹ *σύλλαμμις* (συνένωση του φωτισμού), ο Πλούταρχος το ενέταξε μέσα στο πλαίσιο παράθεσης μιας άποψης, η οποία ερμηνεύει το φαινόμενο με βάση τη θεωρία της σύγκλισης των οπτικών ινών (625F): «αἰτία γὰρ ἢ τῶν κόνων σύναμις εἰς ταὐτὸ καὶ σύλλαμμις ἐκ δυεῖν μίαν ὄψιν ἀπειργασμένη». Ο Πλούταρχος, λοιπόν, οδηγήθηκε στη λεξιπλασία των σύνθετων ορών *ἀντιφωτισμός* και *σύλλαμμις*, οι οποίοι σχετίζονται με το φως, αλλά παράγονται από διαφορετικές λέξεις (*φῶς-λάμμις*), για να αναφερθεί στο ζήτημα, το οποίο συνδέεται με την περιορισμένη όραση των ηλικιωμένων από κοντά.

Μεταξύ των περίπλοκων ζητημάτων που είχαν προσπαθήσει να επιλύσουν ο Πλούταρχος και οι υπόλοιποι συνδαιτυμόνες σε ένα δείπνο είναι και το ακόλουθο (691C): «Διὰ τίν' αἰτίαν ἀχύροις καὶ ἱματίοις τὴν χιόνα διαφυλάττουσι». Για τον συγγραφέα η επίτευξη της διατήρησης του χιονιού εντός αχύρων και ιματίων οφείλεται στην ανταπόδοση της θερμότητας ανάμεσα σε αυτό το φυσικό κατακρήμνισμα και τα ρούχα⁷⁰, κάτι το οποίο εξέφρασε και λεκτικά μέσα από τη δημιουργία του ρήματος *ἀντιπεριψύχω* (δροσίζω σε ανταπόδοση) (691F): «ὥσπερ οὖν ἡμᾶς θερμαινόμενον θερμαίνει τὸ ἱμάτιον, οὕτως τὴν χιόνα ψυχόμενον ἀντιπεριψύχει».

Ένα άλλο *ἄπαξ λεγόμενον*, το οποίο απαντά εντός του συγκεκριμένου προβλήματος των *Συμποσιακῶν*, είναι το *συναλαίνω* και λαμβάνει τη σημασία «θερμαίνω μαζί»⁷¹ (691E): «καὶ γὰρ ὁ χιτῶν ψυχρὸς ἡμῖν προσπίπτει τὸ πρῶτον ἐνδυσάμενοις καὶ τὰ στρώματα κατακλινεῖσιν· εἴτα μέντοι συναλαίνει τῆς ἀφ' ἡμῶν πιμπλάμενα θερμασίας, καὶ ἅμα μὲν περιστέλλοντα καὶ κατέχοντα τὸ θερμὸν, ἅμα δ' ἀπείργοντα τὸ κρύος καὶ τὸν ἕξω<θεν> ἀέρα τοῦ σώματος». Ο Πλούταρχος, λοιπόν, δημιούργησε τους σύνθετους γλωσσικούς όρους *ἀντιπεριψύχω* και *συναλαίνω*, στους οποίους τοποθέτησε εύστοχα τις προθέσεις *ἀντί* και *σύν*, ακριβώς, για να τονίσει ότι η

⁶⁸ *Απορίαί και λύσεις περι τῶν πρώτων ἀρχῶν* (1.56.5): «ἀντιφωτιζόμενου ὄμματος αὐτοφῶς γινόμενον».

⁶⁹ Μια καταγραφή κάποιων *ἄπαξ λεγόμενων* του Πλουτάρχου έχει πραγματοποιήσει ο Teodorsson, 2005: 403-418, ο οποίος οδηγήθηκε σε πολύ σημαντικές και εύστοχες διαπιστώσεις.

⁷⁰ Βλ. και *Περί ἀρετῆς και κακίας* 100B-C.

⁷¹ Για το συγκεκριμένο γλωσσικό δημιούργημα του πεζογράφου βλ. περισσότερες πληροφορίες στο κεφάλαιο: «*Η πρόθεση σύν και η συλλογική διάσταση της σκέψης του Πλουτάρχου*» σελ. 118.

επίτευξη της κατάλληλης θερμοκρασίας αποτελεί απόρροια μιας αμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων σωμάτων και αντικειμένων.

Δυο γλωσσικές κατασκευές του Πλούταρχου εντοπίζουμε και σε ένα άλλο πρόβλημα των *Συμποσιακών* (648B): «Περὶ τοῦ κιττοῦ πότερον τῆ φύσει θερμὸς ἢ ψυχρὸς ἐστίν». Η πρώτη δημιουργία είναι το σύνθετο ρήμα *συγκατασβέννυμι*, το οποίο λαμβάνει την έννοια «σβήνω εντελώς (τις συνέπειες του ανόθευτου κρασιού)» (648B): «πλὴν ὃ γε κιττὸς οὐκ οἶδ' ὅπως συγκαταπέπλεκται ψυχρότητι συγκατασβεννύναι λεγόμενος τὸν ἄκρατον». Ο δεύτερος όρος που έπλασε ο πεζογράφος είναι το επίθετο *περίψυκτος* (ψυχρός, παγερός περιμετρικά/ολόγυρα), το οποίο τοποθέτησε και σε ένα ζεύγος συνώνυμων λέξεων *τοῖς περιψύκτοις καὶ νοτεροῖς*, οι οποίες λειτουργούν και ως επιθετικοί προσδιορισμοί στο *τόποις* (649C): «ὄθεν οὐχ ἦττον ἐν τοῖς περιψύκτοις σφόδρα καὶ νοτεροῖς τόποις ἢ τοῖς προσείλοις αἱ χιόνες ῥέουσιν». Αυτό το *ἄπαξ λεγόμενον* ο Πλούταρχος το ενέταξε πάλι στους *Παράλληλους Βίους* για να χαρακτηρίσει τους παγωμένους τόπους (*Αἰμίλιος Παῦλος*, 14.6.1): «οἱ περίψυκτοι καὶ πιδακώδεις τόποι τῆς γῆς» και ξανά με ανάλογο τρόπο, καθώς το τοποθέτησε σε ένα ζευγάρι συνώνυμων λέξεων, *οἱ περίψυκτοι καὶ πιδακώδεις*, και μάλιστα του προσέδωσε την ίδια συντακτική λειτουργία, αυτή του επιθετικού προσδιορισμού. Αξιοσημείωτο είναι ότι το παρόν δημιούργημα του χαιρώνειου συγγραφέα ανακαλεί στη μνήμη μας και το επίθετο *περίψυχρος*, το οποίο ξεκίνησε το γλωσσικό του ταξίδι τον 5^ο αιώνα π.Χ. και απαντά τόσο στον ιατρικό χώρο, καθώς το εντοπίζουμε στον Ιπποκράτη⁷², όσο και στον τομέα της φιλοσοφίας, διότι το ανιχνεύουμε στον Δημόκριτο.

Ο Πλούταρχος στα *Συμποσιακά* προσπάθησε να λύσει και θέματα, τα οποία αφορούσαν τον Πλάτωνα, καθώς κάποια από τα προβλήματά τους τα αφιέρωσε σε αυτόν. Ένα από αυτά είναι το κάτωθι (697F): «Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας Πλάτωνι τὸ ποτὸν εἰπόντι διὰ τοῦ πλεύμονος ἐξιέναι»⁷³. Μέσα στο πλαίσιο της ανάλυσης του παρόντος ζητήματος απαντούν δυο γλωσσικά δημιουργήματα του συγγραφέα, το *συμπαρολισθάνω* και το *ἀποκρουνίζω*. Ο πεζογράφος το πολυσύνθετο ρήμα *συμπαρολισθάνω* το κατασκεύασε για να αναφερθεί στην από κοινού συμπόρευση κάποιων υγρών (699A): «οὐ γὰρ τὸ πνεῦμα πόρων ἐδεῖτο πρὸς τὴν ἐξαγωγὴν, ἀλλ' ἔνεκα τῶν ὑγρῶν καὶ τῶν τοῖς ὑγροῖς συμπαρολισθανόντων γέγονεν ἠθμοειδῆς

⁷² Βλ. Ιπποκράτης *Ἐπιδημιῶν* 1.2.9.10, *Περὶ γυναικείων* 156.5 και Δημόκριτος, *testimonia*, απόσπ. 135.72.

⁷³ Βλ. Πλάτων *Τίμαιος* 70c.

καὶ πολὺπορος». Με τὴ δημιουργία τοῦ ἀποκρουνίζω, το οποίου λαμβάνει τὴ σημασία «αναβλύζω πρὸς τὰ πάνω», ὁ Πλούταρχος τόνισε ὅτι, ἀν πληγωθεῖ ἡ τραχεία, τότε αὐτὸ καθιστᾶ δύσκολη τὴν κατάποση τῶν υγρῶν, καθὼς παρατηρεῖται διαρροή τους (699E): «τῆς γὰρ ἀρτηρίας τρωθείσης οὐ καταπίνεται τὸ ὑγρὸν, ἀλλ' ὡσπερ ὀχετοῦ διακοπέντος ἐκπίπτον ἔξω καὶ ἀποκρουνίζον ὄραται, καίπερ ὑγιῶς καὶ ἀκεραίου τοῦ στομάχου μένοντος».

Ἐνα ἄλλο πρόβλημα τῶν Συμποσιακῶν που συνδέεται με τὸν Πλάτωνα καὶ στο οποίον ἀπαντοῦν λέξεις, οἱ οποίες αποτελοῦν προϊόντα τοῦ γλωσσικοῦ εργαστηρίου τοῦ Πλουτάρχου, εἶναι τὸ ἀκόλουθο (700C): «Τίς ὁ παρὰ <τῷ> Πλάτωνι κερασβόλος, καὶ διὰ τί τῶν σπερμάτων ἀτεράμονα γίνεταί τὰ προσπίπτοντα τοῖς κέρασι τῶν βοῶν». Πρὶν προχωρήσει ὁ χαιρώνειος συγγραφεὺς στὴν ἀνάλυση τοῦ παρόντος δυσερμήνευτου ζητήματος, ἔκανε ἀναφορὰ καὶ σε διάφορα ἄλλα παράδοξα γεγονότα. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ σχετίζεται με τὴν τακτικὴ τῶν κοτῶν νὰ καλύπτονται με ἄχυρα, ἀφότου γεννήσουν τὰ αυγά τους⁷⁴. Για νὰ ἀποδώσει ὁ πεζογράφος λεκτικὰ αὐτὴν τὴ συνήθεια τῶν ορνίθων κατασκεύασε τὴ λέξη περικαρφισμός, ἡ οποία λαμβάνει τὴ σημασία «κάλυψη με ἄχυρα ολόγυρα» (700D): «οἷός ἐστιν ὁ τῶν ἀλεκτορίδων ὅταν τέκωσι περικαρφισμός». Τὸ σύνθετο ρῆμα συνεκπεπαίνω (ωριμάζω μαζί) ὁ βιογράφος το δημιούργησε για νὰ ἀναφερθεῖ σε ἕνα ἀκόμη περίεργο φαινόμενο τῆς φύσης καὶ πιο συγκεκριμένα στα ἄγρια σύκα, τὰ οποία ὅταν τοποθετηθοῦν πάνω στις ἡρεμες συκιές λειτουργοῦν ὡς ἀσπίδα προστασίας για αὐτές, καθὼς τις βοηθοῦν νὰ μὴν ἀποβάλλουν τοὺς καρπούς τους⁷⁵ (700F): «καὶ τὸ τῶν ἀγρίων ἐρινεῶν, ἃ ταῖς ἡμέροις περιεπτόμενα συκαῖς ἀπορρεῖν οὐκ ἔα τὸν καρπὸν ἀλλὰ συνέχει καὶ συνεκπεπαίνει».

Ἀς μεταβούμε τώρα σε μιὰ ομάδα προβλημάτων τῶν Συμποσιακῶν, ὅπου ἐντοπίζουμε μόνο μιὰ γλωσσικὴ δημιουργία τοῦ Πλουτάρχου. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ τὸ παρακάτω θέμα (725A): «Διὰ τί πρὸ ἡμέρας ἐκ τοῦ Νείλου οἱ πλέοντες ὑδρεύονται». Μιὰ ἀπὸ τις πιθανές ἐξηγήσεις που δίνονται σε αὐτὸ τὸ ζήτημα εἶναι ὅτι οἱ ναυτικοὶ ἐπιλέγουν νὰ συγκεντρῶνουν νερὸ ἀπὸ τὸν Νεῖλο πρὶν ξημερώσει, ἐπειδὴ τότε ἡ θερμοκρασία εἶναι πιο χαμηλὴ καὶ συνακόλουθα τὸ κρὺο μπορεῖ νὰ συμβάλλει στὴν καλύτερη διατήρηση τῶν νερῶν, ἐνὼ τὴν ἡμέρα τὸ φῶς τοῦ ἡλίου

⁷⁴ Βλ. καὶ Ἀριστοτέλης *Τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν* Z 560b 5.

⁷⁵ Ἀναφορὰ σε αὐτὸ τὸ φαινόμενο κάνει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης στο *Τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν* E 557b 36, διατυπώνοντας ὅμως τὴν ἀποψη ὅτι οἱ καρποὶ τῶν ἡρεμῶν συκιῶν δὲν πέφτουν, λόγω ἐνός ἐντόμου, τὸ οποίον ἀποκαλεῖται ψήν.

προκαλεί τη σήψη των υδάτων. Ο πεζογράφος, μέσα σε αυτό το πλαίσιο ανάλυσης της συγκεκριμένης άποψης και εντός της προσφιλούς του τεχνικής των παραδειγμάτων⁷⁶, ενέταξε τη λεξική του εφεύρεση *δύσσηπτος*, η οποία λαμβάνει τη σημασία «αυτός που δεν σαπίζει εύκολα», για να αναφέρει ότι όπως το χιόνι συντηρεί τα κρέατα αντίστοιχα και η ψυχρότητα του νερού είναι ικανή να αποτρέψει την αλλοίωση των συστατικών του (725B): «δηλοῦσιν αἱ χιόνες, τὰ κρέα δύσσηπτα τηροῦσαι πολὺν χρόνον». Τον όρο *δύσσηπτος* τον εντοπίζουμε και σε κάποιο απόσπασμα ενός έργου, το οποίο αποδίδεται στον Πλούταρχο (απόσπ. 30, 21): «ἀλλ' ὡς ἐκ δένδρων στερεῶν καὶ δυσσήπτων», κάτι το οποίο ίσως συνηγορεί και υπέρ της αυθεντικότητάς του.

Μια συζήτηση, η οποία είχε πραγματοποιηθεί σε κάποιο συμπόσιο στο οποίο είχε συμμετάσχει και ο Πλούταρχος, αφορούσε το ακόλουθο θέμα (625A): «Διὰ τί μᾶλλον ἀκράτῳ χαίρουσιν οἱ γέροντες». Ο συγγραφέας κατασκεύασε τη λέξη *δυσεκθέρμαντος*⁷⁷ (αυτός που θερμαίνεται δύσκολα), για να κομίσει την άποψη ορισμένων, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι ηλικιωμένοι προτιμούν να καταναλώνουν άκρατο οίνο, επειδή ο οργανισμός τους θερμαίνεται δύσκολα και για αυτόν τον λόγο τον χρειάζονται, ώστε να τους τονώνει και να τους προσφέρει ευεξία (625A): «οἱ μὲν οὖν κατεψυγμένην τὴν ἕξιν αὐτῶν καὶ δυσεκθέρμαντον οὔσαν οἴομενοι διὰ τοῦτο τῆ σφοδρότητι τῆς κράσεως ἐναρμόττειν ἐφαίνοντο κοινόν τι καὶ πρόχειρον οὐχ ἰκανὸν δὲ πρὸς τὴν αἰτίαν οὐδ' ἀληθὲς λέγοντες». Για τον σχηματισμό αυτής της πολυσύνθετης λέξης ο Πλούταρχος, πέρα από το ρήμα *θερμαίνω*, χρησιμοποίησε το πρόθεμα *δυσ-* προκειμένου να τονίσει την έννοια της δυσκολίας που ενυπάρχει στον συγκεκριμένο γλωσσικό όρο, και την πρόθεση *ἐκ*.

Στην ομάδα λέξεων, οι οποίες φορούν ως πρώτο γλωσσικό ένδυμα το πρόθεμα *δυσ-*, συγκαταλέγουμε και το ρήμα *δυσαναβλυστάνω* (αναβλύζω με δυσκολία), το οποίο

⁷⁶ Σε αυτό το υφολογικό γνώρισμα του Πλουτάρχου αναφορά κάνει και ο Russell, 2001: 24-25, συγκαταλέγοντάς το ανάμεσα στις ρητορικές τεχνικές, τις οποίες μετέρχεται ο Πλούταρχος.

⁷⁷ Η λέξη *δυσεκθέρμαντος* του Πλουτάρχου άσκησε περισσότερο επίδραση στον ιατρικό χώρο, καθώς χρήση της έκαναν πολλοί συγγραφείς, οι οποίοι έζησαν μετέπειτα από τον χαιρώνειο πεζογράφο και συνδέονταν κυρίως με τον τομέα της ιατρικής. Ο Γαληνός, ο οποίος ήταν λίγο μεταγενέστερος του Πλουτάρχου, χρησιμοποίησε τον όρο *δυσεκθέρμαντος* δώδεκα φορές και πιο συγκεκριμένα στα παρακάτω έργα του: *Υγιεινῶν Α* 6.189.5, 6.219.10, *Περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων* 6.608.13, *Περὶ διαφορᾶς πυρετῶν* 7.341.6, *Περὶ κρισίμων ἡμερῶν* 9.831.13, *Εἰς τὸ προρρητικὸν Ἱπποκράτους ὑπόμνημα Α* 16.788.6, 16.814.11, *Ἱπποκράτους Ἐπιδημιῶν Α* καὶ *Γαληνοῦ εἰς αὐτὸ ὑπόμνημα Α* 17a.69.13, 17a.121.11, 17a.126.2, 17a.843.3, *Τὸ Ἱπποκράτους κατ' ἰητροῖον βιβλίον καὶ Γαληνοῦ εἰς αὐτὸ ὑπόμνημα Α* 18b.897.12. Αυτός ο *terminus technicus* απαντά και στον Οριβάσιο *Ἱατρικαὶ συναγωγαὶ* 3.6.2, 10.6.8, 10.13.10, *Πρὸς Εὐστάθιον τὸν υἱὸν αὐτοῦ σύνοψις* 6.14.1. Τον επιστημονικό όρο *δυσεκθέρμαντος* εντοπίζουμε και σε κάποιους αρκετά πιο κατοπινούς, όπως στον ιατρό Παύλο τον Αιγινίτη: *Ἐπιτομαὶ ἱατρικαὶ* 1.21.1, 2.23.1, 7.19.1.

αποτελεί *ἄπαξ λεγόμενον* του Πλουτάρχου και απαντά στο έκτο βιβλίο των *Συμποσιακῶν* και πιο συγκεκριμένα εντός της ανάλυσης του ακόλουθου προβλήματος (687B): «Πότερον ἔνδεια ποιεῖ τὸ πεινῆν καὶ διψῆν ἢ πόρων μετασχηματισμός». Ο φιλόσοφος δημιούργησε το *δυσαναβλυστάνω*⁷⁸ προκειμένου να αναφέρει ότι οι άνθρωποι, όταν τελειώσει ο πυρετός, παύουν να διψούν, επειδή η υγρασία, λόγω δυσλειτουργίας, ανέβλυζε με δυσκολία και μόνο σε ένα σημείο του ανθρώπινου σώματος, αλλά μετά την παύση του φαινομένου διασκορπίζεται σε όλο το σώμα και κυρίως στα μέρη που το έχουν ανάγκη (688D): «ὄθεν ἢ ποιούσα διψῆν ἔνδεια λήγει καὶ παύεται, τῆς ὑγρότητος ἀπὸ τοῦ βαρυνομένου καὶ δυσαναβλυστούντος ἐπὶ τὸν δεόμενον καὶ ποθοῦντα μεθισταμένης τόπον».

Ένα άλλο πολυσύνθετο γλωσσικό δημιούργημα του Πλουτάρχου αποτελεί το ρήμα *προσεξικμάζω*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «ξεραίνω, στεγνώνω επιπλέον». Ο όρος αυτός απαντά εντός της διερεύνησης του ακόλουθου θέματος (689A): «Διὰ τί πεινῶντες μὲν, ἐὰν πίωσι, παύονται, διψῶντες δ', ἐὰν φάγωσιν, ἐπιτείνονται» και συνδέεται κυρίως με το δεύτερο σκέλος του ερωτήματος αυτού. Ο πεζογράφος οδηγήθηκε στη λεξιπλασία του *προσεξικμάζω*, για να τονίσει ότι η στέρεα τροφή, όταν υπάρχει μια μικρή ποσότητα νερού στον οργανισμό, τη στεγνώνει με αποτέλεσμα να προκαλείται ξηρασία και συνακόλουθα να δημιουργείται η αίσθηση της δίψας (689F): «ἢ μὲν γὰρ δίψα τοῖς φαγοῦσιν ἐπιτείνεται, τῶν σιτίων τῇ ξηρότητι, <εἴ τι> διεσπαρμένον ὑγρὸν καὶ ἀπολειπόμενον ἀσθενὲς καὶ ὀλίγον ἐν τῷ σώματι, συλλεγόντων καὶ προσεξικμαζόντων». Για τον σχηματισμό αυτού του *ἄπαξ λεγομένου* η επιλογή των προθέσεων *πρός* και *ἐκ* ήταν εύστοχη από τον φιλόσοφο, καθώς με την τοποθέτησή τους προσπάθησε να επεξηγήσει με μεγαλύτερη σαφήνεια τον λόγο που οι διψασμένοι άνθρωποι, αν φάνε, διψούν ακόμη περισσότερο.

Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης

Το *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* είναι ένα κείμενο του Πλουτάρχου στο οποίο εντοπίζουμε αρκετές γλωσσικές του δημιουργίες, οι οποίες

---

⁷⁸ Αξιοπρόσεχτο είναι ότι για το *δυσαναβλυστάνω* δεν εντοπίζουμε κάποια λεξικογραφική καταχώρηση. Υπάρχουν όμως και κάποιοι μελετητές, όπως ο Hubert και ο Dubner, οι οποίοι υιοθετούν τη γραφή *δυσαναβλαστούντος*, καθώς βασιζόμενοι στο δεύτερο συνθετικό της *ἀναβλαστέω*, το οποίο λαμβάνει την έννοια «βγάζω καινούριους καρπούς», θέλουν να υποστηρίξουν ότι η υγρασία συρρικνώνει τον τόπο, στον οποίο βρίσκεται και όχι ότι τον βαραίνει. Το *δυσαναβλαστέω* αποτελεί και αυτό *ἄπαξ λεγόμενον* και η συγκεκριμένη λέξη έχει καταχωρηθεί λεξικογραφικά.

συνδέονται με το φως, λόγω και του προς πραγμάτευση θέματός του, το οποίο σχετίζεται με ζητήματα που αφορούν το φεγγάρι. Μια από αυτές τις λεκτικές εφευρέσεις του συγγραφέα είναι το ουσιαστικό *σύλλαμψις* (συνένωση του φωτισμού), το οποίο είχαμε εντοπίσει και στα *Συμποσιακά* (625F)⁷⁹. Σε αυτό το έργο ο χαιρώνειος συγγραφέας το χρησιμοποίησε δυο φορές για να υπογραμμίσει ότι ο φωτισμός της σελήνης δεν αποτελεί απόρροια συγκεντρωμένης λάμψης (929B): «φωτίζεσθαι τοίνυν τὴν σελήνην οὐχ ὡς ὕελον ἢ κρύσταλλον ἐλλάμψει καὶ διαφάσει τοῦ ἡλίου πιθανόν ἐστιν, οὐδ' αὖ κατὰ σύλλαμψίν τινα καὶ συναυγασμόν, ὥσπερ αἱ δᾶδες ἀυξομένου τοῦ φωτός», (931A): «οὐ σύγκρασιν ἀλλ' ἐπαφήν, οὐδὲ σύλλαμψιν ἀλλὰ περίλαμψιν αὐτῆς ὄντα τὸν φωτισμόν». Την πρώτη φορά ο φιλόσοφος ενέταξε το παρόν κατασκευασμά του εντός ενός ζεύγους λέξεων με κοινό σημασιολογικό πυρήνα *σύλλαμψις* και *συναυγασμός* και τη δεύτερη σε αντίθεση με τον όρο *περίλαμψις* (επιφανειακή λάμψη, αντανακλώμενο φως), κάτι που αναδεικνύει με την τοποθέτηση του συνδέσμου *ἀλλά*.

Η *περίλαμψις* είναι και αυτή *ἄπαξ λεγόμενον* και ο Πλούταρχος τη δημιούργησε για να αναφέρει ότι το φεγγάρι φωτίζεται, λόγω του φωτός που πέφτει επάνω του ολόγυρα. Αξίζει να σημειώσουμε ότι τη λέξη *περίλαμψις* ο συγγραφέας την έβαλε και σε ένα άλλο σημείο του κειμένου του, προκειμένου, όμως, αυτή τη φορά να αναφερθεί στις ακτίνες του ήλιου (931B): «τὸν γοῦν αὐτὸν ἥλιον ὁ μὲν ἀὴρ διίησιν οὐ παρέχων ἀνακοπὰς οὐδ' ἀντερείδων, ἀπὸ δὲ ξύλων καὶ λίθων καὶ ἱματίων εἰς φῶς τιθεμένων πολλὰς ἀντιλάμψεις καὶ περιλάμψεις ἀποδίδωσιν».

Μεταξύ των γλωσσικών υλικών της προγενέστερης λογοτεχνίας, τα οποία χρησιμοποίησε ο Πλούταρχος για να σχηματίσει του δικούς του σύνθετους νεολογισμούς, συγκαταλέγουμε και την *αὐγή*. Με βάση αυτήν τη λέξη ο συγγραφέας δημιούργησε δυο καινοφανείς όρους, τον *ἀπαυγασμόν* και την *περιαυγήν*, οι οποίοι απαντούν στο παρόν φυσικό του έργο. Ο πεζογράφος κατασκεύασε το *ἄπαξ λεγόμενον ἀπαυγασμός* (εκροή φωτός, ακτινοβολία, φεγγοβόλημα) για να αναφέρει ότι οι σκιερές περιοχές της γης δεχόμενες το φως του ήλιου εκπέμπουν διαφορετικές ακτινοβολίες (934D): «ὄπου δὲ πορφυρίσιν ἐνταῦθα καὶ φοινικίσι λίμναις τε καὶ ποταμοῖς δεχομένοις ἥλιον ἐπίσκια χωρία γειτνιῶντα συγχρῶζεται καὶ περιλάμπεται, διὰ τὰς ἀνακλάσεις ἀποδιδόντα πολλοὺς καὶ διαφόρους ἀπαυγασμούς, τί θαυμαστὸν εἰ ῥεῦμα πολὺ σκιᾶς ἐμβάλλον ὥσπερ εἰς πέλαγος οὐράνιον οὐ σταθεροῦ φωτὸς οὐδ' ἡρεμοῦντος ἀλλά

---

⁷⁹ Βλ. και παραπάνω στις σελ. 56-57.

μυρίοις ἄστροις περιελαινομένου μίξεις τε παντοδαπὰς καὶ μεταβολὰς λαμβάνοντος, ἄλλην ἄλλοτε χρόαν ἐκ μαπτόμενον ἀπὸ τῆς σελήνης ἐνταῦθ' ἀποδίδωσιν;».

Τὴν *περιανγὴν* (φωτισμός ολόγυρα) ὁ πεζογράφος τὴν ἐνέταξε στο κείμενό του, προκειμένου νὰ παρουσιάσει τὴν ἀποψη τοῦ Ἀπολλωνίδη, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς συμμετέχοντες σὲ αὐτὸ τὸ διαλογικὸ σύγγραμμα τοῦ Πλουτάρχου, ὁ ὁποῖος υποστηρίζει ὅτι οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου ἔχουν θαμπωτικὴ δύναμη με ἀποτέλεσμα νὰ καθιστοῦν δυσδιάκριτα τὰ υψώματα τῶν βουνῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας (936B): «καὶ μὴν οὐδὲ τῶν ὄρων τὰς ὑπεροχὰς ἐῶσι μεθ' ἡμέραν αἰ περιουγαὶ τοῦ ἡλίου καθορᾶσθαι, τὰ μέντοι βαθέα καὶ κοῖλα φαίνεται καὶ σκιώδη πόρρωθεν».

Συνεχίζοντας τὴν παρουσίαση τῶν λέξεων, οἱ ὁποῖες συνδέονται με τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ παραμένοντας ἐντὸς τῶν λεγομένων τοῦ Ἀπολλωνίδη, ἐντοπίζουμε τὸ *ἄπαξ λεγόμενον ἐπιφωτισμός* (φωτισμός σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια). Ὁ Πλούταρχος δημιούργησε αὐτὸν τὸν ὄρο, γιὰ νὰ συμβάλει στὴν ἀπόδοση τῶν ἀπόψεων τοῦ συγκεκριμένου ομιλητῆ, ὁ ὁποῖος υποστηρίζει ὅτι μπορεῖ νὰ υπάρξει περιορισμένη δυνατότητα ορατότητας τῆς ἀνάκλασης ἀλλὰ καὶ τοῦ φωτισμοῦ τῆς σελήνης (936B): «οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ καὶ τῆς σελήνης τὴν ἀντίλαμψιν καὶ τὸν ἐπιφωτισμὸν οὐκ ἔστι καθορᾶν ἀκριβῶς, αἰ δὲ τῶν σκιερῶν παραθέσεις παρὰ τὰ λαμπρὰ τῆ διαφορᾶ τὴν ὄψιν οὐ λανθάνουσιν». Ἀξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι τὸ συγκεκριμένο γλωσσικὸ κατασκευάσμα τοῦ Πλουτάρχου λειτούργησε καὶ ὡς πηγὴ ἐμπνευσης γιὰ τὸν Πλωτῖνο⁸⁰, νεοπλατωνικὸ φιλόσοφο, ὁ ὁποῖος ὠδηγήθηκε στὴ λεξιπλασία τοῦ ρήματος *ἐπιφωτίζομαι*.

Κάποια ἄλλη γλωσσικὴ δημιουργία τοῦ Πλουτάρχου, ἡ ὁποία συνδέεται με τὸ κομμάτι τῆς οπτικῆς καὶ ἀπαντᾶ στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης*, εἶναι τὸ ουσιαστικὸ *εἴσοπτριςμός* (αντανάκλαση μέσα σὲ κάτι). Ὁ συγγραφέας τοποθέτησε αὐτὴν τὴ λέξη μέσα στο πλαίσιο διερεύνησης τῶν δυνατοτήτων ἀνάκλασης τῶν ἀκτίνων ποὺ μπορεῖ νὰ διαθέτει ἡ σελήνη καὶ πιο συγκεκριμένα ἐντὸς ἐνὸς παραδείγματος, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὸ γάλα δὲν δημιουργεῖ ἀνακλάσεις τοῦ φωτός, λόγῳ τῶν ἰδιαιτέρων συστατικῶν του, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τραχύτητα

---

⁸⁰ *Ἐννεάδες* 4.3.10.7: «οἷον τὸν ἀέρα, τὸ φῶς, τὸν ἥλιον, ἢ τὴν σελήνην καὶ τὸ φῶς καὶ πάλιν τὸν ἥλιον ὁμοῦ πάντα, τάξιν δὲ πρώτων καὶ δευτέρων καὶ τρίτων ἔχοντα, καὶ ἐνταῦθα ψυχὴν αἰεὶ ἐστῶσαν ἢ τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἐφεξῆς ὡς πυρὸς ἔσχατα, εἰς ὕστερον τοῦ πρώτου ἐκ τοῦ ἐσχάτου νοουμένου πυρὸς σκιᾶς, εἶτα ἐπιφωτιζομένου ἅμα καὶ τούτου, ὥστε οἷον εἶδος ἐπιθεῖν τῷ ἐπιβληθέντι πρώτῳ γενομένῳ παντάπασιν ἀμυδρῶν».

(936E): «οὐδὲ γὰρ τὸ γάλα τοὺς τοιούτους ἐσοπτρισμοὺς ἀποδίδωσιν οὐδὲ ποιεῖ τῆς ὄψεως ἀνακλάσεις διὰ τὴν ἀνωμαλίαν καὶ τραχύτητα τῶν μορίων».

Σε αυτό το έργο έγινε αναφορά και στην άποψη εκείνων, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το χρώμα της σελήνης είναι ανθρακί. Στο παρόν, όμως, σύγγραμμα διατυπώνεται και η γνώμη ότι η σελήνη κατά τις εκλείψεις της αλλάζει ποικίλους χρωματισμούς. Ο Πλούταρχος, λοιπόν, δημιούργησε τον σύνθετο όρο *ὑπόμιγμα* (χαμηλή ανάμειξη) προκειμένου να αναφέρει ότι ο πιθανολογούμενος ανθρακί χρωματισμός της σελήνης μπορεί να αποτελεί κάποια υπολανθάνουσα ανάμειξη του φωτός, το οποίο λάμπει γύρω της (934D): «τοσαύτας οὖν χρώας ἐν τῇ σκιᾷ τὴν σελήνην λαμβάνουσιν ὀρθῶντες οὐκ ὀρθῶς ἐπὶ μόνον καταφέρονται τὸ ἀνθρακῶδες, ὃ μάλιστα φῆσαι τις ἂν ἀλλότριον αὐτῆς εἶναι καὶ μᾶλλον ὑπόμιγμα καὶ λειμμα τοῦ φωτός διὰ τῆς σκιᾶς περιλάμποντος, ἴδιον δὲ τὸ μέλαν καὶ γεῶδες». Αξιοσημείωτο είναι ότι για τον σχηματισμό της παρούσας γλωσσικής κατασκευής ο πεζογράφος χρησιμοποίησε ως δεύτερο συνθετικό το *μείγνυμι*, το οποίο αποτέλεσε τη βάση για τη δημιουργία και άλλων τεχνικών όρων που συνδέονται με τον κόσμο της επιστήμης, όπως για παράδειγμα είναι η *ἀνάμιξις*.

Αἴτια φυσικά

Τα *Αἴτια φυσικά* είναι ένα έργο του Πλουτάρχου, όπου απαντούν αρκετά γλωσσικά δημιουργήματά του, τα οποία συνδέονται με τον κόσμο της φυσικής πραγματικότητας⁸¹. Σε αυτήν την *περὶ φύσεως* πραγματεία του πεζογράφου είναι διάχυτη η αναζήτηση της αιτιότητας, κάτι το οποίο ανακαλεί στη μνήμη μας και τη θεωρία της αιτιότητας του Αριστοτέλη, ο οποίος υποστήριζε ότι για να κατανοήσουμε κάτι πρέπει να γνωρίζουμε το «γιατί» του⁸².

Ένας *terminus technicus* του Πλουτάρχου, ο οποίος απαντά στο παρόν κείμενο, είναι το επίθετο *ἀνθρηνώδης*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «όμοιος με

---

⁸¹ Ανάλογη διαπίστωση έχει κάνει και ο Meeusen, 2016: 359-360, καθώς αναφέρει ότι στα *Αἴτια φυσικά* εντοπίζουμε αρκετά *ἄπαξ λεγόμενα* του Πλουτάρχου, όπως και σπάνιους τεχνικούς όρους. Ο συγκεκριμένος μελετητής, όμως, υποστηρίζει ότι ο πεζογράφος για να κατασκευάσει αυτές τις λεκτικές του δημιουργίες βασίστηκε στην προϋπάρχουσα γλωσσική ύλη και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην οδηγηθεί στον σχηματισμό πλήρων νεολογισμών.

⁸² Βλ. *Φυσικά* 194b 19: «εἰδέναι δὲ οὐ πρότερον οἰόμεθα ἕκαστον πρὶν ἂν λάβωμεν τὸ διὰ τί περὶ ἕκαστον (τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ λαβεῖν τὴν πρώτην αἰτίαν)».

σφηκοφωλιά»⁸³. Πηγή έμπνευσης για την κατασκευή αυτού του όρου αποτέλεσε μια λέξη της κωμωδίας, το *άνθρηγιον* (σφηκοφωλιά), η οποία είναι επινόηση του Αριστοφάνη⁸⁴. Ο πεζογράφος ενέταξε τον *άνθρηγιώδη* εντός της διερεύνησης του ακόλουθου θέματος (916B): «Διὰ τί τὴν χρόαν ὁ πολύπους ἐξαλλάττει;». Στη συγκεκριμένη λεξιπλασία ο συγγραφέας οδηγήθηκε, για να αναφέρει ότι το σώμα του χταποδιού μοιάζει με κηρήθρα, η οποία έχει πολλούς πόρους και αυτό του δίνει τη δυνατότητα να συγκεντρώνει αλλά και να συγκρατεί στην επιφάνειά του τις απορροές από τα κοντινά του πράγματα και συνακόλουθα να εξομοιώνεται μαζί τους μέσα από την αλλαγή του χρώματός του (916E): «ὁ δὲ πολύπους τὴν τε σάρκα προσιδεῖν αὐτόθεν ἀνθρηγιώδης καὶ πολύπορος καὶ δεκτικὸς ἀπορροῶν ἔστιν, ὅταν τε δείσῃ, τῷ πνεύματι τρεπόμενος καὶ τρέπων οἶον ἔσφιγξε τὸ σῶμα καὶ συνήγαγεν, ὥστε προσδέχεσθαι καὶ στέγειν ἐπιπολῆς τὰς τῶν ἐγγύς ἀπορροίας. καὶ γὰρ ἡ τραχύτης μετὰ τῆς μαλακότητος ἔλικας παρέχουσα τοῖς ἐπιφερομένοις μέρεσι, μὴ σκεδαννυμένοις ἀλλ' ἄθροιζομένοις καὶ προσμένουσι, σύγχρου<ν ἀπεργάζεται> τὴν ἐπιφάνειαν <τοῖς ἐγγύ>τατα». Εδώ εντοπίζουμε και τον επιστημονικό όρο *ἀπόρροια* (απορροή, ροή, εκροή, διάχυση), ο οποίος αποκαλύπτει τις βαθιές γνώσεις του Πλουτάρχου γύρω από τον λεκτικό κόσμο της φυσικής φιλοσοφίας⁸⁵.

Στο παρόν φυσικό έργο ένα από τα θέματα, τα οποία προσπάθησε να αναλύσει ο Πλούταρχος, είναι το ακόλουθο (917B): «Διὰ τί τῶν ὑδῶν αἱ μὲν ἡμεροὶ πλεονάκις τίκτουσι καὶ κατ' ἄλλον ἄλλαι χρόνον, αἱ δ' ἄγρια καὶ ἅπαξ καὶ περὶ τὰς αὐτὰς ἅπασαι σχεδὸν ἡμέρας; αὗται δ' εἰσὶν ἀρχομένου θέρους· διὸ καὶ λέλεκται 'μηκέτι νυκτὸς ὕειν, ἢ κεν τέκη ἀγροτέρη σῦς'». Μια από τις πιθανές εξηγήσεις που παραθέτει ο χαιρώνειος συγγραφέας είναι ότι τα θηλυκά άγρια γουρούνια γεννούν μόνο μια φορά το χρόνο, επειδή δεν τρέφονται μαζί με τα αρσενικά και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αποστασιοποιούνται και να μειώνεται η επιθυμία τους για συνουσία και συνακόλουθα να περιορίζεται και η διαδικασία της αναπαραγωγής τους. Το σύνθετο ρήμα *ἀνασβέννυμι* (αμβλύνω, σβήνω) ο πεζογράφος το δημιούργησε για να τονίσει ότι η περιορισμένη ερωτική δραστηριότητα των αγριόχοιρων οφείλεται στο γεγονός ότι δεν συναγελάζονται τακτικά (917D): «ἐν δὲ τοῖς ἀγρίοις, ἀποτρόφοις οὖσιν ἀλλήλων, τὸ

⁸³ O Meeusen, 2016: 359, σημ. 297, παραθέτει ορισμένες σπάνιες λέξεις και κάποια από τα γλωσσικά δημιουργήματα του Πλουτάρχου, τα οποία απαντούν στα *Αἴτια φυσικά*.

⁸⁴ Βλ. *Σφήκες* 1080: «ἐξελεῖν ἡμῶν μενοινῶν πρὸς βίαν τάνθρηγια» και 1107: «ξυλλεγέντες γὰρ καθ' ἔσμούς, ὡσπερὶ τάνθρηγια».

⁸⁵ Για την ορολογία από τον χώρο των φυσικών επιστημών, την οποία μετέρχεται ο Πλούταρχος, βλ. Meeusen, 2016: 305-306 και 309.

ἄστοργον καὶ δυσεπίμικτον ἀμβλύνει καὶ ἀνασβέννυσι τὰς ὀρμάς». Αἰξίζει να σημειώσουμε ὅτι ἐδῶ ἐντοπίσαμε καὶ ἓνα σύνηθες καὶ σημαντικό γνώρισμα τῆς υφολογικῆς πένας τοῦ Πλουτάρχου, τὸ ὁποῖο συνδέεται με τὴν εὐρεία χρῆση συνωνύμων⁸⁶. Πιο συγκεκριμένα ὁ φιλόσοφος ἐνέταξε τὸ παρὸν ἄπαξ λεγόμενον σε γειτνιάζοντα ζεύγη ὀρων με παρόμοιο σημασιολογικὸ περιεχόμενο: ἀμβλύνει καὶ ἀνασβέννυσι καὶ: τὸ ἄστοργον καὶ δυσεπίμικτον.

Ἐνα ἄλλο θέμα, τὸ ὁποῖο προσπάθησε να διερευνήσῃ ὁ Πλούταρχος στα *Αἴτια φυσικά* σχετίζεται με τὴν ἀπουσία ἀλμυρῆς γεύσης ἀπὸ τοὺς καρπούς (913B): «Διὰ τί τῶν χυμῶν, ὅκτῳ τῷ γένει ὄντων, ἓνα μόνον, τὸν ἀλμυρόν, ἀπ’ οὐδενὸς καρποῦ γεννώμενον ὀρῶμεν; καίτοι καὶ τὸν πικρὸν ἢ ἐλαία φέρει πρῶτον καὶ τὸν ὄξυν ὁ βότρυς, εἶτα μεταβάλλων ὁ μὲν γίνεται λιπαρὸς ὁ δ’ οἰνώδης· μεταβάλλει δὲ καὶ ὁ στρυφνὸς ἐν ταῖς φοινικοβαλάνοις καὶ ὁ αὐστηρὸς ἐν ταῖς ρόαις εἰς τὸν γλυκύν· ἔναι δὲ ρόαι καὶ μῆλα τὸν ὄξυν ἀπλῶς φέρουσιν, ὁ δὲ δριμύς ἐν ταῖς ρίζαις καὶ σπέρμασι πολὺς ἔστι». Ἐντὸς τῆς ἀνάλυσῆς τοῦ παρόντος ζητήματος ἀπαντᾷ ὁ *terminus technicus προδιαγωγή* (μακριὰ διαδρομὴ μέσα ἀπὸ), τὸν ὁποῖο ὁ πεζογράφος δημιούργησε για να ἀναφέρει ὅτι ὅταν τὸ θαλάσσιο νερὸ διέρχεται μέσα ἀπὸ ἀργίλο φιλτράρεται με ἀποτέλεσμα να καθίσταται πόσιμο, γιατί ἔτσι ἀποβάλλει τὸ ἀλμυρὸ καὶ γεῶδες τοῦ στοιχείου (913C): «ἢ δὲ δι’ ἀργίλου προδιαγωγή παντάπασι τὴν θάλατταν διηθουμένην πότιμον ἀποδίδωσι τῷ κατέχειν ἐν ἑαυτῇ καὶ μὴ διέναι τὸ γεῶδες».

Στὴ διατύπωση τῶν ἐρωτημάτων ΚΓ’ (917E): «Διὰ τί δυστίβευτος ἢ τοῦ ἔαρος ὄρα;» καὶ ΚΕ’ (918B): «Διὰ τί τὸ δρόσιμον γενόμενον διὰ τοῦ ψύχους δυστίβευτον;» τοῦ παρόντος ἔργου βρίσκουμε τὸν νεολογισμό τοῦ Πλουτάρχου *δυστίβευτος*, ὁ ὁποῖος λαμβάνει τὴ σημασία «αὐτὸς τοῦ ὁποῖου δύσκολα ἀκολουθεῖ κάποιος τὰ ἰχνη». Ὁ πεζογράφος δημιούργησε αὐτὴν τὴ λέξη, για να ἐκφραστεῖ λεκτικὰ καὶ να παρουσιάσῃ με μεγαλύτερη σαφήνεια τὰ ἐρωτήματά του, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται στὴν ἀδυναμία ἀναζήτησης τῶν ἰχνῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀνοιξῆς, ἀλλὰ καὶ στὴ δυσκολία ἐντοπισμοῦ τοὺς στα κρύα μέρη, ὅπου ἔχει πέσει δροσιά. Ἐνα ἄλλο γλωσσικὸ κατασκευάσμα τοῦ συγγραφέα, τὸ ὁποῖο συνδέεται με τὴ διαδικασία τῆς ἰχνηλασίας εἶναι ἡ *ἰχνοσκοπία* (τὸ να παρατηρεῖ κανεὶς τὰ ἰχνη). Αἰξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐνέταξε τὴ συγκεκριμένη λέξη πάλι στὴν ἐναρξὴ ἐνὸς ἐρωτήματος (917F):

⁸⁶ Ἐνα πολὺ ἐνδιαφέρον ἀρθρο για αὐτὸ τὸ υφολογικὸ γνώρισμα τῆς συγγραφικῆς πένας τοῦ Πλουτάρχου, τὸ ὁποῖο συνδέεται με τὴν εὐρεία χρῆση συνωνύμων λέξεων, ἔχει ἀφιερῶσει ὁ Teodorsson, 2000: 511-518. Σχετικὴ ἀναφορὰ κάνει καὶ ὁ Zadorojnyi, 2014: 308.

«Διὰ τί περὶ τὰς πανσελήνους ἥκιστα ταῖς ἰχνοσκοπίαις ἐπιτυγχάνουσιν;» και προκειμένου να εντοπίσει τους λόγους για τους οποίους οι ιχνηλασίες δεν είναι εφικτό να πραγματοποιηθούν, όταν έχει πανσέληνο.

Παραμένοντας στα *Αἴτια φυσικά* εντοπίζουμε και το *ἅπαξ λεγόμενον περικαλίνδησις*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «περιστροφή». Η λέξη αυτή απαντά μέσα στο πλαίσιο του ακόλουθου προβληματισμού του Πλουτάρχου (918F): «Διὰ τί τῶν θηρίων ἢ ἄρκτος ἥκιστα διεσθίει τὰ δίκτυα, καίτοι καὶ λύκοι καὶ ἀλώπεκες διεσθίουσι;». Ο φιλόσοφος οδηγήθηκε στη λεξιπλασία του παρόντος γλωσσικού του εφευρήματος για να αναφέρει ότι οι αρκούδες αρέσκονται να κυλιούνται στα δίχτυα. Η επιλογή της πρόθεσης *περί* ως πρώτου συνθετικού ήταν καίρια από την πλευρά του συγγραφέα, καθώς μέσα από την τοποθέτησή της ήθελε να τονίσει την έννοια της περιστροφής (919A): «οὐδενὸς δ' ἦττον αὐτῇ βοηθοῦσιν αἱ περικαλινδήσεις· διὸ μᾶλλον ἢ διασπᾶν τὰ λῖνα πραγματευομένη πολλάκις ἐκκυβιστᾶ καὶ σφύζεται, ... † ἀμὴ καὶ δέοι ἢ τῶν ὀδόντων».

Ο Πλούταρχος, σε αυτήν την διατριβή του *περὶ φύσεως*, προσπάθησε να αναζητήσει και τις αιτίες που ωθούν τους βοσκούς να προσφέρουν αλάτι στα ζώα τους (912D): «Διὰ τί παραβάλλουσι τοῖς θρέμμασιν ἄλας οἱ νομεῖς;». Η πρώτη πιθανή εξήγηση που δίνει είναι ότι νομείς το πράττουν αυτό προκειμένου να αυξήσουν την όρεξη του κοπαδιού τους για φαγητό. Σε αυτό το σημείο ο συγγραφέας επέλεξε να εντάξει τη σπάνια λέξη *ἐντρίχωμα*⁸⁷ (κόσκινο από τρίχα), για να συμπορευτεί με την άποψη του Απολλώνιου, χειρουργού και οπαδού της ιατρικής σχολής του Ηρόφιλου⁸⁸, και να αναφέρει ότι η λεπτή υφή, την οποία διαθέτουν τα υφάλμυρα φαγητά, μπορεί να λειτουργήσει ως κόσκινο και να βοηθήσει τις τροφές να απορροφηθούν καλύτερα από το σώμα (912E): «διὸ καὶ τοὺς ἰσχυοὺς καὶ τοὺς ἀτρόφους Ἀπολλώνιος ὁ Ἡροφίλειος ἐκέλευε μὴ γλυκεῖ μηδὲ χονδρῶ τρέφειν ἀλλὰ τοῖς ταριχευτοῖς καὶ ὑφαλμυρίζουσιν, ὧν ἡ λεπτότης, ὥσπερ ἐντρίχωμα γενομένη, τὰ σιτία τοῖς σώμασι διὰ τῶν πόρων προστίθησιν». Αυτός ο γλωσσικός όρος πέρα από το έργο του Πλουτάρχου απαντά και

⁸⁷ Η ακριβής σημασία της λέξης *ἐντρίχωμα* είναι προβληματική, κάτι το οποίο επισημαίνει ο Meeusen, 2016: 387-389, καθώς παραθέτει διάφορες ερμηνείες και απόψεις που έχουν προταθεί για τη σημασία αυτού του όρου.

⁸⁸ Ο Ηρόφιλος ήταν γνωστός γιατρός της αρχαιότητας και έδρασε στην Αλεξάνδρεια τον 4^ο αιώνα π.Χ., όπου και ίδρυσε ιατρική σχολή. Τα έργα του δεν διασώζονται, αλλά αναφορές σε αυτά κάνει ο Γαληνός.

μια ακόμη φορά στον χώρο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και πιο συγκεκριμένα στον λεξικογράφο Πολυδεύκη⁸⁹.

Περὶ τοῦ πρώτως ψυχροῦ

Το *Περὶ τοῦ πρώτως ψυχροῦ* είναι ένα από τα φυσικά έργα του Πλούταρχου, στο οποίο ο ίδιος προσπάθησε να διερευνήσει αν υπάρχει ουσία που να είναι πρωταρχικά και από μόνη της ψυχρή. Σε αυτήν του την πραγματεία ο χαϊρώνειος συγγραφέας ενέταξε αρκετά γλωσσικά του δημιουργήματα, που ανταποκρίνονται στις λεκτικές του απαιτήσεις. Ένα από αυτά είναι το *προαναπνέω*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «αναπνέω, εκπνέω προηγουμένως». Ο πεζογράφος κατασκεύασε αυτόν τον σύνθετο όρο για να αναφέρει ότι τα χιονισμένα μέρη λιώνουν, αφού αποβάλουν αέρα λεπτό και ψυχρό (949C): «καὶ δῆλόν ἐστι μάλιστα περὶ τὰς χιόνας· ἀέρα γὰρ μεθεῖσαι καὶ προαναπνεύσασαι λεπτὸν καὶ ψυχρὸν οὕτω ρέουσιν».

Μέσα στο ζεύγος λέξεων με παρόμοιο σημασιολογικό πυρήνα *ἀναρύσεις* καὶ *μετεωρίσεις*, το οποίο απαντά στο παρόν φυσικό σύγγραμμα, ο Πλούταρχος ενέταξε τη γλωσσική του κατασκευή *ἀνάρσις* (ἀντληση ὕδατος). Ο φιλόσοφος οδηγήθηκε στη δημιουργία αυτού του όρου για να επισημάνει ότι ἡ ἀντληση καὶ ἡ ἐκθεση του νερού μπορεί να απομακρύνει τόσο το θερμό όσο και το ψυχρό στοιχείο. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο πεζογράφος για λόγους ἔμφασης καὶ επιτονισμού χρησιμοποίησε την επιδοτική σύνδεση *οὐ μόνον [...] ἀλλὰ καὶ* (951C): «αἱ δ' ἀναρύσεις καὶ μετεωρίσεις οὐ μόνον τὸ θερμὸν ἐξαιροῦσι τῶν ὑδάτων ἀλλὰ καὶ τὸ ψυχρὸν».

Ένας ἄλλος *terminus technicus*, ο οποίος απαντά στο *Περὶ τοῦ πρώτως ψυχροῦ*, είναι το επίθετο *δυσκαῆς* (αυτός που καίγεται κακά ἢ δύσκολα). Ο Πλούταρχος κατασκεύασε αυτόν τον όρο προκειμένου να αναφερθεί στην ιδιότητα του νερού να παραμένει ἀκαυστο, καθὼς ὅταν βρίσκεται πάνω σε δένδρα, ξύλα καὶ πόες καθιστὰ δύσκολο το κάψιμό τους, λόγω της ψυχρότητάς του, ἡ οποία καταφέρνει καὶ ἐπιβάλλεται στο θερμό στοιχείο της φωτιάς (952C): «καὶ αὐτὸ μὲν ὡς ἔπος εἰπεῖν ἄκαυστόν ἐστιν, ὕλην δὲ καὶ πόαν νοτεράν καὶ ξύλα βεβρεγμένα δυσκαῆ παρέχει, καὶ

---

⁸⁹ *Ὀνομαστικόν* (2.69.7): «ὧν δὲ μερῶν αἱ βλεφαρίδες ἐκπεφύκασι, καλοῦνται ἔλυτρα καὶ ἐντριχώματα καὶ ὄρχοι καὶ ταρσοί».

φλόγα ζοφερὰν καὶ ἀμβλεῖαν ὑπὸ χλωρότητος ἀναδίδωσι τῷ ψυχρῷ μαχόμενον πρὸς τὸ θερμὸν ὡς φύσει πολέμιον».

Σύμφωνα με τον Πλούταρχο κάτι άλλο, το οποίο χαρακτηρίζει το ψυχρό στοιχείο, είναι η σκληρότητά του. Προκειμένου ο συγγραφέας να αποδώσει αυτήν την ιδιότητα της ψυχρότητας έπλασε τη σύνθετη λέξη *σκληροποιός* (αυτός που σκληραίνει κάτι), την οποία επέλεξε να τοποθετήσει και σε ένα ζεύγος συνώνυμων όρων *σκληροποιὸν καὶ ἀντίτυπον*, για λόγους έμφασης και επιτονισμού (953C): «καὶ μὴν ἐν τοῖς μάλιστα τὸ ψυχρὸν αἰσθητῶς σκληρὸν ἐστὶ καὶ σκληροποιὸν καὶ ἀντίτυπον».

Στο ακόλουθο απόσπασμα από το *Περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ* εντοπίζουμε τον νεολογισμό του Πλουτάρχου *συνδιαχέω* (953D-E): «ὧν βλεπομένων, σκόπει τὸ γιγνόμενον οὕτω· πᾶσα δῆπου δύναμις, ἂν περιγένηται, πέφυκε μεταβάλλειν καὶ τρέπειν εἰς ἑαυτὴν τὸ νικώμενον· τὸ μὲν γὰρ ὑπὸ θερμοῦ κρατηθὲν ἐκπυροῦται, τὸ δ' ὑπὸ πνεύματος ἐξαιρεοῦται, τὸ δ' εἰς ὕδωρ ἐμπεσόν, ἂν μὴ διαφύγη, καθυγραίνεται συνδιαχέομενον». Ο φιλόσοφος οδηγήθηκε στη λεξιπλασία του συγκεκριμένου όρου για να αναφέρει ότι, αν πέσει κάτι μέσα στο νερό και δεν βγει, τότε διασκορπίζεται μαζί του. Αξιοπρόσεχτο είναι ότι σε αυτό το εδάφιο, πέρα από το γλωσσικό δημιούργημα του πεζογράφου *συνδιαχέω* (διαλύω μέσα σε υγρό), εντοπίζουμε και άλλους επιστημονικούς όρους, οι οποίοι αναδεικνύουν την ευρυμάθεια του συγγραφέα. Κάποιοι από αυτούς συνδέονται με την έννοια της αλλαγής: *μεταβάλλειν καὶ τρέπειν* και με τη φυσική κατάσταση των σωμάτων: *θερμοῦ, ἐκπυροῦται, ἐξαιρεοῦται* και *καθυγραίνεται*. Εδώ ανιχνεύουμε και τη *δύναμιν*, μια λέξη η οποία χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα από τον Αριστοτέλη και σε συνδυασμό με την *ἐνέργειαν* αποτέλεσαν ένα αλληλοσυμπληρούμενο ζεύγος επιστημονικής ορολογίας⁹⁰. Την τάση του Πλουτάρχου για βαθυστόχαστη έρευνα πιστοποιεί και η χρήση του ρήματος *σκόπει*.

Πλατωνικὰ ζητήματα

Οι δημιουργίες του Πλουτάρχου *ἀντιπεριωθέομαι* και *ἀντιπερίωσις* απαντούν στα *Πλατωνικὰ ζητήματα*. Η γλωσσική γέννα των συγκεκριμένων όρων προέκυψε από το συνδυασμό και τη συνένωση τόσο πλατωνικών λεκτικών παραδόσεων, *περιωθέω*

⁹⁰ Για τις βασικές έννοιες της φιλοσοφίας του Αριστοτέλη βλ. Κάλφας, 2015: 59-62.

και *περίωσις*, όσο και αριστοτελικών, *άντιπερίστημι* και *άντιπερίστασις*⁹¹. Πηγή έμπνευσης για την κατασκευή όλων των προαναφερθεισών λέξεων αποτέλεσε η θεωρία της κυκλικής ώθησης, της «*περιώσεως*»⁹², την οποία διατύπωσε ο Πλάτωνας στον *Τίμαιο*⁹³ και στηρίζεται στην απουσία κενού. Με βάση αυτήν τη θεωρία ο Πλάτωνας προσπάθησε να εξηγήσει τη λειτουργία της αναπνοής, καθώς σύμφωνα με τον ίδιο ο αέρας της εκπνοής ασκεί πίεση στον κοντινό αέρα, λόγω και της ανυπαρξίας του κενού, με αποτέλεσμα να προκαλείται ένας διαδοχικός κύκλος ωθήσεων των γειτονικών αέριων μαζών, ο οποίος διαιωνίζει και συντηρεί τη διαδικασία της αναπνοής μέσα από τις ταυτόχρονες αποβολές και αναπληρώσεις του εκπνεόμενου αέρα. Την *περίωσιν* υιοθέτησε και ο Αριστοτέλης σε διάφορα έργα του για να ερμηνεύσει διάφορα φυσικά γεγονότα, εισάγοντας, όμως, τους όρους *άντιπερίστημι* και *άντιπερίστασις*⁹⁴, προκειμένου να περιγράψει τη συγκεκριμένη πλατωνική θεωρία.

Ο Πλάτωνας με την κυκλική ώθηση συνέδεσε και άλλα φαινόμενα, όπως τα όσα συμβαίνουν με τις βεντούζες των ιατρών, με την κατάποση, με τα βάρη που ρίχνονται, με τα ρεύματα των νερών και τους κεραυνούς, με το φαινόμενο της έλξης που συμβαίνει με το ήλεκτρο και την Ηράκλεια λίθο, καθώς και με τις συμφωνίες των ήχων. Επειδή, όμως, ο Πλάτωνας δεν επεξήγησε τόσο διεξοδικά τα παραπάνω θέματα, αυτό έδωσε την αφορμή στον Πλούταρχο να αφιερώσει το πέμπτο πρόβλημα των *Πλατωνικών ζητημάτων* στην περαιτέρω ανάλυσή τους (1004D-E): «Πῶς ποτέ φησιν ὁ Πλάτων τὴν ἀντιπερίστασιν τῆς κινήσεως διὰ τὸ μηδαμοῦ κενὸν ὑπάρχειν αἰτίαν εἶναι τῶν περὶ τὰς ἰατρικὰς σικύας παθημάτων, καὶ τῶν περὶ τὴν κατάποσιν καὶ τὰ ριπτούμενα καὶ τὰ τῶν ὑδάτων ρεύματα καὶ κεραυνούς, τὴν τε φαινομένην πρὸς ἤλεκτρα καὶ τὴν λίθον τὴν Ἡρακλείαν ὀλκὴν τὰς τε τῶν φθόγγων συμφωνίας;».

Εντός, λοιπόν, της ανάλυσης του προαναφερθέντος θέματος εντοπίζουμε τα *ἄπαξ λεγόμενα ἀντιπεριωθέομαι* και *ἀντιπερίωσις*, τα οποία ο Πλούταρχος τοποθέτησε στο κείμενό του προκειμένου να εξετάσει τη διασύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στην κυκλική ώθηση και τα ρεύματα των υδάτων. Τη λέξη *ἀντιπερίωσις*, η οποία λαμβάνει τη σημασία «αντίθετη πίεση (ολόγυρα)», ο χαϊρώνειος συγγραφέας τη δημιούργησε για

---

⁹¹ Μια αντίστοιχη τύπου διαπίστωση εντοπίζεται στον Meeusen, 2016: 309, σημ. 176, ο οποίος συμμερίζεται και παραθέτει την άποψη του Orsomer, 1999: 417-430, σύμφωνα με τον οποίο η αριστοτελική θεωρία της *ἀντιπεριστάσεως* έχει πλατωνικές ρίζες και συνδέεται με αυτήν της *περιώσεως*.

⁹² Σχόλια πάνω στο φαινόμενο της πλατωνικής *περιώσεως* κάνει ο Κάλφας, 2020: 482-484.

⁹³ 79b- 80c.

⁹⁴ Βλ. Αριστοτέλης *Φυσικά* 267a 15-20.

να δηλώσει ότι η αντιμετάθεση των υδάτων, υπό την επίδραση της κυκλικής πίεσης, είναι ένα φαινόμενο, το οποίο για να γίνει κατανοητό χρειάζεται διεξοδική ανάλυση (1005D): «ή δὲ τῶν ἐπὶ γῆς ὑδάτων ῥύσις οὐχ ὁμοίως εὐσύνοπτον ἔχει τὸν τῆς ἀντιπεριώσεως τρόπον».

Με την κατασκευή του *ἀντιπεριωθέομαι* (συνθλίβομαι ή συμπιέζομαι ολόγυρα ως αντίδραση) ο Πλούταρχος επεξηγεί ακόμα περισσότερο το φαινόμενο της *περιώσεως* που συμβαίνει στα ύδατα, καθώς αναφέρει ότι τα μέρη του αέρα, τα οποία καταδιώκονται από τα ρεύματα, υποχωρούν ταυτόχρονα και σπρώχνονται από τις κοντινές αέριες μάζες, οι οποίες ωθούνται και μετακινούνται κυκλικά με αποτέλεσμα αυτή η διαδικασία να οδηγεί στη διαρκή και σταθερή ροή των υδάτων (1005E-F): «αἱ ῥύσεις οὖν τῶν φερομένων ἀεὶ τὰ ὑποχωροῦντα τοῦ ἀέρος διώκουσαι τοῖς δ' ἀντιπεριωθούμενοις ἐλαυνόμεναι τὸ ἐνδελεχὲς καὶ ἀλώφητον ἔχουσι. διὸ καὶ φέρονται θᾶττον οἱ ποταμοὶ πληθύνοντες».

Πέρα από τα *Πλατωνικὰ ζητήματα* ο Πλούταρχος αναφορά στην *περίωσιν* κάνει και στα *Αἴτια φυσικά*⁹⁵ (915B) χρησιμοποιώντας, όμως, τον όρο της περιπατητικής σχολής *ἀντιπερίστασις*: «πότερον, ὡς Θεόφραστος⁹⁶ οἶεται, τῷ ψυχρῷ τὸ θερμὸν ὑποχωροῦν ἀντιπερίσταται καὶ θερμότερα ποιεῖ τὰ ἐν βάθει τῆς θαλάττης, ὥσπερ τῆς γῆς;».

Σε αυτό το έργο ανιχνεύουμε και το *συνεπιταχύνω*⁹⁷ (επιταχύνω μαζί), το οποίο είναι δημιούργημα του Πλουτάρχου και το ενέταξε στο έργο του για να αναφέρει ότι ο αέρας μπορεί να συμβάλλει στην επιτάχυνση της κίνησης των ριπτόμενων αντικειμένων (1005A): «τὰ δὲ ριπτούμενα βάρη τὸν ἀέρα σχίζει μετὰ πληγῆς ἐμπεσόντα καὶ δίιστησιν· ὁ δὲ περιρρέων ὀπίσω, τῷ φύσιν ἔχειν ἀεὶ τὴν ἐρημουμένην χώραν διώκειν καὶ ἀναπληροῦν, συνέπεται τῷ ἀφιεμένῳ τὴν κίνησιν συνεπιταχύνων».

Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα

---

⁹⁵ Ο Πλούταρχος ενέταξε το *ἀντιπερίστημι* μέσα στο πλαίσιο της προσπάθειάς του να ερμηνεύσει ένα παράδοξο γεγονός, το οποίο συνδέεται με το σάπισμα των δικτύων των ψαράδων τον χειμώνα (915B): «Διὰ τί χειμῶνος μᾶλλον ἢ θέρους τὰ τῶν ἀλιέων σήπεται δίκτυα, καίτοι τά γ' ἄλλα μᾶλλον ἐν τῷ θέρει τοῦτο πάσχει;».

⁹⁶ Βλ. απόσπ. 163.

⁹⁷ Περισσότερες πληροφορίες για αυτό το γλωσσικό δημιούργημα του χαϊρώνειου πεζογράφου υπάρχουν στο κεφάλαιο: «*Η πρόθεση σύν και η συλλογική διάσταση της σκέψης του Πλουτάρχου*» σελ. 136-137.

Στο *Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα* ο Πλούταρχος προσπάθησε να αποδείξει ότι τα ζῶα διαθέτουν τη δική τους λογική, ερχόμενος έτσι σε αντίθεση με την άποψη των Στωικών, οι οποίοι υποστήριζαν ότι είναι άλογα. Ο πεζογράφος στο παρόν σύγγραμμά του με τις βιολογικές απηχήσεις δημιούργησε πάμπολλους γλωσσικούς σχηματισμούς, προκειμένου να αποδώσει λεκτικά διάφορες ικανότητες των ζώων.

Τα μυρμήγκια ανήκουν στην ομάδα ζώων, τα οποία έχουν την ικανότητα να προβλέπουν διάφορα μετεωρολογικά φαινόμενα και κυρίως αυτά που συνδέονται με το κρύο και τη βροχή, διότι από αυτό εξαρτάται η επιβίωσή τους. Σημάδι ψύχους για τα συγκεκριμένα έντομα αποτελεί η αύξηση της θερμοκρασίας εντός της φωλιάς τους⁹⁸. Όταν αντιληφθούν ότι επέρχεται υετός απομακρύνουν τα αβγά από τη φωλιά τους και τα εκθέτουν στο κρύο, κάτι το οποίο ανέδειξε ο χαιρώνειος συγγραφέας και με το πλάσιμο της λέξης *διάψυξις* (δρόσισμα) (967F): «τὰς δὲ τῶν κυνημάτων διαθέσεις καὶ διαψύξεις ἐκτὸς ὑετοῦ ποιεῖται σημεῖον ὁ Ἄρατος». Την προαναφερθείσα τακτική των μυρμηγκιών πληροφορούμαστε από ένα απόσπασμα του Άρατου, ποιητή και αστρονόμου, το οποίο παρέθεσε στο παρόν ζωολογικό του σύγγραμμα και ο Πλούταρχος (967F): «ἢ κοίλης μύρμηκες ὄχης ἐξ ὧσα πάντα θᾶσσον ἀνηέγκαντο⁹⁹». Ο πεζογράφος πέρα από το κείμενο του Άρατου πιθανόν να γνώριζε και κάποιο σχόλιο, το οποίο υπήρχε πάνω σε αυτό, καθώς αναφέρει ότι στο απόσπασμα αυτό μπορεί να μην γίνεται λόγος για τα αβγά, αλλά για τα πράγματα, τα οποία μεταφέρουν πάνω από τη φωλιά τους τα μυρμήγκια, ώστε οι καρποί που έχουν περισυλλέξει να μην οδηγηθούν στη σήψη και τη φθορά, εξαιτίας των όμβριων υδάτων (967F-968A): «καὶ τινες οὐκ ὧσα γράφουσιν, ἀλλ' ἑά', <ὡς> τοὺς ἀποκειμένους καρπούς, ὅταν εὐρῶτα συνάγοντας αἴσθωνται καὶ φοβηθῶσι φθορὰν καὶ σήψιν, ἀναφερόντων».

Μια άλλη λέξη, η οποία συνδέεται με τον κόσμο των μυρμηγκιών, είναι η *ὑποπόρευσις* (υπόγειο πέρασμα). Αυτόν τον σύνθετο όρο ο Πλούταρχος τον δημιούργησε για να αναφερθεί στον τρόπο κατασκευής της μυρμηγκοφωλιάς, η οποία διαθέτει υπόγεια περάσματα. Πέρα, όμως, από αυτά έχει ακόμα καμπές, γυρίσματα και ανοίγματα (968B): «λέγουσι δ' οὖν οὐκ εὐθειᾶν εἶναι τὴν ἀπὸ τῆς ὀπῆς κάθοδον οὐδ' εὐπορον ἄλλω θηρίῳ διεξελθεῖν, ἀλλὰ καμπαῖς καὶ στρεβλότησι κεκλασμένας

⁹⁸ Ο Calderón Dorda, 2005: 59-66, έχει συγγράψει ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο για την ικανότητα κάποιων ζώων, τα οποία παρουσιάζει ο Πλούταρχος σε διάφορες πραγματείες του, να προβλέπουν μετεωρολογικά φαινόμενα. Αναφορά στα μυρμήγκια κάνει στη σελ. 64.

⁹⁹ Άρατος, *Φαινόμενα* 956.

ύποπορεύσεις και άνατρήσεις έχούσαις εις τρεις κοιλότητας άποτελευτῶσαν, ὧν τὴν μὲν ἐνδίαίτημα κοινὸν αὐτοῖς εἶναι, τὴν δὲ τῶν ἐδωδῖμων ταμεῖον, εις δὲ τὴν τρίτην ἀποτίθεσθαι τοὺς θνήσκοντας». Για να παραθέσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια ο πεζογράφος τις παραπάνω πληροφορίες, τις παρουσίασε διχοτομημένες σε δυο ζευγάρια ὀρων με παρόμοιο σημασιολογικό πυρήνα: *καμπαῖς καὶ στρεβλότησι* και: *ύποπορεύσεις καὶ άνατρήσεις*. Σύμφωνα με τον συγγραφέα αυτός ο ανομοιομορφος τρόπος δόμησης της κατοικίας των συγκεκριμένων εντόμων οδηγεί σε τρεις κοιλότητες, όπου η μια αποτελεί το κοινό οικητήριο, η άλλη την αποθήκη τροφίμων και η τελευταία τον χώρο απόθεσης των νεκρών.

Ο Πλούταρχος τον *terminus technicus* *είσολισθάνω* (γλιστράω μέσα) τον συνδέσει με τους ελέφαντες. Τα συγκεκριμένα ζῶα διαπνέονται έντονα από το αίσθημα της αλληλοβοήθειας, καθώς, όταν τα υπόλοιπα μέλη του κοπαδιού τους πέσουν σε κάποια ὀρύγματα καλυμμένα με φρύγανα, ξερά φύλλα και χόρτα, τα οποία έχουν φτιάξει οι άνθρωποι για τα παγιδέψουν, σπεύδουν άμεσα να τα βοηθήσουν (972B): «τό γε μὴν κοινωνικὸν μετὰ τοῦ συνετοῦ τοὺς ἐλέφαντας ἀποδείκνυσθαί φησιν ὁ Ἰόβας¹⁰⁰. ὀρύγματα γάρ αὐτοῖς οἱ θηρεύοντες ὑπεργασάμενοι λεπτοῖς φρυγάνοις καὶ φορυτῶ κούφῳ κατερέφουσιν». Προκειμένου ο πεζογράφος να αποδώσει λεκτικά το γλίστρημα των ελεφάντων μέσα σε αυτά τα χαντάκια, το οποίο έχει ως απόρροια τη φυλάκισή τους, δημιούργησε το ρήμα *είσολισθάνω* (972B): «ὅταν οὖν <εἶς> τις εἰσολίσθη πολλῶν ὁμοῦ πορευομένων, οἱ λοιποὶ φοροῦντες ὕλην καὶ λίθους ἐμβάλλουσιν, ἀναπληροῦντες τὴν κοιλότητα τοῦ ὀρύγματος, ὥστε ῥαδίαν ἐκείνῳ γίνεσθαι τὴν ἔκβασιν». Οι ελέφαντες, λοιπόν, διασώζουν τους εγκλωβισμένους συντρόφους τους ρίχνοντας μέσα στα ὀρύγματα δένδρα και πέτρες, ὥστε να γεμίσει η κοιλότητα του λάκκου και με αυτόν τον τρόπο να μπορέσουν να βγουν. Αξιοπρόσεχτο είναι ότι το παρόν γλωσσικό δημιούργημα συνδέεται με την έννοια της κίνησης. Ο Αριστοτέλης θεωρούσε την κίνηση ως μια από τις πιο σημαντικές αρχές, η οποία μπορεί να οδηγήσει τους ανθρώπους στην καλύτερη κατανόηση της φύσης. Αυτήν την άποψη ο Αριστοτέλης την διατύπωσε στα *Φυσικά*¹⁰¹.

¹⁰⁰ Για την κοινωνικοποίηση και τη σύνεση που χαρακτηρίζει τους ελέφαντες κάνει λόγο και ο ιστορικός Ιόβας 51a.

¹⁰¹ Βλ. *Φυσικά* 200b 15: «ἐπεὶ δ' ἡ φύσις μὲν ἐστὶν ἀρχὴ κινήσεως καὶ μεταβολῆς, ἡ δὲ μέθοδος ἡμῖν περὶ φύσεώς ἐστι, δεῖ μὴ λανθάνειν τί ἐστὶ κίνησις· ἀναγκαῖον γὰρ ἀγνοουμένης αὐτῆς ἀγνοεῖσθαι καὶ τὴν φύσιν».

Τώρα μεταβαίνουμε σε μια ομάδα λέξεων, η οποία συνδέεται με τον κόσμο των πουλιών. Για τον τροχίλο, πτηνό των ελών, ο Πλούταρχος έπλασε το *διασκαλεύω* (σκάβω, σκαλίζω). Ο φιλόσοφος δημιούργησε αυτόν τον όρο για να αναφερθεί στην οδοντιατρικού τύπου φροντίδα, την οποία προσφέρει ο τροχίλος στον κροκόδειλο, καθώς του αφαιρεί τα υπολείμματα τροφών, τα οποία υπάρχουν στα δόντια του και του τα σκαλίζει (980E): «ὁ δ' οὕτως ἐξημεροῦται πρὸς αὐτόν, ὥστε τοῦ στόματος διαχανῶν ἐντὸς παρήσι, καὶ χαίρει τὰ λεπτὰ τῶν ἐνισχομένων τοῖς ὀδοῦσι σαρκῶν ἐκλέγοντος ἀτρέμα τῷ ράμφει καὶ διασκαλεύοντος».

Το ρήμα *συγκατασβέννυμαι*¹⁰² (σβήνομαι μαζί) ο Πλούταρχος το ενέταξε σε αυτήν του την πραγματεία προκειμένου να αναφερθεί στην προσωρινή αφωνία στην οποία καταδικάστηκε αυτοβούλως μια κίσσα, έχοντας ως στόχο να αναπαραγάγει με επιτυχία τους ήχους, τους οποίους είχε ακούσει (973D-E): «οἱ δὲ πλεῖστοι τὰς σάλπιγγας εἵκαζον ἐκπλήξαι τὴν ἀκοήν, τῇ δ' ἀκοῇ συγκατεσβέσθαι τὴν φωνήν. ἦν δ' οὐδέτερα τούτων, ἀλλ' ἄσκησις ὡς ἔοικε καὶ ἀναχώρησις εἰς ἑαυτὸ τοῦ μιμητικοῦ, καθάπερ ὄργανον ἐξαρτυομένου τὴν φωνὴν καὶ παρασκευάζοντος».

Αυτήν την ικανότητα της κίσσας, η οποία συνδέεται με την αυτομόρφωση, ο Πλούταρχος την ανέδειξε και με την κατασκευή μιας άλλης λέξης, η οποία είναι η *αὐτομάθεια* (το να μαθαίνει κανείς από μόνος του, εκπαίδευση αποκτημένη χωρίς διδασκαλία) (973E): «ὥστε, ὅπερ ἔφην, τῆς εὐμαθείας λογικωτέραν εἶναι τὴν αὐτομάθειαν ἐν αὐτοῖς».

Από όλο το ζωικό βασίλειο περισσότερους νεολογισμούς επέλεξε ο Πλούταρχος να δημιουργήσει για τον κόσμο των ψαριών. Ο ηγεμών είναι ένα ψάρι, το οποίο λειτουργεί ως καθοδηγητής για τα μεγάλα κήτη, καθώς φροντίζει να μην προσπέσουν πάνω σε βράχους, τενάγη ή πορθμούς. Για να το επιτύχουν αυτό κολυμπούν μπροστά από τα κήτη, ώστε έτσι να επισημαίνουν τους ενδεχόμενους κινδύνους. Ο πεζογράφος απέδωσε λεκτικά αυτήν την κίνησή τους με την κατασκευή του *προνήχομαι* (κολυμπάω μπροστά) (980F): «καὶ ἀεὶ σύνεστιν ἐνὶ τῶν μεγάλων

---

¹⁰² Αναφορά στο *συγκατασβέννυμι* έχει γίνει και παραπάνω σελ. 58, καθώς ο Πλούταρχος, πέρα από το *Πότερα τῶν ζῴων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα*, το έχει τοποθετήσει και στα *Συμποσιακά*, προκειμένου, όμως, να αναφερθεί στο ἀνόθευτο κρασί. Για περισσότερες πληροφορίες για τον συγκεκριμένο όρο βλ. και το κεφάλαιο: «*Η πρόθεση σύν και η συλλογική διάσταση της σκέψης του Πλουτάρχου*» σελ.121-122.

κητῶν καὶ προνήχεται, τὸν δρόμον ἐπευθύνων, ὅπως οὐκ ἐνσχεθήσεται βράχεσιν οὐδ' εἰς τέναγος ἢ τινα πορθμὸν ἐμπεσεῖται δυσέξοδον».

Ο Πλούταρχος στο ζεύγος συνώνυμων λέξεων *ἀτελὲς καὶ ἄναυζον* ἔχει ἐντάξει τὸν *terminus technicus* *ἄναυζος*, ὁ ὁποῖος λαμβάνει τὴ σημασία «αὐτὸς ποῦ δεν αὐξάνει». Στὴ δημιουργία τοῦ ὀρου *ἄναυζος* ὁ συγγραφέας ὁδηγήθηκε γιὰ νὰ ἀναφερθεῖ στὴν τάση τοῦ ἀνθία νὰ ραντίζει με σπέρμα τὰ ἀβγά, καθὼς ἀν δεν τὸ πράξει αὐτὸ θὰ παραμείνουν ἀτελὴ καὶ δεν θὰ μπορέσουν νὰ ἀναπτυχθοῦν (981F): «οἱ δ' ἐπόμενοι ταῖς θηλείαις καταρραίνουσι <κατὰ> μικρὸν τὸν θορόν· ἄλλως γὰρ οὐ γίγνεται μέγα τὸ τεχθὲν ἀλλ' ἀτελὲς μένει καὶ ἄναυζον».

Προκειμένου ὁ Πλούταρχος, νὰ ἀναδείξει τὴν προνοητικότητα κάποιων ψαριῶν ἀναφορικά με τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἀγκιστριῶν, κατασκεύασε τὰ ρήματα *περιρραπίζω* καὶ *βελουλκέω*. Οἱ ψαράδες γιὰ νὰ παγιδέψουν τοὺς λούτσους χρησιμοποιοῦν στρογγυλὰ ἀγκίστρια, ἀλλὰ τὰ συγκεκριμένα ψάρια διαθέτουν οξύνουια, καθὼς χτυποῦν με τὴν ουρὰ τοὺς τὸ φαγητό, τὸ ὁποῖο ὑπάρχει πάνω σε αὐτά, με ἀποτέλεσμα καὶ νὰ ἀποτρέπουν τὴ θανάτωσή τοὺς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξασφαλίζουν ἔτσι καὶ κάποια τροφή. Τὸ *ἄπαξ λεγόμενον περιρραπίζω* (χτυπάω ὀλόγυρα) ὁ πεζογράφος τὸ δημιούργησε γιὰ νὰ παρουσιάσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπόθησης ποῦ ἐφαρμόζουν οἱ λούτσοι, γιὰ νὰ ἀποφεύγουν τὸν επικείμενο κίνδυνο ἀπὸ τὰ ἀλιευτικὰ ἐργαλεῖα (977A): «πολλάκις δὲ καὶ τὸ στρογγύλον ὁ κεστρεὺς ὑποπτέων ἐν κύκλῳ περινήχεται, τῇ οὐρᾷ περιρραπίζων τὸ ἐδώδιμον καὶ ἀνακάπτων τὸ ἀποκρουόμενον». Με τὴ δημιουργία τοῦ *βελουλκέω* (βγάζω βέλος) ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στὴν ικανότητα τοῦ λαβρακιοῦ νὰ ἀφαιρεῖ ἀπὸ μόνο τοῦ τὰ ἀγκίστρια (977B): «ὁ δὲ λάβραξ ἀνδρικότερον τοῦ ἐλέφαντος οὐχ ἕτερον ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν, ὅταν περιπέσῃ τῷ ἀγκίστρῳ, βελουλκεῖ, τῇ δεῦρο κάκεῖ παραλλάξει τῆς κεφαλῆς ἀνευρύνων τὸ τραῦμα καὶ τὸν ἐκ τοῦ σπαραγμοῦ πόνον ὑπομένων, ἄχρις ἂν ἐκβάλῃ τὸ ἄγκιστρον».

Ἐπειδὴ, λοιπόν, οἱ ψαράδες ἀντιλήφθηκαν τὴν ἀναποτελεσματικότητα τοῦ ἀγκιστριοῦ, κατέφυγαν σε ἄλλους πιο βίαιους τρόπους ἐγκλωβισμοῦ τῶν ψαριῶν. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς συνδέεται με τὴ χρήση τῶν διχτύων τῆς τράτας καὶ με γρίπους καὶ γιὰ αὐτὸν τὸν λόγο τὰ συγκεκριμένα ψάρια ἀποκαλοῦνται *βολιστικά*, δηλαδή διχτυάρικα (977F): «τὰ δὲ βολιστικά καλούμενα, τρίγλαν καὶ χρυσωπὸν καὶ σκορπίον, γρίποις τε καὶ σαγήναις σύρουσι περιλαμβάνοντες· τῶν δικτύων οὖν ὧν τὸ γένος ὀρθῶς Ὅμηρος

πανάγραν προσεῖπεν». Η λέξη αυτή απαντά για πρώτη φορά στο *Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα* και πιθανόν δεν αποτελεί δημιούργημα του Πλούταρχου, καθώς για να αναφερθεί σε αυτήν χρησιμοποίησε κλητικό ρήμα: *καλούμενα*. Στα *βολιστικά* ψάρια ανήκουν τα μπαρμπούνια, οι τσιπούρες και οι σκορπίνες.

Ο «ψαράς» είναι ένα είδος ψαριού, το όνομα του οποίου είναι δηλωτικό του τρόπου δράσης του, καθώς λειτουργεί ως αλιέας, διότι διαθέτει στο λαιμό του ένα πλοκάμι, το οποίο χρησιμοποιεί ως πετονιά για να παγιδέψει τα θύματά του¹⁰³. Μέσα από την κατασκευή, λοιπόν, του *ἀναμηρόσμαι* (περιτυλίγω, κουβαριάζω), ο Πλούταρχος αναφέρεται στο γεγονός ότι ο ψαράς περιτυλίγει τη λεία του μέσα σε αυτό το πλοκάμι, το οποίο χρησιμοποιεί ως μέσο προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωσή του (978D): «ὅταν οὖν τι τῶν μικρῶν ἰχθυδίων ἴδη πλησίον, ἐνδίδωσι δακεῖν καὶ κατὰ μικρὸν ἀναμηρῦεται λανθάνουσα καὶ προσάγεται, μέχρις ἂν ἐν ἐφικτῷ τοῦ στόματος γένηται τὸ προσισχόμενον».

Ο κόσμος της θάλασσας, καθώς και των στοιχείων που τον συναποτελούν και τον συναπαρτίζουν, αποτελεί σημαντικό οἰωνό εκδήλωσης και πρόβλεψης διαφόρων καιρικών φαινομένων. Ένα από αυτά συνδέεται με την αλλαγή του ανέμου, την οποία, πέρα από κάποια πουλιά και πιο συγκεκριμένα τους γερανούς, αντιλαμβάνονται και τα ψάρια καθώς, όταν συμβαίνει αυτό, κολυμπούν αντίθετα στο ρεύμα και το κύμα για να προστατέψουν την επιφάνεια του σώματός τους¹⁰⁴. Ο Πλούταρχος τη σύνθετη λέξη *διατραχύνομαι*, η οποία λαμβάνει τη σημασία «γίνομαι τραχύς», τη δημιούργησε προκειμένου να αναφέρει ότι τα ψάρια κολυμπούν με αυτόν τον τρόπο, ώστε να μην σηκώνονται όρθια τα λέπια τους και μένει το σώμα τους γυμνό και εκτεθειμένο (979B): «ἢ δὲ γεράνων μεταβολὴ τῆς πτήσεως πρὸς ἄνεμον οὐχ ἐνὸς γένους ἐστίν, ἀλλὰ τοῦτο κοινῇ πάντες ἰχθύες νοοῦντες ἀεὶ πρὸς κῦμα καὶ ῥοῦν ἀντινήχονται καὶ παραφυλάττουσιν, ὅπως μὴ κατ' οὐρανὸν προσφερομένου τοῦ πνεύματος ἢ λεπὶς ἀναπτυσσομένη λυπῆ τὸ σῶμα γυμνούμενον καὶ διατραχυνόμενον». Ο πεζογράφος αυτόν τον τεχνικό όρο τον ενέταξε στο κείμενό του εντός ενός ζεύγους λέξεων με κοινό

¹⁰³ Αυτό το ψάρι ο Αριστοτέλης το αναφέρει με το όνομα *βάτραχος ἀλιεύς* (*Τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν* Θ (I) 620b 12): «τά τε γὰρ θρυλούμενα περὶ τὸν βάτραχον τὸν ἀλιέα καλούμενόν ἐστιν ἀληθῆ, καὶ τὰ περὶ τὴν νάρκη. ὁ μὲν γὰρ βάτραχος χρῆται τοῖς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀποκρεμαμένοις, ὧν τὸ μὲν μήκος ἐστὶ τριχοειδές, ἐπ' ἄκρου δὲ στρογγύλον, ὥσπερ προσκείμενον ἑκατέρῳ δελέατος χάριν· ὅταν οὖν ἐν τοῖς ἀμμώδεσιν ἢ θολώδεσιν ἀναταράξας κρύψη ἑαυτόν, ἐπαίρει τὰ τριχώδη, κοπτόντων δὲ τῶν ἰχθυδίων συγκατάγει μέχριπερ ἂν πρὸς τὸ στόμα προσάγῃ».

¹⁰⁴ Βλ. Calderón Dorda, 2005: 65.

σημασιολογικό πυρήνα, *γυμνούμενον καὶ διατραχυνόμενον*, για λόγους έμφασης και επιτονισμού. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο συγγραφέας στα *Αίτια φυσικά* κάνει λόγο και για το καλαμάρι, η εμφάνιση του οποίου αποτελεί σημάδι έντονης κακοκαιρίας (916A): «Διὰ τί τευθίς φαινομένη σημείον έστι μεγάλου χειμῶνος;».

Στο *Πότερα τῶν ζῴων φρονιμότερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα* ανιχνεύουμε και τους όρους *γογγροκτόνος* και *τριγλοβόλος*. Αυτοί απαντούν εντός της άποψης του Αριστότιμου, ο οποίος υποστήριζε ότι τα χερσαία ζῶα είναι περισσότερο ωφέλιμα από τα θαλάσσια, διότι η ενασχόληση με αυτά μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη διαφόρων ανθρωπίνων αρετών, όπως είναι η ανδρεία, η πονηριά, η εφευρετικότητα, η ρώμη και η φιλοπονία. Σύμφωνα με αυτόν τον ομιλητή, την άποψη της υπεροχής του χερσαίου κυνηγιού έναντι του θαλάσσιου ενισχύει και το γεγονός ότι δεν είναι εύκολο να αποδοθούν προσωνύμια, τα οποία συνδέονται με τη θάλασσα, στους θεούς του κυνηγιού. Ο Πλούταρχος, λοιπόν, τις γλωσσικές του δημιουργίες *γογγροκτόνος* (αυτός που σκοτώνει χέλια) και *τριγλοβόλος* (αυτός που πιάνει μπαρμπούνια ή ρίχνει στα μπαρμπούνια τα δίχτυα του) τις ενέταξε στο παρόν έργο του για να τονίσει ότι είναι άτοπο να αποδίδονται στους θεούς του κυνηγιού προσδιοριστικά, τα οποία σχετίζονται με τον θαλάσσιο κόσμο (966A): «καὶ ταῦτα τὸ κυνηγεῖν καλὸν πεποίηκε· τὸ δ' ἄλιεύειν ἀπ' οὐδενὸς ἔνδοξον· οὐδέ γε θεῶν τις ἠξίωσεν, ᾧ ἑταῖρε, 'γογγροκτόνος', ὡσπερ ὁ Ἀπόλλων 'λυκοκτόνος', οὐδέ 'τριγλοβόλος', ὡσπερ 'ἐλαφηβόλος' ἢ Ἄρτεμις, λέγεσθαι». Για τον Απόλλωνα, όμως, και την Άρτεμη υπάρχουν επωνυμίες, οι οποίες τους συνδέουν με ζῶα της ξηράς, όπως *λυκοκτόνος* και *ἐλαφηβόλος* αντίστοιχα. Εντός των λεγόμενων του ο Αριστότιμος κάνει αναφορά και σε ένα είδος λούτσου, τον *παρδίαν*, το οποίο απάντα για πρώτη φορά σε αυτό το ζωολογικό έργο του χαϊρώνει συγγραφέα¹⁰⁵ (956E): «κεστρέως δὲ γένος, οὓς παρδίας καλοῦσιν, ἀπὸ τῆς μύξης τρέφονται τῆς ἑαυτῶν».

Μια άλλη λέξη, την οποία δημιούργησε ο Πλούταρχος και απαντά στο *Πότερα τῶν ζῴων φρονιμότερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα*, είναι η *περίδραξις* (άδραγμα). Ο φιλόσοφος αυτόν τον όρο τον ενέταξε στο παρόν σύγγραμμά του για να αναφέρει ότι το άδραγμα της πέτρας από τον γερανό αποτελεί μια έξυπνη κίνηση, καθώς η ρίψη της μπορεί να τον βοηθήσει να ξυπνήσει (979D): «ἀλλά τῆς γεράνου σοφὸν ἢ τοῦ λίθου

¹⁰⁵ Αναφορά σε αυτό το είδος λούτσου, το οποίο τρέφεται με τις βλέννες του, κάνει και ο Αριστοτέλης στο *Τῶν περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν* Η (Θ) 591a 25, όμως το αποκαλεῖ *περαίας*: «βόσκεται δ' ὁ περαίας τὴν ἀφ' αὐτοῦ μύξαν, διὸ καὶ νῆστις ἔστιν αἰεί».

περίδραξις, ὅπως προΐεμένη ἢ πυκνὸν ἐξυπνίζηται». Η *περίδραξις* εμφωλεύει και στο φιλοσοφικό έργο του πεζογράφου *Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικούς* (1082A): «ἢ μὲν οὖν τοῦ χρόνου νόησις αὐτοῖς οἶον ὕδατος περίδραξις, ὅσῳ μᾶλλον πιέζεται, διαρρέοντος καὶ διολισθάνοντος». Εδώ η *περίδραξις* απαντά εντός μιας παρομοίωσης, καθώς σύμφωνα με τον Πλούταρχο η αντίληψη των Στωικών για τον χρόνο παρουσιάζει ομοιότητες με το άδραγμα του νερού, καθώς όσο περισσότερο το πιέζουμε αυτό διαρρέει και ξεγλιστράει.

Με αντίστοιχο τρόπο ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε την *περίδραξιν* και στη θρησκευτική του πραγματεία *Περὶ τοῦ Ἐ τοῦ ἐν Δελφοῖς*, καθώς την ενέταξε εντός ενός μηχανισμού παρομοίωσης, η οποία συνδέεται ξανά με το δράξιμο του νερού (392B): «ὥσπερ ἢ σφοδρὰ περίδραξις ὕδατος τῷ πιέζειν καὶ εἰς ταῦτὸ συνάγειν διαρρέον ἀπόλλυσι τὸ περιλαμβανόμενον, οὕτω τῶν παθητῶν καὶ μεταβλητῶν ἐκάστου τὴν ἄγαν ἐνάργειαν ὁ λόγος διώκων ἀποσφάλλεται τῇ μὲν εἰς τὸ γινόμενον αὐτοῦ τῇ δ' εἰς τὸ φθειρόμενον, οὐδενὸς λαβέσθαι μένοντος οὐδ' ὄντως ὄντος δυνάμενος». Σε αυτό το χωρίο ο πεζογράφος υπογραμμίζει ότι, όπως το νερό ξεγλιστρά εύκολα από τα δάκτυλά μας, μόλις τα πιέσουμε, έτσι και η λογική αποτυγχάνει, όταν προσπαθήσει να επεξηγήσει δυσερμήνευτα γεγονότα, τα οποία συνδέονται με τον κόσμο των αλλοιώσεων και των μεταβολών.

Λοιπά έργα

Μέσα από την *περίδραξιν* διαπιστώσαμε ότι οι γλωσσικές δημιουργίες του Πλουτάρχου, οι οποίες συνδέονται με τον κόσμο της φυσικής φιλοσοφίας, δεν περιορίζονται μόνο στα φυσικά του συγγράμματα, αλλά εντοπίζονται και σε άλλες κατηγορίες έργων, καθώς θίγει και σε αυτές επιστημονικού τύπου θέματα, αλλά χρησιμοποιεί και σχήματα λόγου, όπως και στις προαναφερθείσες περιπτώσεις, τα οποία έχουν αντληθεί από τον φυσικό κόσμο, ώστε να μετακενώσει στο αναγνωστικό κοινό με πιο εύληπτο τρόπο τα μηνύματά του.

Στο *Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος* απαντά ο *περισκιασμός* (σκοτείνιασμα ολόγουρα, θόλωμα). Ο Πλούταρχος οδηγήθηκε στη λεξιπλασία του συγκεκριμένου όρου, για να αναφερθεί στις εκλείψεις της σελήνης και πιο συγκεκριμένα στα μαυροντυμένα

αγαλματίδια της Ίσιδας, τα οποία παριστάνουν αυτές τις σκιάσεις του φεγγαριού¹⁰⁶ (372D): «τοῖς δὲ μελανοστόλοις¹⁰⁷ ἐμφαίνεσθαι τὰς κρύψεις καὶ τοὺς περισκιασμοὺς ἐν οἷς διώκει ποθοῦσα τὸν ἥλιον».

Γλωσσικός συγγενής της λέξης *περισκίασμός* είναι το ρήμα *περισκιάζομαι* (σκοτεινιάζω ή θολώνω ολόγυρα/περιμετρικά), το οποίο είναι και αυτό προϊόν του γλωσσικού εργαστηρίου του Πλούταρχου και το οποίο ο συγγραφέας χρησιμοποίησε μια φορά στους *Βίους* προκειμένου να αναφερθεί στη σελήνη και πιο συγκεκριμένα στο σκοτεινιάσμα της (*Νικίας*, 21.9.4): «ἀλλ' οἶαν εἰκὸς ἤδη καταφερομένης σελήνης καὶ περισκιαζομένης». Με τη σημασία του «καλύπτομαι με σκιά» απαντά στους *Παράλληλους Βίους* στον *Ἄρατο* (22.1.4): «ἀλλ' ἀποπλανώμενος τοῦ τρίβου παντάπασιν ἐνδεδυκότος καὶ περισκιαζομένου ταῖς τραχύτησι, καὶ διὰ [τῶν] πολλῶν ἐλιγμῶν καὶ παραβολῶν περαίνοντος πρὸς τὸ τεῖχος» και στις ακόλουθες πραγματείες των *Ἠθικῶν*: στο *Περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης* (320C): «ἀλλὰ τοῦ ποταμοῦ τις ἦν † ὄχθη χλοερῶ λειμῶνι προσκλύζουσα καὶ περισκιαζομένη χθαμαλοῖς δένδρεσιν» και στο *Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ λάθε βιώσας* (1129D): «καὶ καθάπερ τὰ λανθάνοντα τῶν ὑδάτων τῷ περισκιάζεσθαι καὶ καθῆσθαι μὴ ἀπορρέοντα σήπεται, οὕτω τῶν ἀκινήτων βίων, ὡς ἔοικεν, ἂν τι χρήσιμον ἔχουσι, [μὴ ἀπορρέοντων μηδὲ πινομένων] φθείρονται καὶ ἀπογηράσκουσιν αἱ σύμφυτοι δυνάμεις».

Ο Πλούταρχος στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων*, οδηγήθηκε στη διαδικασία παραλληλισμών, οι οποίοι έχουν αντληθεί από τον κόσμο των φυσικῶν και μετεωρολογικῶν φαινομένων, προκειμένου να ερμηνεύσει τη διαδικασία της μαντικής ἐμπνευσης. Πιο συγκεκριμένα ο πεζογράφος ανέφερε ότι, ὅπως ο ἥλιος δίνει την ψευδή εντύπωση ότι δεν είναι λαμπρός, ὅταν καλύπτεται με τα σύννεφα της ομίχλης, αντιστοίχως και η μαντική ικανότητα ενυπάρχει στην ανθρώπινη φύση, ὁμως μπορεί κάποιες φορές να παρουσιάζεται ισχνή και με περιορισμένη δυναμική, εξαιτίας της ἀνάμειξής της με το θνητό στοιχείο (432A): «ὡσπερ γὰρ ὁ ἥλιος οὐχ ὅταν διαφύγη τὰ νέφη γίγνεται λαμπρός, ἀλλ' ἔστι μὲν ἀεὶ φαίνεται δ' ἡμῖν ἐν ὀμίχλῃ δυσφαῖς καὶ ἀμαυρός, οὕτως ἡ ψυχὴ τὴν μαντικὴν οὐκ ἐπικτᾶται δύνάμιν ἐκβᾶσα τοῦ σώματος ὡσπερ νέφους, ἀλλ' ἔχουσα καὶ νῦν τυφλοῦται διὰ τὴν πρὸς τὸ θνητὸν ἀνάμειξιν αὐτῆς

¹⁰⁶ Οι Ἕλληνες και οι Λατίνοι συγγραφεῖς ταύτισαν τὴν Ίσιδα με τὴ σελήνη, καθὼς στὸν αἰγυπτιακὸ χῶρο οἱ θεότητες τῆς σελήνης ἦταν γένους ἀρσενικοῦ. Βλ. *Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος* 372D: «τὴν δ' Ἰσιν οὐχ ἑτέραν τῆς σελήνης ἀποφαίνοντες» και Σαρίσχουλη, 2017: 84-85.

¹⁰⁷ Το ἐπίθετο *μελανοστόλος* εἶναι ἄπαξ λεγόμενον τοῦ Πλούταρχου και πληροφορίες για τὸν συγκεκριμένο ὄρο ὑπάρχουν στὸ κεφάλαιο: «*Θρησκευτικὸ λεξικό*» σελ. 26.

καὶ σύγχυσιν». Ο συγγραφέας, λοιπόν, οδηγήθηκε στη δημιουργία του επιθέτου *δυσφαῖς*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «αυτός που έχει αδύναμο φως ή λάμψη», για να αποδώσει λεκτικά ότι ο ήλιος¹⁰⁸ μοιάζει θαμπός κατά τη διάρκεια της αχλύος. Για μια καλύτερη κατανόηση του συγκεκριμένου όρου από το αναγνωστικό του κοινό, ο φιλόσοφος τον ενέταξε σε ένα ζεύγος συνώνυμων λέξεων *δυσφαῖς* καὶ *ἀμαυρός*. Σε αυτό το θρησκευτικό έργο του Πλουτάρχου απαντά και η γλωσσική του εφεύρεση *νηματώδης* (όμοιος με νήμα, νηματοειδής, ινώδης), την οποία κατασκεύασε για να υπογραμμίσει την ομοιότητα που παρουσιάζει ο αμίαντος¹⁰⁹, λόγω των ινωδών υφών του, με τα νήματα (434A): «ἢ δ' ἐν Καρύστῳ πέτρα χρόνος οὐ πολὺς ἄφ' οὗ πέπαιται μηρύματα λίθων μαλακὰ καὶ νηματώδη συνεκφέρουσα».

2.2 ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΜΕ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΗ ΧΡΗΣΗ

Υπάρχει και μια ομάδα λέξεων για την κατασκευή των οποίων ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε επιστημονικά γλωσσικά υλικά, τα οποία συνδέονται με τον κόσμο της φυσικής φιλοσοφίας, όμως ο πεζογράφος αυτά τα δημιουργήματά του τα ενέταξε με μεταφορική σημασία στα κείμενά του, ώστε να εξυπηρετήσουν τις συγγραφικές και τις νοηματικές του προθέσεις. Αξιοσημείωτο είναι ότι αυτά τα *ἄπαξ λεγόμενα* δεν τα εντοπίζουμε στις φυσικές πραγματείες του συγγραφέα, αλλά σε έργα ευρύτερης θεματολογίας και πιο συγκεκριμένα στα πολιτικά του συγγράμματα *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον* και *Πολιτικά παραγγέλματα*, στον *Ἐρωτικό*, στο *Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι*, στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων*, στο *Περὶ φιλαδελφίας*, στο *Πῶς ἂν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόποντος ἐπ' ἀρετῇ* και στα *Συμποσιακά*.

Μια έννοια της φυσικής φιλοσοφίας, την οποία αξιοποίησε ο Πλούταρχος στις πολιτικές του πραγματείες, είναι αυτή του φωτός. Στο *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον* εντοπίζουμε τον γλωσσικό όρο *συνεπιλαμπρύνω* (λάμπω μαζί), τον οποίο ο φιλόσοφος δημιούργησε για να τονίσει τον παιδαγωγικό ρόλο τον οποίο καλούνται να αναλάβουν

---

¹⁰⁸ Για τη δημιουργία παρομοιώσεων με μεταφορική χροιά του Πλουτάρχου, οι οποίες συνδέονται με ποικίλες θεματικές, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται μετεωρολογικά και αστρονομικά φαινόμενα και πιο συγκεκριμένα αυτά που σχετίζονται με τον ήλιο, βλ. Dronkers, 1892: 128-129.

¹⁰⁹ Πρβλ. Στράβων 10.1.6: «ἐν δὲ τῇ Καρύστῳ καὶ ἡ λίθος φύεται ἡ ξαινομένη καὶ ὑφαινομένη ὥστε τὰ ὕφη χειρόμακτρα γίνεσθαι ῥυπωθέντα δ' εἰς φλόγα βάλλεσθαι καὶ ἀποκαθαίρεσθαι τῇ πλύσει τῶν λίνων παραπλησίως».

οι πρεσβύτεροι πολιτικοί μέσα από την τόνωση της αυτοπεποίθησης των νεότερων ατόμων (795B-C): «τούτου δὲ † πολιτικώτερον, μὴ μόνον ἐμφανῶς μηδὲ δημοσίᾳ ὄνειδίζων ἄνευ δηγμοῦ σφόδρα κολούοντος καὶ ταπεινοῦντος, ἀλλὰ μᾶλλον ἰδίᾳ τοῖς εὖ πεφυκόσι πρὸς πολιτείαν ὑποτιθέμενος καὶ συνεισηγούμενος εὐμενῶς λόγους τε χρηστοὺς καὶ πολιτεύματα, συνεξορμῶν πρὸς τὰ καλὰ καὶ συνεπιλαμπρύνων τὸ φρόνημα καὶ παρέχων, ὥσπερ οἱ διδάσκοντες ἵππεύειν, ἐν ἀρχῇ χειροήθη καὶ πρᾶον ἐπιβῆναι τὸν δῆμον».

Στα *Πολιτικά παραγγέλματα* ο Πλούταρχος με τη λέξη *συνεκφωτίζω* (φωτίζω μαζί)¹¹⁰ υπογραμμίζει το αποτέλεσμα της επιτυχούς συνεργασίας ανάμεσα στους εκπαιδευτές πολιτικούς και τους μαθητευόμενούς τους, καθώς οι τελευταίοι ὕστερα από την ορθή διαπαιδαγώγηση από τους καθοδηγητές τους παρουσιάζουν μια πορεία αντίστοιχη με αυτούς (806A): «οἱ δ' ἄλλοι καλῶς καὶ πολιτικῶς καὶ ἄχρι τέλους ἐθεράπευσαν καὶ συνεπεκόσμησαν ὥσπερ τὰ πρὸς ἥλιον ὑφιστάμενα σώματα τὸ λαμπρῦνον αὐτοὺς πάλιν ἀφ' ἑαυτῶν αὐξοντες καὶ συνεκφωτίζοντες».

Στο *Περὶ φιλαδελφίας* ο Πλούταρχος διατύπωσε την άποψη ότι ένας καλός φίλος μπορεί να συμβάλλει και αυτός με τη σειρά του στη σφυρηλάτηση των αδελφικών σχέσεων. Ο χαιρώνειος συγγραφέας για να παρουσιάσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια την παραπάνω θέση του φιλοτέχνησε μια παρομοίωση, την οποία άντλησε από τον χώρο των φυσικών επιστημών. Πιο συγκεκριμένα ανέφερε ότι, όπως ο κασσίτερος ενώνει τον χαλκό, ο οποίος έχει σπάσει σε δυο τμήματα, έτσι και ένας πιστός φίλος είναι ικανός να συγκολλήσει τις αδερφικές σχέσεις, οι οποίες έχουν σπάσει (491A): «ὡς γὰρ ὁ κασσίτερος ῥαγέντα τὸν χαλκὸν συναρμόττει καὶ συγκεράννυσι τῷ ψαύειν ἑκατέρου πέρατος οἰκείως ὁμοπαθῆς γιγνόμενος, οὕτω δεῖ τὸν φίλον εὐάρμοστον ὄντα καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις τοῖς ἀδελφοῖς προσκαταπυκνοῦν τὴν εὐνοίαν». Με το πολυσύνθετο *ἄπαξ λεγόμενον προσκαταπυκνῶ* (κάνω κάτι πιο πυκνό ή στέρεο) ο πεζογράφος τονίζει ότι οι πραγματικοί φίλοι μπορούν να λειτουργήσουν σαν τον κασσίτερο, συμβάλλοντας στη συνένωση και τη σύσφιξη των σχέσεων ανάμεσα σε δυο αδέλφια.

Προκειμένου ο Πλούταρχος να αναφερθεί και να χαρακτηρίσει κάποιες πτυχές του έρωτα στον *Έρωτικό* του οδηγήθηκε στη λεξιπλασία των σύνθετων όρων

---

¹¹⁰ Για περισσότερες πληροφορίες για τους όρους *συνδιακαίομαι*, *συνεπιλαμπρύνω*, *συνεκφωτίζω* και *συνυποφόομαι* βλ. το κεφάλαιο: «*Η πρόθεση σύν και η συλλογική διάσταση της σκέψης του Πλουτάρχου*» σελ. 133, 115, 113 και 135-136 αντιστοίχως.

συνδιακαίομαι και *δυσκέραστος*. Με το *συνδιακαίομαι* (καίγομαι μαζί) ο συγγραφέας αναφέρεται στην καυστική δύναμη του έρωτα (752D-E): «καὶ ὁ Πεισίας ἔμοι μὲν» εἶπεν ὀλίγον μέλει τοῦ λόγου· Δαφναῖον δ' ὄρω ταῦτόν πάσχοντα τῷ χαλκῷ· καὶ γὰρ ἐκεῖνος οὐχ οὕτως ὑπὸ τοῦ πυρός, ὡς ὑπὸ τοῦ πεπυρωμένου χαλκοῦ καὶ ρέοντος, ἂν ἐπιχέη τις, ἀνατήκεται καὶ ρεῖ συνεξυγραινόμενος· καὶ τοῦτον οὐκ ἔνοχλεῖ τὸ Λυσάνδρας κάλλος, ἀλλὰ συνδιακεκαυμένῳ καὶ γέμοντι πυρὸς ἤδη πολὺν χρόνον [ὁ] πλησιάζων καὶ ἀπτόμενος ἀναπίμπλαται».

Με το *δυσκέραστος* (αυτός που δύσκολα αναμειγνύεται ή μετριάζεται, ο ελάχιστα υποχωρητικός) ο Πλούταρχος τονίζει τη δυσκολία που υπάρχει στην επικοινωνιακή διασύνδεση των νέων ζευγαριών ιδίως κατά τα πρώτα βήματα του γάμου τους (754C): «δύσμικτα γὰρ τὰ νέα καὶ δυσκέραστα καὶ μόλις ἐν χρόνῳ πολλῷ τὸ φρύαγμα καὶ τὴν ὕβριν ἀφήσιν, ἐν ἀρχῇ δὲ κυμαίνει καὶ ζυγομαχεῖ καὶ μᾶλλον ἂν Ἔρωσ ἐγγένηται, καὶ καθάπερ πνεῦμα κυβερνήτου μὴ παρόντος, ἐτάραξε καὶ συνέχεε τὸν γάμον οὐτ' ἄρχειν δυναμένων οὐτ' ἄρχεσθαι βουλομένων». Η λέξη *δυσκέραστος* απαντά και στους *Παράλληλους Βίους* (*Δίων*, 52.6.2): «ἀλλὰ φύσει τε φαίνεται πρὸς τὸ πιθανὸν δυσκεράστῳ κεχρημένος, ἀντισπᾶν τε τοὺς Συρακοσίους ἄγαν ἀνειμένους καὶ διατεθρυμμένους προθυμούμενος».

Στα *Συμποσιακά* ένα θέμα το οποίο παρέθεσε ο Πλούταρχος είναι το ακόλουθο (645D): «Εἰ χρηστὸν ἀνθίνους στεφάνους παρὰ πότον». Εντός της ανάλυσής του αναφορά έγινε και στο ρόδο και, προκειμένου ο συγγραφέας να αιτιολογήσει το φλογάτο του χρώμα, κατασκεύασε τον όρο *περιανθέω* (ανθίζω ολόγυρα), ο οποίος σχετίζεται με τον κόσμο της άνθησης. Σύμφωνα με τον πεζογράφο το τριαντάφυλλο διαθέτει αυτήν τη χρωματική ένταση, επειδή η θερμότητα ανθίζει γύρω του με αποτέλεσμα να απωθεί την ψυχρότητα (648A): «ψυκτικὸν δ' ἐστὶ δυνάμει τῇ δ' ὄψει πυρωπὸν, οὐκ ἀλόγως· λεπτὸν γὰρ αὐτῷ περιανθεῖ τὸ θερμὸν ἐπιπολῆς ἐξωθούμενον ὑπὸ τῆς ψυχρότητος».

Το ρήμα *ἀνθέω* (ανθίζω) ο Πλούταρχος το αξιοποίησε και για τον σχηματισμό μιας άλλης σύνθετης λέξης, του *συνεξανθέω* (ανθίζω/ανθοφορώ μαζί), το οποίο προσέλαβε ξανά μεταφορικές διαθέσεις. Αυτός ο όρος απαντά στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων* και ο φιλόσοφος οδηγήθηκε στη δημιουργία του για να παρουσιάσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια την άποψη εκείνων, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η μαντική ικανότητα συνδέεται με το γεωλογικό φαινόμενο διαφόρων αναθυμιάσεων,

οι οποίες αναβλύζουν από τα έγκατα της γης (434B): «καὶ πάντων τούτων οἱ περὶ Ἀριστοτέλην¹¹¹ δημιουργὸν ἐν τῇ γῆ τὴν ἀναθυμίασιν ἀποφαίνουσιν, ἧ καὶ συνεκλείπειν καὶ συμμαθίστασθαι καὶ συνεξανθεῖν πάλιν τὰς τοιαύτας φύσεις ἀναγκαῖόν ἐστι».

Μια ἄλλη λέξη, ἡ οποία συνδέεται με τὸν κόσμον τῆς βλάστησης, εἶναι τὸ *περιβλαστάνω* (βλασταίνω ολόγυρα). Ὁ Πλούταρχος ἐνέταξε τὸ συγκεκριμένο τὸ γλωσσικὸ εφεύρημα στὸ *Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανεῖζεσθαι*, προκειμένου νὰ στηλιτεύσει τὸν δανεισμὸ καὶ νὰ καταδείξει ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ ἀτέρμονη καὶ σκληρὴ διαδικασία. Για νὰ μπορέσει ὁ πεζογράφος νὰ μεταλαμπαδεύσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια τὰ λεγόμενά του πρὸς τὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ κοινὸ χρησιμοποίησε μεταφορικὸ τόνον, καθὼς ἀνέφερε ὅτι τὰ χρέη διαθέτουν ρίζες, οἱ οποίες βλασταίνουν συνεχῶς, ὅπως ἄλλωστε υπογραμμίζει με τὸ *περιβλαστάνω*, με ἀποτέλεσμα νὰ ἐξανδραποδίζουν τοὺς δανειζόμενους (829B): «ἀλλ’ ὀφλημάτων ρίζας πολυπόνους καὶ πολυτόκους καὶ δυσεκλείπτους τιθέντες, αἱ κύκλω νεμόμεναι καὶ περιβλαστάνουσαι κάμπτουσι καὶ ἄγχουσι τὰς πόλεις».

Ἡ γέννηση καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν φυτῶν ἀπέτελεσε γιὰ τὸν Πλούταρχο μιὰ ἀγαπημένη θεματικὴ γιὰ παραλληλισμούς, οἱ οποίοι σχετίζονται με τὴν ἐκδήλωση καὶ τὴν ἐμφάνιση διαφόρων φαινομένων, κάτι τὸ ὁποῖο ἐντοπίσαμε καὶ στὸ *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων* (553F-554A): «ἀλλὰ ταῦτα μὲν’ ἔφην ἡμεῖς λέγομεν, ὥσπερ ἠξίωται, γίνεσθαι τινὰ τῆς τιμωρίας ἀναβολὴν ὑποθέμενοι τοῖς πονηροῖς· τὰ λοιπὰ δ’ Ἡσιόδου χρῆ νομίζειν ἀκροᾶσθαι, λέγοντος οὐχ ἧ Πλάτων “ἀκόλουθον εἶναι τιμωρίαν ἀδικίας πάθην” ἀλλ’ ἠλικιωτῖν ἐκ τῆς αὐτῆς ὁμοθεν χώρας καὶ ρίζης συνυποφυομένην’». Σὲ αὐτὸ τὸ χωρίο τὸ *συνυποφύομαι* (φυτρώνω μαζί) εἶναι ἄπαξ λεγόμενον καὶ ὁ χαιρώνειος συγγραφέας τὸ ἐνέταξε στὸ κείμενό του γιὰ νὰ ἀναφέρει ὅτι ἡ τιμωρία καὶ ἡ ἀδικία διαθέτουν τὴν ἴδια ρίζα.

Τὴ λέξη *ἀπανγασμός* ὁ Πλούταρχος τὴν χρησιμοποίησε καὶ κυριολεκτικὰ ἀλλὰ καὶ μεταφορικὰ¹¹². Με κυριολεκτικὸ τόνον τὴν ἐντοπίσαμε στὸ *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῶ κύκλω τῆς σελήνης* (943D)¹¹³, ἐνῶ στὸ *Πῶς ἂν τις αἰσθοῖτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ’ ἀρετῆ* ὁ πεζογράφος τὴν ἐνέταξε μεταφορικὰ, καθὼς ἠθέλε νὰ ἀναφέρει ὅτι τὰ ὁμορφα καὶ γαλήνια ὄνειρα ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος φωτεινῶν ἀνταυγείων

¹¹¹ Αὐτὴν τὴν ἀπόψη ὁ Ἀριστοτέλης τὴ διατυπώνει στα *Μετεωρολογικά* Α, 3.

¹¹² Για τὴν τάση τοῦ Πλούταρχου νὰ κυριολεκτεῖ ἀλλὰ καὶ κάποιες φορές νὰ μιλά με μεταφορικὸ τόνον κάνει λόγο καὶ ὁ Zadorojnyi, 2014: 312-313.

¹¹³ Βλ. παραπάνω στὴ σελ. 62.

της ψυχής (83D): «οἷς οὖν οὕτως εὐόνειρα καὶ φανὰ καὶ ἄλυπα, φοβερὸν δὲ μηδὲν ἢ τραχὺ μηδὲ κακότητες ἢ σκολιὸν ἐκ τῶν ὕπνων ἐπαναφέρεται, ταῦτα τῆς προκοπῆς ἀπαυγασμούς τινας εἶναι λέγουσιν».

Ο Πλούταρχος, λοιπόν, δημιούργησε κάποιους επιστημονικούς όρους, τους οποίους ενέταξε με μεταφορικό τόνο στα έργα του, καθώς θεώρησε ότι οι διασυνδέσεις διαφόρων τομέων της καθημερινότητας με τον κόσμο των φυσικών επιστημών μπορούν να βοηθήσουν τους αναγνώστες να διεισδύσουν καλύτερα στα μύχια της συγγραφής του και να συνακόλουθα να αφομοιώσουν τα μηνύματα με διαχρονική ισχύ, τα οποία ήθελε να τους μετακενώσει.

2.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Πλούταρχος οδηγήθηκε στον σχηματισμό πάμπολλων επιστημονικών όρων, οι οποίοι συνδέονται με τον κόσμο της φυσικής φιλοσοφίας, καθώς το ενδιαφέρον του για αυτήν ήταν αρκετά έντονο. Στα *Συμποσιακά* εντοπίζουμε τα περισσότερα ἄπαξ λεγόμενα που ανήκουν στη συγκεκριμένη θεματική, διότι ανιχνεύσαμε δεκαεπτά όρους: ἀντιπεριψύχω, ἀντιφωτισμός, ἀνυγραντικός, ἀποκρουνίζω, ἀχύρινος, δροσοβολέω, δυσαναβλυστάνω, δυσεκθέρμαντος, δύσσηπτος, περικαρφισμός, περίψυκτος, προσεξικμάζω, συγκατασβέννυμι, σύλλαμψις, συμπαρολισθάνω, συναλααίνω και συνεκπεπαίνω.

Στην πραγματεία *Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα* βρήκαμε δεκατέσσερις γλωσσικές δημιουργίες του πεζογράφου: ἀναμηρύομαι, ἄναυξος, βελουλκέω, γογγροκτόνος, διασκαλεύω, διατραχύνομαι, διάψυξις, είσολισθάνω, περίδραξις, περιρραπίζω, προνήχομαι, συγκατασβέννυμαι, τριγλοβόλος και ὑποπόρευσις. Ακολουθεί το έργο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῶ κύκλῳ τῆς σελήνης*, στο οποίο απαντούν έξι τεχνικοί όροι: ἀπαυγασμός, ἐπιφωτισμός, περιανγή, περίλαμψις, σύλλαμψις και ὑπόμειγμα. Αντίστοιχα έξι γλωσσικές κατασκευές του Πλουτάρχου ανιχνεύουμε και στα *Αἴτια φυσικά*: ἀνασβέννυμι, ἀνθρηνιώδης, δυστίβευτος, ἐντρίχωμα, περικαλίνδησις και προδιαγωγή. Στο *Περὶ τοῦ πρώτως ψυχροῦ*, εμφωλεύουν πέντε λεξικές δημιουργίες του συγγραφέα: ἀνάρυσις, δυσκαής, προαναπνέω, σκληροποιός, συνδιαχέω. Δυο ἄπαξ λεγόμενα εντοπίζουμε στα *Πλατωνικά*

ζητήματα: αντιπεριωθέομαι και αντιπερίωσις, στο Περί Ίσιδος και Όσίριδος: περισκιάζομαι και περισκίασμός και στο Περί τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων: δυσφαής και νηματώδης. Αξίζει να σημειώσουμε ότι τη λέξη περιδραζις πέρα από το Πότερα τῶν ζώων φρονιμότερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα τη βρίσκουμε και στο θρησκευτικό ἔργο Περί τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς και στο φιλοσοφικό σύγγραμμα Περί τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικούς.

Πέρα, ὁμως, ἀπὸ τοὺς ὀρους, τοὺς οὐοίους ο Πλούταρχος τοποθέτησε στα κείμενά του με κυριολεκτικό τόνο, ο ἴδιος οδηγήθηκε και στη δημιουργία επιστημονικῶν λέξεων, τις οὐοίες χρησιμοποίησε μεταφορικά. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για τοὺς ὀρους: *δυσκέραστος, περιανθέω, περιβλαστάνω, προσκαταπυκνώω συνδιακαίωμα, συνεκρωτίζω, συνεξανθέω, συνεπιλαμπρύνω και συνυποφόωμα.* Αξιοσημείωτο εἶναι ὁτι ο συγγραφέας για τη λέξη *ἀπαυγασμός* επέλεξε διττή χρήση, καθὼς στο *Περί τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* την ενέταξε με κυριολεκτική διάθεση, ενώ στο *Πῶς ἂν τις αἰσθοῖτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ* με μεταφορική.

Τοὺς επιστημονικούς ὀρους, οἱ οὐοιοὶ εἶναι γλωσσικά δημιουργήματα του Πλούταρχου και τοὺς οὐοίους χρησιμοποίησε κυριολεκτικά, τοὺς εντοπίσαμε στα φυσικά του συγγράμματα. Πέρα, ὁμως, ἀπὸ τις πραγματείες *περί φύσεως*, ἕνας μεγάλος ἀριθμός τέτοιων λέξεων ἀπαντοῦν στα *Σύμποσιακά*, ὁπου ο πεζογράφος ἔχει ἀφιερῶσει ἕνα τμήμα τοὺς σε ἀρκετά προβλήματα, τα οὐοία συνδέονται με τη φυσική φιλοσοφία. Κάποια ἀπὸ αυτά τα *ἄπαξ λεγόμενα* ἀπλώνονται και σε ευρύτερης θεματολογίας ἔργα, ὁπως στα θρησκευτικά του κείμενα: *Περί Ίσιδος και Όσίριδος, Περί τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων και Περί τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς* ἀλλά και σε φιλοσοφικά του συγγράμματα, ὁπου ἀσκει κριτική σε διάφορα φιλοσοφικά δόγματα, ὁπως εἶναι το *Περί τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικούς*. Ο λόγος που ο Πλούταρχος ενέταξε σε αυτές τις πραγματείες *ἄπαξ λεγόμενα*, τα οὐοία συνδέονται με τον κόσμο της φύσεως, εἶναι διότι και σε αυτά τα ἔργα ἔκανε μικρές νύξεις για επιστημονικά θέματα, ἀλλά αξιοπρόσεχτο εἶναι και το γεγονός ὁτι τις περισσότερες ἀπὸ τις συγκεκριμένες λεκτικές του κατασκευές τις τοποθέτησε εντὸς του μηχανισμού παρομοιώσεων, γιατί ο κόσμος της φυσικής φιλοσοφίας ἀποτελέσε για τον πεζογράφο μια σημαντική δεξαμενὴ θεμάτων για τη δημιουργία σχημάτων λόγου.

Αναφορικά με τα *ἄπαξ λεγόμενα*, τα οποία ο Πλούταρχος επέλεξε να τοποθετήσει με μεταφορικό τόνο στα έργα του, αξίζει να σημειώσουμε ότι αυτά δεν απαντούν στις πραγματείες *περί φύσεως* του πεζογράφου, αλλά τα ανιχνεύουμε στα *Συμποσιακά*, στις πολιτικές του πραγματείες *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον* και *Πολιτικά παραγγέλματα*, στο *Περὶ φιλαδελφίας*, στον *Ἐρωτικό*, στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων*, στο *Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι* και στο *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων*. Στα πολιτικά του συγγράμματα ο συγγραφέας αξιοποίησε την έννοια του φωτός για να πλάσει τους όρους *συνεκφωτίζω* και *συνεπιλαμπρύνω*, ώστε να τονίσει τη σπουδαιότητα της ορθής εκπαίδευσης των νέων ατόμων, τα οποία θέλουν να ασχοληθούν με την πολιτική, καθώς και να προβάλλει τα θετικά αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας. Τη μείξη και την καύση τις συνέδεσε με τον έρωτα, ώστε να αναδείξει κάποιες πτυχές και χαρακτηριστικά του, όπως διαπιστώνουμε και με τη δημιουργία των σύνθετων λέξεων *δυσκέραστος* και *συνδιακαίωμα*. Στο *Περὶ φιλαδελφίας* ο φιλόσοφος για να προτείνει έναν τρόπο με τον οποίο ένας καλός φίλος μπορεί να συμβάλει στην αποκατάσταση των αδελφικών σχέσεων βασίστηκε στην πύκνωση, καθώς κατασκεύασε το *προσκαταπυκνόω*. Ο χώρος της βλάστησης ενέπνευσε τον βιογράφο να σχηματίσει κάποιους όρους, οι οποίοι συνδέονται με την ερμηνεία ορισμένων φαινομένων: το *συνεξανθέω* το ενέταξε στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων* μέσα στο πλαίσιο προσπάθειας αιτιολόγησης της μαντικής ικανότητας και το *περιανθέω* το τοποθέτησε στα *Συμποσιακά*, προκειμένου να δικαιολογήσει το έντονο χρώμα του τριαντάφυλλου. Το *περιβλαστώνω* το συνέδεσε με την αδιάκοπη δημιουργία χρεών, τα οποία υποδουλώνουν οικονομικά τους ανθρώπους, ενώ στο *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων* ενέταξε το *συνυποφύομαι* για να αναφέρει ότι η τιμωρία είναι συνομήλικη της αδικίας. Ο Πλούταρχος, λοιπόν, αξιοποίησε συγκεκριμένες θεματικές από τον κόσμο της φύσης για την κατασκευή επιστημονικών όρων, τους οποίους τοποθέτησε με μεταφορικό τόνο στα έργα του, διότι μέσω αυτών προσπάθησε να μεταλαμπαδεύσει με πιο εύληπτο και κατανοητό τρόπο στο αναγνωστικό του κοινό αρχές με καθολική ισχύ.

Οι γλωσσικές κατασκευές του Πλουτάρχου, οι οποίες συνδέονται με τον κόσμο της φυσικής φιλοσοφίας, είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία σύνθετες¹¹⁴, καθώς από τις εξήντα αυτές λέξεις μόνο οι τρεις είναι απλές: *άνθρηνιώδης*, *ἀχύρινος*,

---

¹¹⁴ Για την υφολογική επιλογή του Πλουτάρχου να πλάθει σύνθετες λέξεις βλ. Russell, 2001: 22-23, Yaginuma, 1992: 4726.

νηματώδης. Αξιοπρόσεχτο είναι ότι ο πεζογράφος για τον σχηματισμό των περισσότερων από αυτούς τους όρους επέλεξε ως πρώτα ενδύματα κάποιες προθέσεις. Πηγή έμπνευσης για τη δημιουργία των συγκεκριμένων όρων αποτέλεσαν και οι συγγραφείς της ελληνιστικής εποχής, καθώς και αυτοί είχαν την τάση να πλάθουν σύνθετες λέξεις, οι οποίες αποτελούνταν από μια ή ακόμα και από δυο προθέσεις¹¹⁵. Ο Πλούταρχος, όμως, επανέλαβε με μεγαλύτερη συχνότητα την κατασκευή λέξεων, οι οποίες έφεραν ως πρώτο συνθετικό τους μια πρόθεση ή και δυο, στην περίπτωση πολυσύνθετων *ἄπαξ λεγομένων*, κάτι το οποίο, μάλιστα, αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του ύφους του¹¹⁶. Ο φιλόσοφος οδηγήθηκε σε αυτό το πάντρεμα προθέσεων, γιατί μέσα από τον συνδυασμό τους κατάφερνε να αναδεικνύει πιο έντονα τη σημασία και το νόημα των *ἄπαξ λεγομένων* του. Στο χτίσιμο όρων με πρώτο συνθετικό ουσιαστικά ο συγγραφέας δεν έτρεφε ιδιαίτερη συμπάθεια, διότι εντοπίσαμε μόνο πέντε: *βελουκέω, γηροφορέω, γογγροκτόνος, δροσοβολέω, τριγλοβόλος* όπως και επιθέτων, επειδή ανιχνεύσαμε μόνο έναν όρο: *σκληροποιός*.

Οι προθέσεις, τις οποίες χρησιμοποίησε περισσότερο ο Πλούταρχος ως πρώτο συνθετικό για τη δημιουργία λέξεων, οι οποίες συνδέονται με τον κόσμο της φυσικής φιλοσοφίας, είναι η *σύν* και η *περί*, καθώς ανιχνεύσαμε έντεκα όρους, οι οποίοι φορούν ως πρώτο γλωσσικό ένδυμα τη *σύν* και άλλους τόσους αντίστοιχα με την *περί*: *συγκατασβέννυμι, σύλλαμψις, συμπαρολισθάνω, συναλαίνω, συνδιακαίομαι, συνδιαχέω, συνεκπεπαίνω, συνεκφωτίζω, συνεξανθέω, συνεπιλαμπρύνω, συνυποφύομαι, περιανθέω, περιανγή, περιβλαστάνω, περιδραξίς, περικαλίνδησις, περικαρφισμός, περίλαμψις, περιρραπίζω, περισκιάζομαι, περισκιασμός και περίψυκτος*. Το πρόθεμα *δυσ-* ο πεζογράφος το επέλεξε επτά φορές: *δυσαναβλυστάνω, δυσεκθέρμαντος, δυσκαής, δυσκέραστος, δύσσηπτος, δυστίβευτος και δυσφαής*. Πέντε φορές εντοπίσαμε την *ανά*: *ἀναμηρύομαι, ἀνάρυσις, ἀνασβέννυμι, ἀνανυξος και ἀνυγραντικός* και τέσσερις την *ἀντί*: *ἀντιπεριψύχω, ἀντιπεριωθέομαι, ἀντιπερίωσις και ἀντιφωτισμός*. Από τρεις φορές ο συγγραφέας προτίμησε τις προθέσεις *διά* και *πρό*, διότι στα κείμενά του βρήκαμε τους ακόλουθους όρους: *διασκαλεύω, διατραχύνομαι, διάψυξις, προαναπνέω, προδιαγωγή και προνήχομαι*. Με τις προθέσεις *είς, πρός* και *ὑπό* ο φιλόσοφος οδηγήθηκε στη ζύμωση δυο όρων: *είσολισθάνω, είσοπτρισμός, προσκαταπυκνόω, προσεζικμάζω, ὑπόμειγμα και ὑποπόρευσις*.

¹¹⁵ Βλ. Teodorsson, 2005: 406-407.

¹¹⁶ Ανάλογη διαπίστωση κάνει και ο Teodorsson, 2005: 416-417.

Αρκετές από τις προαναφερθείσες λέξεις είναι πολυσύνθετες¹¹⁷ και ως δεύτερο συνθετικό για τον σχηματισμό τους ο Πλούταρχος επέλεξε πάλι προθέσεις. Αυτή που ο πεζογράφος προτίμησε περισσότερο είναι η *έκ*, καθώς εντοπίσαμε πέντε όρους με αυτή: *δυσεκθέρμαντος*, *προσεξικμάζω*, *συνεκφωτίζω*, *συνεκπεπαίνω* και *συνεξανθέω*. Ακολουθεί η *περί*, επειδή βρήκαμε τρεις λέξεις: *άντιπεριωθέομαι*, *άντιπερίωσις* και *άντιπεριψύχω*. Από δύο φορές ο συγγραφέας χρησιμοποίησε τις προθέσεις *ανά*, *διά*, *κατά*, διότι στα έργα του απαντούν οι ακόλουθοι όροι: *δυσαναβλυστάνω*, *προαναπνέω*, *προσκαταπυκνώνω*, *συγκατασβέννυμι*, *συνδιακαίομαι* και *συνδιαχέω*. Μια φορά αξιοποίησε τις προθέσεις *έπί*, *παρά* και *ύπό*, γιατί ανιχνεύσαμε τα κάτωθι *άπαξ* λεγόμενα: *συμπαρολισθάνω*, *συνεπιλαμπρύνω* και *συνυποφύομαι*.

Ένα σημαντικό γνώρισμα της υφολογικής πέννας του Πλουτάρχου είναι η χρήση συνωνύμων¹¹⁸. Πέρα, όμως, από τις λέξεις, οι οποίες αποτελούν δημιουργήματα συγγραφέων της προγενέστερης λογοτεχνίας, ο πεζογράφος ενέταξε και σε ζεύγη συνωνύμων όρων τις δικές του γλωσσικές εφευρέσεις, όπως άλλωστε διαπιστώσαμε και από αυτά *άπαξ* λεγόμενα, τα οποία συνδέονται με τον κόσμο της φυσικής φιλοσοφίας. Πιο συγκεκριμένα εντοπίσαμε τα ακόλουθα ζευγάρια όρων με κοινό σημασιολογικό πυρήνα, τα οποία περιλαμβάνουν και κατασκευές του φιλοσόφου: *άμβλύνει και άνασβέννυσι*, *άναμηρύεται και προσάγεται*, *άναρύσεις και μετεωρίσεις*, *άνθρηγιώδης και πολύπορος*, *άντιλάμψεις και περιλάμψεις*, *άνυγραντικήν και μαλακτικήν*, *άτελές και άναυξον*, *γυμνούμενον και διατραχυνόμενον*, *διαθέσεις και διαψύξεις*, *δυσφαής και άμαυρός*, *κατεψυγμένην και δυσεκθέρμαντον*, *κρύψεις και περισκιασμούς*, *μεθεισαι και προαναπνεύσασαι*, *μαλακά και νηματώδη*, *περιψύκτοις και νοτεροίς*, *σκληροποιόν και αντίτυπον*, *σύλλαμψιν και συναυγασμόν*, *συλλεγόντων και προσεξικμαζόντων*, *σύναψις και σύλλαμψις*, *συνέχει και συνεκπεπαίνει*, *ύπόμιγμα και λειμμα*, *ύποπορεύσεις και άνατρήσεις*. Ο λόγος που ο Πλούταρχος επέλεξε να εντάξει αυτούς τους τεχνικούς του όρους σε ομάδες συνωνύμων ήταν για να δώσει έμφαση στα λεγόμενά του, αλλά και για να βοηθήσει το αναγνωστικό του κοινό να κατανοήσει καλύτερα τη σημασία των συγκεκριμένων λέξεων.

Το έντονο ενδιαφέρον για τον κόσμο της φυσικής φιλοσοφίας ξεκίνησε από τους προσωκρατικούς φιλοσόφους και διαιωνίσθηκε έντονα και από τον Αριστοτέλη,

¹¹⁷ Αναφορά στην τάση του Πλουτάρχου να κατασκευάζει *άπαξ* πολυσύνθετα λεγόμενα κάνουν και οι Hunter και Russell, 2011: 22.

¹¹⁸ Βλ. παραπάνω, υποσημείωση 86.

καθώς ένα μεγάλο μέρος των έργων του το αφιέρωσε σε ζητήματα *περί φύσεως*. Ασυγκίνητος σε θέματα σχετικά με τη φύση δεν έμεινε ούτε ο Πλούταρχος, διότι και ο ίδιος συνέγραψε πολλά φυσικά συγγράμματα, και, όπως διαπιστώσαμε, δημιούργησε και αρκετές λέξεις, οι οποίες συνδέονται με τη φυσική φιλοσοφία, κάτι το οποίο αποδεικνύει το έντονο ενδιαφέρον του για αυτήν. Αυτά τα *ἄπαξ λεγόμενα* του πεζογράφου χρησιμοποιήθηκαν και από αρκετούς μεταγενέστερους συγγραφείς¹¹⁹ και με τη σημερινή ορολογία θα μπορούσαν να συνδεθούν και να παρουσιάσουν αντιστοιχίες με διάφορες σύγχρονες επιστήμες, όπως με τη βιολογία, τη ζωολογία, τη φυσική και τη χημεία. Ο Πλούταρχος, λοιπόν, οδηγήθηκε στην κατασκευή αυτών των τεχνικών όρων προκειμένου να αποτυπώσει λεκτικά τις σκέψεις του, αλλά και να μετακενώσει στο αναγνωστικό κοινό με μεγαλύτερη σαφήνεια τα νάματα αρετής και παιδείας του.

---

¹¹⁹ Σε αυτό το συμπέρασμα έχει καταλήξει και ο Teodorsson, 2005: 414.

3. ΙΑΤΡΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

3.1 ΙΑΤΡΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

Ο Πλούταρχος για το ζήτημα της ανθρώπινης υγείας αφιέρωσε μια ολόκληρη πραγματεία, τα *Υγιεινὰ παραγγέλματα*, όμως αρκετές ιατρικές αναφορές έκανε και σε διάφορα άλλα έργα των *Ηθικών*. Προκειμένου ο πεζογράφος να ανταποκριθεί λεκτικά σε αυτά τα θέματα που συνδέονται με τον χώρο της υγείας πέρα από το παραδοσιακό ιατρικό λεξιλόγιο¹²⁰, το οποίο χρησιμοποίησε ευρύτατα, οδηγήθηκε και στη δημιουργία κάποιων νεολογισμών.

Στα *Αίτια Ρωμαϊκά* ένα ζήτημα, το οποίο προσπάθησε να διερευνήσει ο Πλούταρχος, είναι το ακόλουθο (290A): «Διὰ τί δὲ καὶ κυνὸς καὶ αἰγὸς ἐκέλευον ἀπέχεσθαι τὸν ἱερέα, μὴθ' ἀπτόμενον μῆτ' ὀνομάζοντα;». Αυτό το ερώτημα έδωσε στον συγγραφέα την ευκαιρία να ξεδιπλώσει κάποιες από τις ιατρικές του γνώσεις¹²¹, καθώς εντός της ανάπτυξής του έκανε αναφορά στην επιληψία¹²². Ο πεζογράφος εικάζει ότι η απαγόρευση που είχαν επιβάλει στον ιερέα να αποφεύγει τις αίγες συνδέεται με το γεγονός ότι πίστευαν ότι το συγκεκριμένο ζώο ήταν περισσότερο επιρρεπές από τα υπόλοιπα σε αυτήν την ασθένεια¹²³ (290A-B): «δοκεῖ γὰρ ἐπιληψία καταλαμβάνεσθαι μάλιστα τῶν ζῴων καὶ προσαναχρώννυσθαι τοῖς φαγοῦσιν ἢ θιγοῦσιν ὑπὸ τοῦ πάθους ἐχομένης. αἰτίαν δὲ λέγουσι τὴν στενότητα τῶν πνευματικῶν πόρων πολλάκις ἐπιλαμβανομένην, τεκμαιρόμενοι τῇ λεπτότητι τῆς φωνῆς· καὶ γὰρ ἀνθρώπων ὅσοις ἐπιληπτίζουσι συμβαίνει φθέγγεσθαι μηκασμῶ παραπλησίαν φωνὴν ἀφιάσι». Σε αυτό το χωρίο εκτός από τους ιατρικούς όρους: *ἐπιληψία*, *πάθους*, *πνευματικῶν πόρων*, εντοπίζουμε και δυο ακόμα: *προσαναχρώννυσθαι* και *ἐπιληπτίζουσι*, οι οποίοι είναι *ἄπαξ λεγόμενα* του Πλουτάρχου. Ο φιλόσοφος οδηγήθηκε στη λεξιπλασία του

¹²⁰ Πληροφορίες για τη χρήση του ιατρικού λεξιλογίου στην αρχαιότητα βλ. Λυπουρλής, 2014: 884-892.

¹²¹ Ένα ενδιαφέρον άρθρο για την ιατρική του Πλουτάρχου στα *Ηθικά* έχει συγγράψει ο Durling, 1995: 311-314.

¹²² Ο Ιπποκράτης εξέφρασε έντονο ενδιαφέρον για την ασθένεια της επιληψίας, καθώς έκανε αρκετές αναφορές σε αυτήν σε διάφορα έργα της ιπποκρατικής συλλογής, όμως αφιέρωσε και ένα ολόκληρο έργο στη συγκεκριμένη νόσο το *Περὶ ἱερῆς νόσου*. Ο Ιπποκράτης ήταν αρκετά ρηζικέλευθος, διότι ήταν ο πρώτος που διατύπωσε ότι η επιληψία ήταν μια καθαρά νευρολογική διαταραχή του εγκεφάλου και έτσι την αποδέσμευσε από τον κόσμο της θεοκρατικής ιατρικής (*Περὶ ἱερῆς νόσου* 3): «ἀλλά γὰρ αἴτιος ὁ ἐγκέφαλος τούτου τοῦ πάθους, ὡσπερ καὶ τῶν ἄλλων νοσημάτων τῶν μεγίστων».

¹²³ Αναφορά στο γεγονός ότι οι κασίκες είναι αρκετά επιρρεπείς στην επιληψία κάνει και ο Ιπποκράτης (*Περὶ ἱερῆς νόσου* 11): «γνοίη δ' ἂν τις τότε μάλιστα τοῖσι προβάτοισι τοῖσι καταλήπτοισι γινομένοισιν ὑπὸ τῆς νόσου ταύτης καὶ μάλιστα τῆσιν αἰξίν· αὐταὶ γὰρ πυκνότατα λαμβάνονται».

προσαναχρώννυμαι (μολύνω επιπλέον) για να κομίσει την άποψη εκείνων που υποστήριζαν ότι η κατσικά μολύνει τους ανθρώπους που την τρώνε ή την αγγίζουν, όταν αυτή έχει προσβληθεί από επιληψία. Για τη γλωσσική ζύμωση αυτού του όρου εκτός από το σύνθετο ρήμα *ἀναχρώννυμι* ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε και την πρόθεση *πρός*, ώστε μέσα από αυτήν τη συνεργασία και το συνδυασμό της με την πρόθεση *ἀνά* αλλά και με το ρήμα *χρώννυμι*, να υπογραμμίσει την περαιτέρω συνέχεια σε αυτήν τη μολυσματική διαδικασία. Το *ἄπαξ λεγόμενον ἐπιληπτίζω*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «έχω μια επιληπτική κρίση», ο Πλούταρχος το δημιούργησε για να τονίσει τη διασύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στους ανθρώπους και τις αίγες¹²⁴ αναφορικά με την επιληψία, καθώς και οι άνθρωποι που προσπαθούν να μιλήσουν κατά τη διάρκεια μιας επιληπτικής κρίσης βγάζουν ήχους αντίστοιχους με το βέλασμα των κατσικών. Πηγή έμπνευσης για την κατασκευή του συγκεκριμένου όρου αποτέλεσε η λέξη *ἐπιληψία*¹²⁵, η οποία είναι δημιούργημα του Ιπποκράτη καθώς και η λέξη *ἐπίληψις*. Ο χαιρώνειος φιλόσοφος, λοιπόν, βασιζόμενος σε αυτές έπλασε το *ἐπιληπτίζω*, το οποίο είναι το πρώτο ρήμα¹²⁶, το οποίο σχετίζεται με αυτήν τη νόσο.

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Πλούταρχος αναφορές στην επιληψία κάνει και σε κάποια άλλα έργα των *Ηθικών*¹²⁷, όπως στο *Περὶ ἀοργησίας*, όπου μιλάει για την τάση ορισμένων ανθρώπων, οι οποίοι απομονώνονται, όταν αντιλαμβάνονται ότι πρόκειται να πάθουν κρίση¹²⁸. Ο συγγραφέας επέλεξε να αναφερθεί σε αυτήν την τακτική μερικών επιληπτικών ανθρώπων για να νουθετήσει τους αναγνώστες του, όταν

¹²⁴ Βλ. Ιπποκράτης *Περὶ ἱερῆς νόσου* 1: «οὐ γὰρ καθάπαξ, ἀλλὰ πλεονάκις ταῦτα μέμνηται· κῆν μὲν γὰρ αἶγα μιμῶνται, κῆν βρύχωνται, κῆν τὰ δεξιὰ σπῶνται».

¹²⁵ Με τον ιατρικό όρο *ἐπιληψία* ο Ιπποκράτης προσέφερε μια επιστημονικότερη ορολογία για τη συγκεκριμένη ασθένεια και μέσα από τη ζύμωση αυτής της λέξης, η οποία έχει ως γλωσσική βάση το ρήμα *ἐπιλαμβάνω*, ήθελε να τονίσει τη σφοδρότητα αυτής της νόσου, η οποία διέθετε τη δυναμική να κατακυριεύει τα θύματά της. Τη λέξη *ἐπιληψία* την εντοπίζουμε στα ακόλουθα έργα της ιπποκρατικής συλλογής *Αφορισμοί* 3.22.4, 3.29.2 και *Περὶ τροφῆς* 26.3. Η λέξη *ἐπίληψις* δεν είναι δημιούργημα του Ιπποκράτη, καθώς κυκλοφορούσε τον 5^ο αιώνα π.Χ., όπως στον Πλάτωνα *Νόμοι* 954e και στον Ισοκράτη 8.61, αλλά ο Ιπποκράτης ή κάποιος από τους μαθητές του προσέδωσε μια πιο ιατρική σημασία για να δηλώσει κυρίως με αυτήν την επιληπτική κρίση. Στο *corpus* του Ιπποκράτη βρίσκουμε αυτή τη λέξη στα παρακάτω έργα: *Επιδημιῶν* 1.15.8, *Κωακαὶ προγνώσεις* 587. 2, *Περὶ νόσων* 3.16.54 και *Περὶ ἱερῆς νόσου* 10.19. Αξίζει να σημειώσουμε ότι είναι αρκετά εύστοχη η παρατήρηση του Αποστολίδη, 2010: 188, ο οποίος αναφέρθηκε στην ευρεία αποδοχή που γνώρισε ο όρος *ἐπιληψία*, ο οποίος τελικά επικράτησε για να δηλώσει αυτή την ασθένεια έναντι άλλων συνώνυμων που υπήρχαν γι' αυτήν.

⁷ Το επόμενο ρήμα, το οποίο συνδέεται με τη νόσο το δημιούργησε ο Αλέξανδρος Τραλλιανός τον 6^ο αιώνα μ.Χ. (*Θεραπευτικά*, 1.549.21): «θεραπεία τῶν ἐπὶ στομάχῳ ἐπιληπτούντων» και (1.551.11): «θεραπεία τῶν ἐφ' ἑτέρῳ μορίῳ ἐπιληπτούντων».

¹²⁷ Στους *Παράλληλους βίους* ο Πλούταρχος δεν έκανε αναφορά στη νόσο της επιληψίας.

¹²⁸ Ιπποκράτης *Περὶ ἱερῆς νόσου* 12: «ὀκόσοι δὲ ἤδη ἐθάδες εἰσὶ τῆ νόσῳ, προγινώσκουσιν ὀκόταν μέλλουσι λήψεσθαι, καὶ φεύγουσιν ἐκ τῶν ἀνθρώπων, ἦν μὲν ἐγγὺς αὐτῶν ὁ οἶκος ἔη, οἶκαδε, ἦν δὲ μὴ, ἐς τὸ ἐρημότατον, ὅπῃ μέλλουσιν ὄψεσθαι αὐτὸν ἐλάχιστοι πεσόντα, εὐθύς τε ἐγκαλύπτεται· τοῦτο δὲ ποιεῖ ὑπ' αἰσχύνης τοῦ πάθεος καὶ οὐχ ὑπὸ φόβου, ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσι, τοῦ δαιμονίου».

κατακυριευτούν από το πάθος του θυμού, να κάνουν κάτι αντίστοιχο και να οδηγηθούν και αυτοί σε κάποιο ήσυχο μέρος, ώστε να μην γίνουν αντιληπτοί από τους άλλους (455C): «ἀτρεμεῖν οὖν κράτιστον ἢ φεύγειν καὶ ἀποκρύπτειν καὶ καθορμίζειν ἑαυτὸν εἰς ἡσυχίαν, ὥσπερ ἐπιληψίας ἀρχομένης συναισθανομένους, ἵνα μὴ πέσωμεν μᾶλλον δ' ἐπιπέσωμεν». Μέσα σε ένα αντίστοιχο πνεύμα παραλληλισμού ο πεζογράφος ενέταξε την ἐπιληψίαν και στο *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων*, όπου την παρέβαλε με την κακία προκειμένου να υπογραμμίσει τη σφοδρότητα με την οποία και οι δυο κατακυριεύουν τα θύματά τους και γι' αυτό καλό είναι τα άτομα να προβαίνουν, αν είναι εφικτό, σε μια διαδικασία αποφυγής τους (562D): «ὥσπερ ἐπιληψίαν τὴν κακίαν πρὶν ἢ καταλαβεῖν ἀναιρῶν». Στο *Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα* ο χαιρώνειος φιλόσοφος έκανε αναφορά στην *ἱερὰν νόσον*¹²⁹, η οποία ήταν μια από τις διάφορες ονομασίες¹³⁰, την οποία είχαν χρησιμοποιήσει για να αναφερθούν στην επιληψία και πιθανόν να ήταν και η παλαιότερη (981D): «τὸ δὲ τοῦ ἀνθίου θαυμασιώτατόν ἐστιν, ὃν Ὅμηρος ἱερὸν ἰχθύν¹³¹ εἵρηκε· καίτοι μέγαν τινὲς οἴονται τὸν ἱερὸν καθάπερ ὄστουν ἱερὸν τὸ μέγα, καὶ τὴν ἐπιληψίαν, μεγάλην νόσον οὔσαν, ἱερὰν καλοῦσιν· ἔνιοι δὲ κοινῶς τὸν ἄφετον καὶ ἱερωμένον». Ο Πλούταρχος εστίασε την προσοχή του στο επίθετο *ἱερὸς* και παρουσίασε ορισμένες από τις σημασίες του για να μπορέσει έτσι να ερμηνεύσει τον χαρακτηρισμό *ἱερὸν ἰχθύν* που είχε αποδώσει ο Όμηρος στο ψάρι άνθια. Οι έννοιες που παρέθεσε για τη λέξη ο φιλόσοφος είναι δυο: «σημαντικός, ισχυρός» και «αφιερωμένος, καθιερωμένος». Την επιληψία τη συσχέτισε με την πρώτη σημασία

---

¹²⁹ Η λαϊκή προσωνυμία *ἱερὰ νόσος* ίσως είναι ο πρώτος χαρακτηρισμός που χρησιμοποίησαν οι άνθρωποι γι' αυτήν την ασθένεια. Αυτός ο όρος απαντά για πρώτη φορά στον Ηράκλειτο απ. 46 και στον Ηρόδοτο, III 33. Ο Αποστολίδης, 2010: 174-175, έκανε μια ενδιαφέρουσα τοποθέτηση, καθώς ανέφερε ότι ο Ιπποκράτης πιθανόν να επέλεξε να τιλοφορήσει το έργο του για την επιληψία *Περὶ ἱερῆς νόσου*, διότι ο ίδιος ήθελε να δημιουργήσει ένα κείμενο, το οποίο να ήταν ευανάγνωστο από το ευρύ κοινό, ειδάλως, αν επιθυμούσε να το απευθύνει αποκλειστικά στον ιατρικό κόσμο, τότε μπορεί να επέλεγε τους τίτλους *Περὶ ἐπιλήψιος* η *Περὶ ἐπιληψίης*.

¹³⁰ Πέρα από την προσωνυμία *ἱερὰ νόσος* στην επιληψία είχαν αποδοθεί διάφοροι χαρακτηρισμοί, όπως *μεγάλη νόσος* την οποία εντοπίζουμε και στον Ιπποκράτη *Ἐπιδημιῶν* 6.6.5: «οἱ ὑπὸ τεταρταίου ἀλισκόμενοι ὑπὸ τῆς μεγάλης νόσου οὐχ ἀλίσκονται», *Ἐπιστολαί* 11. 24: «περὶ μεγάλης νόσου». Ο Γαληνός υπομνηματίζοντας το εδάφιο 6.6.5 από το *Ἐπιδημιῶν* του Ιπποκράτη παραθέτει και άλλους συνώνυμους όρους που είχαν χρησιμοποιηθεί για την επιληψία (17b. 341.5): «τὴν ἐπιληψίαν οἱ παλαιοὶ καὶ μεγάλην νόσον ἐκάλουσαν καὶ πάθος παιδίων, ὥσπερ αὐτὸς ὁ Ἱπποκράτης ἐν τῷ *Περὶ ὑδάτων* <καὶ> ἀέρων καὶ τόπων ἐπειδὴ κατὰ τὴν τῶν παιδίων ἡλικίαν πλεονάζει, τινὲς δὲ «Ἡρακλείαν» αὐτὴν ἐκάλεσαν, οὐχ ὡς ἐπιλήπτου τοῦ Ἡρακλέους ὄντος, , ἀλλ' εἰκόασιν οὗτοι <τοῖς τὴν μεγάλην> ὀνομάσασιν Ἡρακλείαν. «ἱερὰν» δὲ «νόσον» ἔνιοι κατὰ ψευδῆ δόξαν ὀνόμασαν, ὡς κὰν τῷ *Περὶ τῆς ἱερῆς νόσου* συγγράμματι δεδήλωται».

¹³¹ Όμηρος, *Ἰλιάς* Π 407.

προκειμένου να τονίσει της σοβαρότητα της νόσου¹³². Το γεγονός ότι αυτή η ασθένεια είναι αρκετά δύσκολη και δυσνόητη ο Πλούταρχος το επισημαίνει και στο *Περὶ τοῦ πότερον τὰ ψυχῆς ἢ τὰ σώματος πάθη χείρονα* (501A): «καὶ γὰρ τῶν περὶ τὸ σῶμα νοσημάτων τὰ μετ' ἀναισθησίας χείρονα, λήθαργοι κεφαλαλγία ἐπιληψία ἀποπληξία· αὐτοὶ τε πυρετοὶ συντείναντες εἰς παρακοπήν τὸ φλεγμαῖνον καὶ τὴν αἴσθησιν ὥσπερ ἐν ὀργάνῳ διαταράξαντες», όπου τη συγκαταλέγει σε μια ομάδα παθήσεων για τις οποίες δεν διέθεταν σημαντικές πληροφορίες και θεωρούνταν οι χειρότερες, καθώς δεν είχαν αντιμετωπιστεί μέσω κάποια θεραπείας.

Ο *ἐπιληπτικός*¹³³ είναι μια λέξη, η οποία συνδέεται με την επιληψία και χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον φορέα της νόσου. Ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε αυτόν τον ιατρικό όρο σε ορισμένες πραγματείες των *Ἠθικῶν* προκειμένου να ενισχύσει την αξιοπιστία των λεγομένων του, όμως μέσα από αυτήν την τοποθέτησή του κατόρθωσε να προσφέρει στους αναγνώστες του και κάποιες χρήσιμες πληροφορίες για την επιληψία. Στο *Περὶ ἀοργησίας* ο πεζογράφος ανέφερε ότι υπάρχουν κάποια αρωματικά παρασκευάσματα, τα οποία προσφέρουν μια πρόσκαιρη ανακούφιση, καθώς βοηθούν τους ανθρώπους να σηκωθούν, ύστερα από μια επιληπτική κρίση (453E): «οὐδενὶ δὲ τῶν ὀσφραντῶν διαφέρουσιν, ἃ τοὺς ἐπιληπτικούς ἐγείροντα πίπτοντας οὐκ ἀπαλλάττει τοῦ νοσήματος». Ο Πλούταρχος έκανε αυτήν τη νύξη για λόγους παραλληλισμού, διότι ήθελε να τονίσει ότι όπως αυτά τα αρώματα δίνουν μια προσωρινή βοήθεια, αλλά δεν καταφέρνουν να γιατρέψουν πλήρως τους νοσοῦντες από την επιληψία, αντιστοίχως και οι νουθεσίες, οι οποίες προσφέρονται, όταν μερικά πάθη έχουν ήδη διογκωθεί, δεν μπορούν να τα θεραπεύσουν. Στην

---

¹³² Ο Πλούταρχος παραθέτοντας τη σημασία του «μεγάλου» ως μια από τις πιθανές για το επίθετο *ἱερός* προσέφερε μια σημαντική ερμηνεία για την εξήγηση της απόδοσης της λέξης *ἱερός* στην επιληψία, καθώς κάνοντας αυτή τη διασύνδεση θεωρεί ότι ονομάστηκε έτσι, επειδή ήταν μια αρκετά σοβαρή και δύσκολη αρρώστια. Στο *Περὶ ἱερῆς νόσου* 1.7, όμως ο Ιπποκράτης αναφέρει ότι η επιληψία είχε χαρακτηριστεί και ως *ἱερή*, επειδή οι άνθρωποι αδυνατούσαν να την κατανοήσουν γι' αυτό και της απέδωσαν θεϊκή προέλευση: «καὶ κατὰ μὲν τὴν ἀπορίην αὐτοῖσι τοῦ μὴ γινώσκειν τὸ θεῖον αὐτῇ διασώζεται».

¹³³ Η λέξη *ἐπιληπτικός* είναι ἄπαξ λεγόμενον του Ιπποκράτη και όπως πολύ εύστοχα παρατηρεῖ και ο Αποστολίδης, 2010: 175, ο κώος ιατρός στο έργο του *Περὶ ἱερῆς νόσου* για να δηλώσει τον φορέα της ασθένειας δεν χρησιμοποίησε ποτέ αυτόν τον ιατρικό του όρο, αλλά τη λέξη *ἐπίληπτος*, η οποία κυκλοφορούσε τον 5^ο αἰώνα π. Χ., καθώς την εντοπίζουμε και στον Σοφοκλή *Ἀντιγόνη* 406, όμως ο Ιπποκράτης της προσέδωσε μια πιο ιατρική σημασία προκειμένου να δηλώσει αυτόν που πάσχει από επιληψία και έτσι να δημιουργήσει και ένα δεύτερο συνώνυμο όρο για αυτήν. Τη λέξη *ἐπιληπτικός* ο Ιπποκράτης επέλεξε να την τοποθετήσει σε άλλες πραγματείες του όπως στα *Ἐπιδημιῶν* 6.8.31, 7.1.46, 7.1.106, *Ἀφορισμοί* 2.45.1, 3.20.2, 5.7.1, *Προρρητικός* 1.131.3, *Κωακαὶ προγνώσεις* 157.3, 445.2, 450.1.

πραγματεία *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδευτον* ο φιλόσοφος ενέταξε τη λέξη *ἐπιληπτικός*¹³⁴ για να σημειώσει ότι όταν οι επιληπτικοί βρεθούν σε ψηλά μέρη, τότε παθαίνουν ίλιγγο και ταραχή με αποτέλεσμα να αποκαλύπτεται η νόσος τους. Ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι η Τύχη λειτουργεί με έναν ανάλογο τρόπο, γιατί αν και προσφέρει μια μικρή και προσωρινή ώθηση στους απαιδευτους στη συνέχεια τους ξεσκεπάζει με αποτέλεσμα να οδηγούνται στην πτώση (782E): «ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐπιληπτικούς, ἂν ἐν ὕψει τινὶ γένωνται καὶ περιενεχθῶσιν, ἴλιγγος ἴσχει καὶ σάλος, ἐξελέγχων τὸ πάθος αὐτῶν, τοὺς δ' ἀπαιδευτούς καὶ ἀμαθεῖς ἢ τύχη μικρὸν ἐκκουφίσασα πλούτοις τισὶν ἢ δόξαις ἢ ἀρχαῖς μετεώρους γενομένους εὐθὺς ἐπιδείκνυσι πίπτοντας». Ο *ἐπιληπτικός* απαντά και στο *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων* (561E): «ἀλλ' ἀναγκαῖον, οὐδὲ γελοῖον ἀλλ' ὠφέλιμον πρᾶγμα ποιῶμεν, ἐπιληπτικῶν παισὶ καὶ μελαγχολικῶν καὶ ποδαγρικῶν γυμνάσια καὶ διαίτας καὶ φάρμακα προσάγοντες οὐ νοσοῦσιν ἀλλ' ἔνεκα τοῦ μὴ νοσῆσαι». Ο Πλούταρχος επέλεξε να τοποθετήσει τον όρο *ἐπιληπτικός* σε αυτό το φιλοσοφικό του έργο για να επιτονίσει τη σημασία της πρόληψης στον ιατρικό χώρο. Αν, λοιπόν, στα παιδιά αυτών που νοσούν από επιληψία, μελαγχολία ή ποδάγρα χορηγηθεί μια θεραπευτική αγωγή, η οποία θα περιλαμβάνει τρία στάδια: άσκηση, διαίτα, και φαρμακευτική αγωγή, τότε υπάρχει περίπτωση μελλοντικά να μην νοσήσουν. Σε αυτήν την ιατρική αναφορά ο βιογράφος οδηγήθηκε και για να κάνει τη διασύνδεση ότι η πρόληψη πέρα από την ιατρική μπορεί να εφαρμοστεί και στον τομέα της ηθικής και πιο συγκεκριμένα στην τιμωρία των απογόνων, διότι μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά και να συμβάλει στην αποτροπή από την πραγματοποίηση μελλοντικών λαθών.

Το *ἀναχρώννυμι* είναι δημιούργημα του Θεόφραστου¹³⁵ και ο επόμενος συγγραφέας που το χρησιμοποίησε στο έργο του είναι ο Πλούταρχος¹³⁶ γεγονός που αποκαλύπτει την ευρυμάθειά του, καθώς ήταν ένας επιμελής αναγνώστης της αρχαιότητας. Ο Πλούταρχος το *ἀναχρώννυμι*, πέρα από τη δημιουργία του *προσαναχρώννυμαι*, το αξιοποίησε και για τη γλωσσική γέννα δυο ακόμη όρων, *ἀνάχρωσις* και *συνανάχρωσις*. Ο *terminus technicus* *ἀνάχρωσις*, ο οποίος λαμβάνει τη

¹³⁴ Η λέξη *ἐπιληπτικός* απαντά και δυο φορές στους *Παράλληλους Βίους* (*Λυκούργος* 16.2.6): «λέγεται γὰρ ἐξίστασθαι τὰ ἐπιληπτικά καὶ νοσῶδη πρὸς τὸν ἄκρατον ἀποσφακελίζοντα» και (*Καίσαρας* 17.2.6): «καὶ τὴν κεφαλὴν νοσῶδης, καὶ τοῖς ἐπιληπτικοῖς ἔνοχος».

¹³⁵ Θεόφραστος απ. 9.12.4: «ὥσπερ ἀναχερωσμένης ταύτης».

¹³⁶ Ο Πλούταρχος το *ἀναχρώννυμι* επέλεξε να το χρησιμοποίησει στο *Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο* (89D): «εἶτα φύρονται καὶ ἀναχρώννυνται συμπεσόντες ὑπ' ἀλλήλων» και στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* (930F): «ἐμπεσόντος ἀνέχρωσε».

σημασία «μόλυνση», απαντά στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* και βρίσκεται εντός ενός παραδείγματος, το οποίο άντλησε ο συγγραφέας από τον ιατρικό χώρο (53C): «ἂν μή τις οἶον ὀφθαλμίας ἀπορροή και ἀνάχρωσις ἄκοντα δι' ὀμιλίαν και συνήθειαν ἀναπλήση φαυλότητος ἢ πλημμελείας τινός». Ο πεζογράφος κατασκεύασε τον ὄρο *ἀνάχρωσις* για να αναφέρει ὅτι η *ὀφθαλμία*¹³⁷ προκαλείται από μόλυνση, αλλά και για να βοηθήσει τους αναγνώστες του να κάνουν τον συσχετισμό ὅτι η μόλυνση πέρα από τα μάτια μπορεί να επηρεάσει και να επεκταθεί και στις σχέσεις των φίλων, ιδίως ὅταν η επαφή μεταξύ τους είναι αρκετά συχνή. Το *ἅπαξ λεγόμενον συνανάχρωσις* (μολυσματική επαφή) απάντα στα *Συμποσιακά* (680E): «ἢ γὰρ ἐπαφή και συνανάχρωσις ἔχει τινὰ φαινομένην πάθους ἀρχήν» και ο χαϊρώνειος φιλόσοφος οδηγήθηκε στη λεξιπλασία του προκειμένου να τονίσει ὅτι η εκδήλωση ασθενειῶν αποτελεί ἀπόρροια της επαφής και του συγχρωτισμού με τους ἄλλους ανθρώπους.

Στο *Περὶ φιλοπλουτίας* απαντά ο *terminus technicus προσεξεμέω* (κάνω επιπλέον εμετό) (524A): «εἴθ' ὥσπερ οἱ πίνοντες μετὰ τὸ μὴ διψῆν ἢ ἐσθίοντες μετὰ τὸ μὴ πεινῆν και ὅσα διψῶντες ἢ πεινῶντες ἔλαβον προσεξεμοῦσιν, οὔτως οἱ τῶν ἀχρήστων ἐφιέμενοι και περιττῶν οὐδὲ τῶν ἀναγκαίων κρατοῦσιν». Ο Πλούταρχος οδηγήθηκε στη δημιουργία της συγκεκριμένης λέξης για να τονίσει τις επιπτώσεις της αδηφαγίας, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε διαταραχές του πεπτικού συστήματος και πιο συγκεκριμένα στην πρόκληση εμετού. Για την κατασκευή αὐτοῦ του ὄρου ο πεζογράφος πέρα από το σύνθετο ρῆμα *ἐξεμέω* χρησιμοποίησε ὡς πρώτο ἔνδυμα την πρόθεση *πρός* προκειμένου να υπογραμμίσει την περαιτέρω συνέχεια αὐτῆς της στομαχικῆς διαταραχῆς. Αξιοπρόσεχτο είναι ὅτι ο συγγραφέας τοποθέτησε αὐτὸ το *ἅπαξ λεγόμενον* εντός μιας παρομοίωσης για να βοηθήσει τους αναγνώστες του να προβοῦν σε κάποιες αντιστοιχίες ἀνάμεσα στο θέμα της αμετροφαγίας και στο ζήτημα

---

¹³⁷ Ο Durling, 1995: 312-313, αναφέρει ὅτι η *ὀφθαλμία* είναι η πάθηση των ματιῶν με την οποία ασχολήθηκε ο Πλούταρχος περισσότερο στο ἔργο του και ἔδωσε σημαντικές πληροφορίες γι' αὐτήν, ὅπως ὅτι επιδεινώνεται περισσότερο με το φως, ὅτι η φλεβίτιδα αποτελεί μια από τις αιτίες εμφάνισῆς της, καθῶς και ὅτι είναι μεταδοτική. Η *ὀφθαλμία* πέρα από το *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* απαντά και στα ἀκόλουθα ἔργα από το *corpus* των *Ἠθικῶν*: στο *Περὶ τοῦ πότερον τὰ ψυχῆς ἢ τὰ σώματος πάθη χειρόνα* (501B): «ὅτι κουφότερόν ἐστιν ὀφθαλμία μανίας και ποδάγρα φρενίτιδος», στο *Περὶ φθόνου και μίσους* (537A): «ὅθεν ἔοικεν ὁ μὲν φθόνος ἀόριστος εἶναι, καθάπερ ὀφθαλμία πρὸς ἅπαν τὸ λαμπρὸν ἐκταρασσόμενος, τὸ δὲ μῖσος ὄρισται, καθ' ὑποκειμένων ἀεὶ τινῶν ἀπεριεῖδόμενον προσώπων», στο *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεῖου βραδέως τιμωρουμένων* (559F): «ὥσπερ οἱ τὴν φλέβα διαιροῦντες ἵνα τὴν ὀφθαλμίαν κουφίσωσιν, οὐδὲν ἔοικε περαιτέρω τῆς αἰσθήσεως ἐφορᾶν», στα *Συμποσιακά* (681D): «και τάχιστα τὰς ὀφθαλμίας ἀναλαμβάνουσιν οἱ συνόντες» και στο *Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως*, ὁμοῦς ἐδῶ ο πεζογράφος ἐπέλεξε το ρῆμα *ὀφθαλμιάω* για να αναφερθεῖ σε αὐτήν (539F): «και μὴν ὥσπερ οἱ τοὺς ὀφθαλμῶντας ἐνοχλεῖν φυλαττόμενοι τοῖς ἄγαν λαμπροῖς σκιάν τινα παραμιγνύουσιν, οὔτως ἔνιοι τοὺς αὐτῶν ἐπαίνους μὴ παντελῶς λαμπροὺς μηδ' ἀκράτους προσφέροντες».

των υλικών αγαθών και για την ακρίβεια να επιτονίσει ότι όπως οι λαίμαργοι κατά τη διάρκεια της αποβολής του γαστρικού περιεχομένου εκτός από τα περιττά τρόφιμα και τα ποτά που έχουν καταναλώσει αποβάλλουν και τα αναγκαία, έτσι και οι άπληστοι, οι οποίοι διακατέχονται από υλιστική βουλιμία, καθώς επιζητούν να αποκτήσουν ακόμα περισσότερα, κινδυνεύουν να χάσουν και τα απαραίτητα για τον βίο τους. Με το *προσεξέμεω* ο φιλόσοφος συνειρμικά ωθεί το αναγνωστικό του κοινό να σκεφτεί ότι η υπερβολή στον τομέα της διατροφής αλλά και της οικονομίας μπορεί να οδηγήσει στην απομάκρυνση των αναγκαίων και των ωφέλιμων.

Ένα άλλο γλωσσικό δημιούργημα του Πλούταρχου είναι το επίθετο *έκτρωτικός*, το οποίο απαντά στο *Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα* και λαμβάνει τη σημασία «ο σχετικός με την έκτρωση» (974D): «αἱ δὲ Κρητικαὶ αἴγες, ὅταν τὸ δίκταμνον φάγωσιν, ἐκβάλλουσαι τὰ τοξεύματα ῥαδίως καταμαθεῖν ταῖς ἐγκύοις τὴν βοτάνην παρέσχον ἐκτρωτικὴν δύναμιν ἔχουσαν· ἐπ' οὐδὲν γὰρ ἄλλο τρωθεῖσαι φέρονται καὶ ζητοῦσι καὶ διώκουσιν <ἢ> τὸ δίκταμνον». Στο παρόν χωρίο ο συγγραφέας αναφέρθηκε σε μια από τις ιδιότητες του δίκταμου και πιο συγκεκριμένα σε αυτή που δίνει στους διάφορους οργανισμούς τη δυνατότητα να απομακρύνουν ορισμένα επιπρόσθετα στοιχεία από τον οργανισμό τους. Οι κασίκες της Κρήτης, όταν χτυπηθούν από τόξα, σπεύδουν να φάνε δίκταμο, διότι με τη βοήθεια αυτού του βοτάνου καταφέρνουν να αποβάλουν τα βέλη από το σώμα τους¹³⁸. Αντίστοιχα οι έγκυες γυναίκες, οι οποίες επιθυμούν να διακόψουν την κύησή¹³⁹ τους, μπορούν να καταναλώσουν δίκταμο. Ο πεζογράφος, λοιπόν, οδηγήθηκε στη λεξιπλασία του όρου *έκτρωτικός* για να επισημάνει ότι το *δίκταμνον* ανήκει στην κατηγορία των *αμβλωτικών φαρμάκων*¹⁴⁰. Αξιοπρόσεχτο είναι ότι ο φιλόσοφος αυτό το *ἄπαξ λεγόμενον* το τοποθέτησε στο κείμενό του με μορφή επιθετικού προσδιορισμού: *έκτρωτικὴν* στη λέξη *δύναμιν* για να τονίσει, ακριβώς, αυτή τη μόνιμη ιδιότητα του δίκταμου να προκαλεί την αποβολή του εμβρύου.

Αναφορά στη σχετική ορολογία, η οποία χρησιμοποιούνταν για τα βότανα, τα φάρμακα ή τα φυτά που προκαλούσαν έκτρωση, ο Πλούταρχος κάνει και στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* (134F): «καθάπερ ἀκόλαστοι γυναῖκες, ἐκβολίαις χρώμεναι καὶ φθορίαις

¹³⁸ Βλ. και Αριστοτέλης *Τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν* Θ(Ι) 612 a3.

¹³⁹ Μια πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη για την έκτρωση στον αρχαίο κόσμο έχει συγγράψει ο Kapparis, 2002: 1-262.

¹⁴⁰ Σημαντικές πληροφορίες για τα αμβλωτικά φάρμακα, καθώς και την ορολογία γύρω από αυτά έχει συλλέξει ο Πανίδης, 2020: 133-135.

ὑπὲρ τοῦ πάλιν πληροῦσθαι καὶ ἡδύπαθεῖν». Εδώ ο συγγραφέας μέσα σε ένα πλαίσιο συνωνυμικής διάθεσης ενέταξε τους όρους *ἐκβολίους* καὶ *φθορίους*, οι οποίοι αναφέρονταν στα εκτριωτικά φάρμακα. Η λέξη *φθόριον*¹⁴¹ συνδέεται με τα γνήσια και τα πιο ισχυρά φάρμακα για την άμβλωση, ενώ το *ἐκβόλιον*¹⁴² δινόταν συνήθως στις γυναίκες, οι οποίες κυφορούσαν κάποιο νεκρό έμβρυο. Στο παρόν εδάφιο ο χαιρώνειος φιλόσοφος στηλιτεύει τις γυναίκες που είναι επιρρεπείς στα πάθη και καταφεύγουν άμεσα σε κάποια από αυτά τα αμβλωτικά φάρμακα, τα οποία μπορούν να αποδειχθούν επικίνδυνα για την υγεία τους, καθώς θα μπορούσαν να επιλέξουν άλλες πιο ακίνδυνες μεθόδους σε περίπτωση που ήθελαν να διακόψουν την εγκυμοσύνη τους. Ο Πλούταρχος καταδικάζει και τη χρήση των εμετικών φαρμάκων, επειδή θεωρεί ότι είναι επιβλαβή για τον οργανισμό και για αυτόν τον λόγο οι άνθρωποι καλό είναι να επιλέγουν άλλες πιο ασφαλείς μεθόδους, ώστε να αποφεύγουν τη δυσπεψία¹⁴³.

Ο Πλούταρχος στο *Πότερα τῶν ζῶων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα* πέρα από τον ιατρικό όρο *ἐκτριωτικός* δημιούργησε και έναν ακόμη, τον *ὑποκλυσμόν*, ώστε μέσα από την κατασκευή αυτών των νεολογισμών του να επιτονίσει ότι τα ζῶα διαθέτουν ιατρικές και φαρμακευτικές γνώσεις, τις οποίες μεταδίδουν και στους ανθρώπους. Στη λεξιπλασία του *ὑποκλυσμοῦ* (καθαρισμός από κάτω/κλύσμα) οδηγήθηκε ο συγγραφέας για να αναφέρει ότι η ίβη, η οποία είναι ένα από τα ιερά πουλιά των Αιγυπτίων, έχει την ικανότητα να αυτοκαθαρίζεται, καθώς κάνει μόνη της κλύσμα χρησιμοποιώντας αλμυρό νερό προκειμένου να απομακρύνει τα περιττά στοιχεία από το εσωτερικό των εντέρων της. Αυτή η τακτική της ίβης αποτέλεσε παράδειγμα για τους Αιγυπτίους, διότι τη μιμήθηκαν και οι ίδιοι για να ανακουφίσουν το πεπτικό τους σύστημα (974C): «τῆς τ' ἴβευος τὸν ὑποκλυσμόν ἄλμη καθαιρομένης Αἰγύπτιοι συνιδεῖν καὶ μιμήσασθαι λέγουσιν· οἱ δ' ἱερεῖς ὕδατι χρῶνται, περιαγνίζοντες ἑαυτοῦς, ἐξ οὗ πέπωκεν ἴβις· ἂν γὰρ ἤ φαρμακῶδες ἢ νοσηρὸν ἄλλως τὸ ὕδωρ, οὐ πρόσεισιν». Σχετική αναφορά για αυτήν την ιατρική γνώση της ίβης κάνει και ο πεζογράφος και στο *Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος* (381C): «ἢ δ' ἴβις ἀποκτείνουσα μὲν τὰ

¹⁴¹ Την καταδίκη των *φθορίων* υποστηρίζει και ο συντάκτης του όρκου του Ιπποκράτη (*Ὁρκος* 15): «ὁμοίως δὲ οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω».

¹⁴² Ο Σωρανός (*Περὶ γυναικείων* 1.60.1.3-5), ο οποίος υπήρξε ένα από τους πιο σημαντικούς γυναικολόγους της ύστερης αρχαιότητας, μας πληροφορεῖ ότι με τη λέξη *ἐκβόλιον*, πέρα από το γεγονός ότι αναφέρονταν στα φάρμακα με τα οποία προκαλοῦσαν την αποβολή των νεκρῶν εμβρύων, δήλωναν και κάποιες βίαιες σωματικές κινήσεις, τις οποίες έκαναν οι γυναίκες στις πρώτες μέρες της εγκυμοσύνης τους προκειμένου να τη διακόψουν. Τον όρο *ἐκβόλιον* σχολιάζει και ο Πανίδης, 2020: 127-128.

¹⁴³ Βλ. *Ἵγιεινὰ παραγγέλματα* (134E).

θανατηφόρα τῶν ἔρπετῶν ἐδίδαξε πρώτη κενώματος ἰατρικοῦ χρεῖαν κατιδόντας αὐτὴν κλυζομένην καὶ καθαιρομένην ὑφ' ἑαυτῆς, οἱ δὲ νομιμώτατοι τῶν ἱερέων καθάρσιον ὕδωρ ἀγνιζόμενοι λαμβάνουσιν ὄθεν ἴβις πέπωκεν».

Στην πραγματεία του Πλουτάρχου *Ὅτι οὐδὲ ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον* εντοπίζουμε τη σύνθετη λέξη *ἀπόσηψις* (γάγγραινα), η οποία είναι μια ακόμα γλωσσική κατασκευή του συγγραφέα, η οποία συνδέεται με τον χώρο της ιατρικής (1087E): «ποία γὰρ ἡδονὴ περὶ ἄρθρα καὶ νεῦρα καὶ πόδας καὶ χεῖρας, οἷς ἐνοικίζεται τὰ δεινὰ πάθη καὶ σχέτλια, ποδαγρικὰ καὶ ῥευματικὰ καὶ φαγεδαινικὰ καὶ διαβρώσεις καὶ ἀποσήψεις;». Ο πεζογράφος μέσα στο πλαίσιο της κριτικής του για τη θεωρία των Επικούρειων σχετικά με την ἡδονή και τη διασύνδεση αυτής με την κοιλιά και τα διάφορα περάσματα του σώματος τονίζει ότι είναι αδύνατο η ἡδονή να σχετίζεται με τα μέρη του σώματος, όπου εγκαθίστανται οι πιο επικίνδυνες ασθένειες. Ο φιλόσοφος σε αυτό το εδάφιο χρησιμοποίησε αρκετά το πολυσύνδετο σχήμα, διότι με τη βοήθεια αυτού παρουσίασε τα σημεία του ανθρωπίνου σώματος, τα οποία μπορούν να προσβληθούν από τις χειρότερες παθήσεις *ἄρθρα καὶ νεῦρα καὶ πόδας καὶ χεῖρας*, όσο και την ονοματολογία αυτών των ασθενειών, οι οποίες είναι αρκετά επιβλαβεῖς, *ποδαγρικὰ καὶ ῥευματικὰ καὶ φαγεδαινικὰ καὶ διαβρώσεις καὶ ἀποσήψεις*. Αυτή η κριτική απέναντι στους Επικούρειους του ἔδωσε το έναυσμα να δημιουργήσει τον ιατρικό ὄρο *ἀπόσηψις* προκειμένου να αναφερθεί στην ασθένεια της σήψης των ιστών, η οποία συνδέεται με τη γάγγραινα και να δημιουργήσει ένα συνώνυμο γι' αυτήν ὄρο.

Μια ἄλλη γλωσσική εφεύρεση του Πλουτάρχου είναι η σύνθετη λέξη *διυγιαίνω* (έχω αρκετά καλή υγεία), η οποία απαντά στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* (135C): «οὔτε γὰρ Ξενοκράτης μᾶλλον διυγιαίνει Φωκίωνος οὔτε Δημητρίου Θεόφραστος». Ο πεζογράφος ἐνέταξε το *διυγιαίνω* ἐντὸς ἐνὸς παραδείγματος με ιστορικές αποχρώσεις, καθὼς σε αὐτὸ γίνονται αναφορὲς σε πρόσωπα του παρελθόντος, ὅπως στον Ξενοκράτη, στον Φωκίωνα, στον Δημήτριο και στον Θεόφραστο. Στην κατασκευή αὐτοῦ του ἰατρικοῦ ὄρου οδήγηθηκε ο φιλόσοφος για να επιτονίσει ὅτι ἡ ραθυμία και ἡ ἀπραξία μπορούν να αποτελέσουν τροχοπέδη για τη διασφάλιση της ἀνθρώπινης υγείας. Για τον συγγραφέα ἡ ἐργασία εἶναι πηγή ζωῆς, καθὼς λειτουργεῖ ευεργετικά για τὴν υγεία.

Το ρήμα *ἀκέομαι*¹⁴⁴ είναι μια από τις λέξεις που χρησιμοποίησαν στην αρχαιότητα για να κατασκευάσουν κάποιους όρους, οι οποίοι συνδέονται με τη θεραπεία των ασθενειών. Ο Πλούταρχος εμπνεύστηκε από αυτό το ρήμα για να δημιουργήσει το επίθετο *ἀκέσιμος*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «θεραπευτικός» και απαντά στο *Πότερον ὕδωρ ἢ πῦρ χρησιμότερον* (956F): «ὠφέλιμον τὰ γοῦν θερμὰ τῶν ὑδάτων ἀκέσιμα καὶ πρὸς θεραπείαν εὐαίσθητα». Στη λεξιπλασία αυτού του όρου οδηγήθηκε ο πεζογράφος για να τονίσει ότι τα θερμά νερά είναι θεραπευτικά και ιαματικά.

3.2 ΤΑ ΑΠΑΞ ΙΑΤΡΙΚΑ ΛΕΓΟΜΕΝΑ

Σχετικά με τα *ἄπαξ* ιατρικά λεγόμενα του Πλουτάρχου παρατηρούμε ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι σύνθετες λέξεις¹⁴⁵: *ἀνάχρωσις*, *ἀπόσηψις*, *διυγιάινω*, *ἐκτρωτικός*, *ἐπιληπτίζω* και *ὑποκλυσμός*, καθώς μια μόνο είναι απλή, η λέξη *ἀκέσιμος*, ενώ ανιχνεύουμε και τρεις πολυσύνθετες¹⁴⁶: *προσαναχρώννυμαι*, *προσεξεμέω*, *συνανάχρωσις*. Ως πρώτο γλωσσικό ένδυμα για αυτούς τους όρους ο πεζογράφος επέλεξε κυρίως προθέσεις, διότι με τη βοήθεια αυτών κατόρθωσε να αναδείξει καλύτερα το νόημα των λέξεων, τις οποίες δημιούργησε. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι στους τεχνικούς όρους *προσαναχρώννυμαι* και *προσεξεμέω* ο συγγραφέας έβαλε ως πρώτο συνθετικό την πρόθεση *πρός* για να τονίσει την έννοια της συνέχειας και στον όρο *συνανάχρωσις* την πρόθεση *σύν* για να υπογραμμίσει την έννοια της συλλογικότητας.

Πηγή έμπνευσης για τη δημιουργία αυτών των γλωσσικών δημιουργημάτων του Πλουτάρχου αποτέλεσαν κάποιες λεξικές εφευρέσεις προγενέστερων συγγραφέων. Για την κατασκευή των *ἄπαξ λεγομένων* *ἀνάχρωσις*, *προσαναχρώννυμαι* και *συνανάχρωσις* ο πεζογράφος βασίστηκε στο ρήμα *ἀναχρώννυμι*¹⁴⁷, το οποίο έπλασε ο

¹⁴⁴ Ο Λυπουρλής, 2014: 886, αναφέρει ότι το *ἀκέομαι*, το *θεραπεύω* και το *ἰάομαι* αποτελούν τα τρία βασικά ρήματα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία πολλών όρων σχετικών με τη θεραπεία των διαφόρων ασθενειών.

¹⁴⁵ Στην προτίμηση του Πλουτάρχου να κατασκευάζει σύνθετες λέξεις αναφορά κάνει ο Russell, 2001: 22-23, Yaginuma, 1992: 4726.

¹⁴⁶ Για το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του Πλουτάρχου να δημιουργεί και πολυσύνθετους όρους λόγο κάνουν και οι Hunter και Russell, 2011: 22.

¹⁴⁷ Για το *ἀναχρώννυμι* και την *ἐπιληψία* βλ. παραπάνω στις σελ. 94 και 91-93 αντίστοιχα.

Θεόφραστος τον 4^ο αιώνα π.Χ. Η λέξη αυτή, η οποία απαντά στο *corpus* της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας συνολικά σαράντα εννέα φορές, ξαναχρησιμοποιήθηκε από τον Πλούταρχο τον 1^ο αιώνα μ.Χ. και επόμενες χρήσεις της έγιναν από μεταγενέστερους λογοτέχνες. Αναφορικά με τους ιατρικούς όρους *ἀπόσηψις*, *ἐπιληπτιζῶ* και *ὑποκλυσμός* ο χαιρώνειος συγγραφέας επηρεάστηκε από τις λέξεις *ἀποσήπομαι*¹⁴⁸, *ἐπιληψία* *ὑποκλύζω*¹⁴⁹, οι οποίες είναι δημιουργήματα του Ιπποκράτη και του κύκλου των μαθητών του. Για το επίθετο *ἐκτρωτικός* ο Πλούταρχος στηρίχτηκε στο ρήμα *ἐκτιρώσκω*, το οποίο ξεκινά το ταξίδι του στον χρόνο τον 5^ο αιώνα π.Χ. και έκανε τις πρώτες του εμφανίσεις στον Ιπποκράτη¹⁵⁰ και τον Ηρόδοτο¹⁵¹. Μια άλλη πηγή έμπνευσης για αυτόν τον όρο είναι η λέξη *ἐκτρωσις*¹⁵², η οποία απαντά για πρώτη φορά στον Αριστοτέλη και χρησιμοποιήθηκε αρκετές φορές από τους ιατρούς της ύστερης αρχαιότητας, όπως από τον γυναικολόγο Σωρανό¹⁵³, αλλά και από τον Γαληνό¹⁵⁴. Οι λέξεις *ἐξεμέω*¹⁵⁵ και *ἀκέομαι*¹⁵⁶ άρχισαν την πορεία τους στον κόσμο της λογοτεχνίας στον Όμηρο και αποτέλεσαν το απαραίτητο γλωσσικό υλικό το οποίο επέλεξε ο Πλούταρχος για να πλάσει την πολυσύνθετη λέξη *προσεξεμέω* και το επίθετο *ἀκέσιμος*. Αναφορικά με το ρήμα *διυγαιίνω* ο βιογράφος βασίστηκε στο ρήμα *ὑγαιίνω*, το οποίο είναι μια λέξη, η οποία κυκλοφορούσε τον 5^ο αιώνα π.Χ. και χρήση της πέρα από τον

---

¹⁴⁸ Ιπποκράτης *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* 8.35, *Αφορισμοί* 6.58.1, *Προρρητικός* 2.1.10, *Κφακαὶ προγνώσεις* 492.1, *Περὶ νόσων* 1.4.7, *Περὶ αἰμορροϊδων* 2.3, *Περὶ Γυναικείων Α* 78.162, *Περὶ ἀδένων* 5.4 και 17.1.

¹⁴⁹ Ιπποκράτης *Περὶ Επιδημιῶν* 5.1.15, 7.1.62, *Περὶ νόσων* 2.12.20, 2.16.15, 2.26.27, 2.40.14, 2.40.21, 2.41.12, 2.50.17, 2.55.15, 2.66.17, 2.67.19, 2.68.7, 2.69.9, 2.73.18, 2.75.3, 3.8.7, 3.16.55, 3.16.57, 3.16.62, *Περὶ Παθῶν* 15.9, 15.20, 21.5, 38.2, *Περὶ Γυναικείης Φύσεως* 28.7, *Περὶ Γυναικείων Α* 56.3.

¹⁵⁰ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* 3.15, 4.29, 10.26, *Αφορισμοί* 3.12.3, 5.31.1, 5.34.2, 5.37.2, 5.38.2, 5.44.2, 5.45.1, 5.55.3, 7.27.1, *Κφακαὶ προγνώσεις* 509.3, 529.1, *Περὶ νόσων* 1.8.16, *Περὶ Γυναικείων* 78.156, 180.3, 242.1.

¹⁵¹ Ηρόδοτος 3.33.1.

¹⁵² Αριστοτέλης *Προβλήματα* 860a 18: «ὥστε ταῖς μὲν κυούσαις ὁ τόκος ὁ ἑαρινὸς εἰς ἐκτρώσεις γίνε-
ται».

¹⁵³ Σωρανός *Περὶ γυναικείων* 1.15.2, 1.46.3, 1.47.1, 1.52.3, 3.17.1, 3.26.2, 3.40.1, 3.47.2, 3.48.2, 3.49.1.

¹⁵⁴ Γαληνός *Περὶ σπέρματος* 4.631.15, *Περὶ κινουμένων διαπλάσεως* 4.662.17, *Εἰς το ἕκτον βιβλίον τῶν Ἐπιδημιῶν* 17 a799, *Τῶν παρ' Ἰπποκράτει γλωττῶν ἐπεξηγήσις* 19.77.

¹⁵⁵ Όμηρος, *Ὀδύσσεια* μ 237,437.

¹⁵⁶ Όμηρος, *Ἰλιάς* Ε 402, 448, Ν 115, Π 29, 523, Χ 2, *Ὀδύσσεια* κ 69, ξ 195 και 383.

Ιπποκράτη¹⁵⁷ είχαν κάνει και άλλοι συγγραφείς, όπως ο Αριστοφάνης¹⁵⁸, ο Ξενοφώντας¹⁵⁹ και ο Πλάτωνας¹⁶⁰.

Τα *ἄπαξ λεγόμενα* του Πλουτάρχου συνδέονται με διάφορους τομείς της υγείας, καθώς οι όροι *ὑποκλυσμός* και *προσεξεμέω* σχετίζονται με το πεπτικό σύστημα, ενώ ο *ἐκτρωτικός* με τον τομέα της γυναικολογίας. Τους όρους *ἐπιληπτίζω* και *προσαναχρώννυμαι* τους δημιούργησε ο πεζογράφος για να αναφερθεί στην ασθένεια της επιληψίας και με τη λέξη *ἀπόσηψις* ο συγγραφέας κατασκεύασε ένα συνώνυμο όρο για την αρρώστια της γάγγραινας. Στην έννοια της θεραπείας και της διατήρησης της καλής υγείας εστίασε την προσοχή με το επίθετο *ἀκέσιμος* και το ρήμα *διυγιαίνω*. Αυτά τα ιατρικά προϊόντα του γλωσσικού εργαστηρίου του πεζογράφου αποδεικνύουν την ευρυμάθειά του και συνεπικουρούν με το γεγονός ότι οι γνώσεις του δεν περιορίζονταν μόνο σε ένα κλάδο της ιατρικής, αλλά επεκτείνονταν σε πολλούς.

Με αφορμή το *ἄπαξ λεγόμενον ἐπιληπτίζω* έγινε αναφορά και στους ιατρικούς όρους *ἐπιληψία* και *ἐπιληπτικός*, τους οποίους ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε αρκετές φορές στα *Ηθικά* γεγονός που καταδεικνύει το έντονο ενδιαφέρον του για αυτή τη σοβαρή ασθένεια, καθώς και τις βαθιές ιατρικές του γνώσεις, οι οποίες αποτελούν απόρροια των αναγνώσεων αλλά και των επαφών του με διάφορους γιατρούς¹⁶¹ για τα ονόματα των οποίων μας πληροφορεί σε κάποια έργα των *Ηθικών* του και κυρίως στα *Συμποσιακά*. Αξιοπρόσεχτο είναι ότι ο πεζογράφος τους όρους *ἐπιληψία* και *ἐπιληπτικός* τις περισσότερες φορές τους ενέταξε εντός παρομοιώσεων, διότι η ιατρική αποτέλεσε για τον συγγραφέα μια σημαντική δεξαμενή άντλησης θεμάτων για την κατασκευή σχημάτων λόγου, ώστε μέσα από αυτήν την υφολογική του επιλογή να βοηθήσει τους αναγνώστες του να κατανοήσουν καλύτερα τα λεγόμενά του.

---

¹⁵⁷ Ο Ιπποκράτης έχει τοποθετήσει τον όρο *ὑγιαίνω* στα περισσότερα από τα έργα του, όπως για παράδειγμα στο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* 8.8, 8.12, 9.3, 10.3, 11.2, 14.10, 16.10, 16.12, 23.3, στο *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* 7.58, στο *Προγνώστικόν* 2.3, 3.5, 3.6, 3.15, 11.2, 11.4, 16.11, στο *Περὶ διαίτης ὀξέων* 9.2, 9.3, 9.38, 18.23.

¹⁵⁸ Βλ. Αριστοφάνης *Νεφέλαι* 95, *Ὀρνιθες* 605, 1214, *Λυσιστράτη* 1228.

¹⁵⁹ Βλ. Ξενοφώντας *Ἀπομνημονεύματα* 2.2, 2.7, 3.12, 4.2, *Οἰκονομικός* 4.24, 10.5, 10.7, 10.11, 11.5, 11.20, 20.18.

¹⁶⁰ Βλ. Πλάτωνας *Θεαίτητος* 159b, 159c, 159d, 166e, 167a, 190c, *Φίληβος* 29d, 45a, 45b, 45c, *Συμπόσιον* 200c.

¹⁶¹ Ο Πλούταρχος στο έργο του έκανε αναφορά στα ονόματα διαφόρων ιατρών που γνώριζε. Ο Μοσχίων είναι ένας από τους κεντρικούς ομιλητές στα *Υγιεινά παραγγέλματα* (122B, 122D, 122E) αλλά γι' αυτόν ο πεζογράφος κάνει λόγο και στα *Συμποσιακά* (658A). Στα *Συμποσιακά* απαντούν ονόματα πολλών ιατρών, όπως ο Αθρύτιος ο Θάσιος (651 A, 651E), ο Ζώπυρος (653C, 653E, 654B) ο Ονησικράτης (678C), ο Τρύφων (646A, 646F, 648B, 648D, 648F, 649 A, 683C, 744F). Στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν* (43B) και στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* (73B) ο φιλόσοφος αναφέρθηκε στον γιατρό Φιλότιμο.

3.3 ΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΟΓΟΥ

Το γεγονός ότι ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε πολλές φορές κάποιους ιατρικούς όρους σε σχήματα λόγου αποδεικνύεται και από τη συγγραφική του κίνηση να παρουσιάσει ορισμένα ανθρώπινα ελαττώματα με μεταφορικό τόνο. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε την *άδολεσχίαν*, την ακατάσχετη φλυαρία, την οποία ο φιλόσοφος παρουσίασε ως ασθένεια στο *Περί άδολεσχίας* και επέλεξε την ορολογία *νόσημα* για να αναφερθεί σε αυτήν (504F): «τῶν δ' ἄλλων παθῶν καὶ νοσημάτων τὰ μὲν ἔστιν ἐπικίνδυνα τὰ δὲ μισητὰ τὰ δὲ καταγέλαστα, τῇ δ' ἄδολεσχία πάντα συμβέβηκε», (511F): «οὐ γὰρ ἔστιν ὡς χαλινῶν ἐφαψαμένους ἐπισχεῖν τὸν ἄδολεσχη, ἀλλ' ἔθει δεῖ κρατῆσαι τοῦ νοσήματος». Η *πολυπραγμοσύνη*, δηλαδή η ενασχόληση με τα ζητήματα των άλλων, είναι μια άλλη αρνητική πτυχή της προσωπικότητας των ανθρώπων, την οποία και αυτήν ο πεζογράφος αποκάλεσε *νόσημα* στο *Περί πολυπραγμοσύνης* (520D): «καὶ γὰρ ἡ αὔξησις ἔθει γέγονε τοῦ νοσήματος κατὰ μικρὸν εἰς τὸ πρόσω χωροῦντος». Ως *νόσημα* χαρακτήρισε ο Πλούταρχος και τη *δυσωπίαν*, την υπερβολική ντροπαλοσύνη, στο *Περί δυσωπίας* (530E): «Ὡς οὖν πολλῶν κακῶν αἴτιον τὸ νόσημα τοῦτ' ὄν πειρατέον ἀποβιάζεσθαι τῇ ἀσκήσει». Στα επικίνδυνα νοσήματα, τα οποία μπορούν να προσβάλουν τον χαρακτήρα των ανθρώπων, ο συγγραφέας συγκαταλέγει τον φθόνο και τη ζήλεια κάτι το οποίο διατυπώνει στο *Περί φιλαδελφίας* (484C): «τὰ δ' ὕστερον αἰ τύχαι φθόνους ἐμποιοῦσαι καὶ ζηλοτυπίας, αἴσχιστα νοσήματα».

Ένα άλλο παράδειγμα λέξης πέρα από το *νόσημα*, το οποίο αξιοποίησε ο Πλούταρχος εντός σχημάτων λόγου και κυρίως παρομοιώσεων και συσχετισμών με άλλους ρόλους, είναι η λέξη *ίατρός*, διότι η έννοια της θεραπείας μπορεί να συνδεθεί και με αρκετούς τομείς του ανθρωπίνου βίου. Με γιατρό επέλεξε να παραβάλει ο πεζογράφος τον καλό φίλο στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* (61D): «ὁ μὲν φίλος ἀεὶ τῷ κρείττονι πάρεστι σύμβουλος καὶ συνήγορος, ὥσπερ ἱατρός τὸ ὑγιαῖνον αὔξων καὶ διαφυλάττων», (63D)¹⁶²: «γὰρ παρὰ τοῦ φίλου χάρις ὥσπερ ζῶον ἐν βάθει τὰς κυριωτάτος ἔχει δυνάμεις, ἐπιδεικτικὸν δὲ καὶ πανηγυρικὸν οὐδὲν ἔπεστιν ἀλλὰ πολλάκις, ὥσπερ ἱατρός λαθῶν ἐθεράπευσε, καὶ φίλος ὠφέλησεν ἐντυχῶν ἢ διαλυσάμενος, ἀγνοοῦντος ἐπιμεληθεῖς», τον πολιτικό στα *Πολιτικά παραγγέλματα*

¹⁶² Βλ. ακόμα *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* 55 A και 73D.

(818E): «ὥς γὰρ ἰατρός, ἀφελὼν πολὺ τοῦ διεφθορότος αἵματος, ὀλίγον ἀβλαβοῦς τροφῆς προσήνεγκεν, οὕτως ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ, μέγα τι τῶν ἀδόξων ἢ βλαβερῶν παρελόμενος, ἐλαφρᾶ πάλιν χάριτι καὶ φιλανθρώπῳ τὸ δυσκολαῖνον καὶ μεμψιμοιροῦν παρηγόρησεν», τον ἔρωτα στον *Ἐρωτικό* (764F): «ἂν μὴ τύχη θείου καὶ σώφρονος Ἐρωτος ἰατροῦ καὶ σωτήρος», τον Πάκκιο¹⁶³ ἀλλὰ καὶ κάθε πολίτη, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ διατηρήσει τὴν ψυχικὴ του γαλήνη στο *Περὶ εὐθυμίας* (468C): «ὥσπερ ἰατρός ὀδοντάγραϊς καὶ ἀγκτήρσιν, ἥπιος φαίνει καὶ μέτριος ἐκ τῶν ἐνδεχομένων, εὐφρανεῖ τῆ σῆ διαθέσει μᾶλλον ἢ λυπήσει ταῖς ἐτέρων ἀηδίαις καὶ μοχθηρίαις» καὶ τον λόγο στα *Συμποσιακά* (710F): «ἐκεῖ μὲν γὰρ ὥσπερ ἰατρὸν ἐφιστάναι δεῖ νοσοῦσιν ἐσπουδακότα καὶ νήφοντα τὸν λόγον».

Αναφορικά με τὰ δικά του ἰατρικὰ γλωσσικὰ δημιουργήματα αὐτὰ που ὁ Πλούταρχος ἐνέταξε ἐντὸς σχημάτων λόγου εἶναι τὰ κάτωθι: *ἀνάχρωσις*, *ἀπόσηψις*, *διυγαίνω* καὶ *προσεξεμέω*, ἐνῶ με κυριολεκτικὴ διάθεση καὶ ὄχι σε μηχανισμούς ἐκφραστικῶν μέσων τοποθέτησε στα συγγράμματά του τὰ ἀκόλουθα: *ἀκέσιμος ἐπιληπτίζω*, *ὑποκλυσμός*, *προσαναχρώννυμαι*¹⁶⁴, *συνανάχρωσις* καὶ *ἐκτρωτικός*. Στα ἔργα, λοιπόν, στα ὁποῖα ὁ φιλόσοφος πραγματεύεται διάφορα θέματα συμπεριλαμβανομένων μερικῶν ἐπιστημονικῶν καὶ ἰατρικῶν, ὅπως εἶναι τὰ *Συμποσιακά*, ἀλλὰ καὶ σε συγγράμματα τὰ ὁποῖα συνδέονται με τὸν κόσμον τῆς φύσης, ὅπου χρειάστηκε σε αὐτὰ νὰ κάνει λόγο καὶ γιὰ τὶς ἰατρικὲς γνώσεις τῶν ζώων, ὅπως στο *Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα*, τοὺς ἰατρικοὺς ὄρους που χρησιμοποίησε δὲν τοὺς ἔβαλε μέσα σε σχήματα λόγου, ἀλλὰ ἐπέλεξε τὴ δηλωτικὴ λειτουργία τῆς γλώσσας, που ἄλλωστε συνάδει καὶ με τὸ ὕφος τῶν ἐπιστημονικῶν κειμένων. Ωστόσο τὴν ἰατρικὴ ορολογία που μεταχειρίστηκε ὁ Πλούταρχος στὶς πραγματεῖες του που ἀνήκουν σε ἄλλα εἶδη, τὰ ὁποῖα συνδέονται με τὸν χῶρον τῆς ἠθικῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, τὴν ἀξιοποίησε, κυρίως, γιὰ τὴ δημιουργία

¹⁶³ Ὁ Πάκκιος εἶναι τὸ πρόσωπο στο ὁποῖο ὁ Πλούταρχος ἀποστέλλει τὴν πραγματεία του *Περὶ εὐθυμίας*.

¹⁶⁴ Ὁ Πλούταρχος τὸ *προσαναχρώννυμαι* με τὴ σημασία του «μολύνω» πέρα ἀπὸ τὰ *Αἴτια Ῥωμαϊκά*, ἐπέλεξε νὰ το τοποθετήσει καὶ στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν προσδιδόντάς του*, ὅμως, μεταφορικὸ τόνο (16F): «προσαναχρώννυται τὸ ψεῦδος ἡμῖν». Στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοι τὸν κόλακα τοῦ φίλου* ὁ Πλούταρχος ἔδωσε σε αὐτὸ τὸ γλωσσικὸ τοῦ δημιουργήματος τὴ σημασία του «ἐπιηρέαζομαι» (51F): «καὶ διαίταις ἀτρέμα παραβάλλον καὶ προσαναχρωννύμενος». Με τὴ σημασία του «συναναστρέφομαι» ἀπαντᾷ στο *Περὶ φιλαδελφίας* (490D): «πρὸς ἀδελφοὺς γενόμενοι χαίρομεν καὶ προσαναχρωννύμεθα», ὅπως καὶ στον *Ἐρωτικό* (754C): «τῶν Βάκχωνι προσαναχρωννύμενων». Μία ἄλλη σημασιολογικὴ ἀπόχρωση που προσέδωσε στα *Συμποσιακά* σε αὐτὴ τὴ λέξη εἶναι «μεταδίδω» (672F): «προσαναχρωννύμενας τῆς ψυχῆς», καθὼς καὶ «χρωματίζω ἐκ νέου» με μεταφορικὴ διάθεση (740F): «τὸν Πλάτωνα τῆ Ὀμηρικῆ Νεκυῖα προσαναχρωννύμενον». Στο *Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικοὺς* (1059F) βρίσκουμε τὸ *προσαναχρώννυμαι* με τὴ σημασία του «ἀκουμπῶ» (1059F): «τὸν ἀπτόμενον αὐτῶν καὶ προσαναχρωννύμενον».

διαφόρων σχημάτων λόγου, όπως μεταφορών και παραδειγμάτων δείχνοντας, όμως, σαφή προτίμηση στην κατασκευή παρομοιώσεων.

3.4 ΙΑΤΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

Με ζητήματα υγείας ο Πλούταρχος ασχολήθηκε στα *Υγιεινά παραγγέλματα*¹⁶⁵, η οποία είναι μια πραγματεία που αφιέρωσε αποκλειστικά στο κομμάτι της ανθρώπινης υγείας και κυρίως στο ζήτημα της διατροφής, την οποία πρέπει να διέπει η αίσθηση του μέτρου και της εγκράτειας. Αρκετές ιατρικές αναφορές ο πεζογράφος έκανε και στα *Συμποσιακά*, καθώς υπάρχουν πολλά προβλήματα τους, τα οποία αφιέρωσε μόνο σε θέματα υγείας, όπως είναι το ακόλουθο (731A): «Εἰ δυνατόν ἐστὶ συστήναι νοσήματα καινὰ καὶ δι' ἃς αἰτίας». Ιατρικές νύξεις ο πεζογράφος έκανε και μέσα στο πλαίσιο της ανάπτυξης και άλλων θεμάτων των *Συμποσιακῶν*, όπως είναι το κάτωθι (680B): «Περὶ τῶν καταβασκαίνειν λεγομένων», εντός της ανάλυσης του οποίου εντοπίζουμε και το γλωσσικό δημιούργημά του *συνανάχρωσις* (680E): «ἢ γὰρ ἐπαφή καὶ συνανάχρωσις ἔχει τινὰ φαινομένην πάθους ἀρχήν». Κάποια από τα ιατρικά θέματα που παρουσίασε ο Πλούταρχος στα *Συμποσιακά* τού επέτρεψαν να ξεδιπλώσει και ορισμένες από τις γνώσεις του γύρω από τα φάρμακα και τα βότανα¹⁶⁶, τα οποία χρησιμοποιούσαν για να αντιμετωπίσουν διάφορες ιατρικές καταστάσεις. Το πρώτο πρόβλημα του τρίτου βιβλίου των *Συμποσιακῶν* (645D): «Εἰ χρηστέον ἀνθίνους στεφάνους παρὰ πότον» έδωσε την αφορμή στον φιλόσοφο να κάνει λόγο για διάφορα φυτά¹⁶⁷, όπως για τον κισσό, τον οποίο χρησιμοποιούσαν ως αντίδοτο στο κρασί, αλλά να εστιάσει την προσοχή του και στην ετυμολογία¹⁶⁸ μερικών βοτάνων, η οποία ήταν δηλωτική και της λειτουργίας τους. Ανάμεσα σε αυτά τα φυτά ο Πλούταρχος συγκαταλέγει την καρυδιά,

---

¹⁶⁵ Αξίζει να σημειώσουμε ότι στα *Υγιεινά παραγγέλματα* τα ρηματικά επίθετα είναι το κυρίαρχο υφολογικό όπλο που χρησιμοποίησε ο Πλούταρχος για να μεταλαμπαδεύσει στους αναγνώστες του τις νοθεσίες του για τη διατροφή, αλλά και κάποιες παραινέσεις για τη διαφύλαξη της υγείας, βλ. το σχετικό κεφάλαιο «*Ρηματικά επίθετα σε -τέον*». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο της πρεπολογίας ο πεζογράφος έκανε χρήση και των απρόσωπων με κυρίαρχο το *δεῖ*, βλ. το κεφάλαιο «*Τα απρόσωπα ρήματα*».

¹⁶⁶ Ο Durling, 1995: 314, παρουσιάζει αρκετά από τα φάρμακα για τα οποία κάνει λόγο ο Πλούταρχος στα *Ηθικά*.

¹⁶⁷ Βλ. *Συμποσιακά* (647A-D).

¹⁶⁸ Ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο για τη χρήση της ετυμολογίας στα *Ηθικά* του Πλουτάρχου έχει συγγράψει ο Martos Montiel, 1994: 575-582.

την οποία ετυμολογεί από το επίθετο *καρωτικός*, επειδή βγάζει βαριά πνοή που προκαλεί έντονες ενοχλήσεις σε όσους κοιμούνται δίπλα της. Τον νάρκισσο τον συνδέει με τον *ναρκώδη*, γιατί προκαλεί νάρκη. Το όνομα του απήγανου οφείλεται στην ιδιότητά του να πήζει και να ξεραίνει το σπέρμα, λόγω της θερμότητάς του. Αναφορικά με τον απήγανο ο συγγραφέας μάς πληροφορεί ότι ήταν πολύ κακός για τις έγκυες γυναίκες. Κάποια ευεργετικά φυτά είναι ο μενεξές και το ρόδο, διότι ανακουφίζουν από τον πονοκέφαλο καθώς και τα άνθη της Κύπρου, ο κρόκος και η βάκκαρις, επειδή προσφέρουν ηρεμία στον ύπνο. Στα πλέον επικίνδυνα συγκαταλέγονταν ο *σμίλαξ* και η *μήκων*¹⁶⁹, γιατί όσοι άνθρωποι κοιμόντουσαν στη σκιά του πρώτου πέθαναν, ενώ όσοι μάζευαν χυμό από το δεύτερο λιποθυμούσαν. Στο τρίτο βιβλίο ο Πλούταρχος έκανε ακόμα αναφορά στον *ύοσκάμον*¹⁷⁰, ο οποίος προκαλούσε τρέλα. Το γεγονός ότι ο συγγραφέας ήταν αρκετά πολυμαθής και γύρω από το κομμάτι της φαρμακολογίας αποδεικνύεται και από το ότι ήταν γνώστης και κάποιων φαρμάκων, τα οποία δεν απαντούν πολλές φορές στο *corpus* της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας, όπως είναι το *έκβόλιον*¹⁷¹, το οποίο ήταν εκτριωτικό φάρμακο και το βρίσκουμε συνολικά είκοσι φορές¹⁷² στον κόσμο των αρχαίων κειμένων.

3.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Πλούταρχος είχε ένα έντονο ενδιαφέρον γύρω από το κομμάτι της υγείας και θεωρούσε ότι στα διάφορα ζητήματα, τα οποία συνδέονταν με αυτήν, πέρα από τους γιατρούς έπρεπε να συμμετάσχουν και οι φιλόσοφοι¹⁷³, κάτι το οποίο, μάλιστα, διατυπώνει ξεκάθαρα στα *Υγιεινά παραγγέλματα* (122E): «ὥστ' οὐ παράβασιν ὄρων ἐπικαλεῖν δεῖ τοῖς περὶ ὑγιεινῶν διαλεγομένοις φιλοσόφοις, ἀλλ' εἰ μὴ παντάπασιν

---

¹⁶⁹ Συμποσιακά 647F-648 A.

¹⁷⁰ Συμποσιακά 649B.

¹⁷¹ Βλ. παραπάνω σελ. 96-97.

¹⁷² Το *έκβόλιον* πέρα από τον Πλούταρχο το βρίσκουμε στον Ιπποκράτη: *Περὶ Γυναικείης Φύσεως* 35.50, *Γυναικείων Α'* 95.1, 78.60, 78.84, 78.118, 78.133, 78.140, 78.142, 78.153, 78.165, 78.170, 78.174, 91.25, στον Διοσκουρίδη *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς* 3.32.3, 4.182.4, στον Σωρανό *Περὶ γυναικείων* 1.60.1 και στον Οριβάσιο *Ἰατρικῶν Συναγωγῶν* 10.30.8, *Βιβλία Εὐνάπιον* 4.110.5.

¹⁷³ Ο Λυπουρλής, 2008: 147, διατυπώνει την άποψη ότι στην αρχαιότητα η σχέση μεταξύ ιατρικής και φιλοσοφίας ήταν στενή.

ἀνελόντες οἴονται δεῖν τοὺς ὄρους ὥσπερ ἐν μιᾷ χώρᾳ κοινῶς ἐμφιλοκαλεῖν, ἅμα τὸ ἡδὺ τῷ λόγῳ καὶ τὸ ἀναγκαῖον διώκοντες».

Οἱ ιατρικὲς νύξεις που ἔκανε ὁ Πλούταρχος στὸ *corpus* τῶν *Ἠθικῶν* πέρα ἀπὸ τὴ χρήση τοῦ παραδοσιακοῦ λεξιλογίου τὸν οδήγησαν καὶ στὴ δημιουργία τῶν ἀκόλουθων νεολογισμῶν: *ἀκέσιμος*, *ἀνάχρωσις*, *ἀπόσηψις*, *διυγιαίνω*, *ἐκτρωτικός*, *ἐπιληπτίζω*, *προσαναχρώννυμαι*, *προσεξεμέω*, *συνανάχρωσις* καὶ *ὑποκλυσμός*. Στὰ *Αἴτια Ῥωμαϊκά* εντοπίζουμε τοὺς ὄρους *ἐπιληπτίζω* καὶ *προσαναχρώννυμαι* καὶ στὰ *Συμποσιακά* τὸν ὄρο *συνανάχρωσις*, καθὼς στὰ αὐτὰ τὰ ἔργα ὁ συγγραφεὺς ἀνέπτυξε ευρύτερης θεματολογίας ζητήματα γεγονόσ που τοῦ ἔδωσε τὴν ευκαιρία νὰ ἀναφερθεῖ καὶ σὲ ιατρικὰ θέματα. Τὰ ἅπαξ λεγόμενα *ἐκτρωτικός* καὶ *ὑποκλυσμός* ἀπαντοῦν στὸ *Πότερα τῶν ζῶων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα* καὶ ἡ κατασκευὴ τοὺς ἐντάσσεται μέσα στὸ πλαίσιο τῆς προσπάθειας τοῦ χαιρώνειου φιλόσοφου νὰ τονίσει ὅτι τὰ ζῶα διαθέτουν ιατρικὲς γνώσεις, οἱ οποίες ἀποτελοῦν παράδειγμα καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Στὸ *Πότερον ὕδωρ ἢ πῦρ χρησιμώτερον* ἀνιχνεύουμε τὸ ἐπίθετο *ἀκέσιμος* καὶ ἀποτελεῖ μέρος τῆς προσπάθειας τοῦ φιλοσόφου νὰ πείσει τοὺς ἀναγνώστες του γιὰ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα που διαθέτει ἡ φωτιά. Τὴ λεξικὴ κατασκευὴ *διυγιαίνω* τὴ βρίσκουμε ἐντὸς ἐνὸς παραδείγματος στὰ *Υγιεινὰ παραγγέλματα* καὶ ὁ βιογράφος τὴ συνδέσσε με τὴν προσπάθειά του νὰ υπογραμμίσαι ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ευεργετικὸς παράγοντας γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς υγείας. Ιατρικὲς λέξεις τοῦ Πλουτάρχου ἀνιχνεύουμε καὶ σὲ δυο ἠθικὲς πραγματείες του στὸ *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου τὴν ἀνάχρωσιν* καὶ στὸ *Περὶ φιλοπλουτίας* τὴ λέξη *προσεξεμέω*. Τὸ γλωσσικὸ του δημιούργημα *ἀνάχρωσις* ὁ Πλούταρχος τὸ ἐνέταξε ἐντὸς ἐνὸς ιατρικοῦ παραδείγματος γιὰ νὰ ἐπισημάναι ὅτι ἡ μόλυνση μπορεῖ νὰ λάβει καὶ μεταφορικὲς διαστάσεις καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν χώρο τῆς ιατρικῆς νὰ συνδεθεῖ καὶ με τὸν χώρο τῆς ἠθικῆς καὶ νὰ ἐπηρεάσει καὶ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Τὸν πολυσύνθετο ὄρο *προσεξεμέω* ὁ φιλόσοφος ἐπέλεξε νὰ τὸν βάλει στὸ κείμενό του με κυριολεκτικὸ τόνο, ὁμῶς μέσα σὲ ἕνα μηχανισμό παρομοίωσης γιὰ νὰ υπογραμμίσαι ὅτι ἡ ἐννοια τῆς ἀποβολῆς τῶν ἀναγκαῖων μπορεῖ πέρα ἀπὸ τὸ γαστρεντερικὸ σύστημα νὰ ἐπηρεάσει καὶ τὸν τομέα τῆς οικονομίας, ὅταν οἱ ἀνθρώποι διακατέχονται ἀπὸ τάσεις υπερβολῆς. Σὲ ἕνα ιατρικὸ παράδειγμα ὁ βιογράφος ἐπέλεξε νὰ ἐγκαταστήσει καὶ τὸν τεχνικὸ ὄρο *ἀπόσηψις*, ὥστε νὰ στηλιτεύσει με αὐτὸν τὸν τρόπο τὴ θεωρία τῶν *Ἐπικούρειων* ὅτι ἡ ἡδονὴ συνδέεται με διάφορα σημεῖα τοῦ σώματος.

Ο Πλούταρχος, λοιπόν, έτρεφε ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιατρική και είχε βαθύτατες γνώσεις γύρω από αυτήν την επιστήμη, διότι το νόσημα πέρα από τον τομέα της ιατρικής μπορεί να υπάρξει και στον ηθικό τομέα και για αυτό προκειμένου να επέλθει η *ΐασις* των ηθικών τραυμάτων κρίνεται απαραίτητη η συμμετοχή των συγγραφέων και των φιλόσοφων, οι οποίοι πρέπει να λειτουργήσουν σαν ιατροί και να θεραπεύσουν αυτές τις πληγές, αλλά και τις ηθικές ασθένειες των αναγνωστών τους. Αξίζει όμως να σημειώσουμε ότι οι νοηθεσίες του πεζογράφου είχαν και ως στόχο τη διασφάλιση της ανθρώπινης υγείας, διότι μόνο μέσα από την εξασφάλισή της θα μπορέσουν οι άνθρωποι να επιδοθούν με ζήλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους και των ζητημάτων των σχετικών με την αρετή, όπως άλλωστε διατυπώνει και ο ίδιος στο τέλος των *Υγιεινῶν παραγγελμάτων* (137E): «ἀποδιδόντας καὶ τὴν καλὴν καὶ ἐράσμιον ὑγίειαν ὧν δίδωσιν ἀγαθῶν κάλλιστον ἡγουμένους δίδοναι τὸ πρὸς κτῆσιν ἀρετῆς καὶ χρῆσιν ἔν τε λόγοις καὶ πράξεσιν ἀκώλυτον αὐτῶν».

4. Η ΠΡΟΘΕΣΗ ΣΥΝ ΚΑΙ Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

Μέσα από το ταξίδι μας στα *Ηθικά* του Πλουτάρχου οδηγηθήκαμε στο συμπέρασμα ότι ο χαιρώνειος πεζογράφος παρήγαγε ένα μεγάλο αριθμό σύνθετων λέξεων. Αναφορικά με το πρώτο συνθετικό χρησιμοποίησε διάφορες γλωσσικές ύλες, όμως στην πρόθεση *σύν* φαίνεται ότι έδειχνε μεγαλύτερη προτίμηση, καθώς στο έργο του εντοπίσαμε μια πληθώρα όρων, οι οποίοι φορούν ως πρώτο ένδυμα τη συγκεκριμένη άκλιτη λέξη. Αυτή, μάλιστα, η υφολογική του προτίμηση αντανακλά μια συλλογική διάσταση της σκέψης του.

Α. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΡΗΜΑΤΟΣ

ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΑ ΑΝΑ ΕΡΓΟ

Περὶ φιλαδελφίας

Έναν τέτοιο άνεμο ομαδικής διάθεσης εντοπίζουμε και στο *Περὶ φιλαδελφίας*, ένα οικογενειακό έργο με συλλογικές λάμπεις, διότι αναφέρεται στο σωστό χτίσιμο των αδελφικών σχέσεων (482E): «δεῖ δὲ τούναντίον, ὅπου μὲν ὀργή, συνεκδέχεσθαι καὶ συνυποδύεσθαι καθάπερ τῷ συνεργεῖν ποιοῦντα κουφοτέραν, ὑπουργίαις δὲ καὶ χάρισι συνεισποιεῖν ἀμωσγέπως τὸν ἀδελφόν». Εδώ παρατηρήσαμε μια υψηλή συγκέντρωση λέξεων επενδεδυμένων με την πρόθεση *σύν*. Συνολικά ανιχνεύσαμε τέσσερις σύνθετους όρους εκ των οποίων οι δυο αποτελούν κατασκευάσματα του γλωσσικού ζυμωτηρίου του Πλουτάρχου. Πρόκειται για τα πολυσύνθετα ρήματα *συνυποδύομαι* και *συνεισποιέω*, τα οποία ο φιλόσοφος επέλεξε να τα παρουσιάσει με τη μορφή ονοματικών τύπων του ρήματος και συγκεκριμένα *απαρεμφάτων*.

Το *απαρέμφατο* *συνυποδύεσθαι* (διεισδύω μαζί) αποτελεί μέρος ενός ζεύγους συνωνύμων και αναφέρεται στην από κοινού διείσδυση και εισχώρηση των παιδιών μιας οικογένειας σε ένα πρόβλημα. Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στον ρόλο που καλείται να αναλάβει ο συνετός αδερφός, ο οποίος σύμφωνα με το κείμενο πρέπει στις

διαδρομές των λαθών του αδερφού του να φανεί συνοδοιπόρος. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αλληλοβοήθειας και αλληλοϋποστήριξης οφείλει το πιο λογικό παιδί της οικογένειας να συμμετάσχει από κοινού με τον αδερφό του και σε διάφορες δραστηριότητες, ώστε με αυτόν τον τρόπο να βοηθήσει στην ανοικοδόμηση των οικογενειακών σχέσεων. Αυτήν τη συμμετοχική του δραστηριότητα εκφράζει και το *απαρέμφατο συνεισποιεῖν* (συμμετέχω μαζί).

Την ίδια σημασιολογική απόχρωση παρουσιάζει αυτή η λέξη και σε ένα άλλο τμήμα αυτού του οικογενειακού έργου (484D): «τῷ μὲν οὖν ὑπερέχοντι παραινέσειεν ἂν τις, πρῶτον μὲν οἷς δοκεῖ διαφέρειν, ταῦτα κοινὰ ποιεῖν τοῖς ἀδελφοῖς, συνεπικοσμοῦντα τῇ δόξῃ καὶ συνεισποιοῦντα ταῖς φιλίαις· κἂν λέγειν δεινότερος ἢ, χρῆσθαι παρέχοντα τὴν δύναμιν, ὡς ἐκείνων μηδὲν ἦττον οὔσαν». Η μετοχή *συνεισποιοῦντα* αναφέρεται πάλι στον ρόλο που πρέπει να αναλάβει ο πιο νουνεχός αδελφός, ο οποίος σύμφωνα με τον συγγραφέα οφείλει να μοιράζεται με τα αδέλφια του τους φίλους του, προκειμένου να σφυρηλατηθούν ισχυροί δεσμοί.

Την κοινή γραμμή που πρέπει να ακολουθήσουν τα αδέλφια στο ζήτημα απόκτησης φίλων αναπτύσσει ο Πλούταρχος και σε ένα άλλο σημείο στο *Περὶ φιλαδελφίας* (490F): «ὄθεν οὔτε τὸ συνεσθίειν ἀδελφοὺς καὶ συμπίνειν οὔτε τὸ συμπαίζειν καὶ συνδιημερεύειν οὔτω συνεκτικόν ἐστιν ὁμονοίας, ὡς τὸ συμφιλεῖν καὶ συνεχθραίνειν ἥδεσθαί τε τοῖς αὐτοῖς συνόντα καὶ τοὺς αὐτοὺς βδελύσσεσθαι καὶ φεύγειν». Στο προαναφερθέν χωρίο παρατηρήσαμε μια συσσώρευση σύνθετων λέξεων, οι οποίες έχουν ως πρώτο συνθετικό την πρόθεση *σύν* και είναι παρουσιασμένες με τη μορφή ἐναρθρων ἀπαρεμφάτων: *τὸ συνεσθίειν καὶ συμπίνειν, τὸ συμπαίζειν καὶ συνδιημερεύειν, τὸ συμφιλεῖν καὶ συνεχθραίνειν*. Μάλιστα κάποιες από αυτές βρίσκονται ενταγμένες και σε ζεύγη συνωνύμων. Γλωσσικό προϊόν του εργαστηρίου της σκέψης του Πλουτάρχου αποτελεί το *απαρέμφατο συνεχθραίνειν* (έχω τους ίδιους εχθρούς), το οποίο δηλώνει ότι τα αδέλφια οφείλουν να διαθέτουν κοινούς εχθρούς. Η απόκτηση κοινών φίλων και εχθρών αποτελεί για τον πεζογράφο ένα σημαντικό ηθικό στυλοβάτη πάνω στον οποίο μπορούν να οικοδομηθούν στέρεες αδελφικές σχέσεις. Ο χαιρώνειος συγγραφέας διάνθισε, λοιπόν, το συγκεκριμένο έργο με ενδιαφέρουσες σύνθετες δημιουργίες, επειδή αυτές εκφράζουν το πλαίσιο συλλογικής διάθεσης και συνεργασίας, που είναι απαραίτητο να υπάρχει μεταξύ αδερφών, ώστε να αναπτυχθούν μεταξύ τους ισχυροί δεσμοί και να βαδίσουν εκείνοι αγαπημένοι και ενωμένοι τον δρόμο της ζωής.

Όμως αξίζει να αναφέρουμε ότι μερικές από τις παραπάνω λέξεις απαντούν και σε κάποια άλλα έργα του Πλουτάρχου και μάλιστα πάλι με τη μορφή ονοματικών τύπων του ρήματος. Στο *Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως* βρίσκουμε τη μετοχή *συνυποδουόμενον*, την οποία ο συγγραφέας επέλεξε να τοποθετήσει μέσα στο πλαίσιο της επίκλησης της αυθεντίας του Δημοσθένη και για την ακρίβεια στην αναφορά του στον *Περὶ τοῦ στεφάνου* λόγο του ρήτορα (542B): «καὶ ὅλως ὁ περὶ τοῦ στεφάνου λόγος εὐφύεστατα ταῖς ἀντιθέσεσι καὶ λύσεσι τῶν αἰτιῶν ἐπεισάγει τοὺς ἐπαίνους. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦτο χρήσιμόν ἐστιν ἐν ἐκείνῳ τῷ λόγῳ καταμαθεῖν, ὅτι μιγνῶν ἐμμελέστατα τῷ περὶ αὐτοῦ λόγῳ τὸν περὶ τῶν ἀκουόντων ἔπαινον ἀνεπίφθονον ἐποίει καὶ ἀφίλαυτον· οἴους μὲν Εὐβοεῦσιν Ἀθηναῖοι παρέσχον αὐτοὺς οἴους δὲ Θηβαίοις, ὅσα δὲ Βυζαντίους ἀγαθὰ καὶ Χερρονησίτας ἐποίησαν· αὐτῷ δὲ τῆς διακονίας μετεῖναι φάσκων. λανθάνει γὰρ οὕτω τὸν ἀκροατὴν τοῖς ἰδίους ἐπαίνοις συνυποδουόμενος· ὅς τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ λεγομένοις ἤδεται, καὶ χάριν μὲν ἐφ' οἷς κατώρθωσεν ἔχει, τῷ δὲ χαίρειν εὐθὺς ἔπεται τὸ θαυμάζειν καὶ ἀγαπᾶν δι' ὃν κατώρθωσεν». Αυτός ο γλωσσικός όρος χρησιμοποιείται για να τονίσει τη λειτουργική πλευρά του αυτοεπαίνου, ο οποίος, όταν παντρεύεται και συνδυάζεται με τον συλλογικό, μπορεί να λειτουργήσει ευεργετικά για το κοινό σύνολο. Η συγκεκριμένη λέξη πέρα από το *corpus* των *Ηθικῶν* απαντά και στους *Παράλληλους Βίους* (*Βροῦτος*, 18.14.2): «ἐνθα δὴ δεδιῶς πολιορκίαν ὁ Βροῦτος ἀπέπεμπε τοὺς ἀρίστους τῶν συναναβάντων, οὐκ ἀξιῶν τῆς αἰτίας μὴ μετέχοντας αὐτοὺς συνυποδύεσθαι τὸν κίνδυνον». Εδώ, όμως, είναι βαφτισμένη με την έννοια «αντιμετωπίζω μαζί». Στο σημείο αυτό έκανε την εμφάνισή του ο μηχανισμός πολλαπλῶν σημασιολογικῶν αποχρώσεων¹⁷⁴ που χαρακτήριζε κάποιες φορές την πένα του Πλουτάρχου.

Στα *Πολιτικά παραγγέλματα* βρίσκουμε το απαρέμφατο *συνεισποιεῖν* να είναι εγκατεστημένο στο κεφάλαιο, όπου ο Πλούταρχος αναφέρεται στον τρόπο συμπεριφοράς που αρμόζει οι πολιτικοί να εκδηλώνουν και να εφαρμόζουν απέναντι στους φίλους τους (808D): «ἔτι τοίνυν ταῖς καλαῖς καὶ φιλανθρώποις χάρισι δεῖ τοὺς φίλους συνεισποιεῖν καὶ κελεύειν τοὺς εὖ παθόντας ἐκείνους ἐπαινεῖν καὶ ἀγαπᾶν, ὡς αἰτίους ἅμα καὶ συμβούλους γεγενημένους». Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να τονίσει ότι όσοι ασχολούνται με τον χώρο της πολιτικής οφείλουν στο ζήτημα των καλῶν ευεργεσιῶν τους να καθιστούν τους φίλους τους κοινωνούς και συμμετόχους.

¹⁷⁴ Την τάση του Πλουτάρχου για πολυσημία αναφέρει και ο Zadorojnyi, 2014: 313.

Πῶς ἄν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου

Μια διαφορετική αίσθηση ομαδικότητας με αρνητική χροιά εντοπίζουμε στο *Πῶς ἄν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου*, όπου γίνεται λόγος για τη μιμητική συμπεριφορά του κόλακα, ο οποίος ως χαμαιλέοντας συναισθημάτων προσπαθεί να παγιδέψει τα θύματά του. Στο ακόλουθο τμήμα ο Πλούταρχος για να καταδείξει τον τρόπο λειτουργίας του ατόμου που επιθυμεί να κολακέψει προβαίνει σε μια παρομοίωση μαθηματικού τύπου (63C): «ὥς γὰρ οἱ μαθηματικοὶ τὰς ἐπιφανείας καὶ τὰς γραμμὰς λέγουσι μῆτε κάμπτεσθαι μῆτε διατείνεσθαι μῆτε κινεῖσθαι καθ' ἑαυτάς, νοητὰς καὶ ἄσωμάτους οὔσας, συγκάμπτεσθαι δὲ καὶ συνδιατείνεσθαι καὶ συμμεθίστασθαι τοῖς σώμασιν ὧν πέρατά εἰσιν, οὕτω τὸν κόλακα φωράσεις ἀεὶ συνεπιφάσκοντα καὶ συναποφαινόμενον καὶ συνηδόμενον νῆ Δία καὶ συνοργιζόμενον, ὥστε παντελῶς ἔν γε τούτοις εὐφώρατον εἶναι τὴν διαφοράν». Σε αυτό το απόσπασμα υπάρχουν αρκετές σύνθετες λέξεις, οι οποίες φωτίζουν τον τρόπο δράσης του κόλακα: *συνεπιφάσκοντα καὶ συναποφαινόμενον καὶ συνηδόμενον καὶ συνοργιζόμενον*. Η γλωσσική δημιουργία *συνεπιφάσκω* (εκφράζομαι με τον ίδιο τρόπο) αποτελεί ἄπαξ λεγόμενον και χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι ο κόλακας ακολουθεί έναν τρόπο έκφρασης ανάλογο με αυτόν των ανθρώπων που θέλει να προσελκύσει.

Παραμένοντας σε αυτό το έργο παρατηρήσαμε ότι, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, ο κόλακας πέρα από τη συλλογική πολιτική που ακολουθεί για να σαγηνέψει τα θύματά του μετέρχεται και κάποια όπλα επιβράβευσης. Αυτήν την τακτική του εγκωμιασμού εκφράζει η πολυσύνθετη λέξη *συνεπικροτέω* (επιδοκιμάζω μαζί), η οποία αποτελεί επίσης δημιούργημα του πεζογράφου (56B): «ὅσοι σοὶ μὲν οὖν ἢ πρᾶξιν ἢ λόγον ἢ σπουδάσαντος ὅτιοῦν ἢ σκώψαντος εὐχερῶς ἐπαινοῦσι καὶ συνεπικροτοῦσιν, εἰς τὸ παρόν εἰσιν οὗτοι καὶ τὰ ὑπὸ χεῖρα βλαβεροὶ μόνον». Με την ίδια έννοια της επιδοκιμασίας βρίσκουμε αυτόν τον όρο να απαντά και σε ένα άλλο σημείο του ίδιου έργου (63A): «ἀλλ' ὥσπερ οἱ τραγωδοὶ χοροῦ δέονται φίλων συναδόντων ἢ θεάτρου συνεπικροτοῦντος». Μια άλλη μέθοδος του κόλακα συνδέεται με το γεγονός ότι ο ίδιος αποδεικνύεται εμπρηστής αρνητικῶν συναισθημάτων, επειδή αναζωπυρώνει τη ματαιοδοξία των ανθρώπων που θέλει να δελεάσει. Η γλωσσική κατασκευή του συγγραφέα *συνεπιτυφώω* (ενισχύω τη ματαιοδοξία κάποιου)

χρησιμοποιείται για να υπογραμμίσει αυτήν του την ιδιότητα (58B): «ἐπαινέσαι καὶ συνεπιτυφῶσαι βουλόμενος».

Μέσα στον παραινετικό τόνο που χαρακτηρίζει το *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* εντοπίζουμε και μια ομάδα συμβουλών, οι οποίες ως κύριο στόχο τους έχουν τη διαμόρφωση υγιών φιλικών σχέσεων (64C-D): «συνεργεῖν γὰρ δεῖ τῷ φίλῳ μὴ συμπανουργεῖν, καὶ συμβουλεύειν μὴ συνεπιβουλεύειν, καὶ συμμαρτυρεῖν μὴ συνεξαπατᾶν, καὶ συνατυχεῖν νῆ Δία μὴ συναδικεῖν». Το απρόσωπο ρήμα *δεῖ*, μάλιστα, υπογραμμίζει και τονίζει αυτό το κλίμα νουθεσίας. Αυτές οι προτροπές παρουσιάστηκαν με μορφή απαρεμφάτων τοποθετημένων σε αντιθετικά ζεύγη και σε πολυσύνδετο σχήμα. Συνολικά βρήκαμε τέσσερα ζευγάρια λέξεων, οι οποίες είναι όλες σύνθετες και φέρουν ως πρώτο συνθετικό την πρόθεση *σύν*: *συνεργεῖν μὴ συμπανουργεῖν, συμβουλεύειν μὴ συνεπιβουλεύειν, συμμαρτυρεῖν μὴ συνεξαπατᾶν, συνατυχεῖν μὴ συναδικεῖν*.

Δημιουργία του Πλουτάρχου αποτελεί το *σμπανουργεῖν* (δολοπλοκῶ μαζί), το οποίο δηλώνει αυτόν που συμμετέχει μαζί με κάποιον άλλο σε μια πανουργία. Τον συγκεκριμένο γλωσσικό όρο ο φιλόσοφος τον σχημάτισε προκειμένου να βρεθεί σε μια σχέση εναντίωσης με το *συνεργεῖν*, ώστε με αυτόν τον τρόπο να υπηρετήσει τις συγγραφικές του σκοπιμότητες. Αξίζει, λοιπόν, να αναφέρουμε ότι ο πεζογράφος τοποθέτησε αυτές τις σύνθετες λέξεις σε αντίθετα ζεύγη για να προβάλει τα χαρακτηριστικά που πρέπει να διαθέτει ένας πραγματικός φίλος, αλλά και αυτά που συνδέονται με τον χαρακτήρα των κολάκων, ώστε να τα αποφύγει τόσο το αναγνωστικό κοινό όσο και ο Αντίοχος Φιλοπάπος, στον οποίο αποστέλλει το συγκεκριμένο έργο¹⁷⁵.

Ένας σωστός φίλος, σύμφωνα με το ίδιο σύγγραμμα, δεν πρέπει να υποστηρίζει τις άνομες πράξεις του φίλου του (64D): «οὐδὲ γὰρ τὸ συνειδέναι τοῖς φίλοις τὰ αἰσχρὰ, πόθεν γε δὴ τὸ συμπράττειν καὶ συνασχημονεῖν αἰρετόν ἐστιν;». Μέσα σε αυτήν τη ρητορική ερώτηση, η οποία έχει τοποθετηθεί για λόγους έμφασης και επιτονισμού, βρίσκεται εγκλωπωμένη η κατασκευή του Πλουτάρχου *συνασχημονέω*. Αυτή η λέξη λαμβάνει την έννοια «συμμετέχω από κοινού σε άνομες πράξεις». Αξίζει να σημειώσουμε ότι εδώ παρατηρήσαμε πάλι τη συνάθροιση αρκετών όρων κοσμημένων

---

¹⁷⁵ (48E): «τῷ σφόδρα φιλεῖν ἑαυτόν, ὃ Ἀντίοχε Φιλόπαππε, φάσκοντι συγγνώμην μὲν ἅπαντας ὁ Πλάτων διδόναι φησί, κακίαν δὲ σὺν πολλαῖς ἄλλαις ἐγγίγνεσθαι μεγίστην, ὑφ' ἧς οὐκ ἔστιν αὐτοῦ κριτὴν δίκαιον οὐδ' ἀδέκαστον εἶναι».

με την πρόθεση *σύν* και παρουσιασμένων με τη μορφή έναρθρων απαρεμφάτων: *τὸ συνειδέναί, τὸ συμπράττειν καὶ συνασχημονεῖν*.

Πολιτικά παραγγέλματα

Ένα άλλο έργο στο οποίο υπάρχει διάχυτη η αίσθηση της συλλογικότητας είναι τα *Πολιτικά παραγγέλματα*. Γι' αυτόν τον λόγο ο πεζογράφος καλλιέργησε αυτήν την πολιτική του πραγματεία με σύνθετες λεκτικές επιλογές, οι οποίες μπορούν να υπηρετήσουν το νοηματικό πλαίσιο του συγκεκριμένου κειμένου. Μια πολυσύνθετη δημιουργία του είναι το ρήμα *συνεκτραχηλίζομαι* (πέφτω μαζί από το άλογο) (802D): «Νικίας δὲ τὴν αὐτὴν προαίρεσιν ἔχων, πειθοῦς δὲ τοιαύτης ἔνδεῆς ὢν καὶ καθάπερ ἀμβλεῖ χαλινῶ τῷ λόγῳ πειρώμενος ἀποστρέφειν τὸν δῆμον, οὐ κατέσχευεν οὐδ' ἐκράτησεν, ἀλλ' ὄχετο βία φερόμενος εἰς Σικελίαν καὶ συνεκτραχηλιζόμενος». Αξιοπρόσεχτο είναι ότι ο συγγραφέας επέλεξε να το τοποθετήσει μέσα στο κείμενό του με τη μορφή μετοχής. Η λέξη αυτή απαντά μέσα σε ένα παράδειγμα ιστορικής υφής, στο οποίο είναι ενσωματωμένη και μια παρομοίωση αντλημένη από τον χώρο της ιππασίας. Το παρόν *ἄπαξ λεγόμενον* δηλώνει αυτόν που πέφτει κάτω από το άλογο, όμως εδώ χρησιμοποιείται με πιο μεταφορικό τόνο, καθώς αναφέρεται στην κοινή αποτυχία που σημείωσε ο Νικίας μαζί με τους Αθηναίους κατά τη διάρκεια της σικελικής εκστρατείας.

Μια διαφορετική εικόνα συνεργασίας με θετικές λάμπεις αντανakλά η γλωσσική κατασκευή του Πλουτάρχου *συνεκφωτίζω*¹⁷⁶ (φωτίζω μαζί), η οποία απαντά στην παρούσα πολιτική πραγματεία (806A): «οἱ δ' ἄλλοι καλῶς καὶ πολιτικῶς καὶ ἄχρι τέλους ἔθεράπευσαν καὶ συνεπεκόσμησαν ὥσπερ τὰ πρὸς ἥλιον ὑφιστάμενα σώματα τὸ λαμπρῦνον αὐτοὺς πάλιν ἀφ' ἑαυτῶν αὐξοντες καὶ συνεκφωτίζοντες». Η μετοχή *συνεκφωτίζοντες* βρίσκεται ενταγμένη σε μια παρομοίωση αστρονομικής φύσης, για να τονίσει ότι οι πολιτικοί, οι οποίοι συνεχίζουν να εκφράζουν τον σεβασμό τους προς τους χαρισματικούς εκπαιδευτές τους, μπορούν να λάμπουν μαζί τους, όπως τα ουράνια σώματα λαμβάνουν φως από τον ήλιο και ακτινοβολούν παρέα με αυτόν.

Ένα σημαντικό θέμα που τίγεται στα *Πολιτικά παραγγέλματα* είναι η σχέση που πρέπει να διατηρούν οι πολιτικοί με τους φίλους τους. Επειδή πρόκειται για μια επαφή

---

¹⁷⁶ Για τα *ἄπαξ λεγόμενα συνεκφωτίζω* και *συνεπιλαμπρύνω* βλ. και το κεφάλαιο: «*Λεξιλόγιο φυσικής φιλοσοφίας*» σελ. 80-81.

που βασίζεται στο κομμάτι της συνεργασίας, ο Πλούταρχος δημιούργησε κάποιους γλωσσικούς όρους που εκφράζουν αυτό το πνεύμα συμπόρευσης, το οποίο είναι απαραίτητο να διέπει τις φιλικές συναναστροφές. Ένας από αυτούς είναι το ρήμα *συνεισποιέω*, για το οποίο είχε γίνει λόγος πιο πάνω¹⁷⁷ και χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι οι πολιτικοί οφείλουν να ωθούν τους φίλους τους να συμμετέχουν στις δικές τους ορθές ευεργεσίες (808D): «ἔτι τοίνυν ταῖς καλαῖς καὶ φιλανθρώποις χάρισι δεῖ τοὺς φίλους συνεισποιεῖν καὶ κελεύειν τοὺς εὖ παθόντας ἐκείνους ἐπαινεῖν καὶ ἀγαπᾶν, ὡς αἰτίους ἅμα καὶ συμβούλους γεγενημένους».

Στο παρόν πολιτικό έργο βρίσκεται και ένα άλλο λεξικό προϊόν του Πλουτάρχου, το ρήμα *συνεπιορκέω* και λαμβάνει τη σημασία «καταπατώ μαζί τους όρκους». Ο συγγραφέας, όμως το παρουσίασε ως απαρέμφατο και, προκειμένου να το ενσωματώσει μέσα στο νοηματικό πλαίσιο του συγκεκριμένου κειμένου, φρόντισε να το συνοδεύσει με την άρνηση *μή*. Με την κίνησή του αυτή προσπάθησε να υπογραμμίσει ότι οι πολιτικοί πρέπει να ακολουθούν τους φίλους τους σε θεμιτές πράξεις και όχι να φτάνουν στο σημείο να επιορκήσουν, κάτι το οποίο μπορεί να αποδειχθεί ολέθριο για το κοινωνικό σύνολο (808A-B): «δεῖ γὰρ οὐκ ἄχρι τοῦ βωμοῦ φίλον εἶναι τῷ μὴ συνεπιορκεῖν, ὡς ποτε Περικλῆς εἶπεν, ἀλλ' ἄχρι παντὸς νόμου καὶ δικαίου καὶ συμφέροντος, ὃ παροφθὲν εἰς τινα μεγάλην βλάβην ἀναφέρει καὶ κοινήν, ὡς ἀνέφερε τὸ μὴ δοῦναι δίκην Σφοδρίαν μηδὲ Φοιβίδαν· οὗτοι γὰρ οὐχ ἦκιστα τὴν Σπάρτην ἐνέβαλον εἰς τὸν Λευκτρικὸν πόλεμον».

Το ζήτημα της φιλίας συνέχισε να απασχολεί τον Πλούταρχο και σε ένα άλλο σημείο αυτής της πολιτικής πραγματείας (816A-B): «οἱ δὲ τὸ συστρατεύεσθαι καὶ συνεφηβεῦσαι φιλίας ἀρχὴν τιθέμενοι, τὸ δὲ συστρατηγεῖν καὶ συνάρχειν ἔχθρας αἰτίαν λαμβάνοντες, ἐν τῶν τριῶν κακῶν οὐ διαπεφεύγασιν· ἢ γὰρ ἴσους ἠγούμενοι τοὺς συνάρχοντας αὐτοὶ στασιάζουσιν ἢ κρείττονας φθονοῦσιν ἢ ταπεινότερους καταφρονοῦσι». Εδώ παρατηρήσαμε την ύπαρξη τεσσάρων απαρεμφάτων, τα οποία είναι σύνθετα με το πρώτο μέρος τους να είναι στολισμένο με την πρόθεση *σύν*. Αξίζει να αναφέρουμε ότι αυτοί οι όροι είναι ενταγμένοι σε δυο ζευγάρια λέξεων με κοινό σημασιολογικό πυρήνα: *τὸ συστρατεύεσθαι καὶ συνεφηβεῦσαι* και *τὸ δὲ συστρατηγεῖν καὶ συνάρχειν*. Μεταξύ τους έχει αναπτυχθεί μια σχέσης εναντίωσης, γιατί σύμφωνα με τον συγγραφέα η πρώτη ομάδα δεν πρέπει να αποτελεί την εναρκτήρια βάση μιας

---

¹⁷⁷ Βλ. σελ. 109.

φιλίας, ενώ η δεύτερη είναι πιο ουσιαστική αναφορικά με το ζήτημα του χτισίματος φιλικών σχέσεων στον χώρο της πολιτικής. Μέρος του πρώτους ζεύγους είναι το απαρέμπατο *συνεφηβεῦσαι*, το οποίο αποτελεί γλωσσικό κατασκεύασμα του πεζογράφου και δηλώνει την πραγματοποίηση κοινής συντροφιάς κατά τη διάρκεια των εφηβικών χρόνων.

Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον

Παραμένοντας στην ομάδα των πολιτικών έργων του Πλουτάρχου μπορούμε να μεταβούμε στο *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον*, όπου απαντά η μετοχή *συνεπιλαμπρύνων* (795B-C): «τούτου δὲ † πολιτικώτερον, μὴ μόνον ἐμφανῶς μηδὲ δημοσίᾳ ὄνειδίζων ἄνευ δηγμοῦ σφόδρα κολούοντος καὶ ταπεινοῦντος, ἀλλὰ μᾶλλον ἰδίᾳ τοῖς εὖ πεφυκόσι πρὸς πολιτείαν ὑποτιθέμενος καὶ συνεισηγούμενος εὐμενῶς λόγους τε χρηστοὺς καὶ πολιτεύματα, συνεξορμῶν πρὸς τὰ καλὰ καὶ συνεπιλαμπρύνων τὸ φρόνημα καὶ παρέχων, ὥσπερ οἱ διδάσκοντες ἰππεύειν, ἐν ἀρχῇ χειροήθη καὶ πρᾶον ἐπιβῆναι τὸν δῆμον». Σε αυτό το απόσπασμα γίνεται λόγος για τον παιδαγωγικό ρόλο που καλούνται να αναλάβουν οι πρεσβύτεροι πολιτικοί, οι οποίοι, σύμφωνα και με τη δημιουργία του πεζογράφου *συνεπιλαμπρύνω* (λάμπω μαζί), οφείλουν να βοηθήσουν στη λάμψη του φρονήματος των νέων προσωπικοτήτων που εμφανίζουν κλίση στον χώρο της πολιτικής.

Μια άλλη μετοχή που ανιχνεύουμε στο ίδιο έργο του Πλουτάρχου και αποτελεί δική του κατασκευή είναι η *συνεπιγαυροῦντας* (ενισχύω την αυτοπεποίθηση) (796A): «θεραπεύουσι γὰρ ἀεὶ καὶ διώκουσιν αὐτοὺς οἱ νέοι, τὸ κόσμιον καὶ τὸ γενναῖον αὔξοντας καὶ συνεπιγαυροῦντας ἄνευ φθόνου». Τα πρώτα υλικά που ανάμειξε για τον σχηματισμό αυτής της λέξης ο συγγραφέας είναι ίδια με εκείνα της προηγούμενης του δημιουργίας, του *συνεπιλαμπρύνω*. Οι αρχικές γλωσσικές ύλες που χρησιμοποίησε για αυτούς τους όρους είναι οι προθέσεις *σύν* και *ἐπί*, οι οποίες υπογραμμίζουν τον συνεργατικό ρόλο των ηλικιωμένων πολιτικών στο ζήτημα της εκπαίδευσης των νεότερων ανδρών. Το *συνεπιγαυρόω* δηλώνει ότι οι γηραιότεροι μπορούν ενθαρρύνοντας και εμπυχνώνοντας τους εκπαιδευόμενους πολιτικούς να συμβάλουν στη διαμόρφωση της αυτοπεποίθησής τους.

Συμποσιακά

Η λέξη *συνεπιγαυρόω* πέρα από το *Εἰ πρεσβυτέρω πολιτευτέον* απαντά με παρόμοια σημασιολογική απόχρωση και στα *Συμποσιακά* (746E): «τὸ φιλότιμον δ' ἢ Κλειῶ μάλιστα κυδαίνειν καὶ συνεπιγαυροῦν εἴληχεν». Ο Πλούταρχος επέλεξε να την τοποθετήσει μέσα στο έργο του με τη μορφή ονοματικού τύπου του ρήματος και για την ακρίβεια *απαρεμφάτου*. Εδώ γίνεται λόγος για τους διάφορους τομείς που έχουν αναλάβει οι Μούσες και πιο συγκεκριμένα η Κλειώ. Αυτή είναι υπεύθυνη για τις τιμές, καθώς πρέπει να τις περιποιείται και να τις τονώνει. Η δημιουργία του συγγραφέα *συνεπιγαυρόω* υπογραμμίζει αυτήν την ιδιότητά της και αποτελεί μέρος ενός ζεύγους συνώνυμων γλωσσικών όρων, οι οποίοι έχουν ενταχθεί στο κείμενο για λόγους επιτονισμού: *κυδαίνειν καὶ συνεπιγαυροῦν*.

Πέρα από αυτόν τον όρο στα *Συμποσιακά* υπάρχουν και άλλες σύνθετες κατασκευές του φιλοσόφου, οι οποίες φορούν την πρόθεση *σύν* ως πρώτο γλωσσικό ένδυμα. Την αναφορά μας σε αυτές τη συνεχίζουμε με μια ομάδα λέξεων που απαντούν για πρώτη και μοναδική φορά στο συγκεκριμένο έργο. Σε αυτήν ανήκουν τα *απαρέμφατα συνεπιμειδιᾶν* και *συνεπισκυθρωπάζειν*, τα οποία εντοπίζουμε στο προοίμιο του πέμπτου βιβλίου των *Συμποσιακών* και, παρά το γεγονός ότι αποτελούν αντίθετες λέξεις, εκφράζουν μια αίσθηση συλλογικότητας, διότι αναφέρονται σε πράξεις που υλοποιούνται από κοινού (672D-E): «περὶ τῶν τῆς ψυχῆς καὶ σώματος ἡδονῶν, ὃ Σόσσιε Σενεκίων, ἦν σὺ νῦν ἔχεις γνώμην, ἐμοὶ γοῦν ἄδηλόν ἐστιν, ἔπειθ' ἄλλα πολλὰ μεταξὺ οὐρεᾶ τε σκίοεντα θάλασσά τε ἠγήεσσα' πάλαι γε μὴν ἐδόκει μὴ πάνυ τι συμφέρεσθαι μηδ' ἐπαινεῖν τοὺς οὐδὲν ἴδιον τῇ ψυχῇ τερπνὸν οὐδὲ χαρτὸν οὐδ' αἰρετὸν ὅλως ἀλλ' ἀτεχνῶς τῷ σώματι παραζῶσαν αὐτὴν οἰομένους τοῖς ἐκείνου συνεπιμειδιᾶν πάθεσι καὶ πάλιν αὖ συνεπισκυθρωπάζειν». Στο παραπάνω χωρίο η ψυχή παρουσιάζεται συνοδοιπόρος με το σώμα και στο ζήτημα των συναισθημάτων. Σύμφωνα μάλιστα και με τις δημιουργίες του Πλουτάρχου *συνεπιμειδιάω* (χαμογελάω μαζί) και *συνεπισκυθρωπάζω* (θλίβομαι μαζί) η ψυχή γελάει και στενοχωριέται μαζί με το σώμα, υπηρετώντας με αυτόν τον τρόπο τις δικές του διαθέσεις. Εδώ με βάση την άποψη του συγγραφέα τίγεται η λανθασμένη αντίληψη του Σόσσιου Σενεκίωνα, καθώς ο ίδιος αρχικά δεν φαινόταν να αναγνωρίζει κάποια αυτονόμηση της ψυχής από το σώμα στο ζήτημα των επιθυμιών.

Στο δεύτερο βιβλίο των *Συμποσιακών* το πρώτο πρόβλημα που παρουσιάζει ο χαιρώνειος συγγραφέας είναι το εξής (629E): «Τίν' ἐστὶν ἃ Ξενοφῶν παρὰ πότον ἥδιον ἐρωτᾶσθαί φησι καὶ σκώπτεσθαι ἢ μή». Αναφορικά με τον σκωπτικό άνθρωπο όταν τα σχόλια που εκτοξεύει δεν μπορεί να τα χειριστεί με τον κατάλληλο τρόπο τότε αυτό μπορεί να έχει άσχημες συνέπειες, διότι αφενός υπάρχει πιθανότητα να φέρει σε δύσκολη θέση το άτομο που έχει τοποθετήσει στο στόχαστρό του και αφετέρου έχει την ικανότητα να επηρεάζει τους παρευρισκόμενους σε μια συζήτηση κάνοντάς τους κοινωνούς στον δικό του προσβλητικό τρόπο συμπεριφοράς (631D-E): «μᾶλλον οὖν τὰ σκώμματα δάκνει, καθάπερ τὰ παρηγκιστρωμένα βέλη πλείονα χρόνον ἐμμένοντα, καὶ λυπεῖ τοὺς σκωφθέντας ἢ τέρψις τῇ κομψότητι καὶ ἡδύνει τοὺς παρόντας. ἡδόμενοι γὰρ ἐπὶ τῷ λεγομένῳ, πιστεύειν <δοκοῦσι καὶ συν>διασύρειν τῷ λέγοντι». Εδώ παρατηρήσαμε ότι εντός των γωνιωδών αγκυλών, οι οποίες αποτελούν μέρος της προσθήκης του Βερναρδάκη, εγκολπώνεται και η πρόθεση *σύν*. Η τοποθέτησή της μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι ο μελετητής του αρχαίου κειμένου έκρινε απαραίτητη την ύπαρξή της, ώστε και αυτή με τη σειρά της να συντελέσει στην απόδοση του νοήματος του συγκεκριμένου χωρίου, αλλά κυρίως επειδή ίσως είχε αντιληφθεί την τάση του Πλουτάρχου να χιτίζει αρκετές σύνθετους όρους με πρώτο γλωσσικό οικοδομικό υλικό τη συγκεκριμένη άκλιτη λέξη. Στην προκειμένη περίπτωση το απαρέμφατο <συν>διασύρειν λαμβάνει την έννοια «υποτιμῶ μαζί» και υπογραμμίζει την τάση των σκωπτικών ανθρώπων να συμπαρασύρουν σαν ορμητικοί χείμαρροι τους πάντες κατά τη διάρκεια μιας κουβέντας, μεταβιβάζοντάς τους με αυτόν τον τρόπο στοιχεία από τον δικό τους κακοπροαίρετο χαρακτήρα.

Μια άλλη λέξη με παρόμοια σημασία, η οποία αποτελεί δημιούργημα του πεζογράφου, είναι το *συνυβρίζω* (εξυβρίζω μαζί). Αυτός ο γλωσσικός όρος απαντά στο ίδιο πρόβλημα των *Συμποσιακών* και χρησιμοποιείται πάλι για να επιτονίσει ότι οι άνθρωποι που προβαίνουν σε σκωπτικά σχόλια έχουν την ικανότητα να διαχέουν αυτήν την κακεντρεχή διάθεση και στον περίγυρό τους (631F): «ὁ γὰρ γελάσας καὶ ἡσθεῖς, τοῦ Θεοκρίτου πρὸς τὸν δοκοῦντα λωποδυτεῖν ἐρωτῶντα δ' αὐτὸν εἰ ἐπὶ δεῖπνον βαδίζει φήσαντος βαδίζειν ἐκεῖ μέντοι καθέυδειν, βεβαιοῦντι τὴν διαβολὴν ὁμοίος ἐστί. διὸ καὶ προσαναπίμπλησι τοὺς παρόντας ὁ σκώπτων παρὰ μέλος κακοηθείας, ὡς ἐφηδομένους καὶ συνυβρίζοντας». Αξίζει να σημειώσουμε ότι τη λέξη αυτή τη

βρίσκουμε και σε ένα χαμένο έργο του Πλουτάρχου που τιτλοφορείται *Περί Κάλλους*, αποσπάσματα του οποίου διασώζει ο Ιωάννης Στοβαίος¹⁷⁸.

Στα *Συμποσιακά*, μέσα στο πλαίσιο του ακόλουθου προβλήματος (691C): «Διὰ τίν' αἰτίαν ἀχύροις καὶ ἱματίοις τὴν χιόνα διαφυλάττουσι» βρίσκεται ενταγμένη η δημιουργία του Πλουτάρχου *συναλαίνω*, η οποία λαμβάνει τη σημασία «θερμαίνω μαζί» (691E): «καὶ γὰρ ὁ χιτῶν ψυχρὸς ἡμῖν προσπίπτει τὸ πρῶτον ἐνδυσάμενοις καὶ τὰ στρώματα κατακλινεῖσιν· εἶτα μέντοι συναλαίνει τῆς ἀφ' ἡμῶν πιμπλάμενα θερμασίας, καὶ ἅμα μὲν περιστέλλοντα καὶ κατέχοντα τὸ θερμὸν, ἅμα δ' ἀπείργοντα τὸ κρύος καὶ τὸν ἔξω<θεν> ἀέρα τοῦ σώματος». Αυτή η σύνθετη λέξη χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι τα στρωσίδια συνδυαστικά με τη δική μας θερμότητα, η οποία διαχέεται σε αυτά όταν ξαπλώνουμε, μπορούν να συμβάλουν στο να παραμείνουμε ζεστοί.

Στο έβδομο βιβλίο των *Συμποσιακῶν* το πρώτο πρόβλημα που παρουσίασε ο πεζογράφος ήταν το ακόλουθο (697F): «Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας Πλάτωνι τὸ ποτὸν εἰπόντι διὰ τοῦ πλεύμονος ἐξιέναι». Εντὸς της ἀνάλυσης του προαναφερθέντος θέματος εντοπίζουμε το ἄπαξ λεγόμενον *συμπαρολισθάνω*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «γλιστρώ μαζί» (699A): «οὐ γὰρ τὸ πνεῦμα πόρων ἐδεῖτο πρὸς τὴν ἐξαγωγήν, ἀλλ' ἔνεκα τῶν ὑγρῶν καὶ τῶν τοῖς ὑγροῖς συμπαρολισθανόντων γέγονεν ἠθμοειδῆς καὶ πολύπορος». Μέσα στη διαλογική μορφή των προβλημάτων που παρουσιάζονται στο συγκεκριμένο έργο και την ύπαρξη διαφορετικών θέσεων ο συγγραφέας ανέπτυξε και την τεχνική των αντίθετων επιχειρημάτων, για να φωτίσει με μεγαλύτερη σαφήνεια τις απόψεις των εμπλεκομένων στις συζητήσεις προσώπων, αλλά και για να βοηθήσει το αναγνωστικό κοινό να χτίσει τη δική του προσωπική γνώμη. Στην προκειμένη περίπτωση η μετοχή *συμπαρολισθανόντων* αποτελεί μέρος του γλωσσικού οπλοστασίου του Πλουτάρχου, ο οποίος είναι ένας από τους βασικούς πρωταγωνιστές της συγκεκριμένης συζήτησης και φαίνεται ότι ανήκει στην ομάδα εκείνων που συμμερίζονται την άποψη του Πλάτωνα ότι το ποτό βγαίνει από τους πνεύμονες. Η λέξη αυτή, λοιπόν, αναφέρεται στην από κοινού συμπίεση μερικών υγρών, τα οποία γλιστρούν μαζί με κάποια άλλα προκειμένου να εξέλθουν από τους πνεύμονες.

---

¹⁷⁸ (ἀπόσπ. 145.7): «ὥστε καὶ <τὴν> ψυχὴν συνυβρίζεις λανθάνων, ἧς ἔστιν ἀνθρώπου κάλλος».

Συνεχίζοντας την πορεία μας στο ίδιο βιβλίο των *Συμποσιακών* και μέσα στην απορητική διάθεση που αφορά το ακόλουθο θέμα (700C): «Τίς ὁ παρὰ <τῷ> Πλάτωνι κερασβόλος, καὶ διὰ τί τῶν σπερμάτων ἀτεράμονα γίνεταί τὰ προσπίπτοντα τοῖς κέρασι τῶν βοῶν» ο συγγραφέας πριν αναπτύξει το προς πραγμάτευση ζήτημα φρόντισε να τοποθετήσει και έναν πρόλογο, στον οποίο υπάρχουν διάφορα παραδείγματα¹⁷⁹ (700F): «οἷον ἐδόκει τὸ περὶ τὴν χάλαζαν εἶναι τὴν ὑπὸ τῶν χαλαζοφυλάκων αἵματι σπάλακος ἢ ῥακίους γυναικείους ἀποτρεπομένην· καὶ τὸ τῶν ἀγρίων ἐρινεῶν, ἃ ταῖς ἡμέροις περιεπτόμενα συκαῖς ἀπορρεῖν οὐκ ἔα τὸν καρπὸν ἀλλὰ συνέχει καὶ συνεκπεπαίνει». Εδώ ο πεζογράφος βρήκε την ευκαιρία να πλάσει τη λέξη *συνεκπεπαίνω* (ωριμάζω μαζί), ώστε να προσδώσει γλωσσική μορφή στις σκέψεις του. Αυτός ο όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι τα άγρια σύκα βοηθούν στην ωρίμανση των ήμερων συκιών, όταν κρεμαστούν πάνω σε αυτές.

Θα παραμείνουμε στο έβδομο βιβλίο των *Συμποσιακών* και πιο συγκεκριμένα στο ερώτημα που είχε απασχολήσει τους συνδαιτυμόνες κατά της διάρκεια ενός συμποσίου στο οποίο είχε παρευρεθεί και ο Πλούταρχος (711A): «Τίσι μάλιστα χρηστέον ἀκροάμασι παρὰ δεῖπνον». Αναφορικά με τον αυλό ο φιλόσοφος εκφράζει την άποψη ότι καλό είναι να μην απουσιάζει από ένα δείπνο (713A): «τὸν δ αυλὸν οὐδὲ βουλομένοις ἀπόσασθαι τῆς τραπέζης ἔστιν· αἱ γὰρ σπονδαὶ ποθοῦσιν αὐτὸν ἅμα τῷ στεφάνῳ καὶ συνεπιφθέγγεται τῷ παιᾶνι τὸ θεῖον». Το λεξικό δημιουργημά του συγγραφέα *συνεπιφθέγγομαι* (ηχώ μαζί) αναφέρεται στην από κοινού συνεργασία του αυλού με τον παιάνα, διότι η συνύπαρξή τους μπορεί να βοηθήσει, ώστε να εκφραστεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το θεϊκό στοιχείο. Αξίζει, όμως, να σημειώσουμε ότι για τον πεζογράφο, όταν η φιλοσοφία είναι παρούσα σε ένα τραπέζι, τότε η ύπαρξη των διάφορων ακροαμάτων δεν κρίνεται απαραίτητη (713D): «μόνον» ἔφην ἴσκοπῶμεν, ὅπως συμπόταις διὰ λόγου καὶ φιλοσοφίας ἀλλήλους εὐφραίνειν δυναμένοις μηδὲν ἐπάξομεν τοιοῦτον θύραθεν, ὃ κώλυμα διαγωγῆς μᾶλλον ἢ διαγωγῆ τις ἔσται» παρά μόνο στην περίπτωση που εκδηλωθούν κάποιες εντάσεις, για να κατευναστούν με αυτόν τον τρόπο (713E-F): «μάλιστα γοῦν ἀκροαμάτων <ἄν> εἴη καιρὸς ἐν συμποσίῳ κυμαίνοντι καὶ κορυσσομένῳ πρὸς ἔριν ἢ φιλονεικίαν· ὥστε λοιδορίαν τινὰ κατασβέσαι». Η πολυσύνθετη αυτή κατασκευή πέρα από τα *Ηθικά* απαντά και στους *Παράλληλους Βίους* (*Τιμολέων*, 27.10.1): «ἔδοξεν ὑπερφυεῖ φωνῆ καὶ

¹⁷⁹ Ο Russell, 2001: 33, σχολιάζει το γεγονός ότι ο Πλούταρχος προβαίνει σε χρήση αρκετών και ποικίλων παραδειγμάτων στην εργογραφία του.

μείζονι κεχρηῆσθαι τῆς συνήθους, εἴτε τῷ πάθει παρὰ τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν οὕτω διατεινόμενος, εἴτε δαιμονίου τινός, ὡς τοῖς πολλοῖς τότε παρέστη, συνεπιφθεγξαμένου».

Σε αυτό το έργο φαίνεται ότι τον Πλούταρχο απασχολούσαν και ζητήματα που αφορούσαν τη θεωρία των Πυθαγορείων, όπως άλλωστε μπορούμε να διαπιστώσουμε και από το ακόλουθο πρόβλημα (727B): «Περὶ συμβόλων Πυθαγορικῶν, ἐν οἷς παρεκελεύοντο χελιδόνα οἰκία μὴ δέχεσθαι καὶ τὰ στρώματα συνταράττειν εὐθὺς ἀναστάντας». Μια πιθανή εξήγηση σχετικά με την πυθαγόρεια επιταγή, η οποία αναφερόταν στο τίναγμα των στρωσιδίων ύστερα από το πρωινό ξύπνημα, είναι αυτή της απομάκρυνσης μαζί με αυτά (*συνταράττειν*) των στοιχείων της ραθυμίας που συνδέονται με το κομμάτι του ύπνου (728C): «ὁ δὲ Σύλλας μᾶλλον εἶκαζε κοιμήσεως μεθημερινῆς ἀποτροπὴν εἶναι τὸ σύμβολον, ἀναιρουμένης ἔωθεν εὐθὺς τῆς πρὸς τὸν ὕπνον παρασκευῆς· ὡς νυκτὸς ἀναπαύεσθαι δεῖν, ἡμέρας δὲ πράττειν ἀναστάντας καὶ μὴ περιορᾶν οἷον ἴχνος πτώματος· οὐδὲν γὰρ ἀνδρὸς ὄφελος καθεύδοντος, ὥσπερ οὐδὲ τεθνηκότος». Κάτι που ενισχύει ακόμα περισσότερο τη δυναμική αυτής της εξήγησης είναι ότι ο πεζογράφος κόμισε μια απόδειξη σύμφωνα και με το απαρέμφοτο *συμμαρτυρεῖν* (πιστοποιώ μαζί). Το τεκμήριο αυτό αφορά ένα άλλο παράγγελμα των Πυθαγορείων σύμφωνα με το οποίο δεν πρέπει να αφήνουμε τους φίλους να παρουσιάζουν ίχνη νωθρότητας, αλλά αντίθετα οφείλουμε να τους προσθέτουμε και άλλες δραστηριότητες (728C-D): «τούτοις δὲ συμμαρτυρεῖν ἐδόκει καὶ τὸ παρεγγυᾶν τοὺς Πυθαγορικοὺς τοῖς ἐταίροις μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέναι δὲ καὶ συνεπιφορτίζειν, ὡς μηδεμίαν σχολὴν μηδὲ ῥαστώνην ἀποδεχομένους». Το γλωσσικό δημιούργημα του συγγραφέα *συνεπιφορτίζω* (φορτώνω επιπρόσθετα μαζί) εκφράζει αυτή την ανάθεση περισσότερων καθηκόντων στους φίλους, όπως και το γειτνιάζον *συνεπιτίθημι* (βοηθώ κάποιον να τοποθετήσει/προσθέσει κάτι).

Τώρα μεταβαίνουμε σε μια ομάδα σύνθετων λέξεων, οι οποίες πέρα από τα *Συμποσιακά* απαντούν και σε κάποια άλλα έργα από το *corpus* των *Ηθικών*. Την αναφορά μας σε αυτές την ξεκινάμε με τη δημιουργία του Πλουτάρχου *συνεκτιθνέομαι* (ανατρέφω μαζί). Αυτή η λεξική κατασκευή απαντά στο τέταρτο βιβλίο των *Συμποσιακῶν* και μέσα στο πλαίσιο της ακόλουθης απορίας (660D): «Εἰ ἢ ποικίλη τροφή τῆς ἀπλῆς εὐπεπτοτέρα». Ένας από τους βασικούς συνομιλητές του συγκεκριμένου προβλήματος είναι ο Μαρκίων, ο οποίος υπήρξε ένθερμος

υποστηρικτής της τροφής που διαθέτει ποικιλία. Εντός της επιχειρηματολογίας που χρησιμοποιεί προκειμένου να υποστηρίξει τις ευεργετικές συνέπειες της ποικίλης τροφής εντοπίζεται και το ρήμα *συνεκτιθνέομαι* (662B): «‘σμικρὰ γάρ’ ἔφη ‘καὶ ἄκοντες ὡς βιαιοτάτῳ τῶν ὀργάνων ἀλγηδόνι προσχρώμεθα· τῶν δ’ ἄλλων οὐδεὶς ἂν οὐδὲ βουλόμενος ἀπόσαιοτο τὴν ἡδονήν· ἀλλὰ καὶ τροφαῖς καὶ ὕπνοις καὶ περὶ λουτρὰ καὶ ἀλείμματα καὶ κατακλίσεις ἀεὶ πάρεστι καὶ συνεκδέχεται καὶ συνεκτιθηνεῖται τὸν κάμνοντα, πολλῶ τῷ οἰκείῳ καὶ κατὰ φύσιν ἐξαμαυροῦσα τὰλλότριον’», το οποίο είναι τοποθετημένο σε ένα κλίμα προσωποποίησης, καθώς δηλώνει ότι η ηδονή είναι παρούσα σε αυτά που θεωρούνται αναγκαία και προαπαιτούμενα για την περιποίηση ενός εξαντλημένου ανθρώπου και ότι μαζί με αυτά μπορεί να συμβάλει στη φροντίδα του.

Πέρα από τα *Συμποσιακά* την πολυσύνθετη δημιουργία *συνεκτιθνέομαι* την εντοπίζουμε και στο *Περὶ τῆς Ρωμαίων τύχης* (321D): «οἷα δέ φασι τὰς ἀλκυόνων λοχείας παραδεξαμένην τὴν θάλατταν ἐν χειμῶνι σῶζειν καὶ συνεκτιθηνεῖσθαι, τοιαύτην ἀναχεαμένη καὶ περιστήσασα πραγμάτων γαλήνην ἀπόλεμον καὶ ἄνοσον καὶ ἀκίνδυνον καὶ ἄφοβον, νεοσταθεῖ δῆμῳ καὶ κραδαινομένῳ παρέσχε ριζῶσαι καὶ καταστῆσαι τὴν πόλιν, αὐξανομένην ἐν ἡσυχίᾳ βεβαίως καὶ ἀνεμποδίστως». Εδώ πληροφορούμαστε ότι η θάλασσα κατά τη διάρκεια των χειμερινών μηνών αναλαμβάνει να προστατεύει τα αβγά των αλκυόνων¹⁸⁰. Ο χαιρώνειος συγγραφέας παρομοιάζει αυτόν τον ρόλο της με έναν αντίστοιχο που έχει αναλάβει η Τύχη προκειμένου να προστατέψει τους κατοίκους της Ρώμης. Σε ένα περιβάλλον παραβολής είναι τοποθετημένο το απαρέμφατο *συνεκτιθηνεῖσθαι*, στο οποίο εγκοιλώνεται και η έννοια της φροντίδας, λόγω του τρίτου συνθετικού του μέρους που είναι το *τιθνέομαι* (ανατρέφω). Αυτό, λοιπόν, το *ἄπαξ λεγόμενον* χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι η θάλασσα σαν άλλη τροφός αναλαμβάνει το χειμώνα να προφυλάξει τα αυγά αυτών των αποδημητικών πουλιών, ώστε να αναπτυχθούν κάτω από ασφαλείς συνθήκες.

Το γλωσσικό εργαστήριο της σκέψης του Πλουτάρχου παρήγαγε και τη λέξη *συγκατασβέννυμι*¹⁸¹ (σβήνω μαζί). Αυτόν τον όρο τον εντοπίζουμε στο τρίτο βιβλίο των *Συμποσιακῶν* και πιο συγκεκριμένα στο δεύτερο πρόβλημά του (648B): «Περὶ τοῦ

¹⁸⁰ Ο Πλούταρχος κάνει αναφορά στην αλκυόνα και στο *Πότερα τῶν ζῴων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα* (982F): «τὰς μὲν γὰρ Λητοῦς γονὰς μίαν ἐδρασθεῖσαν ὑποδέξασθαι νῆσον ἱστοροῦσι, τῇ δ’ ἀλκυόνι τικτούσῃ περὶ τροπὰς πᾶσαν ἴστησι θάλασσαν ἀκύμονα καὶ ἀσάλευτον».

¹⁸¹ Βλ. και το κεφάλαιο: «*Λεξιλόγιο φυσικῆς φιλοσοφίας*» σελ. 58 και 74.

κιττοῦ πότερον τῆ φύσει θερμὸς ἢ ψυχρὸς ἐστίν». Ο Αμμώνιος ένας από τους βασικούς πρωταγωνιστές αυτής της συζήτησης ανήκε στην ομάδα εκείνων που υποστήριζαν τη θερμή ιδιότητα του κισσού. Σε ένα περιβάλλον ευθέως λόγου και στην αρχή των λεγομένων του συγκεκριμένου συνομιλητή βρίσκουμε αυτήν τη λεξική επινόηση του συγγραφέα (648B): «ἐπαινεσάντων δ' ἡμῶν τὸν Τρύφωνα, μειδιῶν ὁ Ἀμμώνιος οὐκ ἄξιον ἔφη ποικίλον οὕτω καὶ ἀνθηρὸν λόγον ὥσπερ στέφανον ἀντιλέγοντα διαλακτίζειν· ἄπλῆν ὁ γε κιττὸς οὐκ οἶδ' ὅπως συγκαταπέπλεκται ψυχρότητι συγκατασβεννύναι λεγόμενος τὸν ἄκρατον· ἔστι γὰρ ἔμπυρος καὶ θερμότερος, καὶ ὁ γε καρπὸς αὐτοῦ μινύμενος εἰς τὸν οἶνον μεθυστικὸν ποιεῖ καὶ ταρακτικὸν τῷ πυροῦσθαι'». Το απαρέμφατο *συγκατασβεννύναι* αναφέρεται στην εξασθένιση των ιδιοτήτων του ἀκρατου οίνου ὑστερα ἀπὸ τὴν προσθήκη τοῦ κισσοῦ. Ο κεντρικός ομιλητής, αν και κάνει χρήση αυτής της λέξης στην έναρξη του λόγου του προκειμένου να παραθέσει τὴν ἀποψη τῆς ἀντίθετης πλευράς, φαίνεται να πιστεύει ὅτι ο κισσὸς ὄχι μόνο σβήνει τις βασικές λειτουργίες του κρασιού, ἀλλὰ ἀντίθετα συμβάλλει στην ἐνδυνάμωσή τους.

Τὴν προαναφερθεῖσα δημιουργία τοῦ Πλουτάρχου τὴ βρίσκουμε πάλι με μορφή ἀπαρεμφάτου και στο *Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἐνδρα* (973D): «οἱ δὲ πλεῖστοι τὰς σάλπιγγας εἵκαζον ἐκπληξαι τὴν ἀκοήν, τῆ δ' ἀκοῆ συγκατεσβέσθαι τὴν φωνήν». Σε αὐτὸ τὸ ἔργο που εἶναι ἀφιερωμένο στα ζῶα ο φιλόσοφος κομίζει μια σειρά παραδειγμάτων, για να ἀποδείξει ὅτι και αὐτὰ διαθέτουν τὴ δική τους λογική. Εδῶ γίνεται ἀναφορά σε ἕνα περιστατικό, στο οποίο πρωταγωνιστεῖ μια κίσσα¹⁸². Το πτηνὸ αὐτὸ ἀνήκε σε ἕναν κουρέα που ζούσε στην πόλη τῆς Ρώμης και μάγευε τα πλῆθη, ἐξαιτίας τῆς ἐξαιρετικῆς τοῦ ικανότητας στην ἀναπαραγωγή ἡχων και φωνῶν. Κάποια στιγμή πέρασε ἀπὸ τὸ μαγαζί τοῦ ιδιοκτήτη τοῦ μια νεκρῶσιμη πομπή ὑπὸ τὴ

---

¹⁸² (973D-E): «κουρεὺς γὰρ τις ἐργαστήριον ἔχων ἐν Ῥώμῃ πρὸ τοῦ τεμένου, ὃ καλοῦσιν Ἑλλήνων ἀγοράν, θαυμαστὸν τι χρῆμα πολυφώνου και πολυφθόγου κίττης ἔτρεφε, καὶ ἀνθρώπου ῥήματα και θηρίων φθόγγους και ψόφους ὀργάνων ἀνταπεδίδου, μηδενὸς ἀναγκάζοντος ἀλλ' αὐτὴν ἐθίζουσα και φιλοτιμουμένη μηδὲν ἄρρητον ἀπολιπεῖν μηδ' ἀμίμητον. ἔτυχε δὲ τις ἐκεῖθεν τῶν πλουσίων ἐκκομιζόμενος ὑπὸ σάλπιγγι πολλαῖς, και γενομένης ὥσπερ εἶθε κατὰ τὸν τόπον ἐπιστάσεως, εὐδοκιμοῦντες οἱ σαλπικται και κελευόμενοι πολὺν χρόνον ἐνδιέτριψαν· ἡ δὲ κίττα μετὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀφθογγος ἦν και ἄναυδος, οὐδὲ τὴν αὐτῆς ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις πάθεσιν ἀφείσα φωνήν. τοῖς οὖν πρότερον αὐτῆς θαυμάζουσι τὴν φωνήν, τότε θαῦμα μεῖζον ἢ σιωπῆ παρείχε, κωφὸν ἀκροάματος συνήθους παροδεύουσι τὸν τόπον· ὑποψία δὲ φαρμάκων ἐπὶ τοὺς ὁμοτέχνους ἦσαν· οἱ δὲ πλεῖστοι τὰς σάλπιγγας εἵκαζον ἐκπληξαι τὴν ἀκοήν, τῆ δ' ἀκοῆ συγκατεσβέσθαι τὴν φωνήν. ἦν δ' οὐδέτερα τούτων, ἀλλ' ἀσκησις ὡς εἴκοι και ἀναχώρησις εἰς αὐτὸ τοῦ μιμητικοῦ, καθάπερ ὄργανον ἐξαρτουμένου τὴν φωνήν και παρασκευάζοντος· ἄφνω γὰρ αὐθις ἦκε και ἀνέλαμψεν οὐδὲν τῶν συνήθων και παλαιῶν μιμημάτων ἐκείνων, ἀλλὰ τὰ μέλη τῶν σαλπικτων αὐταῖς περιόδοις φθεγγομένη και μεταβολὰς πάσας και κρουμάτων διεξιούσα πάντας ῥυθμούς· ὥστε, ὅπερ ἔφην, τῆς εὐμαθείας λογικωτέραν εἶναι τὴν αὐτομάθειαν ἐν αὐτοῖς».

συνοδεία πολλών σαλπίγγων. Μετά από αυτό το περιστατικό η κίσσα σιώπησε γεγονός που παραξένεψε πολύ τον περίγυρό της. Για να αποδώσει λεκτικά ο χαιρώνειος συγγραφέας την απώλεια την ικανότητας του συγκεκριμένου πουλιού στη μίμηση, μέσα από την ταυτόχρονη απώλεια της ακοής και της φωνής της, έκανε χρήση της γλωσσικής του δημιουργίας *συγκατεσβέσθαι*. Αξιοσημείωτο, όμως, είναι το γεγονός ότι η αφωνία της κίσσας ήταν παροδική, καθώς οφειλόταν σε ένα στάδιο σιωπής που η ίδια είχε επιβάλει στον εαυτό της προκειμένου να επεξεργαστεί αλλά και να μελετήσει καλύτερα τους ήχους των μουσικών οργάνων που είχε ακούσει. Απόρροια αυτής της εκπαιδευτικής της πολιτικής πέρα από την επανάκτηση της φωνής της ήταν και η επίτευξη του στόχου της, διότι κατόρθωσε να αποδώσει πιστά την μουσική που είχε ακούσει.

Το *ἄπαξ λεγόμενον συμμεθύσκομαι* (μεθώ μαζί) πέρα από τα *Συμποσιακά* το ανιχνεύουμε και σε δυο άλλα έργα των *Ηθικών*: στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* και στο *Περὶ πολυφιλίας*. Στα *Συμποσιακά* απαντά στο εναρκτήριο πρόβλημα του πρώτου τους βιβλίου (612E): «Εἰ δεῖ φιλοσοφεῖν παρὰ πότον». Το θέμα αυτό είχαν προσπαθήσει να το λύσουν οι συμπότες σε ένα συμπόσιο που είχε πραγματοποιηθεί στην Αθήνα και στο οποίο συμμετείχε και ο Πλούταρχος. Σε μια ατμόσφαιρα ευθέως λόγου, ο οποίος προσδίδει ζωντάνια στο λόγο και κρατά αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη, και μέσα από την παράθεση μιας ρητορικής ερώτησης, ο φιλόσοφος επιβεβαιώνει την απορία του Αρίστονος (612F-613A): «πρῶτον δὲ πάντων τέτακται τὸ περὶ τοῦ φιλοσοφεῖν παρὰ πότον. μέμνησαι γὰρ ὅτι, ζητήσεως Ἀθήνησι μετὰ δεῖπνον γενομένης εἰ χρηστέον ἐν οἴνῳ φιλοσόφοις λόγοις καὶ τί μέτρον ἔστι χρωμένοις, Ἄριστων παρῶν ‘εἰσὶν γάρ’ ἔφησε ‘πρὸς τῶν θεῶν οἱ φιλοσόφοις χώραν ἐπ’ οἴνῳ μὴ διδόντες;’ ἐγὼ δ’ εἶπον ‘ἀλλὰ οὐ γὰρ εἰσὶν, ὧ ἑταῖρ’, οἱ καὶ πάνυ γε σεμνῶς κατειρωνευόμενοι λέγουσι μὴ δεῖν ὥσπερ οἰκοδέσποιναν ἐν οἴνῳ φθέγγεσθαι φιλοσοφίαν· καὶ τοὺς Πέρσας ὀρθῶς φασὶ μὴ ταῖς γαμεταῖς ἀλλὰ ταῖς παλλακίσι συμμεθύσκεσθαι καὶ συνορχεῖσθαι; ταῦτό δὴ καὶ ἡμᾶς ἀξιοῦσι ποιεῖν εἰς τὰ συμπόσια τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ὑποκριτικὴν ἐπεισάγοντας φιλοσοφίαν δὲ μὴ κινουῦντας, ὡς οὔτε συμπαίξουσιν ἐκείνην ἐπιτήδειον οὔσαν οὔθ’ ἡμᾶς τηνικαῦτα σπουδαστικῶς ἔχοντας’».

Ο Πλούταρχος στο παραπάνω χωρίο προσκόμισε ένα βασικό παράδειγμα που επικαλούνται όσοι υποστηρίζουν ότι δεν πρέπει να διεξάγονται φιλοσοφικές συζητήσεις κατά τη διάρκεια των συμποσίων. Η απόδειξή τους βασίζεται στην τακτική των Περσών, οι οποίοι τις άσωτες πράξεις τους δεν τις μοιράζονταν με τις νόμιμες

συζύγους τους αλλά με τις παλλακίδες. Έτσι, λοιπόν, και αυτοί που επιθυμούν στις συζητήσεις όπου γίνεται κατανάλωση οίνου να μην θίγονται φιλοσοφικά θέματα, λόγω της σοβαρότητας του χαρακτήρα τους, επιδίδονται σε άλλου τύπου ενασχολήσεις. Ο πεζογράφος, για να αποδώσει λεκτικά την έλλειψη εγκράτειας από την πλευρά των Περσών, άντλησε από τη γλωσσική του αποθήκη τη λέξη *συμμεθύσκομαι*, την οποία επέλεξε να παρουσιάσει με μορφή απαρεμφάτου. Αξίζει να σημειώσουμε ότι την ενέταξε και σε ένα ζεύγος λέξεων με παρόμοιο σημασιολογικό πυρήνα: *συμμεθύσκεσθαι καὶ συνορχεῖσθαι*. Στην προκειμένη περίπτωση το *συμμεθύσκεσθαι* αναφέρεται στην από κοινού μέθη των Περσών και των παλλακίδων που τους συντρόφευαν¹⁸³.

Στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* αυτό το γλωσσικό κατασκεύασμα το εντοπίζουμε στο σημείο όπου ο συγγραφέας αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια κάποιας κοινωνικής οργάνωσης ή διοργάνωσης ενός τραπεζιού πρέπει να διεπόμαστε από αυτοσυγκράτηση μένοντας πιστοί στην αρχή του μέτρου (124B-C): «τὸ γὰρ ἀγροικίας φοβηθέντα δόξαν εἰς πλευρίτιν ἢ φρενίτιν ἐμβάλλειν ἑαυτὸν ἀγροίκου τινὸς ὡς ἀληθῶς ἐστὶ καὶ νοῦν οὐκ ἔχοντος οὐδὲ λόγον ἄνευ κύλικος καὶ κνίσσης ἀνθρώποις ἐπιστάμενον ὁμιλεῖν. ἢ τε γὰρ παραίτησις ἂν τὸ ἐπιδέξιον ἔχη καὶ τὸ ἀστεῖον, οὐχ ἦττον ἔσται κεχαρισμένη τῆς συμπεριφορᾶς· ἂν τέ τις παρέχων ἐστίασιν ὥσπερ θυσίαν ἄγευστον αὐτὸς ἀπέχηται, παρά τε τῇ κύλικι καὶ τῇ τραπέζῃ μετὰ προθυμίας καὶ φιλοφροσύνης ἅμα τι παίζων καὶ λέγων εἰς ἑαυτὸν, ἠδίων φανεῖται τοῦ συμμεθυσκομένου καὶ συνοψοφαγοῦντος». Αξιοπρόσεχτο είναι ότι όπως και στα *Συμποσιακά* έτσι και εδώ ο Πλούταρχος έχει τοποθετήσει το *συμμεθύσκομαι* σε ένα ζεύγος λέξεων των οποίων η σημασία γειννιάζει. Εδώ, όμως, και το δεύτερο σκέλος αυτής της ομάδας συνωνύμων αποτελεί δημιούργημα του φιλοσόφου. Η λέξη *συνοψοφαγέω* λαμβάνει την έννοια «τρώω μαζί νοστιμιές» και μαζί με το *συμμεθύσκομαι* χρησιμοποιούνται από τον πεζογράφο μέσα στο πλαίσιο της προσπάθειάς του να στηλιτεύσει τη λογική της μαζοποίησης, που μπορεί να παρασύρει κάποιον και να τον οδηγήσει σε ακρότητες.

Στην πραγματεία *Περὶ πολυφιλίας* ο Πλούταρχος εκφράζει την άποψη ότι για να αναπτυχθεί μια υγιής φιλία βασική παράμετρος είναι η ύπαρξη ομοιότητας (96D): «καὶ γὰρ δὴ τοῦτο πάντων μέγιστόν ἐστιν ἐναντίωμα πρὸς τὴν πολυφιλίαν, ὅτι τῇ φιλίᾳ

---

¹⁸³ Το γεγονός ότι οι Πέρσες, πραγματοποιούσαν τις ασωτίες τους με τις παλλακίδες και όχι με τις συζύγους τους, ο Πλούταρχος το σχολιάζει και στα *Γαμικά παραγγέλματα* (140B): «τοῖς τῶν Περσῶν βασιλεῦσιν αἱ γνήσιαι γυναῖκες παρακάθηνται δειπνοῦσι καὶ συνεστιῶνται· βουλόμενοι δὲ παίζειν καὶ μεθύσκεσθαι ταύτας μὲν ἀποπέμπουσι, τὰς δὲ μουσουργοὺς καὶ παλλακίδας καλοῦσιν».

γένεσις δι' ὁμοιότητός ἐστιν». Για να υποστηρίξει αυτήν του τη θέση έφερε στο προσκήνιο το παράδειγμα του Πρωτέα, ο οποίος προκειμένου να έχει κοινά με αυτούς που συναναστρεφόταν άλλαζε μορφές (97A): «αἱ δὲ φίλαι τὰ ἦθη ζητοῦσι συνεξομοιοῦν καὶ τὰ πάθη καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ τὰς διαθέσεις. Πρωτέως τινὸς οὐκ εὐτυχοῦς οὐδὲ πάνυ χρηστοῦ τὸ ἔργον, ἀλλ' ὑπὸ γοητείας ἑαυτὸν εἰς ἕτερον εἶδος ἐξ ἑτέρου μεταλλάττοντος ἐν ταῦτῳ πολλάκις, φιλόλογοις συναναγιγνώσκοντος καὶ παλαισταῖς συγκονιομένου καὶ φιλοθήροις συγκυνηγετοῦντος καὶ φιλοπόταις συμμεθυσκομένου καὶ πολιτικοῖς συναρχαιρεσιάζοντος, ἰδίαν ἦθους ἐστὶν οὐκ ἔχοντος». Εδώ ο πεζογράφος στοχεύοντας να υπογραμμίσει τη διάθεση συλλογικότητας που χαρακτήριζε τις κινήσεις αυτής της μυθικής μορφής έκανε χρήση αρκετών σύνθετων λέξεων, οι οποίες έφεραν σαν πρώτο συνθετικό την πρόθεση *σύν*: *συναναγιγνώσκοντος*, *συγκονιομένου*, *συγκυνηγετοῦντος*, *συμμεθυσκομένου*, *συναρχαιρεσιάζοντος*. Ανάμεσά τους φρόντισε να προσαρμόσει και τις δικές του κατασκευές έτσι ώστε και αυτές με τη σειρά τους να υπηρετήσουν τις συγγραφικές του σκοπιμότητες. Πέρα από τη μετοχή *συμμεθυσκομένου* και η *συναρχαιρεσιάζοντος* αποτελεί δικό του δημιούργημα. Η λέξη αυτή εδώ χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι ο Πρωτέας συμμετείχε μαζί με τους πολιτικούς στις εκλογές.

Η γλωσσική εφεύρεση του Πλουτάρχου *συναρχαιρεσιάζω* κάνει έντεκα εμφανίσεις στο έργο του. Στους *Παράλληλους Βίους* απαντά εννέα φορές και πιο συγκεκριμένα τρεις στον *Κικέρωνα* (14.3.3): «συνίσταντο τῷ Κατιλίνα καὶ παρήσαν εἰς Ῥώμην συναρχαιρεσιάζοντες», (45.6.5): «συμπράττοντος αὐτοῦ καὶ συναρχαιρεσιάζοντος», (46.1.2): «φενაკισθεὶς καὶ συναρχαιρεσιάζσας», δυο στον *Πομπήιο* (15.1.4): «συναρχαιρεσιάζσας καὶ τὸν δῆμον εὐνοίᾳ τῇ πρὸς ἑαυτὸν ἐκείνῳ σπουδάζοντα παρασχών», (44.1.5): «καὶ δοῦναι ταύτην αὐτῷ τὴν χάριν ὅπως παρὼν Πείσωνι συναρχαιρεσιάζσῃ», δυο στον *Τιβέριο και Γάιο Γράκχο* (24.2.5): «ὄχλου δὲ τοσοῦτου συρρέοντος εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ συναρχαιρεσιάζοντος», (29.2.4): «ᾧφθη Γάιον Φάννιον κατάγων εἰς τὸ πεδῖον καὶ συναρχαιρεσιάζων ἐκείνῳ μετὰ τῶν φίλων», μια φορά στον *Άρατο* (48.1.3): «ἀναπεισθεὶς ὁ βασιλεὺς καὶ συναρχαιρεσιάζσας τοῖς ἀπὸ τῆς ἐναντίας στάσεως» και μια στον *Κάτωνα* (30.2.1): «ὥς [ἄν] αὐτὸς παρὼν Πείσωνι συναρχαιρεσιάζσῃ».

Στα *Ηθικά* πέρα από το *Περὶ πολυφιλίας* τη βρίσκουμε και στο *Περὶ Φυγῆς* (603F-604A): «εἰς δὲ νῆσον οὐκ ἐνοχλῶν τις οὐκ αἰτῶν οὐ δανειζόμενος οὐκ

ἐγγυήσασθαι παρακαλῶν οὐ συναρχαιρεσιάσαι, δι' εὖνοιαν δὲ καὶ πόθον οἱ βέλτιστοι τῶν ἀναγκαίων καὶ οἰκείων πλέουσιν». Ο Πλούταρχος τονίζει ότι, πέρα από τις αρνητικές συνέπειες που μπορεί να έχει, η απομόνωση σε ένα νησί ίσως κρύβει και κάποιες θετικές, επειδή το άτομο που θα βρεθεί εξόριστο εκεί έχει τη δυνατότητα να διάγει έναν ήσυχο βίο απαλλαγμένο από τις πιέσεις που του ασκεί ο κοινωνικός περίγυρος. Η γλωσσική του δημιουργία *συναρχαιρεσιάσαι* χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι το άτομο που έχει απομονωθεί σε ένα νησί δεν είναι αναγκασμένο να δέχεται πιέσεις από ανθρώπους που επιζητούν την ψήφο του, ώστε να αναδειχθούν νικητές στις εκλογές.

Περὶ δυσωπίας

Στο *Περὶ δυσωπίας*, όπου ο Πλούταρχος καταγίνεται με το ζήτημα της υπερβολικής ντροπαλοσύνης, εντοπίζουμε τέσσερις σύνθετες λέξεις οι οποίες είναι δικές του επινοήσεις. Μια από αυτές αποτελεί το απαρέμφατο *συνεκταπεινοῦν*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «ταπεινώνω μαζί» (529E-F): «πρῶτον οὖν τοῦτο δεῖ πείθεσθαι τὸν ὑπὸ πολλῆς δυσωπίας βιαζόμενον, ὅτι πάθει βλαβερῶ συνέχεται· καλὸν δὲ τῶν βλαβερῶν οὐδέν· οὐδὲ δεῖ τοῖς ἐπαίνοις κηλούμενον ἥδεσθαι κομψὸν καὶ ἰλαρὸν ἀντὶ σεμνοῦ καὶ μεγάλου καὶ δικαίου προσαγορευόμενον μηδ', ὥσπερ ὁ Εὐριπίδου Πήγασος ἔπτησ' ὑπέικων μᾶλλον εἰ μᾶλλον θέλοι,' τῷ Βελλεροφόντη, τοῖς δεομένοις ἑαυτὸν ἐκδιδόναι καὶ συνεκταπεινοῦν, φοβούμενον ἀκοῦσαι τὸ ἄσκληρός γε καὶ ἀπηνής'». Αυτό το δημιούργημά του υπογραμμίζει την υποχωρητικότητα ενός ανθρώπου, η οποία μπορεί να τον οδηγήσει μέχρι και στο σημείο να ταπεινώσει τον ίδιο του τον εαυτό. Η αιτία που τον ωθεί σε αυτήν την υπαναχώρηση είναι η χαμηλή του αυτοεκτίμηση, διότι προκειμένου να είναι αρεστός μπορεί να κάνει και πράγματα με τα οποία δεν είναι απόλυτα σύμφωνος και τα οποία αντιβαίνουν στις αρχές του. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο χαιρώνειος συγγραφέας παρομοίασε το άτομο αυτό με τη χαμηλή αυτοπεποίθηση με τον Πήγασο από την τραγωδία του Ευριπίδη *Βελλεροφόντης*. Το αναφορικό παραβολικό επίρρημα *ὥσπερ* είναι αυτό που υπογραμμίζει τη διάθεση παραβολής από την πλευρά του φιλοσόφου. Ενδεικτικό είναι ότι ο πεζογράφος κόμισε και ένα στίχο από αυτό το χαμένο έργο του συγκεκριμένου τραγικού ποιητή «ἔπτησ' ὑπέικων μᾶλλον, ἢ μᾶλλον θέλοι»¹⁸⁴ για να παραδειγματίσει αλλά και να

---

¹⁸⁴ TGF, απόσπ. 309.

μεταλαμπαδεύσει στους αναγνώστες ότι δεν πρέπει να συνθλίβουν την προσωπική τους βούληση και να γίνονται το άθυρμα ανθρώπων, οι οποίοι έχουν ως κύριο στόχο να τους χειραγωγήσουν.

Ο Πλούταρχος αναφέρει στο ίδιο κείμενο ότι πρέπει να είμαστε φιλαλήθεις και να προβαίνουμε σε αντικειμενικές κρίσεις. Η ελευθεροστομία είναι απαραίτητο εφόδιο και οφείλουμε να κάνουμε χρήση της ακόμα και όταν πρόκειται να στηλιτεύσουμε τους οικείους μας για ενδεχόμενα λάθη τους. Αξιοπρόσεχτο είναι ότι η προσωπική άποψη του φιλοσόφου αναδεικνύεται μέσα από τη χρήση του πρώτου ενικού προσώπου με το οποίο επέλεξε να τοποθετήσει το δοξαστικό ρήμα *οἶμαι* στο έργο του (531B-C): «καὶ μὴν οὐδ’ ἢ πρὸς τοὺς ἐπαίνους τοῦ ἀδυσωπήτου μελέτη καὶ ἄσκησις ἐν μικροῖς καὶ ἔλαφροῖς ἄχρηστος ἐστίν. οἷον ἐν συμποσίῳ φίλου κιθαρωδὸς ἄδει κακῶς ἢ πολλοῦ κωμωδὸς ἔωνημένος ἐπιτρίβει Μένανδρον, οἱ δὲ πολλοὶ κροτοῦσι καὶ θαυμάζουσιν· οὐδὲν οἶμαι χαλεπὸν οὐδὲ δύσκολον ἀκούειν σιωπῆ καὶ μὴ παρὰ τὸ φαινόμενον ἀνελευθέρως ἐπαινεῖν».

Στο σημείο αυτό ο Πλούταρχος θέτει και ένα ερώτημα υποθετικού τύπου (531C): «ἐὰν γὰρ ἐν τούτοις μὴ κρατῆς σαυτοῦ, τί ποιήσεις φίλου ποίημα φαῦλον ἀναγινώσκοντος ἢ λόγον ἐπιδεικνυμένου γεγραμμένον ἀβελτέρως καὶ γελοίως; ἐπαινέσεις δηλονότι καὶ συνεπιθορυβήσεις τοῖς κολακεύουσι». Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι ο συγγραφέας χρησιμοποιεί κατά κύριο λόγο το δεύτερο ενικό πρόσωπο γεγονός που καθιστά τους αναγνώστες συμμέτοχους και κοινωνούς σε αυτόν τον διάλογο. Στην απάντηση που έδωσε ο πεζογράφος σε αυτό το ερώτημα υπάρχει το επίρρημα *δηλονότι*, το οποίο προσδίδει ένα βεβαιωτικό τόνο στην απόκρισή του. Ο φιλόσοφος ενέταξε και τη γλωσσική του δημιουργία *συνεπιθορυβέω* (επιδοκιμάζω με θορύβους μαζί), η οποία δηλώνει ότι η πλειονότητα των ανθρώπων θα ενδώσει στην κοινή γραμμή που επιτάσσουν οι κόλακες και μαζί με αυτούς και με τρόπο θορυβώδη θα επιδοκιμάσει κάποια λανθασμένη πράξη του φίλου τους.

Το ακόλουθο τμήμα από το *Περὶ δυσωπίας* φιλοξενεί δυο λέξεις, οι οποίες αποτελούν γλωσσικά δημιουργήματα του πεζογράφου (528E): «ὑπερβολὴ γὰρ τοῦ αἰσχύνεσθαι τὸ δυσωπεῖσθαι. διὸ καὶ οὕτω κέκληται, τρόπον τινὰ τοῦ προσώπου τῆ ψυχῆ συνδιατρεπομένου καὶ συνεξατονοῦντος». Πρόκειται για τους πολυσύνθετους ὀρους *συνδιατρεπομένου* και *συνεξατονοῦντος*, που επέλεξε να παρουσιάσει με τη μορφή μετοχών. Αυτά τα δημιουργήματα της συγγραφικής πέννας του Πλουτάρχου

συνεργάζονται μεταξύ τους, για να τονίσουν τη συμπόρευση ψυχής και σώματος στην αντανάκλαση του συναισθήματος της δυσωπίας. Το ρήμα *συνδιατρέπομαι* λαμβάνει την έννοια «στρέφομαι μαζί» και ο φιλόσοφος το χρησιμοποιεί προκειμένου να υπογραμμίσει ότι το πρόσωπο επηρεάζεται και ακολουθεί αυτό το ψυχικό συναίσθημα και κατ' επέκταση, όπως δηλώνει και το *συνεξατονέω* που έχει τη σημασία «εξασθενώ μαζί», ατονούν μαζί μετά από την επίδραση της έντονης ντροπαλοσύνης.

Περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς

Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι τη λέξη *συνδιατρέπομαι* πάλι παρουσιασμένη ως μετοχή τη βρίσκουμε και στο *Περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς* (442F): «σιτίοις γε μὴν πολλάκις καὶ ὄψοις μάλ' ἠδέως προσενεχθέντες ἂν αἴσθωνται καὶ μάθωσιν αὐτοὺς τῶν μὴ καθαρῶν τι μὴδὲ νομίμων ἐδηδοκότας, οὐ τῆ κρίσει μόνον ἐπιτίθεται τὸ λυποῦν καὶ δάκνον, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα τῆ δόξῃ συνδιατρεπόμενον καὶ ἀναπιμπλάμενον ἔμετοι καὶ ἀνατροπαὶ ναυτιώδεις ἴσχουσι». Ο Πλούταρχος το γλωσσικό του κατασκευάσμα *συνδιατρεπόμενον* το ενέταξε στο κείμενό του εντός ενός παραδείγματος που συνδέεται με τον χώρο της μαγειρικής, για να αναφέρει ότι στην περίπτωση που οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι γευτήκαμε κάτι ανθυγιεινό τότε η λογική παρακινεί το σώμα να απωθήσει αυτήν την τροφή, η οποία ήταν επιβλαβής για την υγεία μας.

Σε αυτήν τη σύμπραξη σώματος και κρίσης οφείλει τη γλωσσική του γέννα και το ρήμα *συνευσχημονέω* (διατηρώ την κοσμιότητα μαζί), το οποίο αναφέρεται στη μεταξύ τους συνεργασία, ώστε να διατηρήσουμε την ευπρέπιά μας, και το οποίο εντοπίζουμε στο ακόλουθο τμήμα από αυτήν την ηθική πραγματεία του Πλουτάρχου (442E-F): «ὁ μάλιστα συμβαίνει τοῖς ἐρῶσιν, εἴτ' ἀκούσασιν ὡς ἀδελφῆς ἐρῶντες ἢ θυγατρὸς ἠγνοήκασιν· ἅμα γὰρ ἔπηξε τὸ ἐπιθυμοῦν ἀψαμένου τοῦ λόγου καὶ τὸ σῶμα τὰ μέρη συνευσχημονοῦντα τῆ κρίσει παρέσχε».

Στη συνέχεια, στο *Περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς*, το ρήμα *δέδοικα* δημιουργεί ένα κλίμα ζωντάνιας, διότι ο πεζογράφος επέλεξε να το τοποθετήσει στο κείμενό του σε πρώτο ενικό πρόσωπο, ώστε με αυτόν τον τρόπο να τονίσει την προσωπική του παρουσία (442F-443A): «δέδοικα δὲ μὴ δόξαιμι παντάπασιν ἐπαγωγὰ καὶ νεαρὰ τῶ λόγῳ περαίνειν, ψαλτήρια διεξιῶν καὶ λύρας καὶ πηκτίδας καὶ αὐλοῦς, καὶ ὅσα μουσικῆς προσφῶδὰ καὶ προσήγορα μηχανησαμένης ἀνθρωπίνοις πάθεσιν ἄψυχα συνήδεται καὶ συνεπιθρηγεῖ καὶ συνάδει καὶ συνακολασταίνει, τὰς κρίσεις ἀναφέροντα καὶ τὰ πάθη

καὶ τὰ ἔθνη τῶν χρωμένων». Ἡ μουσική στις διάφορες εκφάνσεις των συναισθημάτων μας μπορεί να παρουσιαστεί συνοδοιπόρος. Το *συνακολασταίνω* χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι τα διάφορα μουσικά όργανα μπορούν να συμμετάσχουν ακόμα και στις άσωτες πράξεις των ανθρώπων. Αξίζει να σημειώσουμε ότι το πολυσύνδετο σχήμα στο οποίο βρίσκεται εγκλωπωμένη και η προαναφερθείσα δημιουργία: *συνήδεται καὶ συνεπιθρηνεῖ καὶ συνάδει καὶ συνακολασταίνει*, υπογραμμίζει αυτόν τον συντροφικό ρόλο τις μουσικής στις διάφορες συναισθηματικές μας εκδηλώσεις.

Το *συνακολασταίνω* με την ίδια έννοια, «συμμετέχω μαζί σε ακολασίες», στον κόσμο των *Ἠθικῶν*, πέρα από την προαναφερθείσα πραγματεία, το βρίσκουμε στα *Γαμικὰ παραγγέλματα* (140B): «τοῖς τῶν Περσῶν βασιλεῦσιν αἱ γνήσiai γυναῖκες παρακάθηνται δειπνοῦσι καὶ συνεστιῶνται· βουλόμενοι δὲ παίζειν καὶ μεθύσκεσθαι ταύτας μὲν ἀποπέμπουσι, τὰς δὲ μουσουργοὺς καὶ παλλακίδας καλοῦσιν, ὀρθῶς τοῦτο γ' αὐτὸ ποιοῦντες, ὅτι τὸ συνακολασταίνειν καὶ παροινεῖν οὐ μεταδιδόασι ταῖς γαμεταῖς» (συνοδεία του *συνεστιῶμαι*), στο *Περὶ σαρκοφαγίας* (997B): «συννοσεῖ γὰρ ἀλλήλοις τὰ αἰσθητήρια καὶ συναναπείθεται καὶ συνακολασταίνει μὴ κρατοῦντα τῶν φυσικῶν μέτρων» (μαζί με τα *συννοσῶ* και *συναναπείθομαι*) και στο *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου* (594D): «γυναικός, ἧς ἐπιθυμῶν ἐτύγχανεν, εἰς ἐλπίδας ἐμβάλων, ὡς ἀφιζομένης εἰς τὸν πότον, ἔπεισε πρὸς ῥαθυμίαν καὶ ἄνεσιν τραπέσθαι μετὰ τῶν εἰωθότων αὐτῷ συνακολασταίνειν». Στους *Παράλληλους Βίους* απαντά δυο φορές με την ίδια σημασιολογική απόχρωση και πιο συγκεκριμένα στον *Σύλλα* (2.2.5): «τοῖς δὲ τοιούτοις τῶν τεκμηρίων οὐκ ἄτοπὸν ἐστὶ χρῆσθαι περὶ ἀνδρός, ὃν οὕτω φιλοσκώμμονα φύσει γεγονέναι λέγουσιν, ὥστε νέον μὲν ὄντα καὶ ἄδοξον ἔτι μετὰ μίμων καὶ γελωτοποιῶν δεισιδῆσθαι καὶ συνακολασταίνειν» και στον *Δημήτριον* (24.2.1): «Δημήτριος δέ, τὴν Ἀθηναίων αὐτῷ προσῆκον εἰ δι' ἄλλο μηδὲν ὥς γε πρεσβυτέραν ἀδελφὴν αἰσχύνεσθαι (τοῦτο γὰρ ἐβούλετο λέγεσθαι), τοσαύτην ὕβριν εἰς παῖδας ἐλευθέρους καὶ γυναῖκας ἀστὰς κατεσκέδασε τῆς ἀκροπόλεως, ὥστε δοκεῖν τότε μάλιστα καθαρεύειν τὸν τόπον, ὅτε Χρυσίδι καὶ Λαμία καὶ Δημοῖ καὶ Ἀντικύρα ταῖς πόρναις ἐκείναις συνακολασταίνοι».

Επανερχόμενοι στο *Περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς* παρατηρούμε ότι ο Πλούταρχος στο πλαίσιο της προσπάθειάς του να αποδείξει ότι ορισμένα πάθη συμπορεύονται με τη λογική και ότι κάποιες φορές έχουν διττή λειτουργία προσκόμισε κάποιους στίχους από τον *Ἰππόλυτο* του Ευριπίδη (385-386), ώστε να προσδώσει κύρος στα λεγόμενά του (448F): «ὁ δ' εἰπὼν Ἀιδῶς τε· δισσαὶ δ' εἰσίν, ἢ μὲν οὐ κακῆ/ ἢ δ' ἄχθος οἴκων'».

Μέσα από την παράθεση αυτών των στίχων βρήκε την ευκαιρία να εκφράσει και την ακόλουθη απορία (448F-449A): «ἄρ' οὐ δηλὸς ἐστὶ συνησθημένος ἐν ἑαυτῷ τοῦτο τὸ πάθος πολλάκις μὲν ἀκολουθοῦν τῷ λόγῳ καὶ συγκατακοσμούμενον, πολλάκις δὲ παρὰ τὸν λόγον ὄκνοις καὶ μελλήσεσι καιροῦς καὶ πράγματα λυμαινόμενον;». Εντός αυτής της κύριας πρότασης ο φιλόσοφος ενέταξε και τη γλωσσική του δημιουργία *συγκατακοσμούμενον* (τακτοποιώ μαζί). Η συγκεκριμένη μετοχή χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι το πάθος της ντροπής συχνά συμπορεύεται με τη λογική και συμμορφώνεται στις επιταγές της.

Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης

Στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης*, ο χαιρώνειος συγγραφέας παρουσίασε το *συγκατακοσμέω* ακριβῶς με την ίδια μορφή, δηλαδή ως μετοχή τοποθετημένη στο ίδιο γραμματικό γένος, αριθμό και πτώση (938F-939A): «ἐπεὶ τῶν γ' εἰρημένων οὐδέν, ὃ φίλε Θεῶν, ἀδύνατον δείκνυσι τὴν λεγομένην ἐπ' αὐτῆς οἴκησιν. ἢ τε γὰρ δίνη πολλὴν ἔχουσα πραότητα καὶ γαλήνην ἐπιλαίνει τὸν ἀέρα καὶ διανέμει συγκατακοσμούμενον, ὥστε μηδὲν εἶναι δέος ἐκπεσεῖν καὶ ἀποσφαλῆναι τοὺς ἐκεῖ βεβηκότας». Ο Πλούταρχος, μέσα στο πλαίσιο της παράθεσης της άποψης του Λαμπρία για πιθανή κατοίκηση στη σελήνη, ενέταξε τη μετοχή *συγκατακοσμούμενον*, ὡστε να δηλώσει ότι η δίνη που υπάρχει στο φεγγάρι, λόγω της ηρεμίας της μπορεί να συμβάλει στην ομοιόμορφη κατανομή του αέρα στον σεληνιακό χώρο.

Σε αυτό το έργο των *Ηθικών* όπου ο Πλούταρχος καταγίνεται με το ζήτημα της σελήνης υπάρχουν και δυο ακόμα σύνθετες γλωσσικές δημιουργίες, οι οποίες είναι εμποτισμένες με θρησκευτικό άρωμα. Μια από αυτές είναι η μετοχή *συλλατρεύσαντας* (941E-F): «ἐξεῖναι μὲν γὰρ ἀποπλεῖν οἴκαδε τοὺς τῷ θεῷ τὰ τρις δέκ' ἔτη συλλατρεύσαντας, αἰρεῖσθαι δὲ τοὺς πλείστους ἐπιεικῶς αὐτόθι κατοικεῖν, τοὺς μὲν ὑπὸ συνηθείας τοὺς δ' ὅτι πόνου δίχα καὶ πραγμάτων ἄφθονα πάρεστι πάντα, πρὸς θυσίαις καὶ χορηγίαις ἢ περὶ λόγους τινὰς ἀεὶ καὶ φιλοσοφίαν διατρίβουσι». Το *συλλατρεύω* στην προκειμένη περίπτωση λαμβάνει την έννοια «υπηρετώ μαζί το θείο». Η επόμενη θρησκευτική κατασκευή που απαντά σε αυτό το κείμενο είναι το ρήμα *συνοργιάζω* (συμμετέχω μαζί σε όργια), το οποίο υπογραμμίζει το ενδιαφέρον των δαιμόνων για τα ανθρώπινα πράγματα μέσα από την κοινή συμμετοχή τους στις

οργιαστικές τελετουργίες (944D): «οὐκ ἀεὶ δὲ διατρίβουσιν ἐπ’ αὐτῆς οἱ δαίμονες, ἀλλὰ χρηστηρίων δεῦρο κατίασιν ἐπιμελησόμενοι, καὶ ταῖς ἀνωτάτω συμπάρεισι καὶ συνοργιάζουσι τῶν τελετῶν».

Θρησκευτικές πραγματείες

Το *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων*, ἓνα θρησκευτικό ἔργο του φιλοσόφου, φιλοξενεῖ τρεῖς κατασκευές του, γιὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν ὁποίων χρησιμοποίησε ὡς πρῶτο υλικὸ τὴν πρόθεση *σύν*. Τὸ ἀπαρέμφατο *συναφορίζειν* τὸ εντοπίζουμε στὸ σημεῖο ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν κόσμων. Αὐτός ὁ ὅρος, πού ἀποτελεῖ τὸ ἓνα μέρος ἐνός ζεύγους συνώνυμων λέξεων, λαμβάνει τὴν ἐννοία «διαχωρίζω μαζί» (425B): «τὸ δὲ πλείονας ποιῶντας χωρὶς ἀλλήλων κόσμους ἅμα τοῖς ὅλοις τὰ μέρη συναφορίζειν καὶ συνδιαριεῖν οὐκ ἄτοπον». Ἡ ἄλλη λέξη, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ σὲ αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ Πλουτάρχου, πού διαπραγματεύεται τὴ μείωση τῶν μαντείων κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 2^{ου} αἰῶνα μ.Χ., εἶναι τὸ *συνεπιθήγω* (οξύνω μαζί) (433D): «ἐμοὶ δὲ δοκεῖ μάλιστα τοιαύτην πρὸς τὸ μαντικὸν πνεῦμα λαμβάνειν σύγκρασιν ψυχὴ καὶ σύμπηξιν, οἷαν πρὸς τὸ φῶς ἢ ὄψις ὁμοιοπαθὲς γιγνόμενον· ὀφθαλμοῦ τε γὰρ ἔχοντος τὴν ὄρατικὴν δύναμιν οὐδὲν ἄνευ φωτὸς ἔργον ἐστίν. ψυχῆς τε τὸ μαντικὸν ὥσπερ ὄμμα δεῖται τοῦ συνεχῆς οἰκείου καὶ συνεπιθήγοντος». Ὁ πεζογράφος τοποθέτησε αὐτὴν τὴ γλωσσικὴ τὴ ἐπιπόνηση πλάι στὸ ρήμα *συνεξάπτω* καὶ σὲ ἓνα κλίμα παραβολῆς, καθὼς ἐδῶ παραλληλίζονται ἡ σύνδεση καὶ ἡ ἀλληλεξάρτηση πού υπάρχουν ἀνάμεσα στὴν ὄραση καὶ τὸ φῶς με αὐτὲς μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ μαντικοῦ πνεύματος. Τὸ μαντικὸ μέρος τῆς ψυχῆς παρομοιάζεται με μάτι, τὸ ὁποῖο ὅπως δηλώνει καὶ ἡ μετοχὴ *συνεπιθήγοντος* ἔχει τὴν ἀνάγκη ἀπὸ κάποιο φῶς πού θὰ τοῦ διεγείρει τὴν προσοχὴ καὶ με αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ τὸ βοηθήσει νὰ λειτουργήσῃ. Ὁ ἐπόμενος ὅρος, ὁ ὁποῖος φέρει ὡς πρῶτο γλωσσικὸ ἐνδύμα τὴν πρόθεση *σύν* καὶ συνδέεται πάλι με τὸ κομμάτι τῆς μαντικῆς ἐμπνευσης, εἶναι τὸ *ἅπαζ λεγόμενον* τοῦ Πλουτάρχου *συνεξανθέω*¹⁸⁵ (ἀνθίζω/ἀνθοφορῶ μαζί) (434B): «καὶ πάντων τούτων οἱ περὶ Ἀριστοτέλην δημιουργὸν ἐν τῇ γῆ τὴν ἀναθυμίασιν ἀποφαίνουσιν, ἧ καὶ συνεκλείπειν καὶ συμμεθίστασθαι καὶ συνεξανθεῖν πάλιν τὰς τοιαύτας φύσεις ἀναγκαῖόν ἐστι». Στὴ λεξιπλασία τοῦ *συνεξανθέω*, τὸν ὁποῖο ἐνέταξε με μεταφορικὸ τόνο σὲ αὐτὴν τὴ θρησκευτικὴ τὴν πραγματεία, ὁδηγήθηκε ὁ βιογράφος γιὰ νὰ κομίσει τὴν ἀποψη

¹⁸⁵ Βλ. καὶ τὸ κεφάλαιο: «*Λεξιλόγιο φυσικῆς φιλοσοφίας*» σελ. 82.

εκείνων που υποστήριζαν ότι η μαντική ικανότητα σχετίζεται με το γεωλογικό φαινόμενο διαφόρων αναθυμιάσεων που αναβλύζουν από τα έγκατα της γης.

Θα παραμείνουμε σε αυτό το θρησκευτικό περιβάλλον, καθώς θα αναφερθούμε στο *Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν*, όπου βρίσκουμε τις ακόλουθες πολυσύνθετες κατασκευές: *συναναβόσκομαι* (αυξάνομαι μαζί) και *συνεπιθειάζω*¹⁸⁶ (καθαγιάζω μαζί). Ο πρώτος όρος απαντά εντός μιας παρομοίωσης, η οποία συνδέεται με τον χώρο της φύσης (409A): «ὡς δὲ τοῖς εὐθαλέσι τῶν δένδρων ἕτερα παραβλαστάνει, καὶ τοῖς Δελφοῖς ἢ Πυλαία συνηβᾷ καὶ συναναβόσκειται, διὰ τὰς ἐντεῦθεν εὐπορίας σχῆμα λαμβάνουσα καὶ μορφήν καὶ κόσμον ἱερῶν καὶ συνεδρίων καὶ ὑδάτων οἷον ἐν χιλίοις ἔτεσι τοῖς πρότερον οὐκ ἔλαβεν». Το ρήμα *συναναβόσκειται*, πλάι στο *συνηβάω*, τονίζει την ταυτόχρονη ανάπτυξη που παρουσιάζει η Πυλαία, η περιοχή όπου συνεδρίαζαν τα μέλη του αμφικτιονικού συνεδρίου, με τους Δελφούς. Η ανάκαμψη που σημειώθηκε στους Δελφούς κατά τα χρόνια του Πλουτάρχου πέρα από τον ανθρώπινο παράγοντα οφείλεται κατά κύριο λόγο στον θεϊκό. Η μετοχή, λοιπόν, *συνεπιθειάζοντος* τονίζει το ενδιαφέρον του θείου για το μαντείο, το οποίο εκδηλώνεται μέσα από την επέμβασή του αλλά και την καθαγιαστική του δράση σε αυτό (409C): «ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἄλλως ὅτι τηλικαύτην καὶ τοσαύτην μεταβολὴν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ γενέσθαι δι' ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας, μὴ θεοῦ παρόντος ἐνταῦθα καὶ συνεπιθειάζοντος τὸ χρηστήριον». Ως μετοχή κάνει την εμφάνισή της αυτή η κατασκευή του συγγραφέα και στους *Παράλληλους Βίους* (*Σύλλας*, 6.4.8): «ἀλλὰ καὶ συναύξων καὶ συνεπιθειάζων τὰ πραττόμενα», πλάι στο *συναύζω*.

Ἑρωτικός

Στον *Ἑρωτικό*, το λεξικό δημιούργημα του Πλουτάρχου *συνεπιθωῦσσω* (παροτρύνω μαζί) εκπέμπει κάποιες θρησκευτικές λάμπεις, διότι σύμφωνα με τα συμφραζόμενα του συγγραφέα συνδέεται με την «πότνια τῶν θηρῶν». Μέσα στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας υπέρ της θεϊκής καταβολής του Ἑρωτα ο πεζογράφος προσκόμισε διάφορα παραδείγματα θεοτήτων, μεταξύ των οποίων και αυτό της θεάς του κυνηγιού, για να ενισχύσει την αξιοπιστία των λεγομένων του (757D): «ἀλλὰ δορκάδας μὲν θηρεύουσι καὶ λαγωοὺς καὶ ἐλάφους ἀγρότερός τις συνεπιθωῦσσει καὶ

---

¹⁸⁶ Πληροφορίες γι' αυτόν τον όρο υπάρχουν και στο κεφάλαιο: «*Θρησκευτικό λεξιλόγιο*» σελ. 21.

συνεξορμᾷ θεός, εὔχονται δ' Ἀρισταίῳ δολοῦντες ὀρύγμασι καὶ βρόχοις λύκους καὶ ἄρκτους, ὄς πρῶτος θήρῃσιν ἔπηξε ποδάγρας'». Το ρήμα *συνεπιθωῦσσει* συνεργάζεται με το συνώνυμό του *συνεξορμᾷ*, ὥστε να τονίσει ὅτι Ἡ Ἀρτεμη εἶναι αὐτὴ που ωθεῖ καὶ παροτρύνει τοὺς κυνηγούς να ορμήσουν πρὸς τὴ λεία τοὺς.

Ἐνα ἄλλο *ἄπαξ λεγόμενον* που εντοπίζουμε σε αὐτὸ τὸ ἔργο εἶναι τὸ *συνδιακαίωμα*¹⁸⁷ (καίγομαι μαζί), τὸ ὁποῖο συνδέεται με τὴ φωτιά, ὅπως ἄλλωστε δηλώνει καὶ τὸ τρίτο συνθετικὸ τοῦ μέρους, *καίω* (752D-E): «καὶ ὁ Πεισίας ἔμοι μὲν ἔειπεν ὀλίγον μέλει τοῦ λόγου· Δαφναῖον δ' ὄρῳ ταῦτόν πάσχοντα τῷ χαλκῷ· καὶ γὰρ ἐκεῖνος οὐχ οὕτως ὑπὸ τοῦ πυρός, ὡς ὑπὸ τοῦ πεπυρωμένου χαλκοῦ καὶ ῥέοντος, ἂν ἐπιχέῃ τις, ἀνατήκεται καὶ ῥεῖ συνεξυγραινόμενος· καὶ τοῦτον οὐκ ἐνοχλεῖ τὸ Λυσάνδρας κάλλος, ἀλλὰ συνδιακεκαυμένῳ καὶ γέμοντι πυρὸς ἤδη πολὺν χρόνον [ὁ] πλησιάζων καὶ ἀπτόμενος ἀναπίμπλαται'». Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Πεισίας ἀσκεῖ οὐξεία κριτικὴ στὸν Δαφναῖο, ὁ ὁποῖός ἦταν υπέρμαχος τῆς συζυγικῆς ἀγάπης. Προκειμένου κιάλα να επικρίνει καὶ να στηλιτεύσει ἀκόμα περισσότερο τὶς ἀπόψεις τοῦ ἔκανε ἕναν παραλληλισμὸ που συνδέεται με τὸν χῶρο τῶν μετάλλων. Σύμφωνα με τὸν Πεισία, ὁ Δαφναῖος παρουσιάζει ἀντιστοιχίες με τὸν χαλκὸ, ὁ ὁποῖός γίνεται εὐτήκτος, ὅταν πέσει πάνω τοῦ πυρακτωμένου χαλκός. Ἡ μετοχή, λοιπόν, *συνδιακεκαυμένῳ*, πλάι στὴν *συνεξυγραινόμενος*, υπογραμμίζει τὴν καυστικὴ δύναμη τοῦ ἔρωτα, καθὼς ἕνα φλογισμένο ἐρωτικὰ ἀτομὸ μπορεῖ να μεταδώσει αὐτὸ τὸ συναίσθημα καὶ στὸ ἀγαπημένο τοῦ πρόσωπο καὶ ἔτσι να καοῦν ταυτόχρονα ἀπὸ τὴ φωτιά τῆς ἀγάπης.

Τὸ *συγκαταζῶ* (συμβιώνω) εἶναι ἕνα ἄλλο γλωσσικὸ εφεύρημα τοῦ Πλουτάρχου, τὸ ὁποῖο ἀπαντᾷ σε αὐτὴν τὴν ἐρωτικὴ τοῦ πραγματεία (749D-E): «ἦν γὰρ ἐν Θεσπιαῖς Ἴσμηνοδώρα γυνὴ πλούτῳ καὶ γένει λαμπρὰ καὶ νῆ Δία τὸν ἄλλον εὐτακτος βίον. ἐχῆρευσε γὰρ οὐκ ὀλίγον χρόνον ἄνευ ψόγου, καίπερ οὔσα νέα καὶ ἱκανὴ τὸ εἶδος. τῷ δὲ Βάκχωνι φίλης ὄντι καὶ συνήθους γυναικὸς υἱῷ πράττουσα γάμον κόρης κατὰ γένος προσηκούσης ἐκ τοῦ συμπαρεῖναι καὶ διαλέγεσθαι πολλακίς ἔπαθε πρὸς τὸ μειράκιον αὐτῆ· καὶ λόγους φιλανθρώπους ἀκούουσα καὶ λέγουσα περὶ αὐτοῦ καὶ πλῆθος ὄρῳσα γενναίων ἐραστῶν εἰς τὸ ἐρᾶν προήχθη καὶ διενοεῖτο μηδὲν ποιεῖν ἀγεννές, ἀλλὰ γημαμένη φανερῶς συγκαταζῆν τῷ Βάκχωνι». Ὁ πεζογράφος χρησιμοποίησε τὸ ἀπαρέμφατο *συγκαταζῆν* για να παρουσιάσει τὸν βασικὸ πυρήνα τῆς συζυγικῆς σχέσης, που εἶναι ἡ κοινὴ συμβίωση. Στὴν προκειμένη περίπτωση ἀξίζει να

¹⁸⁷ Βλ. καὶ στὸ κεφάλαιο: «Λεξιλόγιο Φυσικῆς Φιλοσοφίας» σελ. 82.

σημειώσουμε ότι γίνεται λόγος για τις αγαθές προθέσεις που είχε η Ισμηνοδόρα για τον Βάκχωνα, τον οποίο επιθυμούσε να παντρευτεί.

Την πολυσύνθετη λέξη *συγκαταζῶ*, ακριβώς με την ίδια μορφή που τη βρήκαμε στον *Έρωτικό*, δηλαδή ως απαρέμφοτο Ενεστώτα Ενεργητικής Φωνής, την εντοπίζουμε και στο *Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ λάθε βιώσας* (1129A-B): «εἰ δ' ἐκ τοῦ βίου καθάπερ ἐκ συμποσίου φῶς ἀναιρεῖς τὴν γνῶσιν ἴϛ πάντα ποιεῖν ἐξ ἡδονῆς πρὸς ἡδονὴν λανθάνουσιϛ, λάθε βιώσας. πάνυ μὲν οὖν, ἂν μεθ' Ἡδείας βιοῦν μέλλω τῆς ἐταίρας καὶ Λεοντίῳ συγκαταζῆν καὶ 'τῷ καλῷ προσπύειν' καὶ 'τάγαθόν ἐν σαρκὶ καὶ γαργαλισμοῖς' τίθεσθαι· ταῦτα δεῖται σκότους τὰ τέλη, ταῦτα νυκτός, ἐπὶ ταῦτα τὴν λήθην καὶ τὴν ἄγνοιαν». Ο Πλούταρχος ήταν αρνητικά διακείμενος απέναντι στο ρητό του Επίκουρου «λάθε βιώσας» και θεωρούσε ότι όσοι είχαν ενστερνιστεί αυτό το απόφθεγμα επιδίδονταν σε άνομες πράξεις, διότι η αφάνεια λειτουργούσε ως κάλυμμα που σκέπαζε τις συγκεκριμένες κινήσεις τους. Μέσα σε αυτό το κλίμα της πολεμικής του πεζογράφου προς τους Επικούρειους ανιχνεύουμε το απαρέμφοτο *συγκαταζῆν*. Η λέξη αυτή χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι η επιλογή κάποιου να ζει απαρατήρητος μπορεί να τον οδηγήσει ακόμα και στο σημείο να επιλέξει να συμβιώνει με εταίρες.

Λοιπές πραγματείες

Στο *Πότερα τῶν ζῶων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα* υπάρχουν δυο σύνθετες λέξεις, οι οποίες κάνουν την αποκλειστική τους εμφάνιση σε αυτό το κείμενο του Πλουτάρχου. Μια από αυτές είναι η μετοχή *συνεαρίζων* (959C): «ἀληθῆ λέγεις, ὃ Αὐτόβουλε· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔδοξέ μοι τὸ ρητορικὸν ἐγεῖραι διὰ χρόνου, χαριζόμενος καὶ συνεαρίζων τοῖς μειρακίοις». Ο φιλόσοφος για τη γλωσσική παρασκευή του *συνεαρίζω* πέρα από την πρόθεση *σύν* χρησιμοποίησε και το ρήμα *εἰρίζω*. Αυτά τα υλικά συνεργάστηκαν μεταξύ τους, ώστε ο συγκεκριμένος όρος να λάβει τη σημασία «περνῶ την άνοιξη μαζί».

Σε ένα άλλο σημείο αυτού του κειμένου ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε το παράδειγμα ενός μουλαριού για να επιτονίσει το συλλογικό πνεύμα που διακατείχε την σκέψη του, αλλά και τη φιλοπονία του (970A-B): «ἐψηφίσαντο δὴ σῖτον αὐτῷ δημοσία μετρεῖσθαι καὶ παρεγγυᾶσθαι τοῖς ἱερεῦσιν εἰς ἀεὶ τὴν ἐπιμέλειαν, ἀπομιμησάμενοι τὸ πρὸς τὸν ἡμίονον φιλανθρώπευμα τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων. τὸν γὰρ ἐκατόμπεδον νεῶν Περικλέους ἐν ἄκροπόλει κατασκευάζοντος, ὡς εἰκός, λίθοι προσήγοντο πολλοῖς

ζεύγεσι καθ' ἡμέραν· τῶν οὖν συνειργασμένων μὲν προθύμως ἤδη δὲ διὰ γῆρας ἀφειμένων ὀρέων εἷς κατερχόμενος εἰς Κεραμεικὸν, καὶ τοῖς ἀνάγουσι ζεύγεσι τοὺς λίθους ὑπαντῶν ἀεὶ συνανέστρεφε καὶ συμπαραετρόχαζεν, οἷον ἐγκελευόμενος καὶ παρορμῶν· διὸ θαυμάσας αὐτοῦ τὴν φιλοτιμίαν ὁ δῆμος ἐκέλευσε δημοσίᾳ τρέφεσθαι, καθάπερ ἀθλητῆ σίτησιν ὑπὸ γῆρας ἀπειρηκῶτι ψηφισάμενος». Το συγκεκριμένο ζῶο λόγω ηλικίας εἶχε ἀπαλλαγθεῖ ἀπὸ τα καθήκοντά του, ὁμως δεν εἶχε τὴ διάθεση νὰ εγκλωβιστεῖ μέσα σε ἓνα περιβάλλον ραστώνης. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο καὶ προκειμένου νὰ ἐμψυχώσει τα ὑπόλοιπα ζῶα, τα οποία συνέχισαν νὰ ἐργάζονται, ἀποφάσισε νὰ προβεῖ στην ἐπιτέλεση ταυτόχρονων κινήσεων με αὐτά: *συνειργασμένων, συνανέστρεφε, συμπαραετρόχαζεν*. Το ρῆμα *συμπαραετρόχαζω* (τρέχω μαζί), που ἀποτελεῖ γλωσσικὴ κατασκευή του φιλοσόφου, υπογραμμίζει τὸ γεγονός ὅτι ὁ ηλικιωμένος ἡμίονος ἐτρέχε παρέα με τοὺς νεότερους, ὥστε νὰ τοὺς παραδειγματίσει ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς παρακινήσει νὰ μὴν εγκαταλείψουν τὸν ἀγῶνα.

Μια ἄλλη γλωσσικὴ κατασκευή του Πλουτάρχου εἶναι ἡ λέξη *συνδιαχέω*¹⁸⁸ (διαλύω μέσα σε υγρὸ) καὶ ἀπαντᾶ στο *Περὶ τοῦ πρώτως ψυχροῦ* (953D-E): «ᾧν βλεπομένων, σκόπει τὸ γιγνόμενον οὕτω· πᾶσα δῆπου δύναμις, ἂν περιγένηται, πέφυκε μεταβάλλειν καὶ τρέπειν εἰς ἑαυτὴν τὸ νικώμενον· τὸ μὲν γὰρ ὑπὸ θερμοῦ κρατηθὲν ἐκπυροῦται, τὸ δ' ὑπὸ πνεύματος ἐξαεροῦται, τὸ δ' εἰς ὕδωρ ἐμπεσόν, ἂν μὴ διαφύγη, καθυγραίνεται συνδιαχέομενον». Ὁ φιλόσοφος ὁδηγήθηκε στην κατασκευή του *συνδιαχέω* γιὰ νὰ τονίσει ὅτι, ἀν πέσει κάτι μέσα στο νερὸ καὶ δεν βγεῖ, τότε διαχέεται μαζί του.

Στο *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων* ἐντοπίζουμε τὸ *συνυποφύομαι*, μια λέξη γεωργικῆς υφῆς, ἐπειδὴ λαμβάνει τὴ σημασία «φυτρῶνω μαζί». Ὁ Πλούταρχος ἐνέταξε τὴ συγκεκριμένη δημιουργία του μέσα στο πλαίσιο τῆς ἐπὶ κλησης τῆς αὐθεντίας του Ησίοδου ἀλλὰ καὶ του Πλάτωνα καὶ συγκεκριμένα στο σημεῖο ὅπου προβαίνει σε μια σύγκριση τῶν ἀπόψεών τους (553F-554A): «ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἔφην ἡμεῖς λέγομεν, ὥσπερ ἠξίωται, γίγνεσθαι τινὰ τῆς τιμωρίας ἀναβολὴν ὑποθέμενοι τοῖς πονηροῖς· τὰ λοιπὰ δ' Ἡσίοδου χρὴ νομίζειν ἀκροᾶσθαι, λέγοντος οὐχ ἢ Πλάτων¹⁸⁹ “ἀκόλουθον εἶναι τιμωρίαν ἀδικίας πάθην” ἀλλ' ἠλικιωτῶν ἐκ τῆς αὐτῆς ὁμόθεν χώρας καὶ ρίζης συνυποφουμένην’». Ἡ γνώμη του Ησίοδου ὅτι ἡ τιμωρία εἶναι

¹⁸⁸ Πληροφορίες γιὰ τὸ ἅπαξ λεγόμενον *συνδιαχέω* ὑπάρχουν καὶ στο κεφάλαιο: «*Λεξιλόγιο Φυσικῆς Φιλοσοφίας*» σελ. 69.

¹⁸⁹ Πλάτων *Νόμοι* 728c.

συνομήλικη της αδικίας ενέπνευσε τον πεζογράφο να κατασκευάσει τη μετοχή *συνυποφουομένην*, ώστε και αυτή να αποτελέσει μέρος της προσπάθειάς του να σχολιάσει αλλά και να ερμηνεύσει τη θέση του επικού ποιητή.

Δυο άλλες πολυσύνθετες λέξεις, οι οποίες, όμως, έχουν ως δεύτερο σύνθετικό τους την πρόθεση *ἐπί*, είναι το *συνεπίφημι* (επικροτώ μαζί) και το *συνεπιταχύνω* (επιταχύνω μαζί). Τον πρώτο όρο τον εντοπίζουμε στο *Περὶ ἀδολεσχίας* (511F-512A): «οὐ γὰρ ἔστιν ὡς χαλινῶν ἐφρασαμένους ἐπισχεῖν τὸν ἀδολέσχην, ἀλλ' ἔθει δεῖ κρατῆσαι τοῦ νοσήματος. πρῶτον μὲν οὖν ἐν ταῖς τῶν πέλας ἐρωτήσεσι σαυτὸν ἔθιζε σιωπᾶν, μέχρι οὗ πάντες ἀπείπωνται τὴν ἀπόκρισιν· οὐ γὰρ τι βουλήσ ταυτὸ καὶ δρόμου τέλος' ὡς φησι Σοφοκλῆς, οὐδέ γε φωνῆς καὶ ἀποκρίσεως· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἡ νίκη τοῦ φθάσαντός ἐστιν, ἐνταῦθα δέ, ἐὰν μὲν ἰκανῶς ἕτερος ἀποκρίνηται, καλῶς ἔχει συνεπαιέσαντα καὶ συνεπιφήσαντα δόξαν εὐμενοῦς ἀνθρώπου λαβεῖν». Ο Πλούταρχος τοποθέτησε αυτό το γλωσσικό του κατασκεύασμα σε ένα ζεύγος λέξεων *συνεπαιέσαντα καὶ συνεπιφήσαντα*, οι οποίες πέρα από το γεγονός ότι διαθέτουν παρόμοια σημασία φέρουν και ως πρώτο σύνθετικό τους την πρόθεση *σύν*, καθώς συνεργάζονται μεταξύ τους, ώστε να υπογραμμίσουν τη συλλογική διάθεση και ομοφωνία που πρέπει να χαρακτηρίζει κάποιες ανθρώπινες αποφάσεις. Στην παρούσα περίπτωση η μετοχή *συνεπιφήσαντα* τονίζει τη συναίνεση αλλά και την επιδοκιμασία που οφείλουν να εκφράσουν οι άνθρωποι προς έναν συνομιλητή τους, όταν αυτός τους δώσει μια ορθολογική απόκριση.

Το *συνεπιταχύνω* (επιταχύνω μαζί) συνδέεται με τον χώρο της φυσικής και το ανιχνεύουμε στα *Πλατωνικά ζητήματα* (1005A): «τὰ δὲ ῥιπτούμενα βάρη τὸν ἀέρα σχίζει μετὰ πληγῆς ἐμπεσόντα καὶ δίστησιν· ὁ δὲ περιρρέων ὀπίσω, τῷ φύσιν ἔχειν ἀεὶ τὴν ἐρημουμένην χώραν διώκειν καὶ ἀναπληροῦν, συνέπεται τῷ ἀφιεμένῳ τὴν κίνησιν συνεπιταχύνων». Ο αέρας μπορεί να βοηθήσει στην επιτάχυνση της κίνησης των ριπτόμενων αντικειμένων, κάτι το οποίο τονίζει και η μετοχή *συνεπιταχύνων*. Η λέξη αυτή απαντά με αντίστοιχη σημασία και στους *Παράλληλους Βίους* (Ἄγις, 7.4.5): «οὕτω μετέπεσον ταῖς γνώμαις αἱ γυναῖκες, ὑπὸ τῆς φιλοτιμίας ἐπαρθεῖσαι τοῦ νεανίσκου, καὶ τοσαύτη κατεσχέθησαν οἶον ἐπιτνοῖα πρὸς τὸ καλόν, ὥστε τὸν μὲν Ἄγιν συνεξορμᾶν καὶ συνεπιταχύνειν». Αξίζει, όμως να σημειώσουμε ότι στην προκειμένη περίπτωση αυτή η γλωσσική επινόηση του φιλοσόφου δεν αναφέρεται στον κόσμο των φυσικών επιστημών, αλλά χρησιμοποιείται για να υπογραμμίσει τη βιασύνη που πρέπει να επιδείξει ο βασιλιάς Ἄγις, ώστε να υλοποιηθούν ταχύτερα οι επιδιωκόμενοι στόχοι. Και

στα δύο χωρία το *συνεπιταχύνω* συνοδεύεται από σύνθετη λέξη με *σύν* που εμπεριέχει την έννοια της κίνησης: *συνέπομαι* στο πρώτο και *συνεξορμάω* στο δεύτερο.

Οι πολυσύνθετες λέξεις *συνεκπλήττω* και *συνεξορθιάζω* δημιουργήθηκαν από τον Πλούταρχο, για να προκαλέσουν το συναίσθημα του εντυπωσιασμού η πρώτη και η δεύτερη του φόβου. Αξίζει να σημειώσουμε ότι για το χτίσιμο αυτών των όρων χρησιμοποίησε τις ίδιες πρώτες γλωσσικές ύλες, δηλαδή τις προθέσεις *σύν* και *έκ*. Το ρήμα *συνεκπλήττω* (παρασύρω μαζί) το εντοπίζουμε στο *Περί τοῦ ἀκούειν* και αναφέρεται στο γεγονός ότι οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια των φιλοσοφικών διαλέξεων εντυπωσιάζονται περισσότερο από το *φαίνεσθαι* παρά από το *εἶναι* (41B-C): «τοὺς δ' ἐν φιλοσοφίᾳ λόγους ἀφαιροῦντα χρή τὴν τοῦ λέγοντος δόξαν αὐτοὺς ἐφ' ἑαυτῶν ἐξετάζειν. ὡς γὰρ πολέμου, καὶ ἀκροάσεως πολλὰ τὰ κενὰ ἐστί. καὶ γὰρ πολὺ τῶν λέγοντος καὶ πλάσμα καὶ ὄφρῦς καὶ περιαιτολογία, μάλιστα δ' αἱ κραυγαὶ καὶ οἱ θόρυβοι καὶ τὰ πηδήματα τῶν παρόντων συνεκπλήττει τὸν ἄπειρον ἀκροατὴν καὶ νέον ὥσπερ ὑπὸ ρεύματος παραφερόμενον».

Η μετοχή *συνεξορθιάζουσα* απαντά στο *Περί σαρκοφαγίας* (998D-999E): «καίτοι τῆς λεγομένης ταῖς ψυχαῖς εἰς σώματα παλιμμεταβολῆς εἰ μὴ πίστεως ἄξιον τὸ ἀποδεικνύμενον, ἀλλ' εὐλαβείας γε μεγάλης καὶ δέους τὸ ἀμφίβολον. οἷον εἴ τις ἐν νυκτομαχίᾳ στρατοπέδων ἀνδρὶ πεπτωκότι καὶ τὸ σῶμα κρυπτομένῳ τοῖς ὅπλοις ἐπιφέρων ξίφος ἀκούσειέ τις λέγοντος οὐ πάνυ μὲν εἰδέναι βεβαίως, οἶεσθαι δὲ καὶ δοκεῖν υἱὸν αὐτοῦ τὸν κείμενον ἢ ἀδελφὸν ἢ πατέρα ἢ σύσκηνον εἶναι· τί βέλτιον, ὑπονοίᾳ προσθέμενον οὐκ ἀληθεῖ προέσθαι τὸν ἐχθρὸν ὡς φίλον, ἢ καταφρονήσαντα τοῦ μὴ βεβαίου πρὸς πίστιν ἀνελεῖν τὸν οἰκεῖον ὡς πολέμιον; ἐκεῖνο δεινὸν φήσετε πάντες. σκόπει δὲ καὶ τὴν ἐν τῇ τραγωδίᾳ Μερόπην ἐπὶ τὸν υἱὸν αὐτὸν ὡς φονέα τοῦ υἱοῦ πέλεκυν ἀραμένην καὶ λέγουσαν 'ἴ ὠνητέραν δὴ τήνδ' ἐγὼ δίδωμι σοι πληγὴν' ὅσον ἐν τῷ θεάτρῳ κίνημα ποιεῖ, συνεξορθιάζουσα φόβην, καὶ δέος μὴ φθάση τὸν ἐπιλαμβανόμενον γέροντα καὶ τρώση τὸ μειράκιον». Ο Πλούταρχος σε αυτό το σημείο θίγει το δυσεπίλυτο αίνιγμα της μετενσάρκωσης ή μετεμψύχωσης καθώς και τη σύνδεση που μπορεί να έχει με τη βρώση κρέατος. Ο πεζογράφος κομίζει και διάφορες περιπτώσεις, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν την ανθρώπινη φύση σε τρομερό αδιέξοδο. Μια από αυτές αποτελεί και η περίπτωση της Μερόπης από τη χαμένη τραγωδία του Ευριπίδη *Κρεσφόντης*. Η συγκεκριμένη γυναίκα είχε οδηγηθεί σε σύγχυση και πλάνη, επειδή ήθελε να σκοτώσει το ίδιο της το παιδί νομίζοντας ότι αυτό ήταν ο φονιάς του γιου της. Η παρουσίαση της παρούσας τραγικής ιστορίας και η

παράθεση ενός στίχου από αυτό το ευριπίδειο έργο: «ἴ ὠνητέραν δὴ τήνδ' ἐγὼ δίδωμί σοι πληγὴν¹⁹⁰», ενέπνευσαν τον φιλόσοφο να παράγει το *συνεζορθιάζω* (κραυγάζω μαζί). Μέσα από τη χρήση αυτής της λέξης ο συγγραφέας θέλησε να επιτονίσει την αγωνία που προκαλεί στους θεατές η συγκεκριμένη ιστορία, η οποία είναι ικανή να τους σηκώσει όρθιους από τον φόβο, καθώς επιθυμούν να αποφευχθεί ένα οικογενειακό έγκλημα.

Με τους γλωσσικούς όρους *συνυμναιόω*, *συμπροσίσχομαι*, *συμψιθυρίζω*, *συνεποκέλλω* και *συνεπισυκοφαντέω* ολοκληρώνουμε την αναφορά μας στην ομάδα των σύνθετων ρημάτων που φέρουν ως πρώτο συνθετικό τους την πρόθεση *σύν* και αποτελούν προϊόντα του λεξικού παρασκευαστηρίου του Πλουτάρχου. Το *συνυμναιόω* βρίσκεται στα *Γαμικὰ παραγγέλματα* (138B): «μετὰ τὸν πάτριον θεσμόν, ὃν ὑμῖν ἢ τῆς Δήμητρος ἰέρεια συνειργνυμένοις ἐφήρμοσεν, οἶμαι καὶ τὸν λόγον ὁμοῦ συνεφαπτόμενον ὑμῶν καὶ συνυμναιοῦντα χρήσιμον ἂν τι ποιῆσαι καὶ τῷ νόμῳ προσφδόν». Ο πεζογράφος χρησιμοποίησε τη μετοχή *συνυμναιοῦντα* (τραγουδάω μαζί τον υμέναιο) για να τονίσει στον Πολλιανό και την Ευρυδίκη, το νιόπαντρο ζευγάρι που αποστέλλει το συγκεκριμένο έργο¹⁹¹, ότι ο υμέναιος, το τραγούδι του γάμου, μπορεί συνδυαστικά με τον παραινετικό λόγο να συμβάλει στην οικοδόμηση γερών και στέρεων συζυγικών σχέσεων σε αυτό συναινούν και τα γειτνιάζοντα *συνειργνυμένοις* και *συνεφαπτόμενον*.

Στο *Περὶ τῆς Ρωμαίων τύχης* εντοπίζουμε το *συμπροσίσχομαι*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «προσκολλώμαι μαζί» (322F): «μᾶλλον δὲ τὰς Ῥωμαϊκὰς ἐάσας ὀνομασίας Ἑλληνιστὶ τὰς δυνάμεις τῶν ἰδρυμάτων πειράσομαι καταριθμήσασθαι. καὶ γὰρ ἰδίας Τύχης ἱερόν ἐστιν ἐν Παλατίῳ, καὶ τὸ τῆς ἰξευτρίας, εἰ καὶ γελοῖον, ἀλλ' ἔχον ἐκ μεταφορᾶς ἀναθεώρησιν, οἷον ἐλκούσης τὰ πόρρω καὶ κρατούσης συμπροσισχόμενα». Εδώ ο Πλούταρχος προσπάθησε να ετυμολογήσει την προσωνυμία της Τύχης *ἰξεύτρια*, διότι σύμφωνα και με τον ίδιο το όνομά της δηλώνει με μεταφορικό τρόπο και τη σημασία της. Ο συγγραφέας συνδέει αυτήν την επωνυμία με τη λέξη *ἰζός*, την κολλώδη ουσία με την οποία ἀλείφαν βέργες, ώστε να παγιδύσουν πουλιά. Η μετοχή *συμπροσισχόμενα* συμπορεύεται με την ανάλυση του συγκεκριμένου προσδιοριστικού και αναφέρεται στο γεγονός ότι ὅ,τι κολλήσει στην *ἰξεύτρια* προσκολλάται και προσαρτάται γερά από αυτήν. Αξίζει να αναφέρουμε ότι αυτήν την

¹⁹⁰ TGF, απόσπ. 456.

¹⁹¹ Βλ. παρακάτω, υποσημείωση 197.

ονομασία της Τύχης, που ο φιλόσοφος σχετίζει με την κόλλα, από όλο τον κόσμο των αρχαίων ελληνικών κειμένων τη βρίσκουμε μόνο στο συγκεκριμένο έργο του.

Οι πολυπράγμονες, δηλαδή τα φιλοπερίεργα όντα, προκειμένου να αντλήσουν πληροφορίες για τον περίγυρό τους προβαίνουν σε διάφορες κινήσεις, μεταξύ των οποίων είναι και η ανταλλαγή ψιθύρων με τους δούλους και τις γυναίκες, όπως άλλωστε υπογραμμίζει και η γλωσσική δημιουργία του Πλουτάρχου *συμψιθυρίζουσιν* (ψιθυρίζω μαζί), που βρίσκεται στο *Περὶ πολυπραγμοσύνης* (519F): «ταὐτὸ δ' οἱ πολυπράγμονες ποιούσιν· πολλὰ καὶ καλὰ θεάματα καὶ ἀκούσματα καὶ σχολὰς καὶ διατριβὰς παρελθόντες, ἐπιστόλια διορύττουσιν ἀλλότρια καὶ παραβάλλουσι γειτόνων τοίχοις τὰ ὄτα καὶ συμψιθυρίζουσιν οἰκέταις καὶ γυναίκοις, πολλάκις μὲν οὐδ' ἀκινδύνως ἀεὶ δ' ἀδόξως».

Το *συνεποκέλλω* συνδέεται με την αφήγηση της ιστορίας του Αρίονα από την πλευρά του Γόργου, ενός εκ των συμμετεχόντων στο *Τῶν ἑπτὰ σοφῶν συμπόσιον* και αδερφό του τυράννου Περιάνδρου (160C): «ἔτι δὲ τοῦ Σόλωνος λέγοντος εἰσηλθε Γόργος ὁ Περιάνδρου ἀδελφός». Η λέξη αυτή λαμβάνει την έννοια «προσεγγίζω την ξηρά» και αναφέρεται, μαζί με το γειτνιάζον *συνάγω*, στη διάσωση του κιθαρωδού από τα δελφίνια¹⁹² (161A): «ἐν μέσῳ δ' ἀνεΐχεν ὑπὲρ τῆς θαλάσσης ὄγκος ἀσαφῆς καὶ ἄσημος ὄχουμένου σώματος, μέχρι οὗ συναγαγόντες εἰς ταὐτὸ καὶ συνεποκεΐλαντες ἐξέθησαν ἐπὶ γῆν ἄνθρωπον ἔμπνουν καὶ κινούμενον, αὐτοὶ δὲ πάλιν πρὸς τὴν ἄκραν ἀναφερόμενοι μᾶλλον ἢ πρότερον ἐξήλλοντο, παίζοντες ὑφ' ἡδονῆς τινος ὡς ἔοικε καὶ σκιρτῶντες».

Στο *Ὅτι οὐδ' ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον* εντοπίζουμε την πολυσύνθετη δημιουργία του Πλουτάρχου *συνεπισυκοφαντέω* (1096E): «ἔστι δὲ τῆς ψυχῆς ἴδιον αἰσθητήριον ὁ νοῦς, ὃ μὴδὲν οἰκεῖον ὑποκεῖσθαι, μὴ θέαμα μὴ κίνημα μὴ πάθος συγγενὲς οὗ τυγχάνουσα χαίρειν πέφυκε, πάντων ἀλογώτατόν ἐστιν· εἰ μὴ τι νῆ Δία λέληθα συνεπισυκοφαντῶν τοὺς ἄνδρας». Η μετοχή *συνεπισυκοφαντῶν* έχει τοποθετηθεῖ μέσα σε ένα περιβάλλον ειρωνείας και πολεμικής απέναντι στη θεωρία των Επικούρειων και λαμβάνει τη σημασία «συκοφαντῶ μαζί».

---

¹⁹² Αναφορά σε αυτήν τη μυθική περιπέτεια του Αρίονα κάνει και ο Ηρόδοτος, όμως εκεί ο σωτήρας του καλλιτέχνη ήταν μόνο ένα δελφίνι (1.23): «Ἀρίονα τὸν Μηθυμναῖον ἐπὶ δελφίνος ἐξενειχθέντα ἐπὶ Ταίναρον», (1.24): «τὸν δὲ δελφῖνα λέγουσι ὑπολαβόντα ἐξενεῖκαι ἐπὶ Ταίναρον».

Μέσα από το ταξίδι μας στον κόσμο των *Ηθικών* εντοπίσαμε συνολικά πενήντα οκτώ ρήματα που έχουν ως πρώτο συνθετικό την πρόθεση *σύν* και αποτελούν γλωσσικές κατασκευές του Πλούταρχου: *συγκαταζάω, συγκατακοσμέω, συγκατασβέννυμι, συλλατρεύω, συμμεθύσκομαι, συμπανουργέω, συμπαρατροχάζω, συμπαρολισθάνω, συμπροσίσχομαι, συμμηθυρίζω, συνακολασταίνω, συναλααίνω, συναναβόσκομαι, συναρχαιρεσιάζω, συνασχημονέω, συναφορίζω, συνδιακαίομαι, <συν>διασύρω, συνδιατρέπομαι, συνδιαχέω, συνεαρίζω, συνεισποιέω, συνεκπεπαίνω, συνεκπλήττω, συνεκτραχηλίζομαι, συνεκταπεινός, συνεκτιθηνόμαι, συνεκφωτίζω, συνεξανθέω, συνεξατονέω, συνεξορθιάζω, συνεπιγαυρόω, συνεπιθειάζω, συνεπιθήγω, συνεπιθορυβέω, συνεπιθωϋσσω, συνεπικροτέω, συνεπιλαμπρύνω, συνεπιμειδιάω, συνεπιορκέω, συνεπισκυθροπάζω, συνεπισυκοφαντέω, συνεπιταχύνω, συνεπιτυφός, συνεπιφάσκω, συνεπίφημι, συνεπιφθέγγομαι, συνεπιφορτίζω, συνεποκέλλω, συνευσχημονέω, συνεφηβεύω, συνεχθραίνω, συνοργιάζω, συνοψοφαγέω, συνυβρίζω, συνυμεναιός, συνυποδύομαι και συνυποφύομαι.*

Αξίζει να σημειώσουμε ότι κάποιες από τις προαναφερθείσες λέξεις ο Πλούταρχος τις χρησιμοποίησε παραπάνω από μια φορές στο έργο του με αποτέλεσμα να κάνουμε λόγο για συνολικά εβδομήντα τέσσερις εμφανίσεις τους στα *Ηθικά*. Καλό θα ήταν να αναφέρουμε ότι έκανε χρήση μερικών από αυτές και στους *Παράλληλους Βίους*. Ο χαϊρώνειος πεζογράφος επέλεξε να τις παρουσιάσει στο *corpus* των *Ηθικών* κυρίως με τη μορφή ονοματικών τύπων του ρήματος, δηλαδή απαρεμφάτων και μετοχών. Για την ακρίβεια εντοπίσαμε τριάντα τέσσερις μετοχές: *συγκατακοσμούμενον, συγκατακοσμούμενον, συλλατρεύσαντας, συμμεθυσκομένου, συμμεθυσκομένου, συμπαρολισθανόντων, συμπροσισχόμενα, συναρχαιρεσιάζοντος, συνδιακεκαυμένω, συνδιατρεπόμενον, συνδιατρεπομένου, συνδιαχεόμενον, συνεαρίζων, συνεισποιούντα, συνεκτραχηλιζόμενος, συνεκφωτίζοντες, συνεξατονούντος, συνεξορθιάζουσα, συνεπιγαυρούντας, συνεπιθειάζοντος, συνεπιθήγοντος, συνεπικροτούντος, συνεπιλαμπρύνων, συνεπισυκοφαντών, συνεπιταχύνων, συνεπιφάσκοντα, συνεπιφήσαντα, συνεποκείλαντες, συνευσχημονούντα, συνοψοφαγούντος, συνυβρίζοντας, συνυμεναιούντα, συνυποδύομενος και συνυποφουμένην.*

Αναφορικά με τα απαρέμφατα αυτά είναι είκοσι έξι : *συγκαταζήν, συγκαταζήν, συγκατασβεννύναι, συγκατεσβέσθαι, συμμεθύσκεσθαι, συμπανουργείν, συνακολασταίνειν, συνακολασταίνειν, συναρχαιρεσιάσαι, συνασχημονείν, συναφορίζειν,*

συνδιασύρειν, συνεισποιεῖν, συνεισποιεῖν, συνεκταπεινοῦν, συνεκτιθηνεῖσθαι, συνεξανθεῖν, συνεπιγαυροῦν, συνεπιμειδιᾶν, συνεπιορκεῖν, συνεπισκυθροπάζειν, συνεπιτυφῶσαι, συνεπιφορτίζειν, συνεφηβεῦσαι, συνεχθραίνειν και συνυποδύεσθαι.

Στην παρουσίαση των δημιουργιών του με μορφή ρήματος ἔδειχνε μικρότερη προτίμηση, διότι βρήκαμε μόλις δεκατέσσερα: *συμπαρετρόχαζεν, συμψιθυρίζουσιν, συνακολασταίνει, συνακολασταίνει, συναλαΐνει, συναναβόσκειται, συνεκπεπαίνει, συνεκπλήττει, συνεκτιθηνεῖται, συνεπιθορυβήσεις, συνεπιθωῦσσει, συνεπικροτοῦσιν, συνεπιφθέγγεται και συνοργιάζουσι.* Αξιοπρόσεχτο είναι ότι τις περισσότερες από τις παραπάνω λέξεις επέλεξε να τις τοποθετήσει στο κείμενό του κυρίως στην Ενεργητική Φωνή. Μέσα από αυτές τις κατασκευές του διαπιστώσαμε ότι σχημάτισε και κάποιους συνηρημένους τύπους με σαφή προτίμηση σε αυτούς με χαρακτήρα ε, επειδή ανιχνεύσαμε δώδεκα: *συγκατακοσμέω, συμπανουργέω, συνασχημονέω, συνεισποιέω, συνεκτιθηνέομαι, συνεξατονέω, συνεπιθορυβέω, συνεπικροτέω, συνεπιορκέω, συνεπισυκοφαντέω, συνευσημόνεω και συνοψοφαγέω.* Ακολουθούν οι σε -όω με τέσσερις λέξεις: *συνεκταπεινόω, συνεπιγαυρόω, συνεπιτυφώω και συνυμεναιόω* καθώς και δυο σε -άω: *συγκαταζάω και συνεπιμειδιάω.* Από τα ρήματα της β' συζυγίας σε -μι δεν φαινόταν να ελκύεται ιδιαίτερα, καθώς σχημάτισε μόνο ένα, το *συγκατασβέννυμι.*

B. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ

Τώρα μεταβαίνουμε στη μορφολογία του ονόματος και πιο συγκεκριμένα στα ουσιαστικά και τα επίθετα, τα οποία αποτελούν προϊόντα του λεξικού εργαστηρίου του Πλουτάρχου. Σχετικά με τα ουσιαστικά εντοπίσαμε έξι: *σύλλαμψις, συναγελασμός, συνανάχρωσις, συνεπιθρήνησις, συνεπίθρυψις και συνερανισμός.* Το *ἄπαξ λεγόμενον συνεπιθρήνησις* (θρήνος από κοινού) απαντά στον *Παραμυθητικὸν εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ* και δηλώνει ότι οι κακεντρεχείς γυναίκες θρηνώντας από κοινού έχουν την τάση να οξύνουν τον πόνο ανθρώπων, που έχουν χάσει κάποιο αγαπημένο τους πρόσωπο (610B-C): «καὶ μὴν, ὃ γε μέγιστον ἐν τούτῳ καὶ φοβερώτατόν ἐστιν, οὐκ ἂν φοβηθεῖην 'κακῶν γυναικῶν εἰσόδους' καὶ φωνὰς καὶ συνεπιθρηνήσεις, αἷς ἐκτρίβουσι καὶ παραθήγουσι τὴν λύπην, οὐθ' ὑπ' ἄλλων οὐτ' αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἔῶσαι μαρανθῆναι».

Στο *Ότι οὐδ' ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον* ανιχνεύσαμε την πολυσύνθετη λέξη *συνεπιθρύψις* (συμμετοχή στην πολυτέλεια), η οποία αναφέρεται στο γεγονός ότι οι σωματικές ηδονές που συνδέονται με την ψυχή την ωθούν προς μια τάση πολυτέλειας και φιληδονίας (1092D-E): «ἄ μὲν οὖν λέγουσιν αὐτοῖς ὑπὸ σοφίας παρεσκευασμένα, τοιαῦτ' ἐστίν· ὧν δ' ἑαυτοὺς ἀφαιροῦνται καὶ ἀπελαύνουσιν, ἤδη σκοπῶμεν. τὰς μὲν γὰρ ἐπὶ σαρκὸς εὐπαθεία τῆς ψυχῆς διαχύσεις, ἐὰν ὧσι μέτρια, μηδὲν ἐχούσας μέγα μηδ' ἀξιόλογον, ἐὰν δ' ὑπερβάλλωσι, πρὸς τῷ κενῷ καὶ ἀβεβαίῳ φορτικὰς φαινομένας καὶ θρασείας οὐ[δὲ] ψυχικὰς ἄν τις οὐδὲ χαράς, ἀλλὰ σωματικὰς ἡδονὰς καὶ οἷον ἐπιμειδιάσεις καὶ συνεπιθρύψις προσείποι τῆς ψυχῆς».

Ο Πλούταρχος στα *Συμποσιακά* φιλοξενεί τη λέξη *συνανάχρωσις*¹⁹³ (μολυσματική επαφή), την οποία ενέταξε στο πλαίσιο της ανάλυσης του ακόλουθου προβλήματος (680B): «Περὶ τῶν καταβασκαίνειν λεγομένων». Η λέξη αυτή χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι ο συγχρωτισμός και η επαφή με μολυσμένα άτομα μπορεί να οδηγήσει στην εκδήλωση ασθενειών (680E): «ἢ γὰρ ἐπαφή καὶ συνανάχρωσις ἔχει τινὰ φαινομένην πάθους ἀρχήν». Για τη γλωσσική ζύμωση της συγκεκριμένης λέξης ο πεζογράφος πέρα από την πρόθεση *σύν* χρησιμοποίησε και την *ἀνάχρωσιν*¹⁹⁴, η οποία αποτελεί δική του εφεύρεση και λαμβάνει τη σημασία «μόλυνση». Αξιοπρόσεχτο είναι ότι για τον σχηματισμό αυτών των ὀρων ο συγγραφέας αξιοποίησε το ρήμα *ἀναχρώννυμι* (χρωματίζομαι), το οποίο έκανε την πρώτη του εμφάνιση στον Θεόφραστο¹⁹⁵.

Τη λέξη *σύλλαμψις* ο Πλούταρχος τη χρησιμοποίησε τρεις φορές στο έργο του με την έννοια «συνένωση φωτισμού». Στα *Συμποσιακά* συνδέεται με ένα ερώτημα που αφορά την ὄραση των ηλικιωμένων (625C): «Διὰ τί τὰ γράμματα πόρρωθεν οἱ πρεσβύτεροι μᾶλλον ἀναγινώσκουσιν» και τη βρίσκουμε στο ακόλουθο σημείο (625F): «αἰτία γὰρ ἢ τῶν κόνων σύναψις εἰς ταῦτ' καὶ σύλλαμψις ἐκ δυεῖν μίαν ὄψιν ἀπειργασμένη». Στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* αυτή η κατασκευή του φιλοσόφου σχετίζεται με το ζήτημα του φωτισμού της σελήνης (929B): «φωτίζεσθαι τοῖνυν τὴν σελήνην οὐχ ὡς ὕελον ἢ κρύσταλλον ἐλλάμψει καὶ διαφάσει τοῦ ἡλίου πιθανόν ἐστίν· οὐδ' αὖ κατὰ σύλλαμψίν τινα καὶ συναυγασμόν, ὥσπερ αἰ

¹⁹³ Ο *terminus technicus* *συνανάχρωσις* αναλύεται και σχολιάζεται και στο κεφάλαιο: «*Ιατρικό λεξικό*» σελ. 95.

¹⁹⁴ *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* (53C): «ἂν μή τις οἷον ὀφθαλμίας ἀπορροή καὶ ἀνάχρωσις ἄκοντα δι' ὀμίλιαν καὶ συνήθειαν ἀναπλήρη φαυλότητος ἢ πλημμελείας τινός».

¹⁹⁵ (ἀπόσπ. 9.12.4): «ὥσπερ ἀνακεχρωσμένης ταύτης».

δῆδες ἀξιομένου τοῦ φωτός» και συνοδεύεται ἀπό τον *συναγασμόν*, ἐνώ πιο κάτω (931A): «παντὸς μᾶλλον ἐπιδείκνυσιν οὐ σύγκρασιν ἀλλ’ ἐπαφήν, οὐδὲ σύλλαμψιν ἀλλὰ περίλαμψιν αὐτῆς ὄντα τὸν φωτισμόν» ἀπό την *σύγκρασιν*.

Ο Πλούταρχος ασχολήθηκε με το ζήτημα της λογικῆς των ζώων στο *Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα* καθὼς και στο *Περὶ τοῦ τὰ ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι*. Στο πρώτο ἔργο εντοπίζουμε το ουσιαστικό *συναγελασμός* (το να ανήκει κανείς σε μια ομάδα) (980A): «ἀμῖαις δὲ καὶ τοῦνομα παρέσχηκεν ὁ συναγελασμός, οἴμαι δὲ καὶ ταῖς πηλαμύσι», το οποίο αναφέρεται στο γεγονός ὅτι τόσο οι *ἀμῖαι* (εἶδος τόννου) ὅσο και οι παλαμίδες ζουν σε αγέλες, δηλαδή σε ομάδες, ὅπως ἄλλωστε δηλώνει και το δεύτερο συνθετικό αὐτῆς της λέξης που εἶναι το *ἀγελάζομαι*. Η γλωσσική αὐτή δημιουργία του συγγραφέα απαντᾶ και στους *Βίους* με την ἔννοια της ομάδας, η οποία, ὁμως, τώρα συνδέεται με το ἀνθρώπινο εἶδος (*Λυκούργου καὶ Νουμᾶ Σύγκρισις*, 4.2.4): «ἀλλὰ μὴν ἐπιστασίαις τε παίδων καὶ συναγελασμοῖς καὶ παιδαγωγίαις καὶ κοινωνίαις».

Στο *Περὶ τοῦ τὰ ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι* η λέξη *συνερανισμός* (συγκέντρωση μαζί) υπογραμμίζει το γεγονός ὅτι η φρόνηση των ζώων σε ορισμένες περιπτώσεις διαθέτει μια ιδιαίτερη δυναμική, ὁπότε η ἐπιστράτευση και η συγκέντρωση διάφορων εκπαιδευτικῶν μέσων προκειμένου αὐτὰ να μάθουν να ἀντιμετωπίζουν κάποιες καταστάσεις δεν κρίνονται ἀπαραίτητες (992A): «οὐκ ἀμαθῆς οὐδ’ ἀπαίδευτος, αὐτομαθῆς δὲ τις μᾶλλον οὔσα καὶ ἀπροσδεῆς, οὐ δι’ ἀσθένειαν ἀλλὰ ῥώμη και τελειότητι τῆς κατὰ φύσιν ἀρετῆς χαίρειν ἔῶσα τὸν παρ’ ἑτέρων διὰ μαθήσεως τοῦ φρονεῖν συνερανισμόν».

Αναφορικά με τα ἐπίθετα με *σύν* ο Πλούταρχος κατασκεύασε μόνο ἓνα, το *συνίερος*¹⁹⁶ (αὐτός που μοιράζεται κοινές θυσίες), το οποίο απαντᾶ πλάι στο *σύνναος* στον *Ἐρωτικό* (753F): «ἢ δὲ σύνναος μὲν ἔνταυθοῖ καὶ συνίερος τοῦ Ἔρωτος». Αὐτή η λέξη εἶναι ἐμποτισμένη με θρησκευτικό ἀρώμα, ὅπως ἄλλωστε δηλώνει και το δεύτερο συνθετικό της που εἶναι το *ιέρως*. Ο χαϊρώνειος συγγραφέας παρήγαγε αὐτὸν τον γλωσσικό ὄρο, για να ἐπιτονίσει την κοινή λατρεία που ἀπέδιδαν στους Δελφούς στη Φρόνη, περίφημη εταῖρα της ἀρχαιότητας, και στον θεὸ Ἔρωτα μέσα ἀπό την ἐπιτέλεση κοινῶν θυσιῶν.

¹⁹⁶ Για αὐτὸ το *ἄπαξ λεγόμενον* βλ. πληροφορίες και στο κεφάλαιο: «Θρησκευτικό λεξιλόγιο» σελ. 25.

Από τον κόσμο του ονόματος ο Πλούταρχος έδειχνε μεγαλύτερη προτίμηση στην κατασκευή αφηρημένων ουσιαστικών. Για την ακρίβεια σχημάτισε περισσότερα φωνηεντόληκτα καταληκτικά διπλόθεμα θηλυκά σε -ις της τρίτης κλίσης, καθώς στο έργο του εντοπίσαμε τέσσερα: *σύλλαμψις συνανάχρωσις, συνεπιθρήνησις και συνεπίθρυπις*. Αρσενικά δημιούργησε λιγότερα, διότι βρήκαμε μόνο δυο που ανήκουν στη δεύτερη κλίση και έχουν το επίθημα -μος: *συναγελασμός και συνερανισμός*. Αναφορικά με τα επίθετα έπλασε μόνο ένα: *συνίερος*, το οποίο είναι δευτερόκλιτο, τριγενές και δικατάληκτο.

Στα *Ηθικά*, λοιπόν, ο Πλούταρχος κατασκεύασε αρκετές σύνθετες λέξεις που έχουν ως πρώτο συνθετικό τους την πρόθεση *σύν*. Αυτές μαρτυρούν ένα συλλογικό τρόπο σκέψης του συγγραφέα, τον οποίο επιθυμούσε να μεταλαμπαδεύσει και στο αναγνωστικό κοινό. Οι περισσότερες δημιουργίες του είναι πολυσύνθετες και για τον σχηματισμό τους χρησιμοποίησε ως δεύτερο οικοδομικό υλικό διάφορες προθέσεις με μεγαλύτερη προτίμηση στην *έπί* και έπειτα στην *έκ*. Ο πεζογράφος στόλισε αρκετά έργα με αυτά τα προϊόντα του γλωσσικού του εργαστηρίου προκειμένου να ανταποκριθούν στο νοηματικό πλαίσιο των κειμένων όπου ήταν ενταγμένα, αλλά και να αποτελέσουν τα απαραίτητα εργαλεία με τα οποία θα προωθούσε τις ανθρωπιστικές του σκέψεις.

Αξιοσημείωτο είναι ότι σε μερικά έργα βρήκαμε χωρία εμπλουτισμένα με αρκετούς όρους κοσμημένους με την άκλιτη λέξη *σύν*. Μέσα σε αυτά τα τμήματα ο χαιρώνειος πεζογράφος πέρα από λέξεις που είχαν χρησιμοποιήσει συγγραφείς της προγενέστερης λογοτεχνίας ενέταξε και δικές του γλωσσικές εφευρέσεις, ώστε να δώσει έμφαση και να υπογραμμίσει με μεγαλύτερη σαφήνεια τα λεγόμενά του. Κάποιες από τις κατασκευές του ο φιλόσοφος φρόντισε να τις τοποθετήσει και σε ζεύγη συνωνύμων για λόγους επιτονισμού, αλλά και για να βοηθήσει τους αναγνώστες να κατανοήσουν με μεγαλύτερη ευκρίνεια το νόημά τους. Σε αρκετές περιπτώσεις αυτά τα ζευγάρια εκτός από το γεγονός ότι έχουν τον ίδιο σημασιολογικό πυρήνα φορούν ως πρώτο ένδυμα την πρόθεση *σύν*, ακριβώς για να επιτονίσουν αυτήν την αίσθηση ομαδικότητας. Τη σκέψη, λοιπόν, του Πλουτάρχου διακατείχε ένα συλλογικό πνεύμα, το οποίο φρόντισε να αποτυπώσει και λεκτικά για να μεταδώσει με αυτόν τον τρόπο ότι η συμπόρευση, η σύμπνοια και η συνεργασία αποτελούν τα απαραίτητα ηθικά στολίδια που πρέπει να κοσμούν την προσωπικότητα των ανθρώπων, προκειμένου να επιτευχθεί η γαλήνη και να επέλθει και η κοινωνική ευημερία και πρόοδος.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ (ΥΦΟΣ)

1. ΑΠΡΟΣΩΠΑ ΡΗΜΑΤΑ

Ένα στοιχείο, το οποίο χαρακτηρίζει τη συγγραφική πένα του Πλούταρχου, είναι ο έντονα διδακτικός της τόνος, καθώς ο φιλόσοφος ήθελε να μεταλαμπαδεύσει στους αναγνώστες του παραινέσεις, οι οποίες αφορούν ποικίλους τομείς του ανθρωπίνου βίου και διαθέτουν διαχρονική και καθολική ισχύ. Το υφολογικό όπλο, το οποίο χρησιμοποίησε ο Πλούταρχος προκειμένου να μετακενώσει με πιο εύληπτο και κατανοητό τρόπο τις διδαχές του είναι η απρόσωπη σύνταξη και πιο συγκεκριμένα τα απρόσωπα ρήματα και τα ρηματικά επίθετα σε -τέον. Ο πεζογράφος έκανε χρήση των απρόσωπων ρημάτων σε πολλά από τα έργα του, όμως η παρουσία τους είναι αρκετά πιο ισχυρή στις κάτωθι πραγματείες: στα *Γαμικὰ παραγγέλματα*, στα *Πολιτικὰ παραγγέλματα*, στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα*, στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν*, στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου*, στο *Περὶ ἀδολεσχίας*, στο *Περὶ δυσωπίας*, στο *Περὶ εὐθυμίας* και στο *Περὶ φιλαδελφίας*.

1.1 ΑΠΡΟΣΩΠΑ ΡΗΜΑΤΑ ΑΝΑ ΕΡΓΟ

Γαμικὰ παραγγέλματα

Στα *Γαμικὰ παραγγέλματα* ο Πλούταρχος έκανε ευρύτατη χρήση των απρόσωπων ρημάτων, καθώς στις περισσότερες από τις νουθεσίες, τις οποίες παρουσίασε στο παρόν οικογενειακό έργο του, αξιοποίησε το συγκεκριμένο υφολογικό εργαλείο. Αξιοπρόσεχτο είναι ότι στο απρόσωπο ρήμα, στο οποίο έδειχνε μεγαλύτερη προτίμηση ο πεζογράφος, είναι το *δεῖ*, επειδή πρωταγωνιστεί στην πλειοψηφία των συμβουλών του. Ο συγγραφέας χρησιμοποίησε με ιδιαίτερη συχνότητα την απρόσωπη σύνταξη σε αυτήν την πραγματεία, διότι αποτέλεσε το κατάλληλο μέσο για να αναδείξει και να υπογραμμίσει πιο έντονα τις παραινέσεις, τις οποίες κόμισε ως γαμήλιο δώρο στον Πολλιανό και την Ευρυδική¹⁹⁷ αλλά και σε κάθε νιόπαντρο ζευγάρι.

---

¹⁹⁷ (138A): «ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ ΠΟΛΛΙΑΝΩΙ ΚΑΙ ΕΥΡΥΔΙΚΗΙ ΕΥ ΠΡΑΤΤΕΙΝ».

Οι συμβουλές, τις οποίες απήθυνε ο Πλούταρχος στους νιόπαντρους, χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες και πιο συγκεκριμένα σε αυτές που αφορούν από κοινού το ζευγάρι, σε ορισμένες που προορίζονται για τους άνδρες και σε εκείνες που έχουν ως αποδέκτες τους τις γυναίκες¹⁹⁸. Αναφορικά με τις παραινέσεις που συνδέονται και με τους δυο συζύγους, ο συγγραφέας έδωσε έμφαση στο κομμάτι των συγκρούσεων. Ο Πλούταρχος συνιστά στο ανδρόγυνο να αποφεύγει τις έριδες κυρίως στην αρχή του γάμου¹⁹⁹, διότι αυτές μπορούν να τον κλονίσουν ανεπανόρθωτα και να τον οδηγήσουν σε πιθανή διάλυση (138E-F): «ἐν ἀρχῇ μάλιστα δεῖ τὰς διαφορὰς καὶ τὰς προσκρούσεις φυλάττεσθαι τοὺς γεγαμηκότας, ὁρῶντας ὅτι καὶ τὰ συναρμοσθέντα τῶν σκευῶν κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τῆς τυχούσης ῥαδίως διασπᾶται προφάσεως, χρόνῳ δὲ τῶν ἀρμῶν σύμπηξιν λαβόντων μόλις ὑπὸ πυρὸς καὶ σιδήρου διαλύεται». Σε αυτό το χωρίο ο πεζογράφος έχει τοποθετήσει καιρία το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και το υποκείμενο του, το τελικό απαρέμφατο *φυλάττεσθαι*, ακριβώς για να τονίσει στους παντρεμένους ότι καλό είναι να μην οδηγούνται σε διενέξεις στα πρώτα βήματα του συζυγικού τους βίου, γιατί τη δεδομένη χρονική στιγμή τα πράγματα είναι ρευστά και ο γάμος τους δεν έχει αποκτήσει ακόμα στέρεες βάσεις με αποτέλεσμα να υπάρχει κίνδυνος και για τη μετέπειτα πορεία του.

Ο Πλούταρχος είναι γενικά κατά των συγκρούσεων σε όλη τη διάρκεια του έγγαμου βίου (143E): «ἀεὶ μὲν δεῖ καὶ πανταχοῦ φεύγειν τὸ προσκρούειν τῷ ἀνδρὶ τὴν γυναῖκα καὶ τῇ γυναικὶ τὸν ἄνδρα μάλιστα δὲ φυλάττεσθαι τοῦτο ποιεῖν ἐν τῷ συναναπαύεσθαι καὶ συγκαθεύδειν». Για να δείξει την αποστροφή του στις διενέξεις, αλλά και να απομακρύνει τους νιόπαντρους από την επιτέλεσή τους, ενέταξε στο παραπάνω απόσπασμα το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και το υποκείμενό του το *φεύγειν*. Κάτι άλλο, το οποίο προσδιορίζει εδώ ο συγγραφέας είναι ότι σε περίπτωση εκδήλωσης φιλονικιών ανάμεσα στο ζευγάρι αυτές πρέπει να μην πραγματοποιούνται στη συζυγική κάμαρα, διότι οι έριδες και οι διαφορές, οι οποίες εκδηλώνονται στον συγκεκριμένο χώρο, είναι δυσεπίλυτες.

Παραμένοντας μέσα στο πλαίσιο των νουθεσιών του Πλουτάρχου για τους διαπληκτισμούς ανάμεσα στα ζευγάρια, ο ίδιος υποστηρίζει ότι οι διενέξεις των παντρεμένων δεν πρέπει να αποτελούν πρόφαση, ώστε αυτοί να απομακρύνονται από

---

¹⁹⁸ Για πληροφορίες για τη θέση των γυναικών στην ύστερη αρχαιότητα βλ. Pomeroy, 2008: 213-259.

¹⁹⁹ Ένα ενδιαφέρον άρθρο για την αγάπη και τον γάμο στον Πλούταρχο έχει συγγράψει η Tsouvala, 2014: 191-206.

τα συζυγικά τους καθήκοντα (143D): «ἔδει γὰρ ἐπὶ τὰς ὀργὰς καὶ τὰ πένθη μᾶλλον τὴν μουσικὴν παρακαλεῖν ἢ προσεκλύειν τοὺς ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὄντας. νομίζετε οὖν ὑμεῖς ἀμαρτάνειν τοὺς ἡδονῆς ἔνεκα συγκαθεύδοντας ἀλλήλοις ὅταν δ' ἐν ὀργῇ τινι γένωνται καὶ διαφορᾶ, χωρὶς ἀναπαυομένων καὶ μὴ τότε μάλιστα τὴν Ἀφροδίτην παρακαλοῦντας, ἰατρὸν οὖσαν τῶν τοιούτων ἀρίστην». Σε αυτό το χωρίο ο πεζογράφος προέβη σε έναν παραλληλισμό από τον χώρο της μουσικής προκειμένου να βοηθήσει τους νιόπαντρους να κατανοήσουν ότι, όπως η μουσική αρμόζει να επιστρατεύεται περισσότερο σε περιπτώσεις θυμού παρά στις διάφορες απολαύσεις, έτσι και η ερωτική επικοινωνία καλό είναι να συντελείται και κατά τη διάρκεια των διαξιφισμών, καθώς μπορεί να λειτουργήσει ενοποιητικά και να συμβάλει στην αποκατάσταση των κλονισμένων σχέσεων ανάμεσα στο ζευγάρι. Τη διδακτική διάθεση του συγγραφέα αναδεικνύει η τοποθέτηση του ἔδει, με το οποίο ήθελε να τονίσει ότι η μουσική θα έπρεπε να συντροφεύει περισσότερο τις δυσάρεστες στιγμές παρά τις ευχάριστες.

Μια άλλη παραίνεση, την οποία απευθύνει ο Πλούταρχος στους νιόπαντρους, είναι η κάτωθι (138E): «οὐτῶ τὸν ἀπὸ σώματος καὶ ὥρας ὄξυν ἔρωτα τῶν νεογάμων ἀναφλεγόμενον δεῖ μὴ διαρκῆ μηδὲ βέβαιον νομίζειν, ἂν μὴ περὶ τὸ ἦθος ἰδρυθεῖς καὶ τοῦ φρονουῦντος ἀνάμενος ἔμψυχον λάβῃ διάθεσιν». Εδώ χρησιμοποίησε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να βοηθήσει τους αναγνώστες του να κατανοήσουν ότι ο σφοδρός έρωτας των νεονύμφων, ο οποίος τροφοδοτεῖται στην αρχή από τη σωματική ἔλξη και την ορμητικότητα της ηλικίας, δεν μπορεί να διασφαλίσει και την επιτυχημένη πορεία ενός γάμου. Για τον φιλόσοφο ένας γάμος μπορεί να αντέξει στον χρόνο, μόνο αν οικοδομηθεῖ πάνω σε ηθικά θεμέλια²⁰⁰ και πιο συγκεκριμένα στον χαρακτήρα των συζύγων, οι οποίοι πρέπει να επικοινωνήσουν πνευματικά και ψυχικά, ώστε να διασφαλίσουν την επιτυχή πορεία του γάμου τους.

Κάτι άλλο που θέλει να τονίσει ο Πλούταρχος στα *Γαμικὰ παραγγέλματα* είναι η αίσθηση της κοινοκτημοσύνης, η οποία πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στους παντρεμένους τόσο σε ζητήματα περιουσίας όσο και οικείων προσώπων. Για να καταστήσει σαφή αυτήν τη θέση του επέλεξε ως υφολογικό εργαλείο την απρόσωπη σύνταξη (143A-B): «δεῖ δέ, ὥσπερ οἱ φυσικοὶ τῶν ὑγρῶν λέγουσι δι' ὅλων γενέσθαι τὴν κρᾶσιν, οὐτῶ τῶν γαμούντων καὶ σώματα καὶ χρήματα καὶ φίλους καὶ οἰκείους

---

²⁰⁰ Βλ. MacNamara, 1999: 151-161.

ἀναμιχθῆναι δι' ἀλλήλων καὶ γὰρ ὁ Ῥωμαῖος νομοθέτης²⁰¹ ἐκόλυσε δῶρα διδόναι καὶ λαμβάνειν παρ' ἀλλήλων τοὺς γεγαμηκότας, οὐχ ἵνα μηδενὸς μεταλαμβάνωσιν, ἀλλ' ἵνα πάντα κοινὰ νομίζωσιν». Ο πεζογράφος με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και το υποκείμενό του, το τελικό απαρέμφατο *ἀναμιχθῆναι*, επισημαίνει στους νεόνυμφους ὅτι για να αποτελέσει ο γάμος τους μια ολότητα οφείλουν ἀπό κοινού να προβούν σε ἀνάμειξη διάφορων παραγόντων, ὅπως των σωμάτων τους, της περιουσίας τους, των φίλων τους και των συγγενών τους. Αξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι ο συγγραφέας στο προαναφερθέν ἀπόσπασμα ἔχει παρεμβάλει και τη δευτερεύουσα αναφορική παραβολική πρόταση *ὥσπερ οἱ φυσικοὶ τῶν ὑγρῶν λέγουσι δι' ὄλων γενέσθαι τὴν κρᾶσιν*, προκειμένου να υπογραμμίσει μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν παρομοίωση τὴ διασύνδεση που ὑπάρχει ἀνάμεσα στον γάμο και στα υγρά, καθὼς και οἱ δυο περιπτώσεις συγκροτοῦν ἓνα ενιαῖο σῶμα μέσα ἀπὸ τον συνδυασμὸ διαφόρων στοιχείων. Σχετικὰ, ὁμως, με το ζήτημα των περιουσιακῶν στοιχείων ο φιλόσοφος φαίνεται να ἀναγνωρίζει τὴν υπεροχή²⁰² των ἀνδρῶν, καθὼς ἀναφέρει ὅτι το σπῆτι και ἡ περιουσία πρέπει να λέγεται ὅτι ἀνήκουν στον ἀνδρα, ἀκόμα και αν ἡ γυναίκα ἔχει προσφέρει περισσότερα (140F): «ὥσπερ γὰρ τὸ κρᾶμα καίτοι ὕδατος μετέχον πλείονος οἶνον καλοῦμεν, οὕτω τὴν οὐσίαν δεῖ καὶ τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρὸς λέγεσθαι, κἂν ἢ γυνὴ πλείονα συμβάλληται».

Σε αὐτὸ το ἔργο του ο Πλούταρχος ἀναφέρεται και στο ζήτημα τῆς μοιχείας (144B)²⁰³: «διὸ δεῖ μάλιστα τούτῳ χρῆσθαι μετ' εὐλαβείας τὸν ἀνδρα και τὴν γυναῖκα, τῶν ἀνιέρων και παρανόμων πρὸς ἑτέρους ἀγνεύοντας ὁμιλιῶν, καὶ μὴ σπεύροντας ἐξ ὧν οὐδὲν αὐτοῖς φύεσθαι²⁰⁴ θέλουσιν ἀλλὰ κἂν γένηται καρπὸς αἰσχύνονται και ἀποκρύπτουσι». Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και το υποκείμενό του, το τελικό απαρέμφατο *χρῆσθαι*, δίνει ἔμφαση στην ιερότητα του γάμου²⁰⁵ και συνακόλουθα παροτρύνει τους νεόνυμφους να ἐπιδεικνύουν τον δέοντα σεβασμὸ σε αὐτὸν τον θεσμὸ

²⁰¹ Στο χωρίο αὐτὸ ο Πλούταρχος μας πληροφορεῖ για αὐτὸν τον ρωμαϊκὸ νόμο σύμφωνα με τον οποιὸ ἀπαγορευόταν ἡ ἀνταλλαγὴ δῶρων μεταξύ των συζύγων, γιατί ἔτσι διασφαλιζόταν ἡ αἴσθησις τῆς ἀπὸ κοινού ιδιοκτησίας. Σχετικὴ ἀναφορὰ κάνει ο Πλούταρχος και στα *Αἴτια Ῥωμαϊκὰ* (265E): «Διὰ τί δὲ δῶρον λαβεῖν ἀνδρὶ παρὰ γυναικὸς και γυναικὶ παρ' ἀνδρὸς ἀπείρηται;».

²⁰² Το ζήτημα τῆς υπεροχῆς ἀνάμεσα στους συζύγους σχολιάζει ο Nikolaidis, 1997: 76-83, ο οποιὸς κάνει λόγο κυρίως για τὴν ἠθικὴ υπεροχὴ των ἀνδρῶν, τὴν οποιὰ πρέπει να ἀκολουθοῦν οἱ γυναῖκες, ὥστε να διάγουν ἓναν ἀρμονικὸ ἔγγαμο βίο. Για τὴν ἡγεμονία του ἀνδρα βλ. ἀκόμα Stadter, 1999: 173 και Whol, 1997: 170-192.

²⁰³ Σε αὐτὸ το ἐδάφιο τὴ χρῆσις τῆς θρησκευτικῆς ορολογίας ἀπὸ τὴν πλευρὰ του Πλουτάρχου υπογραμμίζει και ο Nikolaidis, 1997: 72, σημ. 170, ο οποιὸς στέκεται ἰδιαίτερα στη λέξη *ἀνίερος*, διότι αὐτὴ προσδίδει στην ἀπιστία τις διαστάσεις τῆς ἐπιτέλεσις ἐνὸς θρησκευτικοῦ ἐγκλήματος.

²⁰⁴ Πρὸβλ. Πλάτων, *Νόμοι* (839a): «ἀπεχομένους δὲ ἀρούρας θηλείας πάσης ἐν ἧ μὴ βούλοιο ἂν σοι φύεσθαι τὸ σπαρέν».

²⁰⁵ Τὴν ιερότητα του γάμου ο Πλούταρχος τονίζει και στον *Ἐρωτικὸ* (750C): «ἧς οὐ γέγονεν οὐδ' ἔστιν ἰερωτέρα κατὰ ζευξις».

και να τον αντιμετωπίζουν με μεγάλη ευλάβεια. Με τη δοτική προσωπική *τούτω*, η οποία είναι και το υποκείμενο του απαρεμφάτου *χρησθαι*, ο συγγραφέας υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της τεκνοποιίας, καθώς αυτή αποτελεί την πιο ιερή σπορά που μπορεί να επιτελέσει ο άνθρωπος και για αυτόν τον λόγο καλό είναι να συντελείται εντός του νόμιμου πλαισίου του γάμου.

Ως προς το ζήτημα της μοιχείας²⁰⁶ ο Πλούταρχος είναι αρκετά ρηξικέλευθος, καθώς την καταδικάζει και από την πλευρά του άνδρα (144D): «*ἄδικόν ἐστιν ἡδονῆς ἔνεκα μικρᾶς ἐπὶ τοσοῦτο λυπεῖν καὶ συνταράττειν τὰς γυναῖκας*». Με την απρόσωπη έκφραση *ἄδικόν ἐστιν* ο συγγραφέας τονίζει στους ἄρρενες ότι είναι άδικο για τις συζύγους τους να συνάπτουν εξωσυζυγικές σχέσεις. Τα *απαρέμματα λυπεῖν καὶ συνταράττειν*, τα οποία είναι και τα υποκείμενα της απρόσωπης έκφρασης *ἄδικόν ἐστιν*, αναδεικνύουν και προβάλλουν τα αρνητικά συναισθήματα, τα οποία δημιουργούνται στην ψυχή των γυναικών, όταν οι άνδρες τους τις απατούν.

Ο Πλούταρχος φαίνεται να δικαιολογεί την απιστία μόνο όταν αυτή επιτελείται από άνδρες, οι οποίοι δεν διαθέτουν την κατάλληλη ηθική παιδεία και είναι επιρρεπείς στις ηδονές. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο πεζογράφος προκρίνει ότι οι γυναίκες καλό είναι να συγχωρούν τους άνδρες τους, επειδή ο σεβασμός τους προς αυτές τους ώθησε να διαπράξουν εξωσυζυγικές σχέσεις και να μοιραστούν τις σκοτεινές πτυχές τους με άλλες γυναίκες (140B): «*ἂν οὖν ἰδιώτης ἀνὴρ, ἀκρατῆς δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ ἀνάγωγος, ἐξαμάρτη τι πρὸς ἐταίραν ἢ θεραπαινίδα, δεῖ τὴν γαμετὴν μὴ ἀγανακτεῖν μηδὲ χαλεπαίνειν, λογιζομένην ὅτι παροινίας καὶ ἀκολασίας καὶ ὕβρεως αἰδούμενος αὐτὴν ἑτέρα μεταδίδωσιν*». Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* προτρέπει τις συζύγους να μην δυσφορούν και να μην στενοχωριούνται με τις εκτός γάμου ερωτικές περιπτώξεις των ανδρών τους, διότι προβαίνουν στην υλοποίησή τους, καθώς δεν θέλουν να κάνουν τις γυναίκες τους κοινωνούς στις δικές τους άνομες πράξεις και ακολασίες.

Μια άλλη άποψη του Πλούταρχου σχετικά με τις γυναίκες²⁰⁷ είναι ότι ο λόγος τους πρέπει να είναι ισορροπημένος και προσεγμένος (138D): «*ὁ Σόλων ἐκέλευε τὴν*

---

²⁰⁶ Ο Nikolaidis, 1997: 72-73, υποστηρίζει ότι ο Πλούταρχος δεν κάνει διακρίσεις στο ζήτημα της απιστίας, καθώς θεωρεί ότι και οι δυο σύζυγοι πρέπει να την αποφεύγουν. Ο συγκεκριμένος μελετητής δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην απρόσωπη έκφραση *ἄδικόν ἐστιν*, διότι μέσα από αυτήν ο Πλούταρχος καταδικάζει την επιτέλεση της απιστίας και από την πλευρά του άνδρα, επειδή αυτή προκαλεί τεράστιο ψυχικό πόνο στη γυναίκα.

²⁰⁷ Ο Nikolaidis, 1997: 28, αναφέρει ότι ο Πλούταρχος αναπτύσσει μια καλύτερη στάση ακόμα και από τους Στωικούς απέναντι στις γυναίκες. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο ίδιος μελετητής σε ένα άλλο σημείο

νύμφην τῷ νυμφίῳ συγκατακλίνεσθαι μήλου κυδωνίου κατατραγοῦσαν αἰνιττόμενος ἔοικεν ὅτι δεῖ τὴν ἀπὸ στόματος καὶ φωνῆς χάριν εὐάρμοστον εἶναι πρῶτον καὶ ἠδεῖαν». Σε αυτό το απόσπασμα ο συγγραφέας παραθέτει την παραίνεση του Σόλωνα προς τις νύμφες, ο οποίος τις συμβούλευε να μασούν κυδώνι, πριν πλαγιάσουν με τους γαμπρούς²⁰⁸. Ο Πλούταρχος επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να συμπορευτεί με τον Σόλωνα και να ερμηνεύσει την προτροπή του· μέσα από την παρότρυνση στις συζύγους να καταναλώνουν το συγκεκριμένο φρούτο ο νομοθέτης υποδήλωνε ότι την ομιλία των γυναικών πρέπει να τη διέπει αρμονία και ηδύτητα, κάτι το οποίο αναδεικνύει και ο χαιρώνειος πεζογράφος με το ζεύγος συνώνυμων ὀρων *εὐάρμοστον καὶ ἠδεῖαν*.

Πέρα από το κομμάτι της λεκτικής ικανότητας των γυναικών, αναφέρονται και άλλα καθήκοντα, στα οποία εκείνες οφείλουν να ανταποκριθούν, ώστε να αποδειχθούν καλές σύζυγοι και συνακόλουθα να συμβάλουν στην επιτυχή πορεία του γάμου τους (142A): «δεῖ γὰρ μήτε τὴν εὐτελεῆ καθαριότητος ἀμελεῖν μήτε τὴν φίλανδρον φιλοφροσύνης ποιεῖ γὰρ ἢ χαλεπότης ἀηδῆ τὴν εὐταξίαν τῆς γυναικός ὥσπερ ἢ ῥυπαρία τὴν ἀφέλειαν». Ο Πλούταρχος επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να συμβουλέψει τις νύμφες να μην αμελούν την καθαριότητά τους και τις ερωτικές φροντίδες στους άνδρες τους, διότι, αν δεν τους προφέρουν τις συγκεκριμένες περιποιήσεις, εκείνοι μπορεί να απομακρυνθούν από αυτές.

Το γεγονός ότι η ερωτική συνεύρεση²⁰⁹ αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του συζυγικού βίου τονίζει ο Πλούταρχος και σε ένα άλλο σημείο της παρούσας πραγματείας (144F): «τὴν δὲ γαμετὴν δεῖ μάλιστα τοῦ φωτὸς ἀρθέντος εἶναι μὴ τὴν αὐτὴν ταῖς τυχούσαις γυναιξίν, ἀλλὰ φαίνεσθαι τοῦ σώματος μὴ βλεπομένου τὸ σῶφρον αὐτῆς καὶ ἴδιον τῷ ἀνδρὶ καὶ τεταγμένον καὶ φιλόστοργον». Ο πεζογράφος με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* υπογραμμίζει ότι μέσα από τη σωματική επαφή οι γυναίκες μπορούν να δείχνουν την αγάπη που τρέφουν προς τους συζύγους τους, καθώς κατά τη διάρκεια της συνουσίας τους δίνεται η δυνατότητα να ξεδιπλώνουν διάφορες πτυχές της προσωπικότητάς τους. Κάποιες από τις αρετές, τις οποίες μπορεί να αποκαλύψουν

του άρθρου του, 1997: 31, αναφέρει ότι ο χαιρώνειος πεζογράφος ήταν ευνοϊκά διακείμενος απέναντι στις γυναίκες, λόγω και του δικού του ενάρετου και έντιμου οικογενειακού βίου.

²⁰⁸ Αναφορά σε αυτήν τη συμβουλή του Σόλωνα κάνει ο Πλούταρχος και σε ένα άλλο έργο των *Ηθικών* του και πιο συγκεκριμένα στα *Αἴτια Ῥωμαϊκά* (279F), αλλά και στους *Παράλληλους Βίους* (*Σόλων*, 20.4.1).

²⁰⁹ Βλ. Walcot, 1998: 183-185. Τη σημασία της σωματικής επαφής κατά τη διάρκεια του έγγαμου βίου ο Πλούταρχος την υπογραμμίζει και στον *Ερωτικό* (769A): «ἀλλὰ γυναιξί γε <καὶ> γαμέταις ἀρχαὶ ταῦτα φιλίας, ὥσπερ ἱερῶν μεγάλων κοινωνήματα».

οι γυναίκες στους άνδρες τους, κατά την επιτέλεση της σεξουαλικής πράξης, ο συγγραφέας τις αναδεικνύει με το πολυσύνδετο *τὸ σῶφρον αὐτῆς καὶ ἴδιον τῷ ἀνδρὶ καὶ τεταγμένον καὶ φιλόστοργον*.

Για τον Πλούταρχο μια καλή σύζυγος οφείλει να είναι συνοδοιπόρος με τον άνδρα της και στις συναισθηματικές του αντιδράσεις (140A): «δεῖ δέ, ὥσπερ οἱ γεωμέτραι λέγουσι τὰς γραμμὰς καὶ τὰς ἐπιφανείας οὐ κινεῖσθαι καθ' ἑαυτὰς ἀλλὰ συγκινεῖσθαι τοῖς σώμασιν, οὕτω τὴν γυναῖκα μηδὲν ἴδιον πάθος ἔχειν, ἀλλὰ κοινωνεῖν τῷ ἀνδρὶ καὶ σπουδῆς καὶ παιδιᾶς καὶ συννοίας καὶ γέλωτος». Σε αυτό το χωρίο ο φιλόσοφος ενέταξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να συμβουλέψει τις νιόπαντρες να συμμετέχουν στις διάφορες ψυχικές εκφάνσεις των συζύγων τους, τις οποίες αναδεικνύει και με το πολυσύνδετο *ἀλλὰ κοινωνεῖν τῷ ἀνδρὶ καὶ σπουδῆς καὶ παιδιᾶς καὶ συννοίας καὶ γέλωτος*.

Αναφορικά με το ζήτημα της κοινής συμπόρευσης ο Πλούταρχος θεωρεί ότι καλό είναι να επεκταθεί και σε άλλους τομείς, όπως σε αυτόν της φιλίας αλλά και της θρησκείας, διότι σύμφωνα με την άποψη του συγγραφέα οι πιο σημαντικοί φίλοι για τον άνθρωπο είναι οι θεοί²¹⁰ (140D): «ιδίους οὐ δεῖ φίλους κτᾶσθαι τὴν γυναῖκα, κοινοῖς δὲ χρῆσθαι τοῖς τοῦ ἀνδρός· οἱ δὲ θεοὶ φίλοι πρῶτοι καὶ μέγιστοι. διὸ καὶ θεοὺς οὓς ὁ ἀνὴρ νομίζει σέβεσθαι τῇ γαμετῇ καὶ γινώσκειν μόνους προσήκει, περιέργοις δὲ θρησκευταῖς καὶ ξέναις δεισιδαιμονίαις ἀποκεκλεισθαι τὴν αὐλειον, οὐδενὶ γὰρ θεῶν ἱερὰ κλεπτόμενα καὶ λανθάνοντα δρᾶται κεχαρισμένως ὑπὸ γυναικός». Σε αυτό το χωρίο ο πεζογράφος ενέταξε δυο απρόσωπα ρήματα, το *δεῖ* και το *προσήκει*. Με το *δεῖ* προσπάθησε να παρακινήσει τις συζύγους να έχουν τους ίδιους φίλους με τους άνδρες τους και με το *προσήκει* να μοιράζονται όμοιες θρησκευτικές πεποιθήσεις, καθώς σε μια εποχή θρησκευτικού συγκρητισμού²¹¹ θεωρούσε ότι ελλόχευαν κίνδυνοι για τις γυναίκες από τις ξενικές θρησκείες.

Σύμφωνα με τον Πλούταρχο μια γυναίκα, η οποία διαθέτει σύνεση –*σώφρονα* τη χαρακτηρίζει–, οφείλει να πραγματοποιεί δημόσιες εμφανίσεις με τον σύζυγό της (139C): «τὴν δὲ σῶφρονα γυναῖκα δεῖ τούναντίον ὄρᾶσθαι μάλιστα μετὰ τοῦ ἀνδρός οὔσαν, οἰκουρεῖν δὲ καὶ κρύπτεσθαι μὴ παρόντος». Ο πεζογράφος τοποθέτησε σε αυτό το χωρίο το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να τονίσει στις νιόπαντρες ότι καλό είναι να

²¹⁰ Πρβλ. Πλούταρχος *Ὅτι οὐδὲ ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον* (1103B) και *Ξενοφώντας Συμπόσιον*, IV, 48.

²¹¹ Βλ. Μαντάς, 2009: 50.

βγαίνουν εκτός σπιτιού μόνο με τους συζύγους τους, ειδάλως θα πρέπει να παραμένουν εντός της οικίας τους. Σε ένα άλλο απόσπασμα του συγκεκριμένου έργου ο φιλόσοφος αναφέρει ότι πέρα από τη σωματική παρουσία πρέπει να μην κοινοποιείται ο λόγος των γυναικών, γιατί από αυτόν μπορεί να εκμαιεύσει κανείς συμπεράσματα για τον χαρακτήρα τους (142D): «δεῖ δὲ μὴ μόνον τὸν πῆχυν ἀλλὰ μηδὲ τὸν λόγον δημόσιον εἶναι τῆς σώφρονος, καὶ τὴν φωνὴν ὡς ἀπογύμνωσιν αἰδεῖσθαι καὶ φυλάσσεσθαι πρὸς τοὺς ἐκτός· ἐνορᾶται γὰρ αὐτῇ καὶ πάθος καὶ ἦθος καὶ διάθεσις λαλούσης». Η διδακτική διάθεση του Πλούταρχου προς τις συζύγους να μην αποκαλύπτουν τον τρόπο ομιλίας τους, διότι αυτός αποτελεί καθρέφτη της προσωπικότητάς τους, αναδεικνύεται για μια ακόμη φορά με τη βοήθεια του απρόσωπου ρήματος *δεῖ*.

Ένα άλλο ζήτημα, το οποίο σχολιάζει ο Πλούταρχος στα *Γαμικὰ παραγγέλματα*, είναι αυτό της αυστηρῆς προσωπικότητας των γυναικῶν (141F): «δεῖ γὰρ εἶναι τῆς οἰκοδεσποίνης ὡσπερ οἴνου τὸ αὐστηρὸν ὠφέλιμον καὶ ἡδύ, μὴ πικρὸν ὡσπερ ἀλόης μηδὲ φαρμακῶδες». Ο συγγραφέας με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* επισημαίνει ότι για να είναι χρήσιμη η αυστηρότητα των γυναικῶν πρέπει να παρουσιάζει αντιστοιχίες με το κρασί, το οποίο είναι ωφέλιμο και ευχάριστο, και όχι με την αλόη, η οποία είναι πικρή.

Σε αυτό το έργο ο Πλούταρχος κάνει αναφορά και στις χαϊρέκακες γυναίκες, οι οποίες με τα λεγόμενά τους μπορούν να δηλητηριάσουν έναν γάμο (143F): «κακῶν γυναικῶν εἴσοδοί μ' ἀπώλεσαν²¹², τοῦτο δ' οὐχ ἀπλῶς γιγνόμενόν ἐστιν, ἀλλ' ὅταν αἱ πρὸς τοὺς ἄνδρας διαφοραὶ καὶ ζηλοτυπία ταῖς τοιαύταις γυναιξὶ μὴ τὰς θύρας μόνον ἀλλὰ καὶ τὰς ἀκοὰς ἀνοίγωσι τότε οὖν δεῖ μάλιστα τὴν νοῦν ἔχουσαν ἀποκλείειν τὰ ὄντα καὶ φυλάττεσθαι τὸν ψιθυρισμόν, ἵνα πῦρ ἐπὶ πῦρ γένηται, καὶ πρόχειρον ἔχειν τὸ τοῦ Φιλίππου». Αφορμὴ για να διεισδύσουν οι κακόβουλες γυναίκες²¹³ ανάμεσα σε ένα ζευγάρι αποτελούν οι ἐρίδες και οι ζήλιες, οι οποίες υπάρχει περίπτωση να εκδηλωθῶν αναμεταξύ τους. Ο πεζογράφος με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* τονίζει ότι μια νουνεχῆς γυναίκα –*νοῦν ἔχουσαν* τη χαρακτηρίζει– είναι ικανή να αντιμετωπίσει τις λεκτικές

---

²¹² Ευριπίδης, *Ἀνδρομάχη* 930.

²¹³ Το ζήτημα των κακοπροαίρετων γυναικῶν, οι οποίες ἔχουν τὴν τάση να διαταράσσουν τὴν οικογενειακὴ ευρυθμία, ο Πλούταρχος το σχολιάζει και στον *Παραμυθητικὸν εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ*, καθὼς ἐκεῖ ἀναφέρει ὅτι οἱ χαϊρέκακες γυναίκες ἐπιθυμοῦν να ἐπιτείνουν τὸ αἶσθημα τῆς θλίψης τῶν πενθοῦντων (610B): «καὶ μὴν, ὃ γε μέγιστον ἐν τούτῳ καὶ φοβερῶτατόν ἐστιν, οὐκ ἂν φοβηθεῖν κακῶν γυναικῶν εἰσόδους' καὶ φωνὰς καὶ συνεπιθρηνήσεις, αἷς ἐκτρίβουσι καὶ παραθήγουσι τὴν λύπην, οὐθ' ὑπ' ἄλλων οὔτ' αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐῶσαι μαρανθῆναι». Σε αὐτὸ τὸ ἐδάφιο ο Πλούταρχος ἐπέλεξε πάλι να παραθέσει τὸν ευριπίδειο στίχο 930 ἀπὸ τὴν *Ἀνδρομάχη*.

επιθέσεις των κακεντρεχών υπάρξεων κλείνοντας τα αυτιά της και προφυλάσσοντας έτσι τον εαυτό της από τα ψιθυριστά τους λόγια. Ένας άλλος τρόπος απόθησης των κακών όντων είναι η διατύπωση διπλωματικών απαντήσεων ανάλογων με εκείνων που έδινε ο βασιλιάς Φίλιππος.

Ο Πλούταρχος σε αυτήν την πραγματεία του κάνει λόγο και για ένα έθιμο, το οποίο λάμβανε χώρα στη Λέπτη της Αφρικής. Σύμφωνα με αυτό το έθιμο η νύφη την επόμενη μέρα από το γάμο πήγαινε να ζητήσει τσουκάλι από την πεθερά της, η οποία δεν της το έδινε γεγονός που αντανακλούσε τις διαθέσεις της για τη μελλοντική τους πορεία. Για να μπορέσουν να αποκατασταθούν οι σχέσεις τους ο πεζογράφος πρότεινε έναν τρόπο (143B): «τοῦτο δεῖ γινώσκουσιν τὴν γυναῖκα θεραπεύειν τὴν πρόφασιν· ἔστι δὲ ζηλοτυπία τῆς μητρὸς ὑπὲρ εὐνοίας πρὸς αὐτήν. θεραπεία δὲ μία τοῦ πάθους ἴδια μὲν εὐνοίαν τῷ ἀνδρὶ ποιεῖν πρὸς ἑαυτήν, τὴν δὲ τῆς μητρὸς μὴ περισπᾶν μηδ' ἔλαττοῦν». Ο συγγραφέας με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και το υποκείμενό του, το *θεραπεύειν*, λέει ότι για να εξασφαλίσουν οι νύφες μια αρμονική συνύπαρξη με τις μητέρες των συζύγων τους πρέπει να θεραπεύσουν την αιτία της ζήλιας των πεθερών τους, η οποία προκαλείται από την τρυφερότητα που δείχνουν οι ίδιες προς τους γιους τους. Οι γυναίκες, λοιπόν, για να γιατρέψουν το συγκεκριμένο πρόβλημα καλό είναι να προκαλέσουν την αγάπη των ανδρών τους χωρίς, όμως να προσπαθήσουν να μειώσουν την αγάπη, την οποία αισθάνονται για τις μητέρες τους.

Κάποια άλλη διδαχή του Πλουτάρχου προς τις συζύγους είναι ότι πρέπει να δώσουν μεγαλύτερη έμφαση στο κομμάτι της ηθικής τους καλλιέργειας (142B): «διὸ δεῖ καὶ τὴν οἰκοδέσποιαν ὅτι πᾶν τὸ περιττὸν καὶ ἑταιρικὸν καὶ πανηγυρικόν, εὖ ποιοῦσα, φεύγει καὶ παραιτεῖται, μᾶλλον φιλοτεχνεῖν ἐν ταῖς ἠθικαῖς καὶ βιωτικαῖς χάρισιν πρὸς τὸν ἄνδρα, τῷ καλῷ μεθ' ἡδονῆς συνεθίζουσιν αὐτόν». Ο πεζογράφος με το «*πρέπει*» του προτρέπει τις γυναίκες να διαθέτουν ηθική παιδεία, την οποία καλό είναι να τη χειρίζονται με επιδεξιότητα και τέχνη, ώστε να εθίζουν και τους άνδρες στο καλό.

Ας μεταβούμε τώρα σε μια ομάδα συμβουλών, τις οποίες ο Πλούταρχος απευθύνει στους άνδρες²¹⁴. Μια παραίνεση του συγγραφέα συνδέεται με τα ορθά κριτήρια, στα οποία καλό είναι να βασίζονται οι άρρενες, ώστε να επιλέγουν τις

---

²¹⁴ Σύμφωνα με τον Nikolaidi, 1997: 73, οι απαιτήσεις που έχει ο Πλούταρχος από τους άνδρες κατά τη διάρκεια του έγγαμου βίου τους είναι πιο ριζικές και ουσιαστικές από αυτές που έχει για τις γυναίκες.

κατάλληλες συζύγους (141A-B): «δεῖ τοῖνον μὴ προικὶ μηδὲ γένει μηδὲ κάλλει τὴν γυναῖκα πιστεύειν, ἀλλ' ἐν οἷς ἄπτεται μάλιστα τοῦ ἀνδρός, ὁμιλία τε καὶ ἦθει καὶ συμπεριφορᾷ, ταῦτα μὴ σκληρὰ μηδ' ἀνιῶντα καθ' ἡμέραν ἀλλ' εὐάρμοστα καὶ ἄλυπα καὶ προσφιλῆ παρέχειν». Ο φιλόσοφος ενέταξε σε αυτό το εδάφιο το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να υπογραμμίσει ότι οι υποψήφιοι γαμπροὶ δεν πρέπει να διαλέγουν τις γυναίκες τους στηριζόμενοι σε υλιστικούς παράγοντες ή στην καλή εξωτερική τους εμφάνιση, αλλά να δίνουν ἔμφαση σε πιο ουσιαστικά στοιχεία, ὅπως είναι η ποιότητα του χαρακτήρα τους. Και σε ἄλλο σημείο του παρόντος ἔργου αναφέρει ὅτι οι ἄνδρες δεν πρέπει να προβαίνουν στη σύναψη γάμων, οὔτε για οικονομικούς λόγους, οὔτε παρασυρόμενοι ἀπὸ την εξωτερική εμφάνιση κάποιων γυναικῶν (141C): «δεῖ δὲ μὴ τοῖς ὄμμασι γαμεῖν δὲ τοῖς δακτύλοις, ὥσπερ ἔνιοι ψηφίσαντες πόσα φέρουσιν λαμβάνουσιν, οὐ κρίναντες πῶς συμβιωσομένην». Σύμφωνα με τον Πλούταρχο αυτό που *πρέπει* να προέχει στην ἐπιλογή μιας συντρόφου είναι η ἠθικὴ της καλλιέργεια και ὄχι η εκθαμβωτικὴ ομορφιά της ἢ η προίκα της.

Ο Πλούταρχος σε αυτήν την πραγματεία του ἔκανε αναφορά και σε μια θέση του Πλάτωνα²¹⁵ ο οποίος συμβούλευε τους ηλικιωμένους να σέβονται πρώτοι τους νέους, ὥστε και εκείνοι με τη σειρά τους να παρακινηθοῦν ἀπὸ την προαναφερθεῖσα στάση των πρεσβυτέρων και να ἐπιδειξουν τον δέοντα σεβασμὸ πρὸς αυτούς. Ο συγγραφέας ἐπέλεξε τη συγκεκριμένη ἀποψη του Πλάτωνα, ὥστε να παροτρύνει και τους συζύγους να φερθοῦν με ἀνάλογο τρόπο στις γυναίκες τους (145A): «τούτου δεῖ μεμνημένον τὸν ἄνδρα μηδένα μᾶλλον αἰδεῖσθαι τῆς γυναικός, ὡς τὸν θάλαμον αὐτῆ διδασκαλεῖον εὐταξίας ἢ ἀκολασίας γενησόμενον». Σε αυτό το χωρίο ο πεζογράφος τοποθέτησε το *δεῖ* για να ενθαρρύνει τους ἄνδρες να υιοθετήσουν τη γνώμη του Πλάτωνα και συνακόλουθα να καταστοῦν διδάσκαλοι για τις γυναίκες τους, καθὼς με το να τις σέβονται οι ἴδιοι περισσότερο τις διδάσκουν την ἀξία του σεβασμοῦ. Για τον Πλούταρχο ο γάμος ἀποτελεῖ ἕνα σχολεῖο ἠθικῆς ἐκπαίδευσης *διδασκαλεῖον εὐταξίας*, στο οποίο ο ἄνδρας καλεῖται να ἀναλάβει ρόλο καθηγητή. Αξιοπρόσεχτο είναι ὅτι και σε ἕνα ἄλλο σημείο του παρόντος ἔργου ο βιογράφος υπογραμμίζει τον παιδαγωγικὸ ρόλο, τον οποίο *πρέπει* να ἀναλάβει ἕνας ἄνδρας ἀποδίδοντάς του ἄμεσα τον τίτλο του ἐκπαιδευτή και, μάλιστα, μέσα ἀπὸ μια ομάδα λέξεων με κοινὸ σημασιολογικὸ πυρήνα,

---

²¹⁵ Πρβλ. Πλάτων, *Νόμοι* 729C. Σε αυτήν την ἀποψη του Πλάτωνα ο Πλούταρχος ἔδειχνε ιδιαίτερη προτίμηση, καθὼς την ἀναφέρει και σε ἄλλα ἔργα του, ὅπως στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* (71B).

για λόγους έμφασης και επιτονισμού (145C): «καθηγητής και φιλόσοφος και διδάσκαλος τῶν καλλίστων καὶ θειοτάτων»²¹⁶.

Μια άλλη παραίνεση του Πλούταρχου προς τους άνδρες είναι να βρίσκεται η επιτυχής πολιτική τους σταδιοδρομία σε άμεση συνάρτηση με την εύρυθμη λειτουργία του οίκου τους (144C): «εὖ τοίνυν ἡρμοσμένον τὸν οἶκον εἶναι δεῖ τῷ μέλλοντι ἀρμόζεσθαι πόλιν καὶ ἀγορὰν καὶ φίλους». Ο συγγραφέας με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* παροτρύνει τους άρρενες πρώτα να εξασφαλίσουν την αρμονία και την ισορροπία στον οικογενειακό τους βίο και στη συνέχεια να επιδοθούν με ζήλο και να διαπρέψουν στα κοινά, καθώς αυτοί οι δυο τομείς καλό είναι να βρίσκονται σε άμεση αλληλοσύνδεση.

Αναφορικά με το ζήτημα της εξουσίας σε έναν γάμο ο Πλούταρχος θεωρεί ότι αυτή καλό είναι να ασκείται από τους άνδρες, οι οποίοι, όμως, δεν πρέπει να προβαίνουν σε κατάχρησή της (142E): «κρατεῖν δὲ δεῖ τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς οὐχ ὡς δεσπότην κτήματος ἀλλ' ὡς ψυχὴν σώματος, συμπαθοῦντα καὶ συμπεφυκότα τῇ εὐνοίᾳ». Ο φιλόσοφος επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και το υποκείμενό του, το τελικό απαρέμφοτο *κρατεῖν*, για να εμφυσήσει στους συζύγους την πρακτική να εξουσιάζουν τις γυναίκες τους με ήπιο τρόπο και χωρίς τάσεις αυταρχικότητας και δεσποτισμού. Σύμφωνα με τον πεζογράφο οι άρρενες οφείλουν να διοικούν τις συζύγους τους όχι όπως οι αφέντες την περιουσία τους, αλλά όπως η ψυχή κυβερνά το σώμα. Αν, λοιπόν, οι άνδρες επιτελέσουν έναν ρόλο αντίστοιχο με αυτόν της ψυχής και ακολουθήσουν μια συνετή και ήρεμη μορφή διακυβέρνησης των γυναικών τους, τότε θα μπορέσουν να αναπτύξουν μαζί τους μια κοινή γραμμή συμπόρευσης και αμοιβαίας κατανόησης και αυτό θα έχει ως άμεσο επακόλουθο να συναποτελέσουν μια ολότητα. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο χαιρώνειος συγγραφέας σε αυτό το χωρίο ενέταξε και το ζεύγος όρων με κοινό σημασιολογικό πυρήνα *συμπαθοῦντα καὶ συμπεφυκότα*, οι οποίοι φορούν ως πρώτο γλωσσικό ένδυμα την πρόθεση *σύν*²¹⁷ προκειμένου μέσα από τη συγκεκριμένη τοποθέτηση να τονίσει την αίσθηση συλλογικότητας, η οποία πρέπει να υπάρχει σε έναν γάμο.

Τέλος ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι οι άρρενες οφείλουν να σέβονται τις συζύγους τους καθώς και τις αρετές, τις οποίες αυτές διαθέτουν, διότι τα χαρίσματα

---

²¹⁶ Βλ. Nikolaidis, 1997: 77.

²¹⁷ Για τη χρήση της πρόθεσης *σύν* στον Πλούταρχο, βλ. το οικείο κεφάλαιο: «*Η πρόθεση σύν και η συλλογική διάσταση της σκέψης του Πλούταρχου*».

των γυναικών τους είναι ικανά να συμβάλουν και στη δική τους αυτοβελτίωση (139B): «δεῖ δ' ὡσπερ ἵππου τὸ μέγεθος φυλάττοντα καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς γυναικὸς χρῆσθαι τῷ χαλινῷ». Ὅπως οι νουνεχεῖς ἰππεῖς εκτιμούν τα θετικά στοιχεία των αλόγων τους, μας λέει, ἔτσι και οι ἄνδρες πρέπει να μην παραγκωνίζουν τα προτερήματα των συζύγων τους, ἀλλά να ἐπιδεικνύουν τον δέοντα σεβασμὸς προς αὐτά.

Πολιτικὰ παραγγέλματα

Ἐνα ἄλλο ἔργο, στο οποίο ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε πολλές φορές την ἀπρόσωπη σύνταξη, εἶναι τα *Πολιτικὰ παραγγέλματα*, καθὼς με το συγκεκριμένο υφολογικὸ εργαλεῖο κατάφερε να συνθέσει ἕνα πλέγμα νοθεσιῶν μέσα ἀπὸ το οποίο σκιαγράφησε το ἰδανικὸ προφίλ, το οποίο πρέπει να διαθέτει ἕνας πολιτικός, ὡστε να ανταποκριθεῖ σωστὰ στα καθήκοντά του. Στην παρούσα πραγματεία ο πεζογράφος ἐπέλεξε διάφορα ἀπρόσωπα ρήματα, ὅπως το *χρή*, το *προσῆκει* και το *ἔξεστι*, ὁμως μεγαλύτερη προτίμηση ἔδειξε στο *δεῖ* γεγονός που ἀποκαλύπτει την ἐπιτακτικὴ του ἀνάγκη και πρόθεση να υλοποιηθοῦν ἄμεσα οι παραινέσεις του τόσο ἀπὸ το ἀναγνωστικὸ του κοινὸ ὅσο και ἀπὸ τον Μενέμαχο²¹⁸, στον οποίο ἀπευθύνει το παρὸν σύγγραμμά του.

Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, ὅταν ἕνας νέος εἰσέλθει στον χώρο της πολιτικῆς το πρῶτο πράγμα, το οποίο καλεῖται να κάνει, εἶναι η μελέτη και η κατανόηση του χαρακτήρα των πολιτῶν, κάτι το οποίο ἀναδεικνύεται με την τοποθέτηση του ἀπρόσωπου ρήματος *χρή*, ἀλλά και του υποκειμένου του, του τελικοῦ ἀπαρεμφάτου *τρέπεσθαι* (799B): «οὕτω δὴ τὴν προαίρεσιν ἀπερείσαντας ἐν ἑαυτοῖς καὶ ποιήσαντας ἄτρεπτον καὶ δυσμετάθετον, τρέπεσθαι *χρή* πρὸς κατανόησιν τοῦ ἥθους τῶν πολιτῶν, ὃ μάλιστα συγκραθὲν ἐκ πάντων ἐπιφαίνεται καὶ ἰσχύει». Αναφορικὰ με την κατανόηση της προσωπικότητας των πολιτῶν ἐπισημαίνεται ὅτι οι πολιτικοὶ δεν πρέπει να προβαίνουν σε κατάχρησή της (800A): «τῷ δὲ πολιτικῷ μιμεῖσθαι μὲν οὐ προσῆκει τοῦ δήμου τὸν τρόπον, ἐπίστασθαι δὲ καὶ χρῆσθαι πρὸς ἕκαστον, οἷς ἀλώσιμός ἐστιν· ἢ γὰρ ἄγνοια τῶν ἠθῶν ἀστοχίας φέρει καὶ διαπτώσεις οὐχ ἥττονας ἐν ταῖς πολιτείαις ἢ

---

²¹⁸ (798A): «εἰ πρὸς ἄλλο τι χρῆσασθαι καλῶς ἐστὶν ἔχον, ὃ Μενέμαχε». Ο Πλούταρχος ἀποστέλλει το συγκεκριμένο ἔργο του στον Μενέμαχο ἀπὸ τις Σάρδεις ὕστερα ἀπὸ πιθανὴ παράκλησή του, για την παραχώρηση πολιτικῶν συμβουλῶν, καθὼς βρισκόταν στην ἀρχὴ της πολιτικῆς του καριέρας και χρειαζόταν βοήθεια. Ο Pelling, 2014: 153, ὁμως, υποστηρίζει ὅτι πέρα ἀπὸ τον Μενέμαχο ο Πλούταρχος ἀπευθύνει την παρούσα πραγματεία του και σε ἕνα ευρύτερο πολιτικὸ κοινὸ και ὄχι μόνο σε αὐτὸ των Σάρδεων, διότι οι ἀναφορές του σε αὐτὴν την πόλη εἶναι ἐλάχιστες.

ταῖς φιλίαις τῶν βασιλέων». Ο φιλόσοφος υποστηρίζει ότι είναι ανάρμοστο οι πολιτικοί να οδηγούνται στη διαδικασία της μίμησης του χαρακτήρα των πολιτών τους και για το υπογραμμίζει αυτό πιο έντονα ενέταξε στο παρόν εδάφιο το απρόσωπο ρήμα *προσῆκει* συνοδευόμενο από την άρνηση *οὐ*.

Η κατάκτηση της γνώσης του χαρακτήρα των πολιτών αποτελεί σημαντικό επίτευγμα, αλλά ο Πλούταρχος επισημαίνει ότι στην αρχή της σταδιοδρομίας του ένας νέος πολιτικός καλό είναι να μην επιδιώξει να επιφέρει τροποήσεις στον χαρακτήρα των πολιτών, διότι αυτή η διαδικασία είναι δύσκολη και μπορεί να επιδράσει αρνητικά στην μετέπειτα πολιτική του πορεία και εξέλιξη, γιατί βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο και η καριέρα του δεν έχει ακόμα διαμορφωθεί (799B): «δεῖ δ', ὥσπερ οἶνος ἐν ἀρχῇ μὲν ὑπὸ τῶν ἡθῶν κρατεῖται τοῦ πίνοντος ἡσυχῇ δὲ διαθάλπων καὶ κατακεραυνύμενος αὐτὸς ἡθοποιεῖ τὸν πίνοντα καὶ μεθίστησιν, οὕτω τὸν πολιτικόν, ἕως ἂν ἰσχὺν ἀγωγὸν ἐκ δόξης καὶ πίστεως κατασκευάσῃται, τοῖς ὑποκειμένοις ἡθεσιν εὐάρμοστον εἶναι καὶ στοχάζεσθαι τούτων, ἐπιστάμενον οἷς χαίρειν ὁ δῆμος καὶ ὑφ' ὧν ἄγεσθαι πέφυκεν». Ο χαιρώνειος συγγραφέας τοποθέτησε σε αυτό το χωρίο το *δεῖ* για να τονίσει ότι ένας πολιτικός στα πρώτα του βήματα πρέπει να εναρμονίζεται με τα υπάρχοντα ἡθη των πολιτών. Προκειμένου, μάλιστα, να καταστήσει πιο σαφείς τις νοθεσίες του παρενέβαλε και μια παρομοίωση: μέσα από αυτήν προτείνει στους νέους να λειτουργήσουν όπως το κρασί, το οποίο στην αρχή δεν επηρεάζει τον οργανισμό, αλλά σταδιακά καταφέρνει να προκαλέσει επιδράσεις στην προσωπικότητα των ατόμων.

Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι για να καταστεί δυνατή η αλλαγή των πολλών πρέπει ο πολιτικός να έχει αποκτήσει αρκετή δύναμη και να έχει εξασφαλίσει και την εμπιστοσύνη των ατόμων που κυβερνά (800B): «τὸ μὲν οὖν τῶν πολιτῶν ἡθος ἰσχύοντα δεῖ καὶ πιστευόμενον ἤδη πειρᾶσθαι ρυθμίζειν ἀτρέμα πρὸς τὸ βέλτιον ὑπάγοντα καὶ πράως μεταχειριζόμενον· ἐργώδης γὰρ ἢ μετάθεσις τῶν πολλῶν». Στο παρόν εδάφιο τον έντονα διδακτικό τόνο πιστοποιεί η παρουσία του απρόσωπου ρήματος *δεῖ*, το οποίο ο φιλόσοφος ενέταξε στο κείμενό του για να τονίσει ότι οι πολιτικοί πρέπει να προσπαθήσουν να τροποποιήσουν την προσωπικότητα των πολιτών τους, όταν κατορθώσουν να εδραιωθούν αρκετά στον δημόσιο βίο ακολουθώντας, όμως, μια ήπια πολιτική, καθώς αυτό το εγχείρημα κρίνεται αρκετά δύσκολο.

Ένα από τα χαρίσματα, τα οποία πρέπει να διαθέτει ένας πολιτικός για να εδραιωθεί στον δημόσιο βίο, είναι η ρητορική του δεινότητα²¹⁹ (804A): «δεῖ δ' ὅμως καὶ πρὸς τὰς ἀπαντήσεις τὸν λόγον εὐστροφον ἔχειν καὶ γεγυμνασμένον· ὄξεις γὰρ οἱ καιροὶ καὶ πολλὰ φέροντες ἐν ταῖς πολιτείαις αἰφνίδια». Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* ο Πλούταρχος υπογραμμίζει ότι ένας πολιτικός οφείλει να είναι επιδέξιος χειριστής του λόγου και να δίνει άμεσα απαντήσεις, διότι οι περισσότερες ευκαιρίες ανακύπτουν ξαφνικά και τα μοναδικά όπλα, τα οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει για να τις αντιμετωπίσει, είναι η λεκτική του ικανότητα και η ετοιμολογία του.

Μια άλλη συμβουλή του Πλουτάρχου, η οποία συνδέεται πάλι με τον λόγο του αγορητή, είναι η κάτωθι (804C): «δεῖ δὲ καὶ φωνῆς εὐεξία καὶ πνεύματος ῥώμη πρὸς οὐ φαῦλον ἀλλὰ πάμμαχον ἀγῶνα τὸν τῆς πολιτείας ἠθληκότα κομίζειν τὸν λόγον, ὡς μὴ πολλάκις ἀπαγορεύοντα καὶ σβεννύμενον ὑπερβάλλη τις αὐτὸν». Ο πεζογράφος επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να τονίσει ότι ένας πολιτικός πρέπει να διαθέτει σταθερή φωνή και δυνατή αναπνοή, ώστε κατά τη διάρκεια των ομιλιών του να μην καταπονείται εύκολα και αλλοιώνεται η ποιότητα της φωνής του, διότι αυτή η αδυναμία του μπορεί να δώσει στους αντιπάλους του τη δυνατότητα να τον ξεπεράσουν.

Οι δεινοί χρήστες του λόγου μπορούν να διασφαλίσουν την ορθή καθοδήγηση των πολιτών τους, ενώ οι πολιτικοί με περιορισμένη λεκτική δύναμη μετέρχονται κάποια δημαγωγικά μέσα²²⁰ για να χειραγωγήσουν και ταυτόχρονα να αποπροσανατολίσουν την κοινή γνώμη (802D): «τὸν μὲν οὖν λύκον οὐ φασι τῶν ὄτων κρατεῖν, δῆμον δὲ καὶ πόλιν ἐκ τῶν ὄτων ἄγειν δεῖ μάλιστα, μή, καθάπερ ἔνιοι τῶν ἀγυμνάστων περὶ λόγον λαβὰς ἀμούσους καὶ ἀτέχνους ζητοῦντες ἐν τοῖς πολλοῖς τῆς γαστρὸς ἔλκουσιν εὐωχοῦντες ἢ τοῦ βαλλαντίου διδόντες, ἢ πυρρίχας τινὰς ἢ μονομάχων θεάματα παρασκευάζοντες ἀεὶ δημαγωγοῦσι, μᾶλλον δὲ δημοκοποῦσι υν». Ο Πλούταρχος στο παρόν εδάφιο έκανε αναφορά σε μια παροιμία²²¹, ότι οι λύκοι δεν

---

²¹⁹ Ο Pelling, 2014: 155, διατυπώνει την άποψη ότι ο Πλούταρχος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην αξία της ρητορικής τέχνης και με αυτόν τον τρόπο απομακρύνεται αρκετά από τον Πλάτωνα και από την έντονη αντίθεση που υπάρχει στον *Γοργία* (453A) ανάμεσα στην αρετή και τη ρητορική. Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι όταν ο πολιτικός συνδυάσει τη ρητορική του δεινότητα με την ηθική ποιότητα του χαρακτήρα του, τότε θα μπορέσει να πείσει κατάλληλα και τους πολίτες (*Πολιτικά παραγγέλματα*, 801C): «ἐπανορθωτέον τὸ τοῦ Μενάνδρου (CAF, fr. 472) ‘Τρόπος ἔσθ’ ὁ πείθων τοῦ λέγοντος, οὐ λόγος’ καὶ γὰρ ὁ τρόπος καὶ ὁ λόγος».

²²⁰ Ο Pelling, 2014: 157, αναφέρει ότι η απέχθεια του Πλουτάρχου για τις χυδαίες δημαγωγικές τεχνικές είναι πάντα ξεκάθαρη.

²²¹ *Paroem. Gr.* 1.1.

πιάνονται από τα αυτιά, καθώς ήθελε να τονίσει ότι στην περίπτωση των πολιτών καλό είναι να συμβαίνει το αντίθετο, κάτι άλλωστε το οποίο υπογραμμίζει πιο έντονα και με τη χρήση του απρόσωπου ρήματος *δεῖ*. Για τον φιλόσοφο, λοιπόν, μέσω των αυτιών πρέπει να κατευθύνονται οι πολίτες και όχι να δελεάζονται από άλλες πρακτικές, οι οποίες συνδέονται με τη δημοκρατία.

Ένας πολιτικός πρέπει να γνωρίζει ότι κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας του θα βρεθεί αντιμέτωπος και με ανθρώπους, οι οποίοι θα είναι αρνητικά διακείμενοι και θα λειτουργήσουν ως αντίπαλοί του (809B): «ἐπεὶ δὲ ‘πάσαις κορυδαλλίσι’ κατὰ Σιμωνίδην ‘χρὴ λόφον ἐγγενέσθαι’ καὶ πᾶσα πολιτεία φέρει τινὰς ἔχθρας καὶ διαφοράς, οὐχ ἤκιστα προσήκει καὶ περὶ τούτων ἐσκέφθαι τὸν πολιτικόν». Σε αυτό το χωρίο ο Πλούταρχος ενέταξε μια φράση του Σιμωνίδη²²² για να αναφέρει ότι όπως οι κορυδαλλοί διαθέτουν λοφίο αντίστοιχα και οι πολιτικοί θα αποκτήσουν κάποιους εχθρούς. Ο χαιρώνειος συγγραφέας επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *προσῆκει* για να τονίσει στους νέους ότι πρέπει να μην αμελήσουν τα ζητήματα, τα οποία θα ανακύψουν με τους αντιπάλους τους, αλλά να τα σκεφτούν σοβαρά και να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να τους διαχειριστούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, πάλι, οι πολιτικοί οφείλουν να παραγκωνίζουν τις διαφορές, τις οποίες έχουν με τους αντιπάλους τους, ώστε να διασφαλίσουν το κοινό καλό (809D): «τὸ γὰρ μὴ θέλαιν διαλυθῆναι πρὸς ἔχθρον, ὧν ἕνεκα δεῖ καὶ φίλον προέσθαι, δεινῶς ἄγριον καὶ θηριῶδες». Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι είναι ανήκουστο οι πολιτικοί να μην συμφιλιώνονται με τους εχθρούς τους, όταν ανακύπτουν σοβαρά ζητήματα, για τα οποία πρέπει να εγκαταλείπουν ακόμα και τους φίλους τους, κάτι άλλωστε, το οποίο υπογραμμίζει έντονα και με την τοποθέτηση του απρόσωπου ρήματος *δεῖ*.

Για τον Πλούταρχο ένας καλός πολιτικός πρέπει να μην αντιμετωπίζει κανέναν πολίτη ως εχθρό του πάρα μόνο αν κάποιος είναι φθοροποιό στοιχείο και αποτελεί απειλή για την πόλη (809E): «δεῖ γὰρ ἔχθρον μηδένα πολίτην νομίζειν, ἂν μὴ τις, οἷος Ἄριστίων ἢ Νάβις ἢ Κατιλίνας, νόσημα καὶ ἀπόστημα πόλεως ἐγγένηται». Ο φιλόσοφος επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και το υποκείμενό του, το τελικό

---

²²² *Poet. Lyr. Graec*, σ. 418, Σιμωνίδης, απ. 68.

απαρέμφατο *νομίζειν*, προκειμένου να συμβουλέψει τους νέους να μην θεωρούν κανέναν πολίτη ως αντίπαλό τους.

Αναφορικά με την ορθή διαχείριση των δημοσίων πραγμάτων ένας πολιτικός οφείλει να είναι παντογνώστης και να γνωρίζει όλα τα ζητήματα, τα οποία ανακύπτουν κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του (812B): «τῆ μὲν γὰρ εὐνοία καὶ κηδεμονία δεῖ μηδενὸς ἀφεστάναι τῶν κοινῶν, ἀλλὰ πᾶσι προσέχειν καὶ γινώσκειν ἕκαστα». Με το *δεῖ* ο Πλούταρχος παροτρύνει τους πολιτικούς να μην είναι αδιάφοροι, αλλά να είναι ενήμεροι για όλα όσα συμβαίνουν στην πόλη τους, ώστε με αυτόν τον τρόπο να διασφαλίζουν την κοινωνική ευημερία. Το *δεῖ* ο πεζογράφος το χρησιμοποίησε και για να προτείνει και δυο ακόμα συμβουλές, οι οποίες μπορούν να συμβάλλουν στην αρμονική συνύπαρξη των πολιτών (815A): «δεῖ δὲ τοὺς μὲν ἰδιώτας ἰσότητι, τοὺς δὲ δυνατοὺς ἀνθυπεῖξει πραῦνοντα κατέχειν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ διαλύειν τὰ πράγματα», (815C): «δεῖ γὰρ οὐ ποιεῖν χειμῶνας αὐτὸν ἀλλὰ μὴ προλείπειν ἐπιπεσόντων». Στο πρώτο χωρίο ο συγγραφέας παρακινεί τους πολιτικούς να παρέχουν στους απλούς πολίτες ισότητα και στους δυνατούς να κάνουν παραχωρήσεις, ενώ στο δεύτερο συμβουλεύει τους πολιτικούς να μην προκαλούν εντάσεις, αλλά όταν αυτές εκδηλωθούν να φροντίσουν να τις αντιμετωπίσουν, ώστε να επικρατήσει η γαλήνη στην πόλη τους.

Ο Πλούταρχος θεωρεί ότι ένας πολιτικός για να επιτελέσει σωστά τα καθήκοντά του πρέπει να σκεφτεί ότι διοικεί μια κοινωνία, όμοια με αυτήν των μελισσών²²³, την οποία χαρακτηρίζει η καλή οργάνωση (813C): «φύσει μὲν οὖν ἄρχων ἀεὶ πόλεως ὁ πολιτικὸς ὡσπερ ἡγεμῶν ἐν μελίτταις, καὶ τοῦτο χρὴ διανοούμενον ἔχειν τὰ δημόσια διὰ χειρός». Με το απρόσωπο ρήμα *χρὴ* ο πεζογράφος προτρέπει τους πολιτικούς να κυβερνήσουν την πόλη τους με έναν τρόπο αντίστοιχο με αυτόν που ακολουθούν οι βασίλισσες των μελισσών, ώστε να διασφαλίσουν και εκείνοι την ευταξία και την κοινωνική πρόοδο.

Σχετικά με το ζήτημα των καινοτομιών ο Πλούταρχος διατυπώνει την παρακάτω θέση (817F): «οὐ μὴν διὰ μικρὰ δεῖ καὶ τὰ τυχόντα καινοτομεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις ὡς ὁ Φιλοποίμην, ἢ τοῖς καλοῖς ὡς Ἐπαμεινώνδας, ἐπιβαλὼν τέτταρας μῆνας τῇ βοιωταρχίᾳ παρὰ τὸν νόμον, ἐν οἷς εἰς τὴν Λακωνικὴν ἐνέβαλε καὶ τὰ περὶ

---

²²³ Ο Πλούταρχος προβαίνει στη δημιουργία παρομοιώσεων, οι οποίες συνδέονται με την κοινωνία των μελισσών και στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* 30C, 32E και 41F. Βλ. ακόμα και Πλάτων *Πολιτικός* 310d-e, *Πολιτεία* 520b και Ξενοφών *Κύρου Παιδεία* E, I 24.

Μεσσήνην ἔπραξεν». Ο φιλόσοφος τοποθέτησε στο παραπάνω χωρίο το απρόσωπο ρήμα *δει* και το υποκείμενό του, το τελικό απαρέμφατο *καινοτομεῖν*, για να υπογραμμίσει ότι οι πολιτικοί καλό είναι να πραγματοποιούν τους νεωτερισμούς τους, όταν ανακύπτουν αναγκαίες περιστάσεις και όχι να τους συνδέουν με μικρά και τυχαία γεγονότα. Προκειμένου να κάνει πιο πιστευτή τη θέση του ο συγγραφέας κόμισε και το παράδειγμα του Επαμεινώνδα, ο οποίος οδηγήθηκε στην επιμήκυνση του αξιώματος της βοιωταρχίας για τέσσερις μήνες, διότι αυτό το χρονικό διάστημα του έδωσε τη δυνατότητα να εισβάλει στη Λακωνική και να ρυθμίσει τα ζητήματα, τα οποία συνδέονταν με τη Μεσσήνη.

Ο Πλούταρχος απευθύνει και μια σειρά συμβουλών στους πολιτικούς των ελληνικών πόλεων, ώστε να συνυπάρξουν αρμονικά με τους Ρωμαίους²²⁴. Μια από αυτές τις παραινέσεις είναι η παρακάτω (813D-E): «εἰσιόντα δ' εἰς ἅπασαν ἀρχὴν οὐ μόνον ἐκείνους δεῖ προχειρίζεσθαι τοὺς λογισμούς, οὓς ὁ Περικλῆς αὐτὸν ὑπεμίμησεν ἀναλαμβάνων τὴν γλαμύδα, 'πρόσεχε, Περικλείς· ἐλευθέρων ἄρχεις, Ἑλλήνων ἄρχεις, πολιτῶν Ἀθηναίων'· ἀλλὰ κάκεινο λέγειν πρὸς ἑαυτὸν, 'ἀρχόμενος ἄρχεις, ὑποτεταγμένης πόλεως ἀνθυπάτοις, ἐπιτρόποις Καίσαρος· οὐ ταῦτα λόγῃ πεδιάς', οὐδ' αἱ παλαιαὶ Σάρδεις οὐδ' ἡ Λυδῶν ἐκείνη δύναμις'». Στο παρόν εδάφιο ο χαιρώνειος συγγραφέας τοποθέτησε το *δει* για να τονίσει στους πολιτικούς ότι όταν αναλαμβάνουν την εξουσία, πέρα από τους συλλογισμούς του Περικλή περί ελεύθερης διακυβέρνησης των πολιτών του, πρέπει να συνομιλούν με τον εαυτό τους και να του υπογραμμίζουν ότι ασκούν τα καθήκοντά τους κάτω υπό την επίβλεψη μιας ανώτερης πολιτικής αρχής, της ρωμαϊκής –*ἀρχόμενος ἄρχεις*–, όπως άλλωστε σημειώνει χαρακτηριστικά ο πεζογράφος.

Σε άμεση γειτνίαση υπάρχει και μια άλλη νουθεσία του Πλουτάρχου μέσα από την οποία προειδοποιεί πάλι τους πολιτικούς των ελληνικών επαρχιών της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ότι ασκούν την εξουσία τους διοικούμενοι από τους Ρωμαίους²²⁵ (813E): «εὐσταλεστέραν δεῖ τὴν γλαμύδα ποιεῖν, καὶ βλέπειν ἀπὸ τοῦ στρατηγίου πρὸς τὸ βῆμα, καὶ τῷ στεφάνῳ μὴ πολὺ φρονεῖν μηδὲ πιστεύειν, ὀρῶντα τοὺς καλτίους ἐπάνω τῆς κεφαλῆς». Σε αυτό το χωρίο την έντονα διδακτική διάθεση του πεζογράφου πιστοποιεί η παρουσία του *δει*, καθώς με αυτό το απρόσωπο ρήμα ήθελε να τονίσει ότι

²²⁴ Ένα πολύ αξιόλογο άρθρο για τον Πλούταρχο και τη Ρώμη έχει συγγράψει ο Stadter, 2014: 13-24.

²²⁵ Για το ζήτημα της διοίκησης των ελληνικών επαρχιών από τους Ρωμαίους σχετική αναφορά κάνει και ο Whitmarsh, 2013: 26-28.

οι πολιτικοί, οι οποίοι ασχολούνται με την τοπική αυτοδιοίκηση, πρέπει να κυβερνούν με ήπιο τρόπο, ώστε να μην οξύνουν τους Ρωμαίους, διότι αυτό θα μπορούσε να προκαλέσει την άμεση επέμβασή τους στις πόλεις τους. Για τον φιλόσοφο, λοιπόν, η ευημερία των ελληνικών πόλεων κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής κατάκτησης μπορούσε να διασφαλιστεί μόνο μέσα από την ειρηνική συνύπαρξη και τη συνεργασία με τους Ρωμαίους²²⁶.

Αναφορικά με τους προγόνους ο Πλούταρχος συμβουλεύει τους πολιτικούς να τους θαυμάζουν και να επιδεικνύουν τον δέοντα σεβασμό προς αυτούς (814C): «ταῦτα γὰρ καὶ νῦν ἔξεστι ζηλοῦντας ἐξομοιοῦσθαι τοῖς προγόνοις· τὸν δὲ Μαραθῶνα καὶ τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ τὰς Πλαταιάς, καὶ ὅσα τῶν παραδειγμάτων οἰδεῖν ποιεῖ καὶ φρυάττεσθαι διακενῆς τοὺς πολλούς, ἀπολιπόντας ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν». Με το απρόσωπο ρήμα *ἔξεστι* παρακινεί τους Έλληνες πολιτικούς να μιμούνται τους προγόνους τους σε ζητήματα κυρίως εσωτερικής πολιτικής, καθώς στα εξωτερικά θέματα δεν μπορούν να ακολουθήσουν τα παράδειγμά τους. Οι σημαντικές μάχες του παρελθόντος, όπως του Μαραθώνα, του Ευρυμέδοντα και των Πλαταιών, καλό είναι να αποτελούν για αυτούς μια ανάμνηση, γιατί η πραγματοποίηση τέτοιων μεγαλεπήβολων εγχειρημάτων ήταν ανέφικτη, διότι το ρωμαϊκό *imperium* είχε εδραιωθεί αρκετά και ήταν δύσκολη η ανατροπή του.

Οι Έλληνες πολιτικοί, όμως, πρέπει να αποφύγουν την πλήρη υποδούλωση στους Ρωμαίους και προκειμένου να καταστεί αυτό δυνατό καλό να είναι να επιδείξουν ζήλο στον τομέα της τοπικής αυτοδιοίκησης, τον οποίο οφείλουν να ενδυναμώσουν και να θωρακίσουν με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην χρειάζεται να καταφεύγουν στους κατακτητές για την επίλυση των πολιτικών τους θεμάτων (814F): «ποιοῦντα μέντοι καὶ παρέχοντα τοῖς κρατοῦσιν εὐπειθῆ τὴν πατρίδα δεῖ μὴ προσεκταπεινοῦν, μηδὲ τοῦ σκέλους δεδεμένου προσυποβάλλειν καὶ τὸν τράχηλον, ὥσπερ ἔνιοι, καὶ μικρὰ καὶ μείζω φέροντες ἐπὶ τοὺς ἡγεμόνας ἐξονειδίζουσι τὴν δουλείαν, μᾶλλον δ' ὅλως τὴν πολιτείαν ἀναιροῦσι, καταπλήγα καὶ περιδεᾶ καὶ πάντων ἄκυρον ποιοῦντες». Ο Πλούταρχος με την επιλογή του απρόσωπου ρήματος *δεῖ* και του υποκειμένου του, του τελικού απαρεμφάτου *προσεκταπεινοῦν* συνοδευόμενου από την άρνηση *μή*, επισημαίνει στους πολιτικούς ότι εφόσον έχουν διασφαλίσει την υπακοή της πατρίδας τους απέναντι στους Ρωμαίους δεν χρειάζεται να την ταπεινώνουν ακόμα περισσότερο

---

²²⁶ Βλ. Stadter, 2014: 25.

με το να δείχνουν αμέλεια για τα πολιτικά της ζητήματα, καθώς αυτό μπορεί να οδηγήσει στον πλήρη εξανδραποδισμό τους και συνακόλουθα στη μεγαλύτερη ενδυνάμωση των Ρωμαίων²²⁷.

Σε αυτήν την πραγματεία του ο Πλούταρχος κάνει αναφορά και στο ζήτημα της σύναψης φιλιών με τους Ρωμαίους²²⁸ (814C): «οὐ μόνον δὲ δεῖ παρέχειν αὐτόν τε καὶ τὴν πατρίδα πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἀνάιτιον, ἀλλὰ καὶ φίλον ἔχειν ἀεὶ τινα τῶν ἄνω δυνατωτάτων, ὥσπερ ἔρμα τῆς πολιτείας βέβαιον· αὐτοὶ γάρ εἰσι Ῥωμαῖοι πρὸς τὰς πολιτικὰς σπουδὰς προθυμότετοι τοῖς φίλοις». Στο παρόν εδάφιο τοποθέτησε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να τονίσει στους Έλληνες πολιτικούς ότι πέρα από το γεγονός ότι πρέπει να παρουσιάζουν υποδειγματική συμπεριφορά απέναντι στους Ρωμαίους καλό είναι να δημιουργήσουν και φιλικές σχέσεις μαζί τους και κυρίως με τους υψηλά υφιστάμενους αξιωματούχους τους, καθώς αυτοί θα φανούν πρόθυμοι να τους βοηθήσουν και να τους στηρίξουν στο πολιτικό τους έργο.

Σχετικά με το ζήτημα της φιλίας ο Πλούταρχος κομίζει και κάποιες άλλες νουθεσίες στους Έλληνες πολιτικούς, οι οποίες δεν αφορούν μόνο τις σχέσεις τους με τους Ρωμαίους, αλλά με το σύνολο των φίλων τους (808B): «δεῖ γὰρ οὐκ ἄχρι τοῦ βωμοῦ φίλον εἶναι τῷ μὴ συνεπιορκεῖν²²⁹, ὡς ποτε Περικλῆς εἶπεν, ἀλλ' ἄχρι παντὸς νόμου καὶ δικαίου καὶ συμφέροντος, ὃ παροφθὲν εἷς τινα μεγάλην βλάβην ἀναφέρει καὶ κοινήν». Με τη χρήση του απρόσωπου ρήματος *δεῖ* καλεί τους πολιτικούς να υποστηρίζουν τους φίλους τους στις νόμιμες πράξεις τους, αλλά να μην είναι συνοδοιπόροι στις λανθασμένες κινήσεις τους, καθώς αυτές μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο την κοινωνική ευρυθμία και την ασφάλεια της πόλης τους. Μια αντίστοιχη θέση αναπτύσσει και σε ένα άλλο απόσπασμα του παρόντος έργου (807D): «ὄργανα γὰρ οἱ φίλοι ζῶντα καὶ φρονοῦντα τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν εἰσι, καὶ οὐ δεῖ συνολισθάνειν αὐτοῖς παραβαίνουσιν, ἀλλὰ προσέχειν ὅπως μὴδ' ἀγνοούντων αὐτῶν ἐξαμαρτάνωσι». Σε αυτό το εδάφιο ο πεζογράφος χρησιμοποίησε πάλι το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* προκειμένου να αποτρέψει τους πολιτικούς από το να συμπράττουν με τους φίλους

---

²²⁷ Βλ. Pelling, 2014: 158.

²²⁸ Ο ίδιος ο Πλούταρχος είχε αναπτύξει φιλικές σχέσεις με ανθρώπους, οι οποίοι διέθεταν μεγάλη πολιτική δύναμη και συνακόλουθα ανήκαν στην ελίτ της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, κάτι το οποίο επισημαίνει και ο Stadter, 2014: 17.

²²⁹ Οι λέξεις *συνεπιορκεῖω* και *συνεισποιέω* είναι ἄπαξ λεγόμενα του Πλουτάρχου και για περισσότερες πληροφορίες βλ. στο κεφάλαιο: «*Η πρόθεση σύν και η συλλογική διάσταση της σκέψης του Πλουτάρχου*» σελ. 114, 108-110.

τους σε αθέμιτες και άκαιρες ενέργειες, αλλά και για να τους επισημάνει ότι οφείλουν να βοηθούν και τους οικείους τους, ώστε αυτοί να αποφεύγουν τη διάπραξη σφαλμάτων.

Κάποια άλλη παραίνεση την οποία απευθύνει ο Πλούταρχος στους νέους πολιτικούς αναφορικά με τη διαχείριση των φίλων τους είναι η κάτωθι (808D): «ἔτι τοίνυν ταῖς καλαῖς καὶ φιλανθρώποις χάρισι δεῖ τοὺς φίλους συνεισποιεῖν καὶ κελεύειν τοὺς εὖ παθόντας ἐκείνους ἐπαινεῖν καὶ ἀγαπᾶν, ὡς αἰτίους ἅμα καὶ συμβούλους γεγενημένους». Σε αυτό το χωρίο ενέταξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να παροτρύνει τους πολιτικούς να κάνουν τους φίλους τους συμμετοχους και κοινωνους στις δικές τους ευεργεσίες, οι οποίες, όμως, πρέπει να είναι καλές, κάτι το οποίο αναδεικνύει και με τη χρήση των συνώνυμων ὀρων *καλαῖς καὶ φιλανθρώποις*.

Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι ο χώρος της πολιτικής συνδέεται άρρηκτα με τον κόσμο της αρετής, καθώς την εκπαίδευση των νέων καλό είναι να αναλάβουν οι ενάρετοι πολιτικοί (806C): «αἰρεῖσθαι δὲ δεῖ τὸν ἀρχόμενον πολιτείας ἡγεμόνα μὴ ἀπλῶς τὸν ἔνδοξον καὶ δυνατὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν δι' ἀρετὴν τοιοῦτον». Με την τοποθέτηση του απρόσωπου ρήματος *δεῖ* και του υποκειμένου του, του τελικού απαρεμφάτου *αἰρεῖσθαι*, ο φιλόσοφος καλεί τους νέους να επιλέξουν ως καθοδηγητές τους φρόνιμους, ώστε με αυτόν τον τρόπο να αποκτήσουν μια συγκροτημένη πολιτική παιδεία, η οποία θα τους επιτρέψει να υπηρετήσουν σωστά το δημόσιο συμφέρον.

Στα *Πολιτικά παραγγέλματα* διατυπώνεται και μια άλλη παραίνεση, η οποία συνδέεται με την αρετή (822F): «δεῖ δὴ μάλιστα κρατεῖν ἑαυτῶν ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ μὴτ' εἰς πεδία καταβαίνειν πεζὸν ἰπεῦσι μαχόμενον μὴτ' ἐπὶ στάδια καὶ θυμέλας καὶ τραπέζας πένητα πλουσίοις ὑπὲρ δόξης καὶ δυναστείας διαγωνιζόμενον». Ο Πλούταρχος επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* προκειμένου να προτρέψει τους πολιτικούς, οι οποίοι δεν διαθέτουν μεγάλη οικονομική δύναμη, να διέπονται από αυτοκυριαρχία και να μην προβαίνουν σε ανταγωνιστικές υλιστικές αναμετρήσεις με τους πλούσιους, αλλά να συναγωνίζονται με τους ενάρετους, καθώς έτσι θα καταστούν και οι ίδιοι φρόνιμοι και θα ασκήσουν με επιτυχία το έργο τους.

Κάποιο άλλο θέμα, το οποίο θίγεται στο παρόν έργο, είναι και ο τομέας της προσωπικής ζωής των πολιτικών, ο οποίος πρέπει να είναι άμεμπτος και να βρίσκεται

σε άμεση συνάρτηση με την επιτυχή πολιτική τους σταδιοδρομία²³⁰ (800D): «τί γάρ δεῖ λέγειν Ἀλκιβιάδην, ὄν περι τὰ κοινὰ πάντων ἐνεργότατον ὄντα καὶ στρατηγὸν ἀήττητον ἀπώλεσεν ἢ περι τὴν δίαιταν ἀναγωγία καὶ θρασύτης, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν αὐτοῦ τὴν πόλιν ἀνόνητον ἐποίησε διὰ τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἀκολασίαν;». Ο Πλούταρχος τοποθέτησε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* μέσα σε ένα πλαίσιο ειρωνικής διάθεσης και απαξιωτικής αναφοράς στον Αλκιβιάδη, καθώς ήθελε να τονίσει ότι ο αθηναίος στρατηγός δεν μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα, διότι η άσωτη ζωή του κατέστρεψε την πολιτική του καριέρα και συνακόλουθα ο ίδιος, αν και διέθετε πολλές ικανότητες, δεν μπόρεσε να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο κοινωνικό σύνολο.

Ένα άλλο ζήτημα, το οποίο πρέπει να προσέξουν οι πολιτικοί, είναι αυτό της συνεργασίας τους με τους άλλους άρχοντες (812C): «οὔτω τῷ πολιτικῷ προσήκει παραχωρεῖν μὲν ἑτέροις ἄρχειν καὶ προσκαλεῖσθαι πρὸς τὸ βῆμα μετ' εὐμενείας καὶ φιλανθρωπίας, κινεῖν δὲ μὴ πάντα τὰ τῆς πόλεως τοῖς αὐτοῦ λόγοις καὶ ψηφίσμασιν ἢ πράξεσιν, ἀλλ' ἔχοντα πιστοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἕκαστον ἐκάστη χρεία κατὰ τὸ οἰκεῖον προσαρμόττειν». Με το απρόσωπο ρήμα *προσῆκει* ο Πλούταρχος τονίζει στους πολιτικούς ότι πρέπει να προβαίνουν σε κατανομή αρμοδιοτήτων ανάλογα με την ικανότητα του κάθε πολιτικού, καθώς μέσα από αυτόν τον διαμοιρασμό των εξουσιών θα διασφαλίσουν την κοινωνική ευημερία.

Σε περίπτωση που προκύψει κάποιο σοβαρό θέμα, ο Πλούταρχος συνιστά στους πολιτικούς να συνεργάζονται με τους πιο ισχυρούς και πράους από τους φίλους τους (819B): «ὅπου μέντοι μέγα δεῖ τι περανθῆναι καὶ χρήσιμον ἀγῶνος δὲ πολλοῦ καὶ σπουδῆς δεόμενον, ἐνταῦθα πειρῶ τῶν φίλων αἰρεῖσθαι τοὺς κρατίστους ἢ τῶν κρατίστων τοὺς πραοτάτους», ενώ για ζητήματα, για τα οποία δεν είναι καταρτισμένοι, να επιλέγουν ως συνεργάτες τους άτομα, τα οποία είναι πιο ικανά από αυτούς (819C): «οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἔμπειρον ὄντα δεῖ πρὸς ὃ χείρων ἑτέρου πέφυκας αἰρεῖσθαι τοὺς μᾶλλον δυναμένους ἀντὶ τῶν ὁμοίων». Σε αυτά τα δυο εδάφια ο συγγραφέας επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* προκειμένου να νουθετήσει τους πολιτικούς σχετικά με τους ανθρώπους με τους οποίους πρέπει να συνεργάζονται, ώστε να αντιμετωπίζουν καλύτερα τις διάφορες καταστάσεις.

---

²³⁰ Μια αντίστοιχη θέση αναπτύσσει ο Πλούταρχος και στα *Γαμικὰ παραγγέλματα* (144C): «εὖ τοίνυν ἡρμοσμένον τὸν οἶκον εἶναι δεῖ τῷ μέλλοντι ἀρμόζεσθαι πόλιν καὶ ἀγορὰν καὶ φίλους». Βλ. και παραπάνω στη σελ. 156.

Αναφορά στο πνεύμα συνεργασίας και αλληλεγγύης, το οποίο πρέπει να διέπει τις σχέσεις των πολιτικών, κάνει ο Πλούταρχος και σε ένα άλλο χωρίο του συγκεκριμένου έργου (816A): «*ἱερόν δὲ χρῆμα καὶ μέγα πᾶσαν ἀρχὴν οὖσαν καὶ ἄρχοντα δεῖ μάλιστα τιμᾶν, τιμῆ δ' ἀρχῆς ὁμοφροσύνη καὶ φιλία πρὸς συνάρχοντας πολὺ μᾶλλον ἢ στέφανοι καὶ χλαμύς περιπόφυρος*». Εδώ επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να υπογραμμίσει στους πολιτικούς ότι οφείλουν να σέβονται τους συνάρχοντές τους, καθώς η επιτέλεση δημοσίων λειτουργημάτων είναι μια πράξη ιερή, όπως άλλωστε αναδεικνύει και με το ζεύγος συνώνυμων ὀρων *ἱερόν καὶ μέγα*.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο των νοθεσιών, σχετικά με τη συνεργασία ανάμεσα στους πολιτικούς, ο Πλούταρχος εστιάζει την προσοχή του και στην ευγενή ἀμιλλα, η οποία πέρα από τον αθλητικό χώρο, καλό είναι να εφαρμοστεί και στον πολιτικό (817D): «*σπουδῆ μέντοι καὶ προνοία περὶ τὰ κοινὰ καὶ φροντίδι πρὸς ἅπασαν ἀρχὴν ἀεὶ διαμιλλητέον, ἂν μὲν ὧσι χαρίεντες, αὐτὸν ὑψηγούμενον ἂ δεῖ καὶ φράζοντα καὶ διδόντα χρῆσθαι τοῖς βεβουλευμένοις ὀρθῶς καὶ τὸ κοινὸν εὐδοκιμεῖν ὠφελούντας*». Η έντονη διάθεση του συγγραφέα για διδασχὴ πιστοποιεῖται ἀπὸ τη συνύπαρξη του ρηματικού ἐπιθέτου *διαμιλλητέον*²³¹ με το ἀπρόσωπο ρήμα *δεῖ*. Με το ρηματικό ἐπίθετο *διαμιλλητέον* ο πεζογράφος τονίζει τη σημασία του *εἶ ἀγωνίζεσθαι* στον πολιτικό χώρο, καθώς αυτό μπορεί να λειτουργήσει ευεργετικά για το κοινωνικό σύνολο. Αν επιτευχθεῖ η εἰρηνική συνύπαρξη των συναρχόντων τότε ο επικεφαλῆς πολιτικός θα μπορέσει να τους υπαγορεύσει στους συνεργάτες του με ὀρθό τρόπο αυτά που πρέπει να γίνουν, ὡστε να εξασφαλιστεῖ η πρόοδος, κάτι που υπογραμμίζει έντονα ο φιλόσοφος με το ἀπρόσωπο ρήμα *δεῖ*.

Αυτή η συνεργασία, ὁμως, μεταξύ των πολιτικών δεν πρέπει να τους ὠθεῖ και σε πλήρη ταύτιση ἀπόψεων, διότι ἔτσι μπορεί να προκληθοῦν στο πλήθος υποψίες για συνωμοσία (813B): «*ἀλλ' ὅταν ὑπόπτως ἔχωσιν οἱ πολλοὶ πρὸς τι πρᾶγμα καὶ μέγα καὶ σωτήριο, οὐ δεῖ πάντας ὡσπερ ἀπὸ συντάξεως ἤκοντας τὴν αὐτὴν λέγειν γνώμην, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρεῖς διαστάντας ἀντιλέγειν ἡρέμα τῶν φίλων, εἴθ' ὡσπερ ἐξελεγκομένους μετατίθεσθαι· συνεφέλκονται γὰρ οὕτω τὸν δῆμον, ὑπὸ τοῦ συμφέροντος ἄγεσθαι δόξαντες*». Με το ἀπρόσωπο ρήμα *δεῖ* συνοδευόμενο ἀπὸ την ἀρνηση *οὐ* ο Πλούταρχος υπογραμμίζει στους πολιτικούς ὅτι σε περίπτωση που ανακύψει κάποιο σοβαρό θέμα καλό είναι αρχικά να μην εκφράζουν ὄλοι την ἴδια

²³¹ Το ρηματικό ἐπίθετο *διαμιλλητέον* είναι ἄπαξ λεγομένο του Πλουτάρχου. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. στο κεφάλαιο: «Ρηματικά ἐπίθετα σε -τέον» σελ. 203.

γνώμη, αλλά η ομοφωνία πρέπει να προκύπτει ύστερα από τη διατύπωση διαφορετικών θέσεων, καθώς έτσι δίνεται η εντύπωση στον λαό ότι οι πολιτικοί λειτουργούν με γνώμονα το κοινό όφελος.

Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι για να συνυπάρχουν αρμονικά οι πολιτικοί καλό είναι να εφαρμόσουν ένα πρόγραμμα δυο ταχυτήτων, καθώς από τη μια πρέπει να υλοποιήσουν ένα διαφοροποιημένο σύστημα συμπεριφοράς απέναντι στους συνάρχοντές τους, το οποίο να είναι αντίστοιχο της δύναμής τους, και από την άλλη να υπάρχει και ένας κοινός τρόπος αντιμετώπισης όλων (816B): «δεῖ δὲ καὶ θεραπεύειν τὸν κρείττονα καὶ κοσμεῖν τὸν ἥττονα καὶ τιμᾶν τὸν ὅμοιον, ἀσπάζεσθαι δὲ καὶ φιλεῖν ἅπαντας». Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ*, καθώς και μια σειρά απαρεμφάτων, τα οποία λειτουργούν ως υποκειμένα του (*θεραπεύειν, κοσμεῖν, τιμᾶν, ἀσπάζεσθαι, φιλεῖν*), παρουσιάζει τις κινήσεις, τις οποίες πρέπει να πραγματοποιήσουν οι πολιτικοί, ώστε να επιτύχουν μια ορθή συγκυβέρνηση, την οποία πρέπει να θεωρούν ως αφετηρία και πηγή φιλίας.

Σε αυτό το πολιτικό έργο του ο Πλούταρχος εστιάζει την προσοχή του και στο ζήτημα των εμφύλιων συγκρούσεων και μέσα από τη χρήση της απρόσωπης σύνταξης προσπάθησε να προτείνει στους πολιτικούς κάποιους τρόπους αντιμετώπισης και πάταξης του φαινομένου (824B): «οὐ μὴν ἀναίσθητον οὐδ' ἀνάληγτον ἐν στάσει καθῆσθαι προσήκει τὴν περὶ αὐτὸν ἀταραξίαν ὑμνοῦντα καὶ τὸν ἀπράγμονα καὶ μακάριον βίον, ἐν ἑτέροις ἐπιτερόμενον ἀγνωμονοῦσιν». Στο παρόν εδάφιο ενέταξε το απρόσωπο ρήμα *προσήκει*, γιατί ήθελε να τονίσει στους πολιτικούς ότι δεν είναι καλό να παραμένουν αδρανείς και να απέχουν από τα καθήκοντά τους σε περιόδους εσωτερικών αναταραχών.

Ο Πλούταρχος προτείνει στους πολιτικούς να συνομιλούν και με τις δυο παρατάξεις, οι οποίες εμπλέκονται στις εμφύλιες συγκρούσεις, ώστε με αυτόν τον τρόπο να αντιμετωπίσουν πιο αποτελεσματικά αυτήν την πολιτική αστάθεια (824B): «ἀλλ' ἐνταῦθα δεῖ μάλιστα τὸν Θηραμένους κόθορνον ὑποδούμενον ἀμφοτέροις ὁμιλεῖν καὶ μηδετέροις προστίθεσθαι· δόξεις γὰρ οὐχὶ τῷ μὴ συναδικεῖν ἀλλότριος ἀλλὰ τῷ βοηθεῖν κοινὸς εἶναι πάντων· καὶ τὸ μὴ συνατυχεῖν οὐχ' ἔξει φθόνον, ἂν πᾶσι φαίνη συναλγῶν ὁμοίως». Με το *δεῖ* προτρέπει τους πολιτικούς να ακολουθήσουν το παράδειγμα του Θηραμένη, ο οποίος είχε την τάση να εμπλέκεται σε διάφορες παρατάξεις, καθώς αν οι πολιτικοί έρθουν σε επαφή και επικοινωνήσουν με όλους τους

στασιαστές θα δώσουν την εντύπωση ότι έχουν αναπτύξει μια κοινή πολιτική για όλους τους πολίτες.

Ο καλύτερος τρόπος να αντιμετωπίσουν οι πολιτικοί τις εμφύλιες συγκρούσεις είναι να καταπολεμήσουν την κυριότερη αιτία εκδήλωσής τους, η οποία δεν είναι άλλη από τις προσωπικές διαφορές, οι οποίες μπορεί να ξεσπάσουν ανάμεσα στους πολίτες. Προκειμένου οι πολιτικοί να καταστείλουν γρήγορα τις εμφύλιες έριδες, ώστε να μην γενικευτούν και επιφέρουν ολέθριες συνέπειες στις πόλεις, ο Πλούταρχος τους προτείνει να λειτουργήσουν σαν γιατροί και να προβούν στη θεραπεία τους, κάτι το οποίο υπογραμμίζει πιο έντονα και με την τοποθέτηση του απρόσωπου ρήματος *προσῆκει* (825A): «οὐδενὸς ἦττον τῷ πολιτικῷ προσῆκει ταῦτ' ἰᾶσθαι καὶ προκαταλαμβάνειν, ὅπως τὰ μὲν οὐδ' ὅλως ἔσται τὰ δὲ παύσεται ταχέως, τὰ δ' οὐ λήψεται μέγεθος οὐδ' ἄψεται τῶν δημοσίων, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς μενεῖ τοῖς διαφορομένοις». Αξιοσημείωτο είναι ότι ο πεζογράφος τονίζει και σε ένα άλλο σημείο της πραγματείας του ότι οι πολιτικοί οφείλουν να λειτουργήσουν ὅπως οι γιατροί προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις προσωπικές διαφορές μεταξύ των πολιτών (825D): «διὸ χρή μὴ καταφρονεῖν τὸν πολιτικὸν ὡσπερ ἐν σώματι προσκρουμάτων διαδρομᾶς ὀξείας ἔχόντων, ἀλλ' ἐπιλαμβάνεσθαι καὶ πιέζειν καὶ βοηθεῖν». Με την επιλογή του απρόσωπου ρήματος *χρή* και του υποκειμένου του, του *μὴ καταφρονεῖν*, σημειώνει στους πολιτικούς ότι δεν πρέπει να παραβλέπουν τις διχόνοιες των πολιτών, αλλά να θεωρούν ότι αυτές μοιάζουν με ασθένειες, οι οποίες χρειάζονται άμεση ίαση, καθώς αν αυτές οι διενέξεις εξελιχθούν και λάβουν διαστάσεις εμφυλίου πολέμου τότε οι συνέπειες για την πόλη θα είναι καταστροφικές.

Παραμένοντας στο ζήτημα των εμφύλιων συγκρούσεων ο Πλούταρχος πέρα από τους πολιτικούς απευθύνει και μια συμβουλή στους νουνεχείς πολίτες (824A): «ἔν τε δήμῳ στασιάσαντι μὴ δεινὴν μηδ' ὀλέθριον στάσιν ἀλλὰ παυσομένην ποτὲ δεῖ τὸ ἀπαθὲς καὶ τὸ ὑγιαῖνον ἐγκεκρᾶσθαι πολὺ καὶ παραμένειν καὶ συνοικεῖν». Σε περίπτωση που οι εσωτερικές αναταραχές είναι σε αρχικό στάδιο και δεν έχουν λάβει καταστροφικές διαστάσεις, ο πεζογράφος συνιστά στους ανθρώπους, οι οποίοι δεν έχουν προσβληθεί από διχαστικές τάσεις, αλλά είναι πολιτικά υγιείς, να παραμείνουν ανεπηρέαστοι και να διατηρήσουν συμπαγή και μεγάλη την ομάδα τους, ώστε να με αυτόν τον τρόπο να συμπαρασύρουν στον ορθό δρόμο και τους στασιαστές. Για αυτές τις διδαχές του χρησιμοποίησε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ*.

Μια άλλη παραίνεση που απευθύνει ο Πλούταρχος στους πολιτικούς συνδέεται με τον κόσμο των λαοπλάνων και των δημαγωγών (819B): «πρώτους δὲ τοὺς γράφοντας τὰ τοιαῦτα καὶ παροξύνοντας ἔλκειν δεῖ καὶ παραλαμβάνειν· ἢ γὰρ ἀναδυόμενοι τὴν πρᾶξιν αὐτοὶ διαλύειν δόξουσιν ἢ μεθέξουσιν τῶν δυσχερῶν παρόντες». Και εδώ επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να τονίσει στους πολιτικούς ότι πρώτους πρέπει να οδηγούν στα δικαστήρια αυτούς που ξεσηκώνουν τον λαό και τον ωθούν προς την υλοποίηση άσκοπων κινήσεων, καθώς αυτές μπορεί να οδηγήσουν στην αποδιοργάνωση του κοινωνικού συνόλου και στη διατάραξη της ευρυθμίας.

Ο Πλούταρχος στα *Πολιτικά παραγγέλματα* αναφέρεται και στο ζήτημα της απόδοσης παροχών (822A): «δεῖ δὲ καὶ τοὺς δεκάζοντας οἶεσθαι καταλύειν ἑαυτούς, ὅταν ἀναλωμάτων μεγάλων ὠνούμενοι τὴν δόξαν ἰσχυροὺς ποιῶσι καὶ θρασεῖς τοὺς πολλούς, ὡς μέγα τι καὶ δοῦναι καὶ ἀφελέσθαι κυρίους ὄντας. οὐ μὴν διὰ τοῦτο μικρολογητέον ἐν τοῖς νενομισμένοις φιλοτιμίμασι, τῶν πραγμάτων εὐπορίαν παρεχόντων». Σε αυτό το εδάφιο ο πεζογράφος επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να υπογραμμίσει ότι οι πολιτικοί δεν πρέπει να προβαίνουν σε υπερβολικές παραχωρήσεις στους πολίτες, διότι μέσα από αυτήν την κίνησή τους θα αποδυναμωθούν, καθώς θα οδηγήσουν το πλήθος στην πλήρη ισχυροποίησή του. Πέρα όμως από το *δεῖ*, τον έντονα διδακτικό τόνο της γραφής του φιλοσόφου αποδεικνύει και η ύπαρξη του ρηματικού επιθέτου *μικρολογητέον*²³², το οποίο ο συγγραφέας ενέταξε στο κείμενό του για να τονίσει ότι η απόδοση προσφορών, σε περίπτωση οικονομικής ευμάρειας του κράτους, δεν κρίνεται απορριπτέα.

Περὶ τοῦ ἀκούειν

Το *Περὶ τοῦ ἀκούειν* είναι μια πραγματεία, στην οποία ο Πλούταρχος κόμισε συμβουλές, σχετικά με την ορθή παρακολούθηση των φιλοσοφικών διαλέξεων, τόσο στον Νίκανδρο, στον οποίο απευθύνει το παρόν έργο²³³, όσο και σε όλους τους νέους. Ένα από τα πιο βασικά υφολογικά εργαλεία, το οποίο χρησιμοποίησε ο πεζογράφος στο συγκεκριμένο παιδαγωγικό του έργο, είναι η απρόσωπη σύνταξη, καθώς μέσω αυτής προσπάθησε να μετακενώσει με μεγαλύτερη σαφήνεια τις διδαχές του στους

²³² Το ρηματικό επίθετο *μικρολογητέον* είναι *ἄπαξ λεγόμενον* του Πλουτάρχου. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. στο κεφάλαιο: «Ρηματικά επίθετα σε -τέον» σελ. 203-204.

²³³ (37C): «τὴν γενομένην μοι σχολὴν περὶ τοῦ ἀκούειν, ὦ Νίκανδρε, ἀπέσταλκά σοι γράψας, ὅπως εἰδῆς τοῦ πείθοντος ὀρθῶς ἀκούειν, ὅτε τῶν προσταπτόντων ἀπήλλαξαι τὸ ἀνδρεῖον ἀνειληφῶς ἰμάτιον».

αναγνώστες του. Σε αυτό το σύγγραμμα, το οποίο καταλαμβάνει μια έκταση έντεκα παραγράφων, ο φιλόσοφος χρησιμοποίησε είκοσι τρεις φορές τα απρόσωπα ρήματα και πιο συγκεκριμένα δεκαεννέα φορές επέλεξε το *δεῖ*, τρεις το *χρή* και το *προσῆκει* μια. Αξίζει να σημειώσουμε ότι μια φορά εντοπίζουμε και την απρόσωπη έκφραση *ἄξιόν ἐστι*.

Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι η διαδικασία της εκπαίδευσης δεν πρέπει να διακόπτεται, όταν οι ἄρρενες μεταβαίνουν από την παιδική στην ανδρική ηλικία, καθώς τότε τον ρόλο του εκπαιδευτή τους δεν αναλαμβάνει κάποιος μισθωμένος δάσκαλος, αλλά ο λόγος. Για τον συγγραφέα ελεύθεροι αξίζει να θεωρούνται οι νουνεχείς νέοι, οι οποίοι ακολουθούν τον λόγο, κάτι το οποίο υπογραμμίζει πιο έντονα και με την τοποθέτηση της απρόσωπης έκφρασης *ἄξιόν ἐστι* (37E): «ὅ τούς ἐπομένους ἄξιόν ἐστι μόνους ἐλευθέρους νομίζειν». Ο πεζογράφος χαρακτηρίζει ως ελεύθερους τους σάφρονες νέους, οι οποίοι αποδέχονται τη διδακτική διάσταση του λόγου, διότι αυτοί ζουν χωρίς να υπόκεινται σε εξαναγκασμούς, γιατί έχουν εκπαιδευτεί να επιδιώκουν το ορθό, όπως ἄλλωστε χαρακτηριστικά επισημαίνει ο φιλόσοφος και με το *δεῖ* (37E): «μόνοι γὰρ ἂ δεῖ βούλεσθαι μαθόντες, ὡς βούλονται ζῶσι».

Μια ἄλλη συμβουλή, την οποία απευθύνει ο Πλούταρχος στον Νίκανδρο, είναι η κάτωθι (37F): «οὕτω σε δεῖ πολὺν χρόνον ἐν φιλοσοφίᾳ παρατρεφόμενον καὶ πᾶν μάθημα καὶ ἄκουσμα παιδικὸν ἀπ' ἀρχῆς ἐθισθέντα προσφέρεσθαι λόγῳ φιλοσόφῳ μεμιγμένον, εὐμενῆ καὶ οἰκεῖον ἦκειν εἰς φιλοσοφίαν, ἢ μόνη τὸν ἀνδρεῖον καὶ τέλειον ὡς ἀληθῶς ἐκ λόγου τοῖς νέοις περιτίθησι κόσμον». Σε αυτό το χωρίο ο πεζογράφος συνιστά στον Νίκανδρο, αλλά και σε όλους τους νέους, οι οποίοι έχουν λάβει φιλοσοφική εκπαίδευση, να συνεχίσουν την ενασχόλησή τους με τη φιλοσοφία ακόμα και όταν μεταβούν στην ανδρική ηλικία. Τη διδακτική διάθεση του συγγραφέα πιστοποιεί η τοποθέτηση του *δεῖ*, καθώς μέσα από τη χρήση του συγκεκριμένου απρόσωπου ρήματος ήθελε να παροτρύνει τους νέους να μην πάψουν να καταγίνονται με τη φιλοσοφία, διότι αν αυτή συνδυαστεί εύστοχα με τον λόγο τότε μπορεί να προσφέρει πολλά οφέλη στους ίδιους και έτσι να διάγουν έναν αρμονικό και ενάρετο βίο.

Το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* ο Πλούταρχος το χρησιμοποίησε και για να ταυτιστεί με την ἄποψη ορισμένων, οι οποίοι φιλοῦν τα παιδιά στο στόμα, υποδηλώντας με αυτόν τον τρόπο ότι οι νέοι πρέπει να αγαπούν περισσότερο όσους τους ωφελούν μέσω των

αυτιών τους²³⁴ (38C): «οἱ τε πολλοὶ τὰ μικρὰ παιδία καταφιλοῦντες αὐτοὶ τε τῶν ὄτων ἄπτονται κάκεῖνα τοῦτο ποιεῖν κελεύουσιν, αἰνιττόμενοι μετὰ παιδιᾶς ὅτι δεῖ φιλεῖν μάλιστα τοὺς διὰ τῶν ὄτων ὠφελοῦντας». Για να μπορέσει, όμως, κάποιος να μεταλαμπαδεύσει με μεγαλύτερη επιτυχία τις νουθεσίες του στους νέους μέσω του λόγου πρέπει να απομακρύνει από αυτούς την έπαρση και την κενοδοξία, κάτι το οποίο υπογραμμίζει ο φιλόσοφος με την τοποθέτηση του απρόσωπου ρήματος *δεῖ* (39D): «ὄθεν οὐ κακῶς ἔνιοι λέγουσιν ὅτι δεῖ τῶν νέων μᾶλλον ἐκπνευματοῦν τὸ οἶημα καὶ τὸν τῦφον ἢ τῶν ἀσκῶν τὸν ἀέρα τοὺς ἐγγεῖται τι βουλομένους χρήσιμον· εἰ δὲ μή, γέμοντες ὄγκου καὶ φυσήματος οὐ προσδέχονται».

Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, αφού οι νέοι οδηγηθούν στον συγκερασμό της αγάπης τους για την ακρόαση με την αγάπη τους για τη δόξα, πρέπει να παρακολουθούν τις φιλοσοφικές διαλέξεις με τον ακόλουθο τρόπο (40B): «διὸ δεῖ τῆ φιληκοῖα πρὸς τὴν φιλοδοξίαν σπεισάμενον ἀκροᾶσθαι τοῦ λέγοντος ἕλεων καὶ πρᾶον, ὥσπερ ἐφ' ἐστίασιν ἱερὰν καὶ θυσίας ἀπαρχὴν παρειλημμένον, ἐπαινοῦντα μὲν ἐν οἷς ἐπιτυγχάνει τὴν δύναμιν, ἀγαπῶντα δὲ τὴν προθυμίαν αὐτὴν τοῦ φέροντος εἰς μέσον ἃ γινώσκει καὶ πείθοντος ἐτέρους δι' ὧν αὐτὸς πέπεισται». Ο χαιρώνειος συγγραφέας ενέταξε σε αυτό το χωρίο το *δεῖ* για να παροτρύνει τους νέους να επιδεικνύουν τον δέοντα σεβασμό προς τους ομιλητές, καθώς η ομιλία είναι μια ιερή διαδικασία, όπως τονίζει άλλωστε και με τη θρησκευτική ορολογία *ὥσπερ ἐφ' ἐστίασιν ἱερὰν καὶ θυσίας ἀπαρχὴν παρειλημμένον*.

Σε αυτήν την πραγματεία του ο Πλούταρχος δημιούργησε και κάποιες συμβουλές, οι οποίες συνδέονται με τα λάθη, τα οποία πραγματοποιούν οι ομιλητές κατά τη διάρκεια των διαλέξεων (40C): «τοῖς δ' ἁμαρτανομένοις ἐφιστάναι χρὴ τὴν διάνοιαν, ὑφ' ὧν αἰτιῶν καὶ ὄθεν ἡ παρατροπὴ γέγονεν». Με την επιλογή του απρόσωπου ρήματος *χρὴ* παροτρύνει τους νέους και να επικεντρώνονται στα σφάλματα των αγορητών, αλλά και να αναζητούν τις αιτίες, τις οποίες προκαλούν την πραγματοποίησή τους.

Σύμφωνα με τον Πλούταρχο οι νέοι μπορούν να κατανοήσουν την επιτέλεση των λαθών κατά τη διάρκεια των ομιλιών, αν μπουν στη διαδικασία της ενσυναίσθησης (40C): «διὸ δεῖ μεταφέρειν τὴν εὐθυνην ἐφ' ἑαυτοὺς ἀπὸ τοῦ λέγοντος, ἀνασκοποῦντας

---

²³⁴ Μια ανάλογη θέση διατυπώνει ο Πλούταρχος και στα *Πολιτικά παραγγέλματα*, καθώς εκεί αναφέρει ότι οι πολίτες μπορούν να καθοδηγούνται σωστά μέσω των αυτιών τους. Βλ. και παραπάνω στη σελ. 160.

εἴ τι τοιοῦτο λανθάνομεν ἀμαρτάνοντες». Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και το υποκειμένό του, το τελικό απαρέμφατο *μεταφέρειν*, ο πεζογράφος τονίζει στους νέους ότι πρέπει να είναι επιεικείς απέναντι στους ομιλητές, διότι υπάρχει περίπτωση και οι ίδιοι να πράξουν τα αντίστοιχα σφάλματα με αυτούς. Το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* το χρησιμοποίησε και σε ένα άλλο χωρίο του παρόντος έργου για να υπογραμμίσει και πάλι στους νέους ότι δεν είναι καλό να περιφρονούν τους αγορητές, γιατί ίσως και οι ίδιοι να εκφωνήσουν λόγους με ατέλειες και γι' αυτό τους συνιστά να μην διακατέχονται από οίηση και αυστηρότητα, αλλά από ανεκτικότητα (40D): «ὡς γὰρ ἐν τοῖς ὄμμασι τῶν πλησίον ἐλλάμποντα τὰ ἑαυτῶν ὀρθῶμεν, οὕτως ἐπὶ τῶν λόγων δεῖ τοὺς ἑαυτῶν ἐνεικονίζεσθαι τοῖς ἑτέρων, ἵνα μὴτ' ἄγαν θρασέως καταφρονῶμεν ἄλλων, αὐτοῖς τε προσέχωμεν ἐν τῷ λέγειν ἐπιμελέστερον».

Ένα άλλο θέμα που θίγει ο Πλούταρχος στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν* είναι ότι ο λεκτικός εντυπωσιασμός, τον οποίο μετέρχονται κάποιες φορές ορισμένοι ομιλητές, μπορεί να αποπροσανατολίσει τους ακροατές και να τους απομακρύνει από την παρακολούθηση του κεντρικού θέματος, το οποίο αναπτύσσουν. Προκειμένου ο συγγραφέας να βοηθήσει τους αναγνώστες του να υιοθετήσουν αυτές τις θέσεις του χρησιμοποίησε ως υφολογικό εργαλείο την απρόσωπη σύνταξη (41F): «διὸ δεῖ τὸ πολὺ καὶ κενὸν ἀφαιροῦντα τῆς λέξεως αὐτὸν διώκειν τὸν καρπὸν καὶ μιμεῖσθαι μὴ τὰς στεφανηπλόκους ἀλλὰ τὰς μελίττας». Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* τονίζει στους νέους ότι κατά τη διάρκεια των διαλέξεων οι φιλόσοφοι πρέπει να αποφεύγουν τις φραστικές υπερβολές.

Ο Πλούταρχος προτείνει στους ακροατές των φιλοσοφικών διαλέξεων να μην δίνουν έμφαση στους διανθισμένους λόγους, αλλά να επικεντρώνονται σε πιο βασικά θέματα, όπως είναι η οξύνοια και η ηθική καλλιέργεια του ομιλητή, επειδή μέσα από αυτά μπορούν να ωφεληθούν, κάτι το οποίο αναδεικνύει και με το ζεύγος συνώνυμων ὀρων *τὸ χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον* (42A): «οὕτως οὖν δεῖ τὸν φιλότεχνον καὶ καθαρὸν ἀκροατὴν τὰ μὲν ἀνθηρὰ καὶ τρυφερὰ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν πραγμάτων τὰ δραματικὰ καὶ πανηγυρικὰ κηφῆνων βοτάνην σοφιστιῶντων ἠγούμενον ἔαν, αὐτὸν δὲ τῇ προσοχῇ καταδύομενον εἰς τὸν νοῦν τοῦ λόγου καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ λέγοντος ἔλκειν ἀπ' αὐτῆς τὸ χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον». Σε αυτό το χωρίο ο πεζογράφος τοποθέτησε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να παροτρύνει τους αναγνώστες να μην είναι σύμφωνοι με τις λεκτικές υπερβολές των αγορητών, αλλά να εστιάζουν την προσοχή τους στο ηθικό τους

υπόβαθρο, καθώς έτσι τους δίνεται η δυνατότητα να αποκτήσουν ανθρωπιστική παιδεία και να διάγουν έναν αρμονικό βίο.

Ο Πλούταρχος δεν προτρέπει τους νέους να απορρίπτουν τη λεκτική δεινότητα του ομιλητή, αλλά να προβαίνουν στην αξιολόγησή της, αφού πρώτα δώσουν έμφαση στο ζήτημα²³⁵ που αναπτύσσει, καθώς και στις προθέσεις του να τους μεταλαμπαδεύσει αρχές με διαχρονική και καθολική ισχύ, οι οποίες θα αποτελέσουν πολύτιμο οδηγό για τον βίο τους (42D): «καὶ γὰρ εἰ τοῖς λέγουσι προσήκει μὴ παντάπασιν ἡδονὴν ἐχούσης καὶ πιθανότητα λέξεως παραμελεῖν, ἐλάχιστα τούτου φροντιστέον τῷ νέῳ, τό γε πρῶτον». Προκειμένου να ωθήσει τους νέους να ενστερνιστούν τις θέσεις του έκανε ευρύτατη χρήση της απρόσωπης σύνταξης στο παρόν εδάφιο, διότι πέρα από το ρηματικό επίθετο *φροντιστέον*²³⁶ ενέταξε στο κείμενό του και το απρόσωπο ρήμα *προσήκει*. Το γεγονός ότι ο χαϊρώνειος συγγραφέας τοποθέτησε σε γειτνίαση αυτά τα δυο, τα οποία συνεργάζονται για να εξυπηρετήσουν τις νοηματικές του σκοπιμότητες, αποδεικνύει τον έντονα διδακτικό τόνο της γραφής του και συνακόλουθα την προσπάθειά του να μετακενώσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια τις νοηθείσεις του στους αναγνώστες του.

Σε αυτήν την πραγματεία του ο Πλούταρχος προτείνει στους νέους και συμβουλές σχετικά με την υποβολή ερωτημάτων κατά τη διάρκεια των φιλοσοφικών διαλέξεων. Υποστηρίζει ότι οι ακροατές πρέπει να παραμένουν σιωπηλοί, όταν ο ομιλητής μιλάει και αναπτύσσει ένα εξειδικευμένο θέμα, καθώς η διατύπωση εμβόλιμων ερωτημάτων μπορεί να τον αναστατώσει και συνακόλουθα να μην ωφεληθούν και οι ίδιοι. Για να μπορέσει να κάνει πιστευτή αυτήν τη θέση του έφερε ως παράδειγμα τους καλεσμένους σε ένα δείπνο, οι οποίοι οφείλουν να είναι προσαρμοστικοί και να μην έχουν παράλογες απαιτήσεις από τον οικοδεσπότη τους (42F): «δεῖ γὰρ τὸν ἐπὶ δεῖπνον ἦκοντα τοῖς παρακειμένοις χρῆσθαι καὶ μηδὲν αἰτεῖν ἄλλο μὴδ' ἐξελέγχειν». Ο πεζογράφος με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και τα υποκείμενά του, *χρῆσθαι*, *αἰτεῖν* και *ἐξελέγχειν*, υπογραμμίζει τις κινήσεις, τις οποίες πρέπει να

---

²³⁵ Το γεγονός ότι οι νέοι πρέπει να επικεντρώνονται περισσότερο στα ηθικά θέματα που αναπτύσσουν οι ομιλητές των φιλοσοφικών διαλέξεων παρά στη λεκτική τους δεινότητα και στα υφολογικά όπλα, τα οποία μετέρχονται, ο Πλούταρχος το τονίζει και στη συνέχεια (42D): «ὁ δ' εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μὴ τοῖς πράγμασιν ἐμφυόμενος ἀλλὰ τὴν λέξιν Ἀττικὴν ἀξίων εἶναι καὶ ἰσχνὴν ὁμοίος ἐστί μὴ βουλομένῳ πειν ἀντίδοτον, ἂν μὴ τὸ ἀγγεῖον ἐκ τῆς Ἀττικῆς κωλιάδος ἢ κεκεραμευμένον, μὴδ' ἰμάτιον περιβαλέσθαι χειμῶνος, εἰ μὴ προβάτων Ἀττικῶν εἴη τὸ ἔριον, ἀλλ' ὥσπερ ἐν τρίβωνι Λυσιακοῦ λόγου λεπτῷ καὶ ψιλῷ καθήμενος ἄπρακτος καὶ ἀκίνητος».

²³⁶ Βλ. το κεφάλαιο: «Ρηματικά επίθετα σε -τέον» σελ. 228.

κάνει ένας συνδαιτυμόνας, ώστε να μην φέρει σε αμηχανία το άτομο, το οποίο τον έχει προσκαλέσει για φαγητό.

Μια άλλη παραίνεση σχετικά με την ορθή διατύπωση αποριών είναι η κάτωθι (42F): «ὅταν δὲ τοὺς ἀκούοντας ὁ λέγων ἐρωτᾶν καὶ προβάλλειν κελεύση, χρήσιμόν τι δεῖ καὶ ἀναγκαῖον ἀεὶ προβάλλοντα φαίνεσθαι». Ο Πλούταρχος επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να παροτρύνει τα νεαρά άτομα να υποβάλουν βαθυστόχαστες και καίριες ερωτήσεις στους ομιλητές, όπως άλλωστε σημειώνει χαρακτηριστικά και με το ζεύγος συνώνυμων ὀρων *χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον*. Κάτι άλλο, το οποίο συνιστά στους ακροατές, είναι να εκθέτουν απορίες στους ομιλούντες ανάλογα με την ειδίκευσή τους και τις ιδιαίτερες γνώσεις, τις οποίες διαθέτουν. Για να βοηθήσει ο φιλόσοφος τους αναγνώστες του να υιοθετήσουν αυτήν τη θέση του επέλεξε πάλι την απρόσωπη σύνταξη και πιο συγκεκριμένα το απρόσωπο ρήμα *χρή* (43C): «εὖ μάλα δὲ χρή καὶ πρὸς τὴν τοῦ λέγοντος ἐμπειρίαν ἢ φυσικὴν δύναμιν ἡρμοσμένον, ἐν οἷς αὐτὸς ἑαυτοῦ κράτιστός ἐστι, ποιεῖσθαι τὰς ἐρωτήσεις, καὶ μὴ παραβιάζεσθαι τὸν μὲν ἠθικώτερον φιλοσοφοῦντα φυσικὰς ἐπάγοντα καὶ μαθηματικὰς ἀπορίας, τὸν δὲ τοῖς φυσικοῖς σεμνυόμενον εἰς συνημμένων ἐπικρίσεις ἔλκοντα καὶ ψευδομένων λύσεις».

Ο Πλούταρχος σε αυτό το έργο του κόμισε και ένα παράδειγμα από τον δικαστικό χώρο (44E): «δίκην μὲν οὖν δικάζοντα δεῖ μήτε πρὸς ἔχθραν τινὰ μήτε πρὸς χάριν ἀκούειν ἀλλ' ἀπὸ γνώμης πρὸς τὸ δίκαιον». Το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* το χρησιμοποίησε προκειμένου να τονίσει ότι οι δικαστές δεν πρέπει να διάκεινται ευνοϊκά ή αρνητικά απέναντι στους διάδικους, αλλά αντίθετα πρέπει να είναι αμερόληπτοι και αντικειμενικοί και να δικάζουν με βάση τους νόμους, ώστε να επιτελούν σωστά το καθήκον τους. Ο πεζογράφος επέλεξε το συγκεκριμένο παράδειγμα για να υπογραμμίσει ότι στον χώρο των φιλοσοφικών διαλέξεων δεν συμβαίνει κάτι αντίστοιχο, καθώς οι ακροατές καλό είναι να δείχνουν ευμένεια και επιείκεια στον ομιλητή, διότι σίγουρα θα αποκομίσουν κάτι καλό από την παρακολούθηση της ομιλίας του (44E): «ἐν δὲ ταῖς φιλολόγοις ἀκροάσεσιν οὔτε νόμος οὐδεὶς οὔθ' ὄρκος ἡμᾶς ἀπείργει μὴ μετ' εὐνοίας ἀποδέχεσθαι τὸν διαλεγόμενον». Οι ακροατές, λοιπόν, οφείλουν να επαινούν τους εκφωνητές των φιλοσοφικών λόγων, ακολουθώντας, όμως, την οδό του μέτρου και προσέχοντας τη διαχείριση των λέξεων (45F): «δεῖ δὲ μηδὲ ταῖς φωναῖς τῶν ἐπαίνων ὡς ἔτυχε χρῆσθαι». Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* ο συγγραφέας εφιστά την προσοχή στους αναγνώστες του να κάνουν μια

προσεκτική επιλογή των λέξεων, τις οποίες χρησιμοποιούν για να εγκωμιάσουν τους ομιλητές.

Κάποια άλλη νουθεσία που απευθύνει ο Πλούταρχος στους αναγνώστες του είναι ότι η ενασχόληση με τη φιλοσοφία²³⁷ είναι κοπιώδης και απαιτεί συστηματική προσπάθεια (47A): «διὸ δεῖ πάσχειν μὲν τι καὶ δάκνεσθαι, μὴ συντρίβεσθαι δὲ μηδ' ἄθυμειν τὸν ἐλεγχόμενον». Εδώ επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και μια σειρά απαρεμφάτων τοποθετημένων σε αντιθετικά ζεύγη *πάσχειν μὲν τι καὶ δάκνεσθαι* και *μὴ συντρίβεσθαι δὲ μηδ' ἄθυμειν*, τα οποία λειτουργούν ως υποκείμενά του, για να τονίσει ότι οι νέοι, οι οποίοι θέλουν να εισέλθουν στον φιλοσοφικό χώρο, πρέπει να περάσουν από ένα προπαρασκευαστικό στάδιο, το οποίο θα περιλαμβάνει και ορισμένες δυσκολίες²³⁸. παρόλα αυτά οφείλουν να μην χάσουν το ηθικό τους, καθώς θα δικαιωθούν μελλοντικά, διότι η διαδρομή τους στον κόσμο της φιλοσοφίας θα τους προσφέρει πολλά ηθικά οφέλη. Μια αντίστοιχη θέση αναπτύσσει και σε ένα άλλο εδάφιο του παρόντος έργου (47B): «οὐ δεῖ φοβηθέντα τὰς ἀρχὰς ψοφοδεῶς καὶ ἀτόλμως ἐγκαταλιπεῖν, ἀλλὰ πειρώμενον ἐκάστου καὶ προσλιπαροῦντα καὶ γλιχόμενον τοῦ πρόσω τὴν πᾶν τὸ καλὸν ἠδὲ ποιῶσαν ἀναμένειν συνήθειαν». Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* ο πεζογράφος σημειώνει ότι τα προβλήματα, τα οποία θα αντιμετωπίσουν οι νέοι κατά την πρώτη επαφή τους με τη φιλοσοφία, δεν πρέπει να τους αποθαρρύνουν· αντιθέτως εκείνοι οφείλουν να είναι επίμονοι και δυναμικοί, γιατί μέσα από τη σπουδή της φιλοσοφίας και την εξοικειώσή τους με αυτήν θα κατορθώσουν να διάγουν έναν ευτυχισμένο και ενάρετο βίο.

Την απρόσωπη σύνταξη ο Πλούταρχος τη χρησιμοποίησε και για να κομίσει κάποιες συμβουλές, οι οποίες συνδέονται με την αποτίμηση, στην οποία πρέπει να προβαίνουν οι άνθρωποι, όταν φεύγουν από τις φιλοσοφικές ομιλίες (42B): «οὐ γὰρ ἐκ κουρείου μὲν ἀναστάντα δεῖ τῷ κατόπτρῳ παραστῆναι καὶ τῆς κεφαλῆς ἄψασθαι, τὴν περικοπὴν τῶν τριχῶν ἐπισκοποῦντα καὶ τῆς κουρᾶς τὴν διαφορὰν, ἐκ δὲ ἀκροάσεως ἀπιόντα καὶ σχολῆς οὐκ εὐθὺς ἀφορᾶν χρὴ πρὸς ἑαυτὸν, καταμανθάνοντα τὴν ψυχὴν εἶ τι τῶν ὀγληρῶν ἀποτεθειμένη καὶ περιττῶν ἐλαφροτέρα γέγονε καὶ ἡδίων 'οὔτε γὰρ

²³⁷ H VanHoof, 2010: 77, τονίζει τη σημασία της φιλοσοφίας στο έργο του Πλουτάρχου.

²³⁸ Το γεγονός ότι στην αρχή η ενασχόληση με τη φιλοσοφία είναι απαιτητική και κοπιώδης, όμως στη συνέχεια οι άνθρωποι που καταγίνονται με αυτήν θα ωφεληθούν αρκετά, ο Πλούταρχος το επισημαίνει και στο *Πῶς ἂν τις αἰσθοῖτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ* (81E): «οὔτω καὶ φιλοσοφίας ἐν ἀρχῇ καὶ περὶ θύρας πολλὸν θόρυβον ὄψει καὶ λαλιὰν καὶ θρασύτητα, ὠθυμένων πρὸς τὴν δόξαν ἐνίων ἀγροίκως τε καὶ βιαίως· ὁ δ' ἐντὸς γενόμενος καὶ μέγα φῶς ἰδὼν, οἷον ἀνακτόρων ἀνοιγομένων, ἕτερον λαβὼν σχῆμα καὶ σιωπὴν καὶ θάμβος ὥσπερ θεῶ τῷ λόγῳ 'ταπεινὸς συνέπεται καὶ κεκοσμημένος'».

βαλανείου, φησὶν ὁ Ἀρίστων, ‘οὔτε λόγου μὴ καθαίροντος ὄφελός ἐστιν’». Σε αυτό το εδάφιο με τα απρόσωπα ρήματα *δεῖ* και *χρῆ* τονίζει ὅτι οἱ ακροατές μετὰ το πέρας των διαλέξεων οφείλουν να μπαίνουν σε μια διαδικασία περισυλλογῆς και να αναλογίζονται, αν η παρακολούθηση των ομιλιῶν τους οδήγησε σε κάποια αυτοβελτίωση και τόνωση ψυχῆς.

Ο Πλούταρχος στους ακροατές των φιλοσοφικῶν διαλέξεων συνιστά να προβάλλουν και αντιστάσεις ἀπέναντι στους χλευασμούς και τους προπηλακισμούς, τους οποίους δέχονται, ενώ αγωνίζονται να αποδεσμευθῶν ἀπὸ τα δεσμά της ἀμάθειας. Προκειμένου να βοηθήσει τους αναγνώστες του να ενστερνιστοῦν αὐτὴν τη γνώμη του χρησιμοποίησε το *δεῖ* (47F): «ἀλλὰ και γελασθῆναι δεῖ πολλὰ και ἀδοξῆσαι, και σκώμματα και βωμολοχίας ἀναδεξάμενον ὅσασθαι παντὶ τῷ θυμῷ και καταθλῆσαι τὴν ἀμαθίαν».

Ἐνα ἄλλο ζήτημα που τίγεται ο Πλούταρχος στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν* εἶναι ὅτι στις φιλοσοφικῆς ομιλίες καθήκοντα και υποχρεώσεις δεν ἔχουν μόνο οἱ ομιλητές, ἀλλὰ και οἱ ακροατές. Για να καταστήσει πιο σαφῆ αὐτὴν τη θέση του δημιούργησε μια παρομοίωση, η οποία συνδέεται με το παιχνίδι της σφαίρας (45F): «ἀλλ’ ὥσπερ ἐν τῷ σφαιρίζειν τῷ βάλλοντι δεῖ συγκινούμενον εὐρύθμως φέρεσθαι τὸν δεχόμενον, οὕτως ἐπὶ τῶν λόγων ἔστι τις εὐρυθμία και περὶ τὸν λέγοντα και περὶ τὸν ἀκροώμενον, ἂν ἑκάτερος τὸ προσῆκον αὐτῷ φυλάττη». Ἐντὸς αὐτῆς της ἐνέταξε το απρόσωπο ρῆμα *δεῖ* για να αναφέρει ὅτι, ὅπως ο συντονισμός των σωστῶν κινήσεων ἀνάμεσα σε αὐτὸν που ρίχνει τη σφαῖρα με ἐκείνον που την πιάνει φέρνει το επιθυμητὸ ἀποτέλεσμα, ἔτσι και στις διαλέξεις πρέπει να ὑπάρχει κάποιος ἐναρμονισμός μεταξύ των φιλοσόφων και των ακροατῶν, καθὼς αὐτὸ το πνεῦμα σύμπνοιας και συνεργασίας μπορεί να οδηγήσει στην ἐπιτυχή διεξαγωγή μιας ομιλίας.

Στον ἐπίλογο του συγκεκριμένου ἔργου ο Πλούταρχος ἐπέλεξε πάλι ως υφολογικὸ του εργαλεῖο την απρόσωπη σύνταξη για να μεταλαμπαδεύσει με μεγαλύτερη σαφήνεια τις διδαχές του προς το ἀναγνωστικὸ του κοινὸ (48D): «εἰ δεῖ τινος οὖν πρὸς ἀκρόασιν ἑτέρου παραγγέλματος, δεῖ και τοῦ νῦν εἰρημένου μνημονεύοντας ἀσκεῖν ἅμα τῇ μαθήσει τὴν εὕρεσιν, ἵνα μὴ σοφιστικὴν ἕξιν μηδ’ ἱστορικὴν ἀλλ’ ἐνδιάθετον και φιλόσοφον λαμβάνωμεν, ἀρχὴν τοῦ καλῶς βιῶναι τὸ καλῶς ἀκοῦσαι νομίζοντες». Σε αὐτὸ το εδάφιο ἐντοπίζουμε δυο φορές το *δεῖ*, καθὼς μέσα ἀπὸ αὐτὴν την ἐπαναλαμβανόμενη χρήση του ο πεζογράφος ἠθέλε να τονίσει

στους αναγνώστες του ότι λαμβάνοντας υπόψιν και τις νουθεσίες, τις οποίες τους προανέφερε, θα πρέπει πέρα από τη μάθηση να καλλιεργήσουν και την ερευνητική τους ικανότητα, διότι έτσι θα αποκτήσουν την κατάλληλη πνευματική και φιλοσοφική παιδεία, η οποία θα τους οδηγήσει στη διαπίστωση ότι ο σωστός τρόπος ακρόασης μπορεί να αποτελέσει την αρχή και για έναν σωστό τρόπο ζωής, όπως άλλωστε χαρακτηριστικά σημειώνει και με την αποφθεγματική του διαπίστωση *ἀρχὴν τοῦ καλῶς βιῶναι τὸ καλῶς ἀκοῦσαι*.

Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν

Στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*²³⁹ ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε πολλές φορές την απρόσωπη σύνταξη και κυρίως το απρόσωπο ρήμα *δεῖ*. Η προτίμησή του στο συγκεκριμένο απρόσωπο ρήμα διαφαίνεται ήδη από τον τίτλο του έργου, καθώς το ενέταξε εκεί για να επισημάνει στους αναγνώστες του τον διδακτικό τόνο, τον οποίο ήθελε να προσδώσει στην πραγματεία του και συνακόλουθα την πρόθεσή του να υιοθετήσουν άμεσα οι νέοι τις νουθεσίες του.

Το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* ο Πλούταρχος το τοποθέτησε και σε δυο άλλα καίρια σημεία της παρούσας πραγματείας και πιο συγκεκριμένα στον πρόλογό της (14F): «διὸ δεῖ μὴ μόνον ἐν ταῖς περὶ ἐδωδῆν καὶ πόσιν ἡδοναῖς διαφυλάττειν εὐσχήμονας αὐτούς, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν καὶ ἀναγνώσεσιν ἐθίζειν, ὥσπερ ὄψω χρωμένους μετρίως τῷ τέρποντι, τὸ χρήσιμον ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὸ σωτήριον διώκειν» και στον επίλογο (37B): «διὸ καὶ τούτων ἕνεκα καὶ τῶν προειρημένων ἀπάντων ἀγαθῆς δεῖ τῷ νέῳ κυβερνήσεως περὶ τὴν ἀνάγνωσιν, ἵνα μὴ προδιαβληθεῖς ἀλλὰ μᾶλλον προπαιδευθεῖς εὐμενῆς καὶ φίλος καὶ οἰκεῖος ὑπὸ ποιητικῆς ἐπὶ φιλοσοφίαν προπέμπηται». Στην προλογική παράγραφο ο πεζογράφος με το *δεῖ* τονίζει ότι, όπως στον τομέα των γαστρονομικών μας επιλογών καλό είναι να τηρείται η αίσθηση του μέτρου και της εγκράτειας, αντίστοιχα και οι νέοι στα διάφορα ακούσματα και τις αναγνώσεις τους οφείλουν να εστιάζουν την προσοχή τους στο ωφέλιμο, *τὸ χρήσιμον καὶ τὸ σωτήριον*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, ενώ το ευχάριστο να το αντιμετωπίζουν λελογισμένα. Με το *δεῖ* στον επίλογο ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι οι νέοι πρέπει να λάβουν τη σωστή καθοδήγηση αναφορικά με την ανάγνωση των

---

²³⁹ Έναν πολύ αξιόλογο σχολιασμό στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* ἔχουν κάνει ο Hunter και ο Russell, 2011.

ποιημάτων²⁴⁰, καθώς αυτό θα έχει ως άμεσο επακόλουθο η ποίηση να αποτελέσει το κατάλληλο προπαρασκευαστικό στάδιο, το οποίο θα τους οδηγήσει και στον χώρο της φιλοσοφίας²⁴¹.

Εντός της ανάπτυξης του κεντρικού θέματος ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε το απρόσωπο ρήμα *δει* για να κομίσει και μια σειρά συμβουλών, οι οποίες συνδέονται με τη φιλολογική κατάρτιση²⁴², την οποία πρέπει να διαθέτουν οι νέοι, όταν προβαίνουν στην ανάγνωση της ποίησης, καθώς μέσω αυτής μπορούν να διεισδύουν στα μύχια της συγγραφής των ποιητών και συνακόλουθα να αφομοιώνουν καλύτερα τα ηθικά μηνύματα, τα οποία ήθελαν να τους μετακενώσουν (22B): «δει δὲ μηδὲ τὰς ἐκ τῶν παρακειμένων ἢ συμφραζομένων παραλιπεῖν ἀφορμὰς πρὸς τὴν ἐπανόρθωσιν», (22C): «ἄλλος τοίνυν τρόπος ἐστὶ τὰς ἐν τοῖς ποιήμασιν ὑποψίας πρὸς τὸ βέλτιον ἐκ τοῦ χείρονος μεθιστὰς ὃ διὰ τῶν ὀνομάτων τῆς συνηθείας, περὶ ὃν δει τὸν νέον γεγυμνάσθαι μᾶλλον ἢ περὶ τὰς λεγομένας γλώττας», (23C-D): «πολλῶν οὖν οὕτω λεγομένων εἰδέναι δει καὶ μνημονεύειν ὅτι καὶ τῷ τοῦ Διὸς καὶ Ζηνὸς ὀνόματι ποτὲ μὲν τὸν θεὸν ποτὲ δὲ τὴν τύχην πολλακίς δὲ τὴν εἰμαρμένην προσαγορεύουσιν», (24C): «σφόδρα δὲ δει καὶ τοῖς ἄλλοις ὀνόμασι προσέχειν, κατὰ πολλὰ πράγματα κινουμένοις καὶ μεθισταμένοις ὑπὸ τῶν ποιητῶν», (31D): «δει δὲ μηδὲ τῶν ὀνομάτων ἀμελῶς ἀκούειν».

Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι οι νέοι πρέπει να αναζητούν στις αναγνώσεις τους το *ώφέλιμον καὶ χρήσιμον* και να μην θαμπώνονται από το ποιητικό λεκτικό. Για να κάνει πιο πιστευτή αυτήν τη θέση του κόμισε μια παρομοίωση: όπως ορισμένες φορές τα σταφύλια δεν φαίνονται, καθώς σκεπάζονται από τα πυκνά φύλλα και τις κληματόβεργες, αντίστοιχα και τα λογοτεχνικά μέσα των ποιητών καλύπτουν τα ηθικά τους διδάγματα²⁴³. Ο πεζογράφος χρησιμοποίησε το απρόσωπο ρήμα *δει* για να παρακινήσει τους νέους να μην παρασύρονται από τους μύθους και τα υφολογικά μέσα

---

²⁴⁰ Ο Bowie, 2014: 187, υποστηρίζει ότι η στάση του Πλουτάρχου απέναντι στην ποίηση ήταν σε μεγάλο βαθμό προϊόν του φιλοσοφικού του προσανατολισμού, αλλά και της ιδιότητάς του ως μέλους των *πεπαιδευμένων*.

²⁴¹ Βλ. Bowie, 2014: 183.

²⁴² Σύμφωνα με τον Πλούταρχο η φιλολογική παιδεία των νέων πρέπει να συνδέεται κυρίως με την ικανότητά τους να αναγνωρίζουν τον τρόπο με τον οποίο οι ποιητές χειρίζονται τις λέξεις και κυρίως να κατανοούν τις διαφορετικές σημασίες, τις οποίες τους προσδίδουν, αλλά και να αντιλαμβάνονται τις διάφορες μορφές μετωνυμίας. Αναφορά σε αυτό το θέμα κάνουν ο Russell και ο Hunter, 2011: 125, αλλά και ο Bowie, 2014: 183.

²⁴³ (28E): «ἐπεὶ δ' ὥσπερ ἐν ἀμπέλου φύλλοις καὶ κλήμασιν εὐθαλοῦσι πολλακίς ὁ καρπὸς ἀποκρύπτεται καὶ λανθάνει κατασκιαζόμενος, οὕτως ἐν ποιητικῇ λέξει καὶ μυθεύμασι περικεχυμένοις πολλὰ διαφεύγει τὸν νέον ὠφέλιμα καὶ χρήσιμα».

των ποιητών και έτσι να τους ξεφεύγουν τα μηνύματα²⁴⁴, τα οποία ήθελαν να τους μεταλαμπαδεύσουν, διότι μέσα από αυτά θα μπορούσαν να σμιλεύσουν το ήθος τους και να γίνουν ενάρετοι (28E): «δεῖ δὲ τοῦτο μὴ πάσχειν μηδ' ἀποπλανᾶσθαι τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐμφύεσθαι μάλιστα τοῖς πρὸς ἀρετὴν φέρουσι καὶ δυναμένοις πλάττειν τὸ ἦθος».

Ένα άλλο θέμα, το οποίο σχολιάζει ο Πλούταρχος σε αυτό το παιδαγωγικό του έργο, είναι ότι σε περίπτωση διχογνωμιών ανάμεσα στους ποιητές οφείλουμε να υποστηρίζουμε την καλύτερη γνώμη. Προκειμένου να αναδείξει αυτήν την άποψη του επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* (20D): «ὅπου μὲν οὖν αὐτοῖς τὸ τιθέναι σύνεγγυς ἐκφανεῖς ποιεῖ τὰς ἀντιλογίας, δεῖ τῷ βελτίονι συνηγορεῖν». Το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* ο φιλόσοφος το χρησιμοποίησε και για να προσφέρει και κάποιες συμβουλές, οι οποίες συνδέονται με τα άτοπα λόγια των ποιητών (20E): «ὅσα δ' εἴρηται μὲν ἀτόπως εὐθύς δ' οὐ λέλυται, ταῦτα δεῖ τοῖς ἀλλαχόθι πρὸς τὸναντίον εἰρημένοις ὑπ' αὐτῶν ἀνταναιρεῖν, μὴ ἀχθομένους τῷ ποιητῇ μηδὲ χαλεπαίνοντας ἀλλ' ἐν ἡθει καὶ μετὰ παιδιᾶς λεγομένοις», (21F): «δεῖ δὲ τῷ Διογένηι καὶ πρὸς τὸν Σοφοκλέα χρήσασθαι· πολλὰς γὰρ ἀνθρώπων μυριάδας ἐμπέπληκεν ἀθυμίας περὶ τῶν μυστηρίων ταῦτα γράψας». Από τις παραπάνω νουθεσίες προκύπτει ότι τη λύση σε αυτό το ζήτημα τη δίνουν οι ίδιοι οι ποιητές, καθώς τις αντιφάσεις, στις οποίες περιπίπτουν, τις διορθώνουν με το να τις αναιρούν σε άλλα σημεία του έργου τους. Αν, όμως, οι ποιητές δεν προβαίνουν στη διόρθωση των ανυπόστατων λεγομένων τους τότε πρέπει να αντιτάξουμε τις απόψεις άλλων σπουδαίων συγγραφέων, ώστε να καθοδηγηθούν σωστά οι νέοι.

Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* ο Πλούταρχος προτείνει η εισαγωγή των νέων στην ποίηση να γίνεται προσεκτικά, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις οι ποιητές μετέρχονται ψέματα²⁴⁵ είτε εκούσια είτε ακούσια (16A): «πρῶτον μὲν οὖν εἰσάγειν εἰς τὰ ποιήματα δεῖ τὸν νέον μηδὲν οὕτω μεμελετημένον ἔχοντα καὶ πρόχειρον ὡς τὸ 'πολλὰ ψεύδονται ἄοιδοι'²⁴⁶, τὰ μὲν ἐκόντες τὰ δ' ἄκοντες». Κάτι άλλο που συνιστά ο συγγραφέας με το *δεῖ* είναι να μην επιδοκιμάζουν οι νέοι τα πάντα, τα οποία συνδέονται με τον ηρωικό

---

²⁴⁴ Μια ανάλογη θέση είχε διατυπώσει ο Πλούταρχος και στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν*: εκεί αναφέρει ότι οι νέοι πρώτα πρέπει να δώσουν έμφαση στις ηθικές διδασχές των ομιλητῶν των φιλοσοφικῶν διαλέξεων και μετέπειτα να αξιολογήσουν τη λεκτική τους δεινότητα. Βλ. παραπάνω στις σελ. 173-174.

²⁴⁵ Βλ. Hunter και Russell, 2011: 83-84.

²⁴⁶ Πρβλ. Αριστοτέλης *Μεταφυσικά* 983a4.

κόσμο, διότι με αυτόν, πέρα από αξιόλογες πράξεις, σχετίζονται και κατακριτέες²⁴⁷ (26B): «δεῖ δὲ μὴ δειλῶς μηδ' ὥσπερ ὑπὸ δεισιδαιμονίας ἐν ἱερῷ φρίττειν ἅπαντα καὶ προσκυνεῖν, ἀλλὰ θαρραλέως ἐθιζόμενον ἐπιφωνεῖν μηδὲν ἧττον τοῦ ὀρθῶς' καὶ ἄπρεπόντως' τὸ ὄρθῶς' καὶ οὐκ ὀρθῶς' καὶ οὐκ προσηκόντως'».

Ο Πλούταρχος θεωρεῖ ὅτι οἱ νέοι μέσα ἀπὸ τὴ σωστὴ ἀνάγνωση τῶν ποιητικῶν κειμένων μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν κάποιες ἀρετές, οἱ ὁποῖες θὰ συμβάλουν στὴν καλύτερη ἀντιμετώπιση τῶν παθῶν τους. Μία ἀπὸ αὐτὲς τὲς ἀρετές εἶναι ἡ προνοητικότητα, ποὺ θὰ τοὺς βοηθήσει νὰ διαχειριστοῦν πιὸ ἀποτελεσματικὰ τὲς διάφορες συναισθηματικὲς τοὺς ἐκρήξεις, ὅπως αὐτὴν τῆς οργῆς (31A): «ἐπεὶ δὲ μεγάλου δοκοῦντος εἶναι καὶ ὄντος τοῦ κρατεῖν οργῆς μεῖζόν ἐστὶν ἢ φυλακὴ καὶ ἡ πρόνοια τοῦ μὴ περιπεσεῖν οργῆ μὴδ' ἄλῶναι, καὶ ταῦτα δεῖ τοῖς ἀναγιγνώσκουσιν ὑποδεικνύειν μὴ παρέργως, ὅτι τὸν Πρίαμον ὁ Ἀχιλλεὺς οὐκ ἀνασχετικὸς ὢν οὐδὲ πρᾶος ἡσυχίαν ἄγειν κελεύει καὶ μὴ παροξύνειν αὐτόν, οὕτως ἄμῃ νῦν μ' ἐρέθειζε, γέρον (νοέω δὲ καὶ αὐτὸς Ἐκτορά τοι λῦσαι, Διόθεν δέ μοι ἄγγελος ἦλθε) μὴ σε, γέρον, οὐδ' αὐτὸν ἐνὶ κλισίῃσιν ἐάσω, καὶ ἰκέτην περ ἑόντα, Διὸς δ' ἀλίτωμαι ἐφετμᾶς²⁴⁸».

Σε αὐτὸ τὸ ἐδάφιο τὸν ἐντόνα διδακτικὸ τὸνο τῆς γραφῆς τοῦ Πλουτάρχου υπογραμμίζει τὸ *δεῖ*, διότι μέσα ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ἐπιλογή οἱ συγγραφεὺς ἠθέλε νὰ προτρέψει τοὺς νέους νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀχιλλῆα, ὁ ὁποῖος ἀν καὶ οἰζύθυμος προνόησε, ὥστε νὰ μὴν τὸν κατακυριεύσει ἡ οργὴ στὴ συνάντησή του με τὸν Πρίαμο καὶ τελικὰ ἐπέτρεψε τὴν ταφὴ τοῦ Ἐκτορα. Τὸ ἀπρόσωπο ῥῆμα *δεῖ* ὁ φιλόσοφος τὸ ἐνέταξε καὶ σε ἕνα ἄλλο σημεῖο τοῦ παρόντος ἔργου γιὰ νὰ τονίσει ὅτι μέσα ἀπὸ τὴν πρόνοια καὶ τὴν ἠθικὴ ἐκγύμναση οἱ νέοι μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν καὶ ἄλλα πάθη, ὅπως τὴ μέθη καὶ τὴν ἐρωτικὴ ἀκολασία (31C): «οὕτω δὲ δεῖ καὶ πρὸς μέθην τὸν φίλοιον ἔχειν καὶ πρὸς ἔρωτα τὸν ἐρωτικόν».

Ἀναφορὰ στὴν *πρόνοια* κάνει ὁ Πλούταρχος καὶ ἀλλοῦ (29F): «Ἑλληνικὸν οὖν καὶ ἀστεῖον ἢ πρόνοια, βαρβαρικὸν δὲ καὶ φαῦλον ἢ θρασύτης· καὶ δεῖ τὸ μὲν ζηλοῦν τὸ δὲ δυσχεραίνειν». Με τὸ ἀπρόσωπο ῥῆμα *δεῖ* καὶ τὰ υποκείμενά του, *τὸ ζηλοῦν* καὶ τὸ *δυσχεραίνειν*, παρακινεῖ τοὺς ἀναγνώστες τοῦ νὰ υιοθετήσουν τὴν

²⁴⁷ Ἀναφορὰ σε αὐτὸ τὸ θέμα κάνει καὶ ὁ Bowie, 2014: 184, καθὼς ἀναφέρει ὅτι ὁ Πλούταρχος υποστηρίζει ὅτι οἱ νέοι δὲν πρέπει νὰ ἐξιδανικεύουν τὸν ἡρωικὸ κόσμο, διότι καὶ αὐτὸς παρουσιάζει ἀτέλειες.

²⁴⁸ Ὀμηρος, *Ιλιάς* Ω 560-561, 569-570.

προνοητικότητα, η οποία συνδέεται με τους Έλληνες και να απορρίψουν τη θρασύτητα, η οποία χαρακτηρίζει τους βαρβάρους²⁴⁹.

Μια άλλη θέση που αναπτύσσει ο Πλούταρχος σε αυτήν την πραγματεία του είναι ότι τα ποιητικά κείμενα μπορούν να μεταδώσουν στους νέους μηνύματα με διαχρονική και καθολική ισχύ, όμως καλό είναι οι νέοι να μην τα συνδέουν μόνο με έναν τομέα, αλλά με αρκετούς συναφείς, ώστε να αποκομίζουν το *χρήσιμον* μέσα από τις αναγνώσεις τους. Προκειμένου ο πεζογράφος να ωθήσει τους αναγνώστες του να ασπαστούν αυτήν την άποψη του επέλεξε ως υφολογικό του εργαλείο την απρόσωπη σύνταξη (34B): «τὴν δ' ἐπὶ πλεον τῶν λεγομένων χρήσιν ὑπέδειξεν ὀρθῶς ὁ Χρῦσιππος²⁵⁰, ὅτι δεῖ μετὰγειν καὶ διαβιβάζειν ἐπὶ τὰ ὁμοειδῆ τὸ χρήσιμον», (34C): «οὕτω καὶ λόγον κοινοῦν καὶ δημοσιεύειν τὴν χρεῖαν δυνάμενον οὐ χρῆ περιορᾶν ἐνὶ πράγματι συνηρημένον ἀλλὰ κινεῖν ἐπὶ πάντα τὰ ὅμοια, καὶ τοὺς νέους ἐθίζειν τὴν κοινότητα συνορᾶν καὶ μεταφέρειν ὀξέως τὸ οἰκεῖον». Στο πρώτο εδάφιο επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να συμπορευτεί με την άποψη του Χρύσιππου και να υποστηρίξει ότι καλό είναι οι ποιητικοί λόγοι να μην αυτοπεριορίζονται μόνο σε ένα θέμα, αλλά να παρουσιάζουν τάσεις γενίκευσης και να συνδέονται και με άλλα συναφή θέματα. Στο δεύτερο χωρίο εντοπίζουμε το απρόσωπο ρήμα *χρή*, το οποίο ο συγγραφέας ενέταξε στο κείμενό του για να υπογραμμίσει και πάλι ότι όταν τα ποιητικά έργα μεταλαμπαδεύουν διαχρονικές και καθολικές αρχές τότε αυτές πρέπει να μην συσχετίζονται μόνο με ένα ζήτημα αλλά και με αρκετά ακόμα, τα οποία είναι παρεμφερή, ώστε με αυτόν τρόπο να ωφελούνται οι νέοι από τις αναγνώσεις τους.

Παραμένοντας στο πλαίσιο της διασύνδεσης των διαφόρων θεμάτων με τις ομοειδείς τους περιπτώσεις, ο Πλούταρχος προέβη στον σχολιασμό των ακόλουθων ομηρικών χωρίων (34F): «Δύσπαρι εἶδος ἄριστε»²⁵¹, «Ἔκτορ εἶδος ἄριστε»²⁵². Σύμφωνα με τον συγγραφέα ο Όμηρος υπαινίσσεται ότι είναι αξιοκατάκριτος όποιος στηρίζεται αποκλειστικά στην εξωτερική του εμφάνιση και παραβλέπει πιο ουσιαστικά πράγματα. Ο χαιρώνειος πεζογράφος υποστηρίζει ότι αυτή η άποψη πρέπει να προσλάβει τάσεις γενίκευσης και να συνδεθεί και με άλλες εφάμιλλες περιπτώσεις, καθώς αξιόμπετος πρέπει να θεωρείται και όποιος επαίρεται για ανούσια θέματα, όπως είναι αυτά που συνδέονται με τον κόσμο των υλικών αγαθών. Το απρόσωπο ρήμα *δεῖ*

²⁴⁹ Βλ. Hunter και Russell, 2011: 159-168 και Bowie, 2014: 184.

²⁵⁰ *SVF* 2.100.

²⁵¹ Όμηρος, *Ιλιάς* Γ 39 .

²⁵² Όμηρος, *Ιλιάς* Ρ 142.

το επέλεξε για να ωθήσει τους νέους να ενστερνιστούν αυτήν τη θέση του και να καταγίνονται με ανώτερα ηθικά ζητήματα (35A): «δεῖ γὰρ ἐκ τῶν καλῶν διώκειν τὴν ὑπεροχὴν καὶ περὶ τὰ πρῶτα πρῶτον εἶναι καὶ μέγαν ἐν τοῖς μεγίστοις».

Ο Πλούταρχος σε αυτό το παιδαγωγικό του έργο διατυπώνει και την άποψη ότι ορισμένοι στίχοι από τα έργα των ποιητών πρέπει να υποστούν διάφορες αλλαγές, ώστε να ωφεληθούν και οι νέοι. Κάποιο παράδειγμα στίχων, το οποίο παρουσίασε και χρειάζεται ορισμένες τροποποιήσεις, είναι το κάτωθι (33E): «οὐκ ἐπὶ πᾶσιν σ' ἐφύτευσ' ἀγαθοῖς/ Ἀγάμεμνον, Ἄτρεϋς/ δεῖ δέ σε χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι²⁵³». Σύμφωνα με τον φιλόσοφο οι άνθρωποι πρέπει να είναι χαρούμενοι ακόμα και όταν κατορθώνουν μέτρια πράγματα και, προκειμένου να παρακινήσει τους νέους να υιοθετήσουν αυτήν τη γνώμη του, διατήρησε στη δική του διόρθωση το απρόσωπο ρήμα *δεῖ*, αλλά έκανε και μια καίρια προσθήκη, αυτή του αρνητικού μορίου *μή*, το οποίο διαφοροποιεί αρκετά το νόημα και αναδεικνύει το σωστό ηθικό μήνυμα, το οποίο, κατά τη γνώμη του, πρέπει να αφομοιώσουν οι αναγνώστες (33E): «μὰ Δία, φήσομεν, ἀλλὰ δεῖ σε χαίρειν, μὴ λυπεῖσθαι, τυγχάνοντα μετρίων».

Ένα άλλο ζήτημα, το οποίο σχολίασε ο Πλούταρχος στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, είναι ότι ορισμένοι στίχοι από τα έργα των ποιητών είναι ασαφείς και για αυτό χρειάζονται περαιτέρω διευκρινίσεις, ώστε να καταστούν πιο κατανοητοί στους νέους. Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* προτρέπει τους αναγνώστες του να βάζουν στη διαδικασία της πρόσθετης αποσαφήνισης και κάποιες τραγωδίες, οι οποίες μετέρχονται λόγους αληθοφανείς και δόλιους για να πείσουν (27F): «μάλιστα δὲ τοῦτο ποιεῖν δεῖ ἐν ταῖς τραγωδίαις ὅσαι λόγους ἔχουσι πιθανοὺς καὶ πανούργους ἐν πράξεσιν ἀδόξοις καὶ πονηραῖς».

Το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* ο Πλούταρχος το αξιοποίησε και για να κομίσει και κάποιες παραινέσεις, οι οποίες συνδέονται με τη διαδικασία της μίμησης²⁵⁴ (18B): «ἐν οἷς μάλιστα δεῖ τὸν νέον ἐθίζεσθαι, διδασκόμενον ὅτι τὴν πρᾶξιν οὐκ ἐπαινοῦμεν ἤς γέγονεν ἢ μίμησις, ἀλλὰ τὴν τέχνην εἰ μεμίμηται προσηκόντως τὸ ὑποκείμενον. ἐπεὶ

²⁵³ Ευριπίδης, *Ιφιγένεια ἐν Αὐλίδι* 29.

²⁵⁴ Αναφορά σε αυτόν τον όρο της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας κάνει και ο Αριστοτέλης, ο οποίος αναφέρει ότι η *μίμησις* συνδέεται με όλα τα ποιητικά είδη (*Περὶ Ποιητικῆς*, 1447a): «ἐποποιῶ δὴ καὶ ἡ τῆς τραγωδίας ποιήσις ἔτι δὲ κωμῳδία καὶ ἡ διθυραμβοποιητικὴ καὶ τῆς αὐλητικῆς ἢ πλείστη καὶ κιθαριστικῆς πᾶσαι τυγχάνουσιν οὔσαι μίμησις τὸ σύνολον». Ο Πλάτωνας, όμως, είχε ασκήσει πιο σφοδρὴ κριτικὴ ἀπέναντι σε αυτόν τον όρο (*Πολιτεία*, 605a): «ὁ δὴ μιμητικὸς ποιητὴς δῆλον ὅτι οὐ πρὸς τὸ τοιοῦτον τῆς ψυχῆς πέφυκὲ τε καὶ ἡ σοφία αὐτοῦ τούτῳ ἀρέσκειν πέπηγεν, εἰ μέλλει εὐδοκιμήσειν ἐν τοῖς πολλοῖς, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀγανακτητικόν τε καὶ ποικίλον ἦθος διὰ τὸ εὐμίμητον εἶναι».

τοίνυν καὶ ποιητικὴ πολλάκις ἔργα φαῦλα καὶ πάθη μοχθηρὰ καὶ ἦθη μιμητικῶς ἀπαγγέλλει, δεῖ τὸ θαυμαζόμενον ἐν τούτοις καὶ κατορθούμενον μῆτ' ἀποδέχεσθαι τὸν νέον ὡς ἀληθὲς μῆτε δοκιμάζειν ὡς καλόν, ἀλλ' ἐπαινεῖν μόνον ὡς ἐναρμόττον τῷ ὑποκειμένῳ προσώπῳ καὶ οἰκεῖον». Σε αυτό το εδάφιο ο πεζογράφος την πρώτη φορά χρησιμοποίησε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* για να αναφερθεί στην τέχνη της ζωγραφικής και να σημειώσει στους νέους ότι η *μίμησις*²⁵⁵ πρέπει να συνδέεται με την αντικειμενικότητα και την ομοιότητα και όχι με την ωραιότητα. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, όταν οι ζωγράφοι παρουσιάζουν στα έργα τους αφύσικες πράξεις, τότε οι νέοι οφείλουν να μην τις επαινούν, αλλά να θαυμάζουν μόνο την τέχνη του καλλιτέχνη, δηλαδή αν τις απέδωσε ρεαλιστικά. Στην παρουσίαση φαύλων πράξεων πέρα από τους ζωγράφους μπορούν να προβούν και οι ποιητές· με το δεύτερο *δεῖ* ο φιλόσοφος προτρέπει τους νέους να μην επιδοκιμάζουν αυτές τις ανήθικες καταστάσεις ούτε και να τις μιμούνται, αλλά να εγκωμιάζουν μόνο τη συνάφειά τους με την πραγματικότητα.

Στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε σε ευρεία κλίμακα το απρόσωπο ρήμα *δεῖ*, ὥστε να παρακινήσει τους νέους να ακολουθήσουν τις παραινέσεις του σχετικά με την ορθή ανάγνωση των ποιητικῶν κειμένων. Πέρα από το *δεῖ*, ὅμως, ἔκανε χρήση, σε αρκετά πιο περιορισμένη ἔκταση, και κάποιων ἄλλων απρόσωπων ρημάτων, ὅπως εἶναι το *χρή* και το *προσῆκει*. Το απρόσωπο ρήμα *χρή* ο πεζογράφος εκτός από το χωρίο, στο οποίο εἶπε ότι οι νέοι πρέπει να συνδέουν τα διαχρονικά και τα καθολικά μηνύματα των ποιημάτων και με ἄλλους συναφείς τομείς, το ενέταξε και στα ακόλουθα αποσπάσματα (28D): «διὰ τί σμικρὸν φρονεῖν χρή τὸν κακῶς πεπραγότα καὶ μὴ μᾶλλον ἀνταίρειν τῇ τύχῃ καὶ ποιεῖν ὑψηλὸν ἑαυτὸν καὶ ἀταπεινῶτον», (35F): «οὕτως ὃ τι ἂν ἀστεῖον εὐρωμεν παρ' αὐτοῖς καὶ χρηστόν, ἐκτρέφειν χρή καὶ αὖξιν ἀποδείξει καὶ μαρτυρίας φιλοσόφοις, ἀποδιδόντας τὴν εὕρεσιν ἐκείνοις». Το απρόσωπο ρήμα *προσῆκει* απαντά στο κάτωθι εδάφιο (28D): «διὰ τί δέ, ἂν ἐκ πατρὸς φαύλου καὶ ἀνοήτου γεγονῶς αὐτὸς ὧ χρηστός καὶ φρόνιμος, οὐ προσῆκει μοι διὰ τὴν ἐμὴν ἀρετὴν μέγα φρονεῖν ἀλλὰ καταπεπληχθαι καὶ ταπεινὸν εἶναι διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἀμαθίαν;».

---

²⁵⁵ Για τη μίμηση ο Πλούταρχος κάνει κάποια νύξη και στο *Πότερον Αθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι* (346F): «ἀλλ' οὐκ ἂν οἶμαι τῷ ζωγράφῳ κρίσιν προθεῖητε πρὸς τὸν στρατηγὸν οὐδ' ἀνάσχοισθε τῶν προτιμώντων τὸν πίνακα τοῦ τροπαίου καὶ τὸ μίμημα τῆς ἀληθείας».

Υγιεινά παραγγέλματα

Τα *Υγιεινά παραγγέλματα* είναι ένα έργο του Πλουτάρχου, στο οποίο ο διδακτικός του τόνος είναι αρκετά έντονος. Προκειμένου ο συγγραφέας να μεταλαμπαδεύσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια τις νουθεσίες του προς το αναγνωστικό του κοινό, χρησιμοποίησε με μεγάλη συχνότητα την απρόσωπη σύνταξη και πιο συγκεκριμένα τα ρηματικά επίθετα σε *-τέον*²⁵⁶, τα οποία είναι πάμπολλα, αλλά και τα απρόσωπα ρήματα, με μεγαλύτερη προτίμηση, όμως, στο *δεῖ*.

Ἦδη από τον πρόλογο της παρούσας πραγματείας ο Πλούταρχος ξεκίνησε να χρησιμοποιεί το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* (122E): «ὥστ' οὐ παράβασιν ὄρων ἐπικαλεῖν δεῖ τοῖς περὶ ὑγιεινῶν διαλεγόμενοις φιλοσόφοις, ἀλλ' εἰ μὴ παντάπασιν ἀνελόντες οἴονται δεῖν τοὺς ὄρους ὥσπερ ἐν μιᾷ χώρᾳ κοινῶς ἐμφιλοκαλεῖν, ἅμα τὸ ἡδὺ τῷ λόγῳ καὶ τὸ ἀναγκαῖον διώκοντες». Ἐνέταξε σε αυτό το εδάφιο το *δεῖ* προκειμένου να τονίσει ότι δεν πρέπει να κατηγορούνται οι φιλόσοφοι, όταν ασχολούνται με ζητήματα υγείας, διότι η συμμετοχή τους σε αυτά κρίνεται αναγκαία και επιτακτική. Αν οι φιλόσοφοι καταφέρουν μέσα από τις νουθεσίες τους να βοηθήσουν και αυτοί με τη σειρά τους ανθρώπους να διασφαλίσουν την υγεία τους, τότε αυτό θα αποτελέσει το εφελτήριο και για την ηθική τους διαμόρφωση.

Ο Πλούταρχος το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* το χρησιμοποίησε και για να κομίσει και αρκετές παραινέσεις, οι οποίες συνδέονται με την αίσθηση του μέτρου, την οποία πρέπει να τηρούμε στα ζητήματα που συνδέονται με τη διατροφή μας (124B): «ἐνταῦθα μάλιστα δεῖ παρατετάχθαι πρὸς 'τὴν μέγα σινομένην ἄνδρας αἰδῶ²⁵⁷ καὶ δυσωπίαν», (124E): «καὶ δεῖ πεινῶντας ἔτι τῶν ἀναγκαίων ἀπολαύειν ἢ τῶν ἡδέων, ἰδίᾳ δὲ μὴ κινεῖν ἑτέρας ὀρέξεις τῶν κοινῶν ἀπηλλαγμένους», (127A): «ἀλλὰ δεῖ θαρρεῖν πρὸς τὰς ὀρέξεις ἐκφερομένας καὶ ἐπιτηδῶσας ταῖς ἀπολαύσεσιν», (127C-D): «διὸ δεῖ μὴ καθάπερ οἱ ἀγαστοὶ ναύκληροι πολλὰ δι' ἀπληστίαν ἐμβαλόμενοι, τούντεῦθεν ἤδη διατελοῦσιν ἀντλοῦντες καὶ ὑπεξερῶντες τὴν θάλατταν, οὕτως ἐμπλήσαντας τὸ σῶμα καὶ βαρύναντας ὑποκαθαίρειν αὐθις καὶ ὑποκλύζειν, ἀλλὰ διατηρεῖν εὐσταλές, ὅπως, κὰν πιεσθῆ ποτε, φελλοῦ δίκην ὑπὸ κουφότητος ἀναφέρηται», (128F): «δεῖ δ' ὥσπερ ἰστίον τὸ σῶμα μῆτε συστέλλειν εὐδίας οὔσης καὶ πιέζειν σφόδρα, μῆτ' ἀνειμένως χρῆσθαί τε καὶ καταφρονεῖν ἐν ὑποψία γενόμενον», (129C): «διὸ δεῖ σκοπεῖν οἷς ἂν

²⁵⁶ Βλ. το σχετικό κεφάλαιο: «Ρηματικά επίθετα σε *-τέον*».

²⁵⁷ Όμηρος, *Ιλιάς* Ω 45.

ταῦτα συμπίπτει καὶ μνημονεύειν, ἂν μηδὲν ἦ πνευματικόν, ὅτι σωματικόν ἐστὶν αἴτιον ὑποστολῆς τινος ἢ κατακράσεως δεόμενον», (129E): «καὶ δεῖ τοῦτο διατηρεῖν αὐτῷ προσέχοντα καὶ φειδόμενον».

Πέρα από τις συμβουλές που σχετίζονται με τη διατροφή, ο Πλούταρχος προσέφερε με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και κάποιες άλλες νουθεσίες, οι οποίες μπορούν να συμβάλλουν στη διατήρηση της ανθρώπινης υγείας και μια από αυτές σχετίζεται με την εξασφάλιση ενός ποιοτικού ύπνου (129B): «ὄθεν, οὐ περὶ τροφήν μόνον οὐδὲ γυμνάσια δεῖ φυλάττειν τὸ σῶμα μὴ παρὰ τὸ εἰωθὸς ἄπτεται τούτων ὀκνηρῶς καὶ ἀπροθύμως ἢ πάλιν διψῶδές ἐστι καὶ πειναλέον ὡς οὐ πέφυκεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ὕπνων τὸ μὴ συνεχές μηδὲ λειῶν ἀλλ' ἀνωμαλίας ἔχον καὶ διασπασμούς εὐλαβεῖσθαι». Μια άλλη παραίνεση του πεζογράφου αφορά την καθημερινή χρήση του λόγου, καθώς η συγκεκριμένη μορφή άσκησης μπορεί να προσφέρει εσωτερική ευεξία και συνακόλουθα να βοηθήσει στην ενδυνάμωση της ψυχικής υγείας (130C): «διὸ δεῖ μάλιστα ποιεῖν ἑαυτοὺς τούτῳ τῷ γυμνασίῳ συνήθεις καὶ συντρόφους ἐνδεδελεχῶς λέγοντας, ἂν δ' ἦ τις ὑποψία τοῦ σώματος ἐνδεέστερον ἢ κοπωδέστερον ἔχοντος, ἀναγιγνώσκοντας ἢ ἀναφωνοῦντας».

Σχετικά με τα προβλήματα υγείας ο Πλούταρχος συνιστά οι άνθρωποι να λαμβάνουν κάποια μέτρα πρόληψης για να τα αντιμετωπίσουν και ένα από αυτά είναι να προσφέρουν στον εαυτό τους ανάπαυση και ησυχία. Προκειμένου να αναδείξει αυτήν την παραίνεσή του επέλεξε το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* (129E): «ὁμῶς αὐτοὺς δεῖ φυλάττεσθαι καὶ προκαταλαμβάνειν ἐκ μὲν ἀφροδισίων καὶ κόπων ὄντας ἀναπαύσει καὶ ἡσυχία». Ο φιλόσοφος το ζήτημα της εκ των προτέρων φροντίδας της ανθρώπινης υγείας το σχολίασε και σε ένα άλλο χωρίο της παρούσας πραγματείας και μέσα από το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* προσπάθησε να παρακινήσει τους αναγνώστες του να μην αναζητούν, σε περίπτωση εκδήλωσης κάποιας δυσλειτουργίας του ανθρώπινου οργανισμού, τα αίτια στην ποιότητα της διατροφής τους και των απολαύσεών τους, αλλά στον ίδιο τους τον εαυτό και κυρίως στη γενικότερη κατάσταση της υγείας τους, η οποία αποτελεί απόρροια ενασχόλησης και μέριμνας χρόνων (128D): «διὸ δεῖ μὴ σκοπεῖν τὸν ἰχθὺν εἰ πρόσφατος, μηδὲ τὸν ἄρτον εἰ καθαρὸς, μηδὲ τὸ βαλανεῖον εἰ θερμόν, μηδὲ τὴν ἑταίραν εἰ εὐμορφος, ἀλλ' αὐτὸν εἰ μὴ ναυτιώδης μηδὲ θολερὸς μηδ' ἕωλος μηδὲ τεταραγμένος».

Σε αυτήν την πραγματεία το απρόσωπο ρήμα, με το οποίο ο Πλούταρχος εξέφρασε πιο έντονα την προπολογία του, είναι το *δει*, καθώς το εντοπίσαμε δώδεκα φορές. Ελάχιστες φορές απαντούν άλλα απρόσωπα ρήματα, όπως είναι το *χρή*, το οποίο εντοπίζουμε στο ακόλουθο απόσπασμα (131D): «ἄλλο τι χρή παραινεῖν τῶν ἐφεξῆς» και το *προσῆκει*, το οποίο το ανιχνεύουμε στα κάτωθι χωρία (135E): «ὡς προσῆκει θεραπευόμενον», (136F): «βρωμάτων δὲ καὶ πωμάτων τὰ χρήσιμα μᾶλλον ἢ τὰ ἡδέα γινώσκειν προσῆκει».

Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου

Στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* ο Πλούταρχος προσπάθησε μέσα από μια σειρά συμβουλών να βοηθήσει τους αναγνώστες του να αναγνωρίζουν τους κόλακες. Τα υφολογικά εργαλεία, τα οποία χρησιμοποίησε ο χαϊρώνειος συγγραφέας για να μεταλαμπαδεύσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια αυτές τις νουθεσίες του, είναι τα απρόσωπα ρήματα με κυριότερο, όμως, εκπρόσωπο το *δει*, καθώς απαντά είκοσι δυο φορές στην παρούσα πραγματεία.

Ο Πλούταρχος με το απρόσωπο ρήμα *δει* επισημαίνει στους αναγνώστες του ότι πρέπει να προλαβαίνουν το κακό, το οποίο θέλουν να τους προκαλέσουν οι κόλακες, μέσα από την κατάλληλη ηθική εκγύμναση και την κριτική ικανότητα, την οποία πρέπει να διαθέτουν, ώστε να τους αναγνωρίζουν άμεσα και να μην εγκλωβίζονται στην παγίδα τους (49D): «ἀλλὰ τὴν τότε πείραν οὐ δεῖ περιμένειν ἀνωφελῆ, μᾶλλον δὲ βλαβερὰν καὶ οὐκ ἀκίνδυνον οὔσαν», (49E): «οὐ γὰρ δεῖ βλαβέντας αἰσθέσθαι, ἀλλ' ὅπως μὴ βλαβῶμεν ἐμπειρίαν λαβεῖν καὶ κατανόησιν τοῦ κόλακος». Για να μπορέσει, λοιπόν, κάποιος να εξακριβώσει αν ένα άτομο είναι πραγματικός του φίλος θα πρέπει να παρέλθει ένα τέτοιο χρονικό διάστημα, το οποίο θα του επιτρέψει να εξετάσει αρκετές πτυχές της προσωπικότητάς του, ώστε να καταλήξει σε αυτό το συμπέρασμα, κάτι το οποίο άλλωστε τονίζει και ο φιλόσοφος με το απρόσωπο ρήμα *δει* (49D): «ἀλλ' ὥσπερ νόμισμα δεῖ τὸν φίλον ἔχειν πρὸ τῆς χρείας δεδοκιμασμένον, μὴ ὑπὸ τῆς χρείας ἐλεγχόμενον». Αξιοσημείωτο είναι ότι επειδή είναι έντονα διδακτικός ο τόνος του Πλουτάρχου στο τέλος της παραγράφου χρησιμοποίησε τρεις φορές το *δει* και σχεδόν εξακολουθητικά.

Το απρόσωπο ρήμα *δει* ο Πλούταρχος το χρησιμοποίησε για να προσφέρει στους αναγνώστες του και κάποιες άλλες συμβουλές, οι οποίες συνδέονται πάλι με την

κριτική ικανότητα, την οποία πρέπει να διαθέτουν, ώστε να είναι σε θέση να απωθούν τους κόλακες από το οικείο τους περιβάλλον (55F): «ὅθεν ἐνταῦθα δεῖ μάλιστα τὴν κρίσιν ἔχειν ἐγρηγορυῖαν καὶ παραφυλάττουσαν», (58D): «ὧ καὶ μάλιστα δεῖ τὰς τοιαύτας ὑποκατακλίσεις καὶ ἀναχωρήσεις ἐξελέγχειν», (62E): «οὐ μὴν ἀλλὰ δεῖ πρῶτον ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις σκοπεῖν τὴν διαφορὰν».

Στην παρούσα πραγματεία ο Πλούταρχος αναφέρθηκε και στην εξομοίωση, η οποία αποτελεί το κυριότερο μέσο, το οποίο μετέρχεται ο κόλακας προκειμένου να προσελκύσει τα θύματά του. Το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* ο συγγραφέας το επέλεξε για να συμβουλέψει τους αναγνώστες του να προσέξουν αυτήν την πολιτική της ομοιότητας, την οποία εφαρμόζουν οι κόλακες, ώστε να τους σαηνέψουν (52A): «πρῶτον μὲν ὄρᾶν δεῖ τὴν ὁμαλότητα τῆς προαιρέσεως καὶ τὸ ἐνδελεχές», (53C): «ἐτέραν δὲ δεῖ ταῖς ὁμοιώσεσι τοιαύτην παραφυλάττειν διαφορὰν».

Με το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* ο Πλούταρχος δημιούργησε και μια ομάδα παραινέσεων μέσα από τις οποίες αναφέρθηκε στη φιλία και πιο συγκεκριμένα στα χαρακτηριστικά, τα οποία οφείλει να διαθέτει κάποιος για να είναι ένας ιδανικός φίλος καθώς και στη σωστή συμπεριφορά, την οποία καλό είναι να αναπτύσσει απέναντι στον φίλο του (64D): «συνεργεῖν γὰρ δεῖ τῷ φίλῳ μὴ συμπανουργεῖν, καὶ συμβουλεύειν μὴ συνεπιβουλεύειν, καὶ συμμαρτυρεῖν μὴ συνεξαπατᾶν, καὶ συνατυχεῖν νῆ Δία μὴ συναδικεῖν. οὐδὲ γὰρ τὸ συνειδέναι τοῖς φίλοις τὰ αἰσχρὰ, πόθεν γε δὴ τὸ συμπράττειν καὶ συνασχημονεῖν αἰρετόν ἐστιν;», (55C-D): «δεῖ γὰρ ὠφελοῦντα λυπεῖν τὸν φίλον, οὐ δεῖ δὲ λυποῦντα τὴν φιλίαν ἀναιρεῖν, ἀλλ' ὡς φαρμάκῳ τῷ δάκνοντι χρῆσθαι, σφάζοντι καὶ φυλάττοντι τὸ θεραπευόμενον», (55D): «οὕτω δεῖ τὸ εὐφραῖνον καὶ χαριζόμενον ἡγεῖσθαι φιλικόν, ἂν καὶ λυπεῖν ποτε δύνηται καὶ ἀντιτείνειν».

Η παρρησία είναι ένα από τα κυριότερα όπλα, τα οποία μετέρχονται οι φίλοι προκειμένου να οδηγήσουν τους οικείους τους στην αυτοβελτίωση, αλλά και για να τους αποτρέψουν από την αποφυγή λαθών. Επειδή οι κόλακες προσπαθούν να μιμηθούν την παρρησία, ο Πλούταρχος δημιούργησε αρκετές παραινέσεις, με κυρίαρχο όπλο του το απρόσωπο ρήμα *δεῖ*, για να παρουσιάσει τον ορθό και ενδεδειγμένο τρόπο διαχείρισης και εφαρμογής της παρρησίας (66B): «διὸ δεῖ τὴν παρρησίαν ἦθει κεκρᾶσθαι καὶ λόγον ἔχειν ἀφαιροῦντα τὸ ἄγαν καὶ τὸ ἄκρατον αὐτῆς ὥσπερ φωτός», (66D): «δεῖ δὲ μηδέτερον παθεῖν ἀλλ' ὥσπερ ἄλλῳ τινὶ καὶ τῇ παρρησίᾳ τὸ καλὸν ἐκ τοῦ μετρίου λαβεῖν», (67F): «ὥσπερ γὰρ ἰατροῦ σάρκα τέμνοντος εὐρυθμίαν τινὰ δεῖ

καὶ καθαριότητα τοῖς ἔργοις ἐπιτρέχειν, ὀρχηστικὴν δὲ καὶ παράβολον καὶ περιτρέχουσαν ὑγρότητα καὶ περιεργίαν ἀπεινὰ τῆς χειρός, οὕτως ἢ παρρησία δέχεται τὸ ἐπιδέξιον καὶ τὸ ἀστεῖον, ἂν ἢ χάρις τὴν σεμνότητα σφῆζι, θρασύτης δὲ καὶ βδελυρία καὶ ὕβρις προσοῦσα πάνυ διαφθείρει καὶ ἀπόλλυσιν», (68D): «οὐδὲν οὖν δεῖ περὶ τούτων λέγοντα μηκύνειν», (69E): «ἐν τίσιν οὖν σφοδρὸν εἶναι δεῖ τὸν φίλον καὶ πότε τῷ τόνῳ χρῆσθαι τῆς παρρησίας;», (70F): «δεῖ γὰρ ὡς νοσήματος οὐκ εὐπρεποῦς τῆς ἀμαρτίας τὴν νουθέτησιν καὶ ἀνακάλυψιν ἀπόρρητον εἶναι καὶ μὴ πανηγυρικὴν μηδ' ἐπιδεικτικὴν μηδὲ μάρτυρας καὶ θεατὰς συνάγουσαν», (71D): «διὸ δεῖ φυλάττεσθαι καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων τοὺς μὴ παρεπιδείκνυσθαι μηδὲ δημαγωγεῖν ἄλλ' ὀνησιφόρως καὶ θεραπευτικῶς χρῆσθαι τῇ παρρησίᾳ βουλομένους», (73C): «δεῖ μὴ μόνον ἀμαρτάνοντας ἀλλὰ καὶ κατορθοῦντας ἐπιτηρεῖν τοὺς φίλους, καὶ νῆ Δία προθύμως ἐπαινεῖν τὸ πρῶτον», (73E): «ὄθεν οὐτ' ἀρνούμενους δεῖ πικρῶς ἐξελέγχειν οὔτε κωλύειν ἀπολογουμένους», (74D): «ἐπεὶ τοίνυν, ὥσπερ εἴρηται, πολλάκις ἢ παρρησία τῷ θεραπευομένῳ λυπηρὰ πέφυκε, δεῖ μιμῆσθαι τοὺς ἰατρούς».

Ο Πλούταρχος σε αὐτὴν τὴν πραγματεία τοῦ χρησιμοποίησε με μικρότερη συχνότητα καὶ κάποια ἄλλα ἀπρόσωπα ρήματα, ὅπως εἶναι τὸ *χρῆ* (53B): «εὐθύς οὖν λέγειν χρῆ πρὸς τὸν τοιοῦτον», (56C): «ἐν δὲ ταῖς κολακείαις ὄραν χρῆ καὶ παραφυλάττειν ἀσωτίαν μὲν ἐλευθεριότητα καλουμένην καὶ δειλίαν ἀσφάλειαν, ἐμπληξίαν δ' ὀξύτητα, μικρολογία δὲ σωφροσύνην, τὸν δ' ἐρωτικὸν φιλοσυνήθη καὶ φιλόστοργον, ἀνδρεῖον δὲ τὸν ὀργίλον καὶ ὑπερήφανον, φιλάνθρωπον δὲ τὸν εὐτελεῖ κηαὶ ταπεινόν», (70B): «ὁ μὲν οὖν κοινὸς οὕτω προωρίσθω καιρὸς· οὐς δὲ παρέχουσιν αὐτοῖς πολλάκις οὐ χρῆ προΐεσθαι τὸν κηδόμενον φίλον ἀλλὰ χρῆσθαι» καὶ τὸ *προσῆκει* (73A): «τῷ δὲ φίλῳ προσῆκει τὸ ἐκ τοῦ νουθετεῖν ἐπαχθὲς ὑπὲρ μεγάλων ἀναδέχεσθαι καὶ σφόδρα διαφερόντων».

Περὶ εὐθυμίας

Τὸ *Περὶ εὐθυμίας* εἶναι μια πραγματεία στὴν ὁποία ὁ Πλούταρχος προσπάθησε νὰ κομίσει χρήσιμες καὶ διαχρονικὲς συμβουλές σχετικὰ με τὴ διασφάλιση τῆς ψυχικῆς γαλήνης. Για νὰ μπορέσει νὰ βοηθήσει τόσο τὸν Πάκκιο²⁵⁸, στὸν ὁποῖο ἀποστέλλει τὸ συγκεκριμένο ἔργο, ὅσο καὶ ὅλους τοὺς ἀναγνώστες του νὰ ἐνστερνιστοῦν καλύτερα

²⁵⁸ (464E): «Πλούταρχος Πακκίῳ εὖ πράττειν».

τις απόψεις του, επέλεξε ως ένα από τα βασικά υφολογικά του εργαλεία την απρόσωπη σύνταξη και κυρίως το απρόσωπο ρήμα *δει*, το οποίο απαντά δεκατέσσερις φορές σε αυτήν την πραγματεία.

Σε αυτό το έργο εντοπίζουμε το *δει* στα ακόλουθα χωρία (465B): «δει πρὸ τῶν παθῶν ἐπιμελεῖσθαι τοὺς νοῦν ἔχοντας», (466A): «δει δὲ μὴ πλήθει μηδ' ὀλιγότητι πραγμάτων, ἀλλὰ τῷ καλῷ καὶ τῷ αἰσχυρῷ τὸ εὐθυμον ὀρίζειν καὶ τὸ δύσθυμον», (467C): «τοῦτ' οὖν δεῖ πρῶτον ἀσκεῖν καὶ μελετᾶν», (468D): «οὐδ' αὐτῶν ἀμαρτανόντων καὶ διακειμένων φαύλως τὸ ἦθος αἰσθανομένους ἀθυμεῖν καὶ δυσφορεῖν ἐῶσιν ἀλλὰ θεραπεύειν ἄνευ λύπης τὴν κακίαν ἢ δεῖ», (469E): «δει δὲ καὶ τὰ κοινὰ μὴ παρορᾶν ἀλλ' ἔν τινι λόγῳ τίθεσθαι καὶ χάριν ἔχειν, ὅτι ζῶμεν ὑγιαίνομεν τὸν ἥλιον ὀρῶμεν», (469F): «οὐδὲ δεῖ κτᾶσθαι μὲν ὡς μεγάλα καὶ τρέμειν ἀεὶ δεδιότας ὡς ὑπὲρ μεγάλων μὴ στερηθῶμεν», (472C): «ἀλλὰ δεῖ τῷ Πυθικῷ γράμματι πειθόμενον αὐτὸν καταμαθεῖν», (472E): «ἀλλ' οὐχ ἦττον οἷς ὑπάρχει περὶ θεῶν ἂ δεῖ δοξάζειν», (473F): «δει δ' ὥσπερ ἐν πινακίῳ χρωμάτων ἐν τῇ ψυχῇ τῶν πραγμάτων τὰ λαμπρὰ καὶ φαιδρὰ προβάλλοντα ἀποκρύπτειν τὰ σκυθρωπὰ καὶ πιάζειν», (474A): «οὐ δεῖ τοῖς ἑτέροις ἐξαθυμεῖν οὐδ' ἀπαγορεύειν», (475D): «ὅθεν οὐ δεῖ παντάπασιν ἐκταπεινοῦν οὐδὲ καταβάλλειν τὴν φύσιν ὡς μηδὲν ἰσχυρὸν μηδὲ μόνιμον μηδ' ὑπὲρ τὴν τύχην ἔχουσαν», (476C): «καὶ δεῖ μηδὲν ἀπογινώσκειν μηδ' ἀπιστεῖν τῶν οὕτω λεγομένων», (477D): «ὧν τὸν βίον μύησιν ὄντα καὶ τελετὴν τελειοτάτην εὐθυμίας δεῖ μεστὸν εἶναι καὶ γήθους».

Περὶ ἀδολεσχίας

Ο Πλούταρχος στην πραγματεία του *Περὶ ἀδολεσχίας* χρησιμοποίησε πολλές φορές την απρόσωπη σύνταξη και κυρίως το απρόσωπο ρήμα *δει* προκειμένου να καταστήσει σαφές στους αναγνώστες του ότι η φλυαρία αποτελεί ένα αρνητικό γνώρισμα της προσωπικότητας των ανθρώπων, το οποίο είναι καλό να το εξαλείψουν. Με το απρόσωπο ρήμα *δει*, λοιπόν, τους προτείνει αρκετούς τρόπους για να περιορίσουν την ακατάσχετη φλυαρία (510A): «διὸ δεῖ πεφράχθαι, καὶ τὸν λογισμὸν ὡς πρόβολον ἐμποδῶν ἀεὶ τῇ γλώττῃ κείμενον ἐπέχειν τὸ ῥεῦμα καὶ τὸν ὄλισθον αὐτῆς», (510F): «καὶ δεῖ τὰ τοιαῦτα μάλιστα τοῖς ἀδολέσχιοις προβάλλειν ὅσῃν χάριν ἔχει καὶ δύναμιν», (511F): «οὐ γὰρ ἔστιν ὡς χαλινῶν ἐφασαμένους ἐπισχεῖν τὸν ἀδολέσχην, ἀλλ' ἔθει δεῖ κρατῆσαι τοῦ νοσήματος», (512C): «δεύτερον τοίνυν ἄσκημα

πρὸς τὰς ἰδίας ἀποκρίσεις ἐστίν, αἷς οὐχ ἦκιστα δεῖ προσέχειν τὸν ἀδόλεσχον», (512D): «ὃ δεῖ φυλάττεσθαι, καὶ μὴ ταχὺ τῷ λόγῳ μὴδ' ὥσπερ χάριν ἔχοντας ἐπιτηδᾶν, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τοῦ πυνθανομένου σκοπεῖν καὶ τὴν χρεῖαν», (512E): «τὸν δὲ βουλόμενον ἐμμελῶς ἀποκρίνασθαι δεῖ τὴν, διάνοιαν ἀναμεῖναι καὶ τὴν προαίρεσιν ἀκριβῶς καταμαθεῖν τοῦ πυνθανομένου», (513C): «μάλιστα δὴ περὶ τοῦτο δεῖ τὴν ἀδολεσχίαν συνέχειν ὥσπερ εἰς ἵχνος ἐμβιβάζοντα τὴν ἐρώτησιν καὶ ὡς κέντρῳ καὶ διαστήματι τῇ χρεῖα τοῦ πυνθανομένου περιγράφοντα τὴν ἀπόκρισιν», (514B): «ὥστε καὶ ταῦτα δεῖ φυλάττεσθαι», (514C): «καὶ δεῖ παρατρέπειν εἰς ταῦτα τὴν ἀδολεσχίαν ἧττον γὰρ ἀηδὲς ἔσται τὸ λάλον ἐν τῷ φιλολόγῳ πλεονάζον», (515A): «ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ παρὰ ταῦτα πάντα δεῖ πρόχειρον ἔχειν καὶ μνημονεύειν τὸ Σιμωνίδειον²⁵⁹ ὅτι λαλήσας μὲν πολλάκις μετενόησε, σιωπήσας δ' οὐδέποτε».

Περὶ φιλαδελφίας

Στὴν πραγματεία τοῦ Πλουτάρχου *Περὶ φιλαδελφίας* ἀπαντᾷ ἐπίσης πολλές φορές τὸ *δεῖ*, καθὼς μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ συγκεκριμένου ἀπρόσωπου ρήματος ὁ Πλούταρχος δημιούργησε μιὰ ομάδα συμβουλῶν μέσα ἀπὸ τις ὁποῖες παρουσίασε τὸν ἐνδεδειγμένο τρόπο συμπεριφοράς ποὺ πρέπει νὰ ἀναπτύσσει ἕνας ἀδερφός ἀπέναντι στὸν ἀδελφὸ του, ὥστε νὰ διάγουν μαζί ἕναν ἡρεμὸ οἰκογενειακὸ βίον. Σὲ αὐτὸ τὸ ἔργο ἀνιχνεύουμε τὸ *δεῖ* στα παρακάτω ἀποσπάσματα (482B): «ἐνταῦθα δεῖ μὴ πικροὺς εἶναι μὴδ' ἀκριβεῖς τῶν ἀμαρτημάτων ἐξεταστάς», (482E): «δεῖ δὲ τὸναντίον, ὅπου μὲν ὀργή, συνεκδέχεσθαι καὶ συνυποδύεσθαι καθάπερ τῷ συνεργεῖν ποιοῦντα κουφοτέραν, ὑπουργίαις δὲ καὶ χάρισι συνεισποιεῖν ἀμωσγέπως τὸν ἀδελφόν», (483A): «οὕτω δ' ἀπολογησάμενον ἤδη πρὸς ἐκεῖνον δεῖ τρέπεσθαι καὶ καθάπτεσθαι σφοδρότερον, τὸ ἀμάρτημα καὶ τὸ ἔλλειμμα μετὰ παρρησίας ἐνδεικνύμενον», (483A): «οὔτε γὰρ ἐπιέναι δεῖ τοῖς ἀδελφοῖς οὔτ' αὖ πάλιν ἐπεμβαίνειν ἀμαρτάνουσιν αὐτοῖς », (484D): «δεῖ καὶ ταῦτα φυλάττεσθαι καὶ θεραπεύειν», (486D): «ὅθεν ἀπωτάτω δεῖ ταῖς ἐπιθυμίαις τρέπεσθαι καὶ ταῖς φιλοτιμίαις τῶν ἀδελφῶν τοὺς ἀφθόνως δόξης καὶ δυνάμεως κοινωνεῖν μὴ πεφυκότας, ὅπως εὐφραίνωσιν εὐήμεροῦντες ἀλλήλους ἀλλὰ μὴ λυπῶσιν», (488A): «ὅθεν οὐχ ἦκιστα δεῖ περὶ τὰ μικρὰ καὶ πρῶτα παραδουμένη τῇ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς φιλονικία καὶ ζηλοτυπία διαμάχεσθαι», (489C): «ὅθεν ὀργιζομένων τε δεῖ μὴ ἀμελεῖν καὶ παραιτούμενοις μὴ ἀντιτείνειν», (490A): «ἔτι τοίνυν ἐκεῖνο δεῖ

²⁵⁹ PMG απ. 323. Πρβλ. καὶ Ὑγιεινὰ παραγγέλματα (125D).

μνημονεύειν ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς διαφοραῖς καὶ φυλάττειν, τὸ τοῖς φίλοις αὐτῶν ὀμιλεῖν, καὶ πλησιάζειν τότε μάλιστα· φεύγειν δὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ μὴ προσδέχεσθαι», (491A): «ὡς γὰρ ὁ κασσίτερος ῥαγέντα τὸν χαλκὸν συναρμόττει καὶ συγκεράννυσι τῷ ψαύειν ἑκατέρου πέρατος οἰκείως ὁμοπαθῆς γιγνόμενος, οὕτω δεῖ τὸν φίλον εὐάρμοστον ὄντα καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις τοῖς ἀδελφοῖς προσκαταπυκνοῦν τὴν εὐνοίαν», (492C): «δεῖ δὲ καὶ τὰ τῶν κρειττόνων ζηλοῦν».

Πέρα ἀπὸ το *δεῖ* ὁ Πλούταρχος στο *Περὶ φιλαδελφίας* χρησιμοποίησε καὶ κάποια ἄλλα ἀπρόσωπα ρήματα, ὅπως εἶναι το *χρῆ* (481F): «τί δῆτα χρῆ ποιεῖν, φαίη τις ἂν, ὅτῳ φαῦλος ἀδελφὸς γένοιτο;», (485E): «ἀδελφῷ δὲ χρῆ μὴ καθάπερ πλάστιγγα ῥέπειν ἐπὶ τούναντίον, ὑψουμένου ταπεινούμενον αὐτόν», (490C): «οὕτω καὶ πρὸς τοιοῦτον ἄνθρωπον, ἐμβάλλοντα λόγον ὑπὲρ τῆς διαφορᾶς καὶ πυνθανόμενον καὶ ὑπορύττοντα τῶν ἀπορρήτων ἔνια, χρῆ λέγειν ‘ἀλλ’ ἔμοιγε πρᾶγμα πρὸς τὸν ἀδελφὸν οὐθέν ἐστιν, ἂν μῆτ’ ἐγὼ τοῖς διαβάλλουσι προσέχω μῆτ’ ἐκεῖνος’» καὶ το *προσῆκει* (481B): «διὸ καὶ γονέων κακὴν γηροτρόφον οὕσαν καὶ κακίονα παιδοτρόφον τέκνων ἐκκαθαίρειν προσῆκει τὴν μισαδελφίαν», (492C): «ἀλλὰ μὴν εὐπραξίαις τε καὶ τιμαῖς καὶ ἀρχαῖς παίδων ἀδελφοῦ χαίροντα καὶ σεμνυνόμενον αὖξιν προσῆκει καὶ συνεξορμᾶν πρὸς τὰ καλὰ καὶ κατορθοῦντας ἀφειδῶς ἐπαινεῖν».

Περὶ δυσωπίας

Με ἀρκετὴ συχνότητα ὁ Πλούταρχος χρησιμοποίησε τὸ ἀπρόσωπο ρῆμα *δεῖ* καὶ στο ἔργο του *Περὶ δυσωπίας* γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς ἀναγνώστες του νὰ περιορίσουν καὶ ἓνα ἄλλο γνώρισμα τοῦ χαρακτήρα τους, τὴν υπερβολικὴ ντροπαλοσύνη, καθὼς αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ βλαπτικὴ καὶ καταστροφικὴ γιὰ τοὺς ἰδίους. Το *δεῖ* ἀπαντᾷ στα ἀκόλουθα χωρία τῆς συγκεκριμένης πραγματείας (529C): «ὅθεν οὐ δεῖ τῶν νέων παντάπασιν ἐν χρῶ τὴν δυσωπίαν ἐκτρίβοντας ὀλιγώρους ποιεῖν καὶ λίαν ἀτρέπτους», (529C): «οὕτω δεῖ τὴν δυσωπίαν κινεῖν δεδιότας συνεφελκύσασθαι τὰ ὁμοροῦντα τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς ἐπιεικειᾶς καὶ τῆς ἡμερότητος», (529E): «πρῶτον οὖν τοῦτο δεῖ πείθεσθαι τὸν ὑπὸ πολλῆς δυσωπίας βιαζόμενον, ὅτι πάθει βλαβερῷ συνέχεται, καλὸν δὲ τῶν βλαβερῶν οὐδέν», (529E): «οὐδὲ δεῖ τοῖς ἐπαίνοις κηλούμενον ἠδεσθαι κομπῶν καὶ ἰλαρὸν ἀντὶ σεμονοῦ καὶ μεγάλου καὶ δικαίου προσαγορευόμενον», (531D): «οὕτω δὲ δεῖ καὶ πρὸς τοὺς αἰτοῦντας ἀργύριον ἀνταίρειν, προεπιζόμενον ἐν τοῖς μῆτε μεγάλοις μῆτε δυσπαραιτήτοις», (532F): «καὶ πρόχειρά γε δεῖ καὶ συχνὰ τῶν ἐπιφανῶν

καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἔχειν ἀποφθέγματα καὶ μνημονεύειν πρὸς τοὺς δυσωποῦντας», (534A): «τὰ μὲν μέτρια καὶ πρέποντα δεῖ προθύμως ὑπουργεῖν τοῖς ἀξιούσι μὴ δυσωπουμένους ἀλλ' ἐκόντας», (535E): «δεῖ δ' ἀντισχυρίζεσθαι πρὸς ἀμφοτέρα, μήτε τοῖς δεδιττομένοις μήτε τοῖς κολακεύουσιν ἐνδιδόντας», (535F): «καὶ μὴν ἔπαινόν γε τὸν παρὰ τῶν δυσωποῦντων κίβδηλον ὄντα παντάπασι δεῖ φυλάττεσθαι καὶ μὴ πάθος πάσχειν ὑῶδες».

Λοιπές πραγματείες

Ο Πλούταρχος το ἀπρόσωπο ρήμα δεῖ το χρησιμοποίησε καὶ σε αρκετές σύντομες σε ἑκταση πραγματείες του γιὰ νὰ μεταλαμπαδεύσει στους ἀναγνώστες του διαχρονικὲς συμβουλές, οἱ ὁποῖες συνδέονται με ποικίλους τομείς του ἀνθρώπινου βίου. Αὐτές οἱ πραγματείες εἶναι οἱ κάτωθι: *Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο*, *Περὶ πολυφιλίας*, *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδευτον*, *Παραμυθητικὸς εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ*, *Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανεῖζεσθαι*.

Στο *Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο* ἐντοπίζουμε το δεῖ στα ἀκόλουθα χωρία: (89A): «οὐκ εὐφυῆ δεῖ τὸν λοιδορησόμενον εἶναι καὶ μεγαλόφωνον καὶ ἰταμόν, ἀλλ' ἀλοιδόρητον καὶ ἀνέγκλητον», (89D): «δεῖ δ' ἀκούσαντα κακῶς ὑπ' ἐχθροῦ τὸ μὲν προσδὸν ἀφαιρεῖν αὐτοῦ μᾶλλον ἢ κηλῖδα προσοῦσαν ἱματίῳ καὶ δειχθεῖσαν», (89F): «ὅταν οὖν λεχθῆ τι μὴ ἀληθές, οὐχ ὅτι ψεῦδός ἐστι δεῖ καταφρονεῖν καὶ ἀμελεῖν, ἀλλὰ σκοπεῖν τί τῶν ὑπὸ σοῦ λεγομένων ἢ πραττομένων ἢ σπουδαζομένων ἢ συνόντων ὁμοιότητα τῇ διαβολῇ παρέσχηκε», (92E): «καὶ τὸ τοῦ Σόλωνος ἔχειν ἀεὶ δεῖ πρόχειρον 'ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ διαμειψόμεθα τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον'²⁶⁰», (92F): «δεῖ μήτε τὸ χαῖρον ἐφ' οἷς ἀμαρτάνουσιν ἀργὸν εἶναι μήτε τὸ λυπούμενον ἐφ' οἷς κατορθοῦσιν, ἀλλ' ἐπιλογίζεσθαι δι' ἀμφοτέρων ὅπως τὰ μὲν φυλαττόμενοι βελτίονες ὦμεν αὐτῶν, τὰ δὲ μιμούμενοι μὴ χεῖρονες».

Το δεῖ στο ἔργο *Περὶ πολυφιλίας* ἀπαντᾷ στα παρακάτω ἀποσπάσματα: (94B): «δεῖ γὰρ ἀποδέξασθαι κρίναντα καὶ χαίρειν συνόντα καὶ χρῆσθαι δεόμενον», (94E): «διὸ δεῖ μὴ ῥαδίως προσδέχεσθαι μηδὲ κολλᾶσθαι τοῖς ἐντυγχάνουσι μηδὲ φιλεῖν τοὺς διώκοντας, ἀλλὰ τοὺς ἀξίους φιλίας διώκειν», (94F): «οὕτω φιλίαν δεῖ καὶ συνήθειαν

²⁶⁰ Σόλων, ἀπ. 4 (E. Diehl). Αὐτὸ το ἀπόσπασμα του Σόλωνα ο Πλούταρχος το παρέθεσε καὶ σε ἄλλα ἔργα του τῶν *Ἠθικῶν* του, ὅπως στο *Πῶς ἂν τις αἰσθοῖτο ἑαυτοῦ προκόποντος ἐπ' ἀρετῆ* (78C) καὶ στο *Περὶ εὐθυμίας* (472D), ἀλλὰ καὶ στους *Βίους* (*Σόλων*, 3.3.1).

σώζειν παραλαβόντας ἐν πολλῷ κριθεῖσαν», (95E): «καὶ οὐ μνημονεύουσιν ὅτι δεῖ τὸν πολλοῖς εἰς ἃ δεῖται χρώμενον πολλοῖς δεομένοις ἀνθυπουργεῖν», (96E): «τῆς δὲ φιλικῆς συμφωνίας ταύτης καὶ ἀρμονίας οὐδὲν ἀνόμοιον οὐδ' ἀνώμαλον οὐδ' ἄνισον εἶναι δεῖ μέρος, ἀλλ' ἐξ ἀπάντων ὁμοίως ἐχόντων ὁμολογεῖν καὶ ὁμοβουλεῖν καὶ ὁμοδοξεῖν καὶ συνομοπαθεῖν».

Στην πραγματεία *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδευτον* εντοπίζουμε το δεῖ στα κάτωθι χωρία: (780B): «δεῖ δέ, ὥσπερ ὁ κανὼν αὐτός, ἀστραβῆς γενόμενος καὶ ἀδιάστροφος, οὕτως ἀπευθύνει τὰ λοιπὰ τῇ πρὸς αὐτὸν ἐφαρμογῇ καὶ παραθέσει συνεξομοιῶν, παραπλησίως τὸν ἄρχοντα πρῶτον τὴν ἀρχὴν κτησάμενον ἐν ἑαυτῷ καὶ κατευθύναντα τὴν ψυχὴν καὶ καταστησάμενον τὸ ἦθος οὕτω συναρμόττειν τὸ ὑπήκοον», (781B): «εἰ δὲ δεῖ ταῦτ' εἰκάζειν, ὁ μὲν Ζεὺς οὐκ ἔχει τὴν Δίκην πάρεδρον, ἀλλ' αὐτὸς Δίκη καὶ Θέμις ἐστὶ καὶ νόμων ὁ πρεσβύτατος καὶ τελειότατος», (781C): «φοβεῖσθαι δὲ δεῖ τὸν ἄρχοντα τοῦ παθεῖν κακῶς μᾶλλον τὸ ποιῆσαι», (782C): «μέγας οὖν ὁ κίνδυνος βούλεσθαι ἢ μὴ δεῖ τὸν ἢ βούλεται ποιεῖν δυνάμενον», (782F): «καίτοι τί δεῖ ταῦτα λέγειν, ὅπου καὶ τὰ σμικρότατα τῶν ἐλλειμμάτων περὶ τοὺς ἐπιφανεῖς καὶ ἐνδόξους συκοφαντεῖται;».

Ο Πλούταρχος στον *Παραμυθητικὸν εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ* ἐνέταξε το δεῖ στα παρακάτω ἐδάφια: (608E): «δεῖ δέ, ὥσπερ αὐτὴ πάντων ἡδιστον ἡμῖν ἄσπασμα καὶ θέαμα καὶ ἄκουσμα παρεῖχεν ἑαυτήν, οὕτω καὶ τὴν ἐπίνοιαν αὐτῆς ἐνδαιτιᾶσθαι καὶ συμβιοῦν ἡμῖν πλέον ἔχουσιν μᾶλλον δὲ πολλαπλάσιον τὸ εὐφραῖνον ἢ τὸ λυποῦν», (609A): «δεῖ μόνον τὴν σῶφρονα μένειν ἀδιάφθορον, ἀλλὰ μὴδὲν ἧττον οἶεσθαι τὸν ἐν πένθεσι σάλον καὶ τὸ κίνημα τοῦ πάθους ἐγκρατείας δεῖσθαι διαμαχομένης οὐ πρὸς τὸ φιλόστοργον, ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀκόλαστον τῆς ψυχῆς», (609F): «διὸ δεῖ μάχεσθαι περὶ θύρας αὐτῷ καὶ μὴ προίεσθαι φρουρὰν δι' ἐσθῆτος ἢ κουρᾶς ἢ τινος ἄλλου τῶν τοιούτων, ἢ καθ' ἡμέραν ἀπαντῶντα καὶ δυσωποῦντα μικρὰν καὶ στενὴν καὶ ἀνέξοδον καὶ ἀμείλικτον καὶ ψοφοδεῆ ποιεῖ τὴν διάνοιαν, ὡς οὔτε γέλωτος αὐτῇ μετὸν οὔτε φωτὸς οὔτε φιλανθρώπου τραπέζης τοιαῦτα περικειμένη καὶ μεταχειριζομένη διὰ τὸ πένθος», (610E): «τὴν δ' ἐν μέσῳ διετίαν ἐξαίρειν μὲν οὐ δεῖ τῆς μνήμης, ὡς δὲ χάριν καὶ ἀπόλαυσιν παρασχοῦσαν ἐν ἡδονῇ τίθεσθαι καὶ μὴ τὸ μικρὸν ἀγαθὸν μέγα νομίζειν κακόν», (611A): «εἰ δὲ δεῖ καὶ ἡμᾶς καθάπερ οἱ πολλοὶ τοῖς ἔξωθεν κυβερναῖσθαι πράγμασι καὶ τὰ παρὰ τῆς τύχης ἀπαριθμεῖν καὶ κριταῖς χρῆσθαι πρὸς εὐδαιμονίαν τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ἀνθρώποις, μὴ σκόπει τὰ νῦν δάκρυα καὶ

τάς ἐπιθρηνήσεις τῶν εἰσιόντων ἔθει τινὶ φαύλῳ περαιομένης πρὸς ἕκαστον, ἀλλ' ἐννόει μᾶλλον ὡς ζηλουμένη διατελεῖς ὑπὸ τούτων ἐπὶ τέκνοις καὶ οἴκῳ καὶ βίῳ».

Το *δεῖ* στο *Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανεῖζεσθαι* απαντά, εκτός από τον τίτλο, και στα ακόλουθα χωρία: (829C): «εἰ δεῖ τάληθές εἰπεῖν, ἐν τῷ δανεῖζειν χρεωκοποῦντες», (830B): «τί γάρ σε δεῖ τὸν Δία τὸν σωτήρα κινεῖν, αὐτόθεν ὑπομῆσαι τοῖς φαινομένοις ἐνόν;», (831A): «καθάπερ γὰρ ἀναστῆναι δεῖ τὸν πεπηλωμένον ἢ μένειν», (831D): «καὶ γὰρ καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐπιτιμίαν ὁ πατήρ ἔδωκεν, ὧν σε δεῖ λόγον ἔχειν πλείονα».

1.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Πλούταρχος σε αρκετά ἔργα των *Ἠθικῶν* ἔκανε χρήση των ἀπρόσωπων ρημάτων, ὅμως ἡ παρουσία τους εἶναι πιο ἐντονη στις πραγματείες, στις οποίες εἶναι διάχυτος ὁ παραινετικός του τόνος και πιο συγκεκριμένα στις κάτωθι: στα *Γαμικὰ παραγγέλματα*²⁶¹, στα *Πολιτικὰ παραγγέλματα*, στα *Ἵγιεινὰ παραγγέλματα*, στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν*, στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου*, στο *Περὶ ἀδολεσχίας*, στο *Περὶ δυσωπίας*, στο *Περὶ εὐθυμίας* και στο *Περὶ φιλαδελφίας*. Αξίζει να σημειώσουμε ὅτι τὴν ἀπρόσωπη σύνταξη ὁ πεζογράφος τὴν ἐπέλεξε ὡς ἓνα ἀπὸ τα βασικὰ υφολογικὰ εργαλεῖα του και σε κάποιες πραγματείες, οἱ οποίες εἶναι πολὺ μικρές, καθὼς δεν ξεπερνοῦν σε ἔκταση τις ἑξὶ παραγράφους, ὅπως στο *Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο*, στο *Περὶ πολυφιλίας*, στο *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον*, στον *Παραμυθητικὸν εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ* και στο *Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανεῖζεσθαι*.

Το *δεῖ* εἶναι τὸ ἀπρόσωπο ρῆμα, στο ὁποῖο ὁ Πλούταρχος ἔδειξε τὴ μεγαλύτερη προτίμηση, διότι πρωταγωνιστεῖ στη συντριπτικὴ πλειοψηφία των παραινέσεών του. Περισσότερες φορές ἐντοπίζουμε τὸ *δεῖ* στα *Πολιτικὰ παραγγέλματα*, ὅπου απαντᾶ τριάντα μιὰ φορές, καθὼς και στα *Γαμικὰ παραγγέλματα*, ὅπου τὸ βρίσκουμε εἴκοσι πέντε φορές. Ακολουθεῖ τὸ *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* με εἴκοσι τρεῖς φορές, τὸ *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* με εἴκοσι μιὰ φορές, τὸ *Περὶ τοῦ ἀκούειν*

---

²⁶¹ Τα *Γαμικὰ παραγγέλματα* εἶναι ἓνα ἀπὸ τα πιο πυκνοκατοικημένα ἔργα του Πλουτάρχου ἀπὸ τὸ ἀπρόσωπο ρῆμα *δεῖ*, καθὼς, αν και καταλαμβάνει μιὰ ἔκταση ὀκτώ παραγράφων, ὁ πεζογράφος χρησιμοποίησε σε αὐτὸ τὸ *δεῖ* εἴκοσι πέντε φορές.

με δεκαεννέα φορές, το *Περὶ εὐθυμίας* με δεκατρείς φορές, τα *Ἵγιεινὰ παραγγέλματα* με δώδεκα φορές, το *Περὶ φιλαδελφίας* με έντεκα φορές, το *Περὶ ἀδολεσχίας* και το *Περὶ δυσωπίας* με δέκα. Στις σύντομες πραγματείες, στις οποίες ο φιλόσοφος χρησιμοποίησε αρκετά την απρόσωπη σύνταξη, δηλαδή στο *Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο*, στο *Περὶ πολυφιλίας*, στο *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον*, στον *Παραμυθητικὸν εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ* και στο *Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανεῖζεσθαι* ανιχνεύουμε το δεῖ πέντε φορές.

Πέρα από το δεῖ ο Πλούταρχος στο *corpus* των *Ἠθικῶν* χρησιμοποίησε και κάποια ἄλλα απρόσωπα ρήματα σε πιο περιορισμένη, όμως, έκταση και κλίμακα, όπως είναι το *ἔξεστι*, το *προσῆκει* και το *χρή*. Στα *Πολιτικὰ παραγγέλματα* εντοπίζουμε το *προσῆκει* πέντε φορές, το *χρή* τρεις και το *ἔξεστι* μια. Στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν*, στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* και στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* βρίσκουμε το *χρή* τρεις φορές και το *προσῆκει* μια. Στα *Ἵγιεινὰ παραγγέλματα* ανιχνεύουμε το *προσῆκει* δυο φορές και το *χρή* μια. Στο *Περὶ φιλαδελφίας* το *χρή* απαντά τρεις φορές, ενώ το *προσῆκει* δυο. Στα *Γαμικὰ παραγγέλματα* εκτός από το δεῖ ο πεζογράφος επέλεξε να εντάξει και μια φορά το *προσῆκει*. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο συγγραφέας στις πραγματείες του έκανε χρήση και κάποιων απρόσωπων εκφράσεων, όπως είναι η έκφραση *ἄδικόν ἐστιν* στα *Γαμικὰ παραγγέλματα* και η *ἄξιόν ἐστι* στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν*. Στις απρόσωπες εκφράσεις, όμως ο φιλόσοφος έδειχνε μικρότερη προτίμηση, γιατί στα έργα του εντοπίζουμε με μεγαλύτερη συχνότητα τα απρόσωπα ρήματα.

Σε ορισμένες από αυτές τις πραγματείες ο διδακτικός τόνος του Πλουτάρχου είναι πολύ ισχυρός, διότι πέρα από τα απρόσωπα ρήματα επέλεξε να χρησιμοποιήσει και ένα ακόμα υφολογικό εργαλείο της απρόσωπης σύνταξης, τα ρηματικά επίθετα σε-τέον. Αυτὸν τον συνδυασμὸ των απρόσωπων ρημάτων με τα ρηματικά επίθετα τον εντοπίζουμε στα *Πολιτικὰ παραγγέλματα*, στα *Ἵγιεινὰ παραγγέλματα*, στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν* και στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου*. Σε μερικά, όμως, από αυτά τα έργα υπάρχει μια διαφοροποίηση αναφορικά με το προβάδισμα, καθώς στα *Ἵγιεινὰ παραγγέλματα* τα ρηματικά επίθετα σε-τέον υπερτεροῦν έναντι των απρόσωπων ρημάτων.

Ο Πλούταρχος, λοιπόν, έδειξε σαφή προτίμηση στα απρόσωπα ρήματα και κυρίως στο δεῖ, διότι μέσα από αυτήν την υφολογική του επιλογή ήθελε να παροτρύνει τους αναγνώστες του να υλοποιήσουν τις ηθικές του επιταγές. Αυτές οι παραινέσεις

του χαιρώνειου συγγραφέα είναι διαχρονικές και συνδέονται με πολλούς τομείς του ανθρωπίνου βίου, όπως με τον κόσμο της πολιτικής, του γάμου, της φιλίας και της υγείας. Με αυτήν την προπολογία του ο πεζογράφος προσπάθησε ακόμα να κομίσει και κάποιες συμβουλές για να καταπολεμήσουν οι αναγνώστες του και ορισμένα ελαττώματα του χαρακτήρα τους, όπως είναι η φλυαρία και η υπερβολική ντροπαλοσύνη, αλλά και για να τους βοηθήσει να διασφαλίσουν την ψυχική τους γαλήνη, καθώς και να διατηρήσουν καλές σχέσεις με τα αδέρφια τους. Κάποιες άλλες διδαχές του φιλοσόφου έχουν εκπαιδευτικό άρωμα, γιατί συνδέονται με την ορθή ανάγνωση των ποιημάτων και τη σωστή παρακολούθηση των φιλοσοφικών διαλέξεων. Ο Πλούταρχος προσέφερε και μερικές νουθεσίες στους αναγνώστες του για τη διαχείριση της ανθρώπινης απώλειας, αλλά και για την αποφυγή του δανεισμού.

Με αυτά τα «πρέπει» ο Πλούταρχος προσπάθησε να βρεθεί σε έναν αιώνιο διάλογο με τους αναγνώστες του και να τους προσφέρει χρήσιμες συμβουλές, οι οποίες θα αποτελέσουν για αυτούς έναν πολύτιμο οδηγό για τον βίο τους. Αρκετές από αυτές τις νουθεσίες, μάλιστα, ο πεζογράφος τις απευθύνει στους νέους, διότι αυτοί αποτελούν ένα εύπλαστο υλικό, το οποίο, αν διαμορφωθεί κατάλληλα, θα μπορέσει να συμβάλει στην κοινωνική και ηθική ευμάρεια.

2. ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ ΣΕ -ΤΕΟΝ

Ο Πλούταρχος μέσα από το συγγραφικό του έργο προσπάθησε να βρεθεί σε έναν αιώνιο διάλογο με τους αναγνώστες του, ώστε να τους μεταλαμπαδεύσει χρήσιμες συμβουλές, οι οποίες θα αποτελέσουν πολύτιμο εφόδιο για τον βίο τους. Προκειμένου να υλοποιήσει τους συγκεκριμένους στόχους του επέλεξε τα κατάλληλα λεκτικά και υφολογικά εργαλεία. Ένα από αυτά ήταν και η δημιουργία διάφορων ρηματικών επιθέτων, τα οποία υπογραμμίζουν τον διδακτικό τόνο της γραφής του.

2.1 ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΑ

Το ρηματικό επίθετο *προφιλοσοφητέον* (πρέπει κανείς να αρχίσει να φιλοσοφεί εντρυφώντας σε κάτι) απαντά στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* (15F-16A): «ὄθεν οὐ φευκτέον ἐστὶ τὰ ποιήματα τοῖς φιλοσοφεῖν μέλλουσιν, ἀλλὰ προφιλοσοφητέον τοῖς ποιήμασιν ἐθιζομένους ἐν τῷ τέρποντι τὸ χρήσιμον ζητεῖν καὶ ἀγαπᾶν». Μέσα από αυτήν του τη δημιουργία ο Πλούταρχος προσπάθησε να υπογραμμίσει ότι μπορεί να ξεκινήσει κάποιος να φιλοσοφεί μελετώντας ποίηση. Η τοποθέτηση της πρόθεσης *πρό* ως πρώτο γλωσσικό ένδυμα της συγκεκριμένης λέξης ήταν καίρια, διότι έτσι ο συγγραφέας τονίζει ότι προτού εισέλθει κανείς στον φιλοσοφικό κόσμο πρέπει να επιδοθεί στη σπουδή κάποιου άλλου αντικειμένου. Αξιοσημείωτο είναι ότι σε αυτό το χωρίο ο πεζογράφος ενέταξε και ένα άλλο ρηματικό επίθετο, το *φευκτέον* (αυτός τον οποίο πρέπει κανείς να αποφεύγει/αυτός που πρέπει να αποφεύγεται), το οποίο φρόντισε να συνοδεύσει με την άρνηση *οὐ*, ώστε να επισημάνει ότι καλό είναι να μην απομακρύνονται από τον χώρο της ποίησης όσοι επιθυμούν να γίνουν φιλόσοφοι. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον βιογράφο η ανάγνωση και η διδασχία των ποιητικών κειμένων, όταν γίνεται με τον κατάλληλο τρόπο, μπορεί να αποτελέσει ένα προπαρασκευαστικό στάδιο για την καλύτερη διείσδυση και εισαγωγή στον χώρο της φιλοσοφίας.

Στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* ο Πλούταρχος ενέταξε αρκετές παραινέσεις, οι οποίες έχουν ως κύριο στόχο τους να βοηθήσουν το αναγνωστικό κοινό να διασφαλίσει την υγεία του, το πιο πολύτιμο αγαθό, καθώς και σημαντικές νουθεσίες για υποδειγματική συμπεριφορά κατά τη διάρκεια κοινωνικών περιστάσεων. Σύμφωνα με

τον φιλόσοφο, όταν οι άνθρωποι παρευρίσκονται σε διάφορες συνεστιάσεις, πρέπει να διέπονται από αυτοσυγκράτηση παραμένοντας έτσι πιστοί στην αρχή του μέτρου. Για να μπορέσει ο συγγραφέας να ενισχύσει την αξιοπιστία των λεγομένων του και να καταστήσει πιο πιστευτή τη συγκεκριμένη του άποψη κόμισε ένα παράδειγμα, το οποίο σχετίζεται με τον Φίλιππο Β²⁶², βασιλιά της Μακεδονίας και πατέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου (123F-124A): «ἴν' οὖν μὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ, ὡς φασι, πλησμονή τις ἐπὶ πλησμονῇ καὶ ἄκρατος ἐπ' ἄκράτῳ γένηται, τὸ παιχθὲν ἀστείως ὑπὸ Φιλίππου μετὰ σπουδῆς μιμητέον· ἦν δὲ τοιοῦτον. ἄνθρωπος αὐτὸν ἐπὶ χώρας ὡς σὺν ὀλίγοις ὄντα δειπνήσαι παρεκάλεσεν, εἶθ' ὀρῶν πολλοὺς ἄγοντα παρεσκευασμένων οὐ πολλῶν ἐταράττετο. συναισθόμενος οὖν ὁ Φίλιππος ὑπέπεμπε τῶν φίλων ἐκάστῳ κελεύων πλακοῦντι καταλιπεῖν χώραν, οἱ δὲ πειθόμενοι καὶ προσδοκῶντες ἐφείδοντο τῶν παρακειμένων. ἤρκεσεν οὖν ἅπασιν τὸ δεῖπνον. οὕτω δὴ προπαρασκευαστέον αὐτοὺς τῶν ἀναγκαίων συμπεριφορῶν, καὶ ὄψῳ καὶ πέμματι καὶ νῆ Δία μέθη χώραν φυλάττοντας ἐν τῷ σώματι, καὶ πρόσφατον ἐπὶ ταῦτα <καὶ> βουλομένην τὴν ὄρεξιν ἄγοντας».

Στο προαναφερθέν χωρίο πληροφορούμαστε ότι ο Φίλιππος είχε παρευρεθεί σε ένα δείπνο, στο οποίο ο οικοδεσπότης δεν είχε υπολογίσει το γεγονός ότι τη συνοδεία του βασιλιά θα συναρτίζαν πολλά άτομα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να περιέλθει ο ίδιος σε δύσκολη θέση, διότι δεν είχε προετοιμάσει την αντίστοιχη ποσότητα φαγητού. Τότε ο πατέρας του Μεγάλου Αλεξάνδρου συμβούλεψε τα μέλη της ομάδας του να φάνε με φειδώ, ώστε να μη φέρει σε αμηχανία τον άνθρωπο που τον είχε προσκαλέσει. Οι συνεργάτες του τον υπάκουσαν και έτσι επιτεύχθηκε ο στόχος του.

Τον διδακτικό τόνο του Πλουτάρχου σε αυτό το απόσπασμα υπογραμμίζουν δυο ρηματικά επίθετα, το *μιμητέον* και το *προπαρασκευαστέον*. Το πρώτο ο πεζογράφος το τοποθέτησε στο κείμενό του λίγο πριν την έναρξη της αφήγησης της ιστορίας με πρωταγωνιστή τον Φίλιππο, για να καλέσει τους αναγνώστες να μιμηθούν το παράδειγμα του μακεδόνα βασιλιά. Το *προπαρασκευαστέον* το ενέταξε ύστερα από την παρουσίαση με λεπτομέρειες του συμβάντος από τον καθημερινό βίο του Φιλίππου, προκειμένου να τονίσει ότι οι άνθρωποι θα πρέπει να ακολουθήσουν την τακτική του πατέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, όταν βρεθούν προσκεκλημένοι σε ένα δείπνο ή σε μια εκδήλωση, κάτι άλλωστε που υπογραμμίζεται και με το τροπικό επίρρημα *οὕτω*.

---

²⁶² Αυτήν την ιστορία με τον βασιλιά Φίλιππο ο Πλούταρχος την αναφέρει και στα *Συμποσιακά* (707B).

Αξίζει να σημειώσουμε ότι το *προπαρασκευαστέον* αποτελεί προϊόν του λεξικού εργαστήριου του φιλοσόφου και λαμβάνει την έννοια «πρέπει κανείς να προετοιμάσει προηγουμένως». Με τη συγκεκριμένη γλωσσική του δημιουργία ο συγγραφέας προσπάθησε να σημειώσει ότι οι άνθρωποι εν όψει κοινωνικών διοργανώσεων οφείλουν να προετοιμάζονται από πριν, ώστε κατά τη διάρκειά τους να παραμένουν εγκρατείς και νήδυμοι.

Μια άλλη σημαντική θέση του Πλουτάρχου, σε αυτό το κείμενο που καταγίνεται με το ζήτημα της υγείας, είναι ότι το σώμα δεν πρέπει να υποτάσσεται στις επιθυμίες της ψυχής, όταν αυτές το συμπαρασύρουν προς τις ηδονές. Συνακόλουθα και ο ανθρώπινος οργανισμός καλό είναι να αποφεύγει παράξενες τροφές, τις οποίες τον ωθεί να καταναλώσει η ψυχή, διότι αυτό αντιβαίνει στους κανόνες της φύσης (125C-D): «ήκιστα δὲ ψυχῆς ἐπιθυμία σῶμα πρὸς ἡδονὰς κινητέον· ἡ γὰρ ἀρχὴ παρὰ φύσιν γίγνεται. καὶ καθάπερ αἱ τῶν μασχαλῶν ψηλαφήσεις οὐκ ἴδιον οὐδὲ πρᾶον οὐδ' ἴλεων γέλωτα τῇ ψυχῇ παρέχουσιν ἀλλ' εὐκότα σπασμῶ καὶ χαλεπόν, οὕτω πάλιν ὅσας τὸ σῶμα νυττόμενον ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἡδονὰς ἴσχει καὶ ταραττόμενον, ἐκστατικά καὶ ταρακτικά αὐταὶ καὶ ἀλλότρια τῆς φύσεώς εἰσιν. ὅταν οὖν τι τῶν σπανίων ἀπολαυμάτων ἢ ἐνδόξων παραγένηται, φιλοτιμητέον ταῖς ἀποσχέσεσι μᾶλλον ἢ ταῖς ἀπολαύσεσι, μεμνημένους ὅτι καθάπερ ὁ Σιμωνίδης ἔλεγε μηδέποτ' αὐτῶ μεταμελήσαι σιγήσαντι, φθεγξαμένῳ δὲ πολλάκις, οὕτως ἡμῖν οὐτ' ὄψον παρωσαμένοις μετεμέλησεν οὐθ' ὕδωρ ἀντὶ Φαλερίνου πιούσιν. ἀλλὰ τοῦναντίον οὐ μόνον οὐ προσβιαστέον ἐστὶ τὴν φύσιν, ἀλλὰ κἂν δεομένη προσφέρηται τι τῶν τοιούτων, ἐπὶ τὰ λιτὰ καὶ συνήθη πολλάκις ἀποτρεπτέον ἔθους ἔνεκα καὶ μελέτης τὴν ὄρεξιν».

Στο προαναφερθέν απόσπασμα την έντονη διάθεση του Πλουτάρχου για διδασχὴ και νουθεσία πιστοποιούμε μέσα από τη χρήση τεσσάρων ρηματικών επιθέτων: *ἀποτρεπτέον*, *κινητέον*, *προσβιαστέον* και *φιλοτιμητέον*. Ο χαιρώνειος συγγραφέας πρώτο ενέταξε στο κείμενό του το *κινητέον* (αυτός που πρέπει να κινηθεί ἢ να μεταβληθεί), ὡστε να τονίσει ὅτι το σώμα δεν πρέπει να υπακούει σε ατυχεῖς επιταγές της ψυχῆς και να βαδίζει με αυτόν τον τρόπο προς τις ηδονές. Ακολουθεῖ το *φιλοτιμητέον* (πρέπει κανείς να προσπαθεῖ να διακριθεῖ) για να επισημάνει ὁ φιλόσοφος ὅτι καλό είναι ὁ ἄνθρωπος να αισθάνονται μεγαλύτερη τέρψη και υπερηφάνεια, ὅταν απωθούν εξεζητημένες τροφές, παρά ὅταν αποφασίζουν να τις γευτοῦν. Αξίζει να σημειώσουμε ὅτι το λεκτικό σύνολο της σύγκρισης *ταῖς ἀποσχέσεσι μᾶλλον ἢ ταῖς ἀπολαύσεσι* ἔχει τοποθετηθεῖ για λόγους επιτονισμού, καθώς ὁ πεζογράφος θέλησε να

υπογραμμίζει ότι ο πρώτος όρος *ταῖς ἀποσχέσεσι* αποτελεί την καλύτερη επιλογή σε περίπτωση που δελεαστεί κάποιος να φάει κάτι σπάνιο.

Το *προσβιαστέον* αποτελεί γλωσσικό δημιούργημα του Πλούταρχου και λαμβάνει τη σημασία «πρέπει κανείς να εξαναγκάσει». Τη λέξη αυτήν ο φιλόσοφος την κατασκεύασε έχοντας ως κύριο στόχο του να τονίσει ότι η ανθρώπινη φύση δεν πρέπει να δέχεται βία ή πιέσεις, όπως δηλώνει και το δεύτερο συνθετικό της, το *βιάζω*, για να καταναλώσει τρόφιμα, τα οποία δεν ανήκουν στο σύνηθες διατροφικό της πρόγραμμα. Προκειμένου, κιόλας, ο Πλούταρχος να καταστήσει πιο σαφές το νόημα, το οποίο ήθελε να μεταλαμπαδεύσει στους αναγνώστες, συνόδευσε τον συγκεκριμένο όρο με την άρνηση *οὐ*. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ένα άλλο στοιχείο που ενισχύει την πρόθεση του πεζογράφου για έμφαση είναι και η επιδοτική σύνδεση *οὐ μόνον - ἀλλὰ καὶ*. Το ρηματικό επίθετο *ἀποτρεπτέον* (αυτός που πρέπει να εκτραπεί) ο βιογράφος το τοποθέτησε τελευταίο για να αναφέρει ότι οι άνθρωποι καλό είναι να αποφεύγουν ασυνήθιστα φαγώσιμα. Σύμφωνα με τον συγγραφέα ο πληθυσμός οφείλει να επιλέγει τον απλό τρόπο διατροφής, κάτι που υπογραμμίζει και με το ζεύγος συνωνύμων *λιτὰ καὶ συνήθη*.

Σε αυτήν την ιατρική του πραγματεία ο Πλούταρχος επισημαίνει στους αναγνώστες ότι δεν πρέπει να παραβλέπουν τα προειδοποιητικά σημάδια των ασθενειών, διότι η αγνόησή τους ελλοχεύει κινδύνους για την υγεία τους (127D): «μάλιστα δὲ προφυλακτέον ἐν ταῖς προπαθείαις καὶ προαισθήσεσιν. οὐ γὰρ ἅπασαι κατὰ τὸν Ἡσίοδον ἐπιφοιτῶσιν αἱ νόσοι ‘σιγῇ, ἐπεὶ φωνὴν ἐξείλετο μητίετα Ζεὺς’, ἀλλ’ αἱ πλεῖσται καθάπερ προαγγέλους καὶ προδρόμους καὶ κήρυκας ἔχουσιν ἀπειρίας καὶ δυσκινησίας». Το ρηματικό επίθετο *προφυλακτέον* (πρέπει κανείς να προφυλαχθεί) ο πεζογράφος το κατασκεύασε, για να τονίσει ότι οι άνθρωποι οφείλουν να παρακολουθούν τα πρωταρχικά συμπτώματα των νόσων και να παίρνουν τις προαπαιτούμενες προφυλάξεις, ώστε με αυτόν τον τρόπο να προλαβαίνουν περαιτέρω επιδείνωση της υγείας τους. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο φιλόσοφος για να δώσει έμφαση στα λεγόμενά του έκανε χρήση τριών ομάδων με συνώνυμες λέξεις: *προπαθείαις καὶ προαισθήσεσιν, προαγγέλους καὶ προδρόμους καὶ κήρυκας καὶ ἀπειρίας καὶ δυσκινησίας*.

Ένα άλλο ἄπαξ λεγόμενον, που απαντά στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα*, είναι το *διαμηχανητέον*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «πρέπει κάποιος να δοκιμάσει με κάθε μέσο» (131D-F): «ἐπὶ δὲ τροφὴν παραγενομένοις, ἂν μὲν ἤ τι τῶν πρόσθεν ὄφελος

λόγων οἷς τὰς ὀρέξεις κηλοῦμεν καὶ καταπραΰνομεν, ἄλλο τι χρὴ παραινεῖν τῶν ἐφεξῆς· ἂν δ' ὥσπερ ἐκ δεσμῶν λελυμένη χαλεπὸν ἦ χρῆσθαι καὶ φιλονεικεῖν πρὸς γαστέρα ὧτα μὴ ἔχουσιν, ὡς ἔλεγε Κάτων, διαμηχανητέον τῇ ποιότητι τῆς τροφῆς ἐλαφρότερον ποιεῖν τὸ πλῆθος. καὶ τὰ μὲν στερεὰ καὶ πολύτροφα τῶν σιτίων, οἷον τὰ κρεῶδη καὶ τυρώδη καὶ σύκων τὰ ξηρὰ καὶ ὠν τὰ ἐφθά, προσφέρεσθαι πεφυλαγμένως ἀπτόμενον (ἔργον γὰρ ἀεὶ παραιτεῖσθαι), τοῖς δὲ λεπτοῖς ἐμφύεσθαι καὶ κούφοις, οἷα τὰ πολλὰ τῶν λαχάνων καὶ τὰ πτηνὰ καὶ τῶν ἰχθύων οἱ μὴ πίονες. ἔστι γὰρ τὰ τοιαῦτα προσφερόμενον καὶ χαρίζεσθαι ταῖς ὀρέξεσι καὶ τὸ σῶμα μὴ πιέζειν. μάλιστα δὲ τὰς ἀπὸ κρεῶν φοβητέον ἀπεψίας· καὶ γὰρ εὐθύς σφόδρα καὶ βαρύνουσι, καὶ λείψανον εἰσαυθις πονηρὸν ἀπ' αὐτῶν παραμένει». Με το παρὸν γλωσσικό του δημιούργημα ο Πλούταρχος θέλησε να τονίσει ὅτι πρέπει να μηχανευτούμε κάποιους τρόπους, ὥστε μέσα ἀπὸ τὴν ποιότητα τῆς τροφῆς να καταστήσουμε τὴν ποσότητά τῆς πιο ελαφριά. Πέρα ἀπὸ αὐτὸ το ρηματικὸ επίθετο ο πεζογράφος χρησιμοποίησε καὶ ἓνα ἄλλο, το φοβητέον (πρέπει κανεὶς να φοβάται), προκειμένου να ἐπισημάνει ὅτι καλὸ εἶναι να προβαίνουμε σε λελογισμένη χρῆση κρέατος, για να ἀποφύγουμε τὴ δυσπεψία. Αξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι τον παραινετικὸ τόνο του συγγραφέα υπογραμμίζει καὶ το ἀπρόσωπο ρῆμα *χρη*²⁶³ καθὼς καὶ το υποκείμενό του, το τελικὸ ἀπαρέμφατο *παραινεῖν*.

Στο *Εἰ πρεσβυτέρω πολιτευτέον* εντοπίζουμε το ρηματικὸ επίθετο *κατασβεστέον*, το οποίο ἀποτελεῖ κατασκευάσμα του φιλοσόφου καὶ λαμβάνει τὴν ἔννοια «πρέπει κανεὶς να σβῆσει» (787F): «εἰ δέ τι καὶ περίεστι φθόνου λείψανον ἢ φιλονεικίας πρὸς τοὺς γέροντας ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀγῶνων, κατασβεστέον τοῦτο τῇ δυνάμει μᾶλλον ἢ δοτέον τὰ νῶτα, γυμνοὺς καὶ ἀόπλους ἀπίοντας· οὐ γὰρ οὕτως ἀγωνιζομένοις φθονοῦντες ὡς ἀπειταμένοις καταφρονήσαντες ἐπιτίθενται». Εἰδὼ ο Πλούταρχος ἀναφέρει ὅτι οἱ πρεσβύτεροι πολιτικοὶ οφείλουν να παραμείνουν ἐνεργοὶ καὶ να μὴ εγκαταλείψουν τὸν πολιτικὸ στίβο, ὥστε με αὐτὸν τὸν τρόπο να ἐξαλείψουν το παραμικρὸ ψῆγμα φθόνου ἢ ἀντιζηλίας, σύμφωνα καὶ με το ζεύγος συνωνύμων *φθόνου* καὶ *φιλονεικίας*, που πιθανόν να ὑπάρχει ἐναντίον τους. Με το σχῆμα σύγκρισης *κατασβεστέον τοῦτο τῇ δυνάμει μᾶλλον ἢ δοτέον* ο συγγραφέας θέλει να ἀναδείξει ὅτι ο πρῶτος ὀρος, το *κατασβεστέον*, ἀποτελεῖ τὴν καλύτερη ἐπιλογή που μποροῦν να λάβουν οἱ μεγαλύτεροι σε ἡλικία πολιτικοὶ ἀπὸ τὸν δεύτερο, το ρηματικὸ επίθετο *δοτέον* (πρέπει κάποιος να δώσει ἢ να παραχωρήσει), ο οποίος εἶναι ἀπορριπτέος ἀπὸ τὸν

²⁶³ Βλ. καὶ το κεφάλαιο: «*Ἀπρόσωπα Ρήματα*» σελ. 187.

πεζογράφο και ισοδυναμεί με την παραίτηση και τη λιποταξία από τον χώρο της πολιτικής.

Θα παραμείνουμε στην ομάδα των πολιτικών έργων του Πλουτάρχου και πιο συγκεκριμένα στα *Πολιτικά παραγγέλματα*. Μια βασική θέση που ανέπτυξε ο πεζογράφος, σε αυτήν του την πραγματεία, είναι ότι η ευγενής άμιλλα, η επιδίωξη της νίκης με θεμιτά μέσα, πέρα από τον αθλητικό χώρο, καλό είναι να εφαρμοστεί και στον πολιτικό (817D): «σπουδῆ μέντοι καὶ προνοία περὶ τὰ κοινὰ καὶ φροντίδι πρὸς ἅπασαν ἀρχὴν ἀεὶ διαμιλλητέον, ἂν μὲν ὧσι χαρίεντες, αὐτὸν ὑφηγούμενον ἂ δεῖ²⁶⁴ καὶ φράζοντα καὶ διδόντα χρῆσθαι τοῖς βεβουλευμένοις ὀρθῶς καὶ τὸ κοινὸν εὐδοκιμεῖν ὠφελούοντας». Το ρηματικό επίθετο *διαμιλλητέον* (πρέπει κάποιος να αγωνιστεί) αποτελεί προϊόν του γλωσσικού εργαστηρίου του φιλοσόφου και χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι οι πολιτικοί πρέπει να συναγωνίζονται με τους υπόλοιπους άρχοντες ως προς την επιμέλεια, την πρόνοια και τη φροντίδα, κάτι το οποίο αναδεικνύεται και μέσα από την ομάδα συνώνυμων λέξεων: *σπουδῆ* και *προνοία* και *φροντίδι*. Η τήρηση και η εφαρμογή του *εὖ ἀγωνίζεσθαι* στον πολιτικό στίβο αποτελεί για τον συγγραφέα μια βασική και θεμελιώδη αρχή, η οποία μπορεί να λειτουργήσει ευεργετικά για το κοινωνικό σύνολο.

Σε αυτό το έργο ο Πλούταρχος θίγει και το ζήτημα του ταυτόχρονου εξανδραποδισμού που μπορεί να υποστεί τόσο το πλήθος όσο και οι πολιτικοί, ύστερα από τη διαδικασία απόδοσης παροχών (821F-822B): «εὖ μὲν οὖν ὁ πρότως εἰπὼν καταλυθῆναι δῆμον ὑπὸ τοῦ πρώτου δεκάσαντος συνειδεν, ὅτι τὴν ἰσχὺν ἀποβάλλουσιν οἱ πολλοὶ τοῦ λαμβάνειν ἥττονες γενόμενοι· δεῖ δὲ καὶ τοὺς δεκάζοντας οἴεσθαι καταλύειν ἑαυτούς, ὅταν ἀναλωμάτων μεγάλων ὠνούμενοι τὴν δόξαν ἰσχυροὺς ποιῶσι καὶ θρασεῖς τοὺς πολλοὺς, ὡς μέγα τι καὶ δοῦναι καὶ ἀφελέσθαι κυρίους ὄντας. οὐ μὴν διὰ τοῦτο μικρολογητέον ἐν τοῖς νενομισμένοις φιλοτιμήμασι, τῶν πραγμάτων εὐπορίαν παρεχόντων· ὡς μᾶλλον οἱ πολλοὶ μὴ μεταδιδόντα τῶν ἰδίων πλούσιον ἢ πένητα τῶν δημοσίων κλέπτοντα δι' ἔχθους ἔχουσιν, ὑπεροψίαν τοῦτο καὶ περιφρόνησιν αὐτῶν ἐκεῖνο δ' ἀνάγκην ἡγούμενοι». Το απρόσωπο ρήμα *δεῖ*²⁶⁵ καθώς

---

²⁶⁴ Ο Πλούταρχος από το κόσμο των απρόσωπων ρημάτων έδειξε μεγαλύτερη προτίμηση στο απρόσωπο ρήμα *δεῖ*, καθώς πρωταγωνιστεί στη συντριπτική πλειοψηφία των παραινέσεών του. Περισσότερες πληροφορίες γι' αυτήν την υφολογική προτίμηση του πεζογράφου υπάρχουν στο κεφάλαιο: «*Απρόσωπα Ρήματα*».

²⁶⁵ Βλ. και το κεφάλαιο: «*Απρόσωπα Ρήματα*» σελ. 170.

και το υποκειμένο του, το τελικό απαρέμφατο *οἶσθαι*, ο συγγραφέας τα χρησιμοποίησε στην πραγματεία του προκειμένου να επισημάνει στους ανθρώπους, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στον πολιτικό χώρο, να μην προβαίνουν σε υπερβολικές παραχωρήσεις προς τους πολίτες, διότι υπάρχει κίνδυνος να ζημιώσουν τον εαυτό τους. Αυτό, όμως, δεν καθιστά απορριπτέα την απόδοση προσφορών, σε περίπτωση ευμάρειας του κράτους, κάτι που αναδεικνύει και τονίζει ο πεζογράφος με το ρηματικό επίθετο *μικρολογητέον* (πρέπει κανείς να είναι μικροπρεπής ή τσιγκούνης), το οποίο αποτελεί γλωσσικό δημιούργημά του και το συνόδευσε με την άρνηση *οὐ*, ώστε να ανταποκριθεί στο νοηματικό πλαίσιο του κειμένου.

Ένα άλλο προϊόν του γλωσσικού παρασκευαστηρίου του Πλουτάρχου, που απαντά στα *Πολιτικά παραγγέλματα*, αποτελεί το ρηματικό επίθετο *διακοπτέον*, το οποίο λαμβάνει την έννοια «πρέπει κανείς να κόψει ή να περικόψει» (819A-B): «τούτῳ δὴ τῷ τρόπῳ καὶ πρεσβείας διακοπτέον ἀκαίρους, συγκαταλέγοντα πολλοὺς τῶν ἀνεπιτηδείως ἐχόντων, καὶ κατασκευὰς ἀχρήστους, κελεύοντα συνεισφέρειν, καὶ δίκας ἀπρεπεῖς, ἀξιοῦντα συμπαρεῖναι καὶ συναποδημεῖν». Ο φιλόσοφος οδηγήθηκε στη λεξιπλασία του συγκεκριμένου όρου προκειμένου να τονίσει ότι οι πολιτικοί πρέπει να παρακάμπτουν ορισμένα θέματα, όπως είναι η πραγματοποίηση διπλωματικών αποστολών, οι οποίες δεν χρήζουν ιδιαίτερης ανάγκης και συναποτελούνται από ακατάλληλα άτομα. Απορριπτέα αρμόζει να είναι, σύμφωνα με τον πεζογράφο, και η υλοποίηση περιττών δημοσίων έργων, τα έσοδα των οποίων προέρχονται από τις χρηματικές συνεισφορές των πολιτών, καθώς και η διεξαγωγή απρεπών δικών και μετοικήσεων.

Στο *Ότι οὐδὲ ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον*, όπου ο Πλούταρχος ασκεί κριτική σε βασικά σημεία της φιλοσοφίας των Επικούρειων, απαντά το πολυσύνθετο *ἄπαξ λεγόμενον προσεμφορητέον*, το οποίο λαμβάνει τη σημασία «πρέπει κανείς να προσθέσει επιπλέον» (1104B): «ὥστε καὶ προσεμφορητέον ἐκείνοις τῆς δεισιδαιμονίας καὶ κινητέον ἐπ' αὐτοὺς ἅμα τὰ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς δείματα καὶ χάσματα καὶ φόβους καὶ ὑπονοίας, εἰ μέλλουσιν ἐκπλαγέντες ὑπὸ τούτων ἐπιεικέστερον ἔχειν καὶ πραότερον. λυσιτελεῖ γὰρ αὐτοῖς τὰ μετὰ τὸν θάνατον φοβούμενοις μὴ ἀδικεῖν ἢ ἀδικοῦσιν ἐπισφαλῶς ἐν τῷ βίῳ διάγειν καὶ περιφόβως». Εδώ ο χαιρώνειος φιλόσοφος παρουσιάζει τον Θέονα, ένα βασικό συνομιλητή σε αυτό το διαλογικό έργο, να προβάλλει μια βασική θέση της θεωρίας του Επικούρου σύμφωνα με την οποία οι χαιρέκακοι άνθρωποι αποφεύγουν να αδικούν, επειδή ελλοχεύει μέσα τους ο φόβος της

τιμωρίας. Ο πεζογράφος ενέταξε το ρηματικό επίθετο *προσεμφορητέον*²⁶⁶ εντός της επιχειρηματολογίας του συγκεκριμένου πρωταγωνιστή και μέσα σε ένα κλίμα ειρωνείας, για να επισημάνει ότι ορισμένοι μπορούν να πυροδοτήσουν τον τρόπο κάποιων κακόβουλων ατόμων μέσα από την τροφοδότησή τους με διάφορες δεισιδαιμονίες.

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Πλούταρχος μπροστά από τη λέξη *προσεμφορητέον* τοποθέτησε τον συμπλεκτικό σύνδεσμο *καί*, που στην προκειμένη περίπτωση λειτουργεί ως προσθετικός, ώστε και αυτός με τη σειρά του να υπηρετήσει τις συγγραφικές του σκοπιμότητες. Το *κινητέον* είναι ένα άλλο ρηματικό επίθετο, το οποίο χρησιμοποίησε ο πεζογράφος προκειμένου να αναφερθεί στη διαδικασία της εκκίνησης συναισθημάτων άγχους και ανησυχίας σε κακεντρεχείς πολίτες. Με το πολυσύνδετο σχήμα *δείματα καὶ χάσματα καὶ φόβους καὶ ὑπονοίας* ο συγγραφέας αναδεικνύει και παρουσιάζει τις διάφορες ψυχικές καταστάσεις, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν τους πονηρούς ανθρώπους προς μια τάση νομιμοφροσύνης και συμμόρφωσης προς τους κανόνες.

Μια άλλη πραγματεία, όπου ο Πλούταρχος ασκεί πολεμική σε βασικά σημεία της θεωρίας του Επίκουρου, είναι το *Πρὸς Κωλώτην*. Ο Κωλώτης ανήκε στην ομάδα των Επικούρειων και είχε συγγράψει, όπως πληροφορούμαστε και από το κείμενο του πεζογράφου, ένα έργο στο οποίο ασκούσε οξεία κριτική σε διακεκριμένους φιλοσόφους (1107E): «Κωλώτης, ὃν Ἐπίκουρος εἰώθει Κωλωταρᾶν ὑποκορίζεσθαι καὶ Κωλωτᾶριον, ὃ Σατορνῖνε, βιβλίον ἐξέδωκεν ἐπιγράψας ἑπεὶ κατὰ τὰ τῶν ἄλλων φιλοσόφων δόγματα οὐδὲ ζῆν ἔστιν». Ο πρώτος που έθεσε στο στόχαστρό του και στο επίκεντρο της κριτικής του ήταν ο Δημόκριτος. Ενώ, λοιπόν, ο Κωλώτης και το ρεύμα όπου ανήκε ασπάζονταν τις ίδιες πρώτες αρχές με τον ατομικό φιλόσοφο δεν φαίνεται να αποδέχονταν τα συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτές και κυρίως ότι οι ποιότητες των πραγμάτων, τις οποίες αντιλαμβανόμαστε υποβοηθούμενοι από τις αισθήσεις, είναι κίβδηλες και αποτελούν προϊόν σύμβασης (1111B): «ἀρνεῖσθαι δὲ

---

²⁶⁶ Για τη δημιουργία του συγκεκριμένου ρηματικού επιθέτου ο Πλούταρχος βασίστηκε στο ρήμα *προσεμφορέω*, το οποίο είναι δικό του *ἄπαξ λεγόμενον* και απαντά στις ακόλουθες πραγματείες των *Ἠθικῶν*: *Περὶ δεισιδαιμονίας* (168A): «ἀλλ' εἰ καὶ μικρότατον αὐτῷ κακόν τι συμπεπτακός ἐστιν, ἄλλα κάθηται πάθη χαλεπὰ καὶ μεγάλα καὶ δυσανάλλακτα τῇ λύπῃ προσοικοδομῶν, καὶ προσεμφορῶν αὐτῷ δείματα καὶ φόβους καὶ ὑπονοίας καὶ ταραχάς, παντὶ θρήνῳ καὶ παντὶ στεναγμῷ καθαπτόμενος» και *Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινέειν ἀνεπιφθόνως* (547C): «ὅπερ οἱ πολλοὶ ποιοῦσιν, ὑπομιμνήσκοντες αὐτοὶ καὶ προσεμφοροῦντες ἄλλας τινὰς πράξεις καὶ ἀνδραγαθίας».

συνορῶντα τὴν ἀτοπίαν ἀναισχυντότατον· ὁ Ἐπίκουρόν φησιν ἀρχὰς μὲν ὑποτίθεσθαι τὰς αὐτάς, οὐ λέγειν δὲ ‘νόμῳ χροίην καὶ γλυκὸν καὶ λευκόν’ καὶ τὰς ἄλλας ποιότητας».

Σύμφωνα με τον Πλούταρχο η αντιφατικότητα των Επικούρειων μπορεί να οδηγήσει την έρευνα σε αδιέξοδο και παραλογισμούς. Για να καταστήσει πιο σαφή τη γνώμη του κόμισε ένα απόφθεγμα (1111C): «ἐν δὲ τῷ λόγῳ μάλιστα δεῖ τοῦ σοφοῦ τούτου μνημονεύειν ἀποφθέγματος ‘ὧν αἱ ἀρχαὶ οὐκ ἀναγκαῖαι, τὰ τέλη ἀναγκαῖα’». Με βάση το συγκεκριμένο ρητό ο βιογράφος εικάζει ότι, αν παραγκωνίσουμε τη θεμελιώδη θέση του Δημόκριτου, ότι η αρχή όλων των πραγμάτων είναι τα άτομα, αυτό θα έχει αρνητικά αποτελέσματα. Ο πεζογράφος, λοιπόν, την πολυσύνθετη δημιουργία του *προσεκποτέον*, η οποία λαμβάνει τη σημασία «πρέπει κανείς να πει επιπλέον», την ενέταξε στο *Πρὸς Κωλώτην*, μέσα σε ένα κλίμα μεταφοράς, για να υπογραμμίσει ότι η αμφισβήτηση βασικών σημείων της ατομικής θεωρίας αποτελεί μια δυσάρεστη κίνηση, επειδή υπάρχει πιθανότητα να ανοίξουν νέες πύλες αναζήτησης, που είναι ικανές να οδηγήσουν σε αμφίβολης ποιότητας συμπεράσματα. Αξιοσημείωτο είναι ότι πλάι σε αυτό το ρηματικό επίθετο τοποθέτησε και ένα άλλο το *δεικτέον* (πρέπει να δείξει κανείς) προκειμένου να τονίσει ότι η απόρριψη κεντρικών απόψεων του αβδηρίτη φιλοσόφου θα στρέψει την έρευνα προς άλλες κατευθύνσεις (1111C): «οὐκ οὖν ἀναγκαῖον ὑποθέσθαι, μᾶλλον δ’ ὑφελέσθαι Δημοκρίτου, ἀτόμους εἶναι τῶν ὄλων ἀρχὰς· θεμένῳ δὲ τὸ δόγμα καὶ καλλωπισαμένῳ ταῖς πρώταις πιθανότησιν αὐτοῦ προσεκποτέον ἐστὶ τὸ δυσχερές, ἢ δεικτέον ὅπως ἅποια σώματα παντοδαπὰς ποιότητας αὐτῷ μόνῳ τῷ συνελθεῖν παρέσχεν».

Στα *Συμποσιακά* εντοπίζουμε τρία ρηματικά επίθετα, το *ἐξευλαβητέον*, το *μετοικιστέον* και το *προσπαιστέον*, τα οποία αποτελούν δημιουργήματα του Πλουτάρχου. Το πρώτο απαντά στο τρίτο βιβλίο του συγκεκριμένου έργου και μέσα στο πλαίσιο της ανάλυσης του ακόλουθου προβλήματος (653B): «Περὶ καιροῦ συνουσίας». Ο χαιρώνειος συγγραφέας υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι πρέπει να αποφεύγουν την ερωτική συνένωση, πριν από την έναρξη του θερισμού ή την επιτέλεση κάποιας θυσίας. Προκειμένου να αποδώσει λεκτικά αυτήν του την άποψη κατασκεύασε τον σύνθετο όρο *ἐξευλαβητέον*²⁶⁷, ο οποίος λαμβάνει τη σημασία «πρέπει κανείς να αποφεύγει» (655D): «ἤμῖν δὲ που νόμῳ πόλεως συνεπομένοις ἐξευλαβητέον ἐστὶν εἰς † θέρος ἐμβαλεῖν καὶ κατάρχεσθαι θυσιῶν, ὀλίγον ἔμπροσθεν

²⁶⁷ Αξίζει να σημειώσουμε ότι για τον όρο *ἐξευλαβητέον* δεν υπάρχει κάποια λεξικογραφική καταχώρηση, η ύπαρξή του ωστόσο δεν αμφισβητείται από κάποιο μελετητή.

διαπεπραγμένοις τι τοιοῦτον. ὅθεν εὖ ἔχει τὸ τὴν νύκτα καὶ τὸν ὕπνον ἐν μέσῳ θεμένους καὶ ποιήσαντας ἰκανὸν διάλειμμα καὶ διάστημα καθαρῶς αὔθις ὥσπερ ἐξ ὑπαρχῆς καὶ ‘νέα ἐφ’ ἡμέρη φρονέοντας’ κατὰ Δημόκριτον ἀνίστασθαι». Ο Πλούταρχος οδηγήθηκε στον σχηματισμό αυτού του ρηματικού επιθέτου, γιατί η προϋπάρχουσα λεξική ύλη δεν μπορούσε να τον βοηθήσει να ανταποκριθεί στις γλωσσικές και εκφραστικές του απαιτήσεις. Το ρηματικό επίθετο *εὐλαβητέον*²⁶⁸ (πρέπει κανείς να δώσει προσοχή) δεν τον κάλυπτε, διότι δεν ήθελε απλά να επισημάνει στους αναγνώστες του να προσέχουν την επιτέλεση της ερωτικής πράξης, πριν από κάποια θρησκευτικά γεγονότα ή από ορισμένες σημαντικές γεωργικές εργασίες, αλλά ήθελε να τονίσει ότι κάτι τέτοιο ήταν απαγορευτικό και γι’ αυτό τον λόγο προέβη στη λεξιπλασία του *ἐξευλαβητέον*. Πηγή έμπνευσης για τη δημιουργία του *ἐξευλαβητέον* υπήρξε η σύνθετη λέξη *ἐξευλαβέομαι*²⁶⁹ (αποφεύγω), καθώς ο πεζογράφος επέλεξε ως γλωσσική του βάση το συγκεκριμένο ρήμα για να αξιοποιήσει το πρώτο συνθετικό του μέρος, την πρόθεση *ἐκ*, επειδή με τη βοήθεια αυτής μπόρεσε να υπογραμμίσει την έννοια της απαγόρευσης.

Το ρηματικό επίθετο *μετοικιστέον* βρίσκεται στο ένατο βιβλίο των *Συμποσιακῶν* και εντός της διερεύνησης του παρακάτω προβλήματος (743C): «Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Μουσῶν ὅσα λέγεται μὴ κοινῶς». Ο Πλούταρχος υπήρξε ένας από τους συνδαιτυμόνες σε αυτό το συμπόσιο, στο οποίο οι παρευρισκόμενοι είχαν προσπαθήσει να λύσουν το προαναφερθέν θέμα. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι για τις ουράνιες υποθέσεις, επειδή η φύση τους δεν είναι τόσο πολύπλοκη, πρέπει να τεθεί αρμόδια μόνο μια Μούσα, η Ουρανία. Σε ζητήματα, όμως, που χρήζουν ιδιαίτερης ανάγκης, καλό είναι να οριστούν υπεύθυνες οι υπόλοιπες οκτώ (746B-C): «ἐγὼ μικρὸν διασιωπήσας ἔφην ὅτι ‘καὶ Πλάτων αὐτὸς ὥσπερ ἴχνησι τοῖς ὀνόμασι τῶν θεῶν ἀνευρίσκειν οἶεται τὰς δυνάμεις· καὶ ἡμεῖς ὁμοίως μὲν τιθῶμεν ἐν οὐρανῷ καὶ περὶ

²⁶⁸ Η λέξη *εὐλαβητέον* απαντά ήδη τον 5^ο αιώνα π.Χ. και οι πρώτοι, οι οποίοι κάνουν χρήση της, ήταν ο Πλάτων και ο Ιπποκράτης. Στον Πλάτωνα το ρηματικό επίθετο *εὐλαβητέον* απαντά στα ακόλουθα έργα: *Γοργίας* (480e): «τοῦτο μὲν γὰρ εὐλαβητέον», (527b): «ὡς εὐλαβητέον ἐστὶν τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι» και *Πολιτεία* (424c): «εἶδος γὰρ καινὸν μουσικῆς μεταβάλλειν εὐλαβητέον ὡς ἐν ὄλῳ κινδυνεύοντα», (608a): «ἀλλ’ εὐλαβητέον αὐτὴν ὄν τῷ ἀκροωμένῳ». Ο Ιπποκράτης χρησιμοποίησε το *εὐλαβητέον* στην πραγματεία *Περὶ Ὀδοντοφυΐας* (25.4): «τὸ δὲ μὴ οὕτως διαρρέον εὐλαβητέον».

²⁶⁹ Το ρήμα *ἐξευλαβέομαι* πρωτοαπαντά στον Αισχύλο (απόσπ. 327.21-22): «ἐξευλαβοῦ δὲ μὴ σε προσβάλῃ στόμα/ πέμφις». Αξίζει να σημειώσουμε ότι τον 5^ο αιώνα π.Χ. το *ἐξευλαβέομαι* χρησιμοποιήθηκε τέσσερις φορές από τον Πλάτωνα: *Πολιτικός* (263e): «πειραθῶμεν οὖν ἡμεῖς ἐξευλαβεῖσθαι πάνθ’ ὅποσα τοιαῦτα», *Λάχης* (199d): «καὶ περὶ θεοῦς καὶ περὶ ἀνθρώπων ἐξευλαβεῖσθαι τε τὰ δεινὰ καὶ τὰ μὴ», *Νόμοι* (905a): «ἦν πασῶν δικῶν διαφερόντως ἔταξάν τε οἱ τάξαντες χρεῶν τε ἐξευλαβεῖσθαι τὸ παράπαν», *Πολιτεία* (409c): «ὅταν μὲν ὁμοίοις ὁμιλῇ, δεινὸς φαίνεται ἐξευλαβοῦμενος» και μια από τον Ευριπίδη στην τραγωδία του *Ἀνδρομάχη* 604-605: «τοῦτο δ’ οἱ σοφοὶ βροτῶν/ ἐξευλαβοῦνται, μὴ φίλοις τεύχειν ἔριν».

τὰ οὐράνια μίαν τῶν Μουσῶν, ἢ Οὐρανία φαίνεται· καὶ εἰκὸς ἐκεῖνα μὴ πολλῆς μηδὲ ποικίλης κυβερνήσεως δεῖσθαι, μίαν ἔχοντα καὶ ἀπλῆν αἴτιον φύσιν· ὅπου δὲ πολλὰ πλημμέλεια πολλὰ δ' ἀμετρία καὶ παραβάσεις, ἐνταῦθα τὰς ὀκτὼ μετοικιστέον, ἄλλην ἄλλο κακίας καὶ ἀναρμοστίας εἶδος ἐπανορθουμένην». Ο πεζογράφος ἐπλάσε τὴ σύνθετη λέξι *μετοικιστέον* (πρέπει κανεῖς νὰ μεταφέρει) γιὰ νὰ τονίσει τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὴ σπουδαιότητα τῆς ἀνάθεσης καθηκόντων στὴν πλειοψηφία τῶν Μουσῶν. Ἡ ομάδα λέξεων με παρόμοιο σημασιολογικὸ πυρήνα, *πλημμέλεια* καὶ *ἀμετρία* καὶ *παραβάσεις*, χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν φιλόσοφο προκειμένου νὰ ἀναδείξει τοὺς τομείς καθὼς καὶ τὶς καταστάσεις, ποὺ ἀρμόζει νὰ ἀναλάβουν αὐτὲς οἱ θεότητες. Ἀξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι γιὰ λόγους ἐμφασης καὶ ἐπιτονισμοῦ ὁ βιογράφος προέβη δυο φορές στὴν ἐπανάληψη τῆς λέξης *πολλὰ*.

Ἐνα ἄλλο σύνθετο ρηματικὸ ἐπίθετο ποὺ δημιουργήσε ὁ Πλούταρχος ἀποτελεῖ τὸ *προσπαιστέον*, τὸ ὁποῖο λαμβάνει τὴν ἐννοια «πρέπει κανεῖς νὰ ἀστευτεῖ ἢ νὰ διασκεδάσει». Ἡ λέξι αὐτὴ ἀπαντᾷ ἐντὸς τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ παρακάτω ζητήματος (710A): «Εἰ δεῖ παρὰ πότον ἀυλητρίσι χρῆσθαι» καὶ πιο συγκεκριμένα στο ἀκόλουθο ἀπόσπασμα (710E): «εἰ γὰρ ἄλλοτε, μάλιστα δήπου παρὰ πότον προσπαιστέον ἐστὶ τούτοις καὶ δοτέον εἰς ταῦτα τῷ θεῷ τὴν ψυχὴν». Ἐδῶ ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τὰ λεγόμενα τοῦ Φιλίππου, βασικοῦ πρωταγωνιστῆ τῆς παρούσας συζήτησης ποὺ εἶχε διεξαχθεῖ στὴ Χαιρώνεια²⁷⁰. Ὁ κεντρικὸς ομιλητὴς θεωρεῖ ἀπαράδεκτη τὴ στάση ὀρισμένων φιλοσόφων, οἱ ὁποῖοι ἐγκαταλείπουν τὰ συμπόσια, ἐξαιτίας τῆς παρουσίας διαφόρων θεαμάτων, ὅπως αὐτῶν ποὺ περιλαμβάνουν καὶ αὐλητρίδες. Γιὰ νὰ συμβάλει, λοιπόν, ὁ πεζογράφος στὴν ἀπόδοση τῶν σκέψεων τοῦ Φιλίππου κατασκεύασε τὸ *προσπαιστέον*. Με τὸ παρὸν ἅπαξ λεγόμενον συνεργάζεται καὶ ἓνα ἄλλο ρηματικὸ ἐπίθετο τὸ *δοτέον*, ὥστε νὰ προβάλλουν με μεγαλύτερη ευκρίνεια τὴν ἀποψη ὅτι οἱ διάφορες συνομιλίες μποροῦν νὰ παντρεύονται καὶ με κάποιες μορφές ἀκροαμάτων.

Ὁ Πλούταρχος, λοιπόν, ὠδηγήθηκε στὴν κατασκευὴ ρηματικῶν ἐπιθέτων προκειμένου νὰ μεταλαμπαδεύσει στο ἀναγνωστικὸ κοινὸ νάματα ἀρετῆς καὶ παιδείας. Συνολικὰ σχημάτισε δεκατέσσερις ὀρους: *διακοπτέον*, *διαμηχανητέον*, *διαμιλλητέον*, *ἐξευλαβητέον*, *κατασβεστέον*, *μετοικιστέον*, *μικρολογητέον*, *προπαρασκευαστέον*, *προσβιαστέον*, *προσεκποτέον*, *προσεμφορητέον*, *προσπαιστέον*, *προφιλοσοφητέον* καὶ

²⁷⁰ (710B): «περὶ ἀκροαμάτων ἐν Χαιρωνείᾳ λόγοι παρὰ πότον ἐγένοντο».

προφυλακτέον. Όλες οι επινοήσεις του είναι σύνθετες, ενώ οι λέξεις *προπαρασκευαστέον*, *προσεκποτέον* και *προσεμφορητέον* είναι πολυσύνθετες. Τις περισσότερες από τις παρασκευές του ο φιλόσοφος φρόντισε να τις συνοδεύσει και με άλλα ρηματικά επίθετα, ώστε να καταστήσει πιο εύληπτα τα μηνύματα που ήθελε να εμφυσήσει στο αναγνωστικό κοινό. Αναφορικά με την κατάληξη *-τος*, ο πεζογράφος δεν γοητευόταν ιδιαίτερα από αυτήν, επειδή ο ίδιος δημιούργησε ρηματικά επίθετα κυρίως ουδετέρου γένους ενικού αριθμού σε *-τέον*, δηλώνοντας έτσι ότι δίνει προβάδισμα στην απρόσωπη σύνταξή τους, διότι μέσα από τη συγκεκριμένη του επιλογή ήθελε να τονίσει την πράξη που πρέπει να πραγματοποιηθεί. Αξιοσημείωτο είναι ότι αυτές τις λεξικές εφευρέσεις ανιχνεύουμε σε έργα στα οποία είναι διάχυτος ο παραινετικός τόνος του χαιρώνειου συγγραφέα, στα *Υγιεινά παραγγέλματα*, στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, καθώς και στις πολιτικές του πραγματείες, *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον* και *Πολιτικὰ παραγγέλματα*. Κάποια ἄπαξ λεγόμενα απαντούν στα *Συμποσιακά*, αλλά και σε έργα όπου ασκεί κριτική στους Επικούρειους, στο *Πρὸς Κωλώτην* και στο *Ὅτι οὐδὲ ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον*.

2.2 ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ ΑΝΑ ΕΡΓΟ

Υγιεινά παραγγέλματα

Στο *corpus* των *Ἠθικῶν* ο Πλούταρχος, πέρα από τα ρηματικά επίθετα σε *-τέον* που κατασκεύασε ο ίδιος, έκανε χρήση και διάφορων άλλων, τα οποία αποτελούν δημιουργήματα συγγραφέων της προγενέστερης λογοτεχνίας. Τα *Υγιεινά παραγγέλματα* είναι η πραγματεία όπου παρατηρείται η μεγαλύτερη συνάθροιση ρηματικῶν επιθέτων. Πέρα από τις τέσσερις λέξεις: *διαμηχανητέον*, *προπαρασκευαστέον*, *προσβιαστέον* και *προφυλακτέον*, οι οποίες αποτελούν προϊόντα του λεξικού εργαστηρίου του πεζογράφου, καθώς και αυτές που τις συντροφεύουν: *ἀποτρεπτέον*, *δεικτέον*, *δοτέον*, *κινητέον*, *μιμητέον*, *φευκτέον*, *φιλοτιμητέον* και *φοβητέον*, ο συγγραφέας τοποθέτησε στο ιατρικό κείμενό του αρκετούς ακόμα τέτοιους τύπους, για να εμφυσήσει σημαντικές παραινέσεις στους αναγνώστες.

Το ρηματικό επίθετο *φυλακτέον* (πρέπει κανείς να τηρήσει ή να διατηρήσει) γοήτευε τον Πλούταρχο, επειδή ο ίδιος το χρησιμοποίησε πέντε φορές σε αυτό το

ιατρικό του έργο. Μια στόχευση του πεζογράφου, μέσα από την τοποθέτηση του συγκεκριμένου όρου, ήταν να επισημάνει στους αναγνώστες ότι καλό είναι να αποφεύγουν κακές συνήθειες, οι οποίες μπορεί να βλάψουν την υγεία τους, αλλά και την κοινωνική τους υπόληψη (123E): «ἔτι τοίνυν ἐλέχθη τοιοῦτον, ὡς ἀεὶ μὲν ὑγιεινότερα σώματι τὰ εὐτελέστερα, μάλιστα δὲ φυλακτέον πλησμονὰς καὶ μέθας καὶ ἡδυπαθείας ἐορτὴν τινα μέλλουσαν ἢ φίλων ὑποδοχὴν ἐν χερσὶν ἔχοντας ἢ προσδοκῶντας ἐστίασιν ἡγεμονικὴν καὶ συμπεριφορὰν ἀπαραίτητον, οἷον ἐπιόντος ἀνέμου καὶ κύματος εὐσταλὲς τὸ σῶμα καὶ κοῦφον ἐν εὐδία παρασκευάζοντας», (124E-F): «ὥσπερ γὰρ αὐτῷ Σωκράτει γυμνάσιον ἦν οὐκ ἀηδὲς ἢ ὄρχησις, οὕτως ᾧτινι τὸ πέμμα καὶ τὸ τράγημα δεῖπνὸν ἐστὶ καὶ σιτίον, ἥττον βλάπτεται· τὸ δ' ἀπέχοντα τῇ φύσει τὸ μέτριον καὶ πεπληρωμένον ἐπιδράττεσθαι τῶν τοιούτων φυλακτέον ἐν τοῖς μάλιστα. φυλακτέον δὲ τῆς περὶ ταῦτα φιληδονίας καὶ γαστριμαργίας οὐδὲν ἥττον ἀπειροκαλίαν καὶ φιλοτιμίαν· καὶ γὰρ αὗται πολλάκις συναναπείθουσι μὴ πεινῶντας ἐσθίειν ἔνια καὶ πίνειν μὴ διψῶντας». Τους τομείς που πρέπει να προσπερνούν οι άνθρωποι ο φιλόσοφος, στα προαναφερθέντα τμήματα, τους ανέδειξε μέσα από τη χρήση ομάδων λέξεων με παρόμοιο σημασιολογικό πυρήνα: *πλησμονὰς καὶ μέθας καὶ ἡδυπαθείας, τὸ πέμμα καὶ τὸ τράγημα καὶ φιληδονίας καὶ γαστριμαργίας*.

Μια άλλη πρόθεση του Πλουτάρχου, μέσα από τη χρήση της λέξης *φυλακτέον*, ήταν να εμφυσήσει στους ανθρώπους που καταγίνονται με τον χώρο των γραμμάτων να μην παρακάμπτουν τα σημάδια εξάντλησης του σώματός τους (137C-D): «ὅσα μὲν γὰρ μικρολογίας καὶ ἀνελευθερίας προσκρούματα λαμβάνουσιν οἱ πολλοὶ περὶ τε συγκομιδὰς καρπῶν καὶ τηρήσεις ἐπιπόνους, ἀγρυπνίας καὶ περιδρομαῖς ἐξελέγχοντες τὰ σαθρὰ καὶ ὑπουλα τοῦ σώματος, οὐκ ἄξιόν ἐστι δεδιέναι μὴ πάθωσιν ἄνδρες φιλόλογοι καὶ πολιτικοί, πρὸς οὓς ἐνέστηκεν ἡμῖν ὁ λόγος· ἀλλ' ἐτέραν τινὰ φυλακτέον ἐστὶ τούτοις δριμυτέραν ἐν γράμμασι καὶ μαθήμασι μικρολογίαν, ὑφ' ἧς ἀφειδεῖν καὶ ἀμελεῖν τοῦ σώματος ἀναγκάζονται, πολλάκις ἀπαγορεύοντος οὐκ ἐνδιδόντες ἀλλὰ προσβιαζόμενοι θνητὸν ἀθανάτῳ καὶ γηγενὲς Ὀλυμπίῳ συναμιλλᾶσθαι καὶ συνεξανύτειν». Το σώμα αποτελεί το σπίτι όπου κατοικεί η ψυχή, επομένως ὅλοι, ανεξαρτήτως αν ασκούν χειρωνακτική ή πνευματική εργασία, οφείλουν να σέβονται κάποια πιθανή καταπόνηση του οργανισμού τους. Αν η ψυχή δεν συμμεριστεί την ανάγκη του σώματος για ξεκούραση, τότε θα καταστραφούν μαζί, όπως δηλώνει και

το ζεύγος συνωνύμων, που φέρουν ως πρώτο συνθετικό την πρόθεση *σύν*²⁷¹ (137E): «συννοσεῖν ἐκείνῳ καὶ συγκάμνειν», ακριβώς για να υπογραμμίσουν την αίσθηση συμπόρευσης και συνεργασίας, η οποία καλό είναι να διαπνέει τη μεταξύ τους σχέση.

Στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* ο πεζογράφος φρόντισε να προτείνει στους ανθρώπους, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στον πνευματικό χώρο, την καλύτερη μορφή άσκησης, τον λόγο (130A-B): «αὐθις οὖν ἀναλαβόντες ἐξ ἀρχῆς περὶ ἐκάστου, πρῶτον δὲ περὶ γυμνασίων φιλολόγοις ἀρμοζόντων λέγομεν ὅτι ὥσπερ ὁ φήσας μηδὲν γράφειν παραθαλασσίους περὶ ἡ δόντων ἐδίδαξε τὴν χρείαν, οὕτω καὶ φιλολόγοις φαίη τις ἂν μὴ γράφειν περὶ γυμνασίων. ἢ γὰρ καθ' ἡμέραν τοῦ λόγου χρεία διὰ φωνῆς περαινομένη θαυμαστὸν οἶόν ἐστι γυμνάσιον οὐ μόνον πρὸς ὑγίειαν ἀλλὰ καὶ πρὸς ἰσχύν, οὐ παλαιστικὴν οὐδὲ σαρκουῖσαν καὶ πυκνουῖσαν τὰ ἐκτὸς ὥσπερ οἰκοδομήματος, ἀλλὰ τοῖς ζωτικωτάτοις μέρεσι ῥώμην ἐνδιάθετον καὶ τόνον ἀληθινὸν ἐμποιοῦσαν». Αυτός ο τρόπος εκγύμνασης, σύμφωνα με τον συγγραφέα, πέρα από το γεγονός ότι έχει ευεργετικές συνέπειες για την υγεία, μπορεί να προσφέρει εσωτερική ευεξία και δύναμη. Ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε την επιδοτική σύνδεση *οὐ μόνον-ἀλλὰ καὶ* για να δώσει έμφαση στα λεγόμενά του και να αναδείξει πιο έντονα την προηγούμενη θέση του.

Ο συγγραφέας υποστήριξε, λοιπόν, ότι ο λόγος είναι ευεργετικός για την ανθρώπινη φύση, όμως για να υλοποιηθούν οι επιδιωκόμενοι στόχοι του εκάστοτε ομιλητή, καλό είναι να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα προάσπισης της φωνής του. Με το ρηματικό επίθετο *φυλακτέον* ο Πλούταρχος προσπάθησε να επισημάνει ότι, όταν οι άνθρωποι έχουν επιβαρύνει την αναπνοή τους, πρέπει να προβούν στη μείωση της έντασης της φωνής τους, ώστε να μην ζημιώσουν την υγεία τους (130F): «μόνον ἐκεῖνο φυλακτέον, ὅπως μήτε πλησμονὴν μήτε λαγνεῖαν μήτε κόπον ἑαυτοῖς συνειδότες ἐντεινώμεθα τῇ φωνῇ τραχύτερον, ὃ πάσχουσι πολλοὶ τῶν ῥητόρων καὶ τῶν σοφιστῶν, οἱ μὲν ὑπὸ δόξης καὶ φιλοτιμίας, οἱ δὲ διὰ μισθοῦς ἢ πολιτικὰς ἀμίλλας ἐξαγόμενοι παρὰ τὸ συμφέρον ἀγωνίζεσθαι».

Το *εὐλαβητέον* (πρέπει κανείς να δώσει προσοχή) είναι άλλο ρηματικό επίθετο, το οποίο ο Πλούταρχος ενέταξε σε αυτήν την ιατρικού τύπου πραγματεία του, για να

---

²⁷¹ Ο Πλούταρχος στο *corpus* των *Ηθικών* προέβη στη δημιουργία πάμπολλων λέξεων, οι οποίες φέρουν ως πρώτο συνθετικό τους μέρος την πρόθεση *σύν*, κάτι το οποίο μαρτυρά μια συλλογική διάσταση της σκέψης του. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. το κεφάλαιο: «*Η πρόθεση σύν και η συλλογική διάσταση της σκέψης του Πλουτάρχου*».

επισημάνει στους αναγνώστες του να προσέχουν τις κραυγές κατά τη διάρκεια έκρυθμων συζητήσεων, διότι μπορεί να προκαλέσουν αλλοιώσεις στη φωνή, αλλά και διάφορες επιβαρύνσεις στην υγεία τους (130C-D): «ή δὲ διάλεξις ἀγῶνα καὶ σφοδρότητα προστίθῃσιν, ἅμα τῆς ψυχῆς τῷ σώματι συνεπιτιθεμένης. κραυγὰς μέντοι περιπαθεῖς καὶ σπαραγμῶδεις εὐλαβητέον· αἱ γὰρ ἀνώμαλοι προβολαὶ καὶ διατάσεις τοῦ πνεύματος ῥήγματα καὶ σπάσματα ποιῶσιν». Αξιοσημείωτο είναι ότι ο πεζογράφος, προκειμένου να καταστήσει πιο ευδιάκριτα και σαφή τα μηνύματα, που ήθελε να διοχετεύσει, έκανε χρήση αρκετών ζευγών με συνώνυμες λέξεις: *περιπαθεῖς καὶ σπαραγμῶδεις, προβολαὶ καὶ διατάσεις καὶ ῥήγματα καὶ σπάσματα*.

Δυο άλλα ρηματικά επίθετα, το *χρηστέον* και το *ποιητέον*, ο φιλόσοφος τα χρησιμοποίησε προκειμένου να κομίσει παραινήσεις, οι οποίες συνδέονται πάλι με το κομμάτι της λεκτικής επικοινωνίας. Με το *χρηστέον* (πρέπει κάποιος να μεταχειριστεί) προσπάθησε να υπογραμμίσει ότι, μετά την ανάγνωση ή τον διάλογο, θα ήταν ωφέλιμο για τον οργανισμό να γίνονται επαλείψεις με ζεστό λάδι (130D): «ἀναγνόντα δὲ πολλὰ ἢ διαλεχθέντα λιπαρᾶ καὶ ἀλεινῆ τρίψει χρηστέον πρὸ τοῦ περιπάτου καὶ μαλάξει τῆς σαρκός, ὡς ἀνυστόν ἐστι, τῶν σπλάγχων ποιούμενον ἀφήν καὶ τὸ πνεῦμα πρῶως διομαλύνοντα καὶ διαχέοντα μέχρι τῶν ἄκρων». Το *ποιητέον*, το οποίο έχει τη σημασία «αυτό που πρέπει κανείς να κάνει ή να πραγματοποιήσει», ο συγγραφέας το ενέταξε στο κείμενό του για να τονίσει τη σπουδαιότητα του λόγου, καθώς και να καταδείξει ότι τόσο η αναφορά σε κάποιο ταξίδι όσο και η παραμονή σε ένα πανδοχεῖο δεν είναι ικανές δικαιολογίες, τις οποίες μπορούν να προφασιστούν κάποιοι, ώστε να προβούν σε παύση της διαδικασίας του διαλόγου. Ο Πλούταρχος, λοιπόν, έκανε χρήση της συμπλεκτικής αποφαιτικής σύνδεσης *οὔτε-οὔτε*, προκειμένου να τονίσει ότι τα προαναφερθέντα παραδείγματα δεν αποτελούν ικανά προσχήματα για να οδηγήσουν στην ακύρωση συζητήσεων (130E): «ὄθεν οὔτε πλοῦν ποιητέον οὔτε καταγωγὴν ἐν πανδοκείῳ σιγῆς πρόφασιν, οὐδ' ἂν πάντες καταγελῶσιν».

Στο παρακάτω απόσπασμα εντοπίζουμε τρία ρηματικά επίθετα: *διαλεκτέον*, *έθιστέον* και *χρηστέον*, τα οποία ο Πλούταρχος εισήγαγε σε αυτό το ιατρικό του έργο, για να αναφέρει πως πρέπει να γίνεται η ενδεδειγμένη χρήση κάποιων υγρών (132A-C): «τῶν δ' ὑγρῶν γάλακτι μὲν οὐχ ὡς ποτῶ χρηστέον, ἀλλ' ὡς σιτίῳ δύναμιν ἐμβριθῆ καὶ πολύτροφον ἔχοντι. πρὸς δὲ τὸν οἶνον ἄπερ Εὐριπίδης πρὸς τὴν Ἀφροδίτην διαλεκτέον 'εἶης μοι, μέτριος δὲ πως/ εἶης, μηδ' ἀπολείποις'. καὶ γὰρ ποτῶν ὠφελιμώτατόν ἐστι καὶ φαρμάκων ἥδιστον καὶ ὄψων ἀσικχότατον, ἂν τύχη τῆς πρὸς

τὸν καιρὸν εὐκρασίας μᾶλλον ἢ τῆς πρὸς τὸ ὕδωρ. ὕδωρ δ' οὐ μόνον τὸ μιγνύμενον πρὸς οἶνον, ἀλλὰ καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸ τοῦ κεκραμένου μεταξὺ πινόμενον ἀβλαβέστερον ποιεῖ τὸ κεκραμένον. ἐθιστέον οὖν παρὰ τὴν καθ' ἡμέραν δίαιταν ὕδατος προσφέρεσθαι καὶ δύο καὶ τρία ποτήρια, τὴν τε δύναμιν τοῦ οἴνου ποιοῦντα μαλακωτέραν καὶ τοῦ σώματος συνήθη τὴν ὑδροποσίαν, ὅπως, ὅταν ἐν χρεῖα γένηται, μὴ ξενοπαθῆ μηδ' ἀπαναίνηται».

Ο χαιρώνειος συγγραφέας, λοιπόν, εγκατέστησε στο προαναφερθέν τμήμα το ρηματικό επίθετο *χρηστέον*, προκειμένου να αναδείξει ότι το γάλα είναι τόσο ωφέλιμο για την ανθρώπινη υγεία, χάρη στα θρεπτικά του συστατικά, ώστε πρέπει να το αντιμετωπίζουμε περισσότερο ως τροφή παρά ως υγρό. Αναφορικά με το κρασί, ο Πλούταρχος είχε ενστερνιστεί την ίδια άποψη με τον Ευριπίδη, όπως διαπιστώνουμε από την παράθεση κάποιων στίχων από ένα χαμένο έργο του τραγικού ποιητή: «εἴης μοι, μέτριος δέ πως/ εἴης, μηδ' ἀπολείποις»²⁷², αλλά και από την τοποθέτηση του ρηματικού επιθέτου *διαλεκτέον* (πρέπει κανείς να συνομιλήσει ή να συζητήσει) μέσα από το οποίο καλεί τους αναγνώστες να υιοθετήσουν την ίδια γνώμη. Τον γλωσσικό όρο *ἐθιστέον*, ο οποίος έχει την έννοια «πρέπει κανείς να συνηθίσει ή να εξοικειώσει», ο πεζογράφος τον έβαλε σε αυτό το σημείο για να αναφέρει ότι η καθημερινή κατανάλωση ενός ή δυο ποτηριών με νερό, πέρα από το γεγονός ότι είναι χρήσιμη για την υγεία, μπορεί να αποτελέσει μια σημαντική άσκηση και προετοιμασία του σώματος για την ορθή διαχείριση της κατανάλωσης του οίνου.

Το ρηματικό επίθετο *ποτέον* (πρέπει κανείς να πει) ο Πλούταρχος το ενέταξε στο κείμενό του, μέσα στο πλαίσιο της επεξεργασίας του ορθού τρόπου χρήσης του κρασιού, για να προβάλει την άποψη αυτών που ισχυρίζονται ότι ο οίνος λειτουργεί ως καταπραϋντικό, ύστερα από στιγμές έντασης (132C-D): «καὶ γὰρ ἠλιωθέντες καὶ ῥιγώσαντες πάλιν καὶ σφοδρότερον εἰπόντες καὶ συντονώτερον φροντίσαντες καὶ ὅλως μετὰ τοὺς κόπους καὶ τοὺς ἀγῶνας οἴονται ποτέον εἶναι τὸν οἶνον, ὡς καὶ τῆς φύσεως ἀπαιτούσης εὐπάθειάν τινα τῷ σώματι καὶ μεταβολὴν ἐκ τῶν πόνων. ἡ δὲ φύσις εὐπάθειαν μὲν, εἴ τις εὐπάθειαν καλεῖ τὴν ἡδυπάθειαν, οὐκ ἀπαιτεῖ, μεταβολὴν δ' ἀπαιτεῖ τὴν εἰς τὸ μέσον ἡδονῆς καὶ πόνου καθιστᾶσαν. διὸ καὶ τροφῆς ὑφαιρετέον ἐν τούτοις, καὶ τὸν οἶνον ἢ παντελῶς ἀφαιρετέον ἢ προσοιστέον πολλῇ κατακεραννύμενον διὰ μέσου καὶ κατακλυζόμενον ὑδροποσίᾳ».

---

²⁷² TGF 5.2, απόσπ. 967Κη.

Με τα ρηματικά επίθετα *ἀφαιρετέον*, *προσοιστέον* και *ύφαιρετέον* ο Πλούταρχος προσφέρει χρήσιμες συμβουλές σε αυτούς που χρησιμοποιούν το κρασί ως πρόσχημα, για να καλύψουν τη φιληδονία τους και προβαίνουν σε αλόγιστη χρήση του. Οι προαναφερθείσες λέξεις συνεργάζονται μεταξύ τους, προκειμένου να αναδείξουν μια σημαντική θέση του πεζογράφου, η οποία αναφέρεται στο γεγονός ότι οι άνθρωποι δεν πρέπει να ωθούνται στη γαστριμαργία προφασιζόμενοι ότι η φύση νομιμοποιεί τέτοιες κινήσεις, εξαιτίας της αδήριτης ανάγκης τους για υπερπήδηση προβλημάτων. Τους όρους *προσοιστέον* (πρέπει κανείς να χρησιμοποιήσει) και *ύφαιρετέον* (πρέπει κανείς να αφαιρέσει, να απομακρύνει), ο συγγραφέας τους τοποθέτησε στην πραγματεία του για να σημειώσει ότι οι αναγνώστες, όταν βρεθούν αντιμέτωποι με δύσκολες καταστάσεις, καλό είναι είτε να μην καταναλώνουν καθόλου κρασί, είτε να πίνουν κεκραμένο οίνο σε ελάχιστη ποσότητα. Μπροστά από αυτά τα δυο ρηματικά επίθετα ο φιλόσοφος τοποθέτησε τον διαχωριστικό σύνδεσμο *ἢ*, οπότε έχουμε διαζευκτική σύνδεση με έμφαση, καθώς ήθελε να τονίσει τα λεγόμενά του και να παρουσιάσει με μεγαλύτερη σαφήνεια τις καλύτερες δυνατές λύσεις, τις οποίες αρμόζει να επιλέξει κάποιος σε περίπτωση που εικάσει ότι το κρασί είναι ικανό να του προσφέρει λύτρωση και ψυχική εκτόνωση σε δυσάρεστες στιγμές.

Παραμένοντας στα *Υγιεινά παραγγέλματα* εντοπίζουμε κάποιες παρατηρήσεις του Πλουτάρχου σχετικά με τη χορήγηση εμετικών φαρμάκων στην περίπτωση δυσπεψίας. Ο ίδιος απορρίπτει τη χρήση τους, επειδή θεωρεί ότι ο ανθρώπινος οργανισμός μπορεί να προβεί μόνος του στις προαπαιτούμενες ενέργειες, ώστε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Την άποψή του αυτήν την εκφράζει τόσο με το ρηματικό επίθετο *κινητέον* (134A-B): «έμέτους δέ και κοιλίας καθάρσεις υπό φαρμάκων, μισρά *‘παραμύθια πλησμονῆς’*, άνευ μεγάλης ανάγκης ού κινητέον, ὡσπερ οί πολλοί κενώσεως ένεκα πληροῦντες τὸ σῶμα και πάλιν πληρώσεως κενοῦντες παρὰ φύσιν, ταῖς πλησμοναῖς οὐχ ἦττον ἢ ταῖς ένδειαις άνιόμενοι, μάλλον δ’ ὄλως τήν μὲν πλήρωσιν ὡς κώλυσιν ἀπολαύσεως βαρυνόμενοι, τήν δ’ ένδειαν ὡς χῶραν ἀει ταῖς ἡδοναῖς παρασκευάζοντες», όσο και με το *ποιητέον* (134D-E): «εἰ δ’ ανάγκη ποτὲ καταλάβοι, τοὺς μὲν έμέτους ποιητέον άνευ φαρμακειάς και περιεργίας, μηδέν έκταράττοντας ἀλλ’ ὅσον ἀπεψίαν διαφυγεῖν αὐτόθεν ἀφιέντας ἀπραγμόνως τῷ πλεονάζοντι τήν ἀπέρασιν. ὡς γάρ τὰ ὀθόνια ρύμμασι και χαλαστραίοις πλυνόμενα μάλλον έκτρίβεται τῶν ὕδατοκλύστων, οὕτως οί μετὰ φαρμάκων ἔμετοι λυμαίνονται τῷ σώματι και διαφθείρουσιν».

Στην περίπτωση, όμως, που το πρόβλημα της δυσπεψίας παραμένει, ο Πλούταρχος αποδοκιμάζει πάλι τα εμετικά φάρμακα, διότι σύμφωνα με τον ίδιο μπορούν να προκαλέσουν μεγαλύτερες διαταραχές στον οργανισμό. Με το ρηματικό επίθετο *προσδεκτέον* (πρέπει κανείς να δεχτεί ή να αποδεχτεί ή να παραδεχτεί) προκρίνει ως καλύτερη δυνατή λύση την τήρηση ενός συγκεκριμένου διαιτολογίου, το οποίο θα περιλαμβάνει αρκετή κατανάλωση νερού, νηστεία, αλλά και υποκλυσμό (134F): «ἂν δὲ τούτοις ἀπειθῆ, πλείονας ἡμέρας ὕδροποσίαν ἢ ἀσιτίαν ἢ κλυστήρα προσδεκτέον μᾶλλον ἢ ταρακτικὰς καὶ φθαρτικὰς φαρμακείας, ἐφ’ ἃς οἱ πολλοὶ φέρονται προχείρως, καθάπερ ἀκόλαστοι γυναῖκες, ἐκβολίοις χρώμεναι καὶ φθορίοις ὑπὲρ τοῦ πάλιν πληροῦσθαι καὶ ἡδυπαθεῖν. ἀλλὰ τούτους μὲν ἐατέον». Αυτό το πρόγραμμα το αναδεικνύει με τον πρώτο όρο σύγκρισης *ὕδροποσίαν ἢ ἀσιτίαν ἢ κλυστήρα*. Αξιοπρόσεχτο είναι ότι ο φιλόσοφος παρομοιάζει την τάση της πλειονότητας των ανθρώπων να καταφεύγουν σε τέτοια γιατρικά με την κίνηση των ακόλαστων γυναικών, που προστρέχουν σε εκτριωτικά φάρμακα²⁷³ προκειμένου να διακόψουν τη διαδικασία της κύησής τους. Εδώ απαντά και το ρηματικό επίθετο *ἐατέον* (πρέπει κανείς να επιτρέψει, να παρατήρει ή να εγκαταλείψει), το οποίο ο συγγραφέας εγκατέστησε σε αυτό το σημείο, για να λειτουργήσει ως συνδετικός κρίκος μετάβασης σε άλλο θέμα.

Με αντίστοιχη στόχευση τοποθέτησε ο Πλούταρχος, σε αυτό το έργο, και τη λέξη *λεκτέον* (πρέπει κανείς να πει ή να μιλήσει), καθώς ήθελε να επισημάνει ότι το προς πραγμάτευση θέμα των απολαύσεων καλό θα ήταν να τεθεί σε επεξεργασία σε διαφορετικό σημείο (126B): «ἄλλοτε μὲν οὖν πρὸς τὰς ἡδονὰς λεκτέον ἴσως, τὸ καλὸν καὶ τὸ σεμνὸν ἐφ’ ἑαυτοῦ τῆς ἐγκρατείας οἷόν ἐστι δεικνύοντας». Αξίζει να σημειώσουμε ότι την τάση των ανθρώπων να απομακρύνονται από ορισμένες ηδονές προκειμένου να διασφαλίσουν άλλες τη σχολιάζει και ο Σωκράτης στον *Φαίδωνα* του Πλάτωνα και την τιτλοφορεί, μάλιστα, *εὐήθη σωφροσύνη*²⁷⁴.

Στο παρόν ιατρικό του έργο ο Πλούταρχος προσφέρει και κάποιες νουθεσίες αναφορικά με το λουτρό. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι, μετά από την επιτέλεση σωματικής άσκησης, οι άνθρωποι καλό είναι να μην κάνουν κρύο μπάνιο (131B): «λουτρῶ δὲ

²⁷³ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ορολογία, η οποία συνδεόταν με τα εκτριωτικά φάρμακα βλ. στο κεφάλαιο: «*Ιατρικό λεξιλόγιο*» σελ. 96-97.

²⁷⁴ Πλάτωνας *Φαίδων* (68e-69a): «καίτοι φαμέν γε ἀδύνατον εἶναι, ἀλλ’ ὅμως αὐτοῖς συμβαίνει τούτῳ ὅμοιον τὸ πάθος τὸ περὶ ταύτην τὴν εὐήθη σωφροσύνην· φοβούμενοι γὰρ ἐτέρων ἡδονῶν στερηθῆναι καὶ ἐπιθυμοῦντες ἐκείνων, ἄλλων ἀπέχονται ὑπ’ ἄλλων κρατούμενοι».

χρησθαι γυμνασαμένους ψυχρῷ μὲν ἐπιδεικτικὸν καὶ νεανικὸν μᾶλλον ἢ ὑγιεινόν ἐστιν», διότι αὐτὸ εἶναι ἐπιβλαβές για την υγεία τους, ὅπως ἄλλωστε υπογραμμίζει και με τον δεύτερο ὄρο σύγκρισης ἢ ὑγιεινόν. Αντίθετα ισχυρίζεται ὅτι το ζεστό εἶναι ευεργετικό για τον οργανισμό, διότι μπορεί να διευκολύνει και τη διαδικασία της πέψης (131C-D): «ἢ δὲ θερμολουσία δίδωσι πολλὴν συγγνώμην. οὐ γὰρ τοσοῦτον εὐτονίας ὑφαίρει καὶ ῥώμης, ὅσον ὠφελεῖ πρὸς ὑγίειαν, ἐνδόσιμα τῇ πέψει καὶ μαλακὰ παρέχουσα, τοῖς δὲ τὴν πέψιν διαφεύγουσιν, ἂν γε δὴ μὴ παντάπασιν ὠμὰ καὶ μετέωρα μείνη, διαχύσεις ἀλύπους παρασκευάζουσα καὶ κόπους ἐκλεαίνουσα λανθάνοντας. οὐ μὴν ἀλλ' ὅταν ἢ φύσις παρέχη μετρίως διακειμένου καὶ ἱκανῶς τοῦ σώματος αἴσθησιν, ἐατέον τὸ βαλανεῖον». Ο πεζογράφος, ὁμως, ἐνέταξε ἐδῶ το ρηματικὸ ἐπίθετο ἐατέον, προκειμένου να ἀναφέρει ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρέπει να ἀπορρίπτουν το λουτρό, ὅταν βρίσκονται σε πολὺ καλὴ κατάσταση ὕστερα ἀπὸ την ολοκλήρωση της ἐκγύμνασής τους.

Το ρηματικὸ ἐπίθετο ἀντιτακτέον, το ὁποῖο λαμβάνει την ἐννοια «πρέπει κάποιος να παραταχθεῖ ἐναντίον», ἔκανε την πρώτη του εμφάνιση στα *Τοπικά* του Ἀριστοτέλη²⁷⁵. Ο Πλούταρχος τη λέξη αὐτὴν την ἐνέταξε, στα *Ἵγιεινὰ παραγγέλματα*, μέσα στο πλαίσιο της προσπάθειάς του να ἀναφέρει ὅτι οἱ ἄνθρωποι δεν πρέπει να παραβλέπουν τα σημάδια ἐξάντλησης του σώματός τους και να ωθούνται σε καταχρήσεις, ἐπειδὴ τους διέπει μια τάση μαζοποίησης και ἐξομοίωσης με το κοινωνικό τους περιβάλλον. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η συγκεκριμένη κίνησή τους μπορεί να ἀποδειχθεῖ ολέθρια, καθὼς η ὑποτίμηση σχετικά ἡπιων μορφῶν ἀρρώστιας μπορεί να ἀποτελέσει προπομπὸ για την ἐκδήλωση σοβαρότερων ἀσθενειῶν στο μέλλον. Ο φιλόσοφος, λοιπόν, τοποθέτησε στο κείμενό του τον ὄρο ἀντιτακτέον, για να παρακινήσει τους ἀναγνώστες να ἀκολουθήσουν το παράδειγμα του Κάτωνα (127F-128A): «πρὸς μὲν οὖν ταύτην τὴν ἐλπίδα τὴν τοῦ Κάτωνος εὐλάβειαν ἀντιτακτέον ἦν φησιν ἐκεῖνος ὁ ἀνὴρ ‘τὰ μὲν μεγάλα μικρὰ ποιεῖν τὰ δὲ μικρὰ παντελῶς ἀναιρεῖν’²⁷⁶, καὶ ὅτι κρεῖττον ἔνδειαν ὑπομεῖναι διὰ κενῆς καὶ ἡσυχίαν ἢ διακυβεῦσαι πρὸς λουτρὸν ὠσαμένους καὶ δεῖπνον. εἰ μὲν γὰρ ἔστι τι, βλάψει τὸ μὴ φυλάξασθαι μὴδ’ ἐπισχεῖν· εἰ δὲ μὴδὲν, οὐ βλάψει τὸ συσταλῆναι τῷ σώματι καὶ γενέσθαι καθαρώτερον. ὁ δὲ παιδαριώδης ἐκεῖνος καὶ τοῖς φίλοις δεδιῶς καὶ τοῖς οἰκέταις φανερός γενέσθαι

²⁷⁵ (134a): «πρὸς γὰρ τὸν πάντα ἐνιστάμενον πάντως ἀντιτακτέον ἐστίν».

²⁷⁶ Πρβλ. *Πολιτικά παραγγέλματα* (825D): «ὥς φησιν ὁ Κάτων, καὶ τὸ μέγα γίγνεται μικρὸν καὶ τὸ μικρὸν εἰς τὸ μὴδὲν ἄγεται».

διακείμενος ἐκ πλησμονῆς ἢ κραιπάλης ἀηδῶς, αἰσχυρόμενος ἀπεψίαν ὁμολογήσαι τήμερον, αὔριον ὁμολογήσει κατάρροιαν ἢ πυρετὸν ἢ στρόφον».

Σε αὐτὴν του τὴν πραγματεία ο Πλούταρχος προβαίνει καὶ σε ορισμένες παραινέσεις, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν κάποιους κανόνες που οφείλουν νὰ τηροῦν οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὴ διάρκεια τῶν γευμάτων. Με τὸ ρηματικὸ ἐπίθετο *φευκτέον*, ο πεζογράφος τονίζει ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἔχουν πλυθεῖ, πρὶν ἀπὸ τὸ φαγητό (123B-C): «ὄθεν οὐδ’ ἀλούτους ποτὲ φευκτέον ἐλθεῖν ἐπὶ τροφήν οὐδ’ ὕδωρ πιεῖν οἴνου παρόντος οὐδὲ θερμὸν ἐν θέρει, χιόνος παρακειμένης, τὰς μὲν ἐπιδεικτικὰς καὶ σοφιστικὰς χαίρειν ἐδῶντας ἀποσχέσεις τῶν τοιούτων καὶ μεγαλαυχίας ἐπὶ ταῖς ἀποσχέσεσιν, αὐτοὺς δὲ καθ’ ἑαυτοὺς σιωπῆ τὴν τε ὄρεξιν ἅμα τοῦ συμφέροντος ὑπήκοον ἐθίζοντας εἶναι μετ’ εὐκολίας, καὶ τῆς ψυχῆς ἀφαιροῦντας πόρρωθεν ἔτι τὴν περὶ ταῦτα μικρολογίαν ἐν ταῖς νόσοις καὶ τὸ ἐπιθρηεῖν, ἀνοδυρομένης ὡς ἐξ ἡδονῶν μεγάλων καὶ ἀγαπητῶν εἰς ἀγεννῆ καὶ ταπεινὴν ἀπελήλαται δίαιταν». Αἰξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι ο συγγραφέας με τὴν τοποθέτηση τοῦ παρατακτικοῦ συμπλεκτικοῦ ἀρνητικοῦ συνδέσμου *οὐδὲ*, τὸν ὁποῖο ἐπανέλαβε τρεῖς φορές, υπογραμμίζει τὶς συνήθειες που ἀρμόζει νὰ ἀποφεύγουμε.

Σύμφωνα με τὸν Πλούταρχο ἡ φιλοπονία εἶναι ἕνας ἄλλος σημαντικὸς τρόπος γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς υγείας, ἐνῶ ἡ φυγοπονία δὲν λειτουργεῖ ευεργετικά γιὰ τὸν ὀργανισμό. Προκειμένου νὰ ἐκφράσει αὐτὴν τὴν ἀποψή του ὁ συγγραφέας ἐνέταξε στὸ παρακάτω ἀπόσπασμα τὸ ρηματικὸ ἐπίθετο *ὑποληπτέον* (πρέπει κανεὶς νὰ σκεφτεῖ ἢ νὰ πιστέψει), καθὼς καὶ τὸ ἐπίρρημα *ἥκιστα*, ἔχοντας ὡς κύριο στόχο του νὰ τονίσει ὅτι ἡ ραστώνη εἶναι ἐπιβλαβὴς γιὰ τοὺς ἀνθρώπους (135C-D): «ἥκιστα δὲ τὴν ἀργίαν ὑγιεινὸν ὑποληπτέον, εἰ τὸ τῆς υγείας τέλος ἀπόλλυσι, καὶ οὐδ’ ἀληθὲς ἐστὶ τὸ μᾶλλον ὑγιαίνειν τοὺς ἡσυχίαν ἄγοντας· οὔτε γὰρ Ξενοκράτης μᾶλλον διυγιάινε²⁷⁷ Φωκίωνος οὔτε Δημητρίου Θεόφραστος, Ἐπίκουρον τε καὶ τοὺς περὶ Ἐπίκουρον οὐδὲν ὤνησε πρὸς τὴν ὑμνουμένην σαρκὸς εὐστάθειαν ἢ πάσης φιλοτιμίαν ἐχούσης πράξεως ἀπόδρασις, ἀλλὰ καὶ ἐτέραις ἐπιμελείαις διασωστέον ἐστὶ τῷ σώματι τὴν κατὰ φύσιν ἔξιν, ὡς παντὸς βίου καὶ νόσον δεχομένου καὶ ὑγίαιαν». Ἐδῶ ὁ πεζογράφος τοποθέτησε καὶ ἕνα ἄλλο ρηματικὸ ἐπίθετο, τὸ *διασωστέον* (πρέπει κανεὶς νὰ διατηρήσει), γιὰ νὰ

²⁷⁷ Ἡ λέξη *διυγιάινω* εἶναι γλωσσικὸ δημιούργημα τοῦ Πλουτάρχου καὶ περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὸ συγκεκριμένο *ἄπαξ λεγόμενον* ὑπάρχουν στὸ κεφάλαιο: «*Ἱατρικὸ λέξιλόγιον*» σελ. 98.

υπογραμμίζει ότι, πέρα από την εργατικότητα, υπάρχουν και άλλοι τρόποι που μπορούν να συμβάλουν στην καλή φυσική κατάσταση.

Ο Πλούταρχος, στο παρόν ιατρικό έργο, αναφέρει ότι οι άνθρωποι δεν πρέπει να θυσιάζουν άπειρες στιγμές πολύτιμων απολαύσεων για κάποιες επίπλαστες και πρόσκαιρες ηδονές. Για να υποστηρίξει τη θέση του ο συγγραφέας κόμισε ένα στρατιωτικό παράδειγμα με πρωταγωνιστή τον Λυσίμαχο, σωματοφύλακα και διάδοχο του Μεγάλου Αλεξάνδρου (126E-F): «ἀλλ' ὥσπερ ὁ Λυσίμαχος ἐν Γέταις συσχεθεὶς δίψη καὶ παραδοὺς ἑαυτὸν μετὰ τοῦ στρατεύματος αἰχμάλωτον εἶτα πῖων ὕδωρ ψυχρόν, ὃ θεοὶ εἶπεν, ὡς βραχείας ἡδονῆς ἔνεκα μεγάλην εὐδαιμονίαν ἀπεβαλόμην', οὕτως ἀνοιστέον ἐν ταῖς ἀρρωστίαις πρὸς αὐτοὺς ὡς διὰ ψυχροποσίαν ἢ λουτρὸν ἄκαιρον ἢ συμπεριφορὰν πολλὰς μὲν αὐτῶν διεφθείραμεν ἡδονάς, καλὰς δὲ πράξεις ἐπιτερεπεῖς τε διαγωγὰς ἀπωλέσαμεν». Εδώ βρίσκεται το ρηματικό επίθετο *ἀνοιστέον* (πρέπει κανείς να αναφέρει, να ενημερώσει), το οποίο έκανε την πρώτη του εμφάνιση στους τραγικούς ποιητές Σοφοκλή²⁷⁸ και Ευριπίδη²⁷⁹. Αυτήν τη λέξη ο Πλούταρχος επέλεξε να την τοποθετήσει στο συγκεκριμένο σημείο του κειμένου προκειμένου να τονίσει στους αναγνώστες ότι είναι άδικο να χάνουν σημαντικές περιστάσεις από τη ζωή τους, έχοντας ως κύρια στόχευσή τους να επιτελέσουν ορισμένες ενέργειες, οι οποίες θα τους προσφέρουν μια προσωρινή τέρψη. Αξίζει να σημειώσουμε ότι με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της αιτίας *διὰ ψυχροποσίαν ἢ λουτρὸν ἄκαιρον ἢ συμπεριφορὰν* ο φιλόσοφος παρουσιάζει κάποια παραδείγματα, τα οποία έχουν τη δύναμη να αποπροσανατολίσουν την κοινή γνώμη.

Μια σημαντική παραίνεση του Πλουτάρχου, στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα*, είναι ότι πρέπει να πραγματοποιούνται φιλολογικές συζητήσεις στα δείπνα, διότι αυτές είναι ωφέλιμες και ευεργετικές. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι υπάρχουν ορισμένοι που απορρίπτουν την επιτέλεση τέτοιου τύπου συνομιλιών, επειδή ισχυρίζονται ότι έχουν την ικανότητα να παρεμποδίζουν την απόλαυση της τροφής, αλλά και να επιφορτίζουν τον εγκέφαλο. Το ρηματικό επίθετο *φοβητέον* ο φιλόσοφος το εισήγαγε προκειμένου να τονίσει ότι δεν είναι καλό να αποφεύγονται οι διάλογοι με πνευματικό περιεχόμενο κατά τη διάρκεια των κοινωνικών περιστάσεων, παρά μόνο σε περιπτώσεις δυσεπίλυτων ζητημάτων και κυρίως σοφισμάτων (133B-C): «οἱ δὲ φιλόλογοι πολλὰς καὶ καλὰς καὶ ἡδείας ἀπόψεις καὶ ἀποστροφὰς ἔχουσιν, ἄνπερ ἄλλως μὴ δύνωνται τὸ

²⁷⁸ *Ἀντιγόνη* (272-273): «ἦν δ' ὁ μῦθος ὡς ἀνοιστέον/ σοὶ τοῦργον εἶη τοῦτο κοῦχί κρυπτέον».

²⁷⁹ *Ἡρακλῆς* (1221-1222): «ἐκεῖσ' ἀνοιστέον/ ὄτ' ἐξέσωσάς μ' ἐς φάος νεκρῶν πάρα».

κυνικὸν καὶ θηριῶδες τῶν ὀρέξεων κατέχειν παρακειμένης τραπέζης. ἀλειπτῶν δὲ φωνὰς καὶ παιδοτριβῶν λόγους ἐκάστοτε λεγόντων ὡς τὸ παρὰ δεῖπνον φιλολογεῖν τὴν τροφήν διαφθείρει καὶ βαρύνει τὴν κεφαλὴν τότε φοβητέον, ὅταν τὸν Ἴνδον ἀναλύειν ἢ διαλέγεσθαι περὶ τοῦ Κυριεύοντος ἐν δείπνῳ μέλλωμεν».

Τα δυο τελευταία ρηματικά επίθετα που εντοπίζουμε στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* είναι το *ἀναληπτέον* και το *παραινετέον*. Ο Πλούταρχος το *παραινετέον* (πρέπει κανείς να προτρέψει) το εισήγαγε στο κείμενό του για να κομίσει μια πολιτικού τύπου νουθεσία (135D): «οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς πολιτικοῖς ἔφη παραινετέον εἶναι τούναντίον οὗ Πλάτων παρήνει τοῖς νέοις». Το *ἀναληπτέον* (πρέπει να επανεξετάσει κανείς) το τοποθέτησε για να εμφυσήσει στους αναγνώστες ότι, προκειμένου να παραμείνουν υγιείς, πρέπει να ακολουθήσουν τον δρόμο της μεσότητας και να μην προβαίνουν σε ακρότητες (136A): «διὸ τῶν πραγμάτων διδόντων ἀναληπτέον ἑαυτοὺς μήθ' ὕπνου φθονοῦντας τῷ σώματι μήτ' ἀρίστου μήτε ραστώνης τὸν μέσον ἡδυπαθείας καὶ κακοπαθείας». Ο συγγραφέας συνιστά ότι το κατάλληλο μέσο για να φροντίσει κανείς το σώμα του αποτελεί το τρίπτυχο: γεύμα, ύπνος, χαλάρωση. Το πολυσύνδετο *μήθ' ὕπνου [...] μήτ' ἀρίστου μήτε ραστώνης* ο πεζογράφος το χρησιμοποίησε, έχοντας ως κύριο στόχο του να αναδείξει με μεγαλύτερη ευκρίνεια την προαναφερθείσα θέση του. Πηγή έμπνευσης για αυτό το χωρίο αποτέλεσε ο αριστοτελικός ορισμός της αρετής ως μεσότητας ανάμεσα σε δυο άκρα, την υπερβολή και την έλλειψη²⁸⁰.

Από όλα τα έργα των *Ηθικῶν* τα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* είναι η πραγματεία, η οποία παρουσιάζει τη μεγαλύτερη συγκέντρωση ρηματικῶν επιθέτων, καθώς εδώ εντοπίσαμε συνολικά είκοσι εννέα τέτοιους όρους: *ἀναληπτέον, ἀνοιστέον, ἀντιτακτέον, ἀποτρεπτέον, ἀφαιρετέον, διαλεκτέον, διαμηχανητέον, διασωστέον, ἐατέον, ἐθιστέον, εὐλαβητέον, κινητέον, λεκτέον, μιμητέον, παραινετέον, ποιητέον, ποτέον, προπαρασκευαστέον, προσβιαστέον, προσδεκτέον, προσοιστέον, προφυλακτέον, ὑποληπτέον, ὑφαιρετέον, φευκτέον, φιλοτιμητέον, φοβητέον, φυλακτέον και χρηστέον*. Κάποιες από τις προαναφερθείσες λέξεις ο Πλούταρχος τις χρησιμοποίησε παραπάνω από μια φορές στο συγκεκριμένο έργο, επειδή αυτές αποτέλεσαν το απαραίτητο μέσο για να εκφράσει τις σκέψεις του και να μεταδώσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια τα μηνύματά του. Ο συγγραφέας, λοιπόν, τοποθέτησε αρκετά ρηματικά επίθετα στο

²⁸⁰ Βλ. Αριστοτέλης *Ηθικά Νικομάχεια* (1106b, 36): «ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὕσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν. μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν».

ιατρικό του σύγγραμμα, διότι με τη βοήθεια αυτών αναδεικνύει και υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της υγείας ως υπέρτατου αγαθού. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο, όταν οι άνθρωποι είναι υγιείς, τότε αυτό μπορεί να τους δώσει τη δυνατότητα να αναπτύξουν περαιτέρω δραστηριότητες, αλλά κυρίως να αποτελέσει το εφαλτήριο για τη διαμόρφωση της ηθικής τους παιδείας (137E): «πλείστην ἐπιμέλειαν αὐτῷ καὶ θεραπείαν ἀποδιδόντας καὶ τὴν καλὴν καὶ ἐράσμιον ὑγίειαν ὧν δίδωσιν ἀγαθῶν κάλλιστον ἡγουμένους δίδοναι τὸ πρὸς κτῆσιν ἀρετῆς καὶ χρῆσιν ἔν τε λόγοις καὶ πράξεσιν ἀκώλυτον αὐτῶν». Τη βαρύνουσα σημασία που έδινε ο πεζογράφος στο ζήτημα της υγείας την πιστοποιούμε και μέσα από το ζεύγος συνώνυμων λέξεων με ιδιαίτερο σημασιολογικό φορτίο *καλὴν καὶ ἐράσμιον*.

Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου

Ένα άλλο έργο, όπου ανιχνεύουμε πολλά ρηματικά επίθετα, είναι το *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου*, εξαιτίας του έντονου παραινετικού τόνου που το χαρακτηρίζει. Στην παρούσα πραγματεία ο Πλούταρχος έκανε χρήση τέτοιων λέξεων, οι οποίες διαθέτουν τη δυναμική της διδασχής, προκειμένου να μεταλαμπαδεύσει στο αναγνωστικό κοινό σημαντικές συμβουλές. Μια από αυτές αφορά το ζήτημα της ορθής διαχείρισης της παρρησίας, ώστε αυτή να αποδεικνύεται αποτελεσματική. Για να κομίσει νουθεσίες ο συγγραφέας σχετικά με την ελευθεροστομία ενέταξε, στο συγκεκριμένο κείμενο, δυο ρηματικά επίθετα, το *προσοιστέον* και το *φυλακτέον*. Με τη σύνθετη λέξη *προσοιστέον* ο Πλούταρχος επιτονίζει ότι την ελεύθερη χρήση του λόγου οι αναγνώστες οφείλουν να την αντιμετωπίζουν με αξιοπρέπεια και σεβασμό και χωρίς να ξεφεύγουν από τα όρια του επιτρεπτού (68C): «ἄλλως μὲν οὖν προσοιστέον ἐστὶ καὶ παιδιὰν καὶ γέλωτα τοῖς φίλοις· ἢ δὲ παρρησία σπουδὴν ἐχέτω καὶ ἦθος».

Στη δεύτερη εμφάνισή του στο συγκεκριμένο κείμενο ο όρος *προσοιστέον* τοποθετήθηκε σε ένα περιβάλλον παραβολής για να δηλώσει ότι, όταν κάποιος απευθύνεται σε ανθρώπους που η ψυχή τους είναι κατακυριευμένη από πάθη, οφείλει να προβαίνει σε λελογισμένη χρήση της παρρησίας, η οποία πρέπει να παντρεύεται και με μια μικρή μορφή επαίνου, καθώς η αφοπλιστική ειλικρίνεια, στην προκειμένη περίπτωση, μπορεί να πυροδοτήσει έκρυθμες καταστάσεις. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο πεζογράφος παρομοιάζει την πολύπαθη ψυχή με μάτι που υποφέρει από φλεγμονή και αναφέρει ότι, όπως το δυνατό φως είναι απαγορευτικό για τον οφθαλμό, ο οποίος

ασθενεί, έτσι και η άκρατη ελευθεροστομία μπορεί να αποδειχθεί επιβλαβής για την παθιασμένη ψυχή (72B-C): «ἐπεὶ δ' οὔτε φῶς λαμπρὸν ὄμματι φλεγμαίνοντι προσοιστέον, οὔτ' ἐμπαθῆς ψυχῆ παρρησίαν ἀναδέχεται καὶ νουθεσίαν ἄκρατον, ἐν τοῖς χρησιμωτάτοις ἐστὶ τῶν βοηθημάτων ὁ παραμινγνόμενος ἐλαφρὸς ἔπαινος».

Ο Πλούταρχος σε αυτό το κείμενο, που καταγίνεται με το ζήτημα της κολακείας, υποστηρίζει ότι όποιος θέλει να εκφράσει ανεμπόδιστα και ελεύθερα την προσωπική του άποψη καλό θα είναι να επιλέξει την κατάλληλη στιγμή για να το υλοποιήσει αυτό. Το ρηματικό επίθετο *φυλακτέον* ο φιλόσοφος το ενέταξε στο έργο του για να επισημάνει στο αναγνωστικό κοινό ότι πρέπει να αποφεύγει την παρρησία κατά τη διάρκεια της οίνοποσίας, διότι η ελευθεροστομία πυροδοτεί έκρυθμες καταστάσεις σε συνεστιάσεις, τις οποίες συνοδεύει το κρασί (68C-D): «ὁ δὲ καιρὸς ἐν παντὶ μὲν παρεθεὶς μεγάλα βλάπτει, μάλιστα δὲ τῆς παρρησίας διαφθείρει τὸ χρήσιμον. ὅτι μὲν οὖν ἐν οἴνῳ καὶ μέθῃ τὸ τοιοῦτο φυλακτέον, εὐδηλὸν ἐστίν. εὐδία γὰρ ἐπάγει νέφος ὁ κινῶν ἐν παιδιᾷ καὶ φιλοφροσύνη λόγον ὄφρῶν ἀνασπῶντα καὶ συνιστάντα τὸ πρόσωπον, ὥσπερ ἀντιπαττόμενον τῷ Λυαίῳ θεῶ καὶ λύονται τὸ τῶν ἄδυσφόρων σχοινίον μεριμνᾶν» κατὰ Πίνδαρον. ἔχει δὲ καὶ κίνδυνον ἡ ἀκαιρία μέγαν. ἀκροσφαλεῖς γὰρ εἰσὶν αἱ ψυχαὶ πρὸς ὄργην διὰ τὸν οἶνον, καὶ πολλάκις ἡ μέθη παραλαβοῦσα τὴν παρρησίαν ἔχθραν ἐποίησε».

Κάτι άλλο που επισημαίνει ο Πλούταρχος με το ρηματικό επίθετο *φυλακτέον*, αναφορικά με το ζήτημα της παρρησίας, είναι ότι, όταν έρθει κάποιος σε επαφή με ευερέθιστους ανθρώπους, οφείλει να αποφύγει τον παραλληλισμό με άλλα άτομα, για να αποτρέψει έτσι την εκδήλωση εντάσεων. Τα μόνα που συνιστά ο χαιρώνειος συγγραφέας είναι η σύγκριση με τους γονεῖς και η ανάσυρση στην επιφάνεια θετικών στοιχείων της προσωπικότητας των οξύθυμων χαρακτήρων, ώστε να λειτουργήσουν οι ίδιοι ως παράδειγμα για τον εαυτό τους (72D): «οὐ γὰρ μόνον ἀνίησι τοῦ ψόγου τὸ τραχὺ καὶ κολαστικόν, ἀλλὰ καὶ ζῆλον ἐμποιεῖ πρὸς ἑαυτὸν αἰδουμένῳ τὰ αἰσχροῦ τῆ τῶν καλῶν ὑπομνήσει καὶ παράδειγμα ποιουμένῳ τῶν βελτιόνων ἑαυτόν. ὅταν δ' ἑτέρους οἶον ἤλικας ἢ πολίτας ἢ συγγενεῖς παραβάλλωμεν, ἄχθεται καὶ διαγριαίνεται»²⁸¹

---

²⁸¹ Το ρήμα *διαγριαίνω* (εξαγριώνω, ερεθίζω, προκαλώ την αγανάκτηση) αποτελεί γλωσσικό κατασκευάσμα του Πλουτάρχου και πέρα από το *Πῶς ἄν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* απαντά ακόμα πέντε φορές στα *Ἠθικά* και πιο συγκεκριμένα στο *Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας* (101B): «ἀλλὰ κινεῖν μόνον καὶ διαγριαίνειν τὰ πάθη καὶ τὰ νοσήματα δυναμένοις», στα *Γαμικὰ παραγγέλματα* (144E): «διαγριαίνεται γὰρ ὑπὸ τῶν χρωμάτων τούτων μάλιστα τὰ ζῶα», στο *Περὶ δεισιδαιμονίας* (167C): «καὶ γὰρ διαγριαίνεται καὶ ἀγανακτεῖ, καὶ τὰς τίγρεις», στο *Περὶ εὐθυμίας* (465C): «καὶ τὰ πάθη τὰ τῆς ψυχῆς διαγριαινόμενα» και στον *Παραμυθητικὸν εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ* (610D): «κινεῖν καὶ διαγριαίνειν τὸ

τὸ φιλόνεικον τῆς κακίας, καὶ τοῦτο πολλάκις εἴωθεν ὑποφωνεῖν μετ' ὀργῆς 'τί οὖν οὐκ ἄπει πρὸς τοὺς ἐμοῦ κρείττονας, ἐμοὶ δὲ μὴ παρέχεις πράγματα;' φυλακτέον οὖν ἑτέρους ἐπαινεῖν παρρησιαζόμενον πρὸς ἑτέρους, ἂν μὴ νῆ Δία γονεῖς ᾧσιν».

Στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* το ρηματικό επίθετο *φυλακτέον* απαντά και τρίτη φορά (56F-57A): «διὸ φυλακτέον ἐστὶ μάλιστα τὸν κόλακα περὶ τοὺς ἐπαίνους. ὅπερ οὐδ' αὐτὸν ἐκεῖνον λέληθεν, ἀλλὰ δεινὸς ὢν φυλάττεσθαι τὸ ὑποπτον». Ο Πλούταρχος τοποθέτησε τη συγκεκριμένη λέξη, σε αυτό το σημείο, για να επισημάνει στους αναγνώστες ότι δεν πρέπει να είναι ευεπίφοροι στην εγκωμιαστική πολιτική των κολάκων. Το *ἐλεγκτέον*, το οποίο έχει την έννοια «πρέπει κανείς να ανασκευάσει ή να αποκρούσει», είναι ένα άλλο ρηματικό επίθετο που χρησιμοποίησε ο φιλόσοφος για να προστατέψει το αναγνωστικό του κοινό από τη δόλια τακτική των ὑπουλων υπάρξεων (58A-B): «τὸ δὲ γένος τοῦτο τῶν ἀρνούμενων ἐπαίνων πανουργότερας δεόμενον εὐλαβείας ἐλεγκτέον ἐπίτηδες ἀτόπους ἐκτάπτοντα συμβουλίας καὶ ὑποθήκας, καὶ διορθώσεις ποιούμενον ἀλόγους». Με το *ἐλεγκτέον*, λοιπόν, ο πεζογράφος προτείνει κάποιους τρόπους, οι οποίοι μπορούν να συμβάλουν στην αποκάλυψη μερικών υποχθόνιων μεθόδων που μετέρχονται τα άτομα που βυρσοδομοῦν και τους αναδεικνύει με την ομάδα λέξεων *συμβουλίας καὶ ὑποθήκας καὶ διορθώσεις*.

Σύμφωνα με τον Πλούταρχο ο κόλακας, προκειμένου να παγιδέψει με μεγαλύτερη επιτυχία τα θύματά του, μεταμορφώνει τις ψυχολογικές του διαθέσεις ανάλογα με τη συναισθηματική τους κατάσταση. Το ρηματικό επίθετο *ἀλλακτέον* (που χρειάζεται αλλαγή) είναι δηλωτικό και ενδεικτικό αυτού του τρόπου δράσης και είναι τοποθετημένο μέσα σε ένα υποθετικού τύπου παράδειγμα, καθώς ο πεζογράφος αναφέρει ότι ο κακόβουλος άνθρωπος θα επιδοκιμάσει κάθε απόφαση του ατόμου που επιθυμεί να σαηνέψει, όπως και τη μετακίνησή του από τον πολιτικό χώρο σε αυτόν της απραξίας και της αποχής από τα κοινά (53B): «ἂν δὲ βίον ἀλλακτέον ἕτερον εἴπης, οἷον εἰς ἀπραγμοσύνην καὶ ἡσυχίαν ἐκ πολιτείας μεταβαλόμενος, 'πάλαι γ' ἐχρῆν' φησί 'θορύβων ἡμᾶς ἀπηλλάχθαι καὶ φθόνων'».

πάθος». Στους *Παράλληλους Βίους* αυτό το ἄπαξ λεγόμενον το εντοπίζουμε στον *Αντώνιο* (86.3.4): «ἠλακάτη δὲ τινι χρυσῆ τῆς Κλεοπάτρας ἐκκαλουμένης αὐτὴν καὶ διαγριαιούσης», στον *Βροῦτο* (20.10.3): «προῆλθεν εἰς τὸν ὄχλον ἤδη διαγριαιόμενον» και στον *Γάλβα* (17.4.8): «μὴ διαγριαιεῖν μηδὲ τυραννικὴν ποιεῖν τὴν ἡγεμονίαν».

Περὶ τοῦ ἀκούειν

Δυο ἄλλα ἔργα στα οποία εἶναι ἐντονη ἡ πρόθεση τοῦ Πλουτάρχου γιὰ διδασχὴ καὶ νουθεσία εἶναι τὸ *Περὶ τοῦ ἀκούειν* καὶ τὸ *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*. Στὴν πρώτη πραγματεία ἀπαντοῦν τὰ ρηματικά ἐπίθετα: *ἀκουστέον* (τὸ ἀνιχνεύουμε δυο φορές στο συγκεκριμένο κείμενο), *ἀμελητέον*, *δοτέον*, *ἐπιλογιστέον*, *μιμητέον*, *ποιητέον*, *φευκτέον*, *φροντιστέον* καὶ *φυλακτέον*, ἐνῶ στο δεύτερο κείμενο ἐντοπίζουμε τις λέξεις: *ἐπανορθωτέον*, *προσεκτέον*, *σκεπτέον* καὶ *ὑπομνηστέον* (με διπλὴ παρουσία σε αὐτὸ τὸ σύγγραμμα).

Στο παρακάτω ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ *Περὶ τοῦ ἀκούειν* ἐντοπίζουμε τρία ρηματικά ἐπίθετα, τὸ *ἀκουστέον*, τὸ *φευκτέον* καὶ τὸ *φυλακτέον* (43D): «φυλακτέον δὲ καὶ τὸ πολλὰ καὶ πολλάκις αὐτὸν προβάλλειν· ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο τρόπον τινὰ παρεπιδεικνυμένου. τὸ δ' ἑτέρου προτείνοντος ἀκροᾶσθαι μετ' εὐκολίας φιλόλογον καὶ κοινωνικόν, ἂν μὴ τι τῶν ἰδίων ἐνοχλῆ καὶ κατεπείγη πάθος ἐπισχέσεως δεόμενον ἢ νόσημα παρηγορίας. τάχα μὲν γὰρ οὐδ' 'ἀμαθίην κρύπτειν ἄμεινον', ὡς φησιν Ἡράκλειτος, ἀλλ' εἰς μέσον τιθέναι καὶ θεραπεύειν. ἂν δ' ὀργή τις ἢ προσβολὴ δεισδαιμονίας ἢ διαφορὰ πρὸς οἰκείους σύντονος ἢ περιμανῆς²⁸² ἐξ ἔρωτος ἐπιθυμία 'κινουῖσα χορδὰς τὰς ἀκινήτους φρενῶν' ἐπιταράξῃ τὴν διάνοιαν, οὐ φευκτέον εἰς ἑτέρους λόγους ἀποδιδράσκοντας τὸν ἔλεγχον, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν τούτων ἀκουστέον ἐν ταῖς διατριβαῖς, καὶ μετὰ τὰς διατριβὰς ἰδίᾳ προσιόντας αὐτοὺς καὶ προσανακρίνοντας». Ο πεζογράφος με τὴ λέξη *φυλακτέον* τονίζει στους ἀναγνώστες ὅτι οἱ παρευρισκόμενοι σε μια φιλοσοφικὴ διάλεξη δὲν πρέπει να προβαίνουν στη διατύπωση πολλῶν ἐρωτήσεων, ἐπειδὴ αὐτὸ ἀποτελεῖ δείγμα ἀνθρώπων που διακατέχονται ἀπὸ ἐπιδειξιομανία. Με τὴν ἐπανάληψη τοῦ θέματος *πολλ-*, στις λέξεις *πολλὰ καὶ πολλάκις*, ο συγγραφέας δίνει ἐμφαση στα λεγόμενά του καὶ ἀναδεικνύει με

²⁸² Ἡ σύνθετη λέξη *περιμανῆς* (μανιασμένος, παράφρων, ἀπληστος) ἀποτελεῖ προϊόν τοῦ γλωσσικοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Πλουτάρχου. Στὰ *Ἠθικά*, πέρα ἀπὸ τὸ *Περὶ τοῦ ἀκούειν*, τὴ βρίσκουμε στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* (52D): «ὡσπερ ἐν Συρακούσαις φασίν, ὀπηνίκα Πλάτων ἀφίκετο, καὶ Διονύσιον ζῆλος ἔσχε περιμανῆς φιλοσοφίας», στο *Γυναικῶν Ἀρεταί* (249B): «πάσαις μὲν γὰρ ἐξαίφνης ἐπιθυμία θανάτου καὶ πρὸς ἀγχόνην ὀρμὴ περιμανῆς ἐνέπιπτε», στο *Περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς* (446D): «τὰ σφοδρὰ καὶ περιμανῆ καὶ οἰστρώδη κινήματα τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ λόγου κατασβέσαντος», στο *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων* (556B): «ἀλλ' ὅπου φιλοπλοῦτία καὶ φιληδονία περιμανῆς καὶ φθόνος ἄκρατος ἐνοικίζεται» καὶ στο *Πότερα τῶν ζῴων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἐνυδρὰ* (972D): «ἔρωτες δὲ πολλῶν οἱ μὲν ἄγριοι καὶ περιμανεῖς γεγόνασιν». Στους *Βίους* ἀπαντᾶ στον *Ἀντόνιο* (6.3.3): «ἔρωσ ἀπαρηγόρητος ἀρχῆς καὶ περιμανῆς ἐπιθυμία τοῦ πρώτου εἶναι καὶ μέγιστον», στον *Δίωνα* (11.2.1): «ἔσχεν ἔρωσ τὸν Διονύσιον ὀξὺς καὶ περιμανῆς» καὶ στον *Ἰθῶνα* (17.5.3): «ἔρωσ ἐγγενέσθαι καὶ περιμανῆς τοῦ ἄρχειν».

μεγαλύτερη ευκρίνεια την άποψή του ότι ο ακροατής οφείλει να μην υποβάλλει πάμπολλες απορίες κατά τη διάρκεια συνεδρίων.

Ο Πλούταρχος, στο προαναφερθέν χωρίο, αναφέρει ότι ένας πεπαιδευμένος άνθρωπος, όπως σημειώνει και μέσα από το ζεύγος συνωνύμων *φιλόλογον και κοινωνικόν*, αποφεύγει να θέτει ερωτήματα κατά τη διάρκεια των φιλοσοφικών ομιλιών, διότι έχει την τάση να ακούει με υπομονή και καρτερικότητα τις απορίες που εκφράζουν οι άλλοι παρευρισκόμενοι, για να αποκρυσταλλώνει με αυτόν τον τρόπο και σιωπηλά τα δικά του συμπεράσματα. Υπάρχει περίπτωση, όμως, να περιέλθει και ο ίδιος σε δεινή θέση, εξαιτίας κάποιων σοβαρών προβλημάτων που μπορεί να αντιμετωπίσει, τα οποία ο συγγραφέας παρουσιάζει με το πολυσύνδετο σχήμα *ὀργή τις ἢ προσβολή δεισιδαιμονίας ἢ διαφορὰ πρὸς οἰκείους σύντονος ἢ περιμανῆς ἐξ ἔρωτος ἐπιθυμία*. Ο πεζογράφος χρησιμοποίησε το ρηματικό επίθετο *φευκτέον*, συνοδευόμενο από την άρνηση *οὐ*, για να δηλώσει ότι το συνετό άτομο δεν πρέπει να αποφεύγει τη διαδικασία ελέγχου, αλλά θα πρέπει να επιλύει τις δυσκολίες του μέσα από την παρακολούθηση λόγων, οι οποίοι να περιλαμβάνουν και ζητήματα συναφή με τα αδιέξοδά του.

Το τελευταίο ρηματικό επίθετο, σε αυτό το απόσπασμα, το *ἀκουστέον* (πρέπει να ακούσει ή να δεχτεί κανείς τη συμβουλή), ο Πλούταρχος το χρησιμοποίησε για να υπογραμμίσει ότι οι νουνεχείς άνθρωποι πρέπει να ακούνε ομιλίες, οι οποίες να περιλαμβάνουν και ζητήματα εφάμιλλα με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, ώστε έτσι να επιλυθούν οι δυσκολίες τους. Με τη συγκεκριμένη λέξη ο συγγραφέας τονίζει, επιπρόσθετα, ότι τα λογικά άτομα καλό είναι, μετά το πέρας των διαλέξεων, να προσεγγίζουν τους φιλοσόφους, προκειμένου να αντλήσουν από αυτούς χρήσιμες παρααινέσεις, οι οποίες θα τους φανούν πολύτιμες αναφορικά με τη διαχείριση των δεινών τους.

Με την τοποθέτηση του ρηματικού επιθέτου *ἀμελητέον* (αυτό που χρειάζεται να παραμεληθεί) σε αυτό το κείμενο, το οποίο πραγματεύεται τον ορθό τρόπο παρακολούθησης φιλοσοφικών διαλέξεων, ο Πλούταρχος προσπαθεί να υπογραμμίσει στους αναγνώστες ότι δεν πρέπει να λησμονούν την τάση ορισμένων ράθυμων, οι οποίοι υποβάλλουν διαρκώς ερωτήματα προς τους ομιλητές, ώστε να εκμαιεύσουν από αυτούς έτοιμα συμπεράσματα (47F-48A): «οὐ μὴν οὐδὲ τῆς πρὸς τὸναντίον ἀμαρτίας ἀμελητέον, ἦν ἀμαρτάνουσιν οἱ μὲν ὑπὸ νωθείας, ἀηδεῖς καὶ κοπῶδεις ὄντες· οὐ γὰρ

ἐθέλουσι γενόμενοι καθ' αὐτοὺς πράγματα ἔχειν, ἀλλὰ παρέχουσι τῷ λέγοντι, πολλάκις ἐκπυθνόμενοι περὶ τῶν αὐτῶν, ὥσπερ ἀπτῆνες νεοσσοὶ κεχηνότες ἀεὶ πρὸς ἀλλότριον στόμα καὶ πᾶν ἔτοιμον ἤδη καὶ διαπεπονημένον ὑπ' ἄλλων ἐκλαμβάνειν ἐθέλοντες». Ο πεζογράφος τοποθέτησε το επίρρημα *πολλάκις* για να δώσει ἔμφαση στο γεγονός ότι κάποιοι φυγόπονοι ἄνθρωποι θέτουν συνεχῶς ἀπορίες κατὰ τη διάρκεια ομιλιῶν. Αξίζει να σημειώσουμε ὅτι ο συγγραφέας παρομοιάζει τα νωθρά άτομα με νεογέννητα πτηνά, διότι και οι δυο προαναφερθείσες ομάδες ἀναμένουν ἰδιαίτερες περιποιήσεις χωρὶς να κοπιάζουν. Τη διάθεση παραβολῆς, ἀπὸ την πλευρά του βιογράφου, την υπογραμμίζει το ἀναφορικό παραβολικό επίρρημα *ὥσπερ*.

Στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν* ο Πλούταρχος διατυπώνει την ἀποψη ὅτι ἡ ἀποτίμησις μιᾶς φιλοσοφικῆς διάλεξης πρέπει να γίνεται ἀπὸ τους ἴδιους τους ἀκροατῆς (42A): «ὄθεν δὴ καὶ ποιητέον ἐπίσκεψιν καὶ κρίσιν τῆς ἀκροάσεως ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς περὶ αὐτὸν διαθέσεως». Το ρηματικό ἐπίθετο *ποιητέον*, λοιπόν, ο πεζογράφος το ἐνέταξε στη συγκεκριμένη πραγματεία προκειμένου να υπογραμμίσει ὅτι οι συμμετέχοντες σε μιᾶς ομιλία εἶναι αὐτοὶ που ἀρμόζει να την ἀξιολογούν. Ο χαιρώνειος συγγραφέας τους ἠθικούς τομείς, τους οποίους καλὸ εἶναι να ἐξετάζουν οι παρευρισκόμενοι σε ἓνα συνέδριο ἀν βελτιώθηκαν στη ζωὴ τους ὑστερα ἀπὸ την παρακολούθησή του, τους παρουσίασε με μιᾶς σειρά δευτερευουσῶν πλάγιων ἐρωτηματικῶν προτάσεων ολικῆς ἀγνοίας, που εἰσάγονται με το μόριο *εἰ* (42A-B): «ἀναλογιζόμενον εἴ τι τῶν παθῶν γέγονε μαλακώτερον, εἴ τι τῶν ἀνιαρῶν κουφότερον, εἰ θάρσος εἰ φρόνημα βέβαιον, εἰ πρὸς ἀρετὴν καὶ τὸ καλὸν ἐνθουσιασμός».

Ο Πλούταρχος, σε ἓνα ἄλλο σημεῖο της παρούσας πραγματείας, προσπαθεῖ να ἐμφυσήσει στους ἀναγνώστες ὅτι, κατὰ τη διάρκεια της παρακολούθησης διαλέξεων, οφείλουν να δείχνουν τον δέοντα σεβασμὸ πρὸς τους ομιλητῆς (40B-C): «διὸ δεῖ τῆς φιληκοῖα πρὸς τὴν φιλοδοξίαν σπείσασθαι ἀκροᾶσθαι τοῦ λέγοντος ἴλεων καὶ πρᾶον, ὥσπερ ἐφ' ἐστίασιν ἱερὰν καὶ θυσίας ἀπαρχὴν παρειλημμένον, ἐπαινοῦντα μὲν <ἐν> οἷς ἐπιτυγχάνει τὴν δύναμιν, ἀγαπῶντα δὲ τὴν προθυμίαν αὐτὴν τοῦ φέροντος εἰς μέσον ἃ γινώσκει καὶ πείθοντος ἑτέρους δι' ὧν αὐτὸς πέπεισται. τοῖς μὲν οὖν κατορθουμένοις ἐπιλογιστέον ὡς οὐκ ἀπὸ τύχης οὐδ' αὐτομάτως ἀλλ' ἐπιμελεία καὶ πόνῳ καὶ μαθήσει κατορθοῦται, καὶ μιμητέον γε ταῦτα θαυμάζοντάς γε δὴ καὶ ζηλοῦντας· τοῖς δ' ἁμαρτανόμενοις ἐφιστάναι χρὴ τὴν διάνοιαν, ὑφ' ὧν αἰτιῶν καὶ ὄθεν

ή παρατροπή γέγονεν». Το σύνθετο ρηματικό επίθετο *ἐπιλογιστέον*²⁸³, που λαμβάνει την έννοια «πρέπει κανείς να εξετάσει ή να συλλογιστεί», ο πεζογράφος το εισήγαγε στο έργο του για να επισημάνει ότι οι παρευρισκόμενοι σε μια φιλοσοφική ομιλία καλό είναι να αναγνωρίζουν τα όσα έχουν πετύχει οι εκφωνητές των λόγων, τα οποία αποτελούν προϊόντα κόπου και όχι τύχης. Προκειμένου ο συγγραφέας να αναδείξει με μεγαλύτερη ευκρίνεια τις προαναφερθείσες θέσεις του, χρησιμοποίησε τις ομάδες συνωνύμων *οὐκ ἀπὸ τύχης οὐδ' αὐτομάτως*, καθώς και *ἐπιμελεία καὶ πόνω καὶ μαθήσει*. Ανάμεσα σε αυτές τις κατηγορίες λέξεων με κοινό σημασιολογικό πυρήνα έχει αναπτυχθεί μια σχέση εναντίωσης, την οποία υπογραμμίζει ο αντιθετικός σύνδεσμος *ἀλλά*.

Στο προαναφερθέν απόσπασμα, από το *Περὶ τοῦ ἀκούειν*, εντοπίσαμε και το ρηματικό επίθετο *μιμητέον* (πρέπει κανείς να μιμηθεί). Ο Πλούταρχος, μέσα από την εισαγωγή της συγκεκριμένης λέξης στο κείμενό του, καλεί τους αναγνώστες να μιμηθούν αυτά που κατόρθωσαν να επιτύχουν οι ομιλητές των φιλοσοφικών διαλέξεων. Με το ζεύγος συνωνύμων όρων *θαυμάζοντας* και *ζηλοῦντας*, ο συγγραφέας δίνει έμφαση στα λεγόμενά του και υπογραμμίζει ότι οι συμμετέχοντες στις διαλέξεις πρέπει να παραδειγματίζονται από τους αγορητές, ώστε να υπάρξει μια ηθική βελτίωση στη ζωή τους. Υπάρχει, όμως, περίπτωση και τα άτομα που εκφωνούν λόγους να σφάλουν, κάτι το οποίο ο πεζογράφος παρουσιάζει με τη σχέση αντίθεσης που υπάρχει ανάμεσα στις επιθετικές μετοχές *τοῖς ἀμαρτανομένοις*, η οποία αναφέρεται στα λεκτικά παραπτώματα των ομιλητών, και *τοῖς κατορθουμένοις*, που συνδέεται με τα επιτεύγματα των φιλοσόφων. Την εναντίωση που έχει αναπτυχθεί ανάμεσα σε αυτούς τους ονοματικούς τύπους του ρήματος τη διαπιστώνουμε από τους αντιθετικούς συνδέσμους *δὲ* και *μὲν*. Η τοποθέτηση του απρόσωπου ρήματος *χρῆ* πραγματοποιήθηκε από τον Πλούταρχο για να αναφερθεί στα λάθη, τα οποία επιτελούνται στις αγορεύσεις. Αξίζει να σημειώσουμε ότι, για τον βιογράφο, η ακρόαση ομιλιών αποτελεί μια σημαντική διαδικασία, γι' αυτό και την παρομοιάζει με ιερή συγκέντρωση. Τη σπουδαιότητα, λοιπόν, της παρακολούθησης των συνεδρίων ο συγγραφέας την αναδεικνύει και μέσα από τη χρήση των θρησκευτικών όρων *ἱερὰν* και *θυσίας ἀπαρχὴν*.

Η εξέταση των λαθών των ομιλητών, σύμφωνα με τον πεζογράφο, πρέπει να υλοποιείται με γνώμονα τον ίδιο τον εαυτό των συμμετεχόντων στα συνέδρια. Ο

---

²⁸³ Το ρηματικό επίθετο *ἐπιλογιστέον* έκανε την πρώτη του εμφάνιση στον Επίκουρο (*Επιστολή πρὸς Ἡρόδοτον*, 72.11): «ὃ συμπλέκομεν τὸ ἴδιον τοῦτο καὶ παραμετροῦμεν, μάλιστα ἐπιλογιστέον».

Πλούταρχος υποστηρίζει ότι αυτοί που παρίστανται στις φιλοσοφικές διαλέξεις οφείλουν να προβαίνουν σε μια ενδοσκόπηση, ώστε να αξιολογούν αν θα περιέπιπταν στα ίδια σφάλματα με τα άτομα, τα οποία διεξάγουν τις διαλέξεις (40C-D): «διὸ δεῖ μεταφέρειν τὴν εὐθύνην ἐφ' ἑαυτοὺς ἀπὸ τοῦ λέγοντος, ἀνασκοποῦντας εἴ τι τοιοῦτο λανθάνομεν ἁμαρτάνοντες. ῥᾶστον γάρ ἐστι τῶν ὄντων τὸ μέμψασθαι τὸν πλησίον, ἀχρήστως τε καὶ κενῶς γιγνόμενον, ἂν μὴ πρὸς τινὰ διόρθωσιν ἢ φυλακὴν ἀναφέρηται τῶν ὁμοίων. καὶ τὸ τοῦ Πλάτωνος οὐκ ὀκνητέον ἀεὶ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων ἀναφθέγγεσθαι, 'ἢ που ἄρ' ἐγὼ τοιοῦτος;»». Την πρόθεση για διδαχή από την πλευρά του συγγραφέα την εξακριβώνουμε από το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και από το ρηματικό επίθετο *ὀκνητέον* (πρέπει κανείς να διστάζει ή να αναβάλλει). Με τη δεύτερη λέξη, συνοδευόμενη και από την άρνηση *οὐκ*, ο πεζογράφος τονίζει ότι οι παρευρισκόμενοι στις ομιλίες καλό είναι να μην αποφεύγουν την αυτοκριτική αναλογιζόμενοι, μάλιστα, και μια ρήση που ο Πλούταρχος αποδίδει στον Πλάτωνα «ἢ που ἄρ' ἐγὼ τοιοῦτος;»²⁸⁴.

Ένα από τα βασικά ρηματικά επίθετα που χρησιμοποίησε ο Πλούταρχος στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν* είναι το *ἀκουστέον*, λόγω της διασύνδεσής του με τη θεματολογία και τον τίτλο του συγκεκριμένου έργου. Στη δεύτερη εμφάνισή του στην παρούσα πραγματεία, το *ἀκουστέον* χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι οι παρευρισκόμενοι στις διαλέξεις δεν πρέπει να απορρίπτουν τις συμβουλές και τις παρατηρήσεις των φιλοσόφων (46C): «καὶ μὴν τῶν γε νουθεσιῶν καὶ τῶν ἐπιπλήξεων οὔτ' ἀναλγήτως οὔτ' ἀνάδρως ἀκουστέον». Ο χαιρώνειος συγγραφέας τοποθέτησε το ζευγάρι συνώνυμων λέξεων *ἀναλγήτως* και *ἀνάδρως*, τις οποίες συντροφεύει ο παρατακτικός συμπλεκτικός σύνδεσμός *οὔτε*, για να τονίσει ότι το ακροατήριο των διαλέξεων δεν αρμόζει να μένει απαθές και αδιάφορο στα λεγόμενα των ομιλητών, επειδή ο βασικός πυρήνας της ορθής παρακολούθησης των συνεδρίων είναι η προσεκτική τους ακρόαση.

Ο Πλούταρχος στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν* θίγει και ζητήματα που αφορούν το ύφος και τον χειρισμό της γλώσσας των ομιλητών. Σύμφωνα με τον πεζογράφο οι άνθρωποι και κυρίως οι νέοι οφείλουν να εστιάζουν αρχικά στην ηθική ποιότητα των μηνυμάτων, τα οποία επιδιώκουν να τους μεταλαμπαδεύσουν οι αγορητές και ύστερα να εξετάζουν αν οι φιλόσοφοι, που εκφωνούν τους λόγους, τους έχουν στολίσει με τα κατάλληλα λεξικά στολίδια (42C-D): «καὶ γὰρ εἰ τοῖς λέγουσι προσήκει μὴ παντάπασιν ἡδονὴν

---

²⁸⁴ Αυτό το απόφθεγμα ο Πλούταρχος το χρησιμοποίησε και σε κάποιες άλλες πραγματείες των *Ηθικῶν* και πιο συγκεκριμένα στο *Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο* (88E), στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* (129D) και στο *Περὶ ἀοργησίας* (463E).

ἐχούσης καὶ πιθανότητα λέξεως παραμελεῖν, ἐλάχιστα τούτου φροντιστέον τῷ νέῳ, τὸ γε πρῶτον. ὕστερον δέ που, καθάπερ οἱ πίνοντες, ὅταν παύσωνται διψῶντες, τότε τὰ τορεύματα τῶν ἐκπωμάτων ὑποθεωροῦσι καὶ στρέφουσιν, οὕτως ἐμπλησθέντι δογμάτων καὶ ἀναπνεύσαντι δοτέον τὴν λέξιν εἴ τι κομψὸν ἔχει καὶ περιττὸν ἐπισκοπεῖν». Ἡ τοποθέτηση τῶν ἐπιρρηματικῶν προσδιορισμῶν τοῦ χρόνου *πρῶτον* καὶ *ὕστερον* εἶναι καίρια, διότι με αὐτὸν τὸν τρόπο τονίζεται ἡ σειρά με τὴν ὁποία πρέπει νὰ ἐπιτελοῦνται οἱ ὀρθές κινήσεις αναφορικά με τὴν παρακολούθηση τῶν διαλέξεων. Τὸ ρηματικὸ ἐπίθετο *φροντιστέον* (πρέπει κανεὶς νὰ φροντίσει ἢ νὰ νοιασθεῖ), τὸ ὁποῖο ἀπὸ ὅλο το *corpus* τῶν *Ἠθικῶν* ἀπαντᾷ μόνον στὴ συγκεκριμένη πραγματεία, ὁ συγγραφεὺς τὸ ἐνέταξε στὸ κείμενό του, συνοδευόμενον ἀπὸ τὸ ἐπίρρημα *ἐλάχιστα*, γιὰ νὰ ἀναφέρει ὅτι οἱ νεότεροι καλὸ εἶναι στὴν ἀρχὴ τῶν συνεδρίων νὰ δίνουν βάση στὴν οὐσία τῶν λεγομένων τῶν διάφορων συμμετεχόντων. Ἀφού, λοιπόν, ἀφουγκραστοῦν καλὰ τὰ διδάγματα ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὶς αγορεύσεις, τότε θὰ μπορέσουν νὰ ἀξιολογήσουν καὶ τὴ λεκτικὴ δεινότητα τῶν ομιλητῶν, ὅπως ἄλλωστε υπογραμμίζει ὁ Πλούταρχος καὶ με τὸ ρηματικὸ ἐπίθετο *δοτέον*.

Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν

Στὸ *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, πέρα ἀπὸ τὸ ρηματικὸ ἐπίθετο *προφιλοσοφητέον*, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ ἄπαξ λεγόμενον, καθὼς καὶ τὸ *φευκτέον*, ποὺ τὸ συντροφεύει, ὁ πεζογράφος ἐνέταξε καὶ ἄλλους τέτοιους γραμματικούς τύπους γιὰ νὰ ἀναδείξει με μεγαλύτερη ευκρίνεια τὶς διδαχές του. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι καὶ ἡ λέξις *ὑπομνηστέον* (πρέπει κανεὶς νὰ υπενθυμίσει), ποὺ παραπέμπει στὴ διαδικασία τῆς υπενθύμισης, λόγῳ τοῦ δεύτερου συνθετικοῦ τῆς, τοῦ *μιμνήσκω* (21E): «ὑπομνηστέον ὅτι Σωκράτης τούναντίον ἔλεγε, τοὺς μὲν φαύλους ζῆν ἕνεκα τοῦ ἐσθίειν καὶ πίνειν, τοὺς δ' ἀγαθοὺς ἐσθίειν καὶ πίνειν ἕνεκα τοῦ ζῆν». Με τὸν συγκεκριμένον ὄρο ὁ Πλούταρχος παρακινεῖ τοὺς νέους νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τοῦ Σωκράτη, ὁ ὁποῖος θεωροῦσε ὅτι οἱ κακεντρεχεῖς ἄνθρωποι ζοῦν μόνον γιὰ νὰ τρῶνε καὶ νὰ πίνουν, χωρὶς νὰ ἔχουν ἄλλους ὁραματισμούς. Ἀντίθετα οἱ ἐνάρετοι, σύμφωνα με τὸν θεμελιωτὴ τῆς ἀνθρωποκεντρικῆς φιλοσοφίας, καλύπτουν τὶς βασικὲς τοὺς ἀνάγκες, ὥστε αὐτὲς νὰ ἀποτελέσουν τὸ ἐφαλτήριο γιὰ τὴν περαιτέρω ἠθικὴ τοὺς καλλιέργεια. Προκειμένου ὁ χαϊρώνειος συγγραφεὺς νὰ παρουσιάσει πιο ἐντονα τὴ διαφοροποίηση

των θέσεων των παραπάνω ομάδων, χρησιμοποίησε το σχήμα της αντίθεσης *τοὺς μὲν φαύλους-τοὺς δ' ἀγαθοὺς*.

Σε ένα άλλο σημείο αυτής της πραγματείας, όπου ο Πλούταρχος προσπαθεί να κομίσει στους νέους ορθές παραινέσεις αναφορικά με τη σωστή μελέτη των ποιητικών κειμένων, εντοπίζουμε για δεύτερη φορά το ρηματικό επίθετο *ὑπομνηστέον* (25B-C): «ἐκεῖνο δ' οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ πολλάκις ὑπομνηστέον ἐστὶ τοὺς νέους, ἐνδεικνυμένους αὐτοῖς ὅτι μιμητικὴν ἢ ποιήσιν ὑπόθεσιν ἔχουσα κόσμῳ μὲν καὶ λαμπρότητι χρῆται περὶ τὰς ὑποκειμένας πράξεις καὶ τὰ ἦθη, τὴν δ' ὁμοιότητα τοῦ ἀληθοῦς οὐ προλείπει, τῆς μιμήσεως ἐν τῷ πιθανῷ τὸ ἀγωγὸν ἐχούσης». Ο συγγραφέας, μέσα από την τοποθέτηση της συγκεκριμένη λέξης, προσπαθεί να συμβουλευσει τους πρεσβύτερους να υπενθυμίζουν διαρκῶς στα μικρότερα σε ηλικία άτομα ὅτι ἡ ποίηση, επειδὴ εἶναι μιμητικὴ τέχνη, τὸ βασικὸ ὄπλο που μετέρχεται για νὰ πείσει, πέρα καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα μορφολογικά καὶ καλλωπιστικά της μέσα, εἶναι ἡ ἀληθοφάνεια. Ο πεζογράφος με τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στους επιρρηματικούς προσδιορισμούς του ποσού *ἅπαξ-πολλάκις* υπογραμμίζει ὅτι ὁ δεύτερος ἀποτελεῖ τὴν καλύτερὴ ἐπιλογή, διότι ἡ συνεχὴς ἐπανάληψη θὰ φέρει τὰ ἐπιθυμητὰ ἀποτελέσματα.

Ἐνα ἄλλο ρηματικὸ ἐπίθετο που ἀπαντᾶ στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* εἶναι τὸ *σκεπτέον* (πρέπει κανεὶς νὰ ἐξετάσει ἢ νὰ στοχαστεῖ) (29D): «ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐν τοῖς γένεσι διαφορὰς σκεπτέον, ὧν τοιοῦτός ἐστιν ὁ τρόπος. οἱ μὲν Τρῶες ἐπίασι μετὰ κραυγῆς καὶ θράσους, οἱ δ' Ἀχαιοὶ 'σιγῇ δειδιότες σημάτων»». Με αὐτὴν τὴ λέξη ὁ Πλούταρχος εἰσάγει τοὺς ἀναγνώστες στο ζήτημα τῆς διερεύνησης τῶν διαφορῶν ἀνάμεσα στους Τρῶες καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς. Οἱ πρώτοι, ἀναφορικά με τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο μάχονται, ἐπιλέγουν μιὰ θορυβώδη καὶ ἐντονη μέθοδο, ὅπως τὴν παρουσιάζει ὁ συγγραφέας καὶ μέσα ἀπὸ τὸν εμπρόθετο προσδιορισμὸ του τρόπου *μετὰ κραυγῆς καὶ θράσους*, ἐντὸς του ὁποῖου ἔχει ἐνσωματώσει καὶ τὸ ζεύγος συνώνυμων ὀρων *κραυγῆς καὶ θράσους*. Τὴ σιωπηλὴ τακτικὴ που χρησιμοποιοῦν οἱ Ἕλληνες, σεβόμενοι τοὺς ἀνώτερους σε ἱεραρχία πολεμιστῆς, ὁ φιλόσοφος τὴ γνωστοποιεῖ μέσα ἀπὸ τὴν παράθεση ἐνός στίχου του Ομήρου²⁸⁵: «σιγῇ δειδιότες σημάτων».

Τὰ τελευταία ρηματικὰ ἐπίθετα που ἐντοπίζουμε στο συγκεκριμένο ἔργο εἶναι τὸ *προσεκτέον* (πρέπει κανεὶς νὰ στρέψει) καὶ τὸ *ἐπανορθωτέον* (πρέπει κανεὶς νὰ διορθώσει). Με τὸν πρώτο ὄρο ὁ πεζογράφος ἐπισημάνει τοὺς νέους ὅτι καλὸ εἶναι

---

²⁸⁵ *Ιλιάδα* Δ 431.

να εξετάζουν αν υπάρχει συναισθηματική εμπλοκή των ποιητών στα γεγονότα, τα οποία περιγράφουν (19Α): «ἐν δὲ τούτοις εὖ μάλα προσεκτέον εἴ τινος ὁ ποιητῆς αὐτὸς ἐμφάσεις δίδωσι κατὰ τῶν λεγομένων ὡς δυσχεραينوμένων ὑπ’ αὐτοῦ». Τη δεύτερη λέξη ο Πλούταρχος την ενέταξε στην πραγματεία του προκειμένου να αναφέρει ότι πρέπει να αποκατασταθεί η φήμη του θεού Δία, η οποία έχει αμαυρωθεί, εξαιτίας κάποιων αβάσιμων και αστήρικτων κατηγοριῶν που του έχουν προσάψει (24Α): «οὕτω δὴ τὰ πολλὰ τῶν ἀτόπως περὶ τοῦ Διὸς λέγεσθαι δοκούντων ἐπανορθωτέον».

Πολιτικά παραγγέλματα

Αρκετά ρηματικά επίθετα με την κατάληξη *-τέον* ανιχνεύουμε και στα *Πολιτικά παραγγέλματα*. Πέρα από τα *ἄπαξ λεγόμενα διακοπτέον, διαμιλλητέον και μικρολογητέον*, τα οποία απαντούν στο παρόν κείμενο, εντοπίζουμε και διάφορα άλλα που αποτελούν δημιουργήματα συγγραφέων της προγενέστερης λογοτεχνίας. Μια τέτοια περίπτωση αποτελεί το *ὑπομνηστέον*, το οποίο έκανε την πρώτη του εμφάνιση στον Αναξιμένη τον Λαμψακηνό²⁸⁶, ρήτορα και ιστορικό του 4ου αι. π.Χ. Ο Πλούταρχος τον συγκεκριμένο όρο τον χρησιμοποίησε συνολικά τρεις φορές στην εργογραφία του και για την ακρίβεια δυο στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, ὅπως διαπιστώσαμε και πιο πάνω²⁸⁷ και μια στο παρόν πολιτικό του σύγγραμμα (810Β): «ὑπομνηστέον δὲ καὶ πατέρων ἀγαθῶν ἐνίους, ὅταν ἐξαμαρτάνωσιν». Μέσα από την τοποθέτηση αυτής της λέξης, ο πεζογράφος προσπάθησε να επισημάνει ότι η υπενθύμιση των προγόνων μπορεί να συμβάλει στην αποτροπή λαθῶν.

Ο Πλούταρχος, στην παρούσα πραγματεία του, διατυπώνει την άποψη ότι καλό είναι να μην εισέρχεται κανείς στον πολιτικό χώρο έχοντας υλιστικές τάσεις, αλλά οφείλει να διαθέτει αγνές προθέσεις, ὡστε με αυτόν τον τρόπο να υπηρετήσει ανεπηρέαστα και πιστά το κοινό καλό (798Ε-Ε): «οὔτε γὰρ ἐπ’ ἐργασία καὶ χρηματισμῷ προσιτέον τοῖς κοινοῖς, ὡς οἱ περὶ Στρατοκλέα καὶ Δρομοκλείδην ἐπὶ τὸ χρυσοῦν θέρος, τὸ βῆμα μετὰ παιδιᾶς οὕτως ὀνομάζοντες, ἀλλήλους παρεκάλουν». Το σύνθετο ρηματικό επίθετο *προσιτέον* (πρέπει κανείς να πάει προς, πρέπει να πλησιάσει) ο φιλόσοφος το ενέταξε στο κείμενό του στοχεύοντας να τονίσει ότι τα άτομα, τα οποία επιθυμούν να ασχοληθούν με την πολιτική, αρμόζει να είναι προσηλωμένα στην

²⁸⁶ *Ρητορική πρὸς Ἀλέξανδρον* (29.8.2): «ἐν ταῖς δημηγορίαις τῆς εὐμενείας ὑπομνηστέον».

²⁸⁷ Βλ. σελ. 228-229.

επιτέλεση του λειτουργήματός τους και να μην αναμένουν οικονομικά κέρδη από αυτό τους το έργο, διότι η πληρωμή τους πρέπει να ηθική, δηλαδή η ευόδωση και η επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας και γαλήνης. Για να καταστήσει πιο σαφή και πιστευτά τα λεγόμενά του, ο συγγραφέας κόμισε το παράδειγμα του Στρατοκλή και του Δρομοκλείδη, οι οποίοι παραδέχονταν ότι καταγίνονταν με τα κοινά προκειμένου να αποκομίσουν χρηματικά οφέλη, καθώς χαρακτήριζαν μεταφορικά το πολιτικό βήμα ως χρυσοῦν θέρος.

Στα Πολιτικά παραγγέλματα ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ένας πολιτικός πρέπει να διαθέτει καθαρό ηθικό πνεύμα, για να επιτελέσει σωστά το έργο του. Σε περίπτωση, όμως, που έχει κάποιες αδυναμίες, οφείλει να προβεί στη διόρθωσή τους, ώστε να ανταποκριθεί με επιτυχία στα καθήκοντά του. Για να ενισχύσει την αξιοπιστία των λεγομένων του, ο συγγραφέας κόμισε το παράδειγμα δυο πολιτικών μορφών, του Θεμιστοκλή και του Περικλή (800A-D): «τὸ μὲν οὖν τῶν πολιτῶν ἦθος ἰσχύοντα δεῖ καὶ πιστευόμενον ἤδη πειρᾶσθαι ρυθμίζειν ἀτρέμα πρὸς τὸ βέλτιον ὑπάγοντα καὶ πράως μεταχειριζόμενον· ἐργώδης γὰρ ἢ μετᾶθεσις τῶν πολλῶν. αὐτὸς δ' ὥσπερ ἐν θεάτρῳ τὸ λοιπὸν ἀναπεπταμένῳ βιωσόμενος, ἐξάσκει καὶ κατακόσμη τὸν τρόπον· εἰ δὲ μὴ ῥᾶδιον ἀπαλλάξαι παντάπασι τῆς ψυχῆς τὴν κακίαν, ὅσα γοῦν ἐπανθεῖ μάλιστα καὶ προπίπτει τῶν ἀμαρτημάτων ἀφαιρῶν καὶ κολούων. ἀκούεις γάρ, ὅτι καὶ Θεμιστοκλῆς ἄπτεσθαι τῆς πολιτείας διανοούμενος ἀπέστησε τῶν πότων καὶ τῶν κώμων ἑαυτόν, ἀγρυπνῶν δὲ καὶ νήφων καὶ πεφροντικῶς ἔλεγε πρὸς τοὺς συνήθεις, ὡς οὐκ ἔᾶ καθεύδειν αὐτὸν τὸ Μιλτιάδου τρόπαιον· Περικλῆς δὲ καὶ περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν δίαίταν ἐξήλλαξεν αὐτὸν ἠρέμα βαδίζειν καὶ πράως διαλέγεσθαι καὶ τὸ πρόσωπον ἀεὶ συνεστηκὸς ἐπιδείκνυσθαι καὶ τὴν χεῖρα συνέχειν ἐντὸς τῆς περιβολῆς καὶ μίαν ὁδὸν πορεύεσθαι τὴν ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ τὸ βουλευτήριον. οὐ γὰρ εὐμεταχείριστον οὐδὲ ῥᾶδιον ἀλῶναι τὴν σωτήριον ἄλωσιν ὑπὸ τοῦ τυχόντος ὄχλου, ἀλλ' ἀγαπητόν, εἰ μήτ' ὄψει μήτε φωνῆ πτυρόμενος ὥσπερ θηρίον ὑπόπτον καὶ ποικίλον ἐνδέχοιτο τὴν ἐπιστάσιαν. ᾧ τοίνυν οὐδὲ τούτων ἐπιμελητέον ἐστὶ παρέργως, ἦπου τῶν περὶ τὸν βίον καὶ τὸ ἦθος ἀμελητέον ὅπως ἦ ψόγου καθαρὰ καὶ διαβολῆς ἀπάσης; οὐ γὰρ ὧν λέγουσιν ἐν κοινῷ καὶ πράττουσιν οἱ πολιτευόμενοι μόνον εὐθύνας διδόασιν, ἀλλὰ καὶ δεῖπνον αὐτῶν πολυπραγμονεῖται καὶ κοίτη καὶ γάμος καὶ παιδιὰ καὶ σπουδὴ πᾶσα».

Στο προαναφερθέν απόσπασμα και εντός της ρητορικής ερώτησης «ᾧ τοίνυν οὐδὲ τούτων ἐπιμελητέον ἐστὶ παρέργως, ἦπου τῶν περὶ τὸν βίον καὶ τὸ ἦθος ἀμελητέον ὅπως ἦ ψόγου καθαρὰ καὶ διαβολῆς ἀπάσης;», η οποία έχει τοποθετηθεί για

λόγους έμφασης και επιτονισμού, εντοπίζουμε τα ρηματικά επίθετα *έπιμελητέον* (πρέπει κανείς να νοιαστεί ή να προσέξει) και *άμελητέον*. Οι λέξεις αυτές, παρά το γεγονός ότι μοιράζονται την ίδια γλωσσική πηγή, το ρήμα *μέλω*, αποτελούν αντίθετες έννοιες, λόγω του πρώτου τους συνθετικού που τις διαφοροποιεί. Ο Πλούταρχος, όμως, τις παρουσίασε με παρόμοια σημασία, επειδή το *έπιμελητέον* το συνόδευσε με τον παρατακτικό συμπλεκτικό σύνδεσμο *οὐδέ* με αποφατική διάθεση. Μέσα από τη χρήση των συγκεκριμένων όρων, ο πεζογράφος προσπάθησε να επισημάνει στους πολιτικούς τις αλλαγές, τις οποίες καλούνται να επιτελέσουν σε διάφορα σημεία, ώστε να ανταποκριθούν καλύτερα στον ρόλο τους.

Ο Πλούταρχος, στα *Πολιτικά παραγγέλματα*, υπογραμμίζει ότι τα στοιχεία, τα οποία συνεπικουρούν ώστε να επιτευχθεί η αποτελεσματικότητα της πειθούς ενός πολιτικού, είναι δυο, ο λόγος του και ο χαρακτήρας του (801C): «οὐ μὴν άμελητέον γε διὰ τοῦτο τῆς περὶ τὸν λόγον χάριτος καὶ δυνάμεως ἐν ἀρετῇ θεμένους τὸ σύμπαν, ἀλλὰ τὴν ῥητορικὴν νομίσαντας μὴ δημιουργὸν ἀλλὰ τοὶ συνεργὸν εἶναι πειθοῦς ἐπανορθωτέον τὸ τοῦ Μενάνδρου ἔτροπος ἔσθ' ὁ πείθων τοῦ λέγοντος, οὐ λόγος». Το ρηματικό επίθετο *άμελητέον* ο πεζογράφος το ενέταξε, στο προαναφερθέν χωρίο και για δεύτερη φορά στο παρόν έργο του, προκειμένου να τονίσει ότι δεν πρέπει να απορρίπτεται η λεκτική δύναμη του αγορητή, διότι διαθέτει τη δική της δυναμική. Ένα δεύτερο ρηματικό επίθετο, το οποίο εισήγαγε ο φιλόσοφος, είναι το *έπανορθωτέον*. Με αυτήν τη λέξη ο συγγραφέας επισημαίνει την ανάγκη διόρθωσης της άποψης του Μενάνδρου, όπου την εντοπίζουμε σε ένα στίχο από μια χαμένη του κωμωδία που τιτλοφορείται *Υμνις*: «τρόπος ἔσθ' ὁ πείθων τοῦ λέγοντος, οὐ λόγος»²⁸⁸. Ο κωμικός ποιητής υποστηρίζει ότι αξίζει να δίνεται περισσότερη βαρύτητα στην προσωπικότητα του ομιλητή παρά στα λεγόμενά του. Αντίθετα ο Πλούταρχος θεωρεί ότι καλό είναι να συνυπάρχουν και τα δυο στοιχεία, δηλαδή και η ποιότητα του ήθους και η ικανότητα χειρισμού της ομιλίας. Αξίζει να σημειώσουμε ότι το *έπανορθωτέον* ο βιογράφος το χρησιμοποίησε και σε ένα άλλο σημείο του πολιτικού του συγγράμματος και με την ίδια φαινομενικά πρόθεση (814D-E): «ἢ τὸν Εὐριπίδην ἐπανορθωτέον ἄδοντα καὶ λέγοντα, ὡς εἶπερ ἀγρυπνεῖν χρῆ καὶ φοιτᾶν ἐπ' αὐλειον ἐτέρου καὶ ὑποβάλλειν ἑαυτὸν ἡγεμονικῇ συνηθείᾳ, πατρίδος περὶ κάλλιστον ἐπὶ ταῦτα χωρεῖν, τὰ δ' ἄλλα τὰς ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ δικαίοις φιλίας ἀσπάζεσθαι καὶ φυλάττειν;». Εδώ, όμως, ο συγκεκριμένος όρος είναι τοποθετημένος μέσα σε μια ρητορική ερώτηση με ειρωνικό τόνο, επειδή ο

²⁸⁸ PCG 6.2, απόσπ. 362.7 K.-A.

Πλούταρχος αποδέχεται τελικά την άποψη του Ευριπίδη, την οποία βρίσκουμε στις *Φοίνισσες*²⁸⁹. Για τον χαιρώνειο συγγραφέα αυτό που προέχει είναι το κοινό καλό, επομένως, στον πολιτικό χώρο, η απόκτηση φίλων με ισχύ δεν κρίνεται απορριπτέα από τον ίδιο, όταν μάλιστα μπορεί να λειτουργήσει και προς όφελος του συνόλου των πολιτών.

Στα *Πολιτικά παραγγέλματα* ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο αστεϊσμός και η γελοιοποίηση επιτρέπονται στον χώρο της πολιτικής μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις. Μια από αυτές αποτελεί και η λεκτική υποτίμηση του αντιπάλου, προκειμένου αυτός να αντιμετωπιστεί με τον κατάλληλο τρόπο (803B-C): «οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σκῶμμα καὶ γελοῖον ἔστιν ὅτε γίνεταί πολιτικοῦ λόγου μέρος, εἰ μὴ πρὸς ὕβριν ἢ βωμολοχίαν, ἀλλὰ χρησίμως ἐπιπλήττοντος ἢ διασύροντος λέγοιτο». Ο πεζογράφος, μέσα στο πλαίσιο παράθεσης και ανάλυσης της συγκεκριμένης άποψης, εισήγαγε το ρηματικό επίθετο *φυλακτέον* για να εμφυσήσει στους αναγνώστες ότι, σε περίπτωση που προβούν στη διατύπωση σκωμμάτων, πρέπει να μην ξεπερνούν τα όρια του μέτρου, διότι η υλοποίησή τους μπορεί να προκαλέσει έντονα συναισθήματα λύπης (803D): «τὸ δ' ἄγαν φυλακτέον ἐν τῷ γελοίῳ καὶ τὸ λυποῦν ἀκαίρως τοὺς ἀκούοντας ἢ τὸν λέγοντα ποιοῦν ἀγεννῆ καὶ ταπεινόν, ὥσπερ τὰ Δημοκράτους».

Μια βασική θέση που εκθέτει ο Πλούταρχος, σε αυτήν την πολιτική του πραγματεία, είναι ότι οι πολίτες οφείλουν να επιδεικνύουν τον δέοντα σεβασμό προς τους ανθρώπους, οι οποίοι ασκούν πολιτικά αξιώματα, δηλώντας έτσι την εκτίμησή τους απέναντι στις αρχές και τους θεσμούς (817C): «δημοτικὸν δὲ καὶ βλασφημίαν ἐνεγκεῖν καὶ ὄργην ἄρχοντος ἢ τὸ τοῦ Διομήδους ὑπειπόντα 'τούτῳ μὲν γὰρ κῦδος ἄμ' ἔψεται' ἢ τὸ τοῦ Δημοσθένους, ὅτι νῦν οὐκ ἔστι Δημοσθένης μόνον ἀλλὰ καὶ θεσμοθέτης ἢ χορηγὸς ἢ στεφανηφόρος. ἀναθετόν οὖν τὴν ἄμυναν εἰς τὸν χρόνον· ἢ γὰρ ἐπέξιμεν ἀπαλλαγέντι τῆς ἀρχῆς ἢ κερδανούμεν ἐν τῷ περιμένειν τὸ παύσασθαι τῆς ὀργῆς». Σε περίπτωση, όμως, που υπάρξουν αντιδράσεις και διαφωνίες με τους πολιτικούς, πρέπει να εκφραστούν την κατάλληλη χρονική στιγμή, όπως άλλωστε υπογραμμίζει ο πεζογράφος τόσο με την τοποθέτηση του σύνθετου ρηματικού επιθέτου *ἀναθετόν* (πρέπει να αποδίδει, να αναβάλλει κανείς) όσο και με τον εμπρόθετο προσδιορισμό του χρόνου *εἰς τὸν χρόνον*. Ο συγγραφέας παρουσιάζει δυο λύσεις, αναφορικά με τη γνωστοποίηση παραπόνων στους άρχοντες, τις οποίες αναδεικνύει με

---

²⁸⁹ Ευριπίδης *Φοίνισσες* (524-525): «εἴτερ γὰρ ἀδικεῖν χρή, τυραννίδος πέρι/ κάλλιστον ἀδικεῖν, τᾶλλα δ' εὐσεβεῖν χρεών».

τη διπλή παρουσία του διαζευκτικού συνδέσμου ἢ. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο, η εξαπόλυση επίθεσης σε αυτούς που πολιτεύονται καλό είναι να δρομολογηθεί είτε μετά το πέρας της θητείας τους, είτε να τους κοινοποιηθεί, όταν θα έχει κατευναστεί η οργή τους.

Το *ἀκουστέον* αποτελεί το τελευταίο ρηματικό επίθετο που απαντά στα *Πολιτικά παραγγέλματα* (820A-B): «ἢ δὲ φιλοτιμία, καίπερ οὔσα σοβαρωτέρα τῆς φιλοκερδείας, οὐκ ἐλάττονας ἔχει κῆρας ἐν πολιτείᾳ· καὶ γὰρ τὸ τολμᾶν αὐτῇ πρόσεστι μᾶλλον· ἐμφύεται γὰρ οὐκ ἄργαῖς οὐδὲ ταπειναῖς ἀλλ' ἐρρωμέναις μάλιστα καὶ νεανικαῖς προαιρέσεσι, καὶ τὸ παρὰ τῶν ὄχλων ῥόθιον πολλάκις συνεξαῖρον αὐτὴν καὶ συνεξωθοῦν τοῖς ἐπαίνοις ἀκατάσχετον ποιεῖ καὶ δυσμεταχείριστον. ὥσπερ οὖν ὁ Πλάτων²⁹⁰ ἀκουστέον εἶναι τοῖς νέοις ἔλεγεν ἐκ παίδων εὐθύς, ὡς οὔτε περικεῖσθαι χρυσὸν αὐτοῖς ἔξωθεν οὔτε κεκτῆσθαι θέμις, οἰκεῖον ἐν τῇ ψυχῇ συμμεμιγμένον ἔχοντας, αἰνιττόμενος οἶμαι τὴν ἐκ γένους διατείνουσαν εἰς τὰς φύσεις αὐτῶν ἀρετὴν· οὕτω παραμυθώμεθα τὴν φιλοτιμίαν, λέγοντες ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν χρυσὸν ἀδιάφθορον καὶ ἀκήρατον καὶ ἄχραντον ὑπὸ φθόνου καὶ μώμου τιμῆν, ἅμα λογισμῶ καὶ περιθεωρήσει τῶν πεπραγμένων ἡμῖν καὶ πεπολιτευμένων ἀξζανόμενον». Ο συγγραφέας ενέταξε τη συγκεκριμένη λέξη σε ένα περιβάλλον παραβολής και επίκλησης της αυθεντίας του Πλάτωνα, διότι ήθελε να μεταλαμπαδεύσει στους αναγνώστες ότι υπάρχει τρόπος κατευνασμού της υπέρμετρης φιλοδοξίας, την οποία εκδηλώνουν ορισμένες ορμητικές νεανικές μορφές, προκειμένου να επιτευχθούν οι επιδιωκόμενοι στόχοι τους για ανέλιξη και πολιτική αναρρίχηση στα ανώτερα αξιώματα. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα οι νέοι, ήδη από τα πρώιμα παιδικά τους χρόνια, πρέπει να διδάσκονται ότι το πραγματικό χρυσάφι είναι η αρετή, που εμφολεύει στην ψυχή τους. Παίρνοντας αφορμή από αυτήν την θέση ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο αντίστοιχος ψυχικός πλούτος, ο οποίος μπορεί να μετριάσει την άκρατη και σφοδρή επιθυμία για δόξα, είναι η εσωτερική υπόληψη των ατόμων. Αξιοπρόσεχτο είναι ότι ο πεζογράφος χρησιμοποίησε την ομάδα συνώνυμων λέξεων *ἀδιάφθορον καὶ ἀκήρατον καὶ ἄχραντον* για να επιτονίσει τα λεγόμενά του και να αναδείξει τη σπουδαιότητα της τιμῆς ως υπέρτατου ηθικού χρυσαφιού.

---

²⁹⁰ Πηγή έμπνευσης για τη συγγραφή του συγκεκριμένου αποσπάσματος αποτέλεσε το ακόλουθο πλατωνικό χωρίο από την *Πολιτεία* (416e): «χρυσίον δὲ καὶ ἀργύριον εἰπεῖν αὐτοῖς ὅτι θεῖον παρὰ θεῶν ἀεὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἔχουσι καὶ οὐδὲν προσδέονται τοῦ ἀνθρωπεύου».

Συμποσιακά

Ένα άλλο έργο, όπου εμφωλεύουν πολλά ρηματικά επίθετα, είναι τα Συμποσιακά, λόγω της έκτασής τους, αλλά και των μηνυμάτων που ήθελε ο Πλούταρχος να εμφυσήσει στους αναγνώστες. Στο συγκεκριμένο σύγγραμμα εντοπίζουμε τα ρηματικά επίθετα: *ἀκουστέον, ἀφαιρετέον, δοτέον, ἐθιστέον, λεκτέον, περιοπτέον, ποιητέον, σκεπτέον, φευκτέον, φυλακτέον* και *χρηστέον*. Από τις προαναφερθείσες λέξεις αυτή που παρουσιάζει τη μεγαλύτερη συχνότητα είναι το *χρηστέον*, καθώς απαντά τέσσερις φορές στο παρόν κείμενο. Ακολουθεί το *ἀκουστέον* και το *δοτέον* με τρεις και έπονται τα *ἐθιστέον, ποιητέον, σκεπτέον* και *φυλακτέον* με δυο. Μια φορά ο πεζογράφος χρησιμοποίησε τους όρους *ἀφαιρετέον, περιοπτέον, λεκτέον* και *φευκτέον*.

Αξιοπρόσεχτο είναι ότι το ρηματικό επίθετο *χρηστέον* απαντά διπλή φορά εντός της ανάλυσης του ακόλουθου προβλήματος (612E): «Εἰ δεῖ φιλοσοφεῖν παρὰ πότον». Αυτή η λέξη κάνει την πρώτη της εμφάνιση στον πρόλογο του παρόντος ζητήματος και χρησιμοποιήθηκε από τον πεζογράφο προκειμένου να συμβάλει στη γνωστοποίηση του προς πραγμάτευση θέματος (612F): «πρῶτον δὲ πάντων τέτακται τὸ περὶ τοῦ φιλοσοφεῖν παρὰ πότον. μέμνησαι γὰρ ὅτι, ζητήσεως Ἀθήνησι μετὰ δεῖπνον γενομένης εἰ χρηστέον ἐν οἴνῳ φιλοσόφοις λόγοις καὶ τί μέτρον ἔστι χρωμένοις, Ἀρίστων παρῶν ‘εἰσὶ γὰρ’ ἔφησε ‘πρὸς τῶν θεῶν οἱ φιλοσόφοις χώραν ἐπ’ οἴνῳ μὴ διδόντες;’». Εντός της παράθεσης των λεγομένων του Κράτωνα, ο οποίος είναι ένας εκ των συμμετεχόντων σε αυτό το συμπόσιο που περιγράφει ο Πλούταρχος, εντοπίζουμε ξανά το *χρηστέον* (613C): «εἰ δὲ πάντων μὲν ὁ Διόνυσος Λύσιός ἐστι καὶ Λυαῖος, μάλιστα δὲ τῆς γλώττης ἀφαιρεῖται τὰ χαλινὰ καὶ πλείστην ἐλευθερίαν τῇ φωνῇ δίδωσιν, ἀβέλτερον οἶμαι καὶ ἀνόητον ἐν λόγοις πλεονάζοντα καιρὸν ἀποστερεῖν τῶν ἀρίστων λόγων, καὶ ζητεῖν μὲν ἐν ταῖς διατριβαῖς περὶ συμποτικῶν καθηκόντων καὶ τίς ἀρετὴ συμπότου καὶ πῶς οἴνῳ χρηστέον, ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν συμποσίων ἀναιρεῖν φιλοσοφίαν ὡς ἔργῳ βεβαιοῦν ἃ διδάσκει λόγῳ μὴ δυναμένην». Με τον συγκεκριμένο όρο ο κεντρικός ομιλητής σημειώνει ότι οι συνδαιτυμόνες μπορούν να καταγίνονται με ποικίλες υποθέσεις, όπως για παράδειγμα την ανίχνευση του ορθού τρόπου πόσης του οίνου, όμως οφείλουν να μην παραγκωνίζουν και τις φιλοσοφικές συζητήσεις από τις συνεστιάσεις τους.

Παραμένοντας στο ίδιο πρόβλημα των *Συμποσιακών* εντοπίζουμε και ένα άλλο ρηματικό επίθετο, το *σκεπτέον* (613D): «καὶ παρακαλοῦντος ἡμᾶς ἐπὶ τὸν λόγον· ἔφην ἐγὼ πρῶτον ὅτι μοι δοκεῖ σκεπτέον εἶναι τὸ τῶν παρόντων». Τη συγκεκριμένη λέξη ο Πλούταρχος την ενέταξε στο προαναφερθέν χωρίο, μέσα στο πλαίσιο παράθεσης της προσωπικής του άποψης· όντας ο ίδιος θερμός υποστηρικτής της επιτέλεσης φιλοσοφικών συζητήσεων κατά τη διάρκεια των συμποσίων, υπογραμμίζει ότι μια σημαντική παράμετρος, σχετικά με τον τρόπο που αρμόζει αυτές να επιτελούνται, είναι η αντίχνευση της ποιότητας του ήθους, αλλά και των ενδιαφερόντων των παρευρισκόμενων. Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο εξομολογητικός τόπος του συγγραφέα αναδεικνύεται από την προσωπική αντωνυμία *ἐγὼ*, η οποία είναι τοποθετημένη σε πρώτο ενικό πρόσωπο, καθώς και από τη δοτική προσωπική *μοι*.

Εντός της ανάλυσης του ακόλουθου προβλήματος (653B): «Περὶ καιροῦ συνουσίας», πέρα από το *ἄπαξ λεγόμενον ἐξευλαβητέον*, εντοπίζουμε και το ρηματικό επίθετο *χρηστέον* (653B-C): «νεανίσκοι τινὲς οὐ πάλαι τοῖς παλαιοῖς λόγοις προσπεφοιτηκότες ἐσπάρατον τὸν Ἐπίκουρον, ὡς οὐ καλὸν οὐδ' ἀναγκαῖον ἐμβεβληκότες λόγον περὶ καιροῦ συνουσίας εἰς τὸ Συμπόσιον· μινῆσκεσθαι γὰρ ἀφροδισίων ἄνδρα πρεσβύτερον ἐν δείπνῳ μειρακίων παρόντων καὶ διαπορεῖν, πότερον μετὰ δείπνον ἢ πρὸ δείπνου χρηστέον, ἐσχάτης ἀκολασίας εἶναι». Ο Πλούταρχος τοποθέτησε αυτήν τη λέξη στο εισαγωγικό τμήμα του παρόντος θέματος για να αναφέρει ότι το ερώτημα, το οποίο συνδεόταν με την καταλληλόλητα επιτέλεσης της συνουσίας πριν ή μετά την παράθεση του δείπνου, είχε προκαλέσει την αντίδραση ορισμένων νέων, επειδή θεωρούσαν αναξιοπρεπές οι πρεσβύτεροι να καταγίνονται με τέτοια ζητήματα κατά τη διάρκεια συμποσίων. Τη συγκεκριμένη απορία, την οποία αποδοκίμαζαν κάποια μικρότερα σε ηλικία άτομα, να τίθεται δηλαδή από τους ηλικιωμένους μέσα στο πλαίσιο συζητήσεων, ο χαιρώνειος συγγραφέας την παρουσίασε με τη δευτερεύουσα πλάγια ερωτηματική πρόταση ολικής αγνοίας «πότερον μετὰ δείπνον ἢ πρὸ δείπνου χρηστέον (ἐστί)», η οποία είναι διμελής.

Την τελευταία του εμφάνιση, σε αυτό το σύγγραμμα, πραγματοποιεί το ρηματικό επίθετο *χρηστέον* μέσα στο πλαίσιο της διερεύνησης του παρακάτω ζητήματος (667C): «Εἰ ἢ θάλασσα τῆς γῆς εὐοψότερα» και πιο συγκεκριμένα στο ακόλουθο απόσπασμα (668C): «καίτοι φαρμάκων δυνάμεως ὁ ἰατρικώτατος ἄριστος κριτῆς καὶ μελῶν ἀρετῆς ὁ φιλομουσότατος, οὐκοῦν καὶ ἀρετῆς ὄψων ὁ φιλοψότατος· οὐ γὰρ Πυθαγόρα γε τούτων οὐδὲ Ξενοκράτει δαιτητῇ χρηστέον, Ἀνταγόρα δὲ τῷ

ποιητή και Φιλοξένω τῷ Ἐρύξειδος καὶ τῷ ζωγράφῳ Ἀνδροκύδει, ὃν φασὶ τὴν Σκύλλαν ζωγραφοῦντα τοὺς περὶ αὐτὴν ἰχθῦς ἐμπαθέστατα καὶ ζωτικώτατα δι' ὀψοφαγίαν ἐξεργάσασθαι». Ἐδῶ ὁ Πλούταρχος παραθέτει τὰ λεγόμενα τοῦ Πολυκράτη, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς βασικοὺς πρωταγωνιστῆς τῆς συγκεκριμένης συζήτησης, ὁ ὁποῖος ἦταν υπέρμαχος υποστηρικτῆς τῆς βρώσης ψαριῶν, ἐπειδὴ θεωροῦσε ὅτι ἡ κατανάλωσή τους εἶναι περισσότερο ωφέλιμη γιὰ τὸν ἀνθρώπινο ὀργανισμό ἀπὸ αὐτὴν τῶν κρεάτων. Ὁ κεντρικὸς συνομιλητῆς ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀποτίμησις τῶν διαφόρων ἀνθρωπίνων δραστηριοτήτων καὶ ἔργων καλὸ εἶναι νὰ γίνεταί ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες ἐιδικεύσεις. Ἔτσι ὑπονοεῖ ὅτι ἡ ἀξιολόγησις τῆς ποιότητος τῶν τροφῶν πρέπει νὰ πραγματοποιεῖται ἀπὸ τοὺς ἰχθυοφάγους, διότι διαθέτουν καὶ τὴν προαπαιτούμενη μαγειρικὴ παιδεία, ἀλλὰ καὶ τὰ κατάλληλα κριτήρια γευστικῆς, γιὰ νὰ υλοποιήσουν αὐτὴν τὴν ἐκτίμησις. Κατ' ἐπέκτασις, τὸ ρηματικὸ ἐπίθετο *χρηστέον* ἀπαντᾷ ἐντὸς τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ Πολυκράτη, ὁ ὁποῖος, προκειμένου νὰ ἐνισχύσει τὴν δυναμικὴν τῆς, ἐπιστράτευσε τὸ παράδειγμα δύο προσωπικοτήτων, τοῦ Πυθαγόρα καὶ τοῦ Ξενοκράτη. Σύμφωνα μετὰ τὸν συνδαιτυμόνα, οἱ προαναφερθέντες φιλόσοφοι δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν φερέγγυους κριτῆς φαγητῶν, γιὰτὶ δὲν τρέφονται μετὰ πλάσματα τῆς θάλασσης. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ πεζογράφος στὸ ὄγδοο βιβλίον τῶν *Συμποσιακῶν* εἶχε ἀφιερῶσαι ἓνα πρόβλημα στὴν ἀναζήτησις τῶν αἰτιῶν, ποὺ ὠθοῦσαν τοὺς Πυθαγόρειους νὰ μὴν τρέφονται μετὰ ψάρια (728D): «Διὰ τί μάλιστα οἱ Πυθαγορικοὶ ἐμψύχων τοὺς ἰχθῦς παρητοῦντο».

Στὰ *Συμποσιακά* ὁ Πλούταρχος ἐνέταξε δύο φορές τὸ ρηματικὸ ἐπίθετο *ἀκουστέον*, ἀκριβῶς μετὰ τὴν ἴδια στόχευσις, καθὼς, μέσα ἀπὸ τὴν τοποθέτησίν του, ἤθελε νὰ παραδώσαι τὴν σκυτάλην τοῦ διαλόγου σὲ ἐπόμενους συνομιλητῆς (646F): «εἰ δέ τινα καὶ Τρύφων ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς δίδωσι μαρτυρίαν, ἀκουστέον», (715A): «τῶν δ' ἐναντίων ἀκουστέον, εἴ τις ἢ νέος προσέστηκεν ἢ πρεσβύτερος». Ἡ τρίτη ἐμφάνισις αὐτῆς τῆς λέξεως ἐντοπίζεται ἐντὸς τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ἀκόλουθου προβλήματος (725F): «Περὶ τῶν ὀψὲ παραγινομένων ἐπὶ τὸ δεῖπνον· ἐν ᾧ καὶ πόθεν ἀκράτισμα καὶ ἄριστον καὶ δεῖπνον ὀνομάσθη» καὶ πιο συγκεκριμένα στὸ παρακάτω χωρίον (727A): «ἢ καὶ τούτων οὖν ἀκουστέον ἀγελαστὶ λεγομένων, ἢ μὴδ' ἐκείνοις εὐκόπως οὕτω διὰ τῶν ὀνομάτων ὥσπερ τριγχιῶν τὰ μὲν ἐκκόπτουσι μέρη τὰ δὲ καθαιροῦσι παραδύσεις διδῶμεν». Ἐδῶ τὸ *ἀκουστέον* χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ δηλώσαι ὅτι οἱ ἀναγνώστεις πρέπει νὰ σέβονται τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι προβαίνουν στὴν διαδικασίαν ἐτυμολόγησις ὀνομάτων ποὺ συνδέονται μετὰ τὴν διαδικασίαν τοῦ φαγητοῦ καὶ

με την ιεραρχία παράθεσης γευμάτων. Κάτι άλλο που επισημαίνεται είναι ότι η προσπάθεια ερμηνείας όρων απαιτεί ειδικούς χειρισμούς, διότι το κάστρο της γλώσσας καλό είναι να μένει απρόσβλητο και τα τείχη του να μην υφίστανται φθορές, όπως δηλώνεται μεταφορικά.

Ένα άλλο ρηματικό επίθετο, που απαντά στα *Συμποσιακά*, είναι το *έθιστέον*. Αυτή η λέξη εμφωλεύει στο πρώτο βιβλίο του συγκεκριμένου έργου και εντός της ανάλυσης του παρακάτω ζητήματος (615C): «Πότερον αὐτὸν δεῖ κατακλίνειν τοὺς ἐστιωμένους τὸν ὑποδεχόμενον ἢ ἐπ' αὐτοῖς ἐκείνοις ποιεῖσθαι». Ο Πλούταρχος μέσα σε ένα κλίμα ευθέως λόγου, ο οποίος προσδίδει ζωντάνια και κρατά σε εγρήγορση τους αναγνώστες, καταθέτει την προσωπική του άποψη σχετικά με τη διευθέτηση των καλεσμένων σε ένα δείπνο (616F-617A): «ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτ' ἐρρήθη καὶ τὴν κρίσιν ἀπήτουν οἱ παρόντες, ἔφην ἐγὼ, διαιτητῆς ἡρημένος οὐ κριτῆς, βαδιεῖσθαι διὰ μέσου. ' νέους μὲν γάρ' εἶπον 'ἐστιῶντας καὶ πολίτας καὶ συνήθεις ἐθιστέον, ὡς φησι Τίμων, ἀφελῶς καὶ ἀτύφως κατανέμειν αὐτοὺς εἰς ἣν ἂν τύχῃσι χώραν, καλὸν εἰς φιλίαν ἐφόδιον τὴν εὐκολίαν λαμβάνοντας· ἐν δὲ ξένοις ἢ ἄρχουσιν ἢ πρεσβυτέροις φιλοσοφοῦντες δέδια μὴ δοκῶμεν τῇ αὐλείῳ τὸν τῦφον ἀποκλείοντες εἰσάγειν τῇ παραθύρῳ μετὰ πολλῆς ἀδιαφορίας· ἐν ᾧ καὶ συνηθεία τι καὶ νόμῳ δοτέον». Όταν κάποιος έχει προσκαλέσει οικεία του πρόσωπα σε ένα συμπόσιο, τότε ο πεζογράφος υποστηρίζει ότι πρέπει να τους επιτρέπει να καθίσουν όπου κρίνουν οι ίδιοι, μη στερώντας τους το αίσθημα της προσωπικής τους ελευθερίας, αλλά και κάνοντάς τους να νιώσουν ισότιμα μέλη της συντροφιάς που συναπαρτίζουν. Τη λέξη *έθιστέον*, λοιπόν, ο φιλόσοφος την ενέταξε στο κείμενό του για να υπογραμμίσει αυτήν την τακτική που καλό είναι να τηρείται αναφορικά με την κατανομή των προσκεκλημένων. Εδώ ανιχνεύουμε και το ρηματικό επίθετο *δοτέον*, το οποίο ο συγγραφέας εισήγαγε, στον παρόν σημείο, προκειμένου να αναφέρει ότι σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, όπως σημειώνει με την ομάδα λέξεων *ξένοις ἢ ἄρχουσιν ἢ πρεσβυτέροις*, αρμόζει να υπάρχουν τροποποιήσεις σχετικά με την παραχώρηση θέσεων, λόγω ένδειξης σεβασμού και καλής συμπεριφοράς.

Μέσα στο πλαίσιο της παράθεσης του ακόλουθου προβλήματος (714D): «Εἰ καλῶς ἐποίουν βουλευόμενοι παρὰ πότον» εντοπίζουμε πάλι το ρηματικό επίθετο *δοτέον*. Αυτήν τη λέξη ο Πλούταρχος την εισήγαγε σε ένα κλίμα παραβολής, το οποίο αναδεικνύεται από την επανάληψη του αναφορικού παραβολικού επιρρήματος *ὥσπερ*, για να εμφυσήσει κάποιους τρόπους κατάσβεσης και κατευνασμού της εκρηκτικής

συμπεριφοράς που προκαλεί η κατανάλωση αλκοόλ (714E-F): «εἰ δὲ μή, δοτέον, ὥσπερ παισὶν ἀτρεμεῖν μὴ δυναμένοις, οὐ δόρυ καὶ ξίφος, ἀλλὰ πλαταγὴν καὶ σφαῖραν, ὥσπερ ὁ θεὸς τὸν νάρθηκα τοῖς μεθύουσιν ἐνεχείρισε κουφότατον βέλος καὶ μαλακώτατον ἀμυντήριον». Αξίζει να σημειώσουμε ότι τον συγκεκριμένο ὄρο τον είχαμε ανιχνεύσει και σε ένα άλλο σημείο των *Συμποσιακῶν*, όπου συντρόφευε το *ἄπαζ λεγόμενον προσπαιστέον* (710E): «εἰ γὰρ ἄλλοτε, μάλιστα δήπου παρὰ πότον προσπαιστέον ἐστὶ τούτοις καὶ δοτέον εἰς ταῦτα τῷ θεῷ τὴν ψυχὴν».

Κάποιο άλλο ζήτημα που παραθέτει ο Πλούταρχος, στο παρόν κείμενο, είναι το ακόλουθο (620A): «Ποῖόν τινα δεῖ τὸν συμποσίαρχον εἶναι». Ο Θέων, ένας από τους συμμετέχοντες σε αυτό το συμπόσιο που περιγράφει εδώ ο συγγραφέας, υποστηρίζει ότι, για να διεξαχθεῖ με επιτυχία μια συνεστίαση, καλό είναι να παντρεύεται αρμονικά το σοβαρό με το αστείο, ὥστε να κυριαρχεῖ η αίσθηση της ισορροπίας και του μέτρου (621D): «ἐπεὶ δὲ πανταχοῦ πλήσιον καὶ πολλαχοῦ βλαβερὸν τὸ ἄκρατον, ἢ δὲ μῖξις, οἷς ἂν ἐν καιρῷ καὶ μετὰ μέτρου παραγένηται πράγμασιν, ἀφαιρεῖ τᾶγαν, ᾧ καὶ βλάπτει τὰ ἡδέα καὶ λυπεῖ τὰ ὠφέλιμα· δῆλον ὅτι καὶ τοῖς πίνουσιν ὁ ἐπιστάτης μεμιγμένην τινα παρέξει διαγωγὴν». Σε περίπτωση, ὁμως, που εκδηλωθούν ακρότητες, τότε, σύμφωνα με τον κεντρικό ομιλητή, ο συμποσίαρχος οφείλει να παρέμβει και να επισημάνει στους συνδαιτυμόνες να μη φέρονται ἄπρεπα και προσβλητικά στους ἄλλους συμπότες, καταστρατηγώντας ἔτσι κάθε αξία και σεβασμό προς τον συνάνθρωπο. Προκειμένου ο Θέων να ενισχύσει την αξιοπιστία των λεγόμενών του, κόμισε και το παράδειγμα του Αγαμήστορα, ο ὁποῖος αντιμετώπιζε κινητικές δυσκολίες. Στο δείπνο ὅπου εἶχε βρεθεῖ καλεσμένο το συγκεκριμένο άτομο, οι υπόλοιποι παρευρισκόμενοι στηρίχτηκαν πάνω στο πρόβλημά του για να τον χλευάσουν, ἀλλά ο ἴδιος, χάρι στην ευρηματικότητα και την ευστροφία του, κατάφερε να αντιστρέψει την κατάσταση, με ἀποτέλεσμα να βρεθούν οι ἴδιοι εκτεθειμένοι (621F-622A): «ὥσπερ Ἀγαμήστορι τῷ Ἀκαδημαϊκῷ λεπτὸν ἔχοντι καὶ κατεφθινηκὸς τὸ σκέλος ἐπηρεάζοντες οἱ ξυμπόται πάντας ἐκέλευσαν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ἐστῶτας ἐκπιεῖν τὸ ποτήριον ἢ ζημίαν καταβαλεῖν· τοῦ δὲ προστάσσειν περιελθόντος εἰς αὐτόν, ἐκέλευσε πάντας οὔτω πιεῖν, ὡς ἂν αὐτὸν ἴδωσι· καὶ κεραμίου στενοῦ κομισθέντος, εἰς τοῦτο τὸν ἀσθενῆ πόδα καθεῖς ἐξέπια τὸ ποτήριον, οἱ δ' ἄλλοι πάντες, ὡς ἐφαίνετο πειρωμένοι ἀδύνατον, ἀπέτισαν τὴν ζημίαν. χαρίεις οὖν Ἀγαμήστωρ· καὶ ποιητέον εὐκόλους οὔτω καὶ ἰλαρὰς τὰς ἀμύνας,** προστάγμασιν ἐθιστέον χρῆσθαι πρὸς ἡδονὴν καὶ ὠφέλειαν, τὰ οἰκεῖα καὶ δυνατὰ καὶ κοσμοῦντα τὸν δρῶντα προστάσσοντας, ὠδικοῖς ᾄσαι, ῥητορικοῖς εἰπεῖν, φιλοσόφοις

λῦσαί τι τῶν ἀπορουμένων, ποιηταῖς προενέγκασθαι στίχους». Εδώ εντοπίζουμε το ρηματικό επίθετο *ποιητέον*, το οποίο χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι οι καλοπροαίρετες υπάρξεις πρέπει να αντιμετωπίζουν τους κακεντρεχείς ανθρώπους με πραότητα, όπως και ο Αγαμήστωρ, κάτι που αναδεικνύεται και με το ζεύγος συνωνύμων *εὐκόλους καὶ ἰλαρὰς*. Ο Πλούταρχος ενέταξε εντός του πλαισίου των λεγομένων του Θέωνα και το *ἐθιστέον*, που απαντά δεύτερη φορά σε αυτό το σύγγραμμα, έχοντας ως κύριο στόχο του να τονίσει ότι ο επικεφαλής ενός δείπνου αρμόζει να ορίζει στα μέλη της συντροφιάς του να επιτελούν δραστηριότητες ανάλογα με την ειδικότητά τους.

Παραμένοντας στο ίδιο πρόβλημα και εντός της παράθεσης των απόψεων του Θέωνα εντοπίζουμε και ένα άλλο ρηματικό επίθετο, το *περιοπτέον* (πρέπει κανείς να υπομείνει ή να επιτρέψει) (621B-D): «καὶ ὁ Θέων ἄλλα δέχομαι μὲν» εἶπεν ὄυτῳ ἢ μᾶλλον ἀπειργασμένον τὸν ἄνδρα καὶ συμποτικόν· εἰ δὲ χρήσομαι κατὰ πᾶν αὐτῷ καὶ μὴ καταισχυνῶ τοῦργον, οὐκ οἶδα· <κοσμιώτα>τον δέ μοι δοκεῖ τοι<οὔτο>ς ὢν τὸ συμπόσιον <διαφυλ>άζειν ἡμῖν καὶ μὴ <περι>όψεσθαι νῦν μὲν ἐκκλησίαν δημοκρατικὴν νῦν δὲ σχολὴν σοφιστοῦ γιγνομένην αὐθις δὲ κυβευτήριον, εἶτά που σκηνὴν καὶ θυμέλην. ἢ γὰρ οὐχ ὄρατε τοὺς μὲν δημαγωγοῦντας καὶ δικαζομένους παρὰ δεῖπνον, τοὺς δὲ μελετῶντας καὶ ἀναγινώσκοντας αὐτῶν τινα συγγράμματα, τοὺς δὲ μίμοις καὶ ὀρχησταῖς ἀγωνοθετοῦντας; Ἀλκιβιάδης δὲ καὶ Θεόδωρος τελεστήριον ἐποίησαν τὸ Πολυτίωνος συμπόσιον, ἀπομιμούμενοι δαδουχίας καὶ ἱεροφαντίας. ὢν οὐδὲν οἶμαι τῷ ἄρχοντι περιοπτέον· ἀλλὰ καὶ λόγοις καὶ θεάμασι καὶ παιδιαῖς δώσει τόπον ἐκείνοις μόνοις, ὅσα πρὸς τὸ συμποτικὸν τέλος ἐξικνεῖται· τοῦτο δ' ἦν φιλίας ἐπίτασιν ἢ γένεσιν δι' ἡδονῆς ἐνεργάσασθαι τοῖς παροῦσι· διαγωγή γὰρ ἐστὶν ἐν οἴνῳ τὸ συμπόσιον εἰς φιλίαν ὑπὸ χάριτος τελευτῶσα». Τη συγκεκριμένη λέξη ο πεζογράφος την εισήγαγε στο κείμενό του για να προβάλλει τις θέσεις του κεντρικού ομιλητή, ο οποίος αναφέρει ότι ο σωστός συμποσίαρχος, προκειμένου να διαφυλάξει την εύρυθμη διεξαγωγή ενός συμποσίου, καθώς και τον κυριότερο σκοπό του, που είναι η διασφάλιση ενός ευχάριστου φιλικού κλίματος, οφείλει να παρεμβαίνει, όταν εκδηλώνονται περιστατικά ανάρμοστης και παραβατικής συμπεριφοράς, όπως αποτελεί αυτή του Αλκιβιάδη και του Θεόδωρου²⁹¹, οι οποίοι κατηγορήθηκαν για την

²⁹¹ Πληροφορίες για το εν λόγω περιστατικό εντοπίζουμε και στους *Παράλληλους Βίους (Αλκιβιάδης, 19.1.1)*: «ἐν δὲ τούτῳ δούλους τινας καὶ μετοίκους προήγαγεν Ἀνδροκλῆς ὁ δημαγωγός, ἄλλων τ' ἀγαλμάτων περικοπὰς καὶ μυστηρίων παρ' οἶνον ἀπομιμήσεις τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τῶν φίλων κατηγοροῦντας. ἔλεγον δὲ Θεόδωρον μὲν τινα δρᾶν τὰ τοῦ κήρυκος, Πουλυτίωνα δὲ τὰ τοῦ δαδούχου,

παρωδία των Ελευσίνιων Μυστηρίων κατά τη διάρκεια ενός δείπνου που είχε παραθέσει ο Πολυτίων.

Με τους όρους *ποιητέον* και *σκεπτέον* τελειώνει η αναφορά μας στα ρηματικά επίθετα που κάνουν διπλή εμφάνιση στον χώρο των *Συμποσιακών*. Η πρώτη λέξη, πέρα από το περιστατικό με τον Αγαμήστορα, απαντά και στο ακόλουθο πρόβλημα (707A): «Περὶ τῶν λεγομένων σκιῶν, καὶ εἰ δεῖ βαδίζειν καλούμενον πρὸς ἑτέρους ὑφ' ἑτέρων ἐπὶ δείπνον, καὶ πότε, καὶ παρὰ τίνας». Ο Πλούταρχος, ο οποίος ήταν ένας από τους βασικούς πρωταγωνιστές της παρούσας συζήτησης, υποστηρίζει ότι ο οικοδεσπότης είναι αυτός που πρέπει να αναλαμβάνει την ευθύνη πρόσκλησης ατόμων στο δείπνο. Σύμφωνα, όμως, με τον συγγραφέα, υπάρχουν και ορισμένες περιπτώσεις όπου καλό είναι να επιτρέπεται και στους συνδαιτυμόνες να καλούν άτομα της αρέσκειάς τους, όπως άλλωστε υπογραμμίζεται και μέσα από την εισαγωγή του *ποιητέον*, ώστε να διασφαλίζεται η ύπαρξη φιλικής ατμόσφαιρας μεταξύ των συμποτών (708C): «οὐ μὴν ἄλλ' ἔστιν ὅτε ποιητέον ἐπ' αὐτῷ, [καὶ] καθάπερ οἱ θεῶ θύοντες ἅμα συμβώμοις καὶ συννάοις κοινῶς συνεπέχονται καὶ καθ' ἕκαστον ἐκείνων μὴ ὀνομάζοντες· οὔτε γὰρ ὄψον οὔτ' οἶνος οὔτε μύρον οὔτως ἡδέως διατίθῃσιν, ὡς σύνδειπνος εὔνους καὶ προσηγής». Προκειμένου ο φιλόσοφος να δώσει έμφαση στα λεγόμενά του και να τονίσει ότι η επιτυχία μιας συγκέντρωσης δεν βασίζεται αποκλειστικά στις γευστικές και υλικές απολαύσεις, αλλά κυρίως στη συνύπαρξη ανθρώπων με καλοπροαίρετη διάθεση, χρησιμοποίησε το πολυσύνδετο σχήμα *οὔτε γὰρ ὄψον οὔτ' οἶνος οὔτε μύρον*, καθώς και το ζεύγος συνωνύμων *εὔνους καὶ προσηγής*. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο πεζογράφος, για να καταστήσει ακόμα πιο σαφή τα μηνύματά του, επιστράτευσε και μια παρομοίωση με θεολογική απόχρωση, η οποία αναδεικνύεται μέσα από την τοποθέτηση του αναφορικού παραβολικού επιρρήματος *καθάπερ*.

Εντός του ακόλουθου προβλήματος (629E): «Τίν' ἐστὶν ἃ Ξενοφῶν παρὰ πότον ἥδιον ἐρωτᾶσθαί φησι καὶ σκώπτεσθαί ἢ μῆ» εντοπίζουμε για δεύτερη φορά το ρηματικό επίθετο *σκεπτέον* (634A): «ἤδη δὲ καὶ τὸ τῶν παρόντων σκεπτέον· ἃ γὰρ ἐν φίλοις καὶ συνήθεσιν ἀκούοντες γελῶσι, ταῦτα δυσχεραίνουσιν, ἂν λέγηται πρὸς αὐτοὺς τῆς γαμετῆς παρουσίας ἢ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ καθηγητοῦ, πλὴν ἂν μὴ τι

τὰ δὲ τοῦ ἱεροφάντου τὸν Ἀλκιβιάδην, τοὺς δ' ἄλλους ἐταίρους παρεῖναι καὶ θεᾶσθαι, μύστας προσαγορευομένους. ταῦτα γὰρ ἐν τῇ εἰσαγγελίᾳ γέγραπται Θεσσαλοῦ τοῦ Κίμωνος, εἰσαγγεῖλαντος Ἀλκιβιάδην ἄσεβεῖν περὶ τὸ θεῶν».

κεχαρισμένον ἢ τῶν λεγομένων ἐκείνοις». Ο Πλούταρχος εισήγαγε τον συγκεκριμένο όρο, στο προαναφερθέν απόσπασμα, προκειμένου να αναφέρει ότι μια σημαντική παράμετρος που πρέπει να λαμβάνουν υπόψιν τους οι άνθρωποι, οι οποίοι προβαίνουν σε σκωπτικά σχόλια, είναι και η ταυτότητα των ατόμων που παρευρίσκονται στην ίδια συντροφιά με αυτούς. Αναφορικά με το πρώτο σκέλος του παρόντος ζητήματος, ο συγγραφέας ενέταξε στο κείμενό του το ρηματικό επίθετο *φυλακτέον*, για να υπογραμμίσει ότι οι συμπότες, κατά τη διάρκεια της οινοποσίας, πρέπει να αποφεύγουν να θέτουν δυσάρεστα ερωτήματα προς τους υπόλοιπους συνδαιτυμόνες, διότι ανασύρονται στη μνήμη τους θλιβερές καταστάσεις (630F): «τῶν οὖν κακῶν φυλακτέον ἐστὶ τὰς ἐρωτήσεις· ἀνιῶνται γὰρ διηγούμενοι καταδίκας αὐτῶν ἢ ταφὰς παίδων ἢ τινας κατὰ γῆν οὐκ εὐτυχεῖς ἢ κατὰ θάλατταν ἐμπορίας».

Στα *Συμποσιακά* ο Πλούταρχος παρέθεσε και ένα πρόβλημα, το οποίο πραγματευόταν το ζήτημα της συνάθροισης πολλών ανθρώπων στα δείπνα (678C): «Περὶ τῶν πολλοὺς ἐπὶ δείπνον καλούντων». Ο πεζογράφος υποστηρίζει ότι ένας σωστός οικοδεσπότης πρέπει να καλεῖ σε μια συνεστίαση έναν τέτοιο αριθμό καλεσμένων, ο οποίος να είναι ικανός και αυτός με τη σειρά του να διασφαλίσει τη δημιουργία φιλικής ατμόσφαιρας μεταξύ των παρευρισκόμενων, γιατί η λεκτική επικοινωνία και η ανταλλαγή επιχειρημάτων μεταξύ των συμποτών αποτελεί τον κυριότερο λόγο επιτέλεσης διοργανώσεων. Στο συγκεκριμένο τμήμα του έργου ανιχνεύουμε τη δεύτερη παρουσία του ρηματικού επιθέτου *φυλακτέον*, διότι ο συγγραφέας, μέσα από την τοποθέτησή του, προσπάθησε να καταστήσει σαφές ότι το άτομο που προσφέρει φιλοξενία καλό είναι να μην παραβλέπει ζητήματα, τα οποία αφορούν την έλλειψη συνοχής ανάμεσα στους συνδαιτυμόνες, επειδή αυτό κλονίζει τη βασικότερη αιτία υλοποίησης συμποσίων, την ανάπτυξη του διαλόγου (679A): «τὸ πλῆθος αὐτὸ φυλακτέον, ὡς ἄμικτον τὴν συνουσίαν ποιοῦν καὶ ἀπροσήγορον».

Ο κύκλος της αναφοράς των ρηματικών επιθέτων που βρίσκουμε στα *Συμποσιακά* ολοκληρώνεται με το *ἀφαιρετέον*, το *λεκτέον* και το *φευκτέον*, τα οποία απαντούν μόνο μια φορά στο παρόν έργο. Το *ἀφαιρετέον* (πρέπει κανείς να αφαιρέσει ή να εξαλείψει ή να καταργήσει) το ανιχνεύουμε στο όγδοο βιβλίο και πιο συγκεκριμένα στο τρίτο πρόβλημα που παρουσιάζει ο Πλούταρχος (720C): «Διὰ τί τῆς ἡμέρας ἠχῶδεστέρα ἢ νύξ». Μέσα στο πλαίσιο της παρουσίας των λεγομένων του Αμμωνίου, ενός από τους συνδαιτυμόνες σε αυτό το συμπόσιο, εντοπίζουμε τη συγκεκριμένη λέξη (722B): «οὐ μὴν ἀλλ' ἀφαιρετέον γε τῶν

Ἀναξαγόρου σωμάτων τὸν σιγμόν· οὔτε γὰρ πιθανὸς οὔτ' ἀναγκαῖος», τὴν ὁποία χρησιμοποίησε ὁ συνομιλητής γιὰ νὰ ἀναφέρει ὅτι πρέπει νὰ ἀφαιρεθεῖ ὁ συριστικός ἤχος ἀπὸ τὰ σώματα τοῦ Ἀναξαγόρα, καθὼς ἡ παρουσία τοῦ κρίνεται περιττή, ὅπως ἄλλωστε υπογραμμίζεται καὶ ἀπὸ τὸ ζεύγος ὄρων με παρόμοιο σημασιολογικὸ πυρήνα *οὔτε πιθανὸς οὔτ' ἀναγκαῖος*.

Ἐνα ἄλλο πρόβλημα ποὺ εἶχε παραθέσει ὁ Πλούταρχος, σὲ αὐτὸ τὸ ἐκτενές τοῦ ἔργο, εἶναι τὸ ἀκόλουθο (660D): «Εἰ ἢ ποικίλη τροφή τῆς ἀπλῆς εὐπεπτοτέρα». Ἐντὸς τῆς ἀνάλυσης καὶ τοῦ διαλογικοῦ τοῦ σχεδιασμοῦ ἀπαντᾷ τὸ *φευκτέον* (661E): «εἰ δὲ φύσει δύσπεπτον οὐδέν, ἀλλὰ πλῆθός ἐστι τὸ τaráσσον καὶ φθειρόν, ἔτι μᾶλλον οἶμαι τὰ παντοδαπὰ ταῦτα καὶ ποικίλα φευκτέον, οἷς ἀρτίως ἡμᾶς ὁ Φίλωνος ὄψοποιὸς ὡσπερ ἀντίτεχνος αὐτοῦ κατεφάρματτεν, ἐξαλλάττων τῇ καινότητι καὶ μεταβολῇ τὴν ὄρεξιν οὐκ ἀπαγορεύουσιν, ἀλλ' ἀγομένην ἐπ' ἄλλα καὶ παρεκβαίνουσιν ἐν τῷ ποικίλῳ <τὸ μέτριον> καὶ αὐτάρκες». Τὴ λέξη αὐτὴν τὴν ἐντοπίζουμε μέσα στο τμήμα τῆς επιχειρηματολογίας τοῦ Φιλίνου, ὁ ὁποῖος υπῆρξε υπέρμαχος τῆς κατανάλωσης τῆς ἀπλῆς τροφῆς. Παρακινούμενος ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν πιθανότητα ἡ υπερβολικὴ ποσότητα φαγητοῦ νὰ προκαλέσει προβλήματα δυσπεψίας, υποστήριξε ὅτι πρέπει νὰ ἀποφεύγεται ὁ συνδυασμὸς κατανάλωσης ποικίλων τροφίμων, κάτι τὸ ὁποῖο προσπάθησε νὰ υπογραμμίσει ἀκόμα πιο ἐντονα καὶ μέσα ἀπὸ τὴν χρῆση τοῦ *φευκτέον*. Ἀξιοπρόσεχτο, ὁμοίως, εἶναι ὅτι ὁ συγγραφέας παρουσίασε τὸν συγκεκριμένο ὁμιλητὴ νὰ ἀποφεύγει τὸν δογματισμὸ, διότι μέσα στο πλαίσιο παράθεσης τῶν λεγομένων τοῦ ἐντοπίζουμε τὸ δοξαστικὸ ῥῆμα *οἶμαι*.

Σὲ ἓνα συμπόσιο οἱ συνδαιτυμόνες εἶχαν προσπαθήσει νὰ λύσουν τὸ ἀκόλουθο θέμα (691C): «Διὰ τίν' αἰτίαν ἀχύροις καὶ ἱματίοις τὴν χιόνα διαφυλάττουσι», τὸ ὁποῖο χαρακτηριζόταν ἀπὸ ἀντιφατικότητα. Τὸ ρηματικὸ ἐπίθετο *λεκτέον* βρίσκεται ἐντὸς μιᾶς ρητορικῆς ἐρώτησης, ἡ ὁποία ἔχει τοποθετηθεῖ γιὰ λόγους ἐμφασης καὶ ἐπιτονισμοῦ, γιὰ νὰ υπονοήσῃ τὴν διττὴν θερμοκρασιακὴ λειτουργία τῶν ἐνδυμάτων (691E): «ὥστε τί μᾶλλον, εἰ θάλπει, θερμὴν ἢ ψυχρὰν ἀπὸ τοῦ περιψύχειν λεκτέον;».

Προκειμένου, λοιπόν, ὁ Πλούταρχος νὰ ἐμφυσῆσει σημαντικὲς ἀρχές καὶ νοουθεσίες στο ἀναγνωστικὸ κοινόν, στελέχωσε ὅλες τὶς πραγματείες τῶν *Ἠθικῶν* με ἀρκετὰ ρηματικὰ ἐπίθετα, τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν καὶ σὲ κείμενα τῆς προγενέστερης λογοτεχνίας. Ὑψηλότερη, ὁμοίως, συνάθροιση τέτοιων γραμματικῶν τύπων ἐντοπίζουμε στα ἔργα: *Ἵγιεινὰ παραγγέλματα*, *Πολιτικὰ παραγγέλματα*, *Συμποσιακά*, *Πῶς δεῖ τὸν*

νέον ποιημάτων ἀκούειν, *Περὶ τοῦ ἀκούειν* και *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου*. Αξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι στα περισσότερα ἀπὸ τα προαναφερθέντα συγγράμματα εντοπίζουμε και ρηματικά ἐπίθετα, τα οποία αποτελοῦν προϊόντα του λεξικού εργαστηρίου του φιλοσόφου, λόγω των παραινέσεων που ο χαιρώνειος συγγραφέας ἐπιθυμοῦσε να διοχετεύσει μέσα ἀπὸ αυτά στο αναγνωστικό κοινό.

2.3 ΠΡΟΤΙΜΗΤΕΑ ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ

Αναφορικά με τα ρηματικά ἐπίθετα, που αποτελοῦν δημιουργήματα συγγραφέων της προγενέστερης λογοτεχνίας, ο Πλούταρχος εἶχε χρησιμοποιήσει αρκετά ἀπὸ αυτά στις πραγματείες του, ὅμως υπάρχουν και κάποια στα οποία ἐδείχνε ιδιαίτερη προτίμηση, ὅπως εἶναι το *ἀκουστέον*, το *φυλακτέον* και το *χρηστέον*, ἐπειδὴ διαθέτουν μια ιδιαίτερη δυναμική που του ἐπέτρεπε να μεταδώσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια τις παραινέσεις του προς το αναγνωστικό κοινό. Περισσότερες φορές ἐνέταξε στο ἔργο του το *χρηστέον*: στο *corpus* των *Ἠθικῶν* το ἀνιχνεύουμε δεκαοχτώ. Στα *Συμποσιακά* το εντοπίζουμε σε τέσσερα σημεία (612F): «μετὰ δεῖπνον γενομένης εἰ χρηστέον ἐν οἴνῳ φιλοσόφοις λόγοις και τί μέτρον ἔστι χρωμένοις», (613C): «περὶ συμποτικῶν καθηκόντων και τίς ἀρετὴ συμπότου και πῶς οἴνῳ χρηστέον, ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν συμποσίων ἀναιρεῖν φιλοσοφίαν ὡς ἔργῳ βεβαιοῦν ἃ διδάσκει λόγῳ μὴ δυναμένην», (653C): «πότερον μετὰ δεῖπνον ἢ πρὸ δείπνου χρηστέον, ἐσχάτης ἀκολασίας εἶναι», (668C): «οὐ γὰρ Πυθαγόρα γε τούτων οὐδὲ Ξενοκράτει διαιτητῆ χρηστέον». Δυο φορές ἐμφανίζεται στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* (130D): «ἀναγνόντα δὲ πολλὰ ἢ διαλεχθέντα λιπαρῶ και ἄλεινῆ τρίψει χρηστέον πρὸ τοῦ περιπάτου και μαλάξει τῆς σαρκός», (132A): «τῶν δ' ὑγρῶν γάλακτι μὲν οὐχ ὡς ποτῶ χρηστέον, ἀλλ' ὡς σιτίῳ δύναμιν ἐμβριθῆ και πολύτροφον ἔχοντι», ὅπως και στο *Περὶ Ἰσίδου και Ὀσίριδος* (374E): «χρηστέον δὲ τοῖς μύθοις οὐχ ὡς λόγοις πάνπαν οὔσιν, ἀλλὰ τὸ πρόσφορον ἐκάστου τὸ κατὰ τὴν ὁμοιότητα λαμβάνοντας», (378D): «πῶς οὖν χρηστέον ἐστὶ ταῖς σκυθρωπαῖς και ἀγελάστοις και πενθίμοις θυσίαις». Μια φορά παρουσιάζεται στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπῶτων χρηστηρίων* (414E): «ἀλλ' ἐπεὶ τὸ λαβεῖν και διορίσαι, πῶς χρηστέον και μέχρι τίνων τῆ προνοία, χαλεπόν», στο *Περὶ φιλαδεφίας* (489C): «ἢ μάλιστα χρηστέον τούτοις πρὸς συγγενεῖς και οἰκείους», στο *Περὶ ἀδολεσχίας* (510D): «δευτέρῳ δὲ χρηστέον ἐπιλογισμῶ τῶ τῶν ἐναντίων», στο

Περὶ δυσωπίας (534F): «διὸ καὶ τούτῳ μάλιστα χρηστέον πρὸς αὐτούς», στον *Ἐρωτικό* (751B): «τοῦ Σόλωνος ἐμνήσθης καὶ χρηστέον αὐτῷ γνώμονι τοῦ ἐρωτικοῦ ἀνδρός», στο *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον* (794C): «οὕτῳ δέ πως καὶ λόγῳ χρηστέον ἐν ἐκκλησίᾳ πρεσβύτην γενόμενον», στο *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας* (1013B): «ἐμοὶ δὲ δοκοῦσι τῆς Πλάτωνος ἀμφοτέρω διαμαρτάνειν δόξης, εἰ κανόνι τῷ πιθανῷ χρηστέον», στο *Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικούς* (1066F): «ἀλλὰ πολλὰ μὲν λέγεται, τὰ δὲ νῦν τοῖς ἀναγκαίοις χρηστέον», στο *Τῶν ἐπτὰ σοφῶν συμπόσιον* (154F): «τέλος δὲ καὶ τούτου τοῦ λόγου λαβόντος ἡξίου ἐγὼ καὶ περὶ οἴκου ἧ χρηστέον εἰπεῖν τοὺς ἄνδρας ἡμῖν» καὶ στα *Αἴτια Ῥωμαϊκά* (273E): «ἦ καὶ τοῖς ὄρνισι χρηστέον ἀκμαίοις καὶ τελείοις».

Στα *Ἠθικά* ὁ Πλούταρχος τὸ φυλακτέον τὸ εἶχε ἐντάξει συνολικὰ δεκαεπτὰ φορές καὶ τις περισσότερες ἀπὸ αὐτές στα *Ἵγιεινὰ παραγγέλματα*, ὅπου ἀπαντᾷ πέντε (123E): «μάλιστα δὲ φυλακτέον πλησμονὰς καὶ μέθας καὶ ἡδυπαθείας», (124E): «τὸ δ' ἀπέχοντα τῇ φύσει τὸ μέτριον καὶ πεπληρωμένον ἐπιδράττεσθαι τῶν τοιούτων φυλακτέον ἐν τοῖς μάλιστα. φυλακτέον δὲ τῆς περὶ ταῦτα φιληδονίας καὶ γαστριμαργίας», (130F): «μόνον ἐκεῖνο φυλακτέον, ὅπως μήτε πλησμονὴν μήτε λαγνεῖαν μήτε κόπον ἑαυτοῖς συνειδότες ἐντεινώμεθα τῇ φωνῇ τραχύτερον», (137C): «ἀλλ' ἐτέραν τινὰ φυλακτέον ἐστὶ τούτοις δριμυτέραν ἐν γράμμασι καὶ μαθήμασι μικρολογίαν, ὑφ' ἧς ἀφειδεῖν καὶ ἀμελεῖν τοῦ σώματος ἀναγκάζονται». Στὸ *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* αὐτὸς ὁ ὅρος ἔχει τριπλὴ παρουσία (68D): «ὁ δὲ καιρὸς ἐν παντὶ μὲν παρεθεῖς μεγάλα βλάπτει, μάλιστα δὲ τῆς παρρησίας διαφθείρει τὸ χρήσιμον. ὅτι μὲν οὖν ἐν οἴνῳ καὶ μέθῃ τὸ τοιοῦτο φυλακτέον», (72D): «φυλακτέον οὖν ἐτέρους ἐπαινεῖν παρρησιαζόμενον πρὸς ἐτέρους, ἂν μὴ νῆ Δία γονεῖς ὧσιν», (56F): «διὸ φυλακτέον ἐστὶ μάλιστα τὸν κόλακα περὶ τοὺς ἐπαίνους», ὅπως καὶ στο *Περὶ φιλαδελφίας* (486D): «παρὰ πάντα δὲ ταῦτα φυλακτέον ἐστὶ κηδεστῶν καὶ οἰκείων καὶ γυναικός», (487E): «ἕτερα τοίνυν ταῖς παραλλήλοις καὶ σύνεγγυς ἡλικίας τῶν ἀδελφῶν φυλακτέον ἐστὶ πάθη», (488B): «ἀλλὰ κακεῖ φυλακτέον, ὅπως τὰ πράγματα μάχεται καθ' αὐτὰ, μηδὲν ἐκ φιλονικίας μηδ' ὀργῆς πάθος οἷον ἄγκιστρον προστιθέντας». Στὰ *Συμποσιακά* τὸ φυλακτέον ἐντοπίζεται ἐν δύο σημείῳ (630F): «τῶν οὖν κακῶν φυλακτέον ἐστὶ τὰς ἐρωτήσεις», (679A): «τὸ πλῆθος αὐτὸ φυλακτέον». Μία φορά ἐμφανίζεται στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν* (43D): «φυλακτέον δὲ καὶ τὸ πολλὰ καὶ πολλάκις αὐτὸν προβάλλειν», στα *Γαμικὰ παραγγέλματα* (145D): «τοῦτο δὲ φυλακτέον ἐν ταῖς ψυχαῖς γίνεσθαι τῶν γυναικῶν», στο *Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν*

ἀνεπιφθόνως (540C): «ταῦτα μὲν οὖν δῆλον ὅτι φυλακτέον» και στα *Πολιτικά παραγγέλματα* (803D): «τὸ δ' ἄγαν φυλακτέον ἐν τῷ γελοίῳ καὶ τὸ λυποῦν ἀκαίρως τοὺς ἀκούοντας ἢ τὸν λέγοντα ποιοῦν ἀγεννῆ καὶ ταπεινόν, ὥσπερ τὰ Δημοκράτους». Αἰξίζει να σημειώσουμε ὅτι ο πεζογράφος το *φυλακτέον* το εἶχε τοποθετήσει σε ορισμένα συγγράμματά του παραπάνω ἀπὸ μια φορές, επειδὴ ἤθελε να υπογραμμίσει με μεγαλύτερη ἔνταση τα μηνύματα, τα οποία ἐπεδίωκε να μεταλαμπαδεύσει.

Ακολουθεῖ το ρηματικὸ ἐπίθετο *ἀκουστέον* που ἐμφανίζεται συνολικά δεκατέσσερις φορές στις πραγματείες των *Ἠθικῶν*. Τρεῖς φορές το ἐντοπίζουμε στα *Συμποσιακά* (646F): «εἰ δέ τινα καὶ Τρύφων ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς δίδωσι μαρτυρίαν, ἀκουστέον», (715A): «τῶν δ' ἐναντίων ἀκουστέον εἴ τις ἢ νέος προσέστηκεν ἢ πρεσβύτερος», (727A): «ἢ καὶ τούτων οὖν ἀκουστέον ἀγελαστὶ λεγομένων», ὅπως και στο *Περὶ Στωικῶν ἐναντιωμάτων* (1034E): «εἴτ' ἀπέδειξεν ὁ πρότερος εἰπὼν, οὐκ ἀκουστέον τοῦ δευτέρου λέγοντος», (1034F): «οὐκ ἀκουστέον ἄρα τοῦ δευτέρου λέγοντος», (1050E): «πρῶτον δὲ τῶν κακῶν παραπλησίως ἐστὶν ἀκουστέον τοῖς προειρημένοις». Στο *Περὶ τοῦ ἀκούειν* ἀπαντᾶ σε δυο σημεία (43D): «ἀλλὰ περὶ αὐτῶν τούτων ἀκουστέον ἐν ταῖς διατριβαῖς», (46C): «καὶ μὴν τῶν γενουθεσιῶν καὶ τῶν ἐπιπλήξεων οὐτ' ἀναλγήτως οὐτ' ἀνάδρωσ ἀκουστέον». Μια φορά το ἀνιχνεύουμε στο *Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο* (89C): «τὸ δὲ νουθετοῦν ἄναυδον, ἀκουστέον ἐστὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν τὴν ἀλήθειαν», στο *Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου* (582C): «ἀλλ' ὅπερ εἶπον, εἴ τι Σιμμίας ἔχει λέγειν, ἀκουστέον, ὡς εἰδότος ἀκριβέστερον», στα *Πολιτικά παραγγέλματα* (820A): «ὥσπερ οὖν ὁ Πλάτων ἀκουστέον εἶναι τοῖς νέοις ἔλεγεν ἐκ παίδων εὐθύς, ὡς οὔτε περικεῖσθαι χρυσὸν αὐτοῖς ἔξωθεν οὔτε κεκτῆσθαι θέμις, οἰκεῖον ἐν τῇ ψυχῇ συμμεμιγμένον ἔχοντας», στο *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* (923F): «φιλοσόφων δ' οὐκ ἀκουστέον, ἂν τὰ παράδοξα παραδόξοις», στα *Πλατωνικὰ ζητήματα* (1004D): «ἢ μᾶλλον οὐδὲν περιεργαστέον ἀλλ' ἀπλῶς ἀκουστέον ὅτι, τῶν περὶ τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς δυνάμεων πλειόνων οὐσῶν, ἢ διαλογιστικὴ καὶ διανοητικὴ μάλιστα τοῦ θείου κεκοινώνηκεν, ἦν τῶν θείων καὶ οὐρανίων ἔφησεν;» και στο *Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικούς* (1066E): «πρὸς δὲ τὸν πρότερον λόγον εἴ τι λέγεται παρ' ὑμῶν, ἀκουστέον».

2.4 ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΥΣ ΒΙΟΥΣ

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Πλούταρχος στα *Ηθικά* έκανε μεγαλύτερη χρήση ρηματικών επίθετων από ό,τι στους *Παράλληλους Βίους*. Παίρνοντας δειγματοληπτικά τις προαναφερθείσες λέξεις, διαπιστώνουμε ότι το *χρηστέον* απαντά στο βιογραφικό του *corpus* μόνο δυο φορές και πιο συγκεκριμένα στον *Πελοπίδα* (2.7.3): «ένταῦθα καὶ χειρὶ καὶ σώματι χρηστέον ἀφειδῶς» και στον *Μάρκο Κάτωνα* (5.5.2): «οὐ γὰρ ὡς ὑποδήμασιν ἢ σκεύεσι τοῖς ψυχὴν ἔχουσι χρηστέον». Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με το *φυλακτέον*, που βρίσκουμε στον *Άγησίλαο* (3.5.2): «εἰ πάνυ φοβοῖντο τὸν χρησμὸν οἱ Σπαρτιᾶται, φυλακτέον αὐτοῖς εἴη τὸν Λεωτυχίδην» και στον *Άρατο* (36.5.6): «ἦν διὰ τοῦ τολμᾶν ἐκεῖνος ἐξ οὐχ ὑπαρχόντων ἐκτᾶτο δόξαν, αὐτῷ κεκτημένῳ φυλακτέον εἶναι διὰ τῆς εὐλαβείας». Το *ἀκουστέον* εμφανίζεται ἀπαξ στον *Γάιο Μάρκιο Κοριολανό* (39.8.3): «ὡς οὐκ ἔστιν ἀκουστέον οὐδὲ περιοπτέον Οὐολούσκους τὸν προδότην τυραννοῦντα καὶ μὴ κατατιθέμενον τὴν ἀρχήν».

Κάποια ἄλλα παραδείγματα, που επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι στα *Ηθικά* απαντούν περισσότερα ρηματικά επίθετα από τους *Παράλληλους Βίους*, αποτελούν οι ὅροι: *ἀμελητέον*, *προσοιστέον* και *φοβητέον*, οι οποίοι στη βιογραφική ομάδα των έργων του Πλουτάρχου εντοπίζονται μόνο μια φορά και πιο συγκεκριμένα το *ἀμελητέον* στον *Πελοπίδα* (21.6.3): «ὄντων δὲ τοιούτων ἀμελητέον ὡς ἀδυνάτων», το *προσοιστέον* στη *Σύγκριση Άγησίλαου Πομπηίου* (2.1.2): «εἰ δὲ καὶ τύχην τινὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκατέρου τοῖς σφάλμασι προσοιστέον» και το *φοβητέον* στον *Κάτωνα* (51.4.4): «ἀλλ' ἐκεῖνον αὐτὸν εἰ σωφρονοῦσι φοβητέον ἐστὶν αὐτοῖς». Στον χώρο των *Ηθικῶν* το *ἀμελητέον* το ανιχνεύουμε σε τρία σημεία και για την ακρίβεια στις πραγματείες *Πολιτικὰ παραγγέλματα* (800D): «ᾧ τοίνυν οὐδὲ τούτων ἐπιμελητέον ἐστὶ παρέργως, ἧπου τῶν περὶ τὸν βίον καὶ τὸ ἦθος ἀμελητέον ὅπως ἧ ψόγου καθαρὰ καὶ διαβολῆς ἀπάσης;», (801C): «οὐ μὴν ἀμελητέον γε διὰ τοῦτο τῆς περὶ τὸν λόγον χάριτος καὶ δυνάμεως ἐν ἀρετῇ θεμένουσ τὸ σύμπαν» και *Περὶ τοῦ ἀκούειν* (47F): «οὐ μὴν οὐδὲ τῆς πρὸς τούναντίον ἀμαρτίας ἀμελητέον». Το *προσοιστέον* βρίσκεται στο *Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου* (68C): «ἄλλως μὲν οὖν προσοιστέον ἐστὶ καὶ παιδιὰν καὶ γέλωτα τοῖς φίλοις· ἡ δὲ παρρησία σπουδὴν ἐχέτω καὶ ἦθος», (72B) «ἐπεὶ δ' οὔτε φῶς λαμπρὸν

ὄμματι φλεγμαίνοντι προσοιστέον», στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* «καὶ τὸν οἶνον ἢ παντελῶς ἀφαιρετέον ἢ προσοιστέον πολλῇ κατακεραννύμενον διὰ μέσου καὶ κατακλυζόμενον ὑδροποσία» και στο *Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως* (544D): «ἐπεὶ δ' οὐ μόνον ἀλύπως καὶ ἀνεπιφθόνως ἀλλὰ καὶ χρησίμως καὶ ὠφελίμως προσοιστέον ἐστὶ τοὺς ἐπαίνους, ἵνα μὴ τοῦτο πράττειν ἀλλ' ἕτερόν τι διὰ τούτου δοκῶμεν». Πέντε φορές συνολικά βρίσκουμε το *φοβητέον* και τις δυο από αυτές στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* (131F): «μάλιστα δὲ τὰς ἀπὸ κρεῶν φοβητέον ἀπεψίας», (133B): «ὡς τὸ παρὰ δεῖπνον φιλολογεῖν τὴν τροφήν διαφθείρει καὶ βαρύνει τὴν κεφαλὴν τότε φοβητέον». Μια φορά εμφανίζεται αὐτὴ ἡ λέξι στο *Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων* (420B): «Ἐπικουρείων δὲ χλευασμοὺς καὶ γέλωτας οὔτι φοβητέον, οἷς τολμῶσι χρῆσθαι καὶ κατὰ τῆς προνοίας μῦθον αὐτὴν συναποκαλοῦντες», στο *Περὶ φιλαδεφίας* (483B): «καὶ οὐ φοβητέον ἀκοῦσαι τὸ Σοφόκλειον ὄ παῖ κάκιστε, διὰ δίκης ἰὼν πατρὶ» και στο *Εἰ πρεσβυτέρω πολιτευτέον* (787B): «πόθεν γε δὴ τὴν πολιτείαν φοβητέον, ὡς ἀπαραμύθητον καὶ πολύπονον καὶ βαρεῖαν».

Υπάρχουν, ὁμως, και κάποια ρηματικά επίθετα, τα οποία ο Πλούταρχος χρησιμοποίησε μόνο στα *Ηθικά*, καθώς δεν απαντούν καθόλου στους *Βίους*. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται το *ἐθιστέον*, το *ἐπανορθωτέον*, το *κινητέον* και το *ὑπομνηστέον*. Τὴν υψηλότερη συχνότητα παρουσιάζει το *ἐθιστέον*: το βρίσκουμε εννέα φορές σε αὐτὴν τὴν ομάδα των ἔργων του πεζογράφου, και πιο συγκεκριμένα από δυο στα *Συμποσιακά* (617A): «ἐστιῶντας καὶ πολίτας καὶ συνήθεις ἐθιστέον», (622A) «προστάγμασιν ἐθιστέον χρῆσθαι πρὸς ἡδονὴν καὶ ὠφέλειαν», στο *Περὶ ἀοργησίας* (461C): «ἐθιστέον οὖν τὸ σῶμα δι' εὐτελείας πρὸς εὐκολίαν αὐταρκες ἑαυτῶ γιγνόμενον· οἱ γὰρ ὀλίγων δεόμενοι πολλῶν οὐκ ἀποτυγχάνουσι», (461E): «ἐθιστέον δὲ καὶ σκεύεσιν εὐκόλως ὀμιλεῖν ἅπασιν καὶ μὴ τῷδε μᾶλλον ἢ τῷδε χρῆσθαι» και στο *Περὶ ἀδολεσχίας* (512D): «ὅταν δὲ φαίνεται τῷ ὄντι βουλόμενος μαθεῖν, ἐθιστέον ἐφιστάναί και ποιεῖν τι διάλειμμα μεταξύ τῆς ἐρωτήσεως και τῆς ἀποκρίσεως», (514D): «ἐθιστέον δὲ καὶ γράφειν τι τοὺς τοιούτους και διαλέγεσθαι κατ' ἰδίαν» και μια φορά το ανιχνεύουμε στα *Υγιεινὰ παραγγέλματα* (132B): «ἐθιστέον οὖν παρὰ τὴν καθ' ἡμέραν δίαιταν ὕδατος προσφέρεσθαι και δύο και τρία ποτήρια, τὴν τε δύναμιν τοῦ οἴνου ποιοῦντα μαλακώτεραν και τοῦ σώματος συνήθη τὴν ὑδροποσίαν», στο *Περὶ δυσωπίας* (532C): «ἐθιστέον δὲ, και θυσίαν ποιοῦμενον ἢ γάμον ἢ τιν' ἄλλην τοιαύτην ὑποδοχὴν μὴ τὸν ἀσπασάμενον καλεῖν ἢ προσδραμόντα μᾶλλον ἢ τὸν εὖνον και χρηστόν» και

στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* (32A): «ἐθιστέον δ' ἅμα καὶ τούτων ἐγρηγορότως τὸν νέον ἀκούειν 'ψεῦδος δ' οὐκ ἔρει· μάλα γὰρ πεπνυμένος ἐστὶ'».

Τρεις φορές στο *corpus των Ηθικῶν* απαντοῦν τα ρηματικά επίθετα *ἐπανορθωτέον*, *κινητέον* καὶ *ὑπομνηστέον*. Το *ἐπανορθωτέον* το εντοπίζουμε στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* (24A): «οὔτω δὴ τὰ πολλὰ τῶν ἀτόπως περὶ τοῦ Διὸς λέγεσθαι δοκούντων ἐπανορθωτέον» καὶ στα *Πολιτικὰ παραγγέλματα* (801C): «οὐ μὴν ἀμελητέον γε διὰ τοῦτο τῆς περὶ τὸν λόγον χάριτος καὶ δυνάμεως ἐν ἀρετῇ θεμένους τὸ σύμπαν, ἀλλὰ τὴν ῥητορικὴν νομίσαντας μὴ δημιουργὸν ἀλλὰ τοὶ συνεργὸν εἶναι πειθοῦς ἐπανορθωτέον τὸ τοῦ Μενάνδρου 'τρόπος ἔσθ' ὁ πείθων τοῦ λέγοντος, οὐ λόγος'», (814E): «ἢ τὸν Εὐριπίδην ἐπανορθωτέον ἄδοντα καὶ λέγοντα». Οι πραγματείες στις οποίες βρίσκουμε το *κινητέον* εἶναι τα *Ἵγεινὰ παραγγέλματα* (125C): «ἥκιστα δὲ ψυχῆς ἐπιθυμία σῶμα πρὸς ἡδονὰς κινητέον», (134B): «ἐμέτους δὲ καὶ κοιλίας καθάρσεις ὑπὸ φαρμάκων, μιὰρὰ 'παραμύθια πλησμονῆς', ἄνευ μεγάλης ἀνάγκης οὐ κινητέον» καὶ το *Ὅτι οὐδὲ ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον* (1104B): «ὥστε καὶ προσεμορητέον ἐκείνοις τῆς δεισιδαιμονίας καὶ κινητέον ἐπ' αὐτοὺς ἅμα τὰ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς δείματα καὶ χάσματα καὶ φόβους καὶ ὑπονοίας». Το *ὑπομνηστέον* το ανιχνεύουμε στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* (21E): «ὑπομνηστέον ὅτι Σωκράτης τὸναντίον ἔλεγε, τοὺς μὲν φαύλους ζῆν ἔνεκα τοῦ ἐσθίειν καὶ πίνειν, τοὺς δ' ἀγαθοὺς ἐσθίειν καὶ πίνειν ἔνεκα τοῦ ζῆν», (25B): «ἐκεῖνο δ' οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ πολλάκις ὑπομνηστέον ἐστὶ τοὺς νέους» καὶ στα *Πολιτικὰ παραγγέλματα* (810B): «ὑπομνηστέον δὲ καὶ πατέρων ἀγαθῶν ἐνίους, ὅταν ἐξαμαρτάνωσιν». Αξιοπαρατήρητο ἀκόμα εἶναι το γεγονός ὅτι ο πεζογράφος δεν τοποθέτησε κανένα ἀπὸ τα γλωσσικά δημιουργήματά του, που ἀνήκουν στην κατηγορία των ρηματικῶν ἐπιθέτων, στους *Παράλληλους Βίους*.

Ο Πλούταρχος υπήρξε διαπρύσιος κήρυκας ἀνθρωπιστικῶν μηνυμάτων. Για αὐτὸν τὸν λόγο ἐπέλεξε να τοποθετήσει πάμπολλα ρηματικά ἐπίθετα σε -τέον στις πραγματείες των *Ηθικῶν*, καθὼς με τη βοήθειά τους υπογραμμίζει με μεγαλύτερη ἐνταση τις διδαχές του. Συνολικά ο φιλόσοφος δημιούργησε δεκατέσσερις τέτοιους τύπους καὶ ἐπίσης ἐνέταξε στα κείμενα του καὶ μια πληθώρα ρηματικῶν ἐπιθέτων, που απαντοῦν καὶ σε ἔργα τῆς προγενέστερης λογοτεχνίας, προκειμένου να καταστήσει πιο εὐληπτες καὶ σαφεῖς τις νοουθεσίες του. Σε κάποια συγγράμματά του παρατηρήθηκε μεγαλύτερη συνάθροιση των συγκεκριμένων υφολογικῶν του εργαλείων, λόγω του ἐντονου παραινετικῶν τους τόνου. Ο πεζογράφος μέσω αὐτῶν των λεκτικῶν του ὀπλων

προώθησε στους αναγνώστες συμβουλές με διαχρονική ισχύ, οι οποίες αφορούν όλες τις εκφάνσεις του ανθρώπινου βίου. Πέρα από το γεγονός ότι οι επιταγές του συγγραφέα είναι ποικίλης θεματολογίας και συνδέονται με σημαντικούς τομείς, όπως της υγείας, της πολιτικής, καθώς και με τη φιλοσοφία, έχουν ως κύριο στόχο τους τη διαμόρφωση ατόμων με ηθική παιδεία, διότι αυτή αποτελεί τον μεγαλύτερο θησαυρό που μπορούν να αποκτήσουν οι άνθρωποι κατά την περιήγησή τους στον δρόμο της ζωής.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από την παρούσα διδακτορική διατριβή αναδείξαμε τις διάφορες πτυχές από τις οποίες συναποτελείται και συναπαρτίζεται η πολυσχιδής προσωπικότητα του Πλουτάρχου και πιο συγκεκριμένα: τη διδακτική, την επιστημονική, τη θρησκευτική και τη συλλογική, όπως αυτές αποτυπώνονται λεκτικά και υφολογικά στο *corpus* των *Ηθικών*, όπου ο φιλόσοφος ανέπτυξε ένα ευρύ πεδίο ενδιαφερόντων προσδίδοντας με αυτόν τον τρόπο στην πεζογραφία του μια πολυθεματική και πολυποίκιλη διάσταση, η οποία καθιστά τους αναγνώστες του σε συνεχή εγρήγορση και κρατά αμείωτο το ενδιαφέρον τους.

Αποδείξαμε ότι η βαθιά θρησκευτικότητα του Πλουτάρχου, πέρα από την επιτέλεση του θρησκευτικού του λειτουργήματος ως πρωθιερέα του Απόλλωνα στους Δελφούς, αποτυπώνεται και λεκτικά. Παρουσιάσαμε και αναλύσαμε τα *ἄπαξ λεγόμενα* του χαιρώνειου συγγραφέα και υπογραμμίσαμε ότι φώτισε και ανεξερεύνητες θεολογικές πτυχές της αρχαιότητας μέσα από την καταγραφή και την παράθεση μιας σειράς εορτών, προσδιοριστικών θεοτήτων και ιερατικών αξιωμάτων, τα οποία απαντούν αποκλειστικά στα *Ηθικά*. Καταδείξαμε ακόμα ότι ο φιλόσοφος έκανε έντονη χρήση της μυστηριακής ορολογίας σε αρκετά έργα του, καθώς με την επιλογή της συγκεκριμένης ορολογίας ήθελε να μεταλαμπαδεύσει στους αναγνώστες του σημαντικά ηθικά μηνύματα, όπως τον σεβασμό που πρέπει να δείχνουν απέναντι στην ανθρώπινη ζωή με το να είναι ευπροσήγοροι και χαρούμενοι και συνάμα με το να αποφεύγουν την κατήφεια. Προβάλαμε ακόμα ότι μέσω των διάφορων μυστηριακών όρων, λόγω της ιδιαίτερης δυναμικής και της ιερότητάς τους, ο πεζογράφος ανέδειξε και τόνισε και τη σπουδαιότητα και άλλων τομέων του ανθρωπίνου βίου, όπως του ερωτικού, του πολιτικού και του φιλοσοφικού.

Αναφορικά με τον τομέα της φυσικής φιλοσοφίας αποδείξαμε ότι ο Πλούταρχος είχε ένα έντονο ενδιαφέρον γι' αυτόν τον επιστημονικό χώρο, κάτι το οποίο αποτύπωσε και λεξιλογικά, καθώς οδηγήθηκε στην κατασκευή εξήντα *ἄπαξ λεγομένων* που σχετίζονται με αυτόν. Σημειώσαμε ότι αυτοί οι νεολογισμοί του πεζογράφου πέρα από τις πραγματείες *περί φύσεως*, όπου εντοπίζουμε και τους περισσότερους όρους, απαντούν και σε άλλες κατηγορίες έργων του, αλλά σε αυτές είναι τοποθετημένοι κατά κύριο λόγο εντός σχημάτων λόγου και κυρίως παρομοιώσεων. Υπογραμμίσαμε ότι ο

φιλόσοφος δημιούργησε και ορισμένες λέξεις για τον σχηματισμό των οποίων επέλεξε επιστημονικές γλωσσικές ύλες, όμως στις πραγματείες του τις ενέταξε με μεταφορικό τόνο προκειμένου, μέσα από αυτή τη λεκτική αξιοποίηση συγκεκριμένων θεματικών από τη φύση, να παρουσιάσει με μεγαλύτερη ευκρίνεια τις νουθεσίες του στο αναγνωστικό του κοινό.

Καταδείξαμε ότι ένα άλλο τμήμα του επιστημονικού λεξιλογίου, το οποίο αξιοποίησε στις πραγματείες του ο Πλούταρχος, είναι αυτό που συνδέεται με τον τομέα της ιατρικής. Ο πεζογράφος οδηγήθηκε στη δημιουργία κάποιων ιατρικών λέξεων, αλλά προέβη σε έντονη χρήση και άλλων ιατρικών όρων, που δεν αποτελούν δικές του κατασκευές, σε πολλά έργα των *Ηθικών*. Βεβαιώσαμε ότι ο συγγραφέας είχε βαθιές ιατρικές γνώσεις, καθώς στα συγγράμματά του πραγματοποίησε αναφορές και ήταν αρκετά ενημερωμένος και γύρω από κάποιες ασθένειες, όπως την επιληψία, για την οποία, μάλιστα, έκανε πολλές νύξεις σε ορισμένες πραγματείες του και κυρίως εντός παρομοιώσεων. Ακόμα τονίσαμε ότι η πολυμάθεια του Πλουτάρχου σχετικά με την ιατρική αποδεικνύεται και από τη επαφή που είχε με την φαρμακολογία, διότι σε μερικά έργα του έκανε λόγο για διάφορα φυτά και βότανα, τα οποία χρησιμοποιούσαν για θεραπευτικούς σκοπούς ή επεδίωκε να επιστήσει και την προσοχή και για κάποια, τα οποία ήταν επιβλαβή για την ανθρώπινη υγεία.

Κάποια παρατήρηση που σημειώσαμε αναφορικά με το ειδικευμένο λεξιλόγιο του Πλουτάρχου, δηλαδή το θρησκευτικό, το ιατρικό και της φυσικής φιλοσοφίας, είναι ότι δεν απαντά μόνο στις πραγματείες των αντίστοιχων θεματικών, αλλά επεκτείνεται και σε άλλες κατηγορίες έργων του πεζογράφου, καθώς σε αυτές τονίσαμε ότι επέλεξε να κάνει χρήση του τις περισσότερες φορές εντός σχημάτων λόγου. Αποδείξαμε, λοιπόν, ότι το θρησκευτικό και το επιστημονικό λεξιλόγιο αποτέλεσε για τον συγγραφέα μια σημαντική δεξαμενή άντλησης θεμάτων για τη δημιουργία διαφόρων εκφραστικών μέσων, όπως μεταφορών, παραδειγμάτων και παρομοιώσεων. Βεβαιώσαμε ότι το θρησκευτικό λεξιλόγιο ο φιλόσοφος, λόγω της ιερότητας και της ιδιαίτερης δυναμικής που το χαρακτήριζε, το αξιοποίησε για να προκαλέσει το κατάλληλο δέος στους αναγνώστες του, ώστε με αυτόν τον τρόπο να τους ωθήσει να ενστερνιστούν τις θέσεις του. Με το λεξιλόγιο της φυσικής φιλοσοφίας όπως και με το ιατρικό υπογραμμίσαμε ότι ο Πλούταρχος καθιστούσε πιο εύληπτα και κατανοητά τα μηνύματα, τα οποία ήθελε να μετακενώσει. Καταλήξαμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι για τον χαϊρώνειο συγγραφέα οι λέξεις διαθέτουν τη δική τους πειθώ και ότι με τη

βοήθεια και αυτών προσπάθησε να μεταλαμπαδεύσει στο αναγνωστικό του κοινό τα νάματα αρετής και παιδείας του.

Σχετικά με τον τρόπο κατασκευής των *ἄπαξ λεγομένων* του Πλούταρχου, τα οποία συνδέονται με το ειδικευμένο λεξιλόγιό του, διαπιστώσαμε ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι σύνθετες και πολυσύνθετες λέξεις και ότι φέρουν ως πρώτο συνθετικό τους άκλιτα μέρη του λόγου και κυρίως προθέσεις. Καταδείξαμε ότι αυτή η λεκτική προτίμηση του πεζογράφου να πλάθει σύνθετες λέξεις μαρτυρά τον δικό του σύνθετο τρόπο σκέψης. Αποδείξαμε ότι με τα δημιουργήματά του ο χαϊρώνειος συγγραφέας προσπάθησε να μετακενώσει πολλαπλά γλωσσικά μηνύματα ιδίως με τη βοήθεια και τη συνεργασία των προθέσεων ως πρώτων συνθετικών τους μερών. Υπογραμμίσαμε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ο φιλόσοφος με την επιλογή των προθέσεων για πρώτα γλωσσικά ενδύματα επέλεξε να προσδώσει μια καθαρά διαφορετική σημασία στους νεολογισμούς του και συνακόλουθα να χτίσει τα δικά του νοήματα. Βεβαιώσαμε ότι με τη δημιουργία σύνθετων όρων ο Πλούταρχος εξέφρασε κάποιες βασικές έννοιες που κυριαρχούσαν στη σκέψη του. Μέσα από αυτήν τη μεγάλη παραγωγή λέξεων αποδείξαμε την τάση του βιογράφου για γλωσσοπλαστία, καθώς μερικές φορές η προϋπάρχουσα λεξική ύλη δεν τον κάλυπτε και γι' αυτό τον λόγο προέβαινε στη λεξιπλασία όρων, ώστε με τη βοήθειά τους να εκφράσει κάποιες καίριες και βαθυστόχαστες ιδέες του. Κάτι άλλο που σημειώσαμε είναι ότι ο Πλούταρχος οδηγήθηκε στη ζύμωση ορισμένων νεολογισμών του για να προβάλει με μεγαλύτερη σαφήνεια τις θέσεις του. Υπάρχουν και περιπτώσεις λέξεων, η κατασκευή των οποίων υπαγορεύτηκε από διάφορους γραμματικούς και συντακτικούς σκοπούς.

Το γεγονός ότι ο Πλούταρχος μέσα από τη δημιουργία σύνθετων ή πολυσύνθετων λέξεων, οι οποίες έχουν ως πρώτα γλωσσικά ενδύματα προθέσεις, εξέφρασε κάποιες βασικές έννοιες και ιδέες του το τεκμηριώσαμε και με την αφιέρωση ενός κεφαλαίου στην πρόθεση *σύν* και τη συλλογική διάσταση της σκέψης του, καθώς στο *corpus* των *Ηθικών* εντοπίσαμε μια πληθώρα όρων, οι οποίοι φέρουν ως πρώτο συνθετικό τους μέρος τη συγκεκριμένη άκλιτη λέξη και αποτελούν *ἄπαξ λεγόμενα* του φιλοσόφου. Αποδείξαμε ότι αυτοί οι όροι μαρτυρούν ένα συλλογικό πνεύμα, το οποίο διακατείχε τη σκέψη του πεζογράφου και το οποίο θέλησε μέσα από τη δημιουργία τους να το μεταλαμπαδεύσει και στους αναγνώστες του. Προβάλαμε, λοιπόν, ότι οι πάμπολλοι αυτοί νεολογισμοί του συγγραφέα με την πρόθεση *σύν* συνδυαστικά και με την ύπαρξη αρκετών χωρίων, στα οποία εντοπίσαμε συσσώρευση σύνθετων και

πολυσύνθετων λέξεων που έχουν για πρώτο συνθετικό τους την πρόθεση *σύν*, καταδεικνύουν τη βαρύνουσα σημασία που είχε για τον Πλούταρχο η έννοια της συλλογικότητας, διότι μέσω αυτής μπορούσε να επιτευχθεί η κοινωνική ευμάρεια και πρόοδος.

Αναφορικά με το ύφος του Πλουτάρχου εξετάσαμε κάποιες επιλογές του, οι οποίες συνδέονται με την έντονη χρησιμοποίηση των απρόσωπων ρημάτων και των ρηματικών επιθέτων σε *-τέον*. Αυτές οι υφολογικές του προτιμήσεις διαπιστώσαμε ότι αναδεικνύουν τη διδακτική διάσταση της γραφής του και κυρίως τη διάχυτη πρεπολογία του. Σχετικά με τα απρόσωπα ρήματα καταδείξαμε ότι ο φιλόσοφος προέβη σε διευρυμένη χρήση τους, όμως μεγαλύτερη προτίμηση έδειξε στο απρόσωπο ρήμα *δεῖ*, καθώς πρωταγωνιστεί στη συντριπτική πλειοψηφία των παραινέσεών του. Αποδείξαμε ότι το *δεῖ* αποτελεί τον στυλοβάτη της πρεπολογίας του συγγραφέα και τον κυριότερο εκπρόσωπο των απρόσωπων ρημάτων στην εργογραφία του, διότι με τη βοήθεια του συγκεκριμένου απρόσωπου ρήματος εξέφρασε τις πιο βασικές και ουσιαστικές νοθεσίες, τις οποίες ήθελε να μετακενώσει στο αναγνωστικό του κοινό. Τα υπόλοιπα απρόσωπα ρήματα, όπως το *χρή* και το *προσῆκει*, λειτούργησαν ως συνεργάτες του *δεῖ* και ως κομιστές συμπληρωματικών συμβουλών. Κάποιες φορές το *χρή* και το *προσῆκει* ο βιογράφος επέλεξε να τα εντάξει εντός ρητορικών ερωτήσεων και με μια στόχευση αντίκρουσης και αναίρεσης των θέσεων άλλων συγγραφέων. Σε ορισμένες περιπτώσεις ο Πλούταρχος τοποθέτησε το *χρή* στα έργα του με μια διάθεση προσθήκης και συμπλήρωσης, αλλά και μερικές φορές με την έννοια της απαίτησης και της αναγκαιότητας, χωρίς όμως να προσλαμβάνει τις διαστάσεις της επιτακτικότητας με την οποία ήταν εμποτισμένο το *δεῖ*. Το απρόσωπο ρήμα *προσῆκει* σημειώσαμε ότι ο χαιρώνειος συγγραφέας το χρησιμοποίησε αρκετές φορές και για να υπογραμμίσει την έννοια της ευθύνης. Υπήρξαν και υφολογικά περιστατικά συνύπαρξης του *δεῖ* και με άλλα απρόσωπα ρήματα, όπως με το *χρή*. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο γειτνίασης του *δεῖ* με το *χρή* τονίσαμε ότι ο φιλόσοφος με το *χρή* παρουσίασε μια θέση του, ενώ με το *δεῖ* τον βασικό τρόπο αντιμετώπισης και υλοποίησής της. Καταδείξαμε, λοιπόν, ότι το *δεῖ* είχε ιδιαίτερα βαρύνουσα σημασία για τον Πλούταρχο, γιατί μέσω του συγκεκριμένου απρόσωπου ρήματος εξέφρασε τα πιο θεμελιώδη «*πρέπει*» του, καθώς στο *δεῖ* προσέδωσε την έννοια της ηθικής και συλλογικής υποχρέωσης και του υψηλού καθήκοντος.

Βεβαιώσαμε ότι η πρεπολογία του Πλουτάρχου πέρα από τα απρόσωπα ρήματα αναδεικνύεται και από τη χρήση των ρηματικών επιθέτων σε *-τέον*. Αποδείξαμε ότι τα απρόσωπα ρήματα και τα ρηματικά επίθετα σε *-τέον* μαρτυρούν και την προτίμηση που έδειχνε ο πεζογράφος στην απρόσωπη σύνταξη. Υπογραμμίσαμε ότι η απρόσωπη σύνταξη αποτέλεσε για τον φιλόσοφο ένα σημαντικό υφολογικό εργαλείο, διότι μέσω αυτού προσπάθησε να ωθήσει τους αναγνώστες του να ενστερνιστούν καλύτερα τις θέσεις του, αλλά και να εστιάσουν την προσοχή τους στις πράξεις και τις ενέργειες, οι οποίες έπρεπε να επιτελεστούν από όλους και αφορούν ένα ποικίλο φάσμα δραστηριοτήτων της ανθρώπινης ζωής. Σχετικά με τα ρηματικά επίθετα σε *-τέον* τονίσαμε ότι και αυτό το συντακτικό φαινόμενο ενέπνευσε τον συγγραφέα να προβεί στη λεξιπλασία όρων, κάτι το οποίο αντανάκλα την τάση του για γλωσσοπλαστία, καθώς διαπιστώσαμε ότι αρέσκεται να νεολογίζει ακόμα και όταν καταγίνεται με στοιχεία σύνταξης.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι ένα ενδιαφέρον πεδίο για μελλοντική έρευνα αποτελεί ο συσχετισμός των πορισμάτων της παρούσας διατριβής με ορισμένα λεξικολογικά και υφολογικά στοιχεία από τα νόθα έργα του Πλουτάρχου, ώστε να εντοπιστούν κάποιες πιθανές διασυνδέσεις και ομοιότητες, οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν στην εξακρίβωση της γνησιότητάς τους και συνακόλουθα να τεκμηριωθεί η απόδοσή τους στον χαιρώνειο πεζογράφο. Ακόμα θα μπορούσε να γίνει και μια ενδελεχής έρευνα, η οποία να σχετίζεται με τους *Παράλληλους Βίους* και πιο συγκεκριμένα να διερευνηθεί αν ο φιλόσοφος στη βιογραφική του εργογραφία προέβη στις ίδιες λεκτικές και υφολογικές επιλογές με αυτές των *Ηθικών*.

Η έρευνά μας στο *corpus* των *Ηθικών* μας έδωσε την αίσθηση ότι ο Πλούταρχος χειρίστηκε με έναν ιδιαίτερο σεβασμό τον λεξικολογικό τομέα της γλώσσας, καθώς στα έργα του αξιοποίησε όρους από διάφορους τομείς του λεξιλογίου και τους προσέδωσε μια μορφή ηθικής πειθούς, ώστε να ωθήσει τους αναγνώστες του να υιοθετήσουν καλύτερα τις θέσεις του. Ο πεζογράφος το έντονο ενδιαφέρον που είχε για τις λέξεις, καθώς αυτές σύμφωνα με τον ίδιο μπορούν να συμβάλουν στη βαθύτερη γνώση και κατανόηση των πραγμάτων, το διατύπωσε και σε κάποιες πραγματείες του, όπως στο *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* (22F): «χάριεν δὲ καὶ τὸ τὴν χρείαν τῶν ὀνομάτων συνοικειοῦν τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν, ὡς οἱ γραμματικοὶ διδάσκουσιν, ἄλλοτε πρὸς ἄλλην δύναμιν λαμβάνοντες» και στο *Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος* (379C): «ὄθεν ἄριστα λέγεται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις τὸ τοῦς μὴ μανθάνοντας ὀρθῶς ἀκούειν

ὀνομάτων κακῶς χρῆσθαι καὶ τοῖς πράγμασιν». Με ανάλογη λειτουργία χρησιμοποίησε ο φιλόσοφος και τα υφολογικά του εργαλεία, διότι τα προσάρμοσε μέσα στο πλαίσιο των ηθικών του σκοπών, ώστε με τη βοήθειά τους να μεταλαμπαδεύσει στους αναγνώστες του με μεγαλύτερη σαφήνεια τις διδαχές του. Τα ιδιαίτερα, λοιπόν, στοιχεία του λεξιλογίου και του προσωπικού ύφους του Πλουτάρχου συνεργάστηκαν μεταξύ τους, ώστε να υπηρετήσουν έναν κοινό σκοπό, τις βαθύτερες ανθρωπιστικές και ηθικές του στοχεύσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εκδόσεις

Bernardakis, G. N., Bernardakis, P. D. and Ingenkamp, H. G. (2008-2017), *Plutarchi Moralia*, vol. I-VI, Academia Atheniensis.

Άρθρα και Γενικά έργα

Αποστολίδης, Π. Δ. (2010), *Ιπποκρατική Ιατρική Ορολογία*, Παρασκήνιο, Αθήνα.

Beck, M. (2014), “Plutarch in Greece”, in Beck, M. (ed.) (2014), *A Companion to Plutarch*, Wiley-Blackwell, p. 1-7.

Bowie, E. (2014), “Poetry and Education”, in Beck, M. (ed.) (2014), *A Companion to Plutarch*, Wiley-Blackwell, p. 177-190.

Burkert, W. (2015), *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία, Αρχαϊκή και Κλασσική Έποχή*, Καρδαμίτσα, Αθήνα.

Calderón Dorda, E. (2005), “Plutarco y la predicción meteorológica mediante animales”, in Pérez Jiménez, A. and Titchener, F. (eds.) (2005), *Valori Letterari delle Opere di Plutarco, Studi Offerti Al Professore Italo Gallo dall’ The International Plutarch Society*, Málaga- Logan, p. 59-66.

Casanova, A. (2005), “Plutarco, *Quaest. conv.* III, 659A: gli influssi della luna” in Pérez Jiménez, A. and Titchener, F. (eds.) (2005), *Valori Letterari delle Opere di Plutarco*,

Studi Offerti Al Professore Italo Gallo dall' The International Plutarch Society, Málaga-Logan, p. 67-74.

Casanova, A. (2012), “Plutarch as Apollo’s Priest at Delphi”, in Lanzillota, L. R. and Muñoz Gallarte, I. (eds.) (2012), *Plutarch in the Religious and Philosophical Discourse of Late Antiquity*, Brill, Leiden-Boston, p. 151-157.

Dronkers, A. I. (1892), *De comparationibus et metaphoris apud Plutarchum*, Utrecht.

Durling, R. J. (1995), “Medicine in Plutarch’s *Moralia*”, *Traditio*, vol. 50, p. 311-314.

Hunter, R. and Russell, D. (2011), *Plutarch: How to Study Poetry (De audiendis poetis)*, Cambridge University Press.

Hutchinson, G. O. (2018), *Plutarch’s Rhythmic Prose*, Oxford University Press, New York.

Καζάζης, Ι. Ν. (2014), “Αττικισμός”, στο Χριστίδης, Α. Φ. (επιμ.) (2014), *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: Από τις Αρχές έως την Ύστερη Αρχαιότητα*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, σελ. 958-966.

Κάλφας, Β. (2015), *Η φιλοσοφία του Αριστοτέλη*, Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.

Κάλφας, Β. (2020), *Πλάτων: Τίμαιος*, Εστία, Αθήνα.

Kapparis, K. (2002), *Abortion in the Ancient World*, Bristol.

Kim, L. (2010), “The Literary Heritage as Language: Atticism and the Second Sophistic”, in Bakker, E. J. (ed.) (2010), *A Companion to the Ancient Greek Language*, Wiley-Blackwell, p. 468-482.

Κοτζιά, Π. (2014), “Το φιλοσοφικό λεξιλόγιο”, στο Χριστίδης, Α. Φ. (επιμ.) (2014), *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: Από τις Αρχές έως την Ύστερη Αρχαιότητα*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, σελ. 874-883.

Κουρτίδης, Κ. (2002), *Αρχαία Ελληνικά Μυστήρια: Ορφικά, Καβείρια, Διονύσια, Ελευσίνα*, Ιδεοθέατρον, Αθήνα.

Λυπουρλής, Δ. (2008), *Ιατρική στην Αρχαία Ελλάδα: Από τον Όμηρο στον Ιπποκράτη*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη.

Λυπουρλής, Δ. (2014), “Το ιατρικό λεξιλόγιο”, στο Χριστίδης, Α. Φ. (επιμ.) (2014), *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: Από τις Αρχές έως την Ύστερη Αρχαιότητα*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, σελ. 884-892.

MacNamara, J. A. (1999), “Gendering Virtue”, in Pomeroy, S. B. (ed.) (1999), *Plutarch’s Advice to the Bride and Groom and A Consolation to His Wife: English Translations, Commentary, Interpretive Essays and Bibliography*, Oxford University Press, New York, p. 151-161.

Μαντάς, Κ. (2009), *Η θέση της γυναίκας στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο στην Ύστερη Αρχαιότητα*, Βερέττα, Ρόδος.

Martin, R. και Metzger, H. (1992), *Η θρησκεία των Αρχαίων Ελλήνων*, Καρδαμίτσα, Αθήνα.

Martos Montiel, J. F. (1994), “El uso de la Etimología en los *Moralia* de Plutarco”, in García Valdés, M. (ed.) (1994), *Estudios sobre Plutarco: ideas Religiosas*, Ediciones clásicas, Madrid, p. 575-582.

Meeusen, M. (2016), *Plutarch’s Science of Natural Problems: A Study with Commentary on Quaestiones Naturales*, Leuven University Press.

Montanari, F. (2016), *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, Παπαδήμα, Αθήνα.

Nikolaidis, A. G. (1997), “Plutarch on Women and Marriage”, *Wiener Studien*, vol. 110, p. 27-88.

Opsomer, J. (1999), “Antiperistasis: A Platonic Theory”, in Pérez Jiménez, A., García López, J. and Aguilar, R. M. (eds.) (1999), *Plutarco, Platón, Aristóteles*, Ediciones Clásicas, Madrid, p. 417-430.

Πανίδης, Γ. (2020), “Η άμβλωση σύμφωνα με τους ιατρούς της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας: μια πρακτική υψηλού κινδύνου”, *Αριάδνη*, τομ. 26, σελ. 103-152.

Parker, R. (2014), “Το θρησκευτικό λεξιλόγιο”, στο Χριστίδης, Α. Φ. (επιμ.) (2014), *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: Από τις Αρχές έως την Ύστερη Αρχαιότητα*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, σελ. 860-863.

Pelling, C. (2014), “Political Philosophy”, in Beck, M. (ed.) (2014), *A Companion to Plutarch*, Wiley-Blackwell, p. 149-162.

Pomeroy, S. B. (2008), *Θεές, Πόρνες, Σύζυγοι και Δούλες. Οι Γυναίκες στην Κλασική Αρχαιότητα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα.

Russell, D. A. (2001), *Plutarch*, Bristol Classical Press.

Σαρίσχουλη, Π. (2017), *Πλουτάρχου Περί Ίσιδος και Οσίριδος: Ο μύθος*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.

Stadter, P. A. (1999), “Philosophos kai Philandros”, in Pomeroy, S. B. (ed.) (1999), *Plutarch’s Advice to the Bride and Groom and A Consolation to His Wife: English Translations, Commentary, Interpretive Essays and Bibliography*, Oxford University Press, New York, p. 173-182.

Stadter, P. A. (2014), “Plutarch and Rome”, in Beck, M. (ed.) (2014), *A Companion to Plutarch*, Wiley-Blackwell, p. 13-31.

Teodorsson, S. T. (2000), “Plutarch’s use of synonyms: A Typical Feature of his Style” in Van der Stockt, L. (ed.) (2000), *Rhetorical Theory and Praxis in Plutarch, Acta of the IVth International Congress of the International Plutarch Society, Leuven, July 3-6, 1996*, Éditions Peeters, Société Des Études Classiques, Louvain-Namur, p. 511-518.

Teodorsson, S. T. (2005), “Plutarco, innovatore del vocabolario greco”, in Pérez Jiménez, A. and Titchener, F. (eds.) (2005), *Valori Letterari delle Opere di Plutarco, Studi Offerti Al Professore Italo Gallo dall’The International Plutarch Society*, Málaga-Logan, p. 405-418.

Torraca, L. (1992), “Astronomia lunare in Plutarco”, in Gallo, I. (ed.) (1992), *Plutarco y le scienze*, Génova, p. 231-261.

Torraca, L. (1993), “Problemi di lingua e stile nei *Moralia* di Plutarco”, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II. 34.4, p. 3487-3510.

Tsouvala, G. (2014), “Love and Marriage”, in Beck, M. (ed.) (2014), *A Companion to Plutarch*, Wiley-Blackwell, p. 191-206.

VanHoof, L. (2010), *Plutarch’s Practical Ethics: The Social Dynamics of Philosophy*, Oxford University Press, New York.

Vela Tejada, J. (2019), “Atticism in Plutarch: a μίμησις τῶν ἀρχαίων or diglossia?”, *Euphrosyne*, Vol. XLVII, p. 295-556.

Walcot, P. (1998), “Plutarch on Sex”, *Greece & Rome*, vol. 45, p. 166-187.

Whitmarsh, T. (2013), *Η Δεύτερη Σοφιστική*, Δαίδαλος- Ζαχαρόπουλος Ι., Αθήνα.

Whol, V. (1997), “Scenes from a marriage: Love and Logos”, *Helios*, vol. 24, p. 170-192.

Yaginuma, S. (1992), “Plutarch’s Language and Style”, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II. 33.6, p. 4726-4742.

Zadorojnyi, A. V. (2014), “Kratein onomatôn: Language and Value in Plutarch”, in Beck, M. (ed.) (2014), *A Companion to Plutarch*, Wiley-Blackwell, p. 304-320.

Ηλεκτρονικές Πηγές

TLG: *Thesaurus Linguae Graecae* (<https://stephanus.tlg.uci.edu>).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (APPENDIX)
ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ	
1.	ἀθείαστος
2.	ἀντιλιτανεύω
3.	ἀντιπροσκυνέω
4.	ἀφαγνεύω
5.	δυσιερέω
6.	ἐκθύσιμος
7.	ἐξοιωνίζομαι
8.	ιερεύσιμος
9.	κατάσπεισις
10.	μελανοστόλος
11.	συνεπιθειάζω
12.	συνίερος
13.	συνοργιάζω
14.	φαλληφορέω
15.	Φαλληφόρια

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΦΥΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΦΥΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ					
1.	ἀναμηρύομαι	21.	δυσκαής	41.	περισκιασμός
2.	ἀνάρυσις	22.	δυσκέραστος	42.	περίψυκτος
3.	ἀνασβέννυμι	23.	δύσσηπτος	43.	προαναπνέω
4.	ἄναυξος	24.	δυστίβευτος	44.	προδιαγωγή
5.	ἀνθρηνώδης	25.	δυσφαής	45.	προνήχομαι
6.	ἀντιπεριψύχω	26.	εἰσολισθάνω	46.	σκληροποιός
7.	ἀντιπεριωθέομαι	27.	εἰσοπτρισμός	47.	συγκατασβέννυμι
8.	ἀντιπερίωσις	28.	ἐντρίχωμα	48.	σύλλαμψις
9.	ἀντιφωτισμός	29.	ἐπιφωτισμός	49.	συμπαρολισθάνω
10.	ἀνυγραντικός	30.	ἰχνοσκοπία	50.	συναλαίνω
11.	ἀπαυγασμός	31.	νηματώδης	51.	συνδιακαίομαι
12.	ἀποκρουνίζω	32.	περιανθέω	52.	συνδιαχέω
13.	ἀχύρινος	33.	περιαυγή	53.	συνεκπεπαίνω
14.	βελουλκέω	34.	περιβλαστάνω	54.	συνεκφωτίζω
15.	γογγροκτόνος	35.	περίδραξις	55.	συνεξανθέω
16.	διασκαλεύω	36.	περικαλίνδησις	56.	συνεπιλαμπρύνω
17.	διατραχύνομαι	37.	περικαρφισμός	57.	συνυποφύομαι
18.	διάψυξις	38.	περίλαμψις	58.	τριγλοβόλος
19.	δυσαναβλυστάνω	39.	περιρραπίζω	59.	ὑπόμειγμα
20.	δυσεκθέρμαντος	40.	περισκιάζομαι	60.	ὑποπόρευσις

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΙΑΤΡΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

ΙΑΤΡΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ	
1.	ἀκέσιμος
2.	ἀνάχρωσις
3.	ἀπόσηψις
4.	δυγιάινω
5.	ἐκτρωτικός
6.	ἐπιληπτίζω
7.	προσαναχρώννυμαι
8.	προσεξεμέω
9.	συνανάχρωσις
10.	ὑποκλυσμός

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: ΣΥΝ

ΣΥΝ					
1.	συγκαταζάω	24.	συνεαρίζω	47.	συνεπισυκοφαντέω
2.	συγκατακοσμέω	25.	συνεισποιέω	48.	συνεπιταχύνω
3.	συγκατασβέννυμι	26.	συνεκπεπαίνω	49.	συνεπιτυφώω
4.	σύλλαμψις	27.	συνεκπλήττω	50.	συνεπιφάσκω
5.	συλλατρεύω	28.	συνεκταπεινός	51.	συνεπίφημι
6.	συμμεθύσκομαι	29.	συνεκτιθιθέομαι	52.	συνεπιφθέγγομαι
7.	συμπανουργέω	30.	συνεκτραχηλίζομαι	53.	συνεπιφορτίζω
8.	συμπαραιοχάζω	31.	συνεκφωτίζω	54.	συνεποκέλλω
9.	συμπαρολισθάνω	32.	συνεξανθέω	55.	συνεραρισμός
10.	συμπροσίσχομαι	33.	συνεξατονέω	56.	συνευσημονέω
11.	συμψιθυρίζω	34.	συνεξορθιάζω	57.	συνεφηβεύω
12.	συναγελασμός	35.	συνεπιγαυρόω	58.	συνεχθραίνω
13.	συνακολασταίνω	36.	συνεπιθειάζω	59.	συνοργιάζω
14.	συναλαείνω	37.	συνεπιθήγω	60.	συνοψοφαγέω
15.	συναναβόσκομαι	38.	συνεπιθορυβέω	61.	συνυβρίζω
16.	συνανάχρωσις	39.	συνεπιθρήνησις	62.	συνυμεναιός
17.	συναρχαιρεσιάζω	40.	συνεπίθρυψις	63.	συνυποδύομαι
18.	συνασχημονέω	41.	συνεπιθωύσσω	64.	συνυποφύομαι
19.	συναφορίζω	42.	συνεπικροτέω		
20.	συνδιακαίομαι	43.	συνεπιλαμπρύνω		
21.	συνδιασύρω	44.	συνεπιμειδιάω		
22.	συνδιατρέπομαι	45.	συνεπιορκέω		
23.	συνδιαχέω	46.	συνεπισκυθροπάζω		

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ ΣΕ -ΤΕΟΝ

ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ ΣΕ - <i>ΤΕΟΝ</i>	
1.	διακοπτέον
2.	διαμηχανητέον
3.	διαμιλλητέον
4.	έξευλαβητέον
5.	κατασβεστέον
6.	μετοικιστέον
7.	μικρολογητέον
8.	προπαρασκευαστέον
9.	προσβιαστέον
10.	προσεκποτέον
11.	προσεμφορητέον
12.	προσπαιστέον
13.	προφιλοσοφητέον
14.	προφυλακτέον

**ΠΙΝΑΚΑΣ 6: ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΑΞ
ΛΕΓΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ**

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ					
1.	ἀθείαστος	28.	διάψυξις	55.	περιανθέω
2.	ἀκέσιμος	29.	διυγαίνω	56.	περιαυγή
3.	ἀναμηρούομαι	30.	δυσαναβλυστάνω	57.	περιβλαστάνω
4.	ἀνάρσις	31.	δυσεκθέρμαντος	58.	περίδραξις
5.	ἀνασβέννυμι	32.	δυσιερέω	59.	περικαλίνδησις
6.	ἄναυξος	33.	δυσκαής	60.	περικαρφισμός
7.	ἀνάχρωσις	34.	δυσκέραστος	61.	περίλαμνις
8.	ἀνθρηνιώδης	35.	δύσσηπτος	62.	περιρραπίζω
9.	ἀντιλιτανεύω	36.	δυστίβευτος	63.	περισκιάζομαι
10.	ἀντιπεριψύχω	37.	δυσφαής	64.	περισκιασμός
11.	ἀντιπεριωθέομαι	38.	εἰσολισθάνω	65.	περίψυκτος
12.	ἀντιπερίωσις	39.	εἰσοπτρισμός	66.	προαναπνέω
13.	ἀντιπροσκυνέω	40.	ἐκθύσιμος	67.	προδιαγωγή
14.	ἀντιφωτισμός	41.	ἐκτρωτικός	68.	προνήχομαι
15.	ἀνυγραντικός	42.	ἐντρίχωμα	69.	προπαρασκευαστέον
16.	ἀπαυγασμός	43.	ἐξευλαβητέον	70.	προσαναχρώννυμι
17.	ἀποκρουνίζω	44.	ἐξοιωνίζομαι	71.	προσβιαστέον
18.	ἀπόσηψις	45.	ἐπιληπτίζω	72.	προσεκποτέον
19.	ἀφαγνεύω	46.	ἐπιφωτισμός	73.	προσεμφορητέον
20.	ἀχύρινος	47.	ἱερεύσιμος	74.	προσεξεμέω
21.	βελουλκέω	48.	ἰχνοσκοπία	75.	προσπαιστέον
22.	γογγροκτόνος	49.	κατασβεστέον	76.	προφιλοσοφητέον
23.	διακοπτέον	50.	κατάσπεισις	77.	προφυλακτέον
24.	διαμηχανητέον	51.	μελανοστόλος	78.	σκληροποιός
25.	διαμιλλητέον	52.	μετοικιστέον	79.	συγκαταζάω
26.	διασκαλεύω	53.	μικρολογητέον	80.	συγκατακοσμέω
27.	διατραχύνομαι	54.	νηματώδης	81.	συγκατασβέννυμι

**ΠΙΝΑΚΑΣ 6: (ΣΥΝΕΧΕΙΑ) ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ
ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ**

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΑΞ ΛΕΓΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ					
82.	σύλλαμψις	111.	συνεξατονέω	140.	συνυμεναιόω
83.	συλλατρεύω	112.	συνεξορθιάζω	141.	συνυποδύομαι
84.	συμμεθύσκομαι	113.	συνεπιγαυρόω	142.	συνυποφύομαι
85.	συμπανουργέω	114.	συνεπιθειάζω	143.	τριγλοβόλος
86.	συμπαρατροχάζω	115.	συνεπιθήγω	144.	ύποκλυσμός
87.	συμπαρολισθάνω	116.	συνεπιθορυβέω	145.	ύπομειγμα
88.	συμπροσίσχομαι	117.	συνεπιθρήνησις	146.	ύποπόρευσις
89.	συμψιθυρίζω	118.	συνεπίθρυψις	147.	φαλληφορέω
90.	συναγελασμός	119.	συνεπιθωϋσσω	148.	Φαλληφόρια
91.	συνακολασταίνω	120.	συνεπικροτέω		
92.	συναλαείνω	121.	συνεπιλαμπρύνω		
93.	συναναβόσκομαι	122.	συνεπιμειδιάω		
94.	συνανάχρωσις	123.	συνεπιορκέω		
95.	συναρχαιρεσιάζω	124.	συνεπισκυθρωπάζω		
96.	συνασχημονέω	125.	συνεπισυκοφαντέω		
97.	συναφορίζω	126.	συνεπιταχύνω		
98.	συνδιακαίομαι	127.	συνεπιτυφώω		
99.	συνδιασύρω	128.	συνεπιφάσκω		
100.	συνδιατρέπομαι	129.	συνεπίφημι		
101.	συνδιαχέω	130.	συνεπιφθέγγομαι		
102.	συνεαρίζω	131.	συνεπιφορτίζω		
103.	συνεισποιέω	132.	συνεποκέλλω		
104.	συνεκπεπαίνω	133.	συνερανισμός		
105.	συνεκπλήττω	134.	συνευσημονέω		
106.	συνεκταπεινόω	135.	συνεφηβεύω		
107.	συνεκτιθηνέομαι	136.	συνεχθραίνω		
108.	συνεκτραχηλίζομαι	137.	συνοργιάζω		
109.	συνεκφωτίζω	138.	συνοψοφαγέω		
110.	συνεξανθέω	139.	συνυβρίζω		

